

ETHNOGRAPHIA (NÉPÉLET)

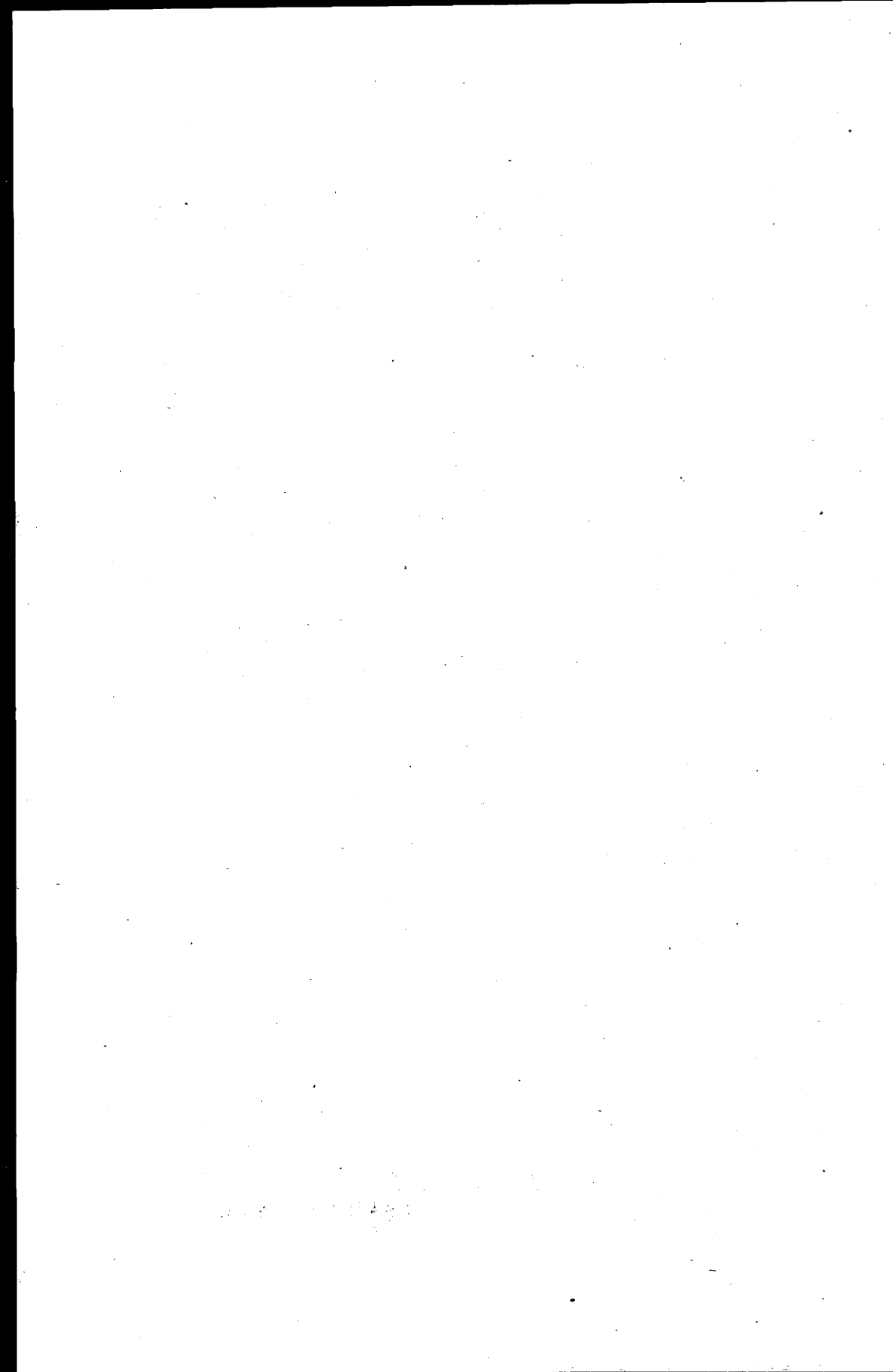
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

SZERKESZTETTE
SOLYMOSSY SÁNDOR

XXXIX. ÉVFOLYAM.
1928.

BUDAPEST, 1928.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

Cikkek.

	Oldal
<i>Binder Jenő</i> : Folklore-forgácsok	137
<i>Czakó Elemér</i> : A magyar népművészet válsága	65
<i>Madarassy László</i> : A rovással való fenyegetésnek egy XIX. századi emléke ..	1
— —: Magyar aratószokások	83
<i>Relković Davorka</i> : Adalékok a Somlóvidék folklorejához (I—II.)	94
<i>Schwartz Elemér</i> : Vallásos néprajz	165
<i>Solyomossy Sándor</i> : A csók eredete	71
<i>Szendrey Akos</i> : Az ősmagyar temetkezés	12
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Szatmár megye néphagyományai	27
— —: Magyar népszokások a fonóban	147

Kisebb közlemények.

<i>Balogh József</i> : Egy „lakodalmas temetés“ Aranyánál	39
<i>Csefkó Gyula</i> : Egy féllicértett szólásunkról	43
— —: Verekedés papuccsal	45
— —: Eltrevelt szobrok	187
<i>Gulyás József</i> : A kurutz összeve esküvésnek módja	114
— —: A két „Dávidné Soltári“	188
<i>György Lajos</i> : „Néha az ördögnek is kell gyertyát gyújtani“ magyar változatai	183
<i>Madarassy László</i> : A hortobágyi pásztor és a természetvizsgáló	40
— —: A pásztoember	112
— —: A magyar aratószokások. (Üzenet.)	164
— —: Pestvármegye megrendszabályozza a pásztorokat	185
<i>Moravcsik Gyula</i> : A Kyrillos-legenda magyar vonatkozású epizódjához	108
<i>S. S.</i> : A csók eredetéhez	190
<i>Szegedy Lőrinc</i> : Egy párizsi könyvesboltban	189
<i>Tolnai Vilmos</i> : Villő: villi	44
<i>Zalán Menyhért</i> : A nagyszombati szentelt tűz használata népünkél	109

Népi szövegek.

Népdalok, siratók, ballada.

<i>Dömötör Sándor</i> : Népdalok (Dunaszentgyörgy, Tolna m.)	47
— —: — (Tiszadada, Szabolcs m.)	119
<i>Juhász Jenő</i> : Kazán vára építése (Árzsá-mordvin építőáldozati ének fordítása)	52
<i>Kiss Eszter</i> : Siratóversek (Hajdúnánás)	115
— —: Szerelmi népdalok (Hajdúnánás)	192
<i>Terbe Lajos</i> : Népdalszövegek (Prónayfalva, Pest m.)	74

Népmesék és népmondák.

<i>Fehér Gábor</i> : Hé Boriska meg Mariska (népmese)	196
<i>Hársing István</i> : Esopus az asszonyát visszaidézi urához (Udvarhelyi Szeles János XVIII. századi kézírataiból)	199
<i>Velsinszky Zoltán</i> : A holt vőlegény (monda-mese)	54

Babonák és babonás történetek.

<i>E. J.</i> : Építőáldozat emléke 1790-ből	52
<i>Gaál István</i> : Babonák az Erdőhátról és a Sztrigy völgyéből	55
<i>Luby Margit</i> : Babonás történetek (V. XIV)	48
— —: Táltosokról és lidécekről	117
— —: Rontó-babonák Szatmár megyéből	200

<i>Vegyesek (gyermekjátékok).</i>		Oldal
<i>Gönczi Ferenc:</i> Somogy megyei gyermekjátékok		193
<i>Szalma József:</i> Vak Béla (suhanc-játék)		55

Irodalom.

<i>Gulyás J.:</i> Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története	123
<i>Lám Frigyes:</i> A 600 éves Dobsina	59
<i>Szendrey Ákos:</i> W. E. Peuchert: Schlesische Sagen	210
— —: G. Jungbauer: Böhmerwald-Sagen	211
<i>G. J.:</i> Harsányi István †	121
<i>M. L.:</i> Gulyás József: Homokszemek az idő fővenyórán	61
<i>L.:</i> Avédik Félix: Északi rokonainknál	61
<i>N. N.:</i> Bessenyei Lajos: A magyar néplélek válsága	122
—ny —gy.: Kovács Alajos: A nyelvismeret, mint a nemzetiségi statisztika ellenőre	58
<i>S. S.:</i> Günther Roeder: Altägyptische Märchen und Erzählungen	60
— —: A berlini Gragger-Emlékkönyv	61
— —: A Grimm óta megjelent német népmesék gyűjteménye	62
— —: Goldziherné Freudenberg Mária: Öregiptomi mesék	121
— —: Festschrift = Publication d'hommage offerte au P. W. Schmidt	122
— —: Stith Thompson: The Types of the Folk-Tales (FFC. 74.)	205
— —: Bächtold—Stäubli és E. Hoffmann—Kraye: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens	207
— —: Jan de Vries: Die Märchen von klugen Rätsellösern (FFC. 73.)	206
— —: Graber: Sagen aus Kärnten	208
— —: R. Gragger: Alt ungarische Erzählungen	209

Adattár.

<i>Dézi Lajos:</i> Ördögi kísértet- és lélekjárás 1587-ben	212
<i>Mészöly Gedeon:</i> Folklorc-adalékok Kresznerics Ferenc kézírataiból	220

Ki tud róla?

4. számhoz: „Hét szilvafás nemes.“ (<i>Dömötör Sándor</i>)	126
— —: „Hét szilvafás nemes.“ (<i>T. P. E.</i>)	164
8. számhoz: Kitáncoltatás (<i>Csefkó Gyula</i>)	125
14. számhoz: Temető verése vasvesszővel (<i>Kiss Lajos</i>)	46
— —: Kalapom szememre vágom ... (<i>I. Hegyaljai Kiss Géza, II. Gulyás József</i>)	124
— —: (További hozzászólások. <i>I. Szerk., II. Dömötör Sándor, III. K. Posonyi Erzsébet</i>)	224
15. számhoz: Lakat a szülés ellen (<i>Szerk.</i>)	124
16. számhoz: „Mazur“ (<i>L. M.</i>)	225

Társasági ügyek.

Üléseink	62, 134, 226
Tagfelvétel	62, 226
Alapítványi díjak	63, 134
Adományok	63, 134, 226, 227
Beküldött könyvek	63, 134, 226, 227
Közgyűlés:	
Madarassy László főtktkári jelentése	127
Számvizsgálók jelentése	130
Pénztári kimutatások	131
Közgyűlés jegyzőkönyve	132
Herman Ottó-émlékszobor	134, 227
Német kivonatok	64, 136, 228

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI:

SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XXXIX. ÉVF.

BUDAPEST, 1928

1. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

Jelen füzet bolti ára 3 pengő.

NÉPÉLET 1928. 1. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Madarassy László</i> : A rovással való fenyegetésnek egy XIX. századi emléke	1—11
<i>Szendrey Akos</i> : Az ősmagyar temetkezés	12—26
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Szatmár megye néphagyományai	27—38
Kisebb közlemények : <i>Balgó József</i> : Egy „lakodalmos temetés” Aranyánál. — <i>Madarassy László</i> : A hortobágyi pásztor és a természetvizsgáló. — <i>Csefkó Gyula</i> : Egy félreértett szólásunkról. — <i>Tolnai Vilmos</i> : Villó: villi. — <i>Csefkó Gyula</i> : Verekedés papuccsal	39—46
Ki tud róla? 14. sz. Temető verése vasvesszővel	46
Népi szövegek : <i>Dömötör Sándor</i> és <i>Terbe Lajos</i> : Népdalok. — <i>Luby Margit</i> : Babonás történetek (V—XIV.). — <i>E. J.</i> : Építőáldozat emléke 1790-ből. — <i>Juhász Jenő</i> : Kazány vára építése. (Árza-mordvin építőáldozati ének.) — <i>Velsinszky Zoltán</i> : A holt völegény. (Népmese.) — <i>Szalma József</i> : Vak Béla (gyermekjáték). — <i>Gaál István</i> : Babonák az Erdőhátról és a Sztrigy völgyéből	47—57
Irodalom : —ny —gy: <i>Kovács Alajos</i> : A nyelvismeret, mint a nemzeti-ségi statisztika ellenőre. — <i>Lám Frigyes</i> : A 600 éves Dobsina. — <i>S. S.</i> : <i>Günther Roeder</i> : Altägyptische Erzählungen u. Märchen. — <i>M. L.</i> : <i>Gulyás József</i> : Homokszemek az idő fővenyóráján. — <i>L.</i> : <i>Ávédik Félix</i> : Északi rokonainknál. — <i>Minerva</i> : Jahrbuch 1928. — Tájékoztató néphagyományaink gyűjtéséhez. — <i>S. S.</i> : A berlini Gragger-emlék-könyv. — <i>S. S.</i> : Grimm óta megjelent német népmesék gyűjteménye	58—62
Társasági ügyek : Felolvasóülések, tagfelvétel, stb.	62
Német kivonatok	64

ÉRTESÍTŐ 1. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Györfly István</i> : Takarás és nyomtatás az Alföldön	1—46
Kisebb közlemények : 47—52. — Irodalmi szemle : 52—54. — Múzeumi hírek : 54. Beérkezett könyvek	54
Anzeiger	55—56

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) 1928 Nr. 1.

	Seite
<i>Ladislau Madarassy</i> : Drohungen in altertümlicher Kerbschrift im XIX. Jahrhundert	1—11
<i>Akusi Szendrey</i> : Altungarische Grablegungssitten	12—26
<i>Sigism. Szendrey</i> : Volksüberlieferungen im Komitate Szatmár (II.)	27—38
Kleinere Mitteilungen : S. 39. — Rundfragen : S. 46. — Folklore-Texte : S. 47. — Literatur : S. 58. — Vereinsangelegenheiten : S. 61. — Deutsche Auszüge	S. 64

INHALT DES ÉRTESÍTŐ (ANZEIGER). JAHRG. XVIII. Nr. 1.

	Seite
<i>Stephan Györfly</i> : Das Einsammeln u. Treten in der ung. Tiefebene	1—46
Kleinere Mitteilungen : 47—52. — Literatur : 52—54. — Musealangelegenheiten : 54. — Eingelaufene Bücher	54
Anzeiger (Deutscher Auszug)	55—56

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1928

A ROVÁSSAL VALÓ FENYEGETÉSNEK EGY XIX. SZÁZADI EMLÉKE.

(A kiskunhalasi rovásírásos fapálcák.*)

Egy újságcikk még 1925. év végén fölhívta figyelmemet arra, hogy Kiskúnhalas város levéltára 16 darab faragott fapálcát őriz, amelyeken rovásírás van. A pálcákat — az újságcikk szerint — 1802-ben, éjnek idején vetették a halasi városháza ablakába s a rovásjegyek értelme az, hogy a halasi pásztorok fölguytással fenyegetik meg a várost, ha a tanács a juhtartás korlátozását célzó rendeleteit végrehajtja.¹ Az 1925. év az az esztendő volt, amelynek nyarán a mánfai keresztelőmedence szögletes barátbetűi tartották izgalomban az ősmagyar írás rajongóinak kedélyét, de amely fölfedezés tájékoztatlanyságból eredő tévedésnek bizonyult.² És mert a rovásírás ügyének legutoljára 1903-ban a legelső tudományos fórumok előtt való széleskörű letárgyalása is csak arra az eredményre vezetett, hogy a rovásírás a magyar nép között már régen nem él³ és hogy annak emlékeit a Nagy-Magyar-Alföldön hiába is keressük, nem ösmerve a lelet egyéb körülményeit, bizalmatlanul fogadtam a híradást és emlékezetemben az egész ügyet „ad acta” tettem.

A mult év márciusában azonban, midőn a hajdúszoboszlói városgazdasági számrovásokat a Magyar Néprajzi Társaság ülésén bemutattam s azok gazdaságtörténeti jelentőségére a figyelmet fölhívtam,⁴ fölmerült bennem a gondolat, hogy a halasi rováspálcák nyilván e fajta városgazdasági számadásokhoz tartozó számrovásos rovásfák lehetnek, amelyekhez a tájékoztatlanság — minthogy a közfelfogás a számrovást és a rovásírást következetesen összetéveszti — az újságcikkben közölt magyarázatot költötte. Azzal a biztotudattal utaztam el hát az elmúlt őszön Kiskúnhalasra, hogy városgazdasági számrovásaink újabb sorozatát tárom föl a gazdaságtörténet számára, ahol is dr. *Thuróczy Dezső* polgármester úr szíves engedélyével, *Gaál Jenő* városi levéltárnok úrnak kalauzolása és *Nagy Szeder István* építész úrnak, a város szorgalmas monografusának szakszerű fölvilágosításai mellett megtekintettem a kérdéses pálcákat.

Föltevésebben csalódtam, mert már az első futólagos vizsgálat is arról győzött meg, hogy a 16 darab fapálcikán szabályszerű rovásírás van: szög-

* Előadatott a Magyar Néprajzi Társaság 1928. évi március hó 28-i felolvasó ülésén.

¹ L. *Dezső Ernő*: Kiskúnhalas falai között. „Magyarság” 1925. évi december hó 13-i száma.

² L. *Györffy Zoltán*: Ismeretlen rovásírásos nyelvemléket fedeztek föl Mánfán. „Magyarság” 1925. évi július hó 25-i száma. — *Csekei Varju Elemér*: A mánfai régiségek. „Pécsi Napló” 1925. évi augusztus hó 5-i száma. — *Török János*: Rovásírásos emlék Mánfán? „Magyarság” 1925. évi augusztus hó 23-i száma.

³ L. A rovásírás éle a magyar nép között? A Magyar Tudományos Akadémia I. osztályától véleményadásra kiküldött bizottság elé terjesztett jelentés. Húsz ábrával. Budapest, 1903.

⁴ L. *Madarassy László*: Városgazdasági számrovásaink. „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője” 1927. évf. 28—30. l.

letes betűk, jobbról-balra haladó és a pálcák végén visszaforduló sorok, szóelválasztó pontozások, magánhangzóugratások és betűösszerovások. Arra a kérdésemre, hogy miképen volt lehetséges, hogy ezek a rovásírásos fák eddig rejtve maradtak, holott a rovásírás még föllelhető emlékeinek ügyében 1903-ban megindult országos mozgalom az országnak minden zegézugát fölkutatta, Nagy Szeder István úrtól a következő fölvilágosítást nyerte: Tooth Jánosnak, Halas városa egykori kiváló vicenotáriusának és szenátorának — aki is a város történetét 1808-ban összeállította és 1814. év végéig tovább írta — nyugalombavonulása óta, amint a jelek mutatják, senki sem törődött a városi levéltárral, úgyhogy az lassankint a lomtár jellegét vette föl. Mikor ő — úgymond — a világháború után, üres óráiban a város multja után kezdett érdeklődni és a régi írásokba óhajtott volna pillantani, a levéltárban a zsúfolásig megrakott iratállványok között a padlót is közel egy métermagasságban szertehullott iratokkal elborítva találta. A városi tanácstól fölhatalmazást nyervén a levéltár rendbeszedésére, e munkálatok közben, 1923. év tavaszán, az egyik állvány legalsó polcán, az évi számadások mögött, a melléje beosztott napszámos találta a pálcákat, egyéb tárgyakkal együtt. Az összekötött pálcákhoz egy papírlap tartozott ezzel a megjegyzéssel: *fenyegetés tűzzel*. Minthogy az volt az érzése, hogy itt örök emlékül eltett tárgyokról van szó, kíváncsivá lett, lemosatta a pálcákról az évszázados port és pókhálót, amikor is megállapíthatta, hogy a pálcákon rovásjegyek vannak. A rovásjegyeket az ösmert ábc-ék alapján olvasni próbálta, azonban csak akkor tudta megérteni, amikor később a rovásfákra vonatkozó jegyzőkönyvi adatok és egyéb, egykorú írások is előkerültek. A rovásfák, amelyek egykor, Tooth János jegyzősége idején, az iratok tanúsága szerint nemcsak a város tanácsát foglalkoztatták, hanem a Jászkun-területek „generális-gyűlését“ is megjárták, az ügy befejezése után valószínűleg örök emlékül eltették és lassan teljes feledésbe is merültek. Az irattári állványnak azt a részét, amelynek hátsó sarkában a pálcák heverték, a legnagyobb valószínűség szerint 1861-ben véletlenül torlaszolták el, amikor is az ezévből befejezett tagosítás fölöslegessé vált birtokíveit stb. rakták elébe; ez a hatalmas irattömeg pedig azóta megbolygatatlanul állt ott. A rovásfák fölfedezése Halason nem keltett különösebb föltűnést, mert — úgymond — az itteni közfelfogás szerint a régi pásztorok értették a rovásíráshoz.

Eddig Nagy Szeder István fölvilágosításai! Most pedig lássuk az egykorú írásokat, amelyek a rováspálcák multját vannak hivatva megvilágítani. Ezek szerint régi panasza volt a Halas óriási határát birtokló törzsökös — redemptus — lakosoknak, hogy a többnyire idegenből bevándorolt és a pusztákon családostul kintlakó, földbérlettel, juhászattal, napszámbajárással foglalkozó birtoktalan „jötmének“ — irredemptusok — „a’ szerfelett való juh tartásokkal“ a legelő mezőket annyira megterhelték és elhomokosították, hogy, mint az 1803 január 22-én kelt jelentés mondja, „mi törsökös Redemptusok a’ jószág tartásban — — — nyilvánosságos csonkulást szenvedünk“. Ez okból a tanács, a Jászkun-területeknek egy régebbi, 1798-ban kelt engedélyére hivatkozással a földetlen lakosok juhtartását szabályozta, egy-egy lakosra 60 darab juhnak tartását engedélyezvén, a bányásokat is beleértve. A regulációt első ízben 1802 június 13-án hirdették ki a templomok előtt azzal a figyelmeztetéssel, hogy akiknek „a’ meg magyarázott számon felyül való juhok vagyon, Demeterig el adják“, mert különben „a’ publicatióban ki tett mód szerént fognak büntettetni“. Ennek a publikációnak azonban nem sok fogantatja lehetett, mert a tanács október 17-én jónak látta újabb figyelmeztetés kiadását, mely szerint az irredemptusok és juhászok „felesleg lévő juhaikat a’ közelgető Demeterig el adják“. Amint a tanács jelentése tovább elmondja, mindezen rendelkezések nem teljesítettek, ellenben az történt, hogy „ezek a’ többnyire háládatlan idegenek — — — a

tartozó subordinatio helyett azt cselekedték, hogy October Hónap végén 16. darab fátskákra Metztett fenyegetődző tsúfos szavakat vetettek a' Város ablakába; Mellyek Magyarázattya sub 'l. ideadnectáltatván, ezeknek meg vizsgálására el rémul az ember, hogy ezeknek Istentelen kigondolója, és ki faragója, azt a' sok ezer Lelkekből álló hasznos közönséget, melly ötlet mindennapi kenyérével élteni, Városon és pusztákon való gyújtogatással végső pusztulásra juttatni Istentelenül szándékozik, csak azért, hogy a' Városi Tanács a' Tttes Distusok hasznos végezése után, őket a' juh tartásban regulázni akarja: a' melly rémulést okozó gonosz feltételt, hogy ez az emberi szívet levetkezett Istentelen tellyesíteni is kíván, minden kétséget ki rekesztő hiteles helyről a' Tanácsnak be mondódott". — „Megfélemltetünk“ — mondja tovább a jelentés — „de nem tsüggedtünk el egészen ha nem inkább a' jelentett 16. Metztett fenyegetődző fákat az Juhászok eleibe terjesztvén, hathatósan megmagyaráztuk, hogy a' mint a' fel metztett szavakból látni való, de más hiteles helyről is tudjuk, ez egyedül az ő Munkájok; azért ha valami égés történik akár bent a' Városban akár a' pusztákon, ők fognak érte felelni, és a' kárt in solidum fizetni, mellé kötvén azt is, hogy ha valaki az tüzzel fenyegetődzőt be jelenti, neve eltitkoltatván, a' Cassából száz forint jutalmat fog nyerni“ — — —⁵

A tanács fenti jelentése Jászberényben, a Jászkerületek generális-gyűlésén 1803 március 28-án letárgyaltatván, a tanács rendelkezései mindenben jóváhagyattak, hangsúlyozván, hogy „az illyes Fenyegetőkre szemes vigyázattal légyenek“ — — —. Még a generális-gyűlés előtt, március 10-én a halasi tanács jelentése ügyében egy bizottság „nyomós vizgálodást“ tett s az erről fölvevett jegyzőkönyv azt is jelenti, hogy Halas a „fenyegetődző“ rovásokat⁶ bemutatta.⁶

Mi volt e „fenyegetődző rovások“ tartalma, mely egy nagy alföldi mezőváros tanácsának nyugalma ennyire fölzavarta, azt megtudjuk ugyancsak *Tooth Jánostól*, akinek „m. k.“ — maga kezével — való írásba vétele a közölt tanácsi jelentés fogalmazványa mellett — „sub 'l.“ — szerencsére szintén fennmaradt. Ez a hivatalos használatra szánt leolvasás úgy a rovás-palcák hitelessége, mint az alföldi pásztorélet multja szempontjából egyaránt megérdemli teljes egészében való közlését:

„Írásba való Vétele azon 16. darab rovásforma fátskákra Metztett betűknek, mellyek 1802. k esztendőben October Hónap utolsó hetiben a' Város ablakában találtattak.

N° 1°. No te vér szopó Péter te kezted még mindég. — 2°. Meg ne olvasd, égetés, Fülit ne vágd, olvasd hát esztendő.... Halas Várossában. — 3°. Ki vólt ennek indítója meg fogja bánni, az egész Város miért bántyátok szegényeket. — 4°. Várost mindég égetem eddig meg élhettetek ti se élhettek. — 5°. Sem Király sem Distriktus nem tudja másutt is van a' mi itt. — 6°. Mért vettétek be veres szemü bolond Miskoczit, olyan csik rajta egész Városban. — 7°. Szegényeket rontod Bíró mikor te Fülit vágod, próbáld meg ég minden. — 8°. Turóczi, Péter, ha meg találunk kin mezőben is ki ássuk szemed. — 9. Az előtt tartottak régen te ha nem szegények tartsanak . . . . . 10. Bizony sok égés lesz Pusztában is Péter István, Turóczi miatt. — 11. Kezdem én is a' mit fel tettem, én is mindjárt égetem ha tik békével. — 12. Engetek mindjárt égetem tiz esztendejig az egész Tanács. — 13. Az Atyáitok meg élhettek tik nem élhettek pusztul Város. — 14. Péter István bizon mondom mindég égetem Fijadat is ha el kezded. — 15. Mért tiltyák az Urak

⁵ L. *Tooth János* vicenótáriusnak „Ad. N. rum 23. um Prot. Polit. Halasiens. de Ao 1803.“ jelzésű sajátkezű fogalmazványát „Halas Várossa Jelentése a' Tttes Ns Distusok előtt az Irredemptusok és Juhászok regulációja alatt esett tűz által való Fenyegetődzésről“ címmel Kiskúnhalas levéltárában.

⁶ L. *Dósa Antal* kerületi főnótárius által Halas városa részére kiadott jegyzőkönyvi kivonat 400—803. szám alatt Kiskunhalas levéltárában.

szegényektől Józsiágát inkább a' mit tarthattok. — 16. Valamennyin vagytok . . mind meg bányátok égésscl. — Irásba vette Halason 10. k Jan. 1803. — Tooth János VNotárius m. k.“

A tartalom megértéséhez az előzmények után szükséges még tudnunk, hogy a névszerint is megfenyegetett „vérszopó Péter“, „veresszemű bolond Miskoczi“ és „Turoczi“ mind belső tanácsbeliek voltak, nevezetesen Péter István és Miskolczi Kerekes János „actualis tanácsbeli“ek, Turóczy István pedig az 1802—1803. évek városi főbírája; a „meg ne olvasd“ és „fülit ne vágd“ értelme az, hogy a juhok megolvasásával megbízott pusztai inspektoroknak joguk volt a fölöslegesen talált juhok fület, ellenőrzésül, késsel megvágni, esetleg egészen levágni; a „Distriktus“ az egykori Jászkunkerületkormányzó hatósága volt.

Különös, hogy maga *Tooth János*, akinek pedig kézírásával ez ügyben mindenütt találkozunk, a városnak általa szerkesztett kronológikus históriájában, az 1802—1803-as évek tárgyalásánál erről a rovással való fenyegetődzésről nem tesz egy sor említést sem. Az ügyre csupán az 1808. esztendő cseményeinél tér ki, amikor elmondja, hogy „Czifra Imre lakos, úgy Bor Antal és István zsellér juh árendások a miatt, hogy a helybeli tanács a juh és más jószágok tartását, az irredemptusokra és zsellérekre nézve regulázta, mind a tek. districtusok, mind a felséges palatinus előtt több ízben nyughatatlankodtak, és ámbár többszöri megvizsgálás után, panaszaik igazságtalanoknak találtattak, mégis azt megújítani, sőt másokat is törvényes előjáróik ellen felültetni, lázasztani iparkodtak, nekik méltó büntetésökre, másoknak pedig tanúságokra, a városból kicsapattattak“.⁷ Ennek a Czifra Imrének, aki „nyáj-juhász“ volt és a két Bornak nevével sűrűn találkozunk a pusztai inspektoroknak 1802-i és 1803-i „consignatio“iban, amelyekben összeírták azokat a juhászokat és irredemptusokat, „a' kik a' Regulation feljül Juhokat tartanak, vagy pedig juhaikat a' parantsolat szerént meg nem jegyzették“. A két Bor további sorsáról nem tudunk. Czifra Imrének azonban az 1809. esztendőben „a felséges nádorispány József ő es. k. főherczegsége megkegyelmezett, és őt a lakosok közzé bevéteni olyan módal elrendelte, hogy ha többé legkisebbet nyughatatlankodik, azonnal és örökösen ki fog tiltatni a városból“.⁸ Azt már csak a pusztai inspektorok összeírásaiból tudjuk kihámozni, hogy Czifra Imrének a két Boron kívül még kik lehettek a cinkostársai a példátlan csínytevésben. Minthogy rovás-palcáink hitelességének kérdésénél az ügyben való szereplésük egykor még perdöntő erejű lehet, nevük hadd maradjon fenn örök emlékeztül:

„Mákos Mihály Berta Gergely Nyáj Juhássza“ — „Vida István Gozon János Úr Nyáj Juhássza“ — „Bretska Pál Gozon János Úr Fejős Juhássza“ — „Irredemptus Bretska János Árendás“ — „Bukor István Bibo István Úr Árendása“ — „Irr. Misák Ferentz“ — „Irr. Juhász Imre“ — „Tumo György Fejős Juhász“ — „Nyalka Ferentz“ — „Dervadovits Joseph Nyáj Juhász“ — „Szabo János Fejős Juhász“ — „Tallér Mihály Árendás“ — „Kobász Mihály“ — „Tarhos András“ — „Király István Fejős Juhász“ — „Irr. Fero Nyalka András“ — „Kéntelen Tamás“ — „Irr. Takáts Bodis János“ — „Irr. Dudai Mihály“ — „Irr. Csonka János“ — „Irr. Vida Pál“ — „Irr. Miskei. Czifra Tamás“ — „Irr. Csorba János“ — „Irr. Dugnitzki Tamás“ — „Fázik Ferentz Öreg Bojtár“ — „Nyáj Juhász Petrás György“ — „Rázi Redei János“ —

⁷ L. *Tooth János*: Szabad Kis Kun Halas városa történetcinek és emlékezete sebb dolgainak summás előadása, a főbírák és nótáriusok neveikkel együtt, melyeket a helybeli írástárból kinyomozott, és az esztendők folyása szerint a most élőknek és a maradéknak tudományukra rendbeszedett, s e' formában elkészített 1808-dik esztendőben: — az irt városnak első aljegyzője, és senator, m. s. k. (Kiadta — újból! — Nagy Szeder István: Adatok Kis-Kun-Halasz Város Történetéhez. III. köt. K. K. Halas, 1926. 318. l.)

⁸ L. *Tooth János* i. m. Nagy Szeder István kiadásában. 319. l.

„Pampula Bóna“ — „Rádóti Ignácz“ — „Árendás Sűveg Mihály“ — „Nyáj Juhász Bánótzki Mihály“ — „Árendás Madzag Josef“ — „Tepsi Veres György Varga János Mindenesse“ — „Nagy Sándor Ur Juhász Gublitz József“ — „Sallai János Irredemtus“ — „Mokher Benke János Árendás“ — „Purutzki Döfi Joseph Árendás“ — „Feri István Öreg Bojtár“ — „Szegedi Joseph Fejös Juhász“ — „Pupák Imre“ — „Bago Horvát István“ — „Bokor György Öreg Bojtár“ — „Banári Mihály Kis Bojtár“ — „Kóró Miháj Nyáj Juhász“ — „Kurutz József Öreg Bojtár“ — „Kapotsai Nyáj Juhász“ — „Czifra András Árendás“.

*

Ezekután most már térjünk a rovásírásos fapálcák ösmertetésére! A pálcák nem egyformán hosszúak és nem egyformán vastagok; hosszúságuk 200—320 milliméter, vastagságuk a kifejlett kis- és nevetlen ujj vastagsága között váltakozik. A pálcák nem vesszőből készültek, hanem, mint az évgyűrűk helyzete mutatja, valamely könnyű és puha fának, valószínűleg a Kiskunhalas flórájában ma is nagy elterjedésnek örvendő fehér, vagy ezüstnyárnak (Populus alba L.) szétfűrészelt törzséből vannak lehasogatva, gömbölyűre megfaragva és megsímítva. A pálcák mindenikén két rovásbetűsor van, egymással ellentétes oldalon. A sorok nem egyforma terjedelműek és a pálcák végén, mintegy maroknyi szélességben, az ü. n. „bustrophedon“ törvénye szerint, fejtetőre állítva visszafordulnak. A sorokban a szavakat 1—1, a visszafordításokat 3—3 fekvő vonalban elhelyezett pont választja el. A rovásbetűk, illetve pontozások a késsel való felrovás nyomait mutatják. A pálcákon a régiségnek semmi nyoma nem látható; sötét színüket — Nagy Szeder István közlése szerint — az az olajos rongy adta meg, amellyel a lelés alkalmával történt lesúrolás után bedörzsölték, hogy a rovásbetűk jobban előtűnjenek.

Sajnos, a székely (magyar) rovásírás hiteles emlékei között egy sincs, amely fapálcára róva maradt volna reánk; összehasonlító anyag tehát nem áll rendelkezésünkre, amely segítségünkre volna rováspálcáink megvizsgálásánál. Azonban a XVIII. század kiváló magyar történetírói, Verancsics Antal és Szamosközy István úgy emlékeznek meg a székely betűrovásról, hogy azt kockamódjára, négyyszögletesre faragott botokra metszik.⁹ Marsigli is négyoldalú rovásbotról másolta a XVII. század végén az egyetlen ösmert székely rovásnaptár szövegét.¹⁰ A múzeumainkban nagy számmal őrzött régibb és újabb számrovások is mind arról tanuskodnak, hogy a rovásjegyek alá a gömbölyű felületeket mindig laposra faragták és ezáltal a természetből gömbölyű pálcákat is többszögletűvé alakították. Maga Dr. Sebestyén Gyula is, aki először vetette föl a gondolatot, hogy a rovásírás betűi nem lapos, vagy szögletes, hanem gömbölyű rovásokon jöhetnek létre, siet megjegyezni, hogy mivel kétségtelen, hogy a számrovásnak mindig szögletes fája volt, a Marsigli másolatában fennmaradt, továbbá a Verancsics és Szamosközy följegyzéseiben jelzett négyyszögletű rovásfák már a számrovás tetszetős eszközeinek befolyása alatt állottak.¹¹ Ha figyelembe vesszük, hogy rováspálcáink megfaragásával elsősorban pásztorokat vettek gyanúba, meglepőnek kell találnunk, hogy éppen a számrovás technikájában felnőtt juhászok tértek volna arra az útra, amelyet száz évvel később Dr. Sebestyén Gyula elgondolása nyitott meg a tudomány számára!? (Erre az útra még csupán Tar Mihály tévedt, a XX. század elején gyártott együgyű hamisítványaiiban.)¹²

⁹ L. Dr. Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest, 1915. 34. l.

¹⁰ L. Dr. Sebestyén Gyula: Id. munk. 38. l.

¹¹ L. Dr. Sebestyén Gyula: Id. munk. 140. l.

¹² L. Dr. Sebestyén Gyula: Rovás és rovásírás. Budapest, 1909. 308. s. köv. l.

Ami a bistrohedonszerű sorvezetést illeti, e kérdés elbírálásánál már könnyebb a helyzetünk. Mert elvégre is föltételezhető, hogy a pásztor, aki a számrovás technikájában nőtt föl, a betűrovásnál is szükségyszerűen elvégzi a visszafordítás műveletét. Annál nehezebb elbíralni az elválasztó pontozások fekvő sorban való elhelyezését. Ezek ugyanis minden régi írásmutatványon, hiteles emléken — mint a székely (magyar) rovásírás egyik jellegzetes tulajdonsága — álló sorban fordulnak elő. Ezentúl is föltűnő, hogy *Tooth János* írásba vételénél ezek az elválasztó pontozások nincsenek föltüntetve; viszont nála olyan kipontozásokat találunk, amelyeknek értelme rováspálcáink vizsgálata alapján meg nem érthető. (L. az 1—5. ábrákat.)

Ami a pálcákra felrótt jegyeket illeti, megállapítható, hogy semmiben sem térnek el attól a rovás ábc-től, amelyet *Dr. Sebestyén Gyula*, mint a székely (magyar) rovásírás prototípusait, első nagy összefoglalásában leközölt.¹³ A betűösszerovásokban viszont megtalálhatjuk a XVIII. században már ösmert csikszentmiklósi, valamint a csak 1913-ban fölfedezett konstantinápolyi hiteles emlékek néhány összerótt jegyét. És bár az *e*-magánhangzó ugratása szerfölött nagy ingadozást mutat, általában megállapítható, hogy rováspálcáink betűsorai tökéletes rovásírás-ösmerettel és kevés hibával készültek; s ami hiba előfordul, az sem fogyatékos tudásra, hanem sietésre, vagy késhibára vall.

Rováspálcáinknak ez a mai ösmereinkhez közelálló sablónszerűsége, mely semmi újat fölmutatni nem tud, mely minden egyéni megoldást nélkülöz — amelyre pedig éppen a székely (magyar) rovásírásnál igen sok lehetőség kínálkozik! — az igazat megvallva, kissé nyugtalanítóan hat, amely érzés csak fokozódik, ha a pálcákra felrótt sorokat elolvasni és *Tooth János* írásbavételével összehasonlítani megkíséreljük. A kettő között ugyanis eltéréseket találunk egyes szavak helyes értelmezése, de még leírása körül is. (Ezeket az eltéréseket bárkinek módjában van ellenőrizni, aki a közleményünkhöz csatolt ábrákat átnézi!) E pontnál kell leszögeznünk azt a megállapításunkat is, hogy a pálcákon nem azt az alsódrávasmenti dialektust találjuk, amit Halas „törzsökös“ református polgárai, sem azt a jázságít, amit a „jött-ment“ katolikus zsellérek beszéltek, hanem azt a nagykünságít, amivel a karcagi származású nótárius, *Tooth János* a rovásjegyek értelmét írásba vette. Már pedig nem valószínű, hogy a pálcáfaragással gyanúsított „jött-ment“ pásztorok és a magasabb iskolákat is végzett *Tooth János* ugyanazon nyelvjáráson írtak volna.

Rováspálcáink megítélésénél mindezekén túl még az is növeli a zavart, hogy az ügyre vonatkozó íráskorok sehol sem beszélnek rováspálcákról, vagy rovásbotokról, sem rovásírásról, avagy rovásjegyekről; *Tooth János* egykorú írásba vétele csak rovásforma fácskákról és azokra metszett betűkről, a kerületekhez küldött jelentés pedig fácskákra metszett fenyegetődző, csúfos szavakról emlékezik és csupán a kerületek egyik jegyzőkönyve említi „fenyegetődző rovások“-at. Csupán az egykorú levéltári adatok alapján téhat az egész fenyegetési ügyből csak annyit volna szabad tényként elfogadnunk, hogy az 1802-ik esztendő október havának utolsó hetében a város ablakában 16 darab rovásforma fácskát találtak, melyre valamilyen betűk voltak fölmetszve.

Ha ridegen *Dr. Sebestyén Gyula* álláspontjára helyezkednénk, aki is kimondotta, hogy a rovásírást csak az Erdély keleti részén megtelepült székelység gyakorolta, az sem tovább a XVII. századnál és hogy az ősi székely (magyar) művelődés ilyenemű emlékei sem rovásfákon, hanem csak

¹³ L. *Dr. Sebestyén Gyula*: *Rovás és rovásírás*. 278. s köv. 1.

Írásba való vétele aron 10. darab rovásforma fácskákra metszett betűknek írásba vétele ~~Méret~~
betűknek, melyek 1802. évi szeptember 10. nap utolsó hetében
a Város adalában találattak.

1. No te vez roppi Péter te kerted még mindig.
2. Még ne olvass égetés, Filiz ne vágd, olvasd hát eptendő - - - Falaslan.
3. Kevél emek indítója meg fogja bannni, az egész város miatt bányátok
regényeket
4. Vároost mindig égetem eddig meg élhetetek ti se élhetetek.
5. Sem király, sem Diktálás nem tudja másutt is van a mi itt.
6. Miért vették be veresremü botond Misloerit, olyan ehl rajta epár városban
7. Regényeket vartad Biro mikor te, Filiz vágod, próbáid meg is minden.
8. Turóci, Péter, ha meg találunk kin merőben is ki ják, Fremed
9. Az éhít tartottak, tegez te ha nem regények tarttának
10. Biroy sok égi ler Tartában is Péter, Ivan, Turóci miatt
11. Herdém, én is a mit fel tettem, én is mindjárt égetem ha tik békével.
12. Égetek mindjárt égetem, tíz érteendőig az egész Tanács
13. Az Arvájtok meg élhetek ti nem élhetek purtul Város.
14. Péter Ivan bizony mondom mindig égetem Fjadat is ha el kerded
15. Pethert tityák az Urak regényektől. Páligát inkább a mit tarthattok.
16. Valamennyim vágytok - - mind meg bányátok egészével.

Írásba vette, Halafon No. Jan 1803
Tooth János Notarius m.b.

1. ábra. A kiskunhalasi rovásforma fácskákra metszett betűknek írásba vétele Tooth János szerint.
(Kisebbitett fényképi másolat a Kiskúnhalas levéltárában őrzött eredetiről.)

5.

6.

7.

8.

5. s(e)m • királ • s(e)m • distriktus *** | • n(e)m • tudja |
• másutt • is • van • a • mi • itt •

• miskócit |

6. m(é)rt • v(e)tt(é)k • be • v(e)r(essz(e)mű • bolond *** |
• olyan • (e)sik • rajta • eg(é)sz • városban •

7. sz(e)g(é)ny(e)k(é)t rontod bíró mikor | t(e)fülit |
• vágod • próbáld • m(e)g(é)g • mind(e)n •

8. turóci • pét(e)r • ha *** | megtalálunk • kin |
• mezőben • is • ki • ássuk | • szem(e)d ***

3. ábra. A kiskunhalasi rovásírásos fapálcák 5—8. számú darabja első és hátsó oldalának kisebbitett fényképi másolata, elolvasással.

járásról, melyben hivatalos egyének, egyéb írószer hiányában, rovásra szedték az észrevételeket.¹⁵ Ugyanő emlékezik botra rovott naptárról is, amit *De Feller* belga jezsuita (1765—69 naplója szerint) Budán egy tót paraszt kezében látott, aki különben még azt a rendkívül érdekes adaléket is megőrizte számunkra, hogy a Felföldön ösmert szokás, hogy a gyónásra jövő nép botra faragva hozza a bűnlajstromát.¹⁶ Hogy pedig a rovással való fenyegetődés sem volt ösmeretlen fogalom a magyar bűnügyi krónikában, arra vonatkozólag álljon itt ismét *Ernyey József*nek egy eddig sehol nem közölt adaléka, — amelynek szíves átengedéseért ezúttal is fogadja köszönetemet — amit a besztercebányai erdőigazgatóság levéltárából jegyzett föl. A kir. bányabiztosok ugyanis Besztercebányán 1564-ben vizsgála-

¹⁵ L. *Ernyey József*: A rovásírás hivatalos alkalmazása 1588-ban. „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője“ 1913. évf. 288. s. köv. l.

¹⁶ L. *Ernyey József*: A rovásírás kritikája. „Századok“ 1917. évf. 406. s. köv. l.

9.

10.

11.

12.

9. az *előtt* tartottak *régente*** | *ha *nem |
 *szegény(e)k *tarcsanak*
10. bizony *sok *ég(é) s *l(e)sz *pusztában** | *is *p(é)t(e)r |
 *istván *turóci *miatt*
11. k(e)zd(e)m *én *is *a *mit *kel *tett(e)m*** | *én *is |
 *mindjárt *ég(e)t(e)m *ha *tik**** | b(é)k(é)v(e)l
12. eng(e)t(e)k *mindjárt *ég(e)t(e)m *tíz** | *esztend(e)jig |
 *az *eg(é)sz *tanács*

4. ábra. A kiskunhalasi rovásírástól fapálcák 9—12. számú darabja első és hátsó oldalának kisebbitett fényképi másolata, elolvasással.

tot tartanak a következő ügyben: Toletti lovag Jörger Kristófnak és fiának, akik az Ó-hegyen olvasztókemencéket építettek, az ott lakó altsztekkel valami civódásuk támadt, miközben lakásuk ajtajára ismeretlen tettes valami faragott botot és kettős vesszőt akasztott ki. A tettes kézrekerítőjének 100 magyar forint jutalmat tűznek ki. A lovagok, miután a lefolytatott vizsgálat eredménytelen maradt, a megszegyenítést és sértést nem tudván elviselni, csakhamar el is költöztek a vidékről. Nem nehéz az említett faragott botban és kettős vesszőben valamely rovásbetűs botot és párosrovást felismernünk, amelynek kiakasztása csakis azért lehetett sértő a lovagokra, mert rajtuk fenyegető, vagy csúfolódó írás lehetett.¹⁷

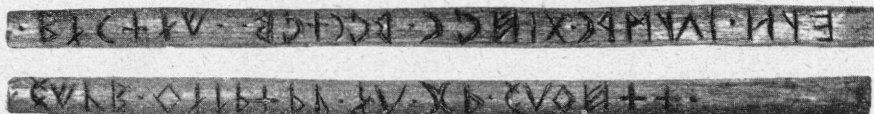
Ernyey József adalékai, ha eddig csak gondolkodóba ejtettek bennünket a rovásírásnak egykori, felföldi elterjedését illetőleg, most, a halasi rovásírással való fenyegetés ügyének ismerete után nyerne súlyban és

¹⁷ II. csoport, 94. és 95. számú akta.

13.

14.

15.

16.

13. az * atyáitok * m(e)g(é)lh(e)tt(e)k... | * tik * n(e)m |
 * élh(e)tt(e)k * pusztul * város *
 14. p(é)t(e)r * istván * bizon * mondom * * | * mindig |
 ég(e)t(e)m * fijdát * is * ha * elk(e)zd(e)d.
 15. * mért * tiltyák * az * urak * * * | * sz(e)g(é)ny(e)ktől |
 * jószágot * inkább * a * mit * * | * tarthattok
 16. valam(e)nyin * vagytok * * * | * mind * m(e)g |
 * bánnyátok * ég(é)ss(e)l

5. ábra. A kiskunhalasi rovásírásos fapálcák 13—16. számú darabja első és hátsó oldalának kisebbitett fényképi másolata, elolvasással.

arra csábítanak, hogy a rovásírás elterjedési határait a Nagy-Magyar-Alföld felé is kitoljuk. Minthogy azonban eddigi vizsgálataink arról győzték meg, hogy a halasi rovásforma fácskákkal való fenyegetésnek hatáságilag letárgyalt és annak rendje és módja szerint eljegyzőkönyvezett ügye és a kiskunhalasi rovásírásos fapálcák között gyanús szakadék van, ez a körülmény óvatosságra int bennünket. További részletes helytörténeti és néprajzi kutatásra van itt még szükség, hogy a mutatkozó szakadék a tudomány szerint is áthidalható legyen. Mert amíg ez meg nem történik, addig a kiskunhalasi rovásírásos fapálcákat a magyar rovásírás hiteles emlékei közé beiktatni nem lehet.

Madarassy László.

AZ ŐSMAGYAR TEMETKEZÉS.*

Idézett művek: a) *Abbott*: Macedonian Folk Lore. — *Albericus Monachus* 1241.: G. L. *Leibnitz* kiadása. — *Alvinczi Péter*: Itinerarium Catholicum. — A temetés és a tor: *István bácsi Regélő* 1902:202. — A temető napja: *Vasárnapi Ujság* 1887:725. — *Banner*: A magyarországi zsuigorított temetkezések. — *Barna Ferdinánd*: A votjások pogány vallásáról. — *Bartholomeides*: Notitia Comitatus Gömöriensis. — *Berzeviczy Albert*: Beatrix királyné. — *Borovszky*: A honfoglalás története. — *Buch*: Die Votjaken. — *Joannes de Plano Carpino* 1246.: *Hakluyt*: Collection of the early voyages... of the english nation. — *Charuzin*: Kirgizy Bukejevskoj orty. — *Csaplovics*: Gemälde von Ungarn. — Erdélyi temetkezés hajdan: *Hölgyfutár* 1854:259. — *Finsch*: Reisse nach West-Sibirien im Jahre 1876. — *Georgi*: Beschreibung aller Nationen des Russischen Reiches. — *Gondatti*: Sljedy jazicesctva u jinorodcev sjeverozapadnoj Sjibirji. — *Gönczi*: Göcsej. — *Haan*: Hevesmegyei Oklevéltár. — Halotti népszokások: *Oroszázi Ujság*, 1913:10. — Halotti torozás: *Honderű* 1847:94. — *Hampel*: Újabb tanulmányok. — *Herodotos*. — *Ipolyi*. — *Istvánffy*: A matyó nép élete. — *Jiricsek*: A bolgárok története. — *Jean Joinville* 1254.: M. Natalis de *Wailly* kiadása. — *Jordannes*. — *Kállay Ferenc*: Históriai Értekezések. — *Kandra*. — *Karjalainen*: Jugra Völker. — *Kiss Bálint*: Magyar régiségek. — *Kovács*: Szeged és népe. — *Kövári*: Magyar családi és közéleti viseletek és szokások. — *Kuhárszky László*: A halotti kultusz. *Pesti Hirlap* 1912:259. — *Lázár*: Alsófehér megye magyar népe. — *Leszik Andor*: Régi temetkezési szokások. *Miskolczi Napló* 1921:277—281. — *Mészáros*: A csuvas ősvallás emlékei. — *Michajlovskij*: Samanstvo. — *Middendorf*: Sibirische Reisse. — *Joannes de Montevilla* 1356.: *Bergeron*, Voyages faits principalement en Asie dans les 12—15 siècles. — *Monumenta Hung.* Hist. Script. — *Nagy*: Magyarország képckben. — *Orbán*: Székelyföld leírása. — Őseinknél a temetkezés. *Hölgyfutár* 1859:217. — *Pauler—Szilágyi*. — *Petry*: Szilágy vármegye monografiája. — Pogány magyarok temetkezése, *Budapesti Hirlap* 1860:165. — *Pulszky*: Magyar pogánykori sírleletek. — *Réső—Ensel*: Magyarországi népszokások. — *Róheim*: Magyar néphit és népszokások. — *Roncsik*: A tűz a babonában, néphitben és népszokásban Magyarországon, *Debrecen tűzoltóságának évkönyve* 1926. — *Rubruquis* 1253.: *Hakluyt* kiadása. — *Sándor István*: Sokféle. — *Sartori*: Die Speisung der Toten. — *Szamokvaszov*: Szbornik obücsnavo prava szibirszkich morodcev. — *Szmirnov*: Les populations finnoises de la Volga et de la Kama. — *Tagányi*: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. — *Vahot*: Magyar föld és népei. — *Vámbéry*: Török faj. — *Varga*: A babona. — Vármegyénk monografiái. — *Verbiczkij*: Altajskije jinorodcy. — *Weichhardt Gizella*: A keresztelés, házasság és temetés Magyarországon 1600—1630. — b) Archeologiai Értesítő. Archeologiai Közlemények. Dolgozatok az erdélyi nemzeti múzeum Érem- és Régiségtárából. Ethnographia. Néprajzi Értesítő. Nyelvtudományi Közlemények. Magyar Nyelvőr. Új Magyar Múzeum. Uránia. Izvjestijja. Moskov. Ethn. Obozrjenüje. Anthropologiai Füzetek.

E dolgozat az ősmagyar sírok részletes leírása és a bennük talált tárgyak pontos leltározása, párhuzamba állítva a mai magyar nép és a rokonság temetkezésének egyező vonásaival.**

1. Amint az eddigi tapasztalat mutatja, őseink *temetkező helyiül* a dom-

* Felolvasztatott a Magyar Néprajzi Társaság 1928. évi február hó 29-én tartott nyilvános ülésén.

** Az ősi és mai népi temetés párhuzamba állításakor azonban minduntalan zavarni fog bennünket a tárgyi külsőségeknek az a majdnem teljes elhanyagolása, amely a temetkezésről szóló leírásoknak csaknem közös hiánya.

bok, halmok lankás oldalait választották. Mesterségesen rakott halomnak csak a karázi tekinthető.¹

A temetőnek ez a magasabb helyre való helyezése, ahol csak lehet, ma is mindenütt fellelhető.

Dombon, hegyoldalban voltak az altaji tatárok,² a kirgizek,³ a kacsinc tatárok⁴ temetői is, míg a csukcsok⁵ összehordott kőhalomra temetik halottaikat. Sírra hordott halmok a szkitha királyok sírjai,⁶ az oroszországi kurjánok,⁷ a magyarországi korhányok, a régi bolgárok,⁸ mongolok⁹ sírdombjai, a beltír törökök¹⁰ s burjétek¹¹ kőhalmjai.

¹ Psz. 743. ² Verbizkij 86. ³ Izvj. 10:399. ⁴ Uo. 10:291. ⁵ Uo. 10:83. ⁶ Ethn. 5:315. ⁷ AE. 20:242. ⁸ Jiricsek 125. ⁹ Rubruquis 86. Joinville 272. ¹⁰ Izvj. 12:116. ¹¹ Uo. 10:200.

2. A leggyakoribbak a csak néhány sírből álló ú. n. *szórványos temetők*; ezekből azonban a temetők jellegére és belső rendjére természetesen semmit nem következtethetünk. A *rendszeres temetők* pedig vagy tisztán lovas temetők, mint pl. a bezdédi,¹ — vagy olyan lovas vagy gyalogos temetők, amelyekben egy-egy lócsontváz nélküli (pl. Kenézlón)² illetőleg lócsontvázas (pl. Pilinyben)³ sír is előfordul. Míg azonban a tisztán lovas bezdédi temetőben egyes sírok kiugranak a különben sem egyenesen húzóó egyetlen sorból,⁴ addig a *gyalogos temetők* több egyenes sorból álló ú. n. *soros temetők*. Elrendezés szempontjából legtanulságosabb a két legnagyobb gyalogos temető: a pilinyi és kecskeméti. Ez utóbbiban pl. a sorok egymástól való távolsága 15—30 cm,⁵ Pilinyben azonban néha másfél méter is több,⁶ minthogy azonban itt néhol e távolság között is akadtak egy-egy sírra vagy sírnymokra: valószerű, hogy közben egész sorok elpusztultak. Ugyanez lehet az oka annak is, hogy a sírok egymástól való távolsága sem egyenlő. — A sírok belső tartalma szerint végül két véglet állapítható meg: amíg pl. Pilinyben a halottak elhelyezésénél semmi tekintettel sem voltak arra, hogy úr, szolga, harcos vagy gyerek kerül egymás mellé,⁷ addig a vajdahunyadi Árpád-kori temetőben *családi temetkezés* észlelhető, mert a sírok csoportokban különülnek el s az egyes csoportok összes sírjai feltűnően gazdagok vagy feltűnően szegények a tárgyi mellékletekben.⁸

Ez az utóbbi törekvés, hogy a család tagjai egymás mellé kerüljenek, ma is elevenen él népünkél: a székely Sófálván pl. csaknem mindegyik családnak külön-külön temetkezési helye volt.⁹ Ez az oka, hogy igen sok helyt *padmalyt* (oldalüreget) vájnak a sír aljába: „hogy több családtagot is lehessen még abba a sírba temetni.“ Néprajzi leírásainkból ugyancsak két helyről¹⁰ ismerjük a padmalyos sírt, tájszóközléseink és a MTSz. adatai szerint azonban országszerte ismeretes „a sír aljában oldalt vájt üreg“: így: Böny,¹¹ Muzsla,¹² Bars m.,¹³ Heves és Borsod m.,¹⁴ Rimaszombat vidéke,¹⁵ Tokaj,¹⁶ Kiskunság,¹⁷ Kiskunhalas,¹⁸ Makó,¹⁹ Háromszék m.,²⁰ Hegyalja,²¹ Abauj m., Békés m., Szeged és vidéke, Ómoravica, Székelyföld.²²

Ilyen padmalyos sírba temetkeztek a kínai tatárok²³ is.

¹ AE. 16:386. ² AE. 34:306. ³ AE. 22:213. ⁴ AE. 16:386. ⁵ AE. 16:40. ⁶ AE. 22:213. ⁷ AE. 22:213. ⁸ Dolg. IV. 1:166. ⁹ Orbán 1:133. ¹⁰ Hódmezővásárhely Ethn. 31:90. Bácsbodrog m. monogr. 337. ¹¹ Nyr. 15:285. ¹² Uo. 25:288. ¹³ Uo. 10:138. ¹⁴ Uo. 8:569. ¹⁵ Uo. 10:89. ¹⁶ Uo. 24:192. ¹⁷ Uo. 4:42. ¹⁸ Uo. 15:333. ¹⁹ Uo. 9:377. ²⁰ Uo. 18:574. ²¹ Kassay 4:53. ²² MTSz. 2:56. ²³ Izvj. 12:135., 138.

3. Úgy a pogánykori, mint a királyságkorabeli magyar sírok általában *nyugat-keleti* irányban igazodnak úgy, hogy a halott *arca* a felkelő nap felé van fordítva. Meggyőzően mutatják e törekvést a piliny-sírmány-hegyi sírok: amint a kúpalakú hegy oldala lassankint nyugat felé hajlik, a sírok fekvése is mindinkább török a függélyesre úgy, hogy a legszélső csontvázak feje kelet, lába pedig nyugat felé fordul.¹ Ilyen a Berengár, Nagy Lajos és Sergius pápa érmeival datált verebi lovas sírlelet fekvése

is.² Kivételesen azonban előfordul a fej *kelet* felé irányulása is, és pedig nemcsak a szórványos, hanem azokban a soros temetőekben is, amelyekben pedig általában a nyugat felé való helyezést konstatálták. Ezt a kivételes helyzetet többen úgy magyarázzák, hogy a halottat lovon földelték el, és napkelet felé, de mikor a lóval előre hanyatlott, feje keleti irányba került; ez a magyarázat azonban nem minden esetben fogadható el, mert több esetben a sírban lovat, sőt még lócsontot sem találtak. Ugyanilyen kivételesen előfordult a fejnek *észak* felé irányulása is.³ S mert a nyugat felé való helyezésnél is eltéréseket találunk észak-délnyugat felé, a téli és a nyári kelő nap és a nap szakonként való irányában, többen azt következtetik, hogy az arcnak nem is éppen kelet felé, hanem a temetés idején mindenkor sütő nap felé irányítása volt a főcél.⁴

A mai népi temetkezésekről szóló feljegyzések a halott feje irányáról egyáltalában nem tesznek említést. Egyedül Bácsbodrog megye magyarjairól jegyzik fel, hogy a halott feje mindig nyugat felé irányul;⁵ ezzel szemben azonban a palóc: „a sírhalom kelet felé való oldalára egyes vagy kettős keresztet csak a kapa nyelével.”⁶

A török néptörzsek közül fejfelé nyugatnak temetkeznek a beltir törökök,⁷ a kirgizek⁸ s a még meg nem keresztelkedett kargin tatárok, míg a már kereszténnyé lett karginok és a kacsinc tatárok,⁹ a lamaita burjátok,¹⁰ kal-mükök¹¹ arccal keletnek; a tangutok¹² észak-déli, a kazak kirgizek,¹³ oszt-jákók¹⁴ pedig déli irányba fektetik halottaikat. Ugyanígy temetkeznek a burjét samánok is.¹⁵

¹ AE. 24:50. ² Pulszky 10. ³ AE. 11:208; u. o. 29:258. ⁴ Népr. Ért. 6:170., Banner 39. ⁵ Monogr. 337. ⁶ Ethn. 2:108. ⁷ Izvj. 12:116. ⁸ Uo. 10:397. ⁹ Uo. 10:291. ¹⁰ Uo. 10:204. ¹¹ Uo. 10:401. ¹² Izvj. 10:198. ¹³ Uo. 12:130. ¹⁴ Ethn. 12:320. ¹⁵ Izvj. 10:198.

4. A *sírok mélységének* megállapítása ma már szinte lehetetlen, mivel a domboldalakon az eső és szántás erősen elváltoztatta a föld színét. Annyi azonban mégis kétségbevonhatatlanul megállapítható, hogy a soros temetőben egyes sírok mélyebben feküdtek. Jósa a kenézlői temetőről írva¹ azt hiszi, hogy az ilyenek úri sírok voltak; de e tekintetben mégis több pontos megfigyelésre lesz szükség, mert másutt a gazdag mellékletű sírok majdnem a föld színén, s a melléklet nélküli vagy igen szegény sírok amazokhoz viszonyítva aránytalanul mélyebben feküdtek.

¹ AE. 34:306.

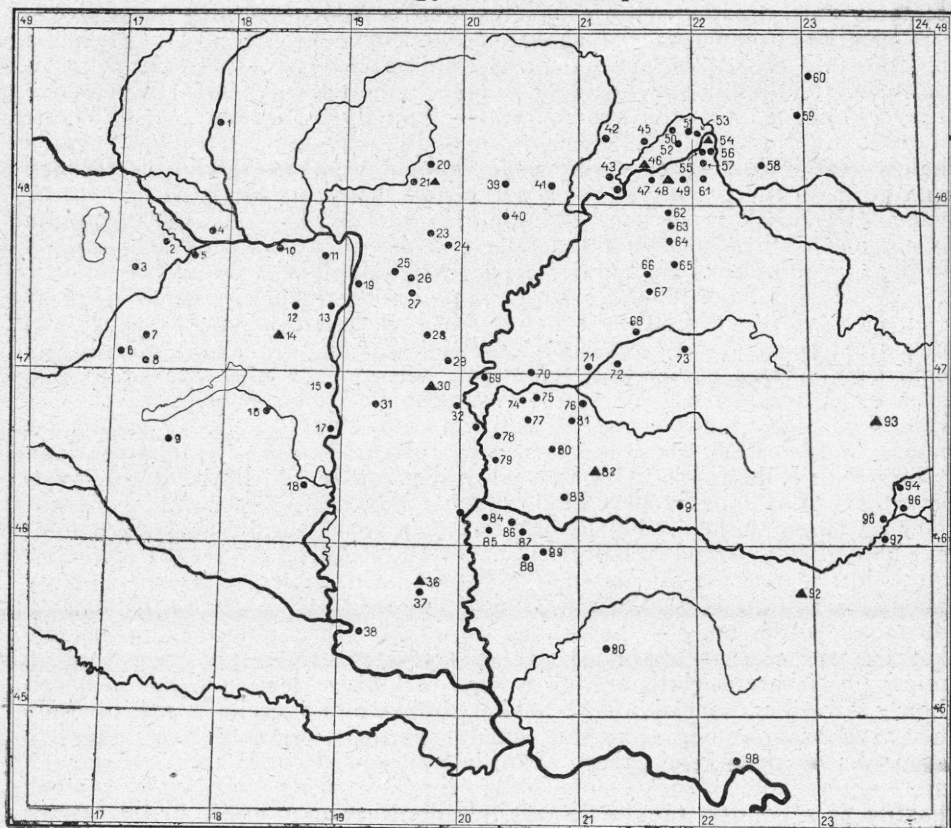
5. A sírok legnagyobb részében semmi nyoma sem maradt annak, mintha a *sírt a temetéshez* — a gödör kiasásán kívül — másképp is *előkészítették* volna. Ritkább esetekben azonban az ellenkezőre is akad példa: Gombáson a sírok alja teknőalakú s gondosan kisikarolt,¹ — a szécsényi Kerekdombon a sírok fenekét kisimították,² — Székesfehérváron a lábna padmalyszerű bemélyedést vágta,³ — Monajon s Kenézlőn a sírok fenekét agyaggal kitapasztották.⁴ S hogy ez tényleg előkészítés volt, mutatja, hogy Kenézlő mellett legközelebb Vencsellőn van agyag s mint Jósa megjegyzi,⁵ valószínűleg híg agyagpépet öntöttek a sír fenekére s addig nem helyezték a halottat a sírba, amíg az agyag meg nem keményedett.

¹ PSz. 620. ² AE. 7:431. ³ PSz. 743. ⁴ AE. 34:169. ⁵ AE. 13:357.

6. Négy helyen annak nyoma látszik, mintha a *sírban előzőleg tűz égett* volna: Liptagergőn¹ és Várfalván² a halottat betakaró földben szén-darabokat, Pilyiben 3 sírban szalmahamurteget³ s Monajon⁴ szenes földet és *megolvadt nyilhegyeket* találtak; de mindenütt csak a sírbatétel előtti tűzre gondolhatunk, mert a csontokon sem pörkölés, sem lővés nyoma nem látszik.⁵

Pintér⁶ azt hiszi, hogy őseinknél szórványosan még a halottégetés is szokásban volt s a sírban talált tűznyomot a halottégetés bizonyítékának,

Az ősmagyar sírok térképe.

▲ Rendes temetők.

● Szórványos temetkezés.

1. Galgóc	34. Szeged	67. Debrecen
2. Lébényszentmiklós	35. Horgos	68. Berettyóújfalú
3. Csorna	36. Szeghegy	69. Nagyrev
4. Nemesócsa	37. Bácsfeketehegy	70. Mezőtúr
5. Győr	38. Gombos	71. Szeghalom
6. Nagykapornok	39. Domaháza	72. Csökmő
7. Sümeg	40. Eger	73. Bihar
8. Zalaszántó	41. Szirmabesnyő	74. Békésszentandrás
9. Pusztakovácsi	42. Monaj	75. Szarvas
10. Neszmély	43. Tarcal	76. Mezőberény
11. Tinnye	44. Tokaj	77. Fábiansibestyén
12. Vereb	45. Sáropatak	78. Szentés
13. Batta	46. Kenézlő	79. Mindszent
14. Székesfehérvár	47. Gáva	80. Orosháza
15. Baracs	48. Nagyhalász	81. Gerendásiholdak
16. Ozora	49. Gégény	82. Kúnágota
17. Pusztaberek	50. Bodrogvécs	83. Mezőhegyes
18. Szekszárd	51. Kisdobra	84. Rábé
19. Budapest	52. Nagykövesd	85. Oroszlámos
20. Liptagerge	53. Agárd	86. Bukovapuszta
21. Szécsény	54. Bezdéd	87. Törösp.
22. Pilin	55. Tuzsér	88. Nagyteremia
23. Selyp	56. Eperjeske	89. Nagyósz
24. Benep.	57. Mándok	90. Detta
25. Gödöllő	58. Beregszász	91. Muszka
26. Galgahévíz	59. Szolyva	92. Vajdahunyad
27. Kóka	60. Vezérszállás	93. Várfalva
28. Tápiószéle	61. Karász	94. Gombás
29. Törtel	62. Demecester	95. Gyulafehérvár
30. Kecskemét	63. Geszteréd	96. Cesztve
31. Pusztaszentimre	64. Nyiregyháza	97. Borberek
32. Alpár	65. Hugaaj	98. Orsova
33. Csongrád	66. Hajduböszörmény	

a halott ágyszalmájának (a temető árkában a temetés előtt, a kertben a temetés alatt, a patakparton a temetés után) a palócoknál még ma is szokásos elégetését pedig az ősi szokás csökevényének tartja.⁷ De itt hiába hivatkozik a bessenyőkre s hiába a Grimm nézetére, amely szerint a nomádok elégették, a földművelő népek pedig eltemették halottaikat, véleménye tények híjában csak feltevés marad. — Épp ily csak feltevés, sőt bizarr feltevés a Munkácsi vélekedése is, hogy az ágyszalma elégetése nem a halott testi elégetésének csökevénye, hanem a halott *lelke elégetésének* maradványa, mert erről az ősök azt hitték, hogy ott lebeg az ágy körül, vagy ott rejtőzik az ágyban.⁸ A hódmezővásárhelyi katolikusok ugyan ma is azt hiszik, hogy a lélek mindaddig a szobában marad, míg a halottat a föld alá nem teszik,⁹ de mindez nem teszi hihetőbbé a Munkácsi ötletét.

A sírban rakott tűznek s az ágyszalma elégetésének ugyanaz lehet az oka, mint az egyes sírokban a halott körül szerte-széjjel talált nyílhegyeknek s annak a hódmezővásárhelyi szokásnak, amelyről Török Károly így emlékszik: „Öreg emberektől hallottam, hogy még a múlt század utolján ... a sírba, mielőtt a koporsót leeresztették, háromszor belélttek; sőt a kriptákba még ezelőtt csak 20–30 évvel is belelövöldöztek, ez azonban a megromlott levegő eltávolítása végett történt.”¹⁰ Ezt a szokást ugyan Gönczi¹¹ és Róheim¹² is idézi, de csak Kállay¹³ után, aki Bod Péterre hivatkozva azt írja, hogy Székelyföldön régen a gyermekágyban elhalt nő sírjába az elhantolás előtt belelövöldöztek; s magyarázatuk is ugyanaz, mint a Kállayé, hogy ezzel a halott hazajárását meggátolják. De bármennyire eltolódott is azóta a szokás (már mindjárt azon székely eljárásról kezdve, amely szerint Marosszékből a sírnál lövöldöznek),¹⁴ azért mégis nagyon meggondolandó, hogy — ha csakugyan a halott hazajárásának megakadályozása volt a cél — akkor miért rakták a tüzet s miért lövöldöztek régen mindig a sírbatétel előtt, amikor a lélek (a holttest leeresztéséig) még ott hon a szobában tartózkodik?! Sokkal többet mond ezeknél a feltevéseknél az a szabolems megyei néphit, amely szerint a temetés előtti napon a sírt soha ki nem ássák, mert akkor a gonoszlélek éjjel megfertőzi azt,¹⁵ mert így az ősi sírtűznek és mai csökevényének, az ágyszalma elégetésének tisztító és a gonoszt távartató célt tulajdoníthatunk,¹⁶ amire pedig számos adat áll babonáinkból-rendelkezésünkre.¹⁷

¹ AE. 26:276. ² Dolg. V. 1:121. ³ AE. 22:213., 24:50. ⁴ AE. 7:61. ⁵ Népr. Ért. 7:47. ⁶ Ethn. 2:109. ⁷ Ethn. 2:109., 4:209., 22:232., s tegyük hozzá: a kalmükökre is, Szamokvaszov 2. ⁸ Ethn. 11:110. ⁹ Uo. 31:81. ¹⁰ Nagy 1:63. ¹¹ Uránia 1902:330. ¹² Néphit 163. ¹³ Hist. Ért. 47., Ipolyi 365. ¹⁴ Orbán 1:140. ¹⁵ Monogr. 169. ¹⁶ Talán erre gondol Nyáry is Népr. Ért. 7:47. ¹⁷ Roncsik 79–117.

7. Alpáron (egy IX. sz. sírban) a fejdeszkán,¹ Pilinyben egy bronzgyűrűn² és Tuzséron az egész csontváz körül³ szövet- vagy vászonmaradványokat találtak. Ezekről Nyáry azt következteti, hogy a holttestet ilyen kisebb lepedőbe csavarva tették sírba, hogy a koporsónélküli temetkezésnél a föld ne érintkezzék közvetlenül a tetemmel.⁴

S e pokróc maradványának tartja a palóc hamvast is, amelyben ma az ágyszalmát elégetni viszik s e lepedő „hamvas” nevét éppen ebből a használatból magyarázza. Cz. F. ellenben onnan származtatja e nevet, hogy a hamvasban szokták a hamut kifőzni, s a MTsz. is azt mondja, hogy „a szapulóban felül levő lepedő, amelyre a hamut teszik.” Ezzel szemben azonban Nyáry a leghatározottabban állítja, hogy a hamvast szapulásra sohasem használják, csak fűvet szednek belé, vagy eső és hideg ellen borítják magukra az öreg asszonyok és libát őrző gyerekek. Azt hiszem azonban, hogy a hamvas szónak egészen más eredete van, és pedig az, amelyre Apor mutat:⁵ szerinte u. i. a koporsó fenekére gyaluforgácsot vagy hamut tesznek gyolcslepedőbe varrva.

Az északi vogulok lepedővel letakart gyaluforgács-, fűrészpor-, mohas-, rénszörretegre fektetik az újszülöttet.

¹ AE. 3:156. ² Népr. Ért. 10:147., AE. 24:50. ³ AE. 20:214. ⁴ Népr. Ért. 10:147. ⁵ Metam. 401.

8. Szolyván¹ és Alpáron² csak a halott feje alatt észleltek deszka-korhadékot, valamint Pilinyben³ is és itt a korhadék között czüstfejes szögeket is találtak, s éppen azért Nyáry azt a korhadékot paizsmaradványnak tartja. Ezt a fejlapot 3 pilinyi sírban mohapárna pótolja.

Ma a fej alá nem deszkalapot, hanem párnácskát tesznek s ezt rendszeren gyaluforgáccsal,⁴ ritkábban ágyszalmával,⁵ mohával⁶ tömik ki, csak éppen tollat nem szabad bele tenni.*

Ugyanílyen gyaluforgácsból, fűrészporból, mohából, rénszörből készült fejpárnát használnak az északi osztjások is,⁷ és mert (amint már az előbbi §-ban említettem) az északi vogulok⁸ az újszülött alá is ezt tesznek, Munkácsy a két szokást úgy hozza kapcsolatba egymással, hogy a halál is születés: belépés a másvilágba.

¹ AE. 3:156. ² AE. 3:156. ³ Népr. Ért. 7:44. ⁴ Kósd, Népr. Ért. 13:70., Heves m., Ethn. 5:183., Borsod m., Ethn. 7:281., Hódmezővásárhely, Ethn. 31:85., Szeged, Népr. Ért. 7:256., Kisküküllő m., Ethn. 29:97. ⁵ Kósd, Népr. Ért. 13:70., Borsod m., Ethn. 7:281., ⁶ Somogy m., Népr. Ért. 7:44. ⁷ NyK. 30:17. ⁸ Ethn. 11:192.

9. A sír kitapasztása és kiegészítése után Monajon, Vaskúton, Geszterédén,¹ Ozorán,² Szolyván,³ Várfalván⁴ gerendákat raktak le egymás mellé, amiről a 9—10 cm vastag s az egész feneket elfedő korhadt faréteg tanúsodik; ezáltal a sír ú. n. *padlósírrá* lett.⁵ Pilinyben 9 sírban volt deszkalap; Nyáry ugyan nem vette észre, de mind a 9 sír fiatal lányé volt.⁶

¹ AE. 7:61. ² AE. 1872:16. ³ PSz. 704. ⁴ Dolg. V. 1:121. ⁵ AE. 7:61. ⁶ AE. 22:213.

10. A békési Szentandrásan, Örményzugban, Telekhalmon,¹ aztán Vajdahunyadon,² Orosházán³ s a torontálmegyei Aranka-vidéken⁴ több sírban az egész csontvázat körülvevő deszka-korhadékból koporsóra következtetnek; Krecsmarik szerint azonban ez a korhadék-maradvány mégis csak inkább a deszkával való *kipadlózás és kioldalazás* nyoma, mert szegre egyáltalában sehöl sem akadtak.⁵ A koporsó kronológiájára fontos tudnunk, hogy e sírok közül a vajdahunyadi a Szent István és I. Endre, az orosházi a Szent László és II. István s a békésszentandrásai az I. Endre érmeivel datált sírok.

A sírnak, illetőleg a koporsónak ilyen tölgypalappal való körülpalincsolása** a kunoknál még a XIII. században⁶ s Hódmezővásárhelyen csaknem a mai napig szokás volt,⁷ Bácsbodrogban⁸ pedig még ma is általános. S azt is itt kell megemlítenünk, hogy a békésmegyei Doboz községben régen nem deszkából csináltak, hanem liceumból fontak feneket;⁹ ez a hamvasnak, a három deszkaoldal pedig mintegy a palincsnak felel meg.

¹ AE. 33:29. ² Dolg. IV. 1:166. ³ AE. 10:417. ⁴ AE. 27:273. ⁵ AE. 24:264. ⁶ Albe-ricus Monachus, Ethn. 5:316. ⁷ Ethn. 31:90. ⁸ Monogr. 337. ⁹ Szendrey Zsigmond gyűjt.

11. Ellenben határozott *koporsónyomokra* kell következtetnünk az olyan sírokról, mint a nagyteremiai¹ és ozorai,² ahol a deszka-korhadékból czüstfejú szögeket, illetőleg vaskapcsokat is találtak. A mai értelemben

* V. ö. „A a halott feje alá tollas vánkost tenni nem jó, mert azon községben utána minden szárnyas állat eldöglik. Ethn. 2:251.

** Palincs: vastag deszka, MTSz. 2:64. Bárka: koporsó borítékául szolgáló deszka foglalvány. (Szatmár m. Nyd. 8:187.)

vett koporsók azonban mégis csak már az Anjou-korban kerülnek elő, a szeged-ötömösi temetőből, ahol nemcsak szögekre és kapcsokra akadtak, hanem a koporsó vasalását s egy sírban kulcsos zárát is megtalálták.²

¹ PSz. 743. ² AE. 1872:16. ³ AE. 26:18.

12. Bartucz Lajos arról értesít, hogy 1927 szeptemberében egy galgahévízi Árpád-kori sírban olyan *cserépköcsögöt* talált, amelybe kis gyerekek csontváza volt beállítva.*

Kalotaszegen, Tardon, Pilinyben ma is az a szokás, hogy a halvaszületett vagy keresztleetlenül elhalt kis gyereket cserépköcsögbe állítva temetik el.¹

¹ Ethn. 4:116. Uo. 7:285. Népr. Ért. 7:45.

13. A halottat a sírban rendszeren hanyatt, néha azonban oldalt is *fektették*; öt esetben pedig igen kivételes helyzetben találták a csontvázat: Ozorán¹ s a székesfehérvári Demkóhegyen² a halott hason s arccal lefelé, — Szegszárdon³ szintén hason, de arccal felfelé, — Pilinyben⁴ egy csontváz hanyatt, de arccal lefelé, s végül Biharudvariban⁵ kettő „oldalt görnyedve“ feküdt.

Érdekes analógiája van a halott hasrafektetésének abban a felvidéki⁶ és panyolai⁷ népszokásban, hogy a kolera mindaddig el nem szűnik, amíg egy halottat hasra fektetve nem tesznek a koporsóba.⁸

¹ AE. 1872:16. ² AE. 39:25. ³ AE. 12:368. ⁴ AE. 22:213. ⁵ AE. 13:336. ⁶ Ethn. 20:296. ⁷ Uo. 39: . ⁸ Más okból: a hazajárás megszüntetése végett, Lázár 557., Ethn. 15:84., Banner 41.

14. A kéz rendszeren a testhez záródik s egyenesen kinyújtva fekszik. Így találjuk a pogány s kora kereszténykori magyar sírokban, de ezen kívül s ezzel együtt megtalálható a kéznek ágyékra s ritkábban mellre helyezése is. Gombáson¹ a III. sírban két kézfej a könyököt fogta. Azon esetekben, mikor az egyik kéz az ágyékon, a másik oldalt a test mellett fekszik, bizonyára csak félrecsúszott a kéz. Egyes helyeken a kezeket a test alatt találták. Ezekon kívül azután ritkább esetekben egész sor változata van a kéz elhelyezésének: a jobb az ágyékon, a bal a mellen,² s megfordítva,³ — az egyik kéz a mellen, a másik egyenesen a test mellett⁴ vagy alatta,⁵ stb. A kezek a mellen összekulcsolva csak kereszténykori sírokban találhatók.

A mai leírások közül csak alig egy pár emlékszik meg a kezek elhelyezéséről. Hódmezővásárhelyen a katolikusok a mellen összekulcsolják, a reformátusok azonban a test mellett hosszában helyezik el.⁶ Szegeden a mellen keresztbe teszik.⁷ Göcsejben a fiatal halotté fekszik a test hosszában s az öregebbé a mellen összekulcsolva.⁸ A palócságban pedig csak akkor teszik a kezeket a mellen keresztbe, ha az elhunyt keresztstülő volt, különben két kezét két oldalt hosszában helyezik el.⁹

¹ AE. 23:60. ² Dolg. IV. 1:166., AE. 30:64. ³ Dolg. IV. 1:166. ⁴ AE. 19:354., 22:213., 39:36. ⁵ AE. 16:40. ⁶ Ethn. 31:83. ⁷ Népr. Ért. 12:254. ⁸ Gönczi 181. ⁹ Ethn. 5:181., 7:281., Nógrád m. monogr. 163., Heves m. monogr. 218.

15. A láb mindig egyenesen kinyújtva fekszik, csak éppen Egerben¹ s a székesfehérvári Rádiótelepen² találtak felhúzott, valósággal zsugorított helyzetben nyugvó csontvázakat.

¹ PSz. 546. ² AE. 40:245.

* A közlemény azóta megjelent az Antropológiai Füzetek 1928. III. évf. 1—3. füz.

16. Az ősmagyar temetés legnagyobb problémája a lovas temetkezés.* mert — sajnos — igen sok esetben nem szakértők ástak, sőt ezek sem figyelték meg az aprólékoságig pontosan a ló és löcsontok elhelyezését, s így a legtöbbször csak éppen annyit tudunk, hogy az embercsontváz mellett löcsontváz, vagy löcsontvázzrész is volt.¹ — Több nyoma van annak, hogy néha a halottat lován ülve temették el, pl. Szentesen,² Gödöllőn³ és a pilinyi Leshegyen még női sírban is.⁴ Sokkal általánosabb azonban ennél a lovon való eltemetésnél a lónak a halott mellé vagy a halott alá földelése. Az előbbi esetben a lovat rendszeren a halott jobb oldalán találták, balról csak Csornán feküdt;⁵ de mindig hanyatt s fejével a halott felé fordítva és ebből a több sírban talált bezdédi⁶ és kisdobrai⁷ helyzetből (mert a ló feje magasabban volt, mint a törzse s a két-két pata annyira egymás mellett, mintha össze lettek volna kötözve) Jóna azt következteti, hogy az élve hanyatt fektetett ló mellő és hátsó lábait külön összekötötték s a földet alulról fölfelé úgy hányták rá, hogy amikor a fejéhez értek, ezt oldalra fordították.⁸ A lónak a halott lábához helyezésekor is az volt a szokás, hogy a halott feje felé nézzen, s ezért akár hanyatt, akár oldalt fektették, a fejét felfelé fordították. — Már a pogánykorban is előfordul, de a kereszténykorban meg éppen általánossá válik az a szokás, hogy az egész ló helyett csak a fejét és lábszárait tették a sírba, a többi húsos részét pedig valószínűleg feltorozták. S ezeket a lórészeket Csornán⁹ és Pilinyben¹⁰ a halott feje, Kenézlőn a XIV. sírban jobb karja közelében,¹¹ másutt a lábánál,¹² és pedig Kenézlőn** a XII., XVI. sírban a jobb, a X., XI., XIII. sírban a bal lábánál találták meg;¹³ a szentesi Nagyhegyen a halott bal keze a lókoponyán nyugodott.¹⁴ De bárhol feküdt is a ló koponyája, orra rendszeren a halott feje felé irányult.*** A sírokban talált lószerszámok elhelyezkedése is általában bizonyos szabályosságot mutat. A zabla vagy a ló szájában,¹⁵ vagy a fejénél,¹⁶ vagy az álla alatt¹⁷ volt, — a kengyel is rendszeren a lófej mentén valamivel alább feküdt,¹⁸ pl. Selypen¹⁹ s a pilinyi LXI. sírban a zabla és a kengyelpár (a koponya, ill. a bordák mellett) határoz-

* Szakirodalmunkban eddig nem idézett forrásból érdekesnek tartom felhozni a Besskó József: A Honfoglaló Magyar Nemzet Lovairól szóló craniometriai tanulmányából a következő megállapításokat: „A honfoglalás korából fennmaradt ásatag koponyákat vizsgálva, a megállapított tételek alapján kétségtelen bizonyossággal derültek ki a következők: Az I., II., III. kecskeméti, szegedi koponya olyan alakulást mutat, amely minden tekintetben a keleti típusnak felel meg, sőt e koponyák alakulásából nemcsak azoknak kelete származását olvashattuk le, hanem azt is, hogy ezek a keleti fajta mongol ágához tartoznak (149)... Végül kiderült a vizsgálat folyamán, hogy az I., II., III. kecskeméti, szegedi koponya ugyanazon típusú. Ez a tény, azonkívül a koponyák lelőhelyei és a történelmi adatok arra mutatnak, hogy ezekben a csontvázmaradványokban kell keresnünk a honfoglalók lovainak képviselőit, amelyeket az írók már régebben a szittya-magyar lónak neveztek el és amelyek, amint láttuk, a keleti fajta nagy mongol-ágába tartoznak.“ (151.)... „A kiszombori koponya nyugati származását kétségtelenül bebizonyítva láttuk. Mivel ez is sírboltban találtatott, föl kell vennünk, hogy már a pogányság idejében voltak nyugati származású lovak őseink birtokában, azonban a történelmi-adatok ellentmondása és az a körülmény, miszerint a koponya alakulása teljesen eltelt a többi sírboltban talált koponyák típusától, arra utal, hogy kivételes esetről van szó. A kiszombori ló valószínűleg hadiszákmányként került hazánkba és ha elfogadjuk Nehring számításait... ez a ló sem tartozott a magas termetű, nehéz lovak közé, hanem kifejezett nyugati típus mellett is alacsony, mozgékonyabb termetű individuum lehetett.“ (151.)

** A kenézlői sírokban talált dirhemek a 905—945 időközből valók; Berengár, Provençei Hugó és Lotthár érmei. (AE. 34:306.)

*** Igen érdekes az egyik kecskeméti lelet: a jobb lábszár mellett fekvő lófej csikókoponya s a bal lábszár mellett levő négy lólábszár idősebb korú ló tartozéka. (AE. 16:40.)

zottan olyan helyzetben, hogy abból az ásatók teljesen felkantározott ló elföldelésére következtetnek. Néhány lelet azonban arra mutat, hogy a sírokba tett lószerszám nem lehetett a rendes felszerelés, mert az olyan egyszerű csikózabla, mint pl. a pilinyi LXI. sírban²⁰ talált, semmiesetre sem volt elég a lócsontváznak megfelelő erős mén megfékezésére. A lovas sírokban tehát mindenütt megtaláljuk a zablát s a kengyelt, még akkor is, ha nem az egész lovat, csak fejét és lábszárait tették a halott mellé, — bár több esetben úgy látszik, mintha csak éppen beledobták volna;^{*} de előfordul a zabla és a kengyel olyan sírokban is, amelyekben lócsontnak nyoma sem akadt. Az ilyenféle egri sírokról Bartalos azt hiszi,²¹ hogy a halott mivoltát akarták jelezni vele, de lehet az is, hogy csak mintegy megváltásként került oda a zabla és kengyel a ló helyett.

Az ősmagyar temetés kifejlődése tehát az Árpád-korban a következő: a halott lovon ül, a ló élve lett a halott mellé földelve, csak a ló fejét és lábszárait teszik a sírba, végül pedig csak a zabla és kengyel kerülnek a halott mellé. A keresztény hatás aztán még nagyobbat fordít az ősi szokás e jelképes csökevényein, mert 1383 július elején Ábránfy László és Miklós a nagyváradai káptalan előtt egyezséget kötnek: „quod idem Nicolaus pretium cuiusdam equi, cum funere (fratris eorum) Stephani ad ecclesiam, in qua sepultus foret, delati, excipere ac persolvere teneretur.“²² Ehhez csatlakozik aztán a Bél Mátyás nógrádmegyei adata: „cadaver proximus gerens... lentus praecedit, insever proximus equus cataphractus, insequitur alter, pullatum gerens... ientus praecedit, insequitur alter, pullatum equum ductans“²³ és a mai időkből Binder Jenőnek az az érdekes feljegyzése,²⁴ hogy azt a négy lovat, amely a gyászkocsit húzza, a temetés után a Károlyi grófok a családi kriptát őrző kapucinusoknak ajándékozzák. A lovas temetkezés végső csökevénye az a palóc szokás, hogy a 18—24 éves korban elhalt legények mellére lópatkót helyeznek s ezt Nógrádban vele el is temetik.²⁵ Ugyanezt a szokást észlelte Istvánffy Felsőhevesben is, csak hogy itt a patkót nem szokás a koporsóban hagyni.²⁶ Pintér szerint ez a szokás az ősi lovas temetkezés maradványa, ellenben Istvánffy azzal a néphittel magyarázza, hogy így a halott melle nem dagad fel. Munkácsi²⁷ hivatkozván az ősi magyar sírokra, ahol már a ló helyett csak a zablát és kengyelt teszik a sírba, meg aztán az alább említendő keleti rokon szokásokra, Pintérnek ad igazat, s azt bizonyítja, hogy a nép csak azért ad ma a patkónak más magyarázatot, mert az ősi szokás céljával együtt már teljesen elhomályosult; ez az oka szerinte annak az elfejlődésnek is, hogy a patkó helyett akármilyen vasszerszám, sőt vasdarab is megfelel; pl. Felsőhevesben²⁸ vasaló, vasdarab, Hódmezővásárhelyen²⁹ ekevas, vaslapát, balta, fejsze, vasaló, Kisküküllőben³⁰ sarló.*

A lovas temetkezés általános szokás volt keleti fajrokonainknál is és törzsenként majdnem ugyanazt a lecsökkenést tünteti fel, mint nálunk. Lovon ülve is temettek az avarok.³¹ A halott mellé földelték a lovat a szkithák,³² a hunok és avarok³³ (mellé vagy lábához, mint az ősmagyar sírokban), a XIII. századbeli mongolok,³⁴ az altáji tatárok,³⁵ a kirgiziek,³⁶

* Ilyen esetek pl. a zabla a lábfejek között (AE. 30:350.), a combon (AE. 34:303.), a kengyel a koponya alatt (AE. 16:385.), stb.

** Ezekre a szerszámokra azonban l. a 19. §t is. — A lónak patkójával való szimbolizálása, amely aztán később bármily szerszámmá csökevényesedett, semmi képen sem áll ellentétben azzal a szintén palóc szokással, amely szerint: „A halott lábára húzott csizmáról a patkót mindig lefejtik, részben azért, hogy lépteinek kopogása ne legyen hallható, ha eltemettetése éjszakáján haza megyen a szállást megköszönni, — részben azért, mert a holtak nehéz a vasat hordani; s éppen ebből a babonás hitből az asszonyok hajába sem tesznek kontyvasat, hanem azt egy darabka faragott fával, vagy a lúd szárnytollainak vastagabb végével, az ú. n. sip-

a jakutok,³⁷ a burjét mongolok;³⁸ — a halottal együtt *elégették* a Kr. e. I—III. században élő uchuan mandzsu törzs, a Kr. u. V—VII. században élő duglasok,³⁹ a burjét mongolok,⁴⁰ az altaji kalmükök.⁴¹ *Elevenen* temették sírba a lovat a XIII. századi kunok,⁴² a lénai jakutok,⁴³ — akasztották fára a sír mellett a XIII. századi kúnok,⁴⁴ kötötték a sír mellé a vadak zsákmányául az alari burjét mongolok,⁴⁵ a lamaita urjankhájok.⁴⁶ A sír mellett *leölték* a beltír törökök,⁴⁷ a burjét mongolok,⁴⁸ az altaji teleutok,⁴⁹ a kacsinc tatárok,⁵⁰ a csukcsok⁵¹ (a rént). *Feltorozták* a lovat a jakutok,⁵² a kazak kirgizek⁵³ s a rént a szamojédok,⁵⁴ a jurák szamojédok,⁵⁵ az északi vogulok és osztjások,⁵⁶ a tunguzok,⁵⁷ a lappok,⁵⁸ — *csontját* s előrészeit a sírba helyezték az északi vogulok,⁵⁹ az osztják szamojédok,⁶⁰ jurák szamojédok,⁶¹ a lappok,⁶² a tunguzok,⁶³ — bőrét, koponyáját a sír mellett a fára akasztják a kirgizek,⁶⁴ az osztjások.⁶⁴ A ló helyett csak a *nyerget* teszik a halotthoz a kirgizek (és lósörényt),⁶⁵ a kargin tatárok,⁶⁶ míg a viljuszki jakutok a sírba tűzött faragott lófejvel vagy lőkötő-oszloppal is megelégszenek.⁶⁷ A lóáldozat szimbolumának legvégső fokaként a lamaita burjétek a lovat a lámai monostornak,⁶⁸ az altaji kalmükök a churulnak (bálványtemplomnak),⁶⁹ a kínai tatárok a temetésnél imádkozó mollahnak⁷⁰ s a kargin tatárok a tor rendezőjének⁷¹ ajándékozzák, s végül a grúzok megelégszenek a ló ravatal mellé kötözésével is.⁷²

¹ AE. 1:127., 5:319., 11:98., 102., 13:354., 14:204., 16:414., 19:359., 20:40., 398.
² Ethn. 5:316. ³ AE. 8:384. ⁴ PSz. 518. ⁵ AE. 5:321. ⁶ AE. 13:386. ⁷ AE. 20:52 ⁸ AE. 13:386. ⁹ AE. 15:253. ¹⁰ AE. 22:213., Népr. Ért. 7:45. ¹¹ AE. 34:303. ¹² AE. 16:32., 23:405., 24:50., 263., 418., 26:191., 27:273., 29:264., 34:306., 39:42., Dolg. II. 1—2:123.
¹³ AE. 34:303. ¹⁴ AE. 25:39. ¹⁵ AE. 5:253., 16:385., 19:354., 22:213., 23:60., 25:39., 27:276., PSz. 546. ¹⁶ AE. 12:227., 23:405., 39:42. ¹⁷ Dolg. II. 1—2:123. ¹⁸ AE. 12:203.
¹⁹ AE. 22:221. ²⁰ Uo. ²¹ PSz. 576. ²² Haan 1:33., Ethn. 7:114. ²³ Ipolyi 556. ²⁴ Ethn. 13:237. ²⁵ Ethn. 2:109., 11:100., 23:230. ²⁶ Ethn. 5:182. ²⁷ Ethn. 11:100. ²⁸ Ethn. 5:182.
²⁹ Ethn. 31:85. ³⁰ Ethn. 29:91. ³¹ AE. 13:313. ³² Herodotos IV. 71. ³³ AE. 13:223., 313. ³⁴ Joannes de Plano Carpino 28., Joannes de Montevilla 2:24. ³⁵ Verbiczki 86.
³⁶ Charuzyn, Izvj. 10:398. ³⁷ Michajlovskij 8., Vámbéry 197. ³⁸ Izvj. 10:200. ³⁹ A kínai évkönyvek adatai, Izvj. 12:111. ⁴⁰ Uo. 10:200. ⁴¹ Szamokvaszov 2., Izvj. 10:403.
⁴² Jean Joinville 272. ⁴³ Izvj. 10:85. ⁴⁴ Albericus Monachus 579., Rubruquis 86., v. ö. Munkácsi, Ethn. 12:309. ⁴⁵ Izvj. 10:200. ⁴⁶ Uo. 12:129. ⁴⁷ Uo. 12:116. ⁴⁸ Uo. 10:200.
⁴⁹ Mihajlovskij 8. ⁵⁰ Izvj. 10:291. ⁵¹ Uo. 10:83. ⁵² Uo. 10:86., 12:461. ⁵³ Uo. 12:130.
⁵⁴ Middendorf 1464. ⁵⁵ Izvj. 10:298. ⁵⁶ Gondatti 42. ⁵⁷ Izvj. 10:292. ⁵⁸ Uo. 10:392.
⁵⁹ Uo. 10:297. ⁶⁰ Uo. 19:298. ⁶¹ Uo. 10:392. ⁶² Uo. 10:392. ⁶³ Uo. 10:398.
⁶⁴ Finsch, id. Ethn. 12:320. ⁶⁵ Izvj. 10:397—399. ⁶⁶ Uo. 12:124. ⁶⁷ Uo. 10:87. ⁶⁸ Uo. 10:200. ⁶⁹ Uo. 10:403. ⁷⁰ Uo. 12:135. ⁷¹ Uo. 12:124. ⁷² Ethn. 7:229.

17. A ló húsos részét tehát *feltorozták*, és pedig valószínűleg a sír közelében, vagy a temetőnek egy erre a célra fenntartott helyén, mert pl. Pilinyben¹ a sírmező É—Ny részén egy körülbelül 10—10 lépésnyi terület majdnem másfél méter mélységig sűrűn tele van keverve állatsontokkal (amelyek között azonban a Nyáry állítása szerint lócsont egy sem volt) és durva edénytöredékekkel; az élénkvérűre égetett földben nagy sütőkövek hevernek s köztük egy megpörkölt szarvasagacs is: valószínűleg sütéskor érhet a láng. Szegeden is torozó helyre követetett Tömörkény,² az ott talált sok szárnyascsontról s az Aranka-vidéki temetőben is Nagy

tolyuval helyettesítik.“ (Ethn. 5:182.) Itt t. i. két különböző népszokás idők folytán elhomályosult csonkja került egymással szembe: a lóáldozatból a lópatkón keresztül bármiféle vasszerszám, sőt vasdarab lett, s viszont semmiféle más vastárgyat nem szabad a koporsóba tenni, mert a vas a mindenütt található kövel tüzet ad s így a halott könnyen kárt tehet az élőknek. (Ethn. 11:107.) Analóg eljárás ez utóbbihoz az osztjásoké; ezek ugyanis oda tesznek a halott mellé: „alle geratschaft, die er zu gebrauchen pflegt, z. b. sein messer, beil, gefüllten schnupftabakshorn, und dergl., bloss den feuerstein und stal ausgenommen, die nur aus holz geschnitzt dem todtten mitgegeben werden dürfen“. (Pallas, NyK. 29:371.)

Gyula,³ mert a síroktól nem messze több tálat talált felborított helyzetben, alattuk apróra tördelt és részben megpörkölt állatcsontokkal; s a leletnek a sírokhoz való tartozását bizonyítja az a benne talált csattföredék is, amely a sírokban levő csattokkal analóg. Egerben⁴ is torozó helyre mutat a sírok előtt külön helyen talált sok pörkölt csont- és széndarab.

A torozás tehát ősi magyar szokás.⁵ Hiába kel ki ellene az 1729-i budai zsinat 43. §-a s az 1562-i debreceni hitvallás, hiába nevezi Alvinczi Péter⁶ őrdögi találmánynak: úr és paraszt mindenkör becsületbeli kötelességének tartotta, hogy a temetéskor s a temetés után bizonyos időkben hozzátartozójának tiszteletére a tort megtartsa. Okát és keresztény átalakulásainak: a gyászmiséknek és Halottak napjának eredetét kifejti Tagányi.⁷ A magyar halotti tornak ma kétféle megtartási módját ismerjük: a temetés után a sírnál vagy a háznál, mert az évfordulókkor tartott *pomána* csak oláh vidéken szokásos.⁸ A sírnál való torozásról csak igen gyér adatunk van: a szegedi tanyák népe a temető mellett tartja meg a tort,⁹ Gernyeszegen és Bonyhán kenyérrrel és pálinkával kínálják a megjelenteket, Balavásáron¹⁰ pedig csak a sírásókat, s akik a torban résztvesznek, rövid felkészítőt mondanak az elköltözőkre. Annál országosabb elterjedésű azonban a háznál való torozás.*

A rokonságból kezdjük a Herodotos¹¹ szkitha adatával: „A szkithákat haláluk után legközelebbi rokonaik kocsiba fektetik és körülviszik barátai közt; mindegyik lakomával fogadja őket...” Jordanesből¹² ismerjük az Attila torát. A mai rokonnépek pedig vagy azonnal a sírnál, vagy a temetés napján otthon tartják meg a tort, vagy egy év múlva utótort ülnek. Kinn a sírnál toroznak a középpázsiai törökök.¹³ A temetés napján otthon a beltir törökök,¹⁴ a jakutok,¹⁵ a lamaita urjankhajok,¹⁶ az északi vogulok és osztjások,¹⁷ a szamojédek,¹⁸ a tunguzok¹⁹ és csukcsok.²⁰ Ellenben egy év múlva: a kirgizek,²¹ a kacsincok,²² az osztják szamojédek,²³ az irtisi osztjások,²⁴ a cseremiszek,²⁵ a csuvasok,²⁶ a finnek és észtek.²⁷

¹ AE. 22:213. Népr. Ért. 7:42. ² Népr. Ért. 6:170., 176. ³ AE. 27:273. ⁴ AE. 19:354. ⁵ Kiss 291. Söttösi emberi, I. Tagányi Ethn. 29:27. ⁶ Itinerarium Caholicum 100. ⁷ Tagányi i. m. 30—31. ⁸ Ethn. 6:424.; ennek a pominkinak szláv eredetéről I. Ethn. 9:163. ⁹ Népr. Ért. 6:177. ¹⁰ Ethn. 5:51., Uo. 29:99. ¹¹ Herod. IV, 73, ¹² 49, cap. ¹³ Vámbéry 308., 318. Ethn. 28:73. I. jegyz. ¹⁴ Izvj. 12:116. ¹⁵ Uo. 10:86., 12:461. ¹⁶ Uo. 12:129. ¹⁷ Gondatti 42. ¹⁸ Middendorf 1464. ¹⁹ Izvj. 10:292. ²⁰ Uo. 10:83. ²¹ Uo. 12:130., Vámbéry 303. ²² Uo. 136. ²³ Izvj. 10:297. ²⁴ Ethn. 9:163. ²⁵ Obozrjenüje 1904:56., Ethn. 12:230. Uo. 7:313. ²⁶ Mészáros 223. ²⁷ Ethn. 29:30.

18. A zablán és kengyelen kívül egyéb lovasszerszám csak nagy elvtéve fordul elő. *Sarkantyút* csak Bodrogvécse¹ s a III. Béla sírjában találtak;² de mert az előbbi is határozottan Árpád-házi forma, aligha lehet Borovszkyval azt következtetnünk, hogy a honfoglalók sarkantyúsan érkeztek e hazába. Erre a feltevésre az analógiák sem jogosíthatnak fel, mert a kelet-európai és középpázsiai lovas népek közül egyik sem ismeri a sarkantyút; ezt a korbács, kancsuka, nogajka helyettesíti náluk.³ *Patkó*-féle is csak egy nagykövesdi sírban fordul elő;⁴ de ez is oly kicsiny, hogy legfeljebb öszvére lehetett.

¹ PSz. 540. ² Ethn. 5:129. ³ Nagy G., Ethn. 5:202. ⁴ PSz. 768.

* A vármegyei és néprajzi monográfiák könnyen hozzáférhető s az Ipolyi adatain kívül: a szlavóniai Kórogy, Szentlászló Népr. Ért. 12:225., 242., Örség Ethn. 28:112., Hegyhát vid. 11:359., Sorkitótfalu 2:68., Baranyahegyhát 11:359., 12:32., Kósd Népr. Ért. 13:72., Bonyhád Tud. Gyűjt. 1823:72., Palócság Ethn. 2:108., 5:184., Ethn. 7:285., Rákospalota Rész-Ensel 231., Alföld Athenaeum 1902:504., Hódmezővásárhely Nagy-Magyarország kép. 1:61., Ethn. 31:90., Pécska, Szaján Ethn. 17:251., Kálmány Kosz. 1:225., Torockó, Hétfalu, Újfalu Orbán 3:223., 4:138., 416., Nyárad-mente Ethn. 6:224., Zágón 6:397., Csík m. 6:51., 224., 7:385., Hosdát 6:122., Lozsád 5:334., Moldvai csángó 18:294., Orbán 2:80., Szemre sok adat, de azért a tor részletekig pontos leírását még sem ismerjük! (L. Róheim.)

19. A *fegyverek* közül aránylag legritkább a kard s ennek okát Hampel¹ abban keresi, hogy ez, mint általában minden ősnépnél, a honfoglalónál is családi kincs gyanánt szállott nemzedékről-nemzedékre s legfeljebb akkor tették a sírba, ha az elhúnytak nem volt olyan örököse, aki arra igényt tartott volna. Rendesen a halott baloldalához simulva feküdt, hegyével a láb felé irányítva;² de találták a jobboldalon³ és a lábaknál is.⁴ — Csákányt csak egy helyen találtak.⁵ — A *fejsze*, *balta* és *fokos* rendesen a kard mellett,⁶ az 1, 3, 5. azaz páratlan számú *nyilcsúc*⁷ pedig a váll táján feküdt, bár ez utóbbi sokszor nagyobb számban és az egész sírban szét-szórva is lelődött.⁸ — *Nyiltartó tegez* ugyan egy sem maradt, de lehet, hogy ennek pántjai a székesfehérvár-demkőhegyi,⁹ verebi¹⁰ és kisdobrai¹¹ sírokban talált pántrészek s némely sírban lelt nagyobb mennyiségű fa- vagy bőrkorhadékból is arra következtetnek, hogy az íjtartó alkotórészeinek maradványai. — Épp ily keveset tudunk a *védelmi fegyverzet*ről is; a szolyvai sírban talált ezüstpléhet Lehóczky¹² a nemezsüveg díszítőjének, a sok helyt előforduló vaspikkelyeket Nagy Géza ruhára varrt vértézetnek¹³ tartja és valami mellvért-féle bőrzubbony korhadat maradványa került elő a kenézlői XVI. sz. sírból is.¹⁴

Ma csak a göcsejiekéről tudjuk, hogy a férfiak mellé fegyvert, pisztolyt, fokost tesznek,¹⁵ másutt mindössze a bot mehet ilyen koporsóba tett fegyverszámba.

A rokonnépek közül a kirgizek,¹⁶ tunguzok,¹⁷ cseremiszek¹⁸ az elhúnyt minden fegyverét mellé teszik. A beltír törökök,¹⁹ tunguzok²⁰ fejszét, a XVI. századbeli mongolok,²¹ a jakutok,²² az irtisi osztjakok²³ lándzsát, kopját, a burjétek,²⁴ jakutok²⁵ ijjat, tegzet 8 nyállal, a csuvasok²⁶ botot tesznek a halott mellé.

¹ Psz. 746. ² AE. 34:306. ³ Psz. 620., AE. 14:204., 15:75., 19:354. ⁴ PSz. 574., AE. 18:7. ⁵ Ethn. 5:203. ⁶ AE. 20:52., 34:338. ⁷ Népr. Ért. 7:45. ⁸ L a 6. §: ⁹ AE. 12:299. ¹⁰ PSz. 560. ¹¹ AE. 20:58. ¹² PSz. 704. ¹³ Ethn. 5:202. ¹⁴ AE. 34:306. ¹⁵ Gönczi, ¹⁶ Charuzyn 1:105. ¹⁷ Izvj. 10:292. ¹⁸ Ethn. 12:250. ¹⁹ Izvj. 12:116. ²⁰ Uo. 10:292. ²¹ Johannes de Montevilla 24. ²² Izvj. 10:84. ²³ Ethn. 21:55. ²⁴ Izvj. 10:200. ²⁵ Uo. 10:84. ²⁶ Ethn. 21:55.

20. De nemesak fegyverrel látták el a halottat, hanem egyéb használati tárgyait: kését, köszörűkövét, tüzelőszerszámát stb. is mellé rakták. A *kés* rendesen a jobb csipőnél fekszik.¹ — A *köszörűkő* Selypen,² Bezdéden,³ Bodrogvécson,⁴ Kecskeméten⁴ és Gombáson⁵ a derék táján, még pedig a végén néha átlukasztva úgy, hogy zsincre fűzve az övön hordhatták, amint azt a pásztornép még ma is teszi. Majdnem minden sírban ott volt a kova és az acél is, és pedig rendesen a derék táján,⁶ de néhol, mint Bodrogvécson⁷ és Bezdéden⁷ a tarsolylemez alatt. Gazdaságtörténeti szempontból is különösen jelentős a bezdédi IV. sírban a jobb kar mellett lelt, vászonba göngyölt sarló, s az egyik kecskeméti⁸ sírban a térd mellett talált élével lefelé fordított ásó.

Mindezekkel a tárgyakkal a halott lelki és testi szükségleteiről iparkodtak gondoskodni; ugyanez a céljuk a mai temetési szokásoknak is, hogy a halott semmit se nélkülözzön a túlvilágon, ahol földi életét és foglalkozását tovább folytatja.* A palócok tűzszerszámot, — Nógrádban,⁹ Hódmezővásárhelyen,¹⁰ Kisküküllőben¹¹ s a moldvai csángóknál¹² pipát és dohányzacskót, — Hódmezővásárhelyen,¹³ Szegeden¹⁴ fésűt, — Borsodban,¹⁵ Szegeden¹⁶ és Kisküküllőben¹⁷ zsebkendőt és Szegeden¹⁸ még törülközőt is tesznek a koporsóba. — Nógrádban¹⁹ és Kisküküllőben²⁰ kalapot tesznek a

* V. ö. „Az elhúnyt mellé sok használati tárgyat is adtak, hogy lelke ne kírártson a földön, hanem lelje maga mellett, ha már nem teljes vagyonát, de legalább egy részét.“ AE. 1900:82.

halott bal hóna alá. — A baranyai Hegyhát²¹ vidékén ásóját, kapáját a haladók kezéhez érintik. — A gyermekek mellé Hódmezővásárhelyen²² odateszik a játékszereiket, Kisküküllőben²³ könyveiket, irkájukat és ceruzájukat s Göcsejben²⁴ ostorkájukat, bugyigás korsójukat és játékszereiket is. — Az áldott állapotban elhalt asszony és a halvaszületett vagy kereszteletlenül elhalt gyermek mellé a palócoknál²⁵ kis inget, másutt tüt, cernát, pólyát²⁶ tesznek, mert a gyermek megszületik még a koporsóban is és az ily gyermeket Ker. Szent János az utolsó itélet napján a Jordán vizében meg fogja keresztelni.

Ugyanígy járnak el halottaikkal a rokonnépek is: a beltir törökök,²⁷ kirgizek,²⁸ jakutok,²⁹ cseremiszek,³⁰ osztjások³¹ kést, — a kirgizek³² kőszőrű követ, — a kirgizek, osztjások³³ és cseremiszek³⁴ acélt és kovát, — a beltirek,³⁵ jakutok,³⁶ cseremiszek³⁷ kapát s egyéb szerszámokat, — a cseremiszek³⁸ fésűt, — az irtisi³⁹ és kondai⁴⁰ osztjások, cseremiszek⁴¹ árat, tüt, cernát, — a jakutok,⁴² az altaji telengetek,⁴³ a lamaita urjankhajok,⁴⁴ az osztják szamojédok,⁴⁵ a tunguzok,⁴⁶ a csuvasok,⁴⁷ a felsőkondai vogulok,⁴⁸ osztjások,⁴⁹ votjások,⁵⁰ cseremiszek⁵¹ pipát, dohányzacskót, burnótszelencét tesznek halottaik mellé. A Kr. e. I—III. században uchuan-mandzsuk, a Kr. u. V—VII. sz.-ban élő duglas-törökök⁵² a halottal együtt használati tárgyait is elégették, míg egyes beltir törzsek⁵³ és a csukcsok⁵⁴ e tárgyakat a írbatétel előtt összetörték; a jakutokról,⁵⁵ észak-i vogulokról,⁵⁶ votjákról⁵⁷ és jurák-szamojédokról⁵⁸ pedig éppen csak annyit tudunk, hogy az elhunyt „holmiját“ a sírba teszik.

Piliny Népr. Ért. 7:45., Szeged Népr. Ért. 6:170. AE. 16:386. AE. 18:7. AE. 16:40. PSz. 620. ⁶ Piliny Népr. Ért. 7:45. ⁷ AE. 18:7. ⁸ AE. 16:384. ⁹ AE. 16:40. ¹⁰ Monogr. 163. ¹¹ Ethn. 31:85. ¹² Uo. 29:97. ¹³ Uo. 18:292. ¹⁴ Uo. 31:85. ¹⁵ Népr. Ért. 7:255. ¹⁶ Uo. 7:280. ¹⁷ Uo. 7:255. ¹⁸ Ethn. 29:94. ¹⁹ Népr. Ért. 7:255. ²⁰ Monogr. 163., Ethn. 5:181., 21:26. ²¹ Uo. 19:99. ²² Uo. 12:27. ²³ Uo. 31:85. ²⁴ Uo. 19:92., 29:97. ²⁵ Uránia 1902:330. ²⁶ Ethn. 5:182. ²⁷ Uo. 4:208. ²⁸ Georgi 259. ²⁹ Charuzyn 1:105. ³⁰ Izvj. 10:84. ³¹ Ethn. 21:55. ³² Uo. 9:162., Karjalainen 100. ³³ Charuzyn 1:105. ³⁴ Ethn. 9:162. ³⁵ Uo. 21:55. ³⁶ Georgi 259. ³⁷ Izvj. 10:84. ³⁸ Ethn. 12:230. ³⁹ Uo. 21:55. ⁴⁰ Ethn. 9:162. ⁴¹ NyK. 29:16—17. ⁴² Ethn. 12:230. ⁴³ Izvj. 10:84. ⁴⁴ Michajlovskij 8. ⁴⁵ Izvj. 12:129. ⁴⁶ Ethn. 12:321. ⁴⁷ Izv. 10:292. ⁴⁸ Ethn. 21:55. ⁴⁹ NyK. 29:15. ⁵⁰ Ethn. 9:162. ⁵¹ Barna 18. ⁵² Ethn. 12:230. ⁵³ Izvj. 12:111. ⁵⁴ Uo. 12:116. ⁵⁵ Uo. 10:83. ⁵⁶ Uo. 10:84. ⁵⁷ Gondatti 42., Barna 7. ⁵⁸ Ethn. 12:321.

21. A sírokból kikerült tárgyak között igen jelentős helyet foglalnak el a pénzek s ezek bizonyos mértékig a sírok és leletek korának meghatározására is szolgálnak. A pénzek, úgy látszik, különböző céllal kerültek a sírokba. Azokat a samanida dirhemeket és nyugati királyságbeli érmeket ugyanis, amelyeket a galgóci¹ és bodrogvécsi² sírokban átlukasztva, a pilinyi,³ neszmélyi,⁴ csornai,⁵ verebi,⁶ egri,⁷ szeged-öthalmi⁸ és kisdobrai⁹ sírokban átfúrás nélkül találtak, Hampel szerint ékesség, kitüntető emlék gyanánt ruhájukra varrva viselhették az olasz, provencei és német földet megjárt lovas vitézek, mert hiszen ilyen érmeket gyalogos katona vagy földműves sírjában sehol sem találtak. Egészen más volt a rendeltetése annak a magyar királyságkorabeli pénzdarabnak, amelyet átfuratlanul s a homlokon,¹⁰ a szájüregben,¹¹ az áll¹² vagy a fej¹³ alatt, a vállon,¹⁴ a nyakon,¹⁵ a mellen,¹⁶ az ágyékon,¹⁷ a medence¹⁸ vagy a kar alatt,¹⁹ a jobb kéznél,²⁰ a halott alatt,²¹ vagy végül a lefordított fejü pilinyi halottnál a tarkón²² találtak. Az elhelyezés módja azt bizonyítja, hogy e pénzdarabokat — az itt lakó szlávok hatásaként — a másvilágra való átkelés megváltásául adták a halottnak.²³

S ez a szokás máig megmaradt: „némely vidéken“²⁴ a moldvai²⁵ és hétfalusi²⁶ csángóknál a halott mellé. — Csallóközben,²⁷ a palócok,²⁸ Szilágyban,²⁹ Kisküküllőben³⁰ a halott jobb kezébe, — Hódmezővásárhelyen,³¹ Bács-bodrogyban,³² Szegeden³³ a szemre (a küküllői Bonyhán azonban néha a

fazekasoktól e célra készített cserépdarabokat),³¹ — a hosdátiak³⁵ a nyelv alá teszik a pénzt; a palócok egy része azonban csak a másállapotban elhalt asszony, a halvaszületett vagy kereszteletlenül elhalt gyermek mellé³⁶ helyez pénzdarabot.* Ugyane célra szolgál a palócoknál, Bácskában s a csángóknál a koporsóba tett gyertya is.³⁹

Nem ilyen vallási céllal, hanem a pusztá fizikai szükséglet kielégítésével magyarázodnak a XIII. századbéli mongolok,³⁸ a beltirek,³⁹ a törökök,⁴⁰ az osztjákok,⁴¹ a votjákok,⁴² cseremiszek,⁴³ a szoszvai vogulok ellenben (a bonyhai magyarokhoz hasonlóan) fadarabot tesznek a halott szájába.⁴⁴

¹ Psz. 530. ² Uo. 538. ³ Uo. 524. ⁴ Uo. 552. ⁵ Uo. 554. ⁶ Uo. 560. ⁷ Uo. 574. ⁸ Uo. 580. ⁹ AE. 20:58. ¹⁰ AE. 24:50., 359., ¹¹ AE. 3:156., 12:171., 368., 22:213., 24:50., 26:18., 276., Dolg. II. 2:301., IV. 1:166., V. 1:121. ¹² AE. 22:213., 24:50., 39:169. ¹³ AE. 24:50., Dolg. IV. 1:166., V. 1:121. ¹⁴ AE. 24:50., Dolg. V. 1:121. ¹⁵ AE. 23:69., Dolg. V. 1:121. ¹⁶ AE. 24:50., 263., Dolg. II. 2:301. ¹⁷ AE. 5:121., 22:213., Dolg. IV. 1:166., Népr. Ért. 7:45. ¹⁸ Dolg. II. 2:301., IV. 1:166. ¹⁹ AE. 26:276. ²⁰ AE. 24:50., 26:18. ²¹ AE. 11:417., 26:276. ²² AE. 22:213. ²³ Hampel 15. ²⁴ Ethn. 15:223. Mitt. in Wien 1892:173. ²⁵ Ethn. 18:292. ²⁶ Uo. 6:398. ²⁷ Uj m. Múz. 2:469., Ipolyi 572. ²⁸ Ethn. 7:281., 21:26., Heves m. monogr. 218. ²⁹ Petri 1:702. ³⁰ Ethn. 29:91. ³¹ Uo. 31:82. ³² Monogr. 337. ³³ Ipolyi 372., Varga 158., Kovács 293., Népr. Ért. 7:255. ³⁴ Ethn. 29:91. ³⁵ Uo. 6:122., Ipolyi 965. ³⁶ Ethn. 5:182., Istvánffy 71., Heves m. monogr. 218. ³⁷ Róheim 175. ³⁸ J. de Plano Carpino 28., J. de Montevilla 272. Izvj. 12:116. ⁴⁰ Obozrjenüje 1902. 3:9. ⁴¹ Ethn. 9:162., NyK. 29:15. ⁴² Buch 143. ⁴³ Smirnov 1:136., Ethn. 12:230. ⁴⁴ Karjalainen 100.

22. Néhány sírban amulett-jellegű tárgyakra is akadtak. Ilyen az a pilinyi vasfoglatú s kis gyűrűn függő cápafog,¹ amelyhez hasonlót nem egyet ástak ki az oroszországi népvándorláskorabeli sírokból is, — aztán az az ugyancsak pilinyi függő félgömböcske,² amelynek alsó lapján kivert betűkben keresztény fohászt tartalmazó görög felirat van. Amulettnek gondolja továbbá Csallány azokat a gyöngyöket is, amelyeket egy szentes- naphegyi sírban egy férficsontváz nyakán találtak.³ A III. Béla nyakán is ott függött zsinóron egy mellesillag-amulett.⁴

Az ősi amuletteket ma a biblia, imakönyv, olvasó, aztán a Mária-, Jézus- és Szent Antal-érmek stb. pótolják. Hevesben,⁵ Nógrádban,⁶ Borsodban,⁷ Hódmezővásárhelyen,⁸ Szegeden,⁹ Bácsbodrogban¹⁰ s a moldvai csángók¹¹ közt a kézre csavart olvasó, — Hevesben,¹² Nógrádban,¹³ Borsodban,¹⁴ Hódmezővásárhelyen¹⁵ a halott kezébe vagy bal hóna alá tett imakönyv, zsoldár vagy biblia, — Borsodban¹⁶ és Szegeden¹⁷ szentképck stb.

¹ Psz. 523. ² Psz. 523. ³ AE. 25:40. ⁴ Ethn. 5:129. ⁵ Monogr. 218. ⁶ Ethn. 5:181. ⁷ Uo. 7:281. ⁸ Uo. 31:83. ⁹ Kovács 293. ¹⁰ Monogr. 337. ¹¹ Ethn. 18:292. ¹² Monogr. 218., Ethn. 21:26. ¹³ Monogr. 163., Ethn. 5:181. ¹⁴ Ethn. 7:281. ¹⁵ Uo. 31:85. ¹⁶ Uo. 7:285. ¹⁷ Kovács 293.

23. Ékszerek (hajgyűrű, függő, karperec stb.),¹ ékszerekül szolgált zsinórra fűzött pénzek, díszítések (boglár, süveglemez, szíjvég stb.)² is nagy mennyiségben és változatban kerültek ki a sírokból. III. Béla mellett ott volt kormánymájája és botja, aranygyűrűje s felesége ujján jegygyűrűje, közepén keleti granát kivésett lantoló szírénnel.³

* A halottpénzzel kapcsolatban meg kell említenünk a régi temetési pénzszórást is, amely ma már csak a koldusoknak adott alamizsnában nyilvánul (Ipolyi 566.), régen azonban a nagyobbszerű, pl. az erdélyi fejedelmi temetéseknel a főurak aranypénzzel gazdagon megrakott égo szövétnekeket vittek, hogy aztán a belőlük, olvadásuk közben kihulló aranyakat a szegények felszedhessék (Ipolyi 566., Tagányi 26.). Így 1476-ban Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda temetésénél 34 ilyen szövétneket használtak, amelyekbe összesen 1000 darab arany volt beillesztve (Berzeviczy: Beatrix királyné 187.). A kínai tatároknál szintén szokásban van a gyászmenet közben pénzt szórni, amelyet előbb a halott feje körül háromszor körülforgattak (Izvj. 12:134.)

A kedvenc ékszerük koporsóbatétele ma sem ritka⁴ s egy jelentőségű az ünnepi ruhába való öltöztetéssel.⁵

Ugyanígy a rokonságban is: a Kr. e. I—III. században élő uchuañ-mandszuknál,⁶ az irtisi osztjálkoknál.⁷

¹ PSz. 787., 789., 791. ² Ethn. 5:201. ³ Uo. 5:128—9. ⁴ Uo. 29:97., 31:85. ⁵ Uo. 2:108., 5:181., 6:121., 7:280., 19:92., 22:229., 31:82. ⁶ Izvj. 12:111. ⁷ Ethn. 9:161.

24. Néhány lelet arra enged következtetni, hogy a halottat enni-inni-valóval is ellátták: Szegeden kisebb szárnyasok csontmaradványait lelték a sírokban,¹ — Pilinyben a XXIX. századi sírban a lábfejen kinyújtott nyakkal s lábakkal egy kisebbfajta tyúk csontjait találták,² — Pusztabukován,³ Mezőtúron,⁴ Kecskeméten⁵ is különböző állati csontok voltak a halott feje, bal karja vagy lába mellett, — Kenézlőn⁶ s másutt is cserépedényt, bögrét lelték a halott körül, — s a Székesfehérvár-rádiótelepi XLIII. számú sírban⁷ pedig a fej megett víztartó veder vasabroncsaira akadtak.

Az útra adott enni-innivaló szokása ma is országszerte él, bár e tekintetben nagy a bizonytalanság és hiány a feljegyzésekben. Már Ipolyi is említi a kenyeret,⁸ másutt gyümölcsöt,⁹ búzát,¹⁰ hüvelyes veteményeket, — Göcsejben,¹¹ Hódmezővásárhelyen,¹² Kisküküllőben¹³ egy üveg bort, pálinkát tesznek a sírba. A moldvai csángók a szopósgyerekek sírjába anyatejjel telt viaszcsészécskét tesznek,¹⁴ a hétfalusi csángók pedig anyatejjel fecskendezett karikóskalácztól húznak a gyermek karjára.¹⁵

És ez az ősemberi¹⁶ szokás megvan a keleti néptörzseknel is: a szkithák,¹⁷ az avarok,¹⁸ a mongolok,¹⁹ a beltírek,²⁰ az altaji tatárok,²¹ a jakutok,²² az altaji telengetek,²³ a kargin tatárok,²⁴ a cseremiszek,²⁵ a jurák szamojédok,²⁶ a tunguzok²⁷ ételt (termésszenge, étel, kenyér, kalács, lepény, tojás, hús, zsír, tej) és italt (kumis, pálinka) tettek és tesznek a halott mellé, vagy legalább melléhányják a letorolt csontokat, mint az északi vogulok,²⁸ vagy az osztjálk szamojédok.²⁹

¹ Dolg. II. 2:309. ² AE. 24:50. ³ AE. 24:418. ⁴ AE. 29:264. ⁵ AE. 16:49. ⁶ AE. 34:338. ⁷ AE. 40:245. ⁸ Ipolyi 334., Mit. 334. ⁹ Ipolyi 335. ¹⁰ Bartholomeides 453. ¹¹ Gönczi 150. ¹² Ethn. 31:385. ¹³ Uo. 29:97., 99. ¹⁴ Uo. 18:292., v. ö. Uo. 4:116. ¹⁵ Uo. 6:398., v. ö. czzel a „heilige stritzl“ szokását, Tagányi 32. ¹⁶ Sartori: Die speisung der toten, 1903. ¹⁷ Herod. IV. 71. ¹⁸ Hampel 52. ¹⁹ J. de Plano Carpino 28. ²⁰ Rubruquis 86., J. de Montevilla 2:24. ²¹ Izvj. 12:116. ²² Verbiezkij 16. ²³ Izvj. 10:86. ²⁴ Michajlovskij 8. ²⁵ Uo. ²⁶ Izvj. 12:124. ²⁷ Ethn. 12:230. ²⁸ Izvj. 10:298. ²⁹ Uo. 10:292. ²⁸ Gondatti 42. ²⁹ Izvj. 10:292.

25. Két pilinyi fiatal nő sírjában a sarok alatt tyúktojást¹ (s a Szeged-ötömösi temető három Anjou-kori sírjában bibeitojást) is találtak;² de aligha kerültek viaticum gyanánt a sírba, hanem Nyáry³ és Róheim⁴ szerint a termékenység, mások szerint azonban inkább a spes resurrectionis általános szimbólumaként, mint ahogy pl. a macedónok is a sírbetett búzaszemekben a feltámadás jelképét látják.⁵

¹ AE. 22:213., 24:50., Népr. Ért. 7:46. ² AE. 26:18. ³ Népr. Ért. 7:46. ⁴ Róheim 254. ⁵ Abbott 207., Róheim 169.

26. Végül igen gyakori az ősmagyar sírokban a kutyacsont is. Pilinyben¹ leshelyzetben feküdt a halott jobb oldalán, fejét első lábai közé téve; de nemcsak lovas (Szeged-Othalom,² Bezdéd,³ Kóka),⁴ hanem gyalogos sírokban (Nagyhalász),⁵ sőt Pilinyben⁶ a II. számú női sírban is megtalálták.

Nem ritka a kutyacsontváz a hun sírokban sem.⁷ A régi lappok is kutyával temetkeztek.⁸ A kínai évkönyvek pedig okát is megadják az uchuañ-mandszuk kutyával való temetkezésének: megbízzák a kutyát azzal, hogy a halottat őrizze.⁹

¹ PSz. 518., Népr. Ért. 7:46. ² PSz. 580. ³ AE. 16:386. ⁴ AE. 26:191. ⁵ AE. 34:169. ⁶ PSz. 518. ⁷ AE. 13:232. ⁸ Izvj. 10:592. ⁹ Uo. 12:101.

Szendrey Akos.

SZATMÁR MEGYE NÉPHAGYOMÁNYAI.

II.

Verses imádságok ma már csak a kis gyerekek körében élnek lefekvés-kor, evés előtt és után. Egyszerű istenáldások és istenáldása-kívánatok a család minden egyes tagjára.

Társas összejöveteleik alkalmával igen szeretik a *talalós kérdéseket*, és pedig nemcsak az egyszerű kérdéseket, hanem a verses talányokat is. Persze, sok köztük a kissé pikáns kérdés szolid felelettel, de a tiszta humorú szellemességet is nagyon kedvelik: Szelessége nagyobb a világnál, de ha belelépnek nem ér, csak bokáig? (Harmat, Szatmár.) Aki csinálja, nem használja, aki megveszi, nincs szüksége rája: aki használja, rá sem néz? (Koporsó, Kocsord.), vagy verses alakban:

Fehér, mint a ló,
fekete, mint a holló,
egyenes, mint a palló,
görbe, mint a salló,
úgy beszél, mint egy zsidó? (Szarka, Túristvándi.)

S még történeti multú talalós kérdések is vannak; Szamosdob pl. a XVII. században Dob-pusztá néven a Nyári Benedeké volt, s ez azt szokta mondogatni: „Van nekem egy kis dobom, ha megütöm, száz eke ugrik ki belőle.“ — Egész mesévé dagadt pl. ez a túrricsei talalós: „Egyszer egy királykisasszony egy kis kutyát ajándékozott a szeretőjének. Ez aztán hazament s csak az úton jutott észébe, hogy elfelejtette a kutya nevét megkérdezni. Nosza, rögtön visszaküldte az inasát, hogy tudja meg a kutya nevét. Ez visszamegy, benyit a királykisasszonyhoz, de már nem találja magára, mert ott voltak nála a testvérei. Megijedt s nem mert szólni, hogy el ne árulja az urát meg a kisasszonyt. De a királykisasszony, amint ránézett, rögtön látta, hogy miért jött vissza az inas, és azt mondta neki: „Én úgy vagyok, mint te: te úgy vagy, mint én. Mondd meg annak, akinek, annak hívják!“ Az inas is megértette a szót, mert hát Félsz volt a kutya neve.“ — Tárgyilag képviselve van e talalósok között mindaz, ami a földműves ember körül van, ami őt közelebbről érdekli. De vannak aztán tárgy-körök, ahonnan különösen bőven merítenek. Ilyenek pl., hogy csak egyet említsek, a kenderrel kapcsolatos talalósak: Erdőn vágják, falun szól? A törő. — Ezer madár elindult, egy közülök megsántult, mind az ezer megállott? Ha t. i. szövéskor egy szál elszakad, a szövést abba kell hagyni. — Árkon állék, csudát láték, vas a farka, kukkolhatnék? Csüllő. — Három a lába, egy a dereka, négy a szárnya, négy a füle? A fonás-szövésnél használt levélke. — Áll a fa magába, de nem a maga tövibe: rászáll egy kis madár; csipegeti, de nem a maga begyibe? A guzsaly és a fonónak szösz huzogató két ujja. (Valamennyi Tiszabecsről.)

Népmeséik részben tündér-, részben kísérteties mesék: Királyfi Kis Jánoskáról, Napészak városáról, Vas Jankóról, Világosszép Jánosról, Halókos Tiszaferről, Kis Miklósról, János szolgáról, A szegény ember

fiáról, A veresszakállú emberről, Az édes- meg a mostohaéanyról, A kígyó- királyról, Az ördög szeretőjéről stb.; ez utóbbiak között sok az ijesztő mese, pl. a halálról, a betyárokról stb. De igen szeretik a tréfás meséket is: A kismalacról meg a farkasról, A kis kilencről, A kakasról meg a jércéről, A félig nyüzött bakkecskéről, Csalóka Péterről, Az okos Zsófiról, A három ügyes asszonyról, A lencse átkáról, A kajácsról, A farkas meg a kutya lakodalmáról stb. Van azonkívül számos trágár meséjük is. Nem annyira anyagukban újak, mint inkább a motívumok összekapcsolásában érdekesek és tanulságosak; párbeszédes részeikben tele vannak verses rész- letekkel. Nagyon szeretik a hosszas mesekezdőket, amilyen pl. ez a kocserdi:

„Egyszer hát csontlelkemteremtette, bagolyszemű nyúlzülötte, aki a bagót kiverte, a pipát kitette. Gallér hátán köpenyeg, toldjuk, ameddig lehet. Innen túl Karádon a debreceni határon van egy nagy tapolyafa. Ennek van 3366 ága. E közt van egy ringyi-rongyi szoknya, amin csak a cérna meg a folt 60 forint áru volt. Kidült kemencének bedült oldala, ahol legjobb volt, ott is egy nagy lyuk volt, mégis megsült benne 3366 pogácsa. Három öntet csupaszigány pulya mind a gelebébe hányt. Ezzel felkari- kázott az asztal tetejére, odatett mind a négy szegire: ez apónak, ez anyó- nak, ez nagyapónak, ez nagymamónak. De mit szóljak, mit is meséljek, hogy gyors fakón sebesen érjek a tokaji hegyre? Mert ott vannak a mesék láncra kötve. Őrzi azt Branó Brúnóval, de míg ők pipára gyujtottak, addig én egyet eloldtam. Most tehát zsebemct megrázom s ezt jól meg is magya- rázom.“

Aztán sok a *legendájuk* is Krisztusról, Péterről, a pöruljárt ördögről, a világon levő dolgok teremtéséről, a cigányról (Miért nincs vetése?), a zsidóról (Miért nincs jussa a mennyországhoz?), s az egyes állatok közt való jó- vagy rosszviszonyról (Miért haragszik a kutya a nyúlra, vagy a macskára, emez pedig az egérre, a kutya és a macska a szilvára?); e legen- dák között különösen érdekesek a bányász-legendák, pl. miért iszik a bányász? stb.

Történelmi mondák a honfoglalással kezdődnek s Rudolf trónörökös- sel végződnek. Lehetetlen a majdnem minden községből nagy számban összegyűlt történelmi mondaanyagot csak kivonatosan is ismertetnem. Sokat leközöltem már belőlük az Ethnographiában s azért most itt csak e mondák időbeliségére mutatok rá. A vármegye nyugati fele, úgy körül- belül Szatmárig, tele honfoglaláskori mondával. Majd a Báthori-cimer mondái következnek az csesdi láp sárkányához fűzve. Aztán sok van a térítés idejéből, majd a Salamon és Szent László, IV. Béla és a tatárjárás, Kún László, Károly Róbert és Nagy Lajos korából, de azért mégis legele- venebb a Mátyás, a törökvilág, Rákóczi György és Ferenc, a kuruc-labanca- világ korszaka Bakócz Tamással és a Báthoriakkal, az 1711-i utolsó tatár hetőrészel s a Pintye Gregor rablőhistóriáival; ezután a német-, majd a betyárvilág következik, közben nagyszámú települési, lápsüllyedési, név- magyarázó és korhoz nem kötött családi mondával. A sort aztán legvégül Rudolf trónörökösnek néhány legendás históriája zárja be. Nézzük most a szatmármegyei *nemzetiségek* mondáit: a sváboknak csak települési mon- dák vannak, de ők nem is képzelik magukat őslakóknak, mint az oláhok; de hát akkor miért nincs az oláhnak régibb mondája a törökvilág végénél, a labanckori Pintye Gregornál?! Őslakónál ez elképzelhetetlen, bizonyít- ják a szatmármegyei magyarok mondái!

Bővében van *falucsúfó* is. Némelyik az egész vármegyében elterjedt verses vagy ritmikus alakú, pl.:

Bere, Gebe, Gencs,
Isten tőle ments!

mert igen verekedők, vagy:

Kiskócs, Nagykócs, Karasó,
nincs bennük egy kanál só!

t. i. olyan szegények, vagy:

Sárközújlak, Adorján,
ott terem a kövér lány

lévén igen jómódúak, vagy:

Uszka, Bökény, Magosliget,
az Istentől elbillegett!

annyira félreesnek t. i., vagy végül: Nagybányi lány, nagybányi bor *hej be jó!* ahogy t. i. kiki érteni akarja: nagyon jó, vagy csak *helyben* jó, mert elszállítva megtörik egyiknek a színe, másiknak az asszonyi virtusa. A leg- több azonban adomaszerű, mint pl. az, amely szerint Börvely a lánja miatt a világ vége, viszont Misztótfalu a világ közepe, mert itt már 1789-beu, tehát négy évvel a franciák előtt, kikáltották a köztársaságot. Híres az ecsedi ember is, mert az nemcsak látott, hanem cvett is telegráfrótot, meg aztán a kispaládiak, mert a bíróválasztás után „huncut a bíró“-t hallván egy faoduba terelték az illetéktelen sárgarigót, hogy egymás háttára állván, a legfelsővel elfogassák; de a legelső módfelett kíváncsi lévén a fogásra, kiugrott a sor alól s erre persze a legelső a jobb kezén függesz kedve kiabált segítségért; nosza, azonnal létráért küldenek, de mert azt keresztben hozzák, előbb minden fát kivágnak előle s aztán... a keserve- sen csimpaszkodónak lefűrészelik a jobb karját és hogy ne panaszkod- hassék a község részvédtlensége miatt: a bíró azonnal kinevezi a falu csor- dásának.

Községenkint igen sok — többnyire újabb keletkezésű — monda fűző- dik a különböző *dülő-, út- és dombnevekhez* is.

Szólásaik könnyen érthetők, józan élettapasztalatra mutatók és szelle- mesek, pl. Siet, mint tehen a jegen, — Tud ugrani, mint a bivaly a gazban, — Ugy áll, mint a koldus a pap udvarán, — Szóbeszéd: pipafüst, pénz a fundamentum, — Szegény ember csikója hamar ló, gazdag ember lánya hamar eladó, stb. Néhányat magyarázatával együtt közöltem az Ethnogra- phiában.

Szeretik az *adomázást* is; magyarázataik miatt ezek közé tartoznak a többnyire mindenütt *szokásos gúny- és ragadványnevek*, sőt az *állathang- utánzók* is.

Aldásaik és átkaik nem annyira szívből jöttek, mint inkább cifrázottak és mesterkéltek; vonatkozása miatt egy van közöttük a figyelmet különösebben meg- érdemlő: „Te Atilla lánya, ördögök edénye!“ mondják a rosszalkodó gyereknck. de a szólásnak semmi magyarázatát sem tudják adni.

A szatmármegyei nép *babonáiról* monografiájának néprajzi fejezete azt írja (269.), hogy a kálvinisták között kevés a babonaság, a svábok közt és az oláhok között azonban fokozatosan babonásodnak a tiszta magyar községek is, mint pl. Nagykaroly és Rozsály, de a Szamoson túl a Tisza felé eső kálvinista magyarok csak nevetnek azokon. Természetes, hogy sem ebben a megállapításban, sem meg- okolásában semmi etnográfiai igazság sincs: a szatmármegyei nép oly babonás, mint a más megyebeli és a reformátusnak éppen annyi babonája van, mint a katólikusnak.

S babonáik nagy része foglalkozásukkal kapcsolatos. Sok tehát az állatbabona, különösen a jósló, ápoló és gyógyító s azután a veszettségre, rontásra, véresterjre és tejelvitelre vonatkozó. Itt azonban éppen csak egy pár nagyon jellemző adatra mutathatok rá: Császáriban a vásárra vitt tehenet az istállóból való kivezetéskor

nyirfaseprével veregetik meg, hogy jól keljen el, — a túnyogiak a padláson lókoponyát tartanak, mert ez megvédi a házat minden bajtól, stb.

Van azután több *halász- és vadászbabonájuk* is; pl. valamennyi tatárfalvi orvvadász úgy szenteli fel puskáját, hogy az áldozáskor az ostyát nem nyeli le, hanem hazaviszi s fojtásba téve kilövi, s ekkor nemcsak minden lövése talál, de puskája megmozdul a falon, ha kedvező alkalmat érez.

A *foglalkozás-babonák* közül nagyon érdekesek pl. a nagybányi fazekasok babonái: az ördög a korong tányérjára piszkol, ha — a munkát abbahagyva — rajta egy tányért nem hagynak, — ha az edényégetéshez való tüzrakáskor zivatar tör ki, aludni hagyják a tüzet, mert úgy sem sikerül az égetés, — a kiégett edény kiszedése napján nem szabad árut eladni, — azt az edényt, amelyet mustrának tett, vásárra induláskor a kerékhez vágja a fazekas, mert ahány darabra törik, annyi vevő fog hozzá jönni, — ugyanekkor s ugyanezért a családtagok törött edényt vágnak a szekér kerékéhez, — ha az úton bikával találkozik, jó vásárja lesz, — ha útközben szénás vagy szalmás szekérral találkozik, lopva kihúz belőle egy csomót, hogy jó vásárja legyen, — a vásár napján odahaza nem szabad a házat kisépenni, stb.

Igen sok a *féregűző, vető, ültető és termésjósító babona* is és ezekben az az érdekes, hogy a szerelmi varázsláson kívül egy babonakörben sincs az obszcén és szekszuális elemeknek olyan nagy szerepük, mint éppen itt. Aki vak kutya- vagy macskakölyköt megfog, keze után egy növény sem fakad meg (Tunyog). A szerdán dugott palánta nem fogan meg (Kocsord). S hogy megfogjon, ültetés közben a folyó felé kell nézni (u. o.). Kedden, pénteken nem szabad vetni (Tunyog). Nagypénteken és nagyszombaton ne vágd az ekét a földbe, mert Jézus e napokon volt benne (Ópályi). Szántáskor ne köpj a földre, mert a verebek kiszedik a szemet (Kocsord). S ne nyúlj a feleségedhez sem, mert konkolyos lesz a búza (u. o.). Pénteki vetés nem lesz szerencsés (u. o.). Holdújságkor hiába vetesz, nem lesz termés (Nagygéc). Vetés idején nem szabad kenyeret sütni, mert üszögös (Járm), sem kenyeret pirítani, mert gazos lesz a búza (Porcsalma). A vetnivaló tengerit két ünnep közt kell lefejtetni (Tunyog). A kukorica annál pirosabb lesz, minél többször nézett vetője a napba (Penyige). Uborkát akkor vess, mikor búcsúsok jönnek (Mátészalka). Mikor az asszony a tököt, dinnyét, krumplit elvetette, hirtelen a földre csapja ülepét, hogy akkorára nőjön a vetemény (Nyircsászári). A nagypénteken hajnalban meztelenül vetett dinnyemag nagy és piros termést hoz (Kántorjánosi). A holdtöltekor vetett káposztát megeszi a bolha (Gacsály). Mákvetés közben nem szabad beszélni (Kocsord). Virágmagot nem szabad megköszönni (Túrrice). Violát virágvasárnap hetében vess, akkor lesz teljes (Túr-istvándi). Legjobb nagypénteken hajnalban meztelenül vetni (Tiszabecs). Vagy pedig *pecsétés ingből* (Hodász). Faültetéskor a csemetét bal kézzel kell megfogni, hogy megfogjon (Ópályi). A mérki asszony, akinek halott gyermekei vannak, szent János napján nem eszik földiepret, mert mennyországban lakó kicsinyei elől enné el az ételt; ugyanezért nem eszik gyümölcsöt pünkösdig a tunyogi asszony. S ugyancsak a tunyogiak mezei munka közben különösen óvakodnak a tyúkszemvirágtól, amely ahova ér, ott tyúkszemet csinál.

Ide tartozik a temérdek időbabona is, a vihar és jég elűzésével s a mennykőcsapás elhárításával együtt; ilyen vihar-babonájuk különösen a halászkoknak s tutajosoknak van sok és sokszor rendőri kihágást is okoz, mert pl. a vízben talált holttestet azonnal el kell ásniok, különben vihar éri őket (Milota). Mindenütt egész sorozat kalendárium-versikét ismernek, pl.

Ha vízkereszt, vizet ereszt,
a tél soká ki nem ereszt.

(Nagykároly.)

Pál fordúl köddel,
ember hull döggel.

(Angyalos.)

Ha fénylik Vince,
megtelik a pince.

(Szatmár.)

Gergely-napja ritka ha jó,
hideg, szeles, ritkán van hó.

(Nagybánya.)

Pünkösdi hó:
nem kell hordó
(Sikarló.)

Júniusban minél jobban dörög,
annál jobban zörög.
(Nagybánya.)

Hedvig szüz
marhát üz.
(Felsőbánya.)

Dömötör,
a tél rátok tör.
(Szinérváralja.)

Sokat szerepel a tűz is, éspedig nemcsak a tűzjóslo és elhárító babonákban, hanem ő is jósol, bajt csinál, büntet, gyógyít, s bizonyos varázslatokban a bajtól megóv. S itt egészen külön szerep jut a villámnak, amely pl. a nyircsászáriak szerint nyirfába sohasem üt bele, ezért tanácsos a házba legalább egy nyirfagerendát építeni.

Leány-babonáik országszerte általánosak: a szeplőre, szemölcsre, fésülődesre és hajápolásra vonatkozók elsősorban; pl. a haját újhaldkor kell egyenlőre vágni, akkor nem molyosodik meg (Milota), — a nagypénteken vágott haj mind kihullik (Panyola), — aki férfikalapot tesz a fejébe (Tiszacsécsé), vagy talált hajtút a hajába, annak elmegy a haja (Mátészalka), — a leánygyermek levágot haját az ereszsorgóba ássák, hogy hamar nőjön (Ópályi), — aki nagypénteken hajnalban egy fűzfa alatt megfésülködik, annak hosszúra fog megnőni a haja (Panyola), — éjjel 12 órakor a temetőben törj 12 szomorúfűzágat, otthon főzd meg 12 vízben, mosd le a hajadat, a vizet öntsd ki a keresztútra: amilyen hosszúra folyik a víz, olyan hosszúra fog nőni a hajad (Nyircsászári), — a kifésült haját nem szabad a szemébe dobni, mert ha a veréb fészkebe viszi, mind kihull a haj (Császló), stb. Sok aztán a szerelmi babona is: a férjhezmenés idejére, a jövődöbéli megjóslására, a legény megnyerésére (amiben különösen nagy szerepük van a még mindig működő javasasszonyoknak), s végül a jövődöbéli és az anyós természetére vonatkozólag. Feltűnőbbek: egész Szatmárban általános hit, hogyha a leány a legény kapcáját ellopja s abból új csuportban egy darabkát bármikor főzni tesz, a legény azonnal ott terem (v. ö. Ethn. 29: 290.), — a férjhezmenni vágyó mátészalkai leány újév szombatján kimegy az erdőre s amelyik nyirfagalyra a legutolsó napsugár esik, azt levágja s koszorúba gömbölyítve a fejére teszi, aztán hazaérve az ágat beteszi a dunnájába, mondván: „Hozd el az én vőlegényemet, mert amíg el nem hozod, itt száradsz!” — ha a faluban sok az eladólány, de kevés a legény s így idegen kérőre is szükség volna: egy legény három falu határából egy-egy kabolát¹ ellop s a faluba hozza, akkor mindjárt megjönnek az idegen kérők (Nyircsászári).

Az *esküvő* minden pillanata megfigyelés tárgya, csupa jóslás és varázslás, egész a felbredésig. Az asszonyok babonái eleinte a férj hűségének biztosítására vonatkoznak, majd később a gyermek lép előtérbe: lesz-e gyermeke az asszonynak, fiú lesz-e az, vagy leány, milyen lesz a külseje, hogyan biztosítsák jó természetét és jövőjét, stb.; se szeri, se száma az ezekre vonatkozó hiedelmeknek, babonáknak és babonás szokásoknak a születéstől a keresztelésig s innen egészen a bölcsős korig. Pl.: amely leány a kakas herjéj szereti, annak sok gyermeke lesz (Felsőbánya), — ha az új asszony alatt hazajövet a szék megcsikorog, lesz gyermeke (Tyukod), — a meddő menyecske kenyérduccot egyék, az meghozza a gyermeket (Penyige), — fiú lesz az első gyerek: ha gatyát tesznek a párna alá (Panyola), — az újházásokhoz látogatóba menő férfiak kalapjukat az ágyra teszik, hogy fiú legyen az első gyerek (Fehérgyarmat), — a subán fogant gyereket göndörhajú lesz (Györtelek). Aztán a szoptatás, szemverés és gyermekápolás babonái következnek a soron az önöntéssel, szencsvízzel, füstöléssel s más óvó babonás szokásokkal és varázslatokkal, amelyeket minden anya ismer, de azért szorgosan igénybe veszi a javasasszony tudását is.

¹ Kabolának hívják azt a kétágú fát, amelyen a gazda az eke hátulját csúsztatja, amikor szántani megy.

Majd idetartoznak a kenyérsütés, főzés és aprómarhaultetés népi tudománya s aztán a varrás, mosás, seprés és szemét nagyszámú és változatos vonatkozású babonák körei. Pl.: aki vasárnap varr, ahány öltést tesz, a másvilágon annyit öltenek lelkén az ördögök (Kömörő), — a háziasszonynak húshagyókor (Ópályi), Luca-napján nem szabad varrni, mert bevarrja a tyúkok tojókáját (Mátészalka), — míg a gyermekágyi tisztulás tart, nem szabad varrni, mert ha véletlenül elszakad a cérna, a ház szerencséje is elszakadna (Csegöld), — a ruhát nem szabad az emberen varrni, mert hozzá varrjuk a szegénységet (Nagygéc), — ha varrás közben megszúrjuk az ujjunkat, kényes lesz, aki a varrottat hordani fogja, — aki a varrás közben a cérnát kirántja, egy szabót ránt ki a pokolból, — ha az asszony varróstűt lel: leánya, ha gombostűt: fia lesz (Patóháza); — naplemente után nem szabad mosni, mert jég veri el a határt (Vitka), — pénteken sem, mert mennykő vág abba, aki pénteken mosott ruhát hord (Hodász), — szombaton sem, mert akkor sir Szűz Mária (Felsőbánya), — karácsonyközére sem, mert meghal, akinek ruhája ekkor a padláson szárad (Jármi), — karácsonytól újévig sem, mert betegség lesz a háznál (Bodpalád), — nagypénteken sem, mert meghal valaki a családban (Tyukod), — mikor a lúgot a szennyes ruhára öntik, utána kell köpni, akkor a ruha hófehér lesz (Nagybánya), — mikor a ruhára az első üst forró vizét öntik, ezt kell mondani: „A faluban szapulnak, nálunk szappanoznak; olyan fehér légy, mint a hó!” (Patóháza), — ha mosás után jó idő van, az asszony biztos lehet ura hűségéről (u. o.); — kis gyereket, kutyát, macskát seprével megütni nem szabad, mert elszáradnak (Tiszakóród), — aki a szemetet a küszöbön keresztül söpri ki, szerencsését is kisepri (Kocsord), — naplemente után nem szabad a szemetet kivinni, mert a háziak nem tudnak aludni (Penyige), mert megfájul a feje a kivívőnek (Nagygéc), mert a gazdagság is kimegy vele (Nagybánya), mert nem megy férjhez a leány (Tunyog), — ha kisepri a házat, amíg kis gyerek van benne, meghal a gyerek (Szatmár), — amíg halott van a háznál, nem szabad sepregetni (Ópályi), — kenyérsütéskor sokat kell sepregetni, hogy jól felhasadjon a kenyér (Kocsord), — nagycsütörtökön körül kell seperni a házat, nem lesz béka a ház körül (Csaholc), — két seprűt nem szabad egymás mellé tenni, mert veszedelem lesz a háznál (Ökörítő).

A gyűjtés folyamán mindenütt különös gonddal voltam a *fonóbabonákra*, mert ezekből eddig alig ismertünk egy pár adatot; és sikerült is közülök egy egész sorozatot összegyűjteni. A kendert meztelenül vetik, különben a madarak kiszédnek a magot a földből. Ha a magot liszteszsákból vetik s a vető rántottát ebédél, a kender mind virágos lesz. Vetés után a zsákot magosra dobják, hogy akkorára nőjjön a kender. Kendervetés közben nem szabad beszélni, mert a magot mind kieszi a varjú (Szamoskér). A bevetett kenderföld négy sarkába egy-egy bezárt lakatot tesznek, mert ez megőrzi a magot a varjaktól (Panyola). Fényes és tiszta Gyertyaszentelő jó lent és kendert ígérő; a jó len alatt pedig a virágos kendert értik s ezért ha Gyertyaszentelőkor világos az idő, nagyobb darabot vetnek be (Porcsalma). Ha az asszony nem szánkázott, nem nő meg a kendere, s minél messzebbre szánkázott, annál magosabbra nő (Szamoskér, Tunyog, Porcsalma). Húshagyókor rétest vagy fánkot sütnek, hogy fás ne legyen a kender (Porcsalma). A farsangi táncot ropogósan és magosra ugrálva táncolják, mert akkor erős és magos lesz kenderük (Botpalád). Nyővéskor egymást a még fennálló kender közé buktatják, mert akkor erős lesz a kender, nehezebb lesz kinyúni (Nábrád). A kenderföldön véletlenül kinyüvetlenül maradt virágoskendert két leánytestvér összedörzsöli, s ezt a havibajos asszony derekára köti: baja hamarabb elmúlik. Állapotos asszony ne nyújjon kendert, mert koraszülés lesz (Hodász). Kedden és pénteken nem szabad fonóba menni, mert az ördögök elragadják és holtra táncoltatják a leányt; de kedd és péntek éjszakára nem maradhat szósz a guzsalyon, mert hurka terem benne (Nagydobos). Szombaton este nem szabad fonni, mert a csirkék mind görbelábúak lesznek (Ilk), s ugyanez okból nem szabad abban a szobában fonni, ahol tyúk ül (Milota). Aki karácsony és újév között fon, annak meggörbül az ujjá.

Aki nyáron fon, kisebesedik a lába (Túristvándi). A guzsalyra feltett szöszt nem szabad asztalon ágyazni, hanem a földön, mert üszkös lesz a búza (Nyirecsászári). Ha a leány a szöszt magosra köti a guzsalyon, akkor sokára megy férjhez; ha pedig alacsonyra köti, akkor a faluba fog férjhez menni. (Szamoskér). Aki a fonalat sodrás közben kiejti a kezéből, az akkornap hazudott (Patóháza). Ha nagyon szakad a fonál, másnapra szeles időt jósolnak (Szamoskér). Ha az asszony nem tekeri a fonalat a karikáig, nem szereti az urát. Ha az orsó karikája leesik, kalapos vendég jön. Ha a tele orsról lefutott fonál a földön tojásalakot vet, nagylábú vendég jön (Patóháza). Ha a fonál az orsón katucset csinál, vendég jön (Szatmár). Ha a fonál gyűrődése sűrű az orsón, szekeres vendég érkezik (Patóháza). Az esti fonókába nem fonják le az egész szöszt, mert aki éjszaka üresen viszi haza a guzsalyát, arra rámászik a „pucérember“ (Cseke); Tunyogon is ezt tartják, de itt az ördögöt mondják a pucérember helyett. Egyik hétről a másikra nem szabad a fonalat a guzsalyon hagyni (Tiszabecs). A lányok fonás közben apró csepűgombolyagokat csinálnak, s aztán meggyujtják s a magasba hajtják; ha röptében lobot vetve ég el: még az évben férjhez megy az illető leány, míg ha égve hull le: csak jövőre megy férjhez. Minden leány csepűbábót állít, meggyujtják, s amerre dől, abba az irányba mennek férjhez. Három csepűbábót állítanak: a középső a leányt, a két szélső (a pap és kántor) a két kiválasztott legényt jelzi; aztán a két szélsőt meggyujtják, s amelyiktől a leányt jelző bábú lángra gyúl: az a legény szereti a leányt igazán; ha ellenben a leány bábúja gyúlatlan marad: egyik legény sem szereti. (Általánosak.) András-este a favágótóhelyen kendermagot szórnak szét, mondván: „András, András, kendert vetek, adja Isten, hogy megtudjam, kivel nyüvöm fel!“ Aztán a magot egy gatyával elhoronálják, s ha ez alatt az egész idő alatt nem nevettek: éjjel álmukban kendert nyúnek, s akivel nyüvik, az lesz az uruk (Kölcese). Aki kedden este motollál vagy sző, annak éjjel a boszorkányok bekötik az utcaajtáját. Gyertya- vagy lámpavilágításnál nem szabad motollálni, mert a marha éjjel belefordul a jászolba (Patóháza). Zivatar idején nem jó gombolyítani, mert a mennykő a házba csap (Olesva). Ha a fonál-felrakáskor idegen lép a házba, a fonó azonnal rászól, hogy nagyot lépjen, mert akkor nagy nyílása lesz a szövőszéknek (Szamoskér). Asszonykorban már nem szabad a nyüstkötést megtanulni, mert az ilyen asszonymak nemsokára meghal az ura (Tiborszállás). Ha az asszony a szövés után a bordatartót nem zárja le, halálakor nyitva marad a szeme (Tunyog). Ameddig szövök a szövés utolsó nyulását, addig fog haldoklásuk tartani (Matolcs). Mikor a lány leszött, a csepűfával és eresztőrúddal az utcára szalad; amerre valakit menni lát, arra viszik férjhez (Tunyog). A császári, kéri és ököritői leány azonban ilyenkor csak a férfit nézi, mert ahogy azt hívják, úgy fogják hívni az urát is. A patóházi asszony pedig a veliznekkel megy ki az utcára, s ha férfit lát: fia, ha asszonyt: lánya lesz. Ópályiban meg ugyanígy bika- vagy üszöborjúra jósolnak. Csekén azt mondják, hogy aki fekete ruhába megy szapulni, fekete lesz a fonala; valamint akkor is, ha csóka repül át a szapulók felett s éppen ezért a gyerekek mindig ott vannak a szapulásnál csókát hessegetni. Aki ellensége fonalat meg akarja rontani, lopva varjútollat tesz a szapulóba, mert akkor fekete lesz a fonál (Cseke). Ha fonálmosáskor eső esik, az annak a jele, hogy az asszonyt nem szereti az ura (Győrtelek). A kisbabát váró asszonymak nem szabad vásznat fehéríteni, mert a szülésnél szerencsétlenül jár (Géberjén). Ilken, Gacsályban, Tiszabecsen és Tiszacsécsén ha menyét jár az udvaron, orsót szurkálnak az öl köré, mert a menyét nem szeret fenni és sohasem megy többet oda. Nagygéccen guzsalyat visznek a menyasszony előtt, hogy jó szövő-fonó legyen. Szamoskéren egy gombolyag-fonalat gurítanak a házból kilépő menyasszony után, hogy olyan friss asszony legyen, mint amilyen gyorsan a gombolyag gurul. A kis leány bölcsőjébe régebben orsót tettek, hogy jó fonó váljék belőle (Fülpös).

A betegség is főképp asszonyi gond; ők tartják számon a leggyakoribb népi bajok: a vágás, fejsz, szem-, hátsz és gyomorfájás, a nátha, hideglelés, sárgaság, szemverés, öntés, rontás, kelés gyógyító keneteit, illatait és varázslatait; a sok ráolvasás azonban Szatmárban is az öregasszonyok birtoka s csak tőlük végezve

hatásos. S idetartozólag két különösen érdekes szatmármegyei népszokással találkozom: Szamosangyaloson sohasem volt s nem is lesz kolera, mert alapításakor két ikertestvér két egyhasi ökörrrel a határt körülszántotta, — Panyolán pedig azt tartják, hogy mindenféle ragályos betegség csak akkor szűnik meg, ha egy halottat hasra fordítva fektetnek a koporsóba.* Meggyeszerzte ismerik és gyakorolják a rábőjtölést; pl. Ópályiban, Nagybányán, aki valakire nagyon megharagszik, kilenc pénteken teljes böjtöt tart ellenségére s az akkor elsovad és meghal, vagy legalább is valami nagyon nagy szerencsétlenség éri. (V. ö. még Udvarhely m. Ethn. 12: 35., Déva, Ethn. 15: 42., és még Ethn. 27: 85. s Kalotaszeg, uo. 2: 281.)

Babonás lelkivilágukban rendkívül nagy helyet foglal el a *halál* is; igen sok előjelét és okát tartják számon, de elhárításának is sok módját ismerik. Érendrédén házépítéskor kutyát ütnek agyon és beépítik a falba, hogy tartós legyen; Patóházán és Ópályiban új házba be nem költöznek addig, amíg benne egy kutyát vagy kakast le nem vágtak és azt a ház fövébe be nem ásták.

A túlvilágból összes babonáik csak a mennyországot ismerik; lakóik: az angyalok, a szentek s a gonosz szellemekké nem lett halottak. Ezeknek azonban nem sok szerepük van a földön s az emberekkel kapcsolatban; pl. ha a bölcsös kis gyerek nevet, az angyalával játszik; ha vasárnap tészát gyúrnak, sírnak az angyalok (Kocsord). A pokolról csak ez az egy babonájuk van: aki másra köp, a másvilágon tüzes tányérról kell azt felnyalnia (Nagygéce). Az összes emberfölötti s nem a mennyországban lakó lények vagy itt élnek a földön, vagy ha a földben laknak is, nem a keresztény *pokol*-ban, s nem együtt, hanem külön-külön a föld színe alatt, sírban, s időnkint valamennyien meg-megjelennek a földön. A népi pokol csak az ördögök lakóhelye, ahol napsütéses esőkor a feleségét veri, — ahol annyit ölt a lelken, amennyi öltést éltében vasárnap tett (Kömörő), — ahonnan pl. Panyolán kísértetni jár azt, aki este gyertyavilágnál tükörbe néz, — ahonnan feljár és megnyomja azt, aki éjszaka üresen viszi haza guzsalyát (Tunyog), — ahova leragadják a kedden és pénteken fonót s holtra táncoltatják (Nagydobos), — s aki Szentgyörgy-éjfelekor keresztúton húzott kör közepébe ül és a megjelent szörnyek láttára ijedtében ki nem ugrik e körből, az előtt megjelennek és képességet adnak neki bármikor olyan állattá változni, amilyent ekkor az ördögnek bejelent. A szatmármegyei néphit szerint így kapta erejét számos csordás, hogy farkassá változhassék. (V. ö. Róheim: Magyar Néphit és Népszokások 90.)

A föld színe alatt, sírokban, romok oduiban laknak s éjjelente onnan járnak fel *kísértetni* a hazajáró, idétlen, elátkozott s egyéb *gonosz szellemek*. A hazajárás megakadályozására számtalan babonás szokást gyakorolnak ma is. Az idétlenek alatt a kereszteleetlenül elhalt kis gyerek lelkét értik (Ilk), amely éjjelente a temetőben mindaddig felsír, amíg valaki a kereszteleési formulát el nem mondja rá (Panyola). Az elátkozottak gonosz életű emberek, mint pl. a mátészalkai temető papja, a tunyogi mérnök, a csengeri kastélydomb asszonya, stb.; néha nem is emberalakban jelennek meg, mint pl. a mátészalkai temető fekete lova, a kocsordi Csűr-dülő tüzeskereke, a tiszabecsi tüzesszekerű lány, stb. Az ópályi pásztorokat is éjjente gyakran ijesztgetik a gonosz szellemek, különösen ha barázdában fekszenek. Egy ilyen gonosz szellemet 1607-ben is emlegetnek az ecsedi várban: követ hajigált az emberekre, összcserélte az ételeket, stb. (Szirmay I: 77., 2: 70.)

Gyakori az *elsüllyedés* és *kővéválás* babonás hite is; az előbbi az ecsedi láp környékén, az utóbbi pedig az oláhokkal érintkező területeken. Penyigén elsüllyedt az úrnapiján szántó; róla írta Tompa a Süllyedés c. költeményét. Dióshalmon, Bajfaluban, Sürgyefaluban elsüllyedt a vasárnapi szénagyűjtő s kővé váltak felrakott boglyái.

Ellenben a földön él a *tátos*, pl. Tömpe József Györtelkén; nem kellett neki se kocsi, se ló, szekeret vagy lovat rajzolt a földre, ráült s eltűnt a levegőben;

* Pestis idején levetkőzött leánykákat fogtak eke elé s azokkal körülszántották a falut. (Jókai Ö. M. 86:3)

néha a levegőbe emelkednek és kék meg vörös láng alakjában küzdenek egymással, s ha a vörös láng győz, az hét évi jó termést jelent, ha pedig a kék, az hét szűk esztendőöt. A tiszabecsi tátosló nyomában víz fakad.

Szintén a földön élnek a *lidércek* (Mátészalka), a kapnikbányai vadleány, ez az erdei csoda, amely kísérteties erejével a legerősebb embert is lefogja és megkötözi, — s végül a *garaboncás* s az egész Szatmárban régtől emlegetett és ma is élő *boszorkányok*. Mint híres, régi boszorkányokat emlegetik Rekettye Pilát, Varga Annát, Karikásné, Bakunét, Fodornét, Rubánét; emléküket őrzik a borzovai, csengeri, cégénydányádi és érendrédi Égetőhalmok; de Cseke, Becs, Tunyog, Császló ma is ismerik őket; pl. évente egyszer a Gellérten tartanak *rákost*, kedd estenkint pedig a rózsapallagi Farkasles-dűlön gyűlnek össze; karácsonykor a Luca-széke, máskor pedig a sóval behintett seprű mutatja meg őket, mert ha ilyen van a szobában, csak topognak, de sem leülni, sem elmenni nem tudnak, míg a seprűt ki nem viszik (Cégénydányád). Főfunkciójuk a szemverés, rontás és teje-elvitel; az utóbbi különösen Szentgyörgy-éjfelkor, ezért este kölessel szórják körül az istállót, mert addig be nem mehet, amíg fel nem szedi, s mire felszedi, feljön a nap (Tunyog). Cimboráik a babvető, rontó és varázsló vénasszonyok.

Lidérc- és kincsmonda mindenütt van, pl. a csengeri Csűrőskertben négy komondor, az érendrédi Égetőhalomban egy óriási varasbeka, a felsőbányi Killér-patakában egy koronásfejű kígyó őrizi. Igen sok kincsmondában IV. Béla meg Rákóczi Ferenc az elrejtők (Bujánháza; Nagykároly, Erdőd, Felsőbánya). Kincs-őrző és kincsmutató a bányapásztor is; a rájuk vonatkozó hit azonban semmiben sem különbözik a más bányavidékeken ismertektől.

A *sárkányról* ma már csak a nagyapákra hivatkozva beszél az ecsedi láp környéke; pedig a mult század közepéig még minden pákász látta vörös taráját, s a sárkányölő Báthori mondája ma is elevenen él: Mérken mérgesedett meg, Várlajon vállba döfte, Csanáloson pedig a csalánba lökte.

Sok érdekes apró *szokás* is megfigyelhető még a szatmármegyei népnél. Felsőbányi lakodalmi szokás a *kakasütés*. Az esküvő előtt három héttel hízlalóba fognak egy kakast s ezt az esküví ebéd után az udvaron cölöphöz kötik. Aztán az egyik nyoszolyólány beköti a vőlegény szemét, a vőfély pedig olyan hosszú rudat ad kezébe, amekkora pórázra van a kakas kötve. Aztán egy darabig össze-vissza sétáltatja, majd a cölöp körül jól megforgatva magára hagyja. Most elsül a pisztoly, ráhúzza a cigány, megindul a vőlegény s a rúddal ide-oda csapkod. Néha véletlenül hamar agyancsapja a kakast, de sokszor ugyancsak komikus a szegény vőlegény szerepe: belebonyolódik a pórázba, nekirepül a kakas, hasraesik, stb. Mikor aztán végre a kakas elnyúlik: tus, majd induló és megkezdődik a lakodalmi tánc, a kakasból pedig vacsora lesz estére; a kakas heréje a „menyasszonyporció“, hogy meddő ne legyen.

Hodászon és Tiszabecsen *névnapkor* a vendég a házbálépte előtt cserépedényt vág az ajtófélfához, hogy annyi áldás szálljon a gazdára, ahány darabra tört az edény. Néha az edénybe bizonyos szerencsét hozó „egyébfélét“ is beletesznek.

Nagykárolyban 2—4 óráig tart a fizetéses *fonás*; ha a leányok a nagy beszélgetés miatt nem hallják meg a négyórai harangszót és túlfonnak az időn, a kint várakozó legények lámpát gyujtanak, fedőt vernek, kolompolnak s közrevéve a lányokat, így kísérik őket hazáig; a menetet egy lóhátas legény vezeti s a gyerekek újjongó hada zárja be.

Aratóünnepet úgyszólván mindenütt tartanak. Legceremóniásabb volt Nagycsécen, a Luby-családnál; ennek üdvözlőverseit sikerült meg is szereznem. Kocsordon az aratás megkezdésekor a földesurat szalmakötéllal körülkötözik az aratóleányok, s amíg pénzt nem oszt szét közöttük, nem eresztik szabadon; de a kötözés szükségese, különben nem ereszt jól a búza. Felsőbányán az aratókoszorús menyasszonyt vízzel leöntik, hogy a búza jól eresszen s hogy a leány haja hosszúra nőjön.

Turistvándiban *óév éjjelén* a harangozó vezetésével 20—30 legény a toronyba megy, három versben meghúzzák a harangokat, aztán néhány karácsonyi éneket elénekelve, karban kántálni indulnak.

Felső- és Kapnikbányán a nagypénteki mise után *Pilátus-verést* tartanak: amíg a templomból való kivonulás tart, a gyerekek bottal ütik a cinterembe hordott deszkadarabokat s ezeket aztán a gyümölcsfákról lenyesett vadgalyakkal együtt a nagyszombati tüzszenteléskor a pap eltávozta után elégetik: ez a *Pilátus-égetés*. (V. ö. még Szászrégen, Ethn. 2:49., 6:48., Csanádapáca, u. o. 16:60. és Dugonics közm. 208. *Életképek* 1845:443., *Erdélyi közmondások* 329., *Kálmány Szeged népe* 3:142., *Kovács Szeged és népe* 319., *Szinnyey Magyar Tájszótár* 2:69. Idegen párhuzamait és megkísérelt magyarázatát l. *Róheim Magyar Néphit és Népszokások* 245.) Megjegyzem, hogy Szatmárban és Biharban némelyütt nem „Pilátust verik“, hanem a „Pilátus macskáját kergetik“, és pedig a zsidók, mert a macska véletlenül bent volt a templomban, amikor a Jézus felfeszítését kimondták s féltek, hogy elárulja őket.

János-napján, június 24-én tartják a bányászok az ú. n. *kozsináégetést*; ez is a cinteremben történik s a tüzet bőrdarabokkal táplálják, közben a gyerekek szájukra ütögetve valami különös dallamnélküli zümmögést hallatnak, a legények pedig állandóan túlkölnék.

Érdekesek és változatosak *farsangi szokásaik* is. Hodáson pl. a legények női és a leányok férfiruhába öltözve sorra látogatják az ismerősöket s a szálláskérő idegeneket játsszák; s persze, mindenütt nagyot mulatnak az előálló komikus helyzeten. — Nagykároly vidékén húshagyó délutánján a legények szalmaruhába öltözve, kezükben suhogó vesszővel végigfutkározzák a falut, s akit találnak, sorra vesszőzik. — Mérken ugyanekkor este szalmabábút, boszorkányt kötöznek s a legények és leányok sorba állva végighurcolják a falun; aztán kiviszik a falu végére s ott elégetik. A tűz körül burgonyákba galyacskákat szúrnak, aztán a burgonyákba vesszőt dugnak s a galyacskát a boszorkány tüzénél lángra lobbantják. Végül egy legény és egy leány nevét kiáltva a burgonyákat a magasba repítik: ha a galyacska égve hull vissza a földre, a kikiáltottakból egy pár lesz. — Megyészerte szokásos a farsangi tőkehúzás; Nyíresászáriban pl. így megy végbe: húshagyó éjjelen a pártában maradt lányok udvarára a legények fatörzset visznek s az ablakon bekiáltják: „Itt a törzsök, húzzad!“ Másutt, pl. Nagybányán, a fatönköt kötéltre kötik s a túlrátarti lányok háza előtt nagy gyűhőzés közben végighúzzák. Végül ugyanerre a szokásra céloz Szatmárban (és Beregben) ez a versike is, amelyet a húshagyóeste kolompoló legényeknek a leányok odakiálltani szoktak: „Rönköt emelj, szakadj meg: mért nem házasodtál meg!“ Mert *rönkö* Szatmárban (*rünkő* Beregben) a. m. „levágott fatörzs darabja, amelyből deszkát fűrészelnék vagy zsindelet hasítanak“. (MTSz. 2:319.)

„Tudtunkkal csak Dunántúl ismeretes, főképp annak sváb falvaiban“, mondja Solymossy Sándor az Ethn. 37:90., utalván a hienc „blockziehn“-re (u. o. 33:91.), s a Gulyás József Csokonai-adatát is úgy magyarázza, hogy „alkalmasint huzamos ott (t. i. Dunántúl) tartózkodása idején vett tudomást a szokásról, amely a pártában maradt leányokat farsang utóján arra kötelezi, hogy feldíszített fatörzset, tuskót húzzanak a falu hosszán végig.“ — A tuskóhúzás más a hienceknél. Itt csak akkor húznak tőkét, ha a farsangban a falu nem adott új asszonyt, s a tőkét a legények húzzák és a farsangi bohóság kihirdetéssel, esküvővel, tuskóárverezéssel, hajnalig tartó ivással párosul. De nem ilyenfajta tőkehúzásra gondol Csokonai sem, hiszen az egész szokást részletesen leírja Dorottyájának (1813-as bécsi kiadás) 155. lapjához írt 37. jegyzetében: „Szokásban nagyon sok helyeken, hogy mikor a' Farsáng elmúlik, a' meg nem házasodott Ifjakkal, és férjhez nem ment Leányokkal, valamely darab fát vagy tőkét nevettségnek okáért megemeltetnek, vagy egy helyről más helyre vitetnek. A' tsinosabbak az olyan Személynek Zsebjebe egy kis forgátsot, szilánkot vagy zsindelet tesznek, sőt affélét levelkebe is zárnak. Ilyenkor a' tsinál legtöbb neveltség, hogy a' furtsa emberek miképp fortélyoskodnak, hogy vigyáznak magokra 's hogy szedődnek rá.“ (L. Ethn. 10:164.) — A tőkehúzás sváb eredetét nem lehet kétségbe vonni, de hogy Csokonai csak Dunántúl ismerkedett volna meg ezzel a népszokással, azt már nem merném teljes bizonyossággal állítani. Mert igaz ugyan, hogy a tőkehúzásról eddig idézgetett mind a három adat dunán-

tüli: 1. az udvardi járás némely tót községeiben (Kolta, Jászfalu) szokásban van a hamvazószerdai tökehúzás, amikor a legények muzsikaszó mellett a lányosházakhoz egy vágótőkét hurcolnak (Komárom vm. monogr. 175.); — 2. a vas megyei Polányban (Eth. 2:112.) és Sorkitótfaluban a pártában maradt leányok ajtajába a legények hamvazószerda éjjelén fatuskót raknak csúfságból (Ethn. 2:112.); — 3. Göcsejben az oly háznál, ahol az cladóleány nem ment férjhez, hamvazószerdán megréfalásból a legények disznóvályut dugnak a kályhába (Ethn. 6:324.): de azért ez a népszokás még sem csak dunántúli, mert — amint láttuk — ismerik egész Szatmárban, sőt *Sajószentpéteren* (MTSz. 2:822.) és *Szegeden* (Kovács: Szeged és népe 318.) is.

Legvégül hagytam a húshagyó-esti *szüzgulya-fordítást*, vagy kolompolást, kongózást, ladangolást. Egész Csonka-Szatmárban ismerik, de különbözőként gyakorolják. Túristvándiban a suhancok csoportba állanak s minden pártában maradt lányosház előtt megrázzák a kolompot. — Nyirvasváriban a kolomprázás közben ezt kiabálják:

Kinek van cladólánya,
hajtsa ki a szüzgulyába!

Bot-, Kis- és Nagypaládon a gyerekeket szedi össze egy pár legény, kolompot kötnek a nyakukba s nagy ostorpattogás között így hajtják őket a nőtlenül maradt legények s pártában maradt lányok háza elé. Itt az udvarba az itatóvályúhoz terelik őket s a legényes ház előtt (mint a bereg megyei Fornoson) ezt a versikét kiabálják:

Árpakenyér, zablegény,
mért maradtál vén legény!

A lányosházaknál pedig a már említett rigmust, vagy ezt hangoztatják:

Húshagyó, húshagyó,
lányokat itthonhagyó!

A legények úgy tesznek, mintha nem lennének otthon, de a leányok visszakiabálnak a pitvarból:

Rönköt emelj, szakadj meg,
mért nem házasodtál meg!

Ez a szokás itt-ott Szilveszterhez, másutt nagycsütörtörtökhöz kötve Beregben,¹ a hajdúságban,² Biharban³ és a dévai csángók közt⁴ is ismeretes.⁵

Sehogyssem tudom ezt a népszokást attól a somogyi (Monogr. 207.), hevesi (Monogr. 219.), gömöri (Ethn. 1927:270.), zempléni (Monogr. 159. és Ethn. 1926:90, 1927:270), abonyi (u. o. 1926:90), ungi (u. o. 1927:270.), nagyfalui (Ethn. 1899:

¹ Fornos MNyr. 40 : 237; Tarpa Ethn. 1926 : 90.

² Tetétlen Ethn. 16 : 121.

³ Az okányi legények 1927. farsangján mekolompoltak egy leányt; apja dühében vasvillához kapott s a verekedésnek emberhalál lett a vége. A bíróság azonban felmentette a legényeket, mert ezek igazolták, hogy a kolompolás ősi okányi népszokás, amely miatt a faluban még sohasem volt semmi harag. (Az Est, 1928 febr. 4.)

⁴ Népr. Ért. 7 : 91.

⁵ Keszler-Balogh megtalálta Ungban, Ugocsában (Ethn. 38:252.) s Gulyás József újabban Gömörben (u. o. 270.) is.

⁶ V. ö. még a következő adatokat is: „Göcsejben karácsony-éjféli mise előtt a pásztorok a kezükben levő csengettyű s kolomp rázásával végigvonulnak az utcákon, jelezve ezzel a Bethlehembe-menést.“ (Ethn. 1895:333.) „Üjjesztendőbe a cseléccség az udvaron kereken áll s ostorral csattogtat. Akkor az udvar egész esztendőbe szerencsés lesz. (Nyr. 13:89.) — „A székelyek azzal üzik el a szerencsétlenséget hozó rossz szellemeket, hogy a béresek újév reggelén kiállanak a kapuba s az ostorukkal nagy csattogtatást tesznek.“ (Szózat, 1922. jan. 1.)

395.), csegöldi és nagypaládi népszokástól⁶ elválasztani, amelyben kis gyermekkoromban magam is résztvettem Nagykároly Somosutcai református negyedében. Óév estéjén, kolomppal a kézben, sorbaáll a falu gyerekerege. Háztól-házig mennek s a vezető engedélyt kér: szabad-e a marhát megfordítani? Igenlő szóra a gyerekereg éktelen kolompozásba, kiabálásba és ostopattogtatásba kezd, abban a hitben, hogyha ettől a marha felébred és másik oldalára fordul: bő és szerencsés szaporodása lesz az új farsangig.⁶

Nem nagy ugrás kell hozzá, hogy ez az ősi pásztorszokás a pártában maradt rátarti lányok farsangi kigúnyolásává homályosuljon át. Különösen ha analógiául idevesszük még azt a mikófalvi palóc házassági népszokást is, hogy: „az asszonyok rendszeren szombaton este vagy alkonyattal mennek leánytkérni s ilyenkor a falu siheder legényei az utcákon csengőt, kolompot rázva, tepsit verve, föl s alá futkosnak és főleg azon ház tájékán, ahova a kérők mentek“. (Ethn. 5:40.)⁷

Szatmár megye népköltési hagyományainak felgyűjtése tehát nemcsak azért volt szükséges, mert alig ismertünk belőlük valamit, hanem azért is, mert számos értékes népköltészeti adat került benne elő. A csengeri betlehemesek pl. még ma is bábukát táncoltatnak, — az angyalosi húsvéti locsolókarban énekeltek szöveg, — balladáik, betyárhistóriáik, dalaik közt sok a régi, s különösen az utóbbiak közt az eddig még nem ismeretes földművesdal, — a magyar fonók költészete is talán itt éli ma legelevenebb életét, — a népi nevetőfejfa-költészet is itt a legvirágzóbb, — történelmi mondáik világosan mutatják, hogy a magyar ott őslakó, mert a svábok mondái már II. Rákóczi Ferencet sem ismerik, az oláhokéi sem mennek túl a törökvilág végénél, — babonáik és szokásaik tele vannak ősi magyar ethnológiai vonatkozásokkal.

Szendrey Zsigmond.

⁶ És bizony idetartozik az a hajdúszoboszlói Szilveszter-esti kolompozás is (Magyarország, 1926. január 10., Ethn. 1927:202.), hiába kapcsolta hozzá a szokásról már elfeledkező népképzlet azt a színes törökkori mondát, melynek a H. Fekete Pétertől említett 1893-as Kiálya Miklós-féle leírása az Országos Nagy Képes Naptár 1861-es évfolyamán alapszik. (436; v. ö. még: Sylvester estéje Hajdúszoboszlón, Vas. Újs. 1867, 2. és 18. sz.) Különbösen hasonló szokás hasonló törökverésmondával kapcsolatban él Zalaegerszegen is. (Bátorfi: 1: 183., Réső-Ensel 160., Gönczi 245., 8 Órai Újság 1926 ápr. 7; v. ö. Ernyey József: A busójárás és más farsangi játékok, Népr. Ért. 8: 140.)

⁷ Ez a dolgozat már teljes egészében ki volt szedve, amikor Keszler-Balogh Edgar közleménye az Ethn. 38:254. megjelent.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Egy „lakodalmos temetés“ Aranyánál.

Az Ethnographia 1926: 113—121. lapjain „Ünnep és ünneprontás“ címen a kultikus és antik eredetű temetési táncok szokáscsoportjával foglalkoztam.¹ Mivel célom az volt, hogy ennek a görög-római vallási felfogásban gyökerező „paganizmus“nak fejlődésvonalát megrajzoljam és a szokás leszármazását a modernebb időkig nyomon kövessem, az Ethnographia korábbi folyamaiból idézett hazai „halottastánc“ példának csupán egyik oldalát tartottam szükségesnek megvilágítani. A táncra vettem a súlyt és szándékosan elhanyagoltam azt a vitathatatlan körülményt, hogy a „vig temetések“ és a mulatozásokká fajuló torok nem csupán az antik és ókeresztény eredetű kultikus étkezések és táncok szokás-körébe kapcsolódnak be, hanem ugyanakkor egy másik — némileg rokon, némileg heterogén — szokás-körnek is elemei. A halál, elterjedt népi felfogás szerint: „házasság“, a temetés: esküvő.

Az erre utaló magyar adatokat mostanában áttekinthetően foglalta rendszerbe Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások c. munkájának „Tor és lakodalom“ fejezetében, amelyből kiténik, hogy nemcsak a magyarságnak, de a környező népeknek is általánosan elterjedt szokása a halottat, kiváltképpen a fiatalát, egy szimbólikus menyegző szertartásával temetni el. E külön-külön féleként megokolt szertartás motívumai: menyasszonyi ruha a halott leányon; az elhunyt leány vagy legény barátai és barátnői fehérben, illetőleg derűs ünneplőben; zöld koporsó; a „lakodalmos

¹ Tanulmányom módosított és bővített alakban jelent meg a Nieddtsche Zeitschr. f. Volkskde. (Bremen) 1928. évi első füzetében e címen: *Tänze in Kirchen u. auf Kirchhöfen*.

nép“ tánca; a tor, mint menyegzői lakoma stb.

A rendelkezésünkre álló adatok elégtelenek rá, hogy megmondjuk, vajjon ez a „temetés = menyegző“ egyenlet egészében benne gyökerezik-e az általam kimutatott kultikus eredetű paganizmusban, annak esetleg továbbfejlesztése-e, avagy két különböző eredetű szokáskör ölekezésével van-e dolgunk. Ahelyett, hogy hipotéziseket gyártanánk, helyesebb lesz ismereteink fogyatékoságát e ponton megvallani.

Az apróság, amire ezúttal a figyelmet felhívni kívánám: egy lakodalmos temetés Arany Jánosnak „A varró leányok“ című költeményében. Nem gondolnám, hogy népszokásaink adatgyűjtői erre az irodalmi adaléokra eddig figyelmessé lettek volna, sőt a költő maga is félig-meddig *intuitive* ábrázolt itt egy falusi jelenetet, melynek értelmével, vagy talán csak jelentőségével mintha nem lett volna egészen tisztában.

A falu utcáján menet közeleg; a szobában varró leányok odagyűlnek az ablakba és izgatottan figyelik az előttük lepergő mozgalmat; semmi kétség: a menet — lakodalmos menet!

Első.

Lyányok, lyányok: lakodalom,
Ó, be sok szép népe vagyon!
Sok fehér ing: bő az ujja,
Libeg-lobog, ha szél fujja.

Am tagadhatatlan, hogy ennek a lakodalmos menetnek meglepő a csendje:

Második.

Sem hegedű, se cimbalom,
Beh szomorú lakodalom!
Mintha orruk vére folyna. —
(— Dehogyan lenné menyasszonya!)

Megszólalnak a harangok, feltűnik a pap s az énekesek; nagyon jól tudja már

mind az öt lány, hogy a lakodalom — temetés, alighanem fiatal lány temetése, mert hiszen a lányok — lányra gondolkodnak; a következő sor az előző „menyasszony”-hoz kapcsolódik:

Harmadik.

Jaj, ki vágya menyasszonynak,
Akit harangszóval hoznak!
Gyászos ének bűg előtte:
Sírva mennek esketőre.

Az asszociáció-sor tiszta. A menet elsőbbsen menyegző hatását kelti. Meltán: bizonyos külsőségei azonosak. Nem is nagy a meglepődés, mikor kitűnik, hogy: temetés. Hiszen *eskető* az is! Ám most végre feltűnik a koporsó s egyszerűben világos minden. Ifjú *legény* a halott, lám, barátai viszik vállukon, s a lányok, akik felismerik az elhaltak szüleit, most már azt is jól tudják, hogy a „menyegző”-nek köztük is van „araja”. Vagyis az *eskető* nemcsak jelképes, a legény — Ady szavával — nemcsak a „halál jegyese”: a halott kedvese ott áll közöttük s nézi, nézi a kibontakozó menetet:

Negyedik.

Nem menyasszony, — *völegény* volt:
Hat legény hoz zöld koporsót,
Apja, anyja sír előtte,
Keserves a *menyegzője*.

A drámai hangsúly a *völegény* szón van, amely itt kettős értelmet kap: a halál *völegénye* történetesen egyikünk *völegénye!*

Ötödik.

Apját, anyját jól ismerem:
Megmondanám, de nem merem,
Mert a szívünk megdöbbenne...
Egyikünké megrepedne.

Ezekre a remegve elstutogott szavakra nem késik a válasz:

Első.

Lyányok, lyányok, vegyetek fel
Fehér ruhát s jöjjetek el
Ma csak halott-látni, ... holnap
Kivinni zöld koporsómat.

A költőnek ehhez az utolsó sorhoz van csupán egy szerény jegyzete: „Szokás néhol az ifjan elhúnytak koporsóját *zöld színre* festeni s halálát ezzel mintegy *megszépiteni*. A halottvivők ily

csetben a kimultnak *legény- vagy leány-társai, ünnepi öltözetben.*”

Meglepő Arany e jegyzetében, hogy éppen a lényegét hallgatja el: a *legényember* s a hajadon leányt *lakodalmas temetés illeti meg* s ilyet ír le ő maga is ebben a kis drámában. A legény a mennyországgal jár jegyben, a leány Krisztussal (v. ö. Róheim: 186.). Meglep az is, hogy a „zöld koporsót” ragadja ki saját ábrázolásából a költő s a „halál megszépítéséről” beszél.

A feljegyzett szokások tanúsága szerint közömbös, jegyben járt-e éltében is már a halott. „A varró leányok” holt *legény* nyét sem azért temetik *völegényként*, mert az „első” leánynak történetesen mátkája vagy csak kedvese volt. Így temetik, mert *legényember* volt. S az utánahaló leány: „menyasszony” lesz, — Krisztusé és a halotté egyszerre. Ez a coincidencia: szimbólum és realitás összefonódása adja meg Arany e nagyszerű rajzának mélyebb jelentését. Szinte érthetetlen, hogy Arany, aki kicsiny és hangtalanul szerény jegyzetait nagy gonddal szerkesztette meg, itt nem írta le azt a két mondatot, amely versének e homályos részletét felderíthette volna.

Balogh József.

A hortobágyi pásztor és a természetvizsgáló.

Mária Terézia, majd II. József és II. Lipót kormányzatának a közműveltség emelését célzó reformtörekvései hazánkban is több olyan írásművet hoztak létre, amelyek a köznép iskolán kívüli oktatását kívánták szolgálni. E korszak magyar értelmiségéből sokan kezükbe vették a tollat, hogy könnyen érthető, népies magyar nyelven megírt ismeretterjesztő könyvekkel segítsenek a köznép nagy elmaradottságán. Névvel is, névtelenül is megjelent műveikből egész kis könyvtár telnék ki. Tartalmuk természetesen alaposan elavult s összegyűjtésük ma már csakis könyvészeti szempontból volna érdekes; azonban egyikben-másikban a nyelvész is, az etnológus is sok értékes adalékot találhat.

*

A Balmazújvároson született Jeney György, szalontai tanító, majd szatmári városi tanácsos, főjegyző, főbíró, Szatmár és több megyék táblabírája stb.,

stb., az élő természet és a világegyetem helyes szemléletére és emelkedettebb erkölcsi felfogásra óhajtotta rávezetni elmaradt kortársait, amikor „a' nem-tudósok kedvéért” megírta és Pesten „Pátkó Ferentznek Betűivel” 1791-ben kiadta a „Természet-Könyve”, vagy amint az alcím mondja „A' hortobágyi pásztor és a' természet-vizsgáló” c. művét.

Mindenekelőtt, akkori szokás szerint „Tekéntet” után nézett, mert tartott tőle, hogy munkáját „senki se veszi kezébe, vagy ha kezébe veszi is, azonnal leteszi”. Ezt a tekintélyt megtalálta nagyméltóságú gróf vázsonkői Zichy Károly úrban, akihez is intézte alázatos ajánló levelét.

Az „elől járó beszéd” szerint munkájával élhet mindenki, aki legalább is olvasni tud. „Magyarul igyekeztem tisztán írni — mondja —, de azért nem voltam olyan babonás, hogy a' megmagyarosodott idegen szókat iszonyodva kerültem volna.” Hogy könyve világosabb legyen, a tudnivalókat „Két költött személyeknek beszélgetésekbenn” adja elő. Az egyik költött személy a „Természet Vizsgáló”, a másik a „Pásztor”, de, mint az olvasás során megtudjuk, a beszélgetésekbe beleszólnak olykor a bojtárok is.

A párbeszéd elején megtudjuk hogy a természetvizsgáló éppen a pusztán megy át, amikor a nyáj mellett heverésző pásztorban fölismeri régi kedves pajtását, akivel Egerben járt az „oskolába”. Megesókolják egymást és a természetvizsgáló unszolására elmondja a pásztor, miképen történt, hogy tanulását abbahagyva, kibujdosott „erre a' sivatag pusztára” ahol a bojtárokkal megismerkedve, maga is pásztorrá lett. A pásztor ezután valamiféle olvasnivalót kér régi pajtásától, mert amivel eddig „mulatta” magát, elveszett. A természetvizsgáló titokzatosan válaszol; tudna ő adni egy könyvet, amelynek csak három levele van s amelyből „Pogány, Török, 'Sidó, Keresztyén egygy eránt tanulhat”. A könyv a „természet-könyve”; egyik levele az ég, a másik a föld, a harmadik a tenger.

A pásztor unszolására azután a természetvizsgáló belefog és mind jobban belemerül a természeti és erkölcsi dol-

gok taglalásába. Az oktatást eleinte a pásztor kételkedve, a bojtárok pedig hitetlenkedve, olykor nevetve és kötekedve hallgatják, mígnem a harmadik napon a természetvizsgáló annyira jut, hogy megimádkoztatja az egész társaságot. A természetvizsgáló „a' lemenő nap felé artzal letérdepel, ezt látván a' Pásztor észre veszi mit akar, ő is hasonlóképpen tselekszik, az oda érkezett Bojtárok is hasonlóképpen”. A negyedik napon már maguk a bojtárok könyörögnek a t. vizsgálónak, hogy imádkoztassa őket és meséljen nekik a világegyetem csudálatos dolgairól. Az ötödik napon pedig az ebédnél a pásztor „szüntelen szomorú ábrázattal van” s a természetvizsgáló faggatására bevallja: „vissza tekintvén elfojt életemnek napjaira, eliszonyodtam, melj érzéketlen és ostoba szemekkel néztem eddig e' világot.” Csak a hatodik napon mond búcsút a t. vizsgáló. „A' Pásztor megköszöni Barátságát, egymást megtsókolgatván, a' T. Vizsgáló elmegy dől-gára.”

Amíg azonban a t. vizsgáló dolgavégezetten elköszönhet, sok mulatságos félreértés történik, sok józú párbeszéd folyik és sok fonák helyzet adódik elő, amelyek arról is tanuskodnak, hogy *Jesney György* kitűnően ismerte a szülőföldje határán virágzó pásztoréletet. Ezekből álljon itt néhány szemelvény.

*

A t. vizsgáló a felebaráti szeretetről beszél s úgy okoskodik, hogy ebben a magunk szeretete legyen a zsinórmérték: magunkat kell clébb szeretni, hogy tudjunk másokat is szeretni, magunkat kell clébb a veszedelemből kiszabadítani, hogy másokat is kiszabadíthassunk. A legöregebb bojtár éppen erre a beszélgetésre ér oda és azt mondja: „no már nem adom sokér, hogy ide vetődtem, csak elbeszéllem mán az uram ökemének, hogy jártam a múlt héten. Egy sajkán által rándultam borír — (= borért!) — abba a csárdába, mely a vizen túl van; mikor jönnék vissza, nem vigyázt az evező legény; a víz neki csapja a malomnak a sajkát, az széjjel szakad; mi, akik a sajkában voltunk, a vízbe merültünk; egy keveset tudtam úszni, de oda vesztém volna, hanem egy zsidó egy darab deszkát kapott, a ki velünk

volt a hajóban; meglátom én is bele kapaszkodom; de kettőnket meg nem bírt; azért, hogy mind a ketten oda ne vesszünk, őtet a deszkáról letaszítottam s szegény oda vészett; én pedig a deszkán szerencsésen kijöttem. „Már az Uram beszédje szerént abba nem vitéztem, mert inkább tartoztam magamon segíteni.“ (20—21. l.)

*

„A bojtárok elő jönnek egy bogrács hússal, körül ülnek; a gazda öszve tűzi a bundáját, leülteti a természetvizsgálót; esznek, isznak, jó kedve csucsorodik az öregebbik bojtárnak, aki jelen volt az előbbi beszélgetésen s azt mondja a t. vizsgálónak: Követem az uramat, azt gondoltam, hogy az uram nem is eszik ebből a húsból, mert amint a beszédjéből fejtettem, felettébb igaz, semmibe se kíván senkinek igazságtalanságot cselekedni; hiszen igazságtalanság a szegény marhát s egyéb állatokat levágni, életektől, aminél nékiek drágább nincs, megfosztani, csak azért, hogy a húsokat megegyük; holott élélhetnénk kenyérrel, répával, borsóval“... E találó kérdésre a t. vizsgáló „elmosojodik“ és kifejti álláspontját e kérdéstről. Majd elvégezővén az ebédet, a gazda feláll és azt mondja: „aki utóljára áll fel, mossa meg a bográcsot. A t. vizsgáló is jól lakván, feláll imádkozni, a kalapját az orcájára teszi; az alatt, míg imádkozik, tréfát akarván belőle üzni a bojtárok, *fellopódnak* (sic!); a t. vizsgáló elvégzi az imádkozást, széjjel néz, hát senki sincs; mosni akarja a bográcsot, a gazda észre veszi, ki akarja venni a kezéből, pirongatja a legényeket; de ő azt feleli, hogy ne azért pirongassa, hanem azért, hogy nem adtak hálát az Istennek az eledeleért“... Ebéd után meghívja a pásztor a t. vizsgálót a gyepra leheveredni, egyet pipázni és utána déli álmat aludni. A t. vizsgáló azonban a délutáni alvást nem tartja egészségesnek s így csak rágyújt. Pipázás közben a pásztor tudós pajtásának újabb tudományát csodálja meg. „Kedves barátom, csak el nézem, magad egyet se köptél, mióta pipázunk.“ Mire a t. vizsgáló erről a kérdéstről is elmondja tudományos nézeteit.

*

Egy este a lefekvés előtti fohászkodásról folyik a szó, mire az egyik boj-

tár, aki eddig otthon, a szüleinél lakott s csak mostanában jött ki a mezőre, így szól: „én szeretem, hogy ezeket hallhatom, mert így bátrabb leszek éjszaka a kísértettől.“ A t. vizsgáló erre kioktatja a bojtárt, hogy kísértetek nincsenek s e balga hitért a szülőket kárhoztatja, akik gyermekeiket, „ha sír, ijeszti: oda ki van a *Kókós* (sic!), onnan van osztán, hogy ha felnevelkednek a gyermekek, estve már a házból sem mernek magukban kimenni“. Erre az öregebbik bojtár egyet *tekerít* (sic!) a bajuszán, így szól: „megkövetem az uramat, rajtam történt; megyek egyszer haza a nyájtól, elestveletem, mikor a temető mellett mennék, hátra találok tekinteni; hát valami fényes lebegő lángban jön egy kísértet utánam, feje kutya képében; úgy láttam, mint az uramat most; mikor megláttam, azt tudtam, hogy a lelke ugrik ki belőlem, futásra veszem a dögöt; a kísértet mindenütt kergetett; szerencsémre a szomszédunknak van egy legényfia, éppen a szűrűs kertbe ment, egy vasvillával, most is meg tudná mondani, meg esmér, kérdi hová szaladok; neki biztat: ne féljen kend István bácsi, jöjjön kend; itt a vasvilla, magamnál ez a göröcsös bot volt; vissza fordulunk, hát megszalad a kísértet, de már egy csepp kutyát sem láttam; kergettük, az útról betért egy mocsáros felé, mi sem kergettük tovább“. A t. vizsgáló ennek is tudományos magyarázatát adván, a bojtár tovább erősködik: „akár hogy van, de azon az éjszakán meg is nyomott a kutya... láttam én azt, *émetten* (sic!) voltam, mint most; de se moccanni, se szólni nem tudtam, míg el nem ment rólam; azután költöttem a szegény öreg anyámat, de még talán én nálam is jobban félt“. A t. vizsgáló iparkodik ezt is, meg a boszorkánynomás érzetét is tudományosan magyarázni, de a bojtár állhatatosan kitart hite mellett. „Csak nem hiszek némelyik vénasszonyoknak“ mondja, mert „mitől van hát, hogy a pokol varát némely tudákos vénasszonyok kilencszer körül keríti az ujjokkal s elműlik. A betegre reá olvasnak és használ neki.“ (38—44. l.)

*

„Pásztor. Gyermekekoromban sokat hallottam a táltosokról, a garaboncsá deákokról, a váltott gyermekről, és né-

mely lelkeknek holtak után való hazajárásokról. De megvallom, soha se hittem. — *Természetvizsgáló*. Azok mind költemények, nem kell azokat hinnni. Ha a kisgyermek elbetegesedik, elcsenyevészik, úgy elváltozik, hogy akik azelőtt látták, meg nem ismerik; onnan esik osztán, hogy akik látogatására mennek, elhítetik a szegény anyát is, hogy: no bizony váltott gyermek. Hát azok a szegény rongyos emberek akik házanként kéregetnek, hogy parancsolhatnának a szelkeknek, a fellegeknek, holott egy tejes csupornak sem tudnak parancsolni. — *Bojtár*. De mitől van, hogy csak a tejet eszik meg. — *Másik bojtár*. Mi éppen kását ettünk, hogy kínáltuk, evett belőle, még csudálkoztunk rajta. — *Természetvizsgáló*. Nevetve: a húst még jobban megennék szegények, csak azért kérnek tejet, mert a falukon azt inkább kapnak.“ (51—52. l.)

*

A második napon, ahogy leülnek enni, „egyik bojtár az étel után kiveszen a szőrujjából (sic!) két dinnyét; kérdi a gazda, hogy hol vette. Megvallja: egy főt (sic!) nyájjal a gyp kedvéért távolacska küldött István Bácsi; ott hevesrészek körültök, hát egyszer két juh-nak hirtelen nyavajája esik; csak várom, hogy majd felém vetődik valaki; senki sem jön, a meglebbe megszomjúhozottam, a nyáját ott nem hagyhattam, mivel mind a tanya, mind a víz messze volt; nem is lehetett hajtanom, mert a két beteg juh nem jöhetett; mit volt mit tennem, összeszáradt volt már a torkom, kértem dinnyét a csőztől; nem adott; jól van, mondék magamban, ereggyel csak. Én is, mikor jó alkalmatosságot láttam, kihoztam őt dinnyét; hármát megettem, ketteje ihol vagyon.“ — A t. vizsgáló undorral fordul el a lopott dinnyéktől, majd közte és a pásztor között, aki védelmezte bojtárját, kemény és hosszas vita támad, amelynek vége mégis az, hogy a pásztor kiadja a parancsot a legényeknek, hogy a két dinnyét s a többinek az árát vigyék meg a csőznek. (67—82. l.)

*

Az álmokra kerülve a sor, a pásztor kijelenti: „nem lehet tagadni, hogy sokszor megálmodik az ember valamit.

Én is megálmodtam itten a pusztán az édesanyám halálát; virradtát se vártam, haza indultam és már az édesanyám halva feküdt.“ (101. l.)

*

Egyik délben kérdi a t. vizsgáló: „honnan tudod, hogy dél vagyon?“ — Felel a pásztor: „az árnyékom egyenesen arra mutat, amerre a mult este mutattad a Kisgöncöl-szekere rúdjának a végső csilagát“... (110. l.)

Közli: Madarassy László.

Egy félreértett szólásunkról.

Szirmay Antal Hungaria in parabolis-ában (1807), majd Thaly Kálmán Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok c. gyűjteményében és végül Szirmay nyomán Tóth Béla Szájrukszájra c. munkájában is olvasható XVII. századbeli verses felköszöntésnek, vagy mások szerint borénekeknek egyik csaknem általánosan ismert, szinte szállóigévé lett sorával szándékozom itt röviden foglalkozni, melyet az említett írók ebben a formában közölnek: *Ökör iszik kelve [így!], ember barátságért*.

Ezt a szokásmondást ivásra buzdító felszólításként borivók körében ma is gyakran hallani (néha egyik-másik változatát mondják helyette, mint pl. *ökör iszik magában* v. *ökör iszik egyedül*), de valódi jelentését és eredetét sokan még azok közül sem ismerik, akik egyébként elég sűrű alkalmalml élnek vele, mert igen csak a salernumi iskola egészségéről írt ama versével tartanak, mely szerint

A' barmok vizzel; de borral éljen az [ember,

Légyen, a' ki nemes, a' viz italtul üres.

Szenthe P.: Magyar Oskola.
1792, 156.

Egyszer, már jó régecskén, azt a magyarázatát hallottam, hogy az ökör csak akkor iszik, illetőleg csak akkor támad ihatnékja, midőn *fölkel*, fölébred, azért is itatják hajnalban; az ember azonban barátságból, a jó társaság kedvéért mindig iszik (természetesen csak bort), még ha máskülönbben nem nagyon iszik is neki. Ezzel a magyarázattal velejében megegyezik az, melyet a Magyarság c.

napilap 1927. évi december 11-i számának 37. lapján olvastam erről a szólásról Bevilaqua Bélának A „magyar borének“ és az áldomás problémája c. érdekes dolgozatában. Bevilaqua szerint is: „Csak az ökör iszik hajnalban ébredve, *kelve* éhomba, tisztességes ember nem az italért iszik, hanem a barátian derűs együttlétért.“

E két egyező magyarázat első fele nézetem szerint semmiképen sem fogadható el, mert hiszen az idézett sorban voltaképen az ökörnek nem a *főlkeléséről* van szó, hanem arról az állatismerők körében igen mindennapi tapasztalatról, hogy az ökör — és bizonyára más állat is — csak akkor iszik, ha *kell* neki. Ez a megfigyelés van azután szembeállítva azzal a gyakran szembeálló emberi tulajdonsággal, hogy a teremtés koronája a bort, kivált a jót, barátságból még *kelletlenül* is megissza. Ennélfogva amit Szirmay, Thaly és Tóth így írtak: *Ökör iszik kelve*, azt igazában így kell írunk és értenünk: *Ökör iszik kélve*. Erdélyi is ekként közli a Magyar közmondások könyvében (6026. sz. a.), meg Margalits is (Magy. közm. 410). És hogy valóban helyesen járnak el, azt hiszem, ennyiből is egészen világos. De ha esetleg valakinek még kétsége volna felőle, azt hadd térítse a helytálló nézetre a következő két idézet. Az első Cserei Mihálytól való, aki 1709-ben ezt írja: „... az oktan barom nem iszik többet, a mire neki szüksége vagyon [tehát csak annyit, amennyi éppen *kell* neki], ... igyál annyit, a mivel szomszágodat megolthatod, ne tölts *kelletlen* [= szükségtelenül], mint egy üres hordóban az torkodban“ (Tört. Tár 1906, 535—536). De igazán döntő fontossága a másodiknak van, mely Miskolczi Gáspár Egy jeles vadkert (Lőcse, 1702) c. munkájának Előszjaro beszédében olvasható. Ime: „Ide valók ama' régi szép Magyar Versek: *Ne igyál a' mikor nem kell*, Senkire ne köszönd mértékkal, *Végy példát a' te ökrödruél, ki nem iszik kelletlenül*“ [haznem csak amikor *kell* neki, vagyis: *ökör iszik kélve*].

Bevilaqua tévedését természetesen nemcsak az okozta, hogy forrásai — bizonyosan az kiejtést követve — egy l-lel

írták azt a szót, amelyet etimonja szerint kettővel kellett volna írniok, hanem az a körülmény is, hogy a *kell* igének a tárgyalt szólásban szereplő határozó igeneve csaknem teljesen kiavult újabb irodalmi és köznyelvünkéből. Ma a *kélve-kelletlen* helyett ezt szoktuk mondani: *akár kell, akár nem; akarva, nem akarva; akarva-akaratlan*. De a nép nyelvben még ma is találkozunk vele, pl. „Már akár *kölvé*, akár *kölletlen*: de *évégezd!*“ Kemencsalján azt a dolgot, ami a legszükségesebb, *kölvő köllüő* [= *kélve kell*]-nek mondják (M. Ny. IV, 286). Úgy látszik, hogy a *kélve* a régi nyelvben sem volt nagyon gyakori, mert a NySz.-nak is csak egyetlenegy idézete van reá a XVI. század első feléből. A fentebb említett borének imént magyarázott során kívül hazmarjában magam is csak még ezt a két előfordulását tudom például felhozni a régi nyelvből: „... *kélve* *kelletlen* is mind ettem éhomba a gyümölcsöt“ (Bethlen M.: Önélet I, 211). „*Kélve* (még az íze a szájunkban lévén) hagygyuk el az ételt“ (B. Szabó Dávid: A' magyarság' virági 109).

Csefkó Gyula.

Villő: *villi* (Ethnogr. 1927, 259). Az észak-szláv *wila* (többes *wily*, ebből a német *Willi*) s a délszláv *vila*, *vilja* szavaknak a magyar *vil* (*világ*, *villan*, *pilllog* stb.) tőből való származtatása *nyelvilég* nem állja meg a helyét; éppígy *tárgyvilág* sem kapcsolható a magyar néphiedelmekbe. A *vila*, *villi* 'tündér' pontosan igazolhatóan 1821-ben került hozzánk *Mailáth János: Villi-tánc* című Auróra-beli novellájával, melynek tárgya a trencsényi *tót* néphitből való (l. Ethn. XXXI. 110.). A magyar néphitből sem előbb, sem utóbb egyetlenegy adat nem tanuskodik róla; még Ipolyi, aki rajongóan lehetőleg mindent belekapcsol valahogy a magyar szellemi életbe, még ő sem teszi meg ezt a *villi*-vel, mely tisztán irodalmi úton került műköltészetünkbe s máig is *irodalmi tündér* maradt. A szláv *villi*-kben különben is semmiféle tündöklés, ragyogás, *világító*, *villogó*, *világ-szerű* elem nincsen, tehát jelentésben is semmi közük nem lehet egy magyar *vil*-tőhöz. Mind elhalt meny-

asszonyok lelkei, kik holdfényes éjeken, erdei tisztásokon, keresztutakon táncolnak s tánra csábítják az arra vétődő férfiakat, akik életükkel fizetnek ez élvezetért. Innen van, hogy regényíróink (Jókai stb.) azokat a lányokat szokták *villi* névvel felruházni, kik valami bajba viszik a férfiakat, szóval olyan „gonosz tündérek”. Valamennyien Mailáth *villie*inek származékai; őket magyar származásúaknak megtenni, nem módszeres és hiábavaló igyekezet. A nyitrai *villő* is (Sebestyén, Regösök 266—269) a *Kiszevicze*-vel együtt szláv jövevény, mely csupán szláv etnológiai határterületen kísért.

Az Ethn. XXXI. 110. megjelent cikkem kiegészítéséül említem, hogy a szabadságharc után is még felbukkannak a *villi* irodalmunkban. *Széchenyi* az Aurorából idézve említi a *villi-táncot* egy hírlapi cikkében (I. Zichy A. Sz. hírlapi cikkei I.). Ugyancsak írja 1851. márc. 14-én Tasner-hez intézett levelében, hogy ő vitte bele a magyar politikát a negyvenes években a kárhuzatos *villi-táncba* (Döblingi Hagyaték I. 442). — 1834-ben *Birch-Pfeiffer Karolinától* játszottak nálunk egy „*Villi-tánc*” című ötfelvonásos „harcjátékot”, mely a kárhuzatos tündéreket szélesebb körben is ismeretessé tette (Bayer, Játékszín. II. 446). — *Tompa Mihálynak* először 1852-ben megjelent Regéi közt is van egy: „A Kárpátok villije” című költeményei, mely elemeiben pontosan egyezik a Mailáth-féle tót mondával (Tompa Ö. költ. 1885. III. 234). — *Lauka Gusztáv* is feldolgozta „Románc” címen (Költ. 1864. I. 91). — Azóta is, itt is, ott is felvillan egy-egy *villi* irodalmunkban, de nem a néphiedelemben és népköltészetben. Ezért, mind a magyar szövejtésben, mind a magyar néphagyományok tudományában: „de *villis*, quae non sunt, ne ulla quaestio fiat”. *Tolnai Vilmos*.

Verekedés papucsal.

Bujdosó Acs Gedeon naplójának népeleti adalékai között olvasok egy rövid feljegyzést arról, hogy Törökországban, illetőleg általában Keleten a nők papucsal verik a szemtelenkedő férfit (Ethn. XXXVII, 139). Ennek a népszokásnak azonban tudtommal nemcsak Keleten

van kelete. A papucs mint nagyon is kézügyben levő verekedő szerszám nálunk sem ismeretlen a vászoncelédék körében, és egészen bizonyos, hogy ütlegetésre mindenütt felhasználják, legkevésbé az asszony-nép, ahol csak viselik. Hogy az asszony hirtelen haragjában lekapja lábáról papucsát és azzal utasítja rendre rakoncátlan csemetéjét, vagy a kotnyeleskedő konyhás malacot, alkalmatlankodó kutyát, pákosztos macskát, esetleg a vaskosabban legyeskedő szomszédot, komát stb.: az szinte mindennapi eset a nép körében. Sokszor bizony — már akár okkal, akár anélkül — férj-uramnak is kijut belőle: hadd tapasztalja a maga bőrén, hogy micsoda hatalom a papucskormány. S ha úgy fordul a dolog, hogy a könnyen fortyanó patyolat színnép egymásközti perpatvara nem áll meg a szónál, hanem tettlegeséggé fajul, akkor ebben gyakran jut nyomatékos szerepe egy-egy félpapucsnak is. Néha a népelet szépirodalmi megrajzolásában is találkozunk efféle jelenet leírásával. S hogy Arany mégsem említi a papucsot a cigányasszonyok harci eszközei között, midőn A nagyvidai cigányokban így énekel róluk:

Fegyverük hatalmas fog, köröm, vagy
[gége,
Meszelő, seprűnyél s az üszökfa vége,

annak bizonyára az a magyarázata, hogy a nagyvidai cigánysor „barna fehércépe” akkoriban még csak a természet-szabta lábbelijét viselte. De hogy egy irodalmi adattal mégis támogassam a női papucs harcias használatát, megemlítem, hogy Móra Ferenc több kedves írásában szól ama bizonyos Hóbajárt [= Hóbiárt] basáról, aki a török időkben várparancsnok volt Szegeden, és akit a hagyomány szerint a papucsuk sarkával vertek agyon mégpedig saját szőlőjében a cseresznye-szedni odahordatott szegedi menyecskék (Nádihegedű 85, Vércim 86).

Nem ritkán használt fegyver a papucs vagy könnyű félcipő az alsóbbrendű éjjeli mulatóhelyek női alkalmazottainak a kezében sem. Állítólag ők ezt a legtermészetesebb védő és támadó fegyvernek tartják fenyegető vagy kényeszerítő szükség esetén. Nem okoz olyan

súlyos sebet, — különösen ha csak a talpával ütnek — mint a sörös, boros, szódásüveg vagy mint a székláb (általában ismert kocsmai verekedő eszéközök), a mázat, a politúrt vagyis a bőrt sem szedi le oly visszahozhatatlanul a szenvedő alany képes feléről, mint a köröm, és mégis jórendiben el lehet igazítani vele a baját annak, aki valamely okból rászolgált. Rendőrtisztektől, detektívektől több példáját hallottam az efféle verekedéseknek. Diákkoromban magam is láttam egy ilyen amazoni támadásnak

tragikomikus áldozatát, egy velünk egy udvarban lakó suszterlegényt, akit bizonyos fizetési differenciák miatt papuccsal kézen-közön szederjesre ütlegelt egy éjjeli mulatónak a gyengébb (?) nemhez tartozó személyzete. A jámbor ifjú csattanós bizonyítékul mutatott is egy hadiszákmányul elsikerített, piros bőrből varrott, pillangós kackiás félpapucsot, melyről azt vélte, hogy példás elégtételt kereső perében döntő bünjelként fog majd szerepelni.

Csefkó Gyula.

KI TUD RÓLA?

14.

Kalpom szememre vágom kezdetű, egyik legáltalánosabban ismert, tehát egész országban elterjedt nóta szövegének egyik része így hangzik:

Fogd fel pajtás a vasvesszőt,
Verdd meg vele a temetőt;
Mért nem kedvez semmi épnek
Semmi szépnek!

Add ide hát a vasvesszőt,
Hadd kérjdem meg a temetőt:
Hol fáj neki?
Odasujtok, hadd érezze
A fájdalmat s ahhoz mérje
A mienket.

Ki tud

1. A vasvessző szereplésére vonatkozó bárhonnan kimutatható minden olyan adatról, mely a fogalom tisztázására kívántatnék?

2. A temető megverésére vonatkozó adatokról; ha ilyen van, milyen összefüggésben van a vasvessző fogalmával s az arról való hittel?

3. Népdal-e az idézett nóta, honnan ered, van-e más irodalmakban megfelelője?

Nyiregyháza.

Kiss Lajos.

NÉPI SZÖVEGEK.

Népdalok.

I.

1.

Né vág még a piros ómát, megrohad,
Né szomoridd a szivemet, meghasad.
Ki megszorította ja szivemet,
Né lássa többé ja csillagos eget.

2.

Mi fehérlik ott a sikon távóba
Talán biz a Parag Sándor gunyhója
Oda jártam egész nyáron bort innya
Még se üres néki még a hordaja.

3.

Betyárgyerék búdosik a pusztába,
Gondúkozik éccakai szállásra;
Hogyha az a betyárgyerék nem vóna,
Kutya paraszt sohasé imádkozna.

Betyárgyerék de fehér a tenyered,
Sötét éjjé keresed a kényered.
Nem mész té ki a mezőre aratni,
Jobb léssz nekéd a csárdába bort inni.

4.

Émehccc Marcsa szobalánnak,
Job sorod léssz mint anyádnak,
Ném kő mosogatnyi, főzni
Csak a legényeket nézni.

5.

Pusztán lakom, pusztán nevelőttem,
A faluba még csak be sē néztem.
A faluba még csak be sē néztem,
Mégis a legszēbb barna lányt szeretēm.

Ez a kislán magát nagyra tartya,
Pedig csak a rakott szoknya mutat rajta,
Ném tuggya ja szobát kisöpörni,
Mégis a taknyos férhő akar menni.

Ez a legén magát nagyra tartya,
Pedig csak a bricsesz nadrág mutat rajta,
Ném tuggya ja rendēt lékaszáni,
Mégis a taknyos hozzám akar járni.

6.

Szépen uszik a réce a vizen,
Szépen legel a guja a réten,
Szépen szól a csöngű a nyakába,
Tijed leszek babám nēmsokára.

Azt vészēm el, akit én akarom,
Szabad lészēk még is házasodom.
Azt vészēm el, azt a csinos barnát,
Sej, kivē tőtöttem má sok éccakát.

Gyöngē ja nádszál, lēhajlik a földre.
Sír a babám, elhallik messzire.
Elhallik a tüzérkaszányába,
Szeretője szīve fájdalmára.

Mindēgy pajtás, így kell annak lēnni,
Katonának el köll nekēm menni
És tēhozzád rúzsám utójára,
Aggy éggy csolkot halovány orcámra.
Dunaszentgyörgy, Tolna megye.

Dömötör Sándor.

II.

1.

Ha meguntál, édesanyám, nevelni,
Vigyen kend ki a piacra eladni,
Ott lesz az én rózsám megvenni,
Ezüst pénzzel fog az értem fizetni.
(Primusz Panyó, Prónayfalva.)

2.

Három birka nem nagy falka.
Három legény hajtogatja.
Elől megy a rézkolompos,
Nem is legény, ki nem csókos.

Nem is kocsi, ki nem rácsos,
Nem is kislány, ki nem táncos,
Táncos vagyok én magam is,
Táncos az én galambom is.

3.

Isten veled, Prónafalva pusztája, ,
Én már többet nem leszek a munkása,
Elbúcsúzóok fütől, fától, virágtól,
Fáros csókkal az én kedves babámtól.

Már minálunk nagy kalapot viselnek,
A legények házasodni nem mernek,
Mert mind olyan a mostani menyecske,
Szép az ura, de még szebbet szeretne.

Már minálunk selyemkendőt viselnek,
A leányok férjhez menni nem mernek,
Mind attól fél, részeges lesz az ura,
Ha hazamén, üti-veri, zavarja.

(Szántai Mancsi, 18 éves, Prónayfalva.)

4.

Házunk előtt van egy nagy fa,
Piros rózsza nyílik rajta,
Szép a rózsza levél nélkül,
Megélek a babám nélkül.

Azt gondolod, hogy szeretlek,
Pedig én csak hitegetlek,
Háromszor is megölellek,
Még se igazán szeretlek.

(Szántai Mancsi, 18 éves, Prónayfalva.)

5.

Zöld erdőben jártam ibolya között,
Ott láttam egy kislányt, koszorút kö-
Mondtam neki, kössön nekem is, [tött,
Megcsókolom érte százezerszer is.

(Papp Vera, 24 éves, Prónayfalva.)

6.

Piros alma csüng az ágon,
Én meg a rózsámat várom,
Olyan édes volt a csókja,
Mintha csupa cukor volna.

(A „csupa“ szót sokszor ismétlik.)

(Primusz Panyó, 23 éves, Prónay-
falva.)

7.

Meg akartam házasodni,
nem akartak lányt adni.

Azt beszéltek a vén asszonyok,
nem bírom eltartani.

Az igaz, hogy szegény vagyok,
nem gazdagnak születtem,

Elég gazdag a jó Isten,
gondoskodik fölöttem.

(Berzsenyi Bözsi, 16 éves, Szeged-
alsótanya.)

8.

Az én babám felment Pestre,
ragyogó csillagom, galambom,
Ujsághordó lett belőle, angyalom,
ragyogó csillagom.

Másnak hordja az ujságot,
nékem a szomorúságot,
Angyalom, ragyogós csillagom.

(Terbe Lászlóné, Prónayfalva.)

Gyűjtötte: Terbe Lajos.

Babonás történetek.¹

V.

Rákóczi lova.

A monda általában ismeretes Bereg-
ben. Kérdezősködésekre elmondták,
hogy a nép közt is él. Beregben sok
fuvarosember látta már. Altalában azt
tartják, hogy a Muzsaly határában álló
tatárokpusztította templom romjai közül
jön elő s ott, vagy a Kis-hegyen tűnik el.

Én a következőképen hallottam Mili
nénitől (Kölcsény Emilia, Horváth Ist-
vánné, Hete, Bereg megye):

Székelly Imre országgyűlési képviselő
maga mesélte neki, hogy egy éjjel a
Kis-hegyen jött át fuvarossal. A Kis-
hegy rendkívül meredek, csak lépést le-
hetett a fuvaroslovakkal kaptatni. Egy-
szer csak lódobogást hall. A ló járá-
sából, a kengyel csattogásából tudta
már, hogy a ló levethette gazdáját, sza-
badon fut. Leugrott ő is, a fuvaros is,
hogy megfoghassák a lovat, mert meget-
tük hangzott a patkó csattogása. Fel is
tűnt a hegygerincen egy fekete ló, sárga
nyereg rajta; a kengyelje szabadon lóg,
csillog a holdfényen. Elébe szaladtak a
lónak, meg akarván fogni, de mielőtt
kezüket rátehették volna, a ló eltűnt.

¹ Az első 4 történetet l. Ethnogr.
mult évfoly. 206—208. lapjain.

Összenéztek a fuvarossal, nem tudták mire magyarázni a dolgot. Másnap, amikor elmondta, világosították fel, hogy a Rákóczi lova volt. Holdfényes éjszakán látják néha. Állítólag e tájon Rákóczi csataközben leszállt a lováról s az elnyargalt. Azóta bolyong éjjelként. Rákóczinak Muzsalyban volt szőlője, járt is ott, nem tudom hirtelen, volt-e ott csatája, de Muzsaly vidéke, úgy látszik, mondák tekintetében gazdag, s ez mindenesetre a legértékesebbek egyike.

VI.

Barát József (Hete, Bereg megye) hosszú kincskereső históriát tud. Horváth József birtokos maga is látta a róla szóló régi írást, de ez elkallódott. Barát könyv nélkül megtanulta, el is mondja.

„Keresd a benci hegyek közt Kelemen hegyét, vagy Pilis hegyét, Pilis várának romjaival. Napkeleti oldalán találsz egy nagy követ. Ha megnézed a követ, úgy gondolod terméskő. Ez nem terméskő, meglátod arról is, hogy a komló be szokta futni. Hengerítsd el a követ, alatta kút, ez alatt ha megásod, forrásvizet találhatsz. Ahol a víz kibuggyan, azon a lyukon bujj be, bár a hátad megdörzsöli a kő; de avval ne gondolj. Mikor bebujtál, már felállhatsz. Előtted egy ajtó; bár nem gondolod, hogy ajtó; fálnak gondolod. De jól megnézd. Veres cementtel van kimeszelve. Keresd a kőcslyukat rajta. A kőcs az ajtó fölibe egy lyukba van bedugva. Nyisd ki, de be ne lépj. Doronggal taszítsd be az ajtót, mert felül az ajtón láncosgolyó függ s leüt, ha belépsz. Ha beléptél, találsz tizenkét király tárházát, tizenkét kádba. Mindegyik kád fedelén egy urna. Az urnán egy-egy veres kutya, mely ha hozzáménsz, rádvicsorít. De ne félj semmit, mert veres márványból van csinálva. Ha ezt nem hiszed, az Ur Isten engem örök sötétségbe vessen... (itt egy ima szövege következett, mely bizonyította, hogy amit az írás mond, igaz). Barát, az elmondó, valamiért a vármegyei börtönben raboskodott. Ott találta azt a régi írást, amelyikre ez írva volt. Lemásolta. Kiszabadulása után társaival megpróbálta a kincset meg-

találni. Talált is ilyen nevű hegyet. De két Kelemen-hegy is van a benci hegyekben. Másodízben a magánosan a szó „O-Kelemen”-hegyet kutatta át. Meg is találták a terméskövet s elhengerítették. Alatta volt a kút. Alatta egy nyílás, abba ő bemászott. Meg is találta a falat, de bizony azon semmi nyílás sem volt. Sem kőcsot nem talált. Abba is hagyta a kutatást. Később a megszállás miatt nem tudta folytatni a keresést. Évekig nem gondol erre a kincsre, de egyszer egyszer eszébe jut, s olyankor nagyon bánja, hogy fiatal korában nem járt utána. Most már késő.²

VII.

Mesélte Balog Antalné Matolcson:

Parasznyáról három asszony Pócsra ment búcsúra. — Útközben leletérdekeltek és imádkoztak. Az egyik asszony sírva fakadt, hogy ü sohase tudja végigmondani az imádságot. Összenéz a másik kettő. Megkérdik, nem bezárt lakattal esküdtél te? — De igen, vallotta be az asszony.

Most aztán letérdelt a három asszony, együtt imádkoztak hangosan, s akkor azt mondták az asszonymak: nézz hátra és mondd meg, mit látsz? — Egy kőtőt látok hét csirkével. Na, annyi gyereked lett volna. — (T. i. aki kebelén bezárt lakattal esküszik, annak nem lesz gyereke. Az ilyen lakatot esküvő után az asszony eldobja a kútba, vagy elássa, de ha kúttisztítás közben valaki megleli s kinyitja, a varázs megtörik s akkor lesz gyereke az asszonymak.)

VIII.

Szücs Ferencné Matolcson meséli:

Vót Kérbe egy fiatal asszony, aki meghótt; maradt utánna egy kis jány. A kis jányt a nagyanya nevelte, de semmiképen se tudott beletörődni a jánya hátlába. Úgy öt éves lehetett már az unoka, amikor a nagyanya elhatározta, hogy mindennap kimegy a temetőbe a jánya

² Az Ethnogr. 1919. évf. 131—133. lapjain 2 leírás van közölve hegybe rejtett kincsekről. Az első (1719-ből) hasonló ehhez; a másodikban (a XVIII. század közepepéről) előfordul a Pilis-hegy is. Szerk.

sírhához. Estefelé mentek rendesen a kis jányal, lámpa-gyújtás után; úgy, hogy mikor hetedik napon mentek vóna kifele, a kisjány nem akart menni. De mert a nagyanya ráparancsolt, hát mégis csak kiment. Amíg az asszony a jánya sírján imádkozott, a kisjány elcserkésztet valamerre a sírok közt. Tán virágot keresett. Ezalatt az asszonynak egy láthatatlan kéz elibe tartott egy tükröt és egy hang megszólalt: „nézz bele, meglátod a jányod. Jobb dóga van annak, mint neked, mit siratod?” — Az asszony a tükörbe egy hatalmas, nagy templomot látott és a templom egyik székébe ült a jánya magába. A hang azt is megtiltotta, hogy szójjon a jányához, de ez a látomány maga úgy megnyugtatta, hogy attul kezdve nem búsult a jánya után.

IX.

Balog Antalné meséli Matolcson:

Élt Pályiba egy Pénzes Ferenc nevezetű ácsmester, aki igen csinos ember vót. Éppen olyan kinézésű ember vót, mint az ő apja; olyan korú is lehetett, mert a jányai jó cimborái vótak Balog Antalnénak jánykorába. Ő elkerült osztán később Pályibul, de később eccer visszament oda látogatóba. Akkor már Pénzes Ferenc nem élt és az egyik jánya, a vót cimborá, akkor már világtalan vót, ez beszélte neki a következőket. Pénzes Ferencbe fiatal korába szerelmes vót egy Sulyok-kisasszony. Ez a Sulyok-kisasszony nagyon gazdag vót, de nagyon csúnya is vót. A gazdagsága miatt sok kérője vót; olyankor ráult a pénzesláda tetejire s azt mondta: „Hallod, kis ládám, kérnek.” Pénzes Ferenc csak meseterember vót, nem is merte megkérni a Sulyok-kisasszonyt feleségül, ellenben megkérte a szakácsnét. Mikor a kisasszonynak előadta a kérését, az azt mondta: látod, milyen számár vagy; én is hozzád mentem vóna feleségül. Az után adott nekik ajándékba 5 köblös földet, ő maga meg nemsokára meghótt. Őt fia meg négy jánya nőtt fel Pénzes Ferencnek, aki évekig szenvedett szűrés betegségb; nem bírta a napvilágot és sokszor kapták rajta, hogy fehér árnyakkal diskurál. A Sulyok-kisasszony járt el hozzá hóttába beszélgetni. Ilye-

ténképen állván a dógok, a felesége elment a szent atyához, megkérdezni, hogy mit csinájjon, ha meghal az ura? A szent atya azt rendelte, hogyha meg tanál halni, ami csak éjjélkor történhet meg, hírül ne aggyák a halálát senkinek. Te-rítsék ki a szoba közepire. Ő maga pedig a gyermekeivel menjen a szomszéd szobába s ott énekeljenek virradatig. Virradatkor menjenek be a halottas szobába, de úgy, hogy legelsőnek a legkisebbik menjen be és leghátul menjen a legöregebb gyermek. Ha a legkisebbik gyermeket elragadja valami a szobába belépve, akkor azt soha se látják többet, de viszont akkor a halott ott lesz a ravatalon. Ha pedig a legkisebb gyermeket nem ragadják el, akkor a halottat nem tanálják a ravatalon s akkor azt nem is lelki meg többet soha. Esztendőre csakugyan meghalt az ember, aki református vallású vót, csak az asszony vót görög katolikus. Mindent úgy csináltak, ahogy a szent atya rendelte, de a legkisebbik jány: Pirka nem akart elsőnek bemenni. A legidősebb fiú ment hát be elsőnek, utánna valamennyien berohantak, hogy elriasszák a rossz lelkeket. A halott nem vót sehon; oda lett a halott végképen, sose került többet haza, de a szent atya, hogy a családot a szégyentül megmentse, eltemette az üres koporsót, amelyikbe fűtül is, láb-tul is egy nehéz kü vót téve.“

X.

Balog Antalné mesélte Matolcson:

Szatmárnémetibe mesélte Habarics Klára néném, hogy a szomszédjában lakott egy fiatal pár. A férfi karácsonykor gyakorlaton vót, s hogy az asszony ne legyen egyedül, a húga ment el addigra hozzá. A leány karácsonyeste, mint szokták némely babonások, mézítelenül kását főzött; éjjél előtt megterített, tükröt is tett az asztalra. Kiszólt háromszor a kéményen: jöhetsz már, megfótt a kása! Egyszer csak belép fegyveresen, uniformisba a sógora. Mit vegyen el tőle? Lecsatolta a kardját. Elmondta testvérének, hogy kit látott az éjjel. „No, én akkor meghalok ez évben, ha teneked az én uram jelent meg. Mert máskép az nem lehetne az urad.” Meg is halt. El is vette a lányt az ember.

Egyszer az ura megtalálta a kardot a szekrényben. — Hát ez hogy került ide? ezt én vesztettem el még katonakoromba. Elmondta a felesége, hogy került hozzá a kard, mire az ura azt mondta: „Nem is vagy te akkor jólélek.” Azzal levágta a karddal az asszonyt.

Balog Antalné, Matolcs, tudja, hogy Pályba a papnál szolgált egy lány, aki lú, csikó, disznó képében kísértette a fiatalokat. Panaszt tettek a papnál, aki megleste a lányt. Láta, hogy tizenegy óra felé ceremóniázik a lány, készülget, de be is nyitott rá rögtön. A lány azonban kakassá vált a konyha közepin s úgy eltűnt a pap előtt. Így aztán másnap felmondott neki a pap. Elküldték, ne zavarja a falut.

XI.

Barát Ferenc mesélte, Hetében (Bereg megye):

Egy tavasszal, tavasznak kellett lenni, mer már ki tudtam venni a jó nagy dücsköt a földből, irtani mentünk Kis Józseffel. Azt mondja Kis József, — hogy jártam az éjjel! Már napok óta panaszolta a feleségem, hogy éjszakánként „fonástul kitépte a haját” valaki. Az anyósom is mondja, hogy őt se hagyta nyugodni valami, csípte, rúgta. Az este aztán maga zárt be ajtót, ablakot, azzal leült virrasztani, a baltát maga mellé téve.

Egyszer csak indul kint a szél, veri az creszt, az eszterha roppant, az ablak csak megkoppan egyszer, már bent is van valami a házba. Erre hirtelen világot gyújt. Szétnéz. Látja, hogy a macskájuk ott alszik a súton. De van egy idegen macska is a házban. Ő se vót rest, a lába közé kapta s agyon akarta verni. Azt mondja az anyósa: „hallgass rám fiam, ne csonkítsd meg, mert bizony magadat csonkítod meg”. Erre addig verte a macskát a küszöbhez, míg csak mozgott; a tornác előtti küszöbhez is odaverte, a fahíd párkányához is odaverte, úgy hajította a vízbe. Hát reggelre kelve, nem volt a macska sehhol. Nem tudták, ki lehetett az a boszorkány, aki rájuk járt.

Másnap reggel iskola után az udvarukon játszott Kis Dani. Úgy 10 éves forma lehetett a gyerek. Kérdik tőle:

— hogy van a nagyanyád? — Bizony nem jól, felelt a gyerek, mert tojást keresett a tyúkólban, aztán leesett, mind összetörte magát. Csak akkor néztek össze, s csak akkor tudták meg, hogy az járt rájuk, őket kínozni.

Két év mulva, úgy tavasz fele gyümölcsfát takarított. A létrán állva látta, hogy jön ez az asszony felfele az úton. Szembe vele meg jön három másik asszon Tákos felől. Egyszerre csak eltűntek. No, ezek búcsúzni voltak egymástól, még ma este egyiknek meg kell halni, gondolta. Mindjárt el is határozta, hogy „megnézi, milyen az ördög a teritón”. Meg is halt aznap a Kis Dani nagyanyja. El is ment a halottasházhoz. Nem akarták engedni, hogy megnézz a hótat. Le is volt már takarva, de ő megnézte. (Itt egy leírhatatlanul szemléletes kézlegyintés következett egy fintor kíséretében. Nevetnem kellett, de mégis megkérdeztem: milyen volt?) — Hát instállom, ronda, összevisza volt törve.

XII.

Fecskéné, Hete, mesélte, hogy volt ott egy asszony, annak a lánya meg akarta tanulni az anyjától a boszorkánymesterséget. Azt mondta az anyja, gyere velem, hozzád magaddal egy tányéron vajjat. Keresztúton leültek, letették maguk mellé a vajjat. Nézz egy kicsit a fejembe, mondta az asszony. Mire egy kicsit a fejébe nézett a lány, már nem volt az anyja tányérján vaj. Jaj anyám, mondta a lány, kigyót, békát, csuszót találtam a fejedbe. Azért ne akard az én tudományomat megtanulni, intette az anyja. Nem is fogok én másképp meghalni tudni, hacsak tüzes szenet nem teszten a talpam alá. Emlékezz meg erről. Úgy is volt, úgy halt meg. Ezzel kellett neki vezekemi amiért elvette a más tejét.

XIII.

Kun Juhanka Szalkai Gyuláné Matolcson tudja, hogy egy özvegyasszony két gyereke közül az egyiket meg akarta rontani. A lányt alkalmasabbnak találta rá, mert annak szoknyája eltakarja a lábát. A fiú kihallgatta, hogy kiküldik a lányt a zódségesbe. Ott egy szeder-

inda kúszik át az úton, azt ő setétben nem fogja látni, megvágja magát benne s attól folyni fog a lába. A fiú a lánnyal ment s baltával ketté vágta a szederindát. — Jaj a lábam vágta ketté, mondta az anyja, mikor visszajött a fiú.

XIV:

Juhanka úgy tudja, hogy a Salánki cigányasszonyok igen tudósok. Volt egy asszony, aki megrontotta a gyereket, úgy, hogy az néma volt. A salánki cigányasszony tanácsára a nagyanya elvitte egy tudós asszonyhoz. De úgy, hogy a szederindát mindig vágta maga előtt, már t. i. átlépnie, se belebotlania nem volt szabad. A tudós asszony azt rendelte, hogy kilenc féle fűből (nem tudta milyenekből) főzzön fürdővizet. Amikor az forr, abba fürdesse meg a gyereket, — hisz attól meghal, — nem hal a' meg, csak fürdesse meg benne. A nagyanya meg is fürdette. Lepedővel letakarta a fürdőkádat. Mire levette már nem volt alatta a gyermek, hanem az ágyon feküdt és megszólalt: — Jaj de jó, hogy megöltétek anyámat, mert enygem mindig hurcolt, tyúkol tetejére, meg másfele, egy tukares szalmával meg mindig bedugta a számat, hogy ne tudjak beszélni se. Kereshették is attól fogva a lány anyját nem tudták megtalálni soha. Szatmári gyűjtéséből közli:

Luby Margit.

Építőáldozat emléke a XVIII. századból.

„Ártalmas babonaságoknak új példáját adták nemrégiben a törökök a *banyalukai* vár kidült falának felépítése alkalmatosságával. Azon bolond vélekedésből t. i. hogy majd így győzhetetlen fogna az ő várak lenni: két jobbággy gyermeket elevenen a falak közé rakattak, s követvén ama pogányokat, kik hajdan Moloh bálványának áldoztak, nagy muzsikát tétettek a cigányokkal, melytől ne lehetne azon két ártatlanoknak kiáltásokat hallani. Az egyik szerencsétlen gyermeknek atyja a Száva partján keseregte és panaszkolta fiának szörnyű esetét; azt bizonyította, hogy a töröknek jobbára majd minden

nevezetesebb épületeik efféle iszonyító áldozatokba készültek.“

„Hadi Történetek“ 1790. III. szakasz 140. l.

Közli: E. J.

Kazány város építése.

(Építőáldozat egy ürzä-mordvin balladás énekben.)

Az eredeti szöveg kezdősorai:

Koza Kazanjt strojasazj?
Koza jaiktj kcpotsazj?
Sisemj lisi lihti prjas,
Sisem kis, ki-ulos.

A szöveg teljes fordítása:

Hová építik Kazányt? Hová emelik az erődöt? Hét bugyogó forrásra, hét útra, utágazásra. Hová valók Kazány építői? Hová valók Kazány alkotói? Felvidékiek az asztalosok, nízsgorodiak a mesterek.

Építik — építik, összedől, emelik — alkotják, beomlik, gerendát raknak, nem illik bele.

„Hogyan építsük, bajtársak?“ Magasztalják a szürke ló fejét. „Hol találjuk, honnan vesszük?“

Hét városba mentek, szürke lovat találtak, Kazány alá tették. A várost építeni kezdték, még most is összedől.

„Most hogyan építsük, bajtársak?“ Magasztalják a vörös kakas fejét. Útszéli boltba mentek, vörös kakast fogtak, Kazány alá tették. Kazány még most se épül, az erőd csak nem emelkedik.

„Mi kell Kazánynak, mi felelne meg a város alá?“ „Hét fivérnek nővére, hét sógornőnek sógornője.“ „Hol, hol találjuk őt? Honnan vegyük őt, bajtársak?“

Nagy falusi gyűlést hívtak. Minden férfi eljött, Vaszja apó nem ment a gyűlésre. Hét gycszjatnik (=„tizedes“) ment érte, Vaszja apót a gyűlésbe vezették. Leültették a padfőre, hogy sorspálcikát vessen. Ő nem vet, az apót erőszakkal kényszerítik rá. Hét növendék fiát, egyetlen leányt vetette a pálcika szerencséjére. Vaszja apó sorsot vetett, de maga még nem tudja, milyen pálcikát vetett magára.

Kazány fejedelme szólott: „Egyetlen

leányod kell Kazány alá". Vaszja apó elájult, lábai ereje elhanyaglott.

Kazány fejedelme parancsot adott, Vaszja apó útját arannyal hintette be. Amerre hazulról a gyűlésbe ment, amerre Vaszja apó a kapuhoz ment, arany-út húzódott el.

Vaszja apót az arany-úton kezdték vezetni, járattni. „En nem megyek aranyos úton, inkább megyek poros úton, csak a lányomat hagyjátok meg nekem“. „Akármit beszélsz, akármit mesélsz, az aranyat össze kell szedned, lányodat „élősír“ba* viszik.

Két oldalt kezdték az apót vezetni, de ő szél nélkül eldőlt, halom, rakás nélkül megbotlik.

Vaszja apónak Feda leánya a felső emeleten, a középső ablak alatt volt. Leánya nézett atyjára, kiment, hogy fogadja szülőjét. „Szülő atyám, miért dőlsz el szél nélkül, miért botlasz meg halom, rakás nélkül?“ „Azért dőlök el, gyermekem, kedves Feda leányom, mert te rád építik Kazányt“. „Ne sírj, apám, ne sírj szülőm, öregnek mese tárgya; új nemzedéknek elbeszélés tárgya leszünk. Nagy dalt fognak rólunk dalolni, szép mesét mesélni“.

Vaszja apónak hét fia van, hét trojkát (= hármast fogat) fogtak be. Feda bátyjai nagy városba mentek ajándékot venni. Legidősebb bátyja elindult „élő-fatönkkoporsót“ venni. Bement az első boltba „élő-fatönkkoporsót“ vásárolt. Másik bátyja elindult „élő-koporsóleplet“ venni. Bement a másik boltba, „élő-koporsóleplet“ vásárolt. Harmadik bátyja elindult „élő-cipőt“ venni. Bement a harmadik boltba, „élő-cipőt“ vásárolt. Negyedik bátyja elindult, bement a negyedik boltba, „élő-harisnyát“ vásárolt. Ötödik testvére az ötödik boltban „élőkendőt“ vásárolt. Hatodik bátyja a hatodik boltban „élő-ruhát“ vásárolt. Hete-

* Az élőkoporsó, élősír“ stb. összetétel előtagja az orosz nyelvből való *живой, lebendig, lebend; rasch; frisch*. Az utóbbi jelentés jobban illenék ide: friss (azaz új) koporsó, sír stb., de a „friss“ jelentés annyira átvitt érzelmű az oroszban, hogy inkább a: furcsán hangzó, de a tárgy hangulatához talán jobban illő „élőkoporsó, élősír“ maradtam.

dik testvére elindult, bement a hetedik boltba, „élőkarpereceket, gyűrűket“ vásárolt. Mind egy időben indultak haza, mind egy kapun mentek be. Feda kiment eléjük, nagyon örült jövetelükön. Fedának hét bátyja hét folyóként könyrnyez, sír. „Miért jöttél ki örvendezve, hugocskánk? Nem esküvői ruhát vetünk, e ruhában téged Kazány alá „élősírba“ vezetnek“. Fedának minden tetszett. Feda hét sógornőnek sógornője. Ezek már nagyon befutották a fürdőt, friss vizet melegítettek. Forró fürdőben fürdették Fedát, friss vízzel locsolták. Így öltöztették, díszítették fel őt.

Feda kérte atyját: „Gyűjtsd össze, szülőm, rokonainkat“. Vaszja apó össze hívta rokonait.

Közelegetek Fedának utolsó órái. Kazány fejedelme szólott Fedához: „Öltözködjél, Feda, jöjj gyorsan!“ Feda így felelt neki: „Nosza emeljétek fel nagy szentképeinket, nosza húzzátok meg kongó harangjainkat“.

Elindult Feda, jaj, a házból, elbúcsúzott atyjától, anyjától, elbúcsúzott rokonaitól. Aztán megindult Feda az „élősír“ felé.

Megérkezett Feda Kazány városa alá. Kazány fejedelme átvette Fedát, „élősírba“ temette. Feda elájult, eleven vére meghalt. Beborították fatönkkoporsóját, elkezdték Fedára építeni Kazány városát. Kazány építés nélkül épül, az erőd emelés nélkül emelkedik, Kazány fejsze nélkül rovódik össze, gyalu nélkül gyalulódik.

Első hajnalban jött szülőanyja. Kérve szól Feda leányához: „Élsz-e, nem élsz-e, Feda gyermekem?“ Feda így felelt szülőanyjának: „Szívem, mellem elszorult, torkom végén van végső lehelletem“. Másik hajnalban jött szülőanyja. Kérve szól Feda leányához: „Élsz-e, nem élsz-e, Feda gyermekem?“ Feda szülőanyjának így felelt: „Torkom vége elszorult, számban van a lehelletem“. Kazány pedig egyre emelkedik, az erőd is épül, súlyát érzi Feda. Harmadszor is jött anyja: „Élsz-e, nem élsz-e, Feda gyermekem?“ „Ne kérdezz, szülőanyuskám“.

[Arzámordvín dal, Szemilej faluból (szaranszki ujezd). Az „Od Vele“ c. moksamordvín újságban közölte Cse-rapkin J. szaratovi tanár.]

Fordította: Juhász Jenő.

A holt vőlegény.

(Népmese.)

Éccé vót, hun nem vót, vót éccé egy jány, vót ennek egy vőlegénye. De a vőlegény nem soká mē'halt.

A jány siratta nagyon. Kiát a kapuba, oszt, ott siratta. Ara mēnt egy javasasszony, oszt mē'kérdi, hogy mé sír a jány. Az mēg is mondja, hogy mē'halt a vőlegénye, oszt mos mán nem beszíhet vele.

— Azon egyet sē búsíjj — mondja az asszony. Eridj ki a temetőbe, hozz onnan egy kérésztét. Oszt azt éféko a kürtő alatt forrald mēg egy nagy üstben.

A jány úgy is tett. Éfékor csakugyan együtt a vőlegénye a szent Mihá' lován. Oszt azt monta a jánnak, hogy kísírje ütet ki a temetőbe. A jány ki is kísírte. Az úton mē'szóla't a legíny:

— Jaj, de szípen sūt a hold,
Itt mēgy egy eleven mēg egy holt.
Félsz-e édes rózsám?

— Dehogy félek, ha veled vagyok.

Mēntek, mēndégtek. Mán közel vótak a temetőhő', amikő mēgint mē'szóla't a legíny:

— Jaj, de szípen sūt a hold,
Itt mēgy egy eleven mēg egy holt.
Félsz-e, idēs rózsám?

— Dehogy félek, ha veled vagyok.

•Má' akkő bēértek a temetőbe.

A legíny bēmēnt a sírba, oszt hogy a jány é ne szökhessēn, a kezibe atta a kēcéléjit. A jány mán ekkő nagyon fit, osztán a kēcélét odakötte a kérészthő'. A jány mē' szalatt, ahogy csak hirt. Bészalatt egy házho', oszt ott is ípen halott vót. A jány mē'húzódott az asztal alatt, ahun a halott vót kiterítve.

A legíny mēg csak rángatja a kēcélét, de a jány csak nem mēgy bē. Végre bērántja a kérésztét. A legíny mē'hara-gudott nagyon, amē' a jány észökött. Oszt szalatt utánna. A jány ípen akkő ért bē az ajtón.

A legíny mikő' a házho' ért, bészót az ablakon:

— Hótt sógor, add ki az elevenet.

Jaj, Istenēm! Mēgihēdt a jány nagyon, imádkozott szörnyen, hogy csak a hótt ki nē adja.

A hótt kiszót a legínynek:

— Kiannám szívesen, csakhogy nem tudok mozdúnyi.

A jány mé' jobban imádkozott, csakhogy ki nē adja a hótt. Mán ekkő egy óra felé járt az idő. A legíny mēgint bészót:

— Hótt sógor, add ki az elevenet!

A hótt mēgint mondta:

— Kiadnám szívesen, de nem tudok mozdúnyi.

Mingyá ütötte a templom órája az egyet, a legíny mēg éccé beszót:

— Hótt, add ki az elevenet!

A hótt mos má nem szót sēmmit. A legíny újra bēkiátott:

— Szērēncséd jány, hogy lējárt az óram, különben ott fekünné má mellettem! *

Jászfényszaru.

Lejegyezte: *Velsinszky Zoltán.*

* Mesénk a műirodalomból is ismeretes, ú. n. *Lenore*-típushoz tartozik (Bürger balladája óta, 1793) Európaszerte elterjedt kísértetes történet a szerelmesért visszatérő halott vőlegényről. Közös vonás mindannyiban, hogy a halott lóháton jön párjáért, valamint a közbeszótt verses részlet a holdsütésről és a lány félelméről:

Der Mond scheint helle,
Die Toten reiten schnelle
Graut dich nicht, mein Lieb?
— Ich bin ja bei dir!

(Német népi szöveg, Bürger forrása.)

La lune t'éclaire,
La mort t'accompagne,
N'as-tu pas peur?
— Non, je n'ai pas peur avec toi!

(Sébillot: Haute-Bretagne, 197.)

Månan skiner,
Dödman rider,
Är du inte rädder än, Bolla?
(Fénylik a hold,
Nyargal a holt,
Mégse félsz, Bolla?)

(Svéd, Geijer-Afzelius I. 6. sz.)

A hold világít, mint a nap,
Nyargal a legény kedvesével,
Eleven lány, nem félsz a halottól?

(Litván, Arch. f. sl. Phil. VI. 239.), stb.

Legrégibb feljegyzése a X. századból maradt fenn a verses *Edda* II. „Helgi-énekében“. Itt Sigrun királyné siratja el-

esett urát, Helgít, aki holtan, de régi élő formájában megjelen neki és kéri, ne sirassa, mert nem tud miatta a sirban nyugodni. Neje erre vele *akar* menni. A skandináv és szláv szerkezetekben ez az ősi vonás megmaradt, sőt bővebb magyarázata van: azért jön vissza a holt, mert kedvese könnyeivel megtelik a kőporsója (pl. a híres svéd „Sorgens Makt” dalban Geijer-Afzeliusnál II. 204, ahol vérrel telik meg a sír miatta). E nyugati formák szinte kivétel nélkül énekeltek, verses *balladák*; közöttük legönállóbb változatok az angol-skót szerkezetek (Aytoun II. 98. és Child II. 145. 149. 152), nyilván hivatásos énekesek átköltései. E germán és szláv szövegekben *hiányzik* a magyar típus második jeiente a kiterített halottal, de velünk egyezően megvan a keleti németeknél és az osztrák-szlávoknál (hienc: Bünkernél „Ta toti Gliapti” 42. sz. a.; a Mühlviertelbeli Erich Schmidtnél: Charakteristiken. 1902. I. 198.).

Magyar változata alig van közölve; legismertebb *Papp Gyuláé* (Palóc népkölt. 1865. 79. „A halá'völégény” c.; ez Jones-Kropf angol fordításában világhírdalmi közkinccs lett; a fent közölthöz nagyon közel áll). A szórványos közlés elterjedése országszerte elterjedtnek kell lennie. Hozzánk beküldött újabb kéziratok folklóreanyagban három különálló feljegyzés is van belőle; néha egybeolvastja népünk egy másik kísértetes történettel, ahol az udvarló nélkül maradt leány legényt óhajt: ha maga az ördög is! Ez megjelen (vagy helyette egy halott-évvő vámpír) deli legény alakjában, csak a lába lóláb... stb. — Hozzánk a történet kétségkívül nyugatról került át, már nem eredeti dalolt balládás formájában, hanem mint babonás prózai történet. Szerk.

Vak Béla.

(Rászédő gyermekjáték.)

Eléggé alpári, sőt durvának mondható gyerekesíny. Harminc évvel ezelőtt magam is szerepeltem benne, de ünnepélyesen kijelentem, hogy én voltam a ló.

A játék menete a következő. Nyári délután a kertek alatt rakoncátlanokodik az Öreg-utca egész gyerekserege. Egyszerre csak az egyik kamasz elkiáltja magát: *Jázzunk Vak Bélát!* Persze a kisebbek nem ismerik még a játékot, hírét sem hallották Vak Bélá-

nak. Kíváncsian sereglenek az indítványozó köré s még örülnek is, mikor beveszik őket a játékba, sőt közülük választják a két szereplőt is. „*Bisi*, te leszel a király, a Vak Béla!” A kis Bisi kifeszíti mellét s büszkén a középre áll. Elfojtott nevetéstől torz arcok a nagyobbaknál. Ha észreveszi az áldozat, hogy itt az ő rovására készül valami, még visszalép. Sok keresés után zsebkezdő is akad. Bekötik a király szemét. *Látsz-e?* Nem, Biztonság okáért szemáruddal csinálnak előtte. Semmi fölhárodás, tehát tökéletes a kötés. „*Sebaj*, te ló leszel!” Seбай tiltakozik. Ő bizony nem lesz ló. „Hiszen semmi az egész, te csacsi! Csak éppen a királyt nyakadba veszed s körülhordozod.” Király lovának lenni se utolsó dolog, gondolja Seбай s végül is enged. Vak Béla fölmászik lova hátára, illetve nyakába s azzal megkezdődik a koronázás. Szemétre dobott bádogedénnyel ékesítik a vak király fejét. Bal kezét előrenyújtja, abba teszik az almát, nagy darab hantot, esetleg száraz citromot. Hátra van még a kormányzópálca átadása. Fűzagalynak a végét bekenik ganccsal és Bisi másik markába nyomják. De ezzel aztán vége is az épületes szertartásnak. A gyerekek röheje s a gyanús illat felbőszítik a vak királyt. Közéjük vágja hatalmi jelvényét. Ló, lovas meginog, földre esnek. Mire föltápaszkodnak s a király megszabadítja magát kötelékétől, a kárörvendők már lőtávolon kívül vannak. Nagyobb baj azért nem történik. A becsapottak keresnek s másnap talán már találnak is új áldozatot.

E játék helye Párkány (Sztergom m.).
Szeged. Szalma József.

Babonák.

(A hunyadmegyei Erdőhát népének és közeli szomszédainak babonáiból.)

Boszorkányokról:

1. Napnyugta után ne nézz tükörbe, mert boszorkányokkal kapcsolatos álmaid lesznek.
2. Este ne füttyülj, mert éjjel a boszorkányok állandóan zavarni fogják alvásodat, sőt meg is nyomhatnak.
3. Erdőhátan általános szokás a halott

átdöfése, hogy ne legyen belőle boszorkány.

4. Ha a halottat egy macska átugorja, ezt megölik és a halott mellé fektetik. Hitük szerint csak így akadályozhatják meg, hogy az elhalt boszorkánnyá váljék.

Kozmikus babonák:

5. Ha valaki ujjal mutat a Holdra, egy hónapig lehetőleg ne vegyen kezébe cserepedényt, mert mind összetöri.

6. A hold- és napfogyatkozást az Erdőháton is úgy magyarázzák, hogy akkor sárkányok eszik a Holdat, illetőleg a Napot.

7. Ha a telihold nagyon sárga, csőt jelez.

8. Tartós szárazság idején a faluban öt ártatlan leánykát (rendesen tehát 13 éven aluliakat) fölbiztatnak, hogy a temetőből, valamelyik sír mellől egy kisebb fakeresztet kivegyenek s ezt vírággal földszítsék. Az így földszített keresztet halotti énekek éneklése közben a legközelebbi folyóvízhez viszik és vízrebocsátják.

9. Hogy az eső megeredjen, gyepi békát fognak és a szájába köpnek. Hitük szerint ezután másnapra megered az eső.

Vegyes babonák:

10. Ezen a vidéken nem ölik meg a békát, mert ennek következménye véres cső lenne.

11. Azt tartják, hogy a tyúkok rendes tojóhelyeiről hétfőn, szerdán és pénteken nem jó a tojásokat elszedni, mert kevesebbet fognak tojni.

12. Sok asszony nem fészülködik sem szerdán, sem pénteken, hogy a főfáját elkerülje.

13. Pénteken este senkinek semmit sem adnak kölcsön. Legkivált pedig kenyeret ne is próbáljon kölcsönkérni senki, mert kérését mindenütt megtagadják.

14. Pénteken nem varrnak, mert félnek a megvakulástól.

15. A leányok azon mesterkednek, hogy a pópa szentelt bazsalikomjából legalább egy szálat el tudjanak csenni. Ha ez sikerül, párnájuk alá teszik, remélve, hogy így megálmodják jövődöbelijüket.

16. A legények nem esznek fazékból,

attól tartva, hogy lakodalmuk napja esős lesz.

17. Fiúgyermek ne viseljen gyöngyöt, mert ha majd megnő és megházasodik, részeges lesz és sírni fog.

18. Ha egy gyermek valaki szándékosan lépett át, vissza is kell ötét léptetni, mert különben a gyermek nem nő tovább.

Az erdőhátiak életében a földmivelés alárendelt szerepet játszik, mert hiszen a terület túlnyomó része erdő, rét és legelő. Az alábbi babonákat csak az Erdőhát peremén, az Egerügy völgyére lejtő, lankás terület falvaiban (Zsoszány, Magyarosd) hallottam.

19. Aratáskor a búzaföldön minden gazda egy tőből nőtt három búzakaralászt a búzaföldön termelt vadvirágokkal öszszeköt, hogy a jövő évi jó termést biztosítsa.

20. Aki az ekeszarván átlép, aznap bizonyosan elesik.

21. A szántóföldre kivitt „tarisznyakenyeret“ nem hozzák haza (vagyis mindenesetre elfogyasztják), mert különben a hiúból esnének le.

22. A tarlón maradt búzakaralásokat gyomorfájás ellen való orvosságnak gyűjtik össze.

23. A kuruzsló öregasszony mindenké előtt szilva-, alma- és körtéfafák virágai-ból szed egy-egy adagot, még pedig napkelte előtt. Ezeket megszáritva elteszi. S ha már most valamely beteg orvosságért hozzá folyamodik, 15 halott sárjáról különböző növényeket gyűjt, s ezek gyűjtése közben azt mormolja: „Veszem N. N.-nek az orvosszerit.“ Az így szedett füveket a száritott alma-, körte- és szilvafavirágokkal főzi együtt. A főzöedény azonban csak olyan lehet, amelyet alku nélkül vett meg a fazekastól. A főzetben a beteget meg kell fürösztetni, vagy legalább megmosni. Azt tartják, hogy ettől a kezeléstől számított két héten belül az illető vagy meggyógyul vagy meghal, de betegen tovább nem marad.

24. Utasembernek a nyúl látása szerencsétlenséget jelent.

25. Ugyancsak szerencsétlenséget hoz az utasra, ha üres csöbröt vivő asszonnyal találkozik.

26. A macska s a kutya első kölykeit nem hagyják meg, mert ezek vesznek meg legkönnyebben.

27. Nők ne öljék meg a macskát, mert nem kél meg a kenyerök.

28. Aki tavasszal piros lepkét lát először, egész évben egészséges lesz, míg ha sárgát, betegeskedni fog.

29. Ha valaki tavaszi kapálás közben lát először fecskét, s ennek megpillantásakor jobblába alatt kapált, rövidesen pénzt talál.

30. Ha két ember szóváltásba kezd, redett, s a körülállók egyike a zsebében lévő rákszemet dörzsölni kezdi, a pörlekedés okvetlenül tettlegességgé fajul.

31. A kölcsönkért tárgyat a kölcsönkérő személyesen vigye vissza, mert ha mást bíz meg ezzel, — megnő az orra.

32. Ha a farkas előbb látja meg az embert, mint ez a farkast, az ember bereked. Tanácsos ekkor kalapból inni vizet, mert így esetleg ellensúlyozza a bajt.

33. A mérges kígyó marása ellen a bennszülött clegendőnek tartja, ha siet vizet inni. A fő, hogy előbb igyék, mint a kígyó. S ha ez nem volna keresztülvihető, úgy meg kell a kígyót fognia, s a fejét meg kell ennie, mert ettől mindenestre meggyógyul.

34. Macskát nem adnak pománába (ajándékba), mert a másvilágon az elajándékozót megkarmolja.

35. Nagybőjtben el nem fogyasztott tojásokat nem tesznek kotló alá, mert úgyis megzárulnának.

36. Frissen kelt csirkéket éhes egyén ne vegyen ki a kotló alól, mert azok sokat csipognának.

37. A májusban kelt csirkéket faszárba teszik, s abban késsel és májjal „megkeresztelik“, hogy el ne dögöljenek. A „keresztelést“ rendszeren öreg anyókák végzik, akik késsel és májjal keresztetket vetnek, s közben varázsigéket mormolnak.

38. Ha borjazás után a tehén olyan szalmát eszik, amelyen ember már aludt, többször nem borjazik.

39. Ha a tehén teje elapadt, rontásnak tulajdonítják, mely ellen a következőkép járnak el:

Az erdőn annyi galagonyarózsét vágnak ki, amennyi a kemence kifűtéséhez

szükséges. Ezt a rózsét hazáig a földön vonszolják, hogy a megrontó annyi kint érezzen, ahány tövis karcolja a földet. Otthon, a kemencébe való begyújtás után a kutat befödik, a kaput (ha van) becsukják, de mindenesetre úgy őrzik az udvart, hogy senki be ne jöhessen. Mert ha a kemence fűtése alatt valaki valamit el tudna vinni, az egész „ellenrontás“ hatástalan lenne. — Ha minden szabályszerűen megy végbe, bizonyos, hogy a megrontó eljön a házhoz, bocsánatot kér s a tehnet a rontás alól föloldja.

40. Ha a fecske röptében a tehén hasa alatt nyilall keresztül, a tehén vért vizel.

41. Se tojásait, se fiókáit ne bántsod a fecskének, sőt még csak ne is szidd, mert különben tehened véres tejet ad.

42. Aki a fecske fészket lerontja, megbetegszik, sőt esetleg hamarosan meg is hal.

43. Ha a gólya fészket rak a házra, abban hamarosan fiúgyermek születik.

44. Aki a gólyát bántalmazza, vagy tojásait elszedi, legyen elkészülve reá, hogy tüzet hoz házára.

45. Ha valaki a tavaszi első kakukszót éhgyomorral hallja, annak családjából abban az évben valaki meghal.

46. A ház közelében¹ csörgő szarka vendéget jelez.

47. Utrakelő ember számára a közepében csörgő szarka veszedelmet jelent. A veszély pedig abból az irányból várható, amerre a szarka farkát billegeti.

48. Hogyha a szarka közvetlenül a ház előtt száll le, abban a házban rövidesen haláleset lesz.

49. A kutya vonítása tüzet vagy halálesetet jelez (nem okvetlenül a kutya gazdájánál).

[1-től 39-ig jelzettek az Erdőháton, a többit a Sztrigy völgyében gyűjtöttem.]

Gaál István.

¹ Érdekesnek tartom külön is hangsúlyozni, hogy nem a ház udvarán, hanem csak a ház környékén kell Bacaláron a szarkának csörögnie. Ez a variáns természetesen az oláh falvak rendetlen építkezésével hozandó szoros összefüggésbe.

IRODALOM.

Kovács Alajos dr.: *A nyelvismeret, mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője.* Budapest, 1928. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. évfolyamának 1. és 2. számából.

A Nemzetközi Statisztikai Intézetnek Kairóban, 1927. december 29—1928. január 5-ig tartott XVII. ülészakán a nemzetiségi kisebbségek számának pontos megállapítására vonatkozólag K. A. fenti címmel egy alapos és minden részletre kiterjedő tanulmányt olvasott fel, melyben alapos vizsgálat alá véve a nemzetiségi kisebbségekkel bíró államoknak a kisebbségek nyelvi adataira vonatkozó adatgyűjtését és feldolgozási módszerét, javaslatában elfogadásra ajánlotta a magyar módszert, mint a nemzetiségi kisebbségek számát pontosan megállapító, tökéletes rendszert.

K. A. javaslatát főleg azért terjesztette elő, mert a nyelvi adatok megállapítása világszerte a legváltozatosabb módszerek alapján történik. Míg a magyar népszámlálások 1880 óta következetesen az anyanyelvet kérdezik, mint a nemzetiségi hovatartozandóság legbiztosabb kritériumát, addig sok helyen a faj, a nemzetiség, a családi leszármazás, a társalgási nyelv stb. alapján történik ennek megállapítása. Természetesen ily különböző kérdőpontok alapján gyűjtött anyag nemcsak az összehasonlításra nem alkalmas, de a nemzetiségek erőviszonyairól sem nyújthat kellő tájékoztatást.

A magyar módszer, midőn az anyanyelven kívül a többi, rendszeresen beszélt és használt nyelvet is kérdezi, s a nyelvtudást összevetve a korral, vallással, műveltséggel, foglalkozással és számtalan más demográfiai jelenséggel, míg egyrészt a pontos, számszerű megállapítást lehetővé teszi, addig másrészt elősegíti

1. a nemzetiségi adatok pontos ellenőrzését. Ahol az egyik népszámlálástól a másikig terjedő idő alatt a nemzetiségek számában nagyobb eltolódások és változások vannak, rámutathat a külön-

böző nyelvek elterjedésének vagy visszaesésének pontos okaira;

2. a többnyelvű területeken világosan mutatja az egynyelvűség felé haladás intenzitását, az uralkodó nyelv kifejlődését, illetve kizárólagos használatbavételét;

3. lehetővé teszi egy-egy városban, községben vagy nyelvterületen a főbb nemzetiségek kölcsönös nyelvtudásának megfigyelését, vagyis tulajdonképpen azt, hogy egyik nemzetiség a másiknak a nyelvtét milyen mértékben használja, s ennek a folyamatnak milyen az iránya? Ha egyenlő számú nemzetiségeknél ez a kölcsönös nyelvhasználat körülbelül egyenlő arányú, különböző erejűeknél pedig az elterjedéssel arányos, akkor ezek a nemzetiségi statisztika helyességének legerősebb bizonyítékai;

4. végül az anyanyelv mellett a nyelvismeret tudakolása míg a közigazgatási élet számtalan problémájának könnyebb megoldását is elősegítheti, viszont a nemzetközi viszonylatban is sok előnyt jelent.

K. világos és meggyőző statisztikai adatokkal is alátámasztja javaslatát. Természetesen legelőször is magyar népszámlálási adatokkal. 1880—1910-ig, a megcsonkítás előtti utolsó népszámlálásig bemutatja a népességnek anyanyelvi szerinti megoszlását; a más nyelven is beszélő magyarokat és magyarul beszélő nem magyarokat; korcsoportok szerint csupán anyanyelvükön beszélőket, a kölcsönös nyelvtudást magyarok és tótok között; városi, vármegyei lakosság nyelvismeretét vallás és foglalkozás szerint. Különös érdeklődésre tarthat számot Sopron thj. város 1920. évi adatainak közlése, mert nemcsak a jelenlevő népesség anyanyelvi megoszlását és nyelvismeretét közli, hanem azt is, hogy a lakosok közül mennyi született magában Sopronban, mennyi S. vármegyében, mennyi más magyar vármegyében és mennyi külföldön?

A vegyes lakosságú városok és községek közül megtudjuk Kovács tanul-

mányából, melyek magyar-német, magyar-tót, magyar-oláh, magyar-horvát-szerb, magyar-német-tót, magyar-német-oláh, magyar-német-horvát-szerb, magyar-tót-oláh, magyar-oláh-horvát-szerb, magyar-német-tót-horvát-szerb lakosságuk.

A terjedelmes magyar anyagot Budapest nyelvi adatainak közlésével zárja be szerző. Adatai fényes világot vetnek Budapest megmagyarosodására.

A nemzetiségi kisebbségekkel bíró államoknak a nemzetiségek megállapítására vonatkozó adatgyűjtését és feldolgozási módszereit ismertetve, főleg a Csonka-Magyarországot körülvevő utódállamok adatgyűjtését és feldolgozási módszerét vette alapos vizsgálat alá. Tanulmányának megírására főleg ezeknek az utódállamoknak a magyar kisebbséget elikkasztó eljárása adott impulzust. Eljárásuk ellen csakis a magyar statisztikai módszernek alkalmazása és lelkiismeretesen végrehajtott adatgyűjtés, illetve feldolgozás nyújthat védelmet.

Igaz ugyan, mondja szerző javaslatában, nem minden országban szükséges a nemzetiségi statisztika olyan arányú művelése, mint nálunk, de a világháború utáni helyzet s azok a kötelezettségek, melyeket a békeszerződések a kisebbségek számára biztosítanak, főleg a világháború következtében tekintélyes számú nemzetiségi kisebbségekkel bíró államokban — minők az utódállamok — a magyar módszer szerinti nemzetiségi statisztikai adatgyűjtés bevezetését és lelkiismeretes feldolgozását egyenesen megkövetelik.

Sajnos, Kovács javaslata egyelőre csak írott malaszt maradt. Winkler bécsi egyetemi tanárnak a kisebbségi statisztika intenzívebb művelésére vonatkozó javaslatát a kongresszus tagjai idejében megkapták, míg Kovács tanulmánya az ülészek utolsó napján került csak a tagok kezébe. A javaslat alapos tanulmányozására idő sem volt, az ülésen sem lehetett teljes egészében felolvasni, a bizottságokban sem kerülhetett tárgyalás alá, mire a kongresszus Winkler és Kovács javaslatát — nagy sajnálattal — a két év múlva Varsóban tartandó XVIII. ülészekre halasztotta.

Dr. Kovácsnak alapos készultséggel és hazafias lelkesedéssel megírt, elfogultságtól mentes tanulmányát melegen ajánljuk a demografiai kérdések iránt érdeklődő közönség figyelmébe.

... ny ... gy.

A 600 éves Dobsina (1326—1926). Emlékkönyv. Szerkesztette *Gömöry Árpád*. Tapody Árpád könyvnyomdája. Putnok. 1927. 238 lap. Nagy albumrét. — Ara 8 pengő.

A több színes műmelléklettel, számos fénykép után készült metszettel, tollrajzzal, térképpel, kottával pazarul felszerelt díszművet *Herczeg Ferenc* látta el bevezetéssel, amely a „bulénerek” hazafiasságát dicsőíti. A könyv sok szerzőnek Dobsinára vonatkozó cikkéből, amely mind a jubiláló város multjával és jelenével, bányászatával, jégbarlangjával és nevezetességeivel foglalkozik, kerekedik ki érdekes és eléggé teljes mozaikképpé.

Néprajzi és történelmi szempontból legfontosabbak a következők:

Szlávik Mátvás: Glück auf! c. (5—14) rapszódiaja, amely Piltz Gáspár és Mikulík József nyomán elevenít fel pillanatképeket a város viharos multjából; — *Lux Gyula: Dobsina multja* c. komoly tanulmánya; ismerteti a birt. kútfóket és összeállítja a Dobsinára vonatkozó fontosabb irodalmat. Polemizál Melich János szöfejtésével. — *A bulénerek nyelvjárását Dr. Moldoványi (Mráz) Gusztáv* fejtegeti (30—36). Érdekes, hogy támadja legnagyobb német tájzóláskutatóknak, Dr. Gréb Gyulának nézetét, aki a bulénereket (buléner = welcher?) a szeptesi gründlerekhez sorolja. Moldoványi más nézetet van, de megengedi, hogy a dobsinai nyelvjárás közel áll a gründlerekéhez. Moldoványi is elveti Melich Jánosnak Dobsina nevét megmagyarázó etymológiáját; szerinte nem a *Dobsa* magyar névtől származik Dobsina német neve, hanem a *Tops Ach* (katlan vize) német elnevezéstől veszi eredetét.

Lám Frigyes: „Balénia poctái” c. cikke (37—44) nem mond újat; lenyomata a Szepesség c. albumban megjelent gründler-tanulmánya egy részének.

Néprajzi cikkek: — *Lörinczy György: Topscher Satschalper* (dobsinai cseregis) c. elmfuttatása a bulénerek világát dicsőíti; — *Sztankovics Károly* ismerteti az „Entro” nevezetű furcsa és komplikált dobsinai kártyajátékot. Az *Entro* megtanulása az első lépés arra, hogy valaki polgárjogot nyerhessen Dobsinán. Az idegenbe szakadt bulénert szívzorongva figyelik honfitársai, tud-e megentrózni? Ha nem, elveszett ember.

A kötet legérdekesebb kuriózumai *Pellionisz Sámuel* buléner poctának eredeti költeményei; ezek mintegy nyugvópontokul szolgálnak a tudományos cik-

kek között. (Szóhoz jut a kötetben majdnem minden tudomány: bányászat, erdészet, barlangkutatás, meteorológia, architektúra, hadászat, régészet, vadászat, turisztika, ethnographia, történelem, nyelvészet stb.) Pellionisz versei illusztrálják legjobban, szinte kézzelfoghatólag, Moldoványi nyelvészeti fejtegetéseit és a bulénerek lelkivilágát, amelyről Herczegtől kezdve majdnem minden egyes cikkíró beszélt.

Nagy kár, hogy a könyv nem vette át Klein Sámuel igen szép és ügyes „Bulénia” c. tanulmányából azokat a részeket, amelyek Dobsina mondáiról, babonáiról, a bulénerek életmódjáról, öltözködéséről, konyhájukról és szokásairól szólnak!

Igen örvendetes K. K. iparkodása: összegyűjtötte a gúnyneveket. Dobsinán mindenkinek van ilyen csúf neve, már csak azért is, hogy meg lehessen különböztetni a tömérdek egynevűek közül. (Gömöry, Klauszmann, Rozlosnik, Lux, Pellionis, Danielis, Accipiler, Klein, etc.)

Reményik—Végyvári, aki szintén félig-meddig buléner, néhány igen szép költeménnyel szerepel a díszes kötetben.

A szerkesztésért igen hálás lehet Gömöry Árpádnak mindenki, aki a derék kis városka mostani szomorú sorsán aggódik. Széleskörű érdeklődést érdemel a 600 éves Dobsina; sok kiváló embert adott az országnak, így három evangélikus-superintendenst, sok tudóst (Piltusius, Mikulik), művészt (Bazilidesz Mária), építész (Lux Kálmán), tanárt (Lux Gyula, Moldoványi), sok-sok bányamérnököt, erdészt és katonát. A könyv külső kiállítása és nyomása kifogástalan.

Lám Frigyes.

Altägyptische Erzählungen und Märchen (ausgewählt und Übersetzt von Günther Roeder. A Diederichs-féle: „Märchen der Weltliteratur“ 30. kötete. Jena, 1927. 343 l.)

Ennek az óegyiptusi meséket tartalmazó kötetnek tárgy-történeti értéke felbecsülhetetlen. A 35, részben töredékes szöveg kb. 3000 éves régiségű s ezek a mesés történetek ősi multjuk ellenére nagyrészt ma is élő közkinccsei a kultúrnépek folklórejának. A papyrusokon fennmaradt szövegekben lépten-nyomon ismerős fordulatokra bukkanunk. Az 1. és a 14. történetben az újszülött látására istennők jelennek meg, akik megáldják, nevet adnak neki, jövendőjét hirdetik; az egyik istennő (Hathor) megbántódva kijelenti: haljon meg ifjan vagy krokodiltól, vagy kígyótól, vagy

kuttyájától (= Csipkerózsika eleje!). — Királyfi, mint szegény vándor, idegen országban, a fáraóleány kezéért verseng főrangúakkal; a magas toronyra ültetett lányhoz csak ő tud lován felugratni s elnyeri kezét (= Az aranyhajú királyfi!). — 15. darab a testrészek vitája 30 bíró előtt; a has és száj elsőbbségét követel, mint a fej (= Menenius Agrippa példája a hasról!). — Újszülött vetélytársat elpusztítandó, a fejedelem legyilkoltatja a csecsemőket (= Heródes motívum). — Fáraó tanácsai fiának; 30 böles mondas, melyek később átkerülnek a Bibliába (Salamon példabeszédei XXII. 17—22. és XXIII. 1—9. szószerint egyezők; a kötetben 118—135. lapokon.). — A 20. ban a fáraó fia csodagyermek. „Mikor egyéves volt, azt mondták: két éves; mikor kettő lett, három évesnek tartották“ (= v. ö. meséink gyorsan növé hősseivel; Fehérlófia.). — „Elsőbb ez a gyermek írkoktól tanul s hamar túlszárnyalja őket, úgyhogy „Pthah főpapjai a templomban bámulták, mikor velük vitakozott“. — A hős nubi anyjától búcsúzva, mondja neki (175. l.): „Ha bajom esik, a víz, amit iszol, vérszínűvé fog válni, a kenyér, amit eszel, hússzínűvé változik“ (= Az állatos fivérek típusban; Kádár Kata kezdője, stb.). — A 20. ban Bárlám és Joza fáat epizódok az apa és fia között; ugyanott leszállás az alvilágba, itt Tantalus és társai (169. l.-tól.). — A varázsló viaszbábokba lélekzetet fúj, amitől megelevenednek (165). — 19. ben a főpap keresi a bűvös könyvet, melyből megtanulhatja az állatok nyelvét. (= Igazság és Hamisság, Kakas tanács-típusokban és egyebütt.) — A könyv, mint becses holmi, el van rejtve tenger fenekére vasládába, ebben bronz, szantálfa, elefántcsont, ébenfa kisebb-kisebb ládikák, majd ezüst, végül arany tokban a könyv. Ide Noferkas Pthah sirjából került, utóbbinak szelleme és feleségéé megjelennek, visszakövetelik kincsüket, mert átkot mondtak rá: akinek illetéktelenül kezébe kerül, arra szerencsétlenséget hoz (135—156. ll.). Igazi stilművészettel megírt történet. (= A buzentoi sír; Attila temetése; Nibelungok kincse stb.). — A birkózók egymást bokáig, kötésig, fülig beleavágják a földbe (= magyar meséink hősének birkózása sárkánnyal, óriással). — A két testvér: Anup és Bata története (89—101. ll.) motívumai sorozatában a „Gonosz mostoha“ típus ősi, de a maival teljesen egyező részleteket tartalmazó formában.

Mi sem igazolja a népmesekutatás

fontosságát általános kultúrtörténeti szempontból jobban, mint ez évezredes emlékek, melyek világos dokumentumai annak, hogy meselemeink eredete visszanyúlik primitív állapotok hitéletének világáig s ennek felderítéséhez anyagul bízvást felhasználhatók. S. S.

Gulyás József dr.: Homokszemek az idő főenyóráján. Sárospatak, 1927. — Üvegeserepek. Sárospatak, 1927. — Törmelékek. Sárospatak, 1928. A három füzet jobbára irodalomtörténeti irányú kisebb dolgozatok, különlenyomatok foglalata. Az etnológus szempontjából a következő cikkek jöhetnek figyelembe: „Gyulai Pál és a népiesség“ (Homokszemek.). — „A Köleseyt sirató énekhez“ (Üvegeserepek.). — „A süveggel horzódott dombról“ (Törmelékek.).

M. L.

Ávédik Félix dr.: Északi rokonnainknál. (Budapest.) 1927. A készülő III. finn-ugor kultúrkongresszus egyik szerény előfutárjaként jelent meg ez a kis, 123 oldalas könyv. A „Patria Club“ ugyanis az eredetileg 1927-re tervezett kongresszus sikere érdekében még 1926 nyarán tanulmányi kirándulást rendezett a balti tartományokba, illetve a nyelvrokon észtek és finneek országába, ösmerkedés céljából. Szerző ennek a kirándulásnak lefolyását mondja el röviden, úgyszólván táviratstílusban, de élvezetesen, szép magyarsággal. A művet, amelyhez az előszót *Pekár Gyula* írta, 1 térkép és 15 fénykép éleníkíti. A mű kiállítása a m. kir. belügyminisztérium kísérleti nyomdáját dicséri. L.

Most jelent meg a Walter de Gruyter et Co. cég (Berlin, W. 10.) kiadásában négy kötetben a *Minerva Jahrbuch 1928-as* évfolyama, amely a kultúr- és tudományvilág tudósainak és tudományos intézeteinek lehető pontos név- és címjegyzékét adja. Tudománnyal foglalkozó egyének és társaságok számára nélkülözhetetlen.

Tájékoztató néphagyományaink gyűjtéséhez. Minthogy a magyar néphagyományok gyűjtésénél jól bevált útbaigazító nyomtatványok, ú. n. tájékoztatók régóta elfogytak, Társaságunk megbízta *Szendrey Zsigmond* vál. tagot új tájékoztató szerkesztésével. Ez a tájékoztató, mely előbb folyóiratunk legutolsó (XXXVIII. évf. 4.) számában „Néphagyományaink gyűjtőive“ címmel volt olvasható, most fenti cím alatt különlenyomatban is megjelent. E tájékoztatót a Társaság nem árusítja, de

szükség szerint ad belőle mindazoknak, akiktől értelmes és komoly gyűjtőmunkát remélhet.

A berlini Gragger-Emlékkönyv. (*Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin. Dem Andenken Robert Graggers gewidmet.* Verlag: Walter de Gruyter u. Co. Berlin, 1927. 264 l.)

A gazdag tartalmú emlékkönyvet *gróf Klebelsberg Kuno* kultuszminiszterünk meleghangú megemlékezése nyitja meg a berlini magyar intézetek hervadhatatlan érdemű megszervezőjéről: *Gragger Róbert* professzorról; ugyanő alkalmat vesz a hazai nemzetiségek legértékesebb eleméről, az itthoni németésgről is, méltó elismeréssel nyilatkozni. Tartalmas méltatást írt *Magyary Zoltán* min. tanácsosunk *Gragger* működésének tudománypolitikai jelentőségéről. A berlini intézetek magyar tagjainak közlései négy csoportba vannak foglalva: 1. *Filozófia*; 2. *Filológia*; 3. *Néptudomány* és 4. *Természettudományok* körébe tartozók. Ezek közül a harmadik érdekel bennünket közelebbről, melyben *Lajti István:* „Az ó-görögség temetési szokásairól“, *Steinitz Farkas:* „A jávorszarvas fogásáról a germánoknál és finnknél“, végül *Moór Elemér:* „Az elátkozott királyleány mesetípusáról“ (Grimm 93.) értekeznek. Utóbbi munkáját (különnyom.ában is, 36. l.) alcíme: „Hans Sachs egy mesterdala és egy magyar népkönyv“. Az egész voltaképp *Gyergyai Albert* „*Argirus*“ énekének tárgykörét törekszik megvilágítani. Szorgalmas összevető dolgozat, amely azonban nem hozza a rég várt eredményt: *Argirus*-énekünk forrásának kiderítését. Az archetípus rekonstrukciója során megállapítja, hogy chhez az olasz fennmaradt szerkezetek állnak legközelebb. Feltevésében: hogy a találkan való háromszori elalvása a hősnek valami tréfa-meséből került ide, nem osztozunk. A megtréfált udvarló (inkább: udvarlók) esete teljesen más előfeltételekből indul ki a különféle szövegekben, mint az *Argirusé*. Sőt valószínűbb a fordítottja: a komoly tündéri motívumból vált idővel tréfássá az illető meselem, amire számos hasonló példánk van, míg eredeti Schwankból tündérmesébe motívum tudtunkkal nem ment át, amit a kétfajta mesecsoport történelmi kialakulása is igazol. Nem vette észre *Moór Elemér* azt sem, hogy az inas árulása folytán találkáján elaludt hősnek szóló

rejtélyes üzenet szövegében Gyergyainál zavar van. A 166. és 174. versszakokban az áll, hogy kardját „vegye le a kisebbik szegről és tegye a nagyobbra”, míg a 177.-ben: „Inasát pedig *kisebb szegnek tudá*”; a magyarázat tehát: hogy vegye le nyakából szablyáját és üsse le vele az áruló inas fejét, nem olyan tiszta, mint ahogy M. E. feltűnteti.

S. S.

Grimm óta megjelent német népmesék gyűjteménye. (*Deutsche Märchen seit Grimm*. Herausgegeben von Paul Zaunert. 2 kötet. Eugen Diederichs, Jena. 416 és 303 lap.)

A két kötet (105 és 91 mese) rég érzett hiányt pótol. Grimmék világhírű gyűjteményének végleges összeállítása óta 70 évnél több mult el s azalatt a szorgos gyűjtőmunkásság Németország területén rengeteg szövegváltozatot, de nem egy új típust is napfényre hozott. A legértékesebbek közülök most e 196 darabban együtt vannak, csak az a kár, hogy kiadójuk nem jelezte, honnan vette át szövegeiket. Zaunert az egész Diederichs-sorozatnak (*Märchen der Welt-*

literatur) szerkesztője s állítólag, ha a sorozat befejezést nyer (40 kötet lesz, eddig 32 jelent meg), egy záró kötetben beszámol mindenről; remélhetően pótolni fogja benne ezt a fölötté érezhető hiányt is. Az I. kötet anyagából legértékesebbek: két „gonosz mostoha” változat (141. és 196. ll.), újszerű Csanádomonda és Vörösvitéz szerkezet (179. l.), a Grál-mondára emlékeztető két mese (101. és 355. l.), a tolvajok mestere (216. l.), egy Sigfried-változat (250. l.), egy náluk ritka táltoscsikó-történet (333. l.), egy Turandot-forma (237. l.) és két elátkozott várban játszódó mese (376. és 397. ll.). A II. kötetben szinte több a monda, mint az igazi népmese: a hamelni patkányfogó típusához tartozik a 21. l. meséje, Mária-legenda (56. l.), Oberon (58. l.), Lohengrin (62. l.), Argirus és Iwein-kontamináció (67. l.), Brunswick (u. o.), Griseldis (186. l.), Percival (113. l.), Polifém (163. l.), Szép Magelona (229. l.), érdekes a Halhatatlanságra vágó királyfi-történet változata (249. l.), Cimbeline-Vitéz Francisko (236. l.) és az Angyalbárányok-forma (282. l.).

S. S.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Nyilvános felolvasóülések 1928. év I. negyedében. Január 25-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: *Dr. Czako Elemér* társelnök. Előadott: 1. *Szendrey Zsigmond*: Csonkaszatmárvármegyei néphagyományok. 2. *Dr. Ebnér Sándor*: Tárgyi néprajzi megfigyelések Csonkaszatmár vármegyében. (Vetített képekkel.) Mindkét előadás egyúttal beszámoló volt a Magyar Néprajzi Társaság megbízásából 1927. év nyarán végzett néprajzi gyűjtésről. — Február 29-én d. u. 6 órakor a M. Tud. Akadémia kistermében. Elnökölt: előbb *Dr. Solymossy Sándor* alelnök, utóbb *Dr. Hóman Bálint* elnök. Előadott: 1. *Dr. Heller Bernát*: Magyar könyv az egyiptomi meséről. 2. *Szendrey Akos*: Az ősmagyar sírletek és a mai népi temetkezési szokások. (Vetített képekkel.) 3. *Relkovič Davorka*: A somlóvidék folklórja. (Az előforduló dallamokat énekelte: *Dr. Molnár Imre*.) — Március 28-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: előbb *Dr. Hóman Bálint* elnök, utóbb *Dr. Solymossy Sándor* alelnök. Előadott: 1. *Dr. Madarassy László*: A kiskúnhalasi rovásírásos fapálcák. (Bemutatókkal.) 2. *Tagán Galimdzán* (az oroszországi Tengrikulból): A „Kumis”, a „boza” és a „bal” a baskiroknál. (Vetített képekkel.)

Tagfelvétel 1928. év I. negyedében. Évdíjas rendes tagul: 1. *Dr. Schmidt Gizella*, polgári iskolai tanár, Kőszeg. — 2. *Luby Margit*, polgári iskolai tanár, Budapest. — 3. *Tibor Béla*, r. kath. tanító, Dunaszekcső. — 4. *Pathó Pál*, magántisztviselő, Budapest. — 5. *Vadász Zoltán*, gyakorlóiskolai tanár, Szeged. — 6. *Csinek Ilona*, főiskolai tanár, Budapest. — 7. *Dr. Kéky Lajos*, színművészeti akadémiai tanár, Buda-

pest. — 8. Nagy Lajos okl. gépészmérnök, Budapest. — 9. vitéz Gál Csaba, okl. gépészmérnök, Budapest. — 10. Dr. Bálint Nagy István, orvos, Makó. — 11. Zsivarovits László, r. kath. lelkész, Etes. — 12. Dobos Elek, pénzügyi titkár, Alsódabas.

*

Alapítványi díjak 1928. év I. negyedében.¹ Dr. Littke Aurél 10 P (kiegészítésül.) — Esterházy—Hercegi Hitbizományi Könyvtár 60 P (kieg.) — Czakó István 8 P (kieg.) — Dr. Gulyás József 8 P (kieg.) .

*

Adományok (segélyek, felülfizetések) 1928. év I. negyedében.² Vadász Zoltán 4 P. — Hódmezővásárhely thj. város közönsége 8 P. — Országos Kaszinó 8 P. — Dr. Zlinszky Aladár 2:80 P. — Petz Kornélia 1:50 P. — Harsányi István 8 P. — Magyar—Holland Kultúrgazdasági R. T. 6400 P. — Dr. Pápay József 8 P. — Dr. Szalay József 8 P.

*

Beküldött könyvek (folyóiratok) 1928. év I. negyedében.³ *Biró Vencel*: Gróf Apor István. Bpest, 1927. Szent István Akadémia. — *Heller Farkas*: Ethikai tudománye a közgazdaságtan? Bpest, 1927. Szent István Akadémia. — *Várdai Béla*: A százéves Manzonia-regény. Bpest, 1927. Szent István Akadémia. — A Kir. Magyar Természettudományi Társulat Évkönyve 1928-ra. Bpest. — *A Falu*, IX. évf. 1—3. száma. Budapest, 1928 január—március. — *A Tenger*, XVIII. évf. 1—2. száma. Bpest, 1928. — *Athenaeum*. Új Folyam. XIV. köt. 1—2. száma. Bpest, 1928. — *Földrajzi Közlemények*. LV. köt. 7—10. száma. Bpest, 1927. — *Hadtörténelmi Közlemények*. XXIX. évf. 1. száma. Bpest, 1928. — *Irodalomtörténet*. XVII. évf. 1—2. száma. Bpest, 1928. — *Katholikus Szemle*. XLII. évf. 1—3. száma. Bpest, 1928 jan.—márc. — *Magyar Nóta*. VII. évf. 1. száma. Eger, 1928. jan. — *Magyar-Zsidó Szemle*. XLV. évf. 1—4. száma. Bpest, 1928 jan.—ápr. — *Napkelet*. VI. évf. 1—6. száma. Bpest, 1928 jan.—márc. — *Napsugár*. II. évf. 1—3. száma. Gödöllő, 1928 márc. — *Protestáns Szemle*. XXXVII. évf. 1—3. száma. Bpest, 1928. jan.—márc. — *Technika*. IX. évf. 1—3. száma. Bpest, 1928 jan.—márc. — *Természettudományi Közlöny*. LX. évf. 1—6. száma. Bpest, 1928 jan.—márc. — *Eesti Rahvariete Album*. Album estnischer Volkstrachten. Tartu, 1927. — *Album M. J. Eiseni* 70. sunnipäevaks. Tartu, 1927. — *Manninen J.*: Eesti Rahvariete ajalugu. Tartu, 1927. [Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat. III.] — *Bulletin of the New York Public Library*. Vol. 32. Nr. 1—2. New York, 1928. Jan.—Febr. — *Finnoungorszkij Szbornik*. Leningrad, 1928. [Akadémia Nauk Szozjuza Szovjetszkich Szocialiszticeszkich Reszpublik.] — *Karpathenland*. I. Jahrg. 1. Heft. Reichenberg, 1928. — *Lud*. Serja II—Tom V—Zeszyt I—V. Ogólnego Zbioru. Tom. XXV. Lwow—Warszawa—Kraków—Poznań—Wilno. — *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*. LVIII. Band. I—II. Heft. Wien, 1928.

¹ Alapítótágoktól érkezett pénzküldeményt csak abban az esetben könyvelünk alapítvány, illetve alapítványkiegészítés címén, ha az illető ezt kifejezetten kívánja.

² Választmányi határozat értelmében az évdíjakat és előfizetési díjakat — egyelőre — nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban az évdíjakat, illetve előfizetési díjakat legalább 1 pengővel meghaladó összeget, mint adományt (felülfizetést) nyugtázzuk.

³ Ezen kimutatásban foglalt könyvek (folyóiratok), megállapodás értelmében átadattak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Ladislau Madarassy: Drohungen in altertümlicher Kerbschrift im XIX. Jahrhundert. (*Holzstäbchen mit Kerbinschriften aus Kiskunhalas.*)

Im Jahre 1802 fand man in Halas, einem Städtchen der ungarischen Tiefebene, im Fenster des Rathauses 16 Stück Holzstäbchen mit Kerbschriftzeichen, die von unbekannter Hand heimlich dorthingesetzt wurden. Es stellte sich nach offiziellem Verfahren heraus, dass die Stäbchen von den Hirten der Stadtgemeinde herstammten und als Drohung dienen sollten. Ein strenger Ratbeschluss verbot ihnen nämlich die überhandgenommenen Ausschreitungen und Misbräuche. Die Inschriften verrieten den hellen Zorn der Hirtengemeinschaft, indem sie den Magistrat mit Brandstiftlegungen bedrohten, falls der Ratbeschluss nicht rückgängig gemacht werden sollte. Beim unlängst durchgeführten Ordnen des städtischen Urkundenmaterials kamen die Holzinschriften nebst aktenmässigen Beigaben zum Vorschein. Die Kerbschriftzeichen stimmen mit denen der Székler (siebenbürgischer Ungarn) aus dem XVI. Jahrhundert gänzlich überein.

Akúsius Szendrey: Altungarische Grablegungssitten.

Die Untersuchung stellt die ausführliche Beschreibung *der altungarischen Grabstätten* und das genaue Inventar der in ihnen aufgefundenen Gegenstände dar, parallel gestellt mit den übereinstimmenden Zügen der Bestattungsweise *des heutigen ungarischen Volkes und der ihnen verwandten Völker*. Die Abhandlung enthält folgende Abschnitte: Der Ort der Beerdigung, die Grabstätten der Fusskämpfer und der Reiter, die Anordnung der Grabstätten (Einzel-Beerdigung, Friedhöfe in Reihen, Familien-Gräber); die Richtung, die Tiefe, die Vorbereitung (Grabboden), das Ausbrennen der Gräber; das Hineinschiessen mit Pfeilen und Gewehr- und Kugeln, das Einhüllen in Leintücher und die jetzigen Überreste („hamvas“), das Unterstützen des Kopfes, das Ausbitterung des Bodens, das Spreizen der Seiten, Sarg, die Bestattung in Urnen, die Unterbringungsart des Leichnams (rücklings, seitwärts, am Bauch, Haltung der Hände und Füsse), die Beerdigung hoch zu Ross und mit dem Ross und deren heutige Rudimente, Leichenschmaus, Pferdeschirre, Waffen, Gebrauchsuntensilien (Messer, Feuerzeug, Spaten, Bibel, Schulgeräte, Spielsachen, u. s. w.), Geld Amulette, Schmucksachen, Gefässe, Lebensmitteln, Eier, Hunde, u. s. w., *mit der Karte der aufgeschlossenen altungarischen Gräber*.

Sigismund Szendrey: Volksüberlieferung im Komitate Szatmár. (II.)

Verf. berichtet über seine folkloristische Sammelarbeit, die er in Nord-Osten Ungarns ausgeführt. Die wertvollsten Stücke des Ergebnisses werden hier publiziert. (Rätselfragen, Volksmärchen, Legenden, historische Sagen, verhöhnnte Dörfer, Anekdoten, Sprüche, Segen und Fluch, Fischer- und Jägeraberglauben, Aberglauben der Gewerbsleute, Verscheuchen schädlicher Einflüsse, Wetterprophezeiung, Abergläubisches beim Heiraten, weiblicher Beschäftigungen, in den Spinnstuben; Gespenster und böse Geister, zu Steinwerden, Versinken böser Menschen und Dörfer, der Hexenmeister (táltos), Irrlichter, Schatzsagen; Gebräuche bei der Ernte, in Fasching, beim Blockziehen, Umdrehen der Mädchenheerde u. s. w.)

Hibaigazítás. Folyóiratunk mult számában (Ethnogr., 1927, 267—8. II. sz.) közölt Mátyás-anekdotában „bokdi“ kifejezés helyett mindenütt „bokoli“ olvasandó.

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1928. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (Dr. Czákó Elemér.)

Tudnivalók a Magyar Néprajzi Társaságról.

A Magyar Néprajzi Társaság 1889-ben alakult; célja a néprajzi tudományt általában, különösbbe pedig a magyarságra, a magyarsággal nyelvileg rokon, valamint a magyarsággal együttélő idegennyelvű népekre való tekintettel művelni és a róluk való ismereteket terjeszteni. Evégből tudományos kutatásokat indít, irányít és támogat; nyilvános felolvasóületeket és vándorgyűléseket tart, folyóiratot, összefoglaló monográfiákat ad ki. Hivatalos közlönye az 1890-ben indult *Ethnographia — Népelet* c. évnegyedes folyóirat, a *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* c. gazdagon illusztrált állandó melléklettel. A hivatalos folyóiratot a Társaság tagjai minden külön díj nélkül, az egyéb társulati kiadványokat pedig nagy kedvezménnyel kapják. A Társaság tagja lehet minden nagykorú, feddhetlen jellemű egyén, aki ebbeli óhaját a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához* bejelenti. A tagság legalább három évre kötelező. (Külföldi állampolgárok tagságához a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása szükséges.) A Társaságba vagy alapítótagul, vagy évdíjas rendestagul lehet belépni. Alapító tag az, aki a Társaság pénztárába egyszerismindenkorra szóló, az alapszabályokban megállapított bizonyos összeget lefizet; az évdíjas rendes tag az alapszabályokban megállapított évi tagdíjat fizeti. Jogi személy (hatóság, intézet, társaság stb.) csak mint alapító tag léphet a Társaságba. Az alapítótagsági díj egyszerre, egy összegben előre, a rendestagsági díj pedig minden év első negyedében befizetendő. (A szeptember végéig be nem fizetett rendestagsági díj után felszólítási, illetve beszédési díj jár.) Az *Ethnographia — Népelet* előfizetője lehet bárki, aki az évről-évre megállapított előfizetési díjat a Társaság pénztárába beküldi. Felvilágosítást készséggel ad a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest, X, Tisztviselőtelep. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára).

A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Célja: az emberföldrajz művelése, elsősorban a magyar föld tudományos kutatása. Szerkeszti: *Kogutowicz Károly*. Előfizetési ára 8 pengő, iskolák, könyvtárak, tanárok és tisztviselők számára 3 pengő. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet, Szukováthy-tér 1.

A Magyar Néprajzi Társaság Embertani Szakosztályának folyóirata az

ANTROPOLÓGIAI FÜZETEK (ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

negyedévenként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven ismerteti. Szerkeszti: *Bartucz Lajos* múzeumi őr, egyetemi m.-tanár. Előfizetési ára 6 pengő. (Mindennemű megkeresés a szerkesztő címére: Budapest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum, küldendő.)

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn az „Ethnographia — Népelet“ 1928. évf. 1. számát szétküldjük, kérjük igen tisztelt tagtársainkat és előfizetőinket, hogy folyó évi tagdíjukat, illetve előfizetési díjukat (esetleg hátralékaikat) a folyóiratunk utolsó (1927. évf. 4.) számához mellékelt postatakarékpénztári befizetőlap felhasználásával most már beküldeni szíveskedjenek. (Ha a befizetőlap már nem található, ú. n. „biankóbefizetőlap“ minden postahivatalnál kapható 3 fillérért; a Magyar Néprajzi Társaság postatakarékpénztári csekk számlájának száma: 3019.) Esetleg postautalvánnyal küldött tagdíjak, illetve előfizetési díjak mindig a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA** címére (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) irányítandók.

Az 1928. évre megállapított rendes tagsági díj belföldre 8 pengő, külföldre 10 pengő, melyért az „Ethnographia — Népelet“ díjtalanul jár. Nem tagok részére az előfizetési díj belföldre 10 pengő, külföldre 12 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.)

Figyelmeztetés és kérelem!

Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket szíveskedjék közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — Dr. SOLYMOSSY SÁNDOR főiskolai tanár, egyetemi m.-tanár, Bpest, VII, Mexikói-út 52, II. 9., vagy Dr. BÁTKY ZSIGMOND m. n. múzeumi igazgató, Bpest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum — címére küldeni! Cserépéldányok, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TITKÁRI HIVATALA**, Bpest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum, tagsági díjak, előfizetések és minden a Társaságnak szánt pénzküldemény pedig a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA**, Bpest, VIII, Múzeum-körút 14—16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala címére küldendők. A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályát (Föld és Ember), vagy Embertani Szakosztályát (Antropológiai Füzetek), továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárát illető pénzeket a Társaság nem vesz át; azok mindig az illető Szakosztályok, illetve Tár címére küldendők!

Pénzküldeményeknél használjuk a postatakarékpénztár befizetőlapjait! A Magyar Néprajzi Társaság csekk számlája a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI:

SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XXXIX. ÉVF.

BUDAPEST, 1928

2. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

Jelen füzet bolti ára 3 pengő.

NÉPÉLET 1928. 2. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Czakó Elemér</i> : A magyar népművészet válsága	65—70
<i>Solymossy Sándor</i> : A csók eredete	71—82
<i>Madarassy László</i> : Magyar aratószokások. (1 képmelléklettel.)	83—93
<i>Relković Davorka</i> : Adalékok a Somló-vidék folklorejához. (I.)	94—107
Kisebb közlemények : <i>Moravcsik Gyula</i> : A Kyrillos-legenda magyar vonatkozású epizódjához. — <i>Zalán Menyhért</i> †: A nagyszombati szentelt tűz használata népünkénél. — <i>Madarassy László</i> : Pásztor-ember, avagy a pásztorok tanításáról két könyv. — <i>Gulyás József</i> : A kurutz összeesküvésnek módja	108—114
Népi szövegek : <i>Kiss Eszter</i> : Sirató versek. (Hajdúnánási gyűjtés.) — <i>Luby Margit</i> : Táltosokról és lidércekről. (Babonás történetek.) — <i>Dömötör Sándor</i> : Népdalok. (Szabolcs megyéből.)	115—120
Irodalom : <i>G. I.</i> : Harsányi István †. — <i>S. S.</i> : Ó-Egyiptomi mesék. (Goldziherné Freudenberg Mária könyve.) — <i>N. N.</i> : Bessenyei Lajos: A magyar néplelek válsága. — <i>Gulyás J.</i> : Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története. — <i>S. S.</i> : Festschrift-Publication d'Hommage offerte au P. W. Schmidt	121—123
Ki tud róla? Lakat a szülés ellen. (15. sz.) — Kalapom szememre vágom... (I—II. felelet a 14. számra. <i>Hegyaljai Kiss Géza</i> és <i>Gulyás Józseftől</i> .) — Kitanácoltatás (a 8. számhoz) <i>Csefkó Gyulától</i> . — Hétszilváfás nemes... (a 4. számhoz) <i>Dömötör Sándortól</i>	124—126
Társasági ügyek : A Magyar Néprajzi Társaság közgyűlése 1928 ápr. 26-án. — <i>Madarassy László</i> főtitkári jelentése. — Pénztárosi jelentés. — Számvizsgálók jelentése. — Választások eredménye	127—135
Német kivonatok	136

ÉRTESITŐ 2. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Vitéz Málnási Ödön</i> : A szoboszlai juhászat	56—78
<i>Ecsedi István</i> : A bolgárok ősi földművelése	78—85
Kisebb közlemények : 85—86. — Régi följegyzésekből : 87—90. — Irodalmi szemle : 90—94. — Múzeumi hírek :	94—95
Anzeiger	96

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) 1928 Nr. 2.

	Seite
<i>Elemér Czakó</i> : Die Krise der ungarischen Volkskunst	65—70
<i>Alex. Solymossy</i> : Ursprüngliche Bedeutung des Kusses	71—82
<i>Ladislau Madarassy</i> : Gebräuche des ungar. Volkes bei der Schnitternte ..	83—93
<i>Davorka Relković</i> : Folklore des Somló-Gebietes (I.)	94—107
Kleinere Mitteilungen : S. 108. — Folklore-Texte : S. 115. — Literatur : S. 121. — Rundfragen : S. 124. — Vereinsangelegenheiten : S. 127. — Deutsche Auszüge	S. 136

INHALT DES ÉRTESITŐ (ANZEIGER). JAHRG. XVIII. Nr. 2.

	Seite
<i>Ö. Málnási</i> : Die Schäfererei in Szoboszló	56—78
<i>St. Ecsedi</i> : Der ursprüngliche Ackerbau der Bulgaren	78—85
Kleinere Mitteilungen : 85—86. — Aus alten Aufzeichnungen : 87—90. — Literatur : 90—94. — Musealangelegenheiten	94—95
Anzeiger (Deutscher Auszug)	96

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1928

A MAGYAR NÉPMŰVÉSZET VÁLSÁGA.*

Tisztelt Közgyűlés!

Kultúrvagyonunknak azzal a részével, amely népművészet címén van tulajdonunkban, még mindig nem foglalkoztunk eléggé. Míg a népi nyelv, költészet és zene már a tudomány és a művészet segítségével nemzeti erőforrásunk hatalmas értékévé emelkedett — gondoljunk csak ez utóbbinál Arany és Petőfi, Lisztől kezdve Hubayn át Bartókra és Kodályra —, addig a magyar népművészet sorsa olyan előttünk, mint a viharos tengerre került s szemünk láttára süllyedő hajóé. Jó szerencse, ha roncsait össze tudjuk még erekléként gyűjteni.

Viski dr. a prágai nemzetközi népművészeti kongresszus alkalmából egy kitűnő elaborátumot készített, melyben javasolja, hogy nemzetközi népművészeti kutatóintézet állíttassék föl, az egyetemen tudományos kutatók képeztessenek ki s a berni kiállításon pedig olyan archaeológiai és iparművészeti anyag gyűjtessék egybe, amely alkalmas rávilágítani a népművészet vonatkozásaira.

Szerény véleményünk szerint, mikor pusztuló népművészeti kincsekkel állunk szemben, az első tennivaló mégis inkább a mentés volna. Mielőtt külföldre mennék az ilyen kérdésekkel, előbb nézzünk szét a saját portánkon: nincs-e itt tennivaló és hogy a kultúránk világ milyen feladatot vár tőlünk s e feladatot a negyedik emeleten kezdjük-e vagy a földszinten?

Közgyűjteményeinkben vidéken és Budapesten (Néprajzi Múzeum, Iparművészeti Múzeum és Társulat) értékes töredékeit őrzik a magyar népművészet dokumentumainak. A további gyűjtés sorozatokká egészítheti ezeket és alapot nyújthat a tudományos vizsgálatok számára.

Az első feladat tehát mindenekelőtt a gyűjtés. Gyűjteni kell tárgyakat, fényképeket, rajzokat és másolatokat. Jöjjenek a diákok, rajztanárok, amatőrök és jöjjön az egész magyar társadalom, hogy összeszedje a magyar népművészet utolsó megnyilatkozásait. Ma már a népművészet a néprajz archaeológiájának mondható. Jóformán nincs is jelene, csak multja.

A gyűjtést szervezni, tanítani és irányítani kell, mint ahogyan azt a néphagyományok gyűjtésénél tették. Jó példa erre az a rajzgyűjtemény, amit az Iparművészeti Iskola növendékei készítettek egykoron. Hibás példa pedig annak az úrnőnek a munkája, aki több

* Elnöki megnyitóbeszéd a Magyar Néprajzi Társaság 1928. évi április hó 26-án tartott XL. évi rendes közgyűlésén.

mint 200 rutén hímzésmintát hímezett le Mármaroszigeten, el is helyezte azokat a varsói, szentpétervári és budapesti iparművészeti múzeumokban, de gyűjteményéhez nem készült följegyzés se a helyről, se a használatról, se az anyagról.

Legjobb rezervoárjai a múzeumi gyűjtéseknek a magángyűjtők. Igen sok becses tárgyi emléket szednek össze. Akad köztük természetesen, aki nincs tisztában gyűjtése körével. Láttam már vidéki gazdasági kiállításon szerepeltetett remeklésként Darányi Ignácot tökmagból kirakva, továbbá egy család hajából készített tájképet, amelyikről azt hitte tulajdonosa, hogy népművészet.

Tisztázni kell tehát a köztudat számára, hogy mi is az a népművészet? Ha azt mondják, hogy szociológiai vetület, vagy a kollektív világnézet eredménye, avagy mumifikálható örökség a háziipar számára — ezt senki sem érti meg. Valahogyan olyan egyszerűen kellene megmagyarázni, hogy amit a nép spontán készít a maga vagy más örömeire s formában vagy színben a saját munkaöröme jut kifejezésre — az a népművészet. A primitívséget vagy naivitást e téren nem szabad kicsinyítő fokozatnak beállítani. S ha hiányzik a művészi élmény individualitása, a plágium fogalma pedig ismeretlen, de az üzletszerű kalkulációhoz sincs semmi köze, és a fő ismertető jegye, hogy többnyire az használja, aki csinálja s az csinálja, aki tisztában van alkotása rendeltetésével.

A magyar népművészet felől az első felvilágosító ismereteket azok a képes kiadványok szolgáltatták, melyek körülbelül 30 évvel ezelőtt indultak el. Pulszky Károly, Sikorszkyné Zsolnay Júlia és legfőképpen a hervadhatatlan érdemű Huszka József a magyar népművészet drága ékköveit gyűjtötték egybe és sorakoztatták fel. Majd Gróh István, Malonyay Dezső, legújabban pedig a Néprajzi Múzeum tudós tisztviselői nagybecsű monografiákat bocsájtottak közre népművészetünk kincseiből.

A magyar népművészet teljes képét azonban sem a gyűjtemények tárgyai, sem a kiadványok motívumsorozatai nem bontakoztatták ki eléggé. Mert hiányzik még ma is az összefoglaló tudományos feldolgozás s az arra vezető módszeres előmunkálat. A bibliotékák, ikonotékák és tárgyi gyűjtések anyagát, ha az megfelelő mennyiségben áll majd rendelkezésre, sürgősen és lelkiismeretesen, hossz- és keresztmetszetben alaposan át kell vizsgálni.

Az első föladat lesz a talajvizsgálat, át kell vizsgálni a magyar néplélek talaját, mint amelyben a magyar népművészet megterem. A magyar faj jellemzőjének megállapítása után, vizsgálni kell az egyes vidékek elkülönítő jegyeit, helyi sajátosságait, majd pedig azoknak a különféle hatásoknak a keveredéseit, melyek a multból, felülről és kívülről érték a magyar népművészetet. Lám a nyelvészek már fölfejtették azokat a kultúrrétegeket, amelyek a finn-ugor örökségünkre lerakódtak. Van is nekik tájszótáruk, etimológiai szótáruk s főleg szigorúan tudományos kutató módszerük, amellyel a legrejtettebb problémákra is reá tudnak világítani.

A magyar faji sajátosság elemzése nem könnyű. Tudjuk, hogy a magyar ember nem hasonlít a Nietzsche-féle Herden-Menschhez, a „nyájemberhez“. Mindegyik egy különálló egyéniség. Egyszerű világ-

szemléletű, de gögös, mint egy arisztokrata és magabízó, mint egy hadvezér. Indulata csak néha tör ki, inkább szófukar és csendes. Kötelességtudóan dolgozik és hangtalanul hal meg. Mindez kell, hogy visszatükröződjék munkáján is.

Persze az egységes faji karaktert az egyes vidékek sajátosságai még külön is színezik. Azért különböznek egymástól annyira az ismert népművészeti szigetek: Mezőkövesd, Kalotaszeg, Sárköz, Torockó, a Székelység s a többiek. A lokális tényezők külön hatnak, de megint egységesen hat pl. a klíma, különösen a munka ritmusára nézve.

Az az egyszer nagy-hideg, másszor nagy-meleg időjárás rokon a magyar tempóval. Télen alig dolgozik a paraszt, nyáron azonban 18 órát is egyvégbe. Az úrféle is ilyen. Arany János kilenc évig nem írt semmit, azután egy év alatt többet szerzett a Toldiból, mintha tíz évig írta volna. Ez a nagy ellentétek elve megvan a magyar népművészet díszítő rendszerében is. Nagy semmi mellett nyüzsgő ornamentum-csoportok. Így van a szűrnél, a párnacihának is csak az éle, a köténynek is csak a széle van díszítve. A kontrasztok nemzete vagyunk.

Az ilyenfajta pszichoanalízis után vegyék elő tudósaink a népművészeti tárgyakat a valóságban s határozzák meg, hogy a népköltészet jelképei — mint pl. a sárga viola, rózsám-galambom — előfordulnak-e a díszek motivumai közt is. Vagy, hogy a technika azonossága azonos ornamentálást hoz-e létre; mert pl. a magyar fejfák és kapubálványok feltűnő hasonlatosságot mutatnak a Nordiska Museet fafaragásaival. Avagy mit kapott népművészetünk a kisipartól és a céhektől?

Legfontosabb lesz azonban egyszer már — a faji, földrajzi, klimatikus és sok más egyéb jegyeken kívül — alaposan felkutatni a történeti — művelődéstörténeti és művészettörténeti — nyomokat. Tudjuk azt, hogy a magasabb kultúra mindig aláereszkedik alsóbb rétegekig. A mi népművészetünkbe is felülről szivárgott alá sok hatás, mint a hegyről leszivárgó vízrendszerénél, mely felülről indul el és a völgyben fakaszt virágzást. A falusi asztalos, aki a kastélynak és a sekrestyének dolgozott, átvitt valamit abból a formanyelvéből a falusi bútorokba is. Azért találkozunk gótikus asztallal, barokk szegelttákaival és ampír lócával sok helyütt a népnél. A jobbágleány valamikor robotba és bérért dolgozott a földesúr kisasszonyainak. Az ott tanult motívumokat akkor is használta, mikor saját maga számára hímezett. Hogy mindezt némileg a maguk gusztusához igazította a nép, az természetes. Megékesítették pedig elsősorban a falu plein-aire világításához illő primér színekkel s a formanyelvet könnyen utánozhatóvá egyszerűsítették.

A magacsinálta és a kölcsönzött elemek így olvadtak össze a népművész kezében addig a fokig, míg az bele nem illeszkedett az ő életének egységesen egész harmóniájába.

Roppant érdekes volna fölkatatni, hogy népművészetünk hogyan függ össze a honfoglaláskori sírokból kiemelt ornamentikával. Át lehet-e hidalni azt a nyolc-kilenc századot, amelyből hiányzanak az emlékek láncszemei?

Mi van a bizánci foszlányokkal, melyet nemcsak a centrális építkezésre mutató Kerekegyháza helynév mutat, hanem a dokumentumok elnyúlnak egészen a Néprajzi Múzeum viskóci ikonoztázáig. Ez még ma is olyan, mintha az athoshegyi barátok „Heremenea tész Zoografikész” szabályai szerint készült volna.

Összefügg-e a dunántúli pásztorfaragás az ott egykor virágzott árpádkori román építészet lapicida faragásaival? A házak tornácai legalább őrzik e stílusnak félköríveit és zömök oszlopaikat s a tükrösök s egyéb faragások állat- és növénystylizációinak rokonsága ezekkel szintén nyilvánvaló.

A francia gotika elemeiből is sok van népi hímzéseinken s falusi templomok festményein, nemcsak Vajdahunyad s a kassai dóm építkezésén. Az Anjouk liliomaival sok ízlésbeli virágot is átültettek országunkba.

A sodronyzománc nyilvánvalóan nápolyi rokonságot tart. Az olasz renaissance díszei pedig a faenzából való fajánszon, a Major-kából való majolikán, főként pedig a habánok révén három országon keresztül vonultak be hozzánk. Az ónmázás edények eleinte az ónedények szegletes és hólyagos fémformáit utánozzák, később pedig a drága porcellán — sokszor a jezsuitaporcellán — illuzióját akarják kelteni világitó fehérségükkel.

Látjuk, hogy a stílusok és a formák vándorlása milyen változatos keresztmetszeteket adnak. Vannak azonban hosszmetsetű témák is. Milyen érdekes például a magyarság betűvető tudománya. Amikor a nyugati kultúrába lép, nem a szomszéd népek ornamentális erejű cirill vagy gótikus írását választja ki, hanem a klasszikus egyszerűségű „antico” típust, az olasz-latin antiquát. Kilencszáz évig kitart e mellett. Már a passauai püspök is latin betűkkel iratja le a Nibelungok énekét Géza udvara számára. Az árpádkori okleveleket ugyanolyan betűkkel írják a Párizsban tanult kancellistáink. Tipografiánk Rómából érkezik. A reformáció idején pedig predikátoraink és iskolamestereink a demokratizált nyomtatott és írott betűt megint nem Németországból hozzák, hanem Hollandiából. Annak puritán és világos formái jobban tetszettek itthon. Az Elzevirek hatását egész mai napig levezethetjük; protestáns iskolát járt nagyjaink — Petőfi, Arany, Kossuth — kéziratái annak tiszta vágásait juttatják eszünkbe.

Sokat lehetne mondani a renaissance hímzés, az olasz bársony, a francia selyem, a török, balkáni és dalmata érintkezések, az úri viseletek és egyebek hatásáról. Mindenikből beszüremkedett valami a magyar népművészetbe is.

Van ilyen példa sok, csak éppen néhányat érintettünk futólag, mint ahogyan fecske szárnya érinti a vizet, hogy felhívjuk a figyelmet arra, mily keretekig kell bővíteni a népművészeti kutatás körét. A tudós kutatót e téren az etnográfia és etnológia mellett segíteni fogja a művészettörténet, archacológia, a művelődéstörténet és még több más rokontudomány is.

A tudomány egymaga azonban nem veheti birtokba a magyar népművészet anyagát, mert olyan értékek rejtőznek abban, hogy

képesek meggazdagítani a mai művészetet, sőt a gyakorlati élet iparművészetére és háziiparára is kihat annak kisugárzó ereje.

Mikor harminc évvel ezelőtt — mint ahogyan említettük — a Huszka-féle és egyéb népművészeti kiadványok kezdtek megjelenni, a magyar iparművészet a történelmi stílusok utánzásában éppen ki-merült volt és nagy mohósággal vetette magát a népművészetre. De igen felületesen nyúlt ez anyaghoz. Csak a könyvekben közölt elemeket vette át, azt variálta és kombinálta, anélkül, hogy ellette volna azt a szellemet is, amelyben születtek.

Lechner Ödön például, aki a delhii indóház mintájára megépítette a magyar stílusúnak nevezett iparművészeti múzeumot, akként dekorálta „magyarosan“ ez épületet, hogy egy müncheni szobafestő kezébe adta Huszka könyvét, aki azután a német renaissance-indák közé behelyettesítette a magyar suba-motivumokat. Ugyancsak így jártak el a dilettánsok, a háziipari előrajzolók és a polgári iskolai rajztanárok is. Készítettek fényképkeret- és diványpárna-tervezeteket, házak külsejére raktak hímzsmintákat, a buzgó tanárok pedig a magyar ornamentikából, annak elemeiből (mütyürkéiből) tanmenetet csináltak. A népművészet herbáriumszerű lepréeltségű adalékaiból létrejött az a valami, amit leginkább „polgáriskolai magyar stílus“-nak nevezhetnénk, s megjelentek az emlékvacakon, ajándékcókmókon és az iskolai vizsgarajzlapokon a kövér tulipánok és hízott szegfüvek sorozatai minden cél, rendeltetés és anyagszerűség nélkül.

Jóhiszemű rajzolók és tervezők ilyenformán fosztogatták ki a magyar népművészet kincsesárát. De történt még ennél rosszabb is. A társadalmi szervező erők — a karitatív és üzleti tényezők — szintén felkarolták a magyar népművészetet. És kivéve azt az irányt, amely csak a népművészet tárgyainak másolásával foglalkozott, igen sok rontást követtek el túlbuzgalmukban.

Már Gyarmathyné német divatlapokból próbálta felfrissíteni a kalotaszegi zsubrikolást, inficiálván a régi vagdalásos hímzsmintákat. Főrangú pártfogók pasztellszínekkel akarták szalónképesre megszeliidíteni a mezőkövesdi népies színakkordokat. Helybeli kereskedők pedig megszervezték az exportterítőket műselyemmel, feldúlt ornamentikával és trombitáló színharsogással.

Ezek az erőszakos belenyúlások világszerte kompromittálták a magyar népművészetként szerepeltetett magyar háziipart. Termékei rosszabbak voltak a színművek műparasztjainál, mert igazolták részben azt a gyilkos karrikaturáját a magyarnak, a germán kitalálású Mikosch-t és eljutottunk oda, hogy a drezdai „ízléstelenségek tárlatán“ a Nudelmayer úr szalónja című résznél magyar háziipari hímzések is szerepeltek.

Ma, mikor látjuk, hogy népművészetünknek nincs jelene, a szokások és alkotások tradícióit fölborította a világháború, továbbmenve pedig a mozi, a rádió és a sport a falu horizontját világhorizonttá bővítette, nincs történelmi tudat, meglazult a népréteg konzerváló ereje — reá kell ébrednünk arra, hogy ne engedjük leg-
alább népművészeti multunk emlékeit elfecsérelni és devalválni.

Azt hisszük, nem volna méltatlan a Néprajzi Társasághoz, amikor buzdítja egyrészt a tudósokat, hogy kutassák és dolgozzák fel a magyar népművészet értékeiből területeit, ha ugyanakkor az iskola, a társadalom, az iparművészet és a háziipar felé is intelligens és figyelmeztetéssel fordul.

Talán egy összehívandó ankétán programot lehetne kidolgozni a tennivalókról. Reá lehetne mutatni követendő példákat és az elrettentő garázdálkodásokat. Az Iparművészeti Iskolában valamikor áhítattal és hozzáértéssel kezelték a népművészeti rajzokat. Ugyanilyen sorozatot készítettett Déri Frigyes Debrecen számára a Néprajzi Múzeum szakavatott irányítása mellett. A művészet szempontjából Kós Károly és néhány építész kortársa, Vigand és Undi Mariska sok értéket mentettek át a népművészetből. De különösen ott van Kőrösfői Kriesch Aladár, aki nemcsak megértette a nép alkotó lelkét, de a gödöllői szőnyegszövők számára megmentette az erdélyi növényi fonalfestő technikát. Ugyanazt végezte egy maga, amit a Handarbeteds Venner egyesület végzett Svédországban.

Az ankét letárgyalhatná az iskolai rajztanmenetek magyar stílusát, a bőségesen szubvencionált háziipari telepek mintatárát, a kézimunkázó magyar nők külföldi divatlapok alatt sínylődő rab-szolgálatát, a körüli kézimunkaboltok szörnyűségeit, a nőegyleti kiállítások tévedéseit és mindazt a merényletet és tudatlanságot, amit a magyar élet a magyar népművészetrel szemben elkövet.

A magyar népművészet megérdemli, amikor süllyedő hajóként látjuk sorsát, vergődve a gazdasági romlás és egyéb bajok kegyetlen hullámai közt, hogy segítő kezet nyujtsunk feléje. Tegyük szívünkre kezünket és valljuk be, hogy a tudománynak kötelessége helyes értékelést adni népművészetünkről s azokat az értékeket pedig a magyar társadalomnak kötelessége megbecsülni és világviszonylatban is méltóan fölkarolni. Ez hozzátartozik az öntudatos nemzeti erőgyűjtés programjához.

A Magyar Néprajzi Társaság XL. évi rendes közgyűlését ezenel megnyitom.

Czakó Elemér.

A CSÓK EREDETE.*

E cikk keletkezésének története van.

A minap folyóiratunk „Ki tud róla?” rovatának szánva, vidékről női kézből következő sorokat kaptuk:

„Úgy tudom, hogy az Önök néptudománya sok egyebek között foglalkozik különféle bevett szokások eredetének magyarázatával. Felvetette-e már valaki a csókolózás igazi értelmének, eredeti jelentésének kérdését? Honnan származhatott ez az általános emberi szokás és mi lehetett ősi kiindulása: az udvarias, a rokon csók, vagy a szerelmi? De talán a nagy komolyságú tudomány ilyen hívságos dolgokkal nem is foglalkozik!”

Tisztünkhöz híven, néhány sorban meg akartunk rá felelni, jelezve ez érzelmi alapú kifejezésrőla az etnológia vélekedését. Mert hogy a kérdés csakugyan szakunkba vág, az első pillanatra nyilvánvaló volt. Utána járva a dolognak, hamarosan kitűnt, hogy a témával, nem tekintve tárgyának közérdekű voltát, mint komoly szakkérdéssel is érdemes foglalkozni.

A néptudományban megszokott jelenség, hogyha eredet-problémáról van szó, a nézetek és felfogások egész sora keletkezik, amelyek egymással gyakran szöges ellentétben állnak, amiből ismét élénk vita és nagy irodalom szokott előállni. A csókolás eredetének kivételesen eddig csak egyféle magyarázata volt ismeretes, ami azt sejteti, hogy ezt az egy megoldást, mint természetest és véglegest, minden később vele foglalkozó elfogadta. Ennek természetes folyománya pedig az lett, hogy nem lévén vita tárgya, aránylag kevesen szóltak hozzá. Valóban a csóknak, mint a rokonszenv hagyományos kifejezésmódjának irodalma, a többi szokásmagyarázatokhoz képest fölülte csekélynek mondható.¹

A kérdést a vele való foglalkozásra érdemessé teszi az is, hogy az az egy magyarázat, amely több úntalan ismétlődik, még a mult század 60-as éveinek végéről való s a néptudomány alapvető mesterétől: *Edw. Burnett Tylor*tól származik. Nem kell ugyan azért, mert régi, a teóriát elavultnak minősítennük. Tylornak csodálatos meglátásai voltak. Az animizmusról szóló tana ma is teljes érvényű. Ámde tekintettel az azóta hatalmas lendületet vett és rengeteg anyaggal szaporodott újabb etnológiai kutatásokra, bizonyos revízióra minden fejtegetése rászorul. Van másik döntő körülmény is, amely az átvizsgálást szinte kötelezővé teszi. Tylor magyarázatai darwinista alapon, természettudományi szemszögből állottak elő; azóta pedig tudvalevően egész ismeretanyagunk, kutatómódszerünk áttevődött igazi helyére: a történelmi-tudományok közé. Régi diszciplinája tévesnek bizonyulván, szempontjai megváltoztak, addigi eredményei vagy átminősültek, vagy érvényüket veszítették. A revízió kritikai munkája ma is javában folyik. Ezek között pedig tudtunkkal a csók eredetének felfogásában a korrektúrára még nem került sor. Ezt kell tehát elvégeznünk, ha a fenti kérdésre a tudomány mai állásának megfelelően válaszolni akarunk.

* A számjelzésekhez tartozó jegyzeteket l. a szöveg végén 80--82. ll-on.

Mindenekelőtt meg kell ismernünk legalább főbb típusaiban a rendelkezésre álló anyagot. Az érdeklődő hölgy, kétségkívül *ajkcsókra* gondolva, „általános emberi szokásnak” nevezi a vonzalom e kifejezés-aktusát. Ez bizony tévedés. Nemcsak hogy nem általános e nálunk szokásos forma, hanem a földkerekség nagyobbik felén nem is ismerik! Ami nem ismeretes, nem szokásos, attól minden ember idegenkedve fordul el. Innen a világtutatóknak sok különös híradása róla.

Gróf Széchenyi Béla kelet-i utazásának leírásában pl., a kínaiakról szólva, találjuk a következő helyet: „Ugyanaz a fiatal mandarin, aki oly érdeklődéssel kérdezte, hogy az európai hölgyek nem nyomorítják-e el lábaikat, midőn meghallotta, hogy az európaiak csókkal jelentik rokonszenvüket, az egész világon ismert felkiáltással válaszolt: Brr!”² Néhány év előtt Japán nemzetközi kiállítást rendezett Tokióban. A francia állam különös előzékenységből múkincei közül többek közt felajánlotta, hogy elküldi nekik Rodin híres márványcsoportját: a Csókot. A japánok diplomáciai úton kérték ennek mellőzését, mert a szobormű tárgya „kínosan hatna” náluk, mint nemcsak egészségfertőző, de a nép ősi erkölcsétől távolálló jelenség. Legújabban ugyanott az európai filmekből kivágják, reklámképekről és könyvekből eltávolítják az ilyet ábrázoló helyeket.³ — Winwood Reade utazótól halálra rémült az a különben nem szegénylős néger lány, akit megszókkolt.⁴ — Hasonlót tapasztalt Bayard Taylor a lapoknál, akik pedig tudvalevően a vendégjogot odáig viszik, hogy feleségeiket átengedik az idegennek⁵ és i. t. Hosszas bizonyítgatás helyett álljon itt az etnológiának az a további credménye, hogy a világ összes kezdetleges állapotú néptörzsei előtt a csók, mint a tisztelet vagy a vonzalom jelképes kifejezése ismeretlen valami s ami velejár: éppúgy nem ismerik két egyén ajkainak összeértetését. Csak itt-amott, ahol huzamosabb érintkezésük volt európaiakkal, tudnak róla s bár számos „kultur”-formát elsajátítottak tőlük, ezzel sehogysen tudnak megbarátkozni.

Van azonban viszont elég nagy területen egy másfajta kifejezésformája a rokonszenvnek. Ezek üdvözlés alkalmával, kedveskedő közeledés-kor orrukat dörzsölik egymáséihoz. Ezt a különös, de alapszámban véve semmivel sem bizarrabb módot követték pl. az összes *arktikus* népek. A *lappokról* a XVII. századi Scheffertől kezdve Linnén át Frijsig, minden útleíró megemlíti, mint feltűnő különösséget. „Üdvözlésük abból áll, hogy előbb félleléssel magukhoz szorítják a jövevényt; jobb karjukat annak bal vállára téve, arcukat a másikéhoz értetik, majd a két orrhegyet egymáshoz dörzsölik s közbe derván, derván-t (jó, jó!) mormognak.”⁶ Tőlük délre a keletkaréliei *finneknél* Sirelius találta meg, mint köszöntésformát.⁷ Európa és Ázsia északi érintkező pontján, majd tovább az Obi-öböl környékén élő *szamojédekről* Castrén ír le hasonlót.⁸ Nyoma van Ázsia jeges-tengeri partszegélyén végig a felső-jakutok, *csukcsok*, *korjekek*, *tunguzok* és részben az *ainok* között.⁹ Teljes fejlett alakját Amerika északi földszávjának *eszkimói* tartották fenn. A Behring-tengermellékiek orrdörzsöléssel köszöntötték a Krusenstern-expedíció tagjait;¹⁰ a Mackenzie-folyó környékén, Pétitot szerint, akit szeretetük jelével akarnak megtisztelni, orrukat annak orrához nyomják;¹¹ hasonlóképp a grönlandi telepek *eszkimói*,¹² káknél a szokás halványulóban van, de gyermekeiket ezzel szokták becézgetni.

Arra esetleg lehetne gondolni, hogy e sarkvidéki népek csupán kényeszerűségből változtatták meg a csók rendes módját, mert szőrmebundáikba burkolózva, szájukat is betakarják, vagy inkább állandóan fődve tartják. A kérdés azon fordul meg, ismerik-e esetleg ezt a változatformát rajtuk kívül más helyeken is, ahol ez az akadály nem forog fenn; mert ha nem, úgy volna ez ellenvetésnek némi alapja. Csakhogy az orrkontaktus más-

egyebütt is, az Egyenlítő alatt igen nagy területen, számos különálló néptörzs tagjai közt hagyományos szokás.

Wallace pl. a *malájok* közt Celebes szigetén, új hajómunkások toborzása közben vette észre, hogy öveiktől orrdörzsöléssel vettek búcsút s ő nevezte el e módot „malájcsók”-nak.¹³ Az ausztrál bennszülött *nigriték* ugyanígy járnak el,¹⁴ az Aru és Buru mikronéziai szigetekről Riedel írja le a többiekkel egyezően.¹⁵ Chalmers és Gills misszionáriusok szerint az újguineai *pápuák* is ezt ismerik.¹⁶ Délre a melanéziai szigetcsoport őslakói hasonlóképp viselkednek. A Penrhyn- és Marquesas-szigeteken Lamont látta;¹⁷ Új-Zéland *maori* népénél Darwin figyelte meg,¹⁸ midőn a hajójával hazatérőket a nők csoportja várta a parton. „Az asszonyok leguggoltak és arcukat feltartották; a férfiak föléjük hajoltak és ornyergükkel azokét kezdték nyomni. Valamivel tovább tartott ez, mint mikor mi kezét szorítunk egymással.” A szertartásos üdvözlés itt is orrdörzsöléssel végződött. Keletnek tovább, végig az összes polinéziai szigeteken dívik a szokás; bár a nagyobb és kulturáltabb helyeken (Sandwich-szigetek, Szamoa és Tahitin), ahol az európai hatás intenzívebb, már csak az öregek követik. A maorik fiatalabb nemzedéke is európai módon vált már csókot, a férfiak pedig erős, amerikaias kézrázással üdvözlnek egymást.¹⁹ Végül, hogy szemlénk teljes legyen, az orrosókot további nagy darab földön ismerik Hátsó-Indiában. Madagaszkár szigetén általános; az amerikai indián törzsek egy-némelyike is ezt követi,²⁰ úgyhogy a mi szokásos ajkcsókunk lényegében csupán Afrika felső partszegélyére, Európára és a Földközi-tenger medencéjének keleti kultúrkörére (perzsa, arab, dél-turk területek) szorítkozik s ezen a terjedelmes földfolton kell nyilván keletkezése helyét is keresnünk.

Ez utóbb jelzett területen az ajkcsóknak ősréginek kell lennie. Herodotosz a Kr. e. V. században írja a perzsákról (I. 133. §): „Ha kettő az úton találkozik, üdvözlésképp szájon csókolják egymást; ha az egyik kissé alantabb rangú, a felsőbb arcon csókolja az alsóbbat; ha az egyik sokkal alacsonyabb osztályból való, leborul a földre a másik előtt.” Ugyanő az egyiptusiakról beszélve, említi (II. 41. §): „Nagyon tiszta nép, a fertőzéstől iszonyodik... Ezért nem akad egyiptusi férfi vagy nő, aki egy hellént (görögöt) szájon csókolna, sem a hellén kését, villáját, üstjét nem használja” (v. ö. a zsidók étkezési törvényeivel). Ebből ugyan még nem tűnik ki tisztán, vajjon egymásközt csókolóznak-e, vagy sem; de erre is maradt fenn igen régi biztos adat. A bulaki múzeum miniatűr-szoborgyűjteményében elnagyolt mintázású szobrocskát őriznek. IV. Amenofisz (Echnaton) fáraót ábrázolja ülő alakban, térdére ültetve kisleánya, aki apját szájon csókolja. (VIII. évszázad Kr. e. Képmása most megjelent Günther Roeder könyvében: *Altägypt. Erzählungen u. Märchen*. Jena, Diederichs 1927. címlapon.) Ennél is régibb, három és félezeréves (XVIII. dinasztia idejéből való) az ú. n. „Harris Papyrus”, melyen többek közt egy mesetörténet van feljegyezve²¹ „Az elvarázstolt hercegről”. Az egész ma is ismert mesemotívumokból áll. Egy fáraófi áruhában elmege feleséget keresni. Elvetődik Mezopotámiába, ahol a fejedelem toronyba zárva tartja leányát. Minthogy ennek szépségét messze földre viszi a hír, kérők jelentkeznek kezéért. Az apa lehetetlen feladatot tűz eléjük: aki fel tud ugratni a torony ablakáig, azé lesz a leány. Sokan kísérleteznek vele hasztalanul, csak az áruhás fáraófinak sikerül odáig felszöktetni. A leány az ablakban nézi a próbálkozásokat s a hőst, aki feljut hozzá, szájon csókolja. Adatunkban az a nevezetes, hogy nemcsak határozott ajkcsók emlékét őrzi, hanem félrecérthetetlenül szerelmi jellegűnek is mutatja, míg az ókori feljegyzések legtöbbször szertartásos színezetet áruel.

Az etnológiai eredetmagyarázat e kifejezés-aktusunkról nyilván a híradások egy többnyire mellékesen odavetett megjegyzéséből indult ki.

A leírók ugyanis itt-amott említik, hogy a ceremóniás köszöntésformában nem mindig az orrok összeértetése a fontos, hanem egymás megszaglása. Hátsó-Indiának hegyi népei Jagor szerint úgy járnak el, hogy egyikük orrát és száját a másik arcához érteti és „erős lélekzetet vesz.” Nem azt mondják: Csókolj meg! — hanem: Szagolj meg!²² Birmában hasonló az eset; Mackenzie szinte szószerint ezt mondja róluk.²³ A birmaiak nyelvén ezt „namsui”-nak hívják (nam = szag, csút = beszívni).²⁴ A maláj szigetvilág törzseinél általános szokás ez a felszippantás; náluk „szagolni” és „üdvözölni” egy közös szóval jelölődik. „Szinte hallható, amint ilyenkor a levegőt beszívják” (Crawford²⁵). A fidsziszigetiek orrcsőjka alkalmával erős szimatolás hallható.²⁶ Beechey írja, hogy a polinéziai szigeteken a procedúra alatt ajkaikat fogaik közé szorítják, orraikat összeértetik, orrcimpáik kitágulnak s tüdejüket teleshívják levegővel.²⁷

Tekintettel most már arra, hogy az orral való érintés főképp a primitív néptörzseknél jelentkezik, vagy ha itt-amott a fejlettebbeknél is megvan (Birma, Japán, maláj szigetek), e népfajok szívós ragaszkodása az ősi formákhoz szembetűnő, míg az ajkesők csak a legmagasabbfokú kultúraterületeken mutatkozik, — önként adódott a megállapítás, hogy az orrok érintése elsődleges, eredetibb formának tekintendő az ajkesőknél, ez tehát amannak elágazó változataképp bukkanhatott fel későbbi időkben. Ha pedig az a másik az ősi, a primaire forma, úgy értelme és jelentése nyilvánvalóan nem lehetett más, mint az egymáshoz közeledők kölcsönös megszaglása, amint az az állatoknál is szerte tapasztalható. Az őseMBERnek valamit ellesni az állatoktól nem lehetett lealacsonyító. Ismeretes, mily féltő tisztelettel viseltetnek a primitívek ma is az állatok iránt: nem alantabb, de fölttes lényeknek tekintik őket: erejük, titokzatosságuk, ügyességük fölülmúlja az övékéit. Észszerűnek mutatkozott az egymás megszaglása azért is, mert a szag nyomán megállapíthatták, rokonfajú-e az illető, vagy idegen, ami náluk azonos fogalom az ellenséggel. Köztudomású tény, hogy a különböző emberfajok párávaladéka nagyon eltérő jellegű. Az afrikai négeré „átható erős szag, az ammóniák és savas zsiradék szagának bántó keveréke”,²⁸ amely nem függ össze a tisztátalansággal, sőt mosakodás után még erősebben érezhető.²⁹ A kínai „maga körül foghagyma és mosuszszerű keverc atmoszférát terjeszt”.³⁰ A délamerikai indiánoknál a faggyúmirigyek kiválasztása „skabiózus, tanninos jellegű, mint a frissen készített bőr”.³¹ A fejletlen kultúrájú, primitív ember szervi készségei, érzékszervei nem oly elhasználtak, mint az európaié; szaglóérzékük finomabb megkülönböztetésre képes. Jagor filippin-negrítói fel tudták ismerni a zsebkendők szagáról, melyik teleplakó fehér ember tulajdonát képezték.³² Az amerikai indián az aránylag friss emberi nyom szaga után megmondja, ki ment el arra, mint ahogy az eb a gazdájáét megismeri.³³ Vagyis fel kell tennünk, hogy a közvetlen közelből történő megszaglás az illető egyéni ismertetőjélét is képes volt megadni. Az orrok összeértetése tehát eredetileg, mondhatni, az illető egyén személyazonosságának konstatálása lehetett.*

* Szélsőséges magyarázatok akadnak itt-amott, olyanok, amiket senki sem fogadott el. *Voltaire* ötlete, hogy a csókolózást az ember a madaraktól leste el (Grand Dictionn. Univ. Larousse; Baiser címszó a.) vagy *Lomeré*, hogy nem egyéb az egykori szerelmi harapás lecsökkenésénél (G. Buschan: Im Anfang war das Weib. Neue Beiträge zur Menschen- und Völkerkunde. Dresd. 1927. II. 200.) nem vehetők komolyan figyelembe. Mint kuriózumot, megemlíthetjük *Kempelen Farkas*-nak, a XVIII. sz. i. lángeszű mechanikusnak művét (Mechanismus der menschlichen Sprache nebst Beschreibung seiner sprechenden Maschine. Wien, 1791. 97. §. 170—173. ll.), ahol a csókról, mint a beszélőszervek közül az ajkak egyik szokásos funkciójáról emlékezik és felsorolja válfajait. Fredetkérdésre nem terjeszkedik ki.

Ez a Tylor-féle magyarázat kifogástalan logikával van felépítve. Valószínűleg is utána rendületlenül. Kr. Nyrop dán etnológus, aki tárgyunkról az egyetlen kis monográfiát írta („Kysset og dets Historie.“ Koebenhavn, 1897.), Herbert Spencert idézi (182. l.), aki bizonyításul az állatvilágból vett példával igazolja felfogását: „Az ürü, amely bányáját elvesztette, addig szimatol a nyáj közt, míg szagáról meg nem találja saját bányáját; a megtalálás fölött ugrálással fejezi ki örömét. Ha ez többször ismétlődik, bizonyos kapcsolat áll elő a szag és az öröm között.“ Maga Nyrop azt vallja, hogy „a csók kétségkívül az orrérítés változata s eredetileg a megszaglásra megy vissza“. (187.) Így nyilatkoznak különben mindazok (Rich. Andree, K. Vogt, Kirchhoff stb.), akik a kérdéssel eddig foglalkoztak.

Már eleve is merülhet fel ugyan némi kétség a magyarázat helyes volta felől. Miért érinti a személyazonosságot kutató éppen az orrot (vagy száját), ahol aránylag legkevesebb a testi párázás és nem pl. a nyakat, melleket, hónaljat? — vagy ami fontosabb: miért szagolnak meg az ismerőst, mikor ezzel szemben már fölösleges kivoltának konstataciója? Megtudni, ki az illető, csak idegennel (= ellenséggel) szemben szükséges, aki iránt még nem viseltethetik senki vonzalommal; míg a híradások végig azt igazolják, hogy a csókformák a rokonszenv kifejezései: a viszontlátás öröme, barátságos üdvözlés, az összetartozás, a szerelem jelző aktusai. Mikor a cselekvést mindenkor mosolygás kíséri! Mindez ellene szól a fürkésző, kutogató jellegű megszaglásnak. Az etnológia újabb szempontjainak bevonása a tárgyalás körébe még problematikusabbá teszi a rideg darwinista magyarázat érvényét.

Tylor logikus gondolatfölepítése megfelel mai fejlett észjárásunknak s az ősember bizonyára eszerint is cselekszik, ha ugyanígy okoskodik, de ma már kétségtelen, hogy észjárása gyökeresen eltérő volt a miénktől, aminthogy a mai ősalapítók népek is másképp gondolkoznak, mint az újabb századok kultúrembere. A kezdetleges ember észmozgásába nekünk bizonyára nehéz behelyezkednünk, de számolni feltétlenül kell vele, ha problémáinkkal rokon kérdéseket meg akarunk oldani. Az újabb kutatás, felismerve a kétféle gondolkozásmód lényegesen eltérő voltát, az utóbbi két-három évtizedben szinte kizáróan ennek tisztázására vetette magát. Primitív viselkedésből, szokásokból, közlésekből rekonstruálni törekedett az azokat létrehozó, különös észjárást. (Frazer, Preusz, Howitt, Birger Mörner, Levy-Bruhl, Rivers, Beth, Thurnwald stb.) Nagyjából kiderült már, hogy a primitív ember lelkivilága telítve van misztikummal, babonával, gyermekes képzeletesapongással, fantasztikummal; mindennek titokzatos jelentőséget tulajdonít. Ha valakire gondolva, tesz valamit, akár jelen van az illető, akár nincs, cselekvése arra hatással van vagy jó, vagy rossz értelemben. Ha a távollevő nevét említi, ezzel nem egyszerűen jelzi, kiről van szó, hanem a név kiejtése hívás, idézés is, amit az illető megérez. Ha reá gondolva, bábút készít és annak szívét átszúrja, meg tudja vele, hite szerint, a távollevőt ölni. Ha valami tárgyat amannak birtokából meg tud szerezni, ha ruhadarabja, haja, körme birtokába kerül, hatalmat nyert fölötte s azt jóra vagy rontásra felhasználhatja; viszont minden, ami környezi, mágikus hatást gyakorol reá. Tetteinek mindig van valami telepátikus háttere. Nem képzelhető tehát, hogy a csóknak, ennek a meggyökeresedett szokásaktusnak, ne lett volna úgy kezdetben, mint hagyományos megszilárdult állapotában valami misztikus, lényegbevágó egyéb jelentősége, mint az ezzel fogadottnak pusztán személyi felismerése.

Valóban, ha a csók szokásának egyéb, kivált *mondai* és *mesei* emlékmagyarázatát vizsgáljuk, amit eddig nem vettek figyelembe, rögtön szembetűnik az a mágikus hatóerő, melyet neki kezdetből fogva tulajdonítottak, ami az aktust magát nyilván létrehozta. Mert, mint látni fogjuk,

nem lehet itt szó későbbi belemagyarázásról, nem utóbb keletkezett a varázshatás beleolvasása; világszerte elterjedt egységes magyarázat derül ki az emlékekből, amely a primitív gondolkozás megismert rendszerébe teljesen beleillik. Ahonnan pedig mindez kiviláglik: a mondai és mesei motívumok tanuvallomása, róluk kétségtelenül meg van állapítva, hogy bennük csodálatosan korai, ősprimitív hiedelmek vannak megőrizve.

Egyik svájci monda szerint, amint a XVII. századi források említik, egy félkegyelmű legény a Bazel-környéki hegyoldalban ismeretlen barlangra bukkant. Behatolt a hegy gyomrába s minthogy szentelt gyertyát égetett, a különféle rémségektől nem ijedt meg. Kinceskamrába nyitva, egy nő felsőtestű, de alul kígyótestbe végződő szörnyalakra talál, aki tudtára adja, hogy ő királyleány, de el van átkozva. Ha a legény három ízben felkeresi és mindannyiszor megcsókolja, felszabadul az átok alól, a legényt férjül választja s mind e kincs az övék lesz. A legény két ízben megcsókolja, de a szörny mind szilajabban sikong és hányja-veti magát, harmadszorra oly remület vesz rajta erőt, hogy a csók elől kiszalad. Később a barlangnyílást hiába keresi, nyomát sem találja.³⁴ A csóknak átok alól való felszabadító ereje a középkor irodalmában és a népmesékben számtalanszor ismétlődik. — Említsünk belőle néhány változatpéldát.

Cervantes Don Quijote-jának elején (I. rész, 6. fejezet, magy. ford. I. 132—134. ll.) a lovagregények olvasásától meghibbant szegény főhősön környezete és ismerősei segíteni akarnak. Távollétében szobájába gyűlnek s a garmadába rakott csodatörténetek kötetét meg akarják semmisíteni. A borbély sorra szedi a könyveket, címciket olvassa s a helybeli pap véleményét mond rólok. Nagyrészt tűzhalálra ítéltetnek (közte Ariosto: Örjögő Rolandja is), kevés kap csak kegyelmet, de egy közülök különös megbecsülésben részesül: „A híres lovag: a fehér *Tirante* története“ (Tirant lo Blanchez): róla a pap lelkesedéssel beszél: „Mondhatom, kedves komám uram, ami az irályt illeti, könnv ennél jobb nem lehet a világon!“ (Györy Vilm. ford.) Minden úgy van benne leírva, mint az életben szokott történni, míg a többi (Amadis-fajta regény) tele van hihetetlen tündéri csodákkal. A pap nem említi, hogy ebben a Juan Martorell és Juan de Galba költőktől (a XIV. sz. végén) szerzett lovaghistóriában, ha egyetlen is, de van csodakaland elmondva (IV. k. 395—98. fejezet): Tirante lovagot a görög tengeren vihar éri és elvetődik Kosz szigetére; itt Hippokratész helytartónak leányát Diana sárkánnyá változtatta s a rettenhetlen hős egy csókkal megváltja, mire a leány visszanyeri emberi alakját. Egy későbbi útleíró szerint³⁵ az esetet a nép ott még az ő idejében is mesélgette. Sir John Mandeville, a hírhedt utazó, művében Lango szigetről beszéli ugyanezt Ypokrasz lányáról. A monda bizonyára arra megy vissza, hogy Szuidász Hippokratész életrajzában ennek egyik fiát Drákónak nevezi.

Három további lovagéposzban a cselekmény középpontját ugyancsak ily átokoldó csók képezi. Bennünket talán azért is érdekelnék, mert közös mondacsoportot alkotva, hősei ifjúkorának története nagyjából ugyanaz, ami a Parcivalé és a mi Toldinké. Távol a királyi udvartól, édesanyjuk gondozása mellett paraszti környezetben nőnek fel; ifjúkorukban már roppant erősek; utat kérdezőgató lovagokkal találkoznak, elhatározzák, hogy ők is ilyenek fognak lenni; anyjuktól búcsúzva, az udvarhoz sietnek; útban gyászruhás nőt találnak s megígérik, hogy bosszút állnak; az udvarnál találják a nő gyászának okozóját: a félelmes bajvivő lovagot, kitől párharcban megszabadítják a már-már zavarban levő udvart. Ez többkevesebb kihagyással vagy módosítással minde tapasztalatlan, félszeg és ügyetlen fiatal hősök történetének eleje. A továbbiakban úgy Parcivalétól, mint Tolditól eltérnek. Artusz király udvarában segítségkérő női

követ jelen meg, aki úrnője megmentésére bátor lovagot kér az asztalkör tagjai közül. Ezek húzódoznak, az ifjú jövevény jelentkezik a feladatra s miután a király lovaggá ütötte, útnak indul kísérőnőjével. Változatos kalandok után a várkastélyba érkeznek. Az úrnő felnőtt árvalány és rontó varázs folytán szörnyű kígyóvá van változtatva. Aki önszántából meg meri csókolni, megváltja az átok alól. Az ifjú megteszi s a varázs csozlik. A három eposz közül az egyik francia: „*Beaus Desconeüs*“ (= Az ismeretlen szép ifjú), szerzője Renaud de Beaujeu trouvère, aki művét 1190 körül szerzette. A másik közé pangol rövidebb hősenek a XIV. század elejéről hasonló nevű főhőssel („*Lybeaus Disconus*“), a harmadik Antonio Pucci olasz verses regénye: „*Carduino*“ kb. 1375 tájáról.³⁶ Mindhárom történet magva csók által az átkos varázs megtörése. — A monda népszerű és elterjedt voltát legjobban az a bibliografikus összeállítás mutatja, amelyet Child híres angol-skót balladagyűjteményében, a „Kemp Owyne“ (I. 34. sz.) és „The laily worm“ (I. 36. sz. a.) balladákhöz felsorol. Van ez anyag tömegben monda, hősenek, ballada, népmese, kísértetes helyi történet. Míg a mondai epikumokban átlag leányt kell a hősnak megváltani, a népmesékben a szerep többnyire megcserelődik. A férfi vett fel állatalakot (béka, sün, medve, csikó stb.) s a nekiszánt leánynak kell őt csókkal visszavarázsolni. Ez a közismert *Amor és Pszühé*-típus világszerte el van terjedve.³⁷ Az idevágó külföldi repertoriumokban a magyar mesék is fel vannak említve kettő kivételével, amelyek újabban Ipolyi Arnold gyűjtésében jelentek meg (Magy. Népkölt. Gyűjt. XIII. köt. 36. sz. „A csikócska“ és u. o. 37. sz. „Az elátkozott királyfi“). Ugyanide tartozik végül az a mese-típus, amely Közép-Európában töredékesen él a népajkon s nálunk mint „*Tányér talpam*, lompos farkam“ változat ijesztő meseformát öltött s ahol a medvévé változott ifjú kér bebocsátást.³⁸

Másik epikus csoport, bár lényegében az előbbivel rokon a „*Csipke-rózsika*“ mesecsalád. A leányszülött látogatására jött tündérek egyike bosszúsán korai halált jósol a csecsemőnek, amit az utolsó jósnő száz éves álomra cnyhit. A felnőtt királylány orsóval megszúrja magát (az Argirus-féle álomtüske variánsa) s ettől bűvös álomba merül, vele az udvar összes élőlényei. Az évszázad alatt vadrózsacerdő növi be a várat. A meschős áthatol rajta s az alvó lányt megcsókolva, életre serkenti, vele minden élő is felébred. — Amint látható, ez a közismert változat, amely régi pogány szerkezetre megy vissza (Brynhild lángokkal körülvevett vára a Saemundar Eddában), szintén a varázsnak csókkal való megtörésén fordul meg.³⁹

További változatformák még azt is ismerik, hogy a szerető csókja *tetszhalottat* ébreszt életre, mint szélteben énekelt balladák mutatják. Ébresztgeti apja, anyja, testvére, rokonai hasztalanul, de kedvese ajkai érintésére magához tér. Ez lényegében Romeo és Júlia alapmeséje is; Arany szintén kitűnő érzékkel használta a Toldi szerelme sirboltjelenetében Piroska feléledésének motíválásául. Hasonló végül Boccaccio novellája Carisendi Gentile lovagról, aki eltemetett szerelmesét kelti így életre (Decamerone, X. nap, 4. novella).

A csóknak másfajta magikus hatását egy ezektől különálló hagyomány-csoport őrizte meg. A hős t. i. ha valaki más (főképp édesanyja) megcsókolja, *elfelejti* kedvesét s vele kitörlődik emlékezetéből mindaz, ami reá vonatkozott. E motívum rendszeren az *Ördög lánya* elnevezésű mesetípusban szerepel; nálunk „Rózsa és Ibolya“ név alatt ismeretes (I. Arany János verses feldolgozását). A királyfi atyja tudtán kívül elígéri a gonosznak; ez követeli a felnőtt ifjút, aki kénytelen ennek házában szolgának szegődni. A gonosz (ördög) leánya beleszeret, lehetetlen feladatok végrehajtásában megsegíti, végül megszöknek; a leány apja és boszorkány anyja üldözik. de bűvös átváltozásokkal mindannyiszor kimenekülnek a bajból.

Az ifjú atyja udvarába tér; a leánynak a városon kívül várnia kell, míg királyi módon bekísérik. Figyelmezteti búcsúzaskor kedvesét, nehogy közben otthon megcsókolja valaki. A hőst anyja (álmában) megcsókolja, mire megfélemledik a kint váró leányról s idővel már mással jár egyben. A tün-
dérleány ekkor bűvös fogással, vagy egyéb módon eléri, hogy visszaemlékezze rá, mire őt veszi el feleségül.⁴⁰ A mesét Európa minden népe ismeri s minthogy a csókmotívum valamennyinél előfordul, e vonás a mese ősi integráns részét kell, hogy képezze.

Fentebb szóba került az ó-egyiptusi „Felugrató” mese; ennek típusa szintén a legelterjedtebbek közé tartozik. Idézik „Üveghegyre ugrató”, „Tuhkamo” és „Nemtudomka” nevek alatt.⁴¹ Főtéma: az áruhában igénytelenül jelentkező hős (királyfi), aki a leánykérő versenyen felugrással győztes lesz, mire fent a királyleány megcsókolja s ezzel eljegyzi magának a szegény jöttmentnek látszót. A királyi após sértett büszkeségében ölben ad nekik lakhelyet, de a csókkal történt eljegyzést nem másíthatja meg. Itt a csók tehát egy életre szóló lekötést jelent.

Végül megemlítendő, hogy az ú. n. Lenore-típusú balladák egynémelyikében, ahol a messze távol elhalt vőlegény éjfélkor lován menyasszonya háza előtt megjelen s el akarja a leányt vinni magával, nem engedi halott létére megcsókoltatni magát, mert kedvese nyomban meghalna tőle.⁴² Ugyanez ismétlődik a Don Juan-fajta mondák népi változataiban, midőn a hitetlen csábító egyik férfi áldozatának koponyájához rúg s azt gúnyosan meghívja vacsorára. A kísértet megjelen, gyilkosát megcsókolja, mire az holtan roskad össze.⁴³

Egyes különálló esetek, szórványos példák akadnának még a mondák és mesék nagy anyagában, de ezek későbbi egyéni hozzátételeknek volnának minősíthetők; míg a felsorolt példákban az epikus szerkezet magjá-
hához tartozik a csók magikus hatásának valamely árnyalata, vagyis szel-
tében egyformán beszélnek; nélküle szétesne a típus, tehát annak keletkezé-
sekor már ismertnek kellett lennie, ez pedig ősidőkre mutat vissza. —
A felsorolt árnyalatok bármily eltérők egymástól, az a tanulság közös
bennük, hogy a csók *varázshatású, sorsváltató* erejű cselekedet. De
már egy nevezőre, egy alapjelentésre hozni e különféle jellegű ható crót
látszólag alig lehetséges s így a közös eredet kérdése is megoldhatlan-
nak mutatkozik. Szerencsére segítségünkre van egy-két etnológiai adat,
amely az árnyalatok egységesítését elősegíti.

Madagaszkár szigetének monografusa, a kitűnő megfigyelésű *Alfred Grandidier*, így nyilatkozik az ott dívó orrcsók szokásáról: „Szerintem e különös eljárásban voltaképpen igen finom gondolat jut kifejezésre. A láthatatlan levegő, amit az ember ajkai közt, vagy az orrnyílásokon kilhel, a bennszülöttek előtt több és nagyobb jelentőségű, mint a mi szemünkben, akik csak azt konstatáljuk belőle, hogy az illető él. Nekik ez annyi, mint a bennük élő lélek kibocsátkozása (émanation), melyet mint lebbenő illatot, mint a másik lelkét szívják fel magukba. Szóval amikor így egymás léleketét és szagát keverik és beszívják, úgy vélik, hogy vele valósággal egymás lelkét keverik össze.”⁴⁴ Nevezetes e közlésben a lélek fogalmára való utalás.

A lélekezés a kezdetleges népek szemében, amint azt az etnológia szinte törvényszerű jelenségkép megalálta, a földkerekség minden primitív törzsénél, csakugyan más, elevenebb, jelentősebb valami, mint aminek mi tartjuk. Nem pusztán levegő, hanem az emberben élő *lélek* ki- s bejárása, ami alvás közben, álomban pl. képes messze tájakra elvándorolni, vadászni, harcolni s csak ébredéskor röppenni vissza egy szempillantás alatt hüvelyébe: az emberbe. Innen ered a lélek *láthatatlan* voltának gondolata is; minden szellem- és kísértetképzetnek ez az alapja. (Nyelvünkben és a finn-ugor nyelvekben *lélek* és *lélekezés* azonos gyökerű szavak!)

Az egymás lélekzetének felszívása tehát (ajk- és orrcsóknaál cgyaránt), amit tévesen gondoltak régebben megszaglásnak, lényegében *egymás lelkének átvétele*, nevezetes és ünnepies aktus. A niász-szigeti malajcsaládban, ha az apa haldoklik, legidősebb fia hozzá lép és megcsókolja: igazánban lelkét szívja fel magába; vele átvette az apja hatalmát, jogait s e perc-től ő a család feje.⁴⁵ Nem csoda, ha ez ősalapotú emberek a csókkal nem élnek vissza; csak hosszabb távollét után üdvözléskor, a barátság újabb megpecsételése gyanánt élnek vele. A sohcsem látott idegennel szemben kötelező jóviszony fenntartásának jelle; érvénye annyi, mint ma az esküvésé. Annyira komoly, szertartásos aktus, amennyire azt saját lelkének átengedése vele elképzelteti.

Amint a primitívek nagy megtiszteltetésképp megteszik, hogy a nekik rokonszenves valakivel *nevet cserélnek*⁴⁶ s ezt további életükre kötelezőnek tekintik, ennél is mélyebben járó volt egykor és sok helyt ma is az, az ajk- vagy orrcsók váltása. A lélek előttük az élet székhelye, ha ezt átengedik másnak, tulajdonképp életüket adták át. Csak természetes, hogy ez alapgondolat helyenkint, más viszonyok és fejlettség mellett különféle változatokat sarjasztott. Amely törzsnél előtérbe nyomakodott az a felfogás, hogy az élet székhelye, kivált a testié, a vérben van (a vér elfolyásával megszűnik az élet), ott egybefajta lényegcsere válik szokásossá. Közép-Azsia nagyrészében lakodalomkor a menyasszony megvérzi kis ujját s a vércseppet völegénye lenyalja; vele átvette a nő lelkét, egész életre az övé lett. Szövetkezéseknél ugyanitt a felek véruket serlegbe csurgatják és közösen megisszák (vérszerződés). Ahol viszont a *szívbe* lokalizálják az élet székhelyét, ott emberáldozatoknál ezt a szervet vágják ki és ajánlják fel áldozatul az isteneknek (asztékok és inkák). Messze vezetne a közös alapgondolatnak: az élet átengedésének variációit itt megtárgyalnunk; az etnológusok köteteket írtak róla. Feladatunk nem lehetett egyéb, mint e közös *elemi gondolatra* (Bastian-féle Elementargedanke) a csók szokását is visszavezetni.

Legfeljebb arról lehet még szó, vajjon a csóknak az előbb felsorolt mondákban és mesékben található különféle magikus változtató erejét vissza lehet-e vezetni az ősgondolatra: a lélekcserére?

Magyarázata igen egyszerű. A kígyóvá varázsolt leány, vagy más egyéb állattá változtatott férjhiős feloldása az átok alól másképp nem is történhetik, csak úgy, hogy a felszabadító a csókban saját lelkét adja át az elvarázsoltnak. Ez a lélek mentes az átoktól; amint átköltözött a bűbájosság áldozatába, az átoknak ez új lélekkel szemben megszűnt az érvénye: a varázs menten szétfoszlik, az átok megszűnik s az áldozat visszanyeri régi testi hüvelyét. — A 100 éves álomban veszteglő Csipkerózsika és udvara szintén azzal menekül a rátelepült bűverő alól, hogy a megmentő ifjú csókjával új, friss, éber lélek költözik belé, amelyre nem terjed ki a rontó varázslat ereje; vagyis nem maga a csók, hanem az új lélek kelti életre. Ugyanez áll a megváltott tetszhalottakra, sőt a primitív képzelet merészségével a végleges halottakra is. — A királyi városon kívül várakozó Ördög lányát szerelmese azért felejt el, mert az anyai csókkal más idegen lélek költözött belé, az anyáé, aki a leányról mit sem tud. A „felugrató” mesében a királyleány csókjával lelket cserélt az álruhás hösssel, azok egymástól többé el nem választhatók s a királyi apósnak bele kell nyugodnia a változtathatatlanba. A halott völegény nem csókolhatja meg mátkáját, mert azzal az ő holt lelke tevődne át az élőbe s tölce nyomban meghalna, és i. t. — Amint látható, az egymástól eltérő epikus hagyományok közös nevezőre hozása ily módon csakugyan végrehajtható s az is kiderül belőle, hogy a csodásnak, sőt szemünkben: nevetségesnek tetsző, naív meseci vonás voltaképp egy ősprimitív világfelfogás emlékmáradványa népi hagyományainkban.

Talán említenünk is fölösleges, hogy az ajk- és orrcsók kétféle formája egy közös alap gondolatból differenciálódott más-más eljárás módba. Az ajkak közt és az orron át ugyanaz a lélekzet jár ki s be; a csóknak ez a fajtája, éppúgy mint amaz, a lélekzet közvetlen átvételének gesztusa. Közülük az orrcsók csak annyiban régebbi forma, hogy ott még megmaradt a lényeg: a *felszívás aktusa*, míg a kultúraltabb népelemek ajkcsókjánál ez a mozzanat kiveszett.

Tárgyunkkal kapcsolatban vizsgálódásunk két, már eddig is ismert, de újabb adalékokkal mind bizonyosabbá váló emberi törvényszerűsége nyújt jellemző példát. Egyik az, hogy egyes szokások egykori merev szigorúsága a kultúra haladásával fokozatosan veszít ridegségéből. Emlékeztetőül álljon itt egy példa a sok közül. Az ú. n. *építőáldozat* bemutatása új hajléképítésekor, ami az illető helyi szellem kiengesztelését célozta, valamikor élő ember feláldozásával ment végbe (befalazással, i. Kőműves Kelemenné balladáját); eredetileg csak ennek van értelme, hiszen emberi hajlék létesítéséről van szó. Idővel az eljárás egyre enyhült: a beléköltözött felnőttek egyike helyett kis gyermek lett az áldozat; majd valamely házi állat: kutya, macska, később baromfi (fekete kakas vagy tyúk), majd csak ennek tojása; ma legtöbb helyt, ahol a szokás él, megelégszenek azzal, hogy az új hajlékba elsőnek állatot kergetnek be (töltse ki azon bosszúját a hely szellemel!). E lefokozódással szemben, és ez a nevezetes, az eredeti gondolat virulenciája állandóan megmarad. Széltében elterjedt ma is a hiedelem, hogy új házban a beköltözöttek közül valakinek hamarosan meg kell halni.¹⁷ A csók hatóerejének ilyenén lefokozódása nyilvánvaló; nem akárok érzékenységet sérteni, de annyi talán állítható, hogy ma a csókot könynyebben veszik és adják, mint mikor a primitív világ a primitív hiedelmük szerint az életüket adták vele.

Másik törvényszerűség abban nyilvánul, hogy a lefolyt sok-sok évszázad alatt a gesztus eredeti jelentése végkép kiveszett, de maga a *cselekvés* régi formája csodálatos szívóssággal fennmaradt. Magyarazzuk a jelenléteket akár az *utánzás* ösztönének állandó erejével, akár a *mozgás-megfigyelések* elevebb voltával, a csók szokása mindenképen azt igazolja, hogy öröklött, hagyományos aktusaink szívósabbak annál az eredeti alap gondolatnál, amelyből keletkeztek.

Végző tanulság belőle pedig az etnológia kutató módszerére vonatkozik. A természettudományos diszciplína, mint már nem egy újabb esetben, úgy itt is csődöt mondott. A csóknak a kölcsönös megszaglásból származtatása nem tartható fenn többé. A folkloresanyag bevonása a vizsgálódás keretébe esetünkben is igazolta a szellemtudományok (historia-pszichológiai) eljárás módjának egyedül célravezető voltát.

Solymossy Sándor.

JEGYZETEK:

¹ Rich. Andree: Der Nasengruss. (Globus, 1879. XXXV. 151.; u. ez kötetben: Ethnogr. Parallelen u. Vergleiche. Neue Folge. 1889. 223—27. ll. — A. Kirchoff: Der Mundkuss eine Abart des Nasengrusses. Globus, 1893. LXIII. 14. — Kristoffer Nyrop: Kysset og dets Historie.² København, 1897. (VIII. fejezete: „Kyssets oprindelse“ = A csók eredete. 177—190. ll.) — A nagy enciklopédiák közül az Encyclopaedia Britannicában E. B. Tylor nevezetes cikke „Salutations“ c. a. (XV. köt.) Ez a híres eredetmagyarázat a VII. kiadásban még megvolt, a legújabb XI.-ben ki maradt. — Nouveau Larousse Illustré-ben (I. 1901.) Baiser c. a. — Magyar emlékezősek a szokásról külön cikkeken: Kultsár Istv.: Hasznos Mulatságok, 1817. II. 365. és 1827. II. 267. — Athenacum, 1842. II. 1008. — Délbáb, 1855. 47. sz. — Knauz: Magyar Sion, 1864. 51. — Adatközlés ezeken kívül a különféle utazási és primitív népekről szóló művekben természetesen igen sok akad.

² Kreitner Gusztáv: Gr. Széchenyi Béla keleti utazása. Bpest, 1882. 544. l.

- ³ The Studio, 1925. évf. 3. füz. és Magyarság, 1928. ápr. 13. sz.
- ⁴ Winwood Reade: Savage Africa. Lond., 1863. 193. l.
- ⁵ Bayard Taylor: Nord. Reisen, ném. ford. 1876. 135. l.
- ⁶ Schefferi: Lappland, 1675. 317. — Linnaeus: Tour in Lappland. Lond., 1811. l. 315. — Frijs Globus XXII. 52.
- ⁷ U. T. Sirelius: Die Herkunft der Finnen. Helsinki, 1924. 58.
- ⁸ Castrén: Reiseberichte u. Briefe aus den Jahren 1845—49. Schiefner-kiadás. Szentpétervár, 1856. 182.
- ⁹ K. Nyrop monografiája, l. itt 1. jegyz. a. 87. l.
- ¹⁰ Nordenskiöld: Umseglung Asiens auf der Vega. II. 246.
- ¹¹ E. Pétitot: Les grands Esquimaux. Paris, 1881. 58.
- ¹² Rink: Danish Greenland. Lond., 1877. 223.
- ¹³ Wallace: Der malayische Archipel. II. 152.
- ¹⁴ Waitz-Gerland: Anthropologie der Naturvölker. III. 328.
- ¹⁵ Verhandlungen der Berliner Gesellsch. für Erdkunde. 1885. 162.
- ¹⁶ Chalmers and Gills: Work and adventure in New-Guinea. Lond., 1885. 151.
- ¹⁷ Lamont: Wild Life among the Pacific-Islanders. 18.269.
- ¹⁸ Darwin: Naturwissenschaftl. Reisen. (Dieffenbach ford.) II. 198.
- ¹⁹ Rich. Andree l. itt 1. jegyz. a. 226—27. ll.
- ²⁰ Kr. Nyrop id. m. (l. 1. jegyz. a.) 82—86. ll.
- ²¹ Brit. Múz. 500. sz. a. a XVI. századból Kr. e. L. Maspero: Etudes égyptiennes. Paris, 1879. l. 27. — U. ő: Les contes populaires de l'Égypte ancienne. Paris, 4. kiad. 1908. 196—207. ll. „Le prince prédestiné.“ — Günther Roeder id. m. ben 102—108. — Eredetiből készült magyar fordítása: „Ó-egyiptomi mesék. Goldzsiherné Freudenberg Mária írásaiból.“ Bp., 1928. 22—30. ll. Jegyzetek hozzá Heller Bernáttól 87—92. ll. (L. ismertetését jelen füzetünk Irodalom-rovatában.)
- ²² Jagor: Philippinen. 132. id. Andree i. m. 225.
- ²³ Mackenzie: Burmah and the Burmese. 86. „Instead of saying: „give me a Kiss“, they say: „give me a smell“.
- ²⁴ Bastian: Reisen in Birma. Leipzig, 1866. 167.
- ²⁵ Crawford: History of the Indian Archipelago. I. 100.
- ²⁶ Williams: Fidji and the Fidjians. Lond., 1858. I. 152.
- ²⁷ G. Klemm: Allgemeine Kulturgeschichte. IV. 309.
- ²⁸ Pruner Bey: a Mémoires de la Soc. d'Anthrop. de Paris. I. 325.
- ²⁹ Walker: a Journal of the Anthropological Society. 1868. VI. 63.
- ³⁰ A. Erman: Reise um die Erde. Histor. Bericht. II. 145. és P. Huc lazarista: Empire chinois. Paris, 1854. I. 24.
- ³¹ Spix u. Martius: Reisen in Brasilien. I. 376.
- ³² Jagor: Philippinen. 132.
- ³³ R. Andree: Völkergeruch. Ethnogr. Parallelen u. Vergleiche. Neue Folge. 1889. 215.
- ³⁴ Grimm: Deutsche Sagen. 13. sz. „Die Schlangengjungfrau.“ Forrási: Prätorius: Weltbeschreibung 661. (eszerint 1512-ben történt az eset); Kornemann: Mons Venetis, cap. 34. 189—192. ll.
- ³⁵ Dunlop-Liebrecht: Geschichte der Prosadichtungen. Berlin, 1851. 173. l.
- ³⁶ Mennung: Der Bel Inconnu. Diss. Halle, 1890.
- ³⁷ Aarne-Thompson típusrendszerében (FFC. 74. sz.) 425. szám: „The Monster (Animal) as Bridegroom.“ 426. és 433. alatt is! „The Prince as a serpent.“ 69. l.
- ³⁸ „Tányértalpm“ típus Aarne-Thompsonnál (The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography. 1928). „The Frog King.“ 70. l.
- ³⁹ Bolte-Polivka Grimm-jegyzetei az 50. sz. meséhc. (l. k. 432—442. ll.) — Chauvin arab bibliográfiája VII. köt. 71. l. 348. számhoz (Szaif el Muluk története az 1001 éjben) és Aarne-Thompson (Sleeping Beauty) 410. sz. 66. l.
- ⁴⁰ L. Óváry Zoltán: „Rózsa és Ibolya.“ Ethnogr. 1923—24. évf. 23—30. II. — Aranyánál hiányzik a csók, az elfeledés a banya átkára történik. — Sok helyt máshol is el van e képtelennék tetsző vonás hagyva. Campbell skót-gall meséjében (Pop. tales of the Highlands. I. k. 2. sz.) hű kutyája ugrik fel rá s az csokolja meg. — Bibliográfiája: Aarne-Thompson 313. sz. 51. l. (The Magic Flight. IV. motívum.); Köhler: Kl. Schr. I. 161.; Cosquin: Les contes indiens et l'occident. Par., 1922 89-től; Grimm-variánsok: 113., 186., 193. sz. a. l. hozzá Bolte-Polivka jegyzeteit (főképp II. 517—27). Magyar előfordulása: nálam: „Arany János népiessége.“ Ethnogr. 1917. 9. l. jegyz. ben 20 változat.

⁴¹ L. *nálam*: Ethnogr. 1918. 277—286. ll. „Népmese-tanulmány“; lehető teljes változatirodalom u. o. 278—9. ll.

⁴² Pl. a skót „Sir William's Gost“ balladában (*Aytoun* gyűjt. II. 98. l. és *Child*-nél II. 145., 149., 152.; u. o. V. k. 60—61. ll.). Idézem közérthetőbb nyelven, *Warrens* német fordításában (Schott. Volksl. der Vorzeit. Hamb., 1861. 52.

„O kām ich zu dir in's Kämmerlein —
Ich bin kein irdischer Mann —
Und küsst' ich dir deinen rothen Mund,
Da wär's um dich gethan!“

A monda irodalma: *Erich Schmidt*: Charakteristiken. Berl., 1902. I. 189—238. ll. „Bürgers Lenore“ (monda-monografia); anyag *Child*-nél id. h. — *Bolte-Polivka* I. 408. és jegyz. — *Naumann*: Isländische Märch. Jena, Diederichs, 1923. 9. sz. „Der Küster von Myrka“ és 310. a. jegyz. — *Aarne-Thompson*: „The dead bridegroom carries off the bride.“ 365. sz. 61. l. — Magyar változatok: *Versényi Gy.*: Erdélyi népmondák. (Ethnogr. VII. 1901. 315. l. 61. sz. a. — *Kriza J.*: Vadrózsák. 553. sz. a. „Szép Salamon Sári“ ballada. — *Istvánffy*: Palóc népköltem. 2. sz. a. 79. l. — Ethnol. Mitteil. aus Ungarn. I. évf. 1889. 341. l. (sváb). — Ethnogr. 1928. 54. és szerk. jegyz.

⁴³ Irodalma: *J. Bolte*: Über den Ursprung der Don-Juan Sage (Zschr. für vergleich. Litter. Geschichte. XIII. 374—401. — *G. G. Bevoite*: La légende de Don-Juan. Paris, 1906. XX. 547. — *Klapper*: Erzählungen des Mittelalters. Breslau, 1914. 164. sz. a. — *Nálunk*: *Kisfaludy Károly* „Karácsoncj“ balladája és *Kálmány L.* „A beszélő koponya“ (Hagyományok. II. 44. sz. a.); l. még Ethnogr. 1911. 317.

⁴⁴ *A. Grandidier*: Histoire physique, naturelle et politique de Madagascar. Paris, III. köt. 1882. 218. l.

⁴⁵ *E. Modigliani*: Un viaggio a Nias. Milano, 1890. 185. — Róla szól még *Alex Gahs*: „Blutige und unblutige Opfer bei den altaischen Hirtenvölkern.“ (Semaine internationale d'Ethnologie religieuse. Session IV. 1925. 222. l.)

⁴⁶ L. „Névmágia“ cikkemet a Szinnyi Emlékalumban (Magyar Nyelv, 1927. évf. 83—99. ll.) és u. o. *Zlinszky Aladár*-t „Névvarázs“ c. a. 100—109. ll.

⁴⁷ L. „Kőműves Kelemenné“ tanulmányomat. Ethnogr. 1923—24. évf. 133—143. ll.

MAGYAR ARATÓSZOKÁSOK.

(Ide tartozik az I. tábla!)

Elhalványult aratószokásainkra először néhai *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter egyik 1901. évi fölhívása irányította a közfigyelmet, amikor is a földbirtokos társadalmat az aratóünnep ősi szokásának életrekeltésére fölhívta. A rendeletről az „*Ethnographia*” 1901. évfolyamának szerkesztői dícsérőleg emlékeznek s hozzáteszik, hogy „folyóiratunk volna hivatva e részben útbaigazítással szolgálni, de a magyar nép aratóünnepére alig van valami irodalmi följegyzésünk”. Fölkérik tehát a munkatársakat, hogy erre vonatkozó közleményeikkel mielőbb keressék föl az „*Ethnographia*”-t. Tájékoztatóul pedig mindjárt közlik is egy magyar aratóünnep leírását a „*Budapesti Hirlap*” július 12-i számának hírvonatából.¹

A földművelésügyi miniszter fölhívása csakugyan ama bizonyos tizenkettedik órában jött, amikor még menteni lehetett, ami menthető. Az „*Ethnographia*” akkori szerkesztőinek megjegyzése az irodalmi följegyzéseket illetőleg azonban túlságosan pesszimiztikus volt s nyilván az „*Ethnographia*” régiebb évfolyamainak és *Réső Ensel Sándor* elavult és föltöbb hiányos gyűjteményének² átvizsgálásából táplálkozott. A valóságban sokkal jobb volt a helyzet, mint azt a szerkesztők gondolták. Hiszen *Réső Ensel* előtt már egy évtizeddel megjelent a magyar aratásnak és a vele kapcsolatos szokásoknak egyik legterjedelmesebb és legszínesebb leírása *báró Prónay Gábor* pompás kiállítású díszművében.³ De ott állott már a könyvespolcokon „*Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban És Képpben*” című nagy irodalmi vállalkozásnak Magyarországot tárgyaló mind a hét kötete is, amelyekben éppen négy közlemény érinti a magyar nép aratószokásait.⁴ Ha akkor ezeknek a följegyzéseknek nyomán egy, a néphagyományok szellemének megfelelő, színes és vonzó tájékoztató készül, ma többet tudnánk aratószokásainkról s aratóünnepcinknek sem volna ma olyan irodaszagú, hivatalosan nagy képe, mint amilyenné jóindulatú, de tájékozatlan szolgabírói, jegyzői és tisztartói fáradozások átgyúrták!

Mint az „*Ethnographia*” további évfolyamai elárulják, a szerkesztők fölhívásának nem volt meg a kívánt eredménye. Aratószokásainkról, aratóünnepcinkről az „*Ethnographia*” címére nem érkezett egyetlen talpraesett leírás sem. De az időközben nagyarányúvá fejlődött magyar monográfiairodalom megszívlelte a figyelmeztetést és a falvak, városok, vármegyék, föld- néprajzi egységek tudományos leírásai igrkeznek beszámolni aratószokásainkról is.

¹ L. „*Ethnographia*” 1901. évf. 335. l.

² L. *Réső Ensel Sándor*: Magyarországi népszokások. Pest, 1867.

³ L. *Báró Prónay Gábor*: Vázlatok Magyarhon népéletéből. Pest, 1855. „Barabás Sterio és Véber huszonöt színezett kép-művével”. II. fejezete szól az aratásról, „Az aratók koszorúja” c. képpel!

⁴ L. *Baksay Sándor*: Magyar népszokások. (II. köt. Bpest, 1891. 73. l.) — *U. az*: A Meesek környéke. (IV. köt. Bpest, 1896. 280. l. Képpel.) — *Platthy Adorján*: Hevesmegye mátrai része. (VI. köt. Bpest, 1900. 203. l. Képpel.) — *Benedek Elek*: Udvarhelymegye. (VII. köt. Bpest, 1901. 331. l. Képpel.)

A világháború után, mikor népszokásaink irányában is fokozottabb érdeklődés nyilvánult, a Magyar Néprajzi Társaság elérkezettnek látta az időt, hogy e téren munkába álljon. Mindenekelőtt elhatározta, hogy elkészítteti a magyar népszokások leltárát. „A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára“ I. köteteként kiadott „A magyarság táncai“ című mű megjelenése után jelen sorok íróját és Szendrey Zsigmondot megbízta, hogy az irodalomból gyűjtsék össze mindazt, ami a magyar nép szokásaira vonatkozik, hogy az később könyv alakjában a nagyközönség kezébe adható legyen. A gyűjtés munkája immár négy év óta folyik s munkájában kiderült, hogy e téren majdnem kimeríthetetlen szellemi kincseshányával állunk szemben. Alig van olyan magyar, vagy magyar vonatkozású oklevél, kézirat, nyomtatvány, mely a népszokásokra adalékot nem szolgáltat. Az aratószokásokra vonatkozó rész e szellemi kincsnek csak igen csekély hányada, mégis olyan anyag gyűlt egybe, hogy ennek alapján most már nemcsak élő, hanem letűnt aratószokásainkról is eléggé tiszta és hiteles képet nyerhetünk. Hogy a magyarság szokásainak nagy adaléktárából éppen az aratószokásokat választottuk első mutatványul, annak oka az, hogy, úgy látszik a „Falu-Szövetség“ ösztönzésére újabban ismét dícsértetes törekvést látunk az aratóünnepnek megtartására. Az aratóünnepnek rendezése körül azonban igen nagy a tájékozatlanság. Talán nagyobb, mint volt Darányi idejében! Legalább is erről tanuskodik a „Falu-Szövetség“ hivatalos lapjának, „A Falu“-nak ezévi 6. számában „Aratóünnep“ cím alatt megjelent közleménye. Sajnos, ez az „útmutatás“, illetve „programm“ az idevágó hagyományoknak nagyon fogyatékos ösmeretére, vagy azoknak meg nem értésére s ennek következtében az egész népszokásnak téves irányban való átgurására vall. Ilyen jelenség láttára kötelességet véltünk teljesíteni akkor, amikor hagyományszerű aratószokásaink összefoglaló ösmertetését elhatároztuk. A tudományos érdek szemmeltartása mellett is talán sikerülni fog írásunkkal az e téren irányvesztett érdeklődést a népszokomány ösmereti forrásaihoz visszavezetni!

*

A magyar aratás a múlt évszázad közepétáján még bizonyos hagyományos szokások mellett folyt le. Természetesen ezek a szokások nem voltak egyformák s nemesak vidékenként, hanem a földbirtok nagysága szerint is különböztek. Más volt az aratás a köznép, a „szegénység“ s más a közbirtokosság, az „uraság“ földjein. „A szegény földműves, hogy Isten adományát betakaríthassa, nőstől, gyermekestől a mezőn dolgozik.“⁵ — „Az aratás idejére... csaknem mindenki otthon marad. A nőhöz aratást gyengéknek látszó 13 éves leányok is minden baj nélkül bevégezik. Olvan leány nincs is, bármilyen jómódú legyen, aki kikerülné az aratást, mert ez le nem mosható foltot hagyna rajta.“⁶ — „Aratásban, kaszállásban a szomszédok egymást segítik, úgy, hogy egyik nap egyiknek, másik nap másiknak megyen munkára az ősze clegyedett két háznépe.“⁷ — „Az aratási vasárnapokon gyakran van kaláka, ami azt jelenti, hogvha egy gazda egy nap alatt le akarja aratni a búzáját, összehívja kalákára az egész falu legény-leány fiatalságát. Ezek vasárnap hajnalban leszedik az egész termést. A gazda délutánra cigányt fogad nekik, bort hozat, kalakabált rendez, ahol reggelig táncolják a ropogós csárdást.“⁸ — „Az egymásnak nyuj-

⁵ L. Báró Prónay Gábor: Id. m. 9. l.

⁶ L. Báró Nyáry Albert: Piliny néprajzi vázlata. „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője“ 1909. évf. 133. l.

⁷ L. Mészöly Gedeon: Az Őrség száz évvel ezelőtt. „Ethnographia“ 1918. évf. 104. l.

⁸ L. Móricz Zsigmond: Szatmármegye népe. „Magyarország Vármegyéi És Városai“ Szatmármegye-kötete. 266. l.

tani szokott kölcsönös segítség vonzó színezetet ad a székely népéletnek. Egyik szép példája ennek a *kaláka*. Ez abban áll, hogy az egy utca- vagy az egész falubeliek valamely sürgős munka esetén segítségre meghívatnak. Minthogy ez kölcsönbe megy, senki sem szokta kivonni magát alóla. A gazda munkaközben csak kenyérrel és pálinkával kínálja meg a kalákásokat, de a munkát nagy lakoma és rendszerint tánc követi. Az arató kalákát zene szó élénkíti.⁹

Mindez máskép ment a módosabb gazdánál, vagy éppen az „uradalom”-ban! Itt sem a családtagokkal, sem a cselédséggel, de még kalákával sem győzték volna az aratást. Hazánkban máról-holnapra egyszerre beérik

1. ábra. Az aratókoszorú hazavitele a múlt század 50-es éveiben. (Nagy Magyar Alföld.)

a gabonaféle; a helybeli szegénységnek elég gondja van ilyenkor a magáéval, miért is a terjedelmesebb földbirtokokon idegen *aratókról* kellett gondoskodni. Aratókul nagyobb tömegben rendszerint olyan vidékek népe ajánlkozott, ahol a földművelés nem volt elegendő a lakosság kenyér-szükségletének ellátására. Ezekről az aratási vállalkozásokról álljon itt az alábbi néhány jellemző leírás.

„Egyik főfoglalkozása az egeri népnek az aratásra való menetel, mi így történik. Búzaérés előtt egy pár héttel két ember elindul az Alföldre *búzá*t nezni s ha valamely határban jó életet talál, a tulajdonossal aratórészben megegyez, meghatározván ez alkalommal az aratók számát is. Az ily búzanéző, kit később gazdának neveznek, fogad, vagyis vállal maga mellé annyi számú aratót, amennyit kiállítani megígért; minden bevállalt közarató a gazdának bizonyos mennyiségű

⁹ L. Kozma Ferenc: A székelyek, „Az Osztrák Magyar Monarchia írásban És Képen” Magyarország VII-kötete. 265. l.

pénzt tartozik lefizetni 30 krtól 1 ftig. Ezen pénzből először a búzanézők vagy gazdák fáradsága jutalmaztatik meg, mi megmarad, azt közösen áldomásul megisszák.¹⁰

„Felső Magyarország terméketlenebb tájékairól a termékenyebb megyékbe minden évben rendszeren ezrek vonulnak le, kik ott részint mint aratók, részint mint cséplők bizonyos, s annak idejében magukkal haza viendő gabonarészletért szerződnek. Ezeknek nyeresége e szerint merőben a föld termékenységtől függ; néha 12. vagy 15. részét kapják a kévéknek s azonfelül élelmezést. Alsó Magyarország nagyobb pusztáin, hol egyszerre 6—800 aratót is fogadnak, élelem helyett több részt adnak nekik az összes termékből, vagy amint a Bánságban szokás, készpénzzel fizetik munkájukat; ugyan is tetemes költségbe s fáradságba kerülne, ha naponként annyi embert kellene élelemmel ellátni. Vannak ugyan oly gazdaságok is, hol az aratás idején minden nap 200 aratónak is főznek, s itt azután a konyha egy nagy műhelyhez hasonlít, hol az arra fölvetett asszonyok szüntelen sűrögnek, forognak, sütéssel, főzéssel foglalkozván éjjelnappal. Ily helyeken ez idő alatt esupán kenyérsütéshez néhány száz mérő liszt kívántatik.

Az aratók eledele leves s még egy tál főzelék vagy tészta étel; kapnak ugyan húst is, de csak három vagy négyszer egy héten s erre a kislejtezett juhokat szokták levágni. Egy kétkerekű talyiga, melyen ételeciket tartalmazó egy vagy két fedeles bödön rejlik, lassú számártól vontatva, azon mozgony, mely nekik dél felé eledeleiket kiszállítja a mezőre. Itt környezve az aranykalászkától, ők, több csoportokra osztva az ebédhez látnak.

Az aratók e vidor társasága, mely kitéve a nap égető hevénnek, munkája terheit nem érezve, bércet s mezőt harsogató vidám dalolással éli le többnyire nap-pala óráit, méltán magára vonja az átmenő utasnak csudálkozó figyelmét.¹¹

„Itt van mindjárt sz. Jakab napja, felszakadt a búza töve, innen-onnan aratók után kell látni. A szegényebb falvak lakói, kiknek kiesi a határjuk, vagy ha a termés rosszul ütött ki, felkészülnek s mennek lefelé aratni. Felrakosznak minden csimotástul, ijastól-fijastól, heten-nyolcan egy kocsi-ra; a vasfazék oda van akasztva a nyútóra a kocsi alá, villák, kaszák hátul a saraglyában nyúlnak ki... öt-hat kocsi ballag egymás után, megrakva emberrel, eleséggel, szerszámmal... Midőn leérnek a tett helyre, a hova szándékoznak, elszegődnek valami módos emberhez, vagy valami kurta urasághoz aratni. Leginkább átaljában fogják fel a lábán levő életet, innen aztán *átaljasok*-nak nevezik őket; a férfiak vágják az életet, a nők pedig és a gyermekek, a hol keresztbe szokták rakni a gatz, markot vernek, a hol pedig vontatóba, ott gyűjtenek és gereblyéznek.

A kisebb birtokú gazdák leginkább részeseket szoktak fogadni, ötöt, hatot, tizet, tizenkettőt, már amint a szükség hozza magával. Az árpát hetedén, nyolcadán, a búzát pedig nyolcadán vagy kilencedén szokták adni, azaz minden hetedik vagy nyolcadik köből a részeseké a termésből. Azonkívül még mindegyik részes kap egy vagy két kocsi szalmát, vagy részt abból is. Ezért aztán a részesek tartoznak a gabonát learatni, elnyomtatni; a szalmát boglyákba, kazlakba rakni stb.; sőt néhol még a gazda szőlőjét is megkapálják.

Hogy aztán az ilyen részesek közt, a hol annyi ember van egy rakáson, van aztán víg élet, van ledérség, tréfa, bolondság: azt mindenki elgondolhatja.¹²

¹⁰ L. *Mártonffy Károly*: Az egri nép jelleme, viselete, szokásai. „Magyarország és Erdélyország Képekben“ IV. köt. Pest, 1854. 79. l.

¹¹ L. *Báró Prónay Gábor*: Id. m. 10. l.

¹² L. *Török Károly*: Mezei munkások. „Magyarország Képekben“. II. köt. Pest, 1868. 248. l.

„Aratóit a gazda már újévben megfogadja, mert akinek csak tíz holdra menő vetése van is, maga már nem igen arat; nem mintha rá nem férne, vagy megalacsonyítónak tartaná. Nem. Az volna a megalacsonyító, hogy a szegénytől elvegye kenyérért, keresetét. Az ilyen gazda nem kapna napszámot egyéb munkára, mert a szegénységnek is megvan a maga fekete könyve, melybe a fősvény vagy huza-vona gazdát bejegyzí.

Aratóink táplálása a gazda gondja. Vagy úgy, hogy maga főzi s hordja ki nekik az ebédet, mely esetben a gazdasszony mélyen bekanyarítgasson a zsiros bödönbe, különben „szó éri a ház elejét”; vagy pedig kiadja nekik az eleséget: 8 kilogramm kenyér, 3 liter kása és tarhonya, 1 kilogramm szalonna egy

2. ábra. Az aratókoszorú hazavitele a mult század 70-es éveiben. (Nagy Magyar Alföld.)

emberre hetenkint. Pénzért ritkán aratnak, legfeljebb silány gabonát, napszámra 2 forintért. Általában az arató „részelt”, „részből arat” tizenkettedén, s ha rossz a termés, tizedén. Azaz minden tizedik vagy tizenkettedik kereszt az övé, melyet a gazda be is hordat, ki is nyomtat neki. Így a szegény ember pár hét alatt egész évi élelmét, 12—15 köből gabonáját megkeresi.¹³

A Székelyföldön „július vége táján kezdik aratni a rozst s augusztus első hetében a búzát. A napszámos ember átlag három-négy kalongyát arat egy nap (egy kalongyát 27 kévével számítva); de a gazdának és háznépének markában forróra melegszik a sarló nyele, s az eredmény egy személyre öt-hat kalongya. A napszámos átlag 40—50 krajcár napszámot kap, sőt ha tél idején előlegezte a napszámot pénzben vagy terményekben, csak 30 krajcárral elégítik ki; de annál

¹³ L. Baksay Sándor: Magyar népszokások. Id. m. 115. l.

jobban dúskál ételben, italban, mert ötször kap enni napjában s legalább háromszor pálinkát“.¹⁴

Ezek a valósággal hivatásos aratók mindig bizonyos gazdasági szervezetben indultak munkára. Minden *aratóbokor* vagy *aratóbanda*¹⁵ mindenkéltől választott egy *aratógazdát* vagy *bandagazdát*, aki az aratási szerződést a többi nevében is megkötötte, az aratórészt vagy bért igazságosan szétosztotta, az élelmezésre s a munka menetére fölügyelt.¹⁶ Az aratógazda rendszerint az aratásnál is a banda élén járt; ő volt az előkaszás. Ő fogta föl a *pásztát* (néhol: *pásznát* vagy *páznát!*), miért is neve ilyenkor *pásztafej* (vagy *páznátosi!*)¹⁷ volt. Az ő tiszte volt még rendet tartani a tarlón, hogy ott sem *előrevágók*, sem *lapátnyelet készítő*к fölöslegesen zavart ne okozzanak.¹⁸ *kaszások*, *félkezesek*, *részesek*, *félrészese*к, *kepések*, *kepézők*, *marokszedők*, *marokverők*, *kettzők*, *kéveketők*, *gereblyézők*¹⁹ a helyükön.

¹⁴ L. *Benedek Elek*: Udvarhelymegye. Id. m. 331. l. — A felföldi tótságnak alföldi aratási vállakozásairól l. *Réső Ensel Sándor* Id. m. 50—51. és 350—351. lapjait!

¹⁵ „Banda, bokor egy tömegben dolgozó arató csoport.“ L. *Beke Ödön*: A pápavidéki nyelvjárás. „Nyelvészeti Füzetek“ 17. sz. Bpest, 1905. 22. l.

¹⁶ „Szokások az aratóknak körükből az aratás megkezdése előtt egy gazdát választani, ki fizetésök pontos kiszolgáltatására felügyelvény, a szerződött, bérül kapott gabonát köztök kiosztván, felelős a birtokosnak a munka pontos teljesüléséről.“ L. *Báró Prónay Gábor*: Id. m. 10. l. — „*Aratógazda*. Aratók feje, aki általán az illető birtokostól nagyobb vagy több telket aratásra fölvesz s a fogadott munkát több alárendeltjeivel végzi s azok élelmezéséről gondoskodik.“ L. *Czuczor Gergely és Fogarasi János*: A magyar nyelv szótára. I. köt. Pest, 1862. 194. hasáb! — *Számadókepés*: aratógazda. L. „Az élet koszorúja“ c. napihírt a „Budapesti Hírlap“ 1901. évf. 12. sz. ban (vagy „Ethnographia“ 1901. évf. 335—336. l.)

¹⁷ „Az aratók nevezik pásztának a földnek azt a részét, melyet két, három vagy több arató a búzaföldön keresztül elfog és aratva rajta általmén. Székely szó.“ L. „Magyar Tájszótár.“ Buda, 1838. 288. l. — „*Pásznát*, szakasz, osztály a gabonás mezőkön. Kemencsali szó.“ L. *U. ott*: 288. l. — „*Pásznát*: tér, melyet az aratók egyszerre elfognak s lemetszenek.“ L. *Kis Sámuel*: Sopronmegyei tájszavak. „Magyar Nyelvőr“ XXXV. köt. 42. l. (A „Tudományos Gyűjtemény“ 1848. évf. után!) — „*Pásztafej*: aki legelső az aratásban s arra vigyáz, hogy egyenesen vágások keresztül a pászta. Székely szó.“ L. „Magy. Tájsz.“ Buda, 1838. 288. l. — *Páznátos*. Aki az aratók közül elől arat és a többi utána. Így hallottam Ságbon 1828. sept. 30.“ L. *Kresznerics Ferenc*: Magyar Szótár. II. Rész. Buda, 1852. 126. l.

¹⁸ „*Előrevágó* = vágató“ (aki t. i. az előtte kaszálókat előzni akarja.) L. *Körész Kelemen*: Székelységi tájszók. „M. Ny.őr“ II. 426. l. — „*Lapát-nyelet készített, hónap sütni akar*. (Olyan aratóra mondják, ki a többtől elmarad.)“ L. *Benedek Elek*: Háromszéki szólásmódok. „M. Ny.őr“ VIII. 514. l.

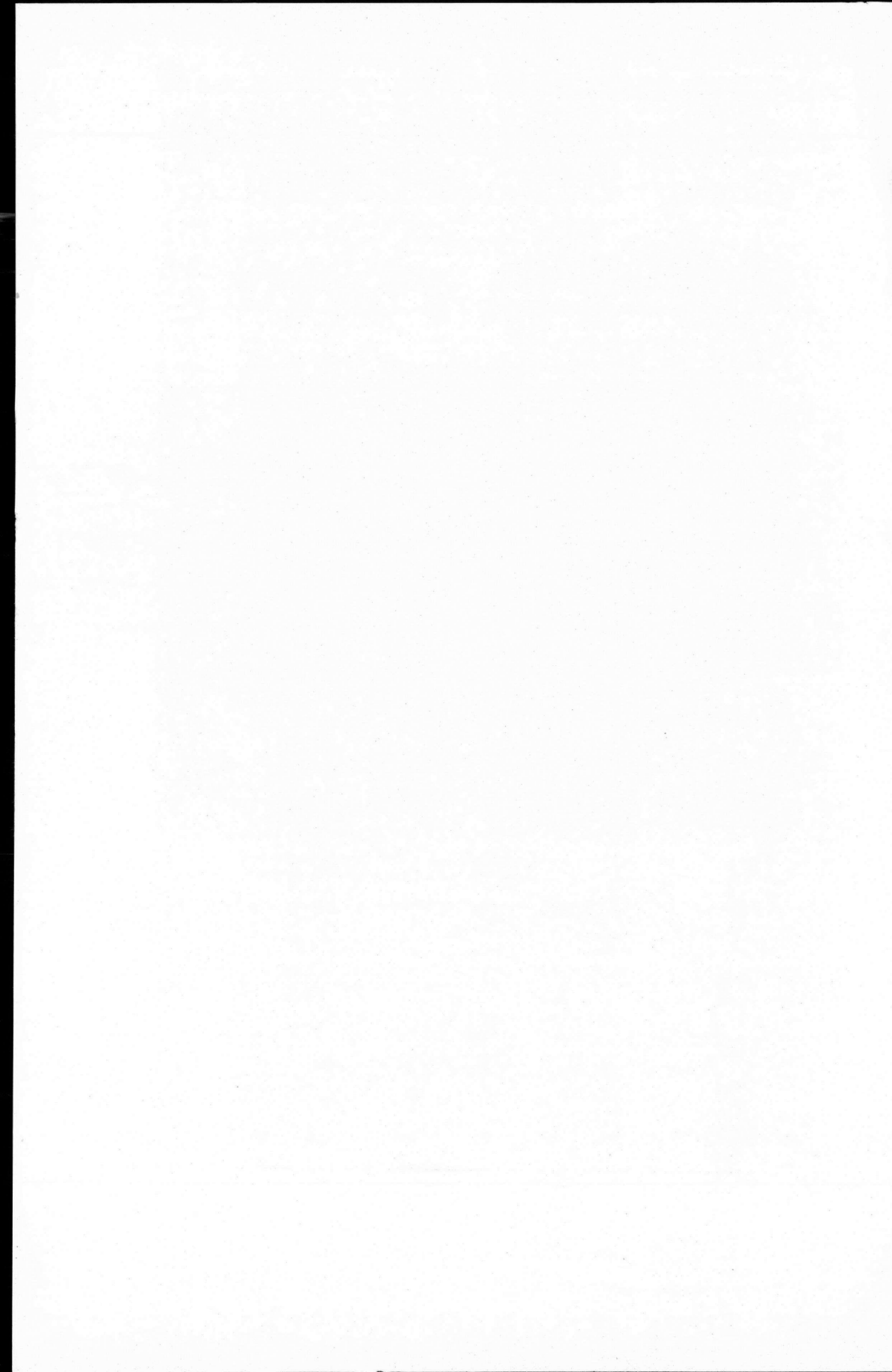
¹⁹ „A kaszás ember vágja a rendet, a *félkezes* szedi a hónapj, *hónajj*oz. Este kivét kötnek, ótan keresztelnek. 18 kive egy kereszt, a legelső kive: a pap, a legelső: a papné. Vigtíre a kaparíkot gereblyélik össze.“ L. *Maday Gyula*: A hajdúk beszéde. „Nyelv. Füzet“ 56. sz. Bpest, 1909. 27. l. — *Ríszes*: aki a gabonát „rízibül“ learatja, feltakarja, cinyomtatja.“ L. *Oláh Gábor*: A debreceni nyelvjárás. „Nyelv. Füzet“ 26. sz. Bpest, 1906. 32—33. l. — „Aratáskor a kaszás „egészrész“ után a „félrész“ clőször a „markot“ szedi, ebből összegyűl a „kive“, melyekből 9—10 képez egy „csomót“. L. *Báró Nyáry Albert*: Id. m. 134. l. — „*Kepe*s arató: ki bizonyos részt kap a gabonából.“ L. *Bánóczy József*: Tolna megyei tájszók. „M. Ny. ór“ VI. 523. l. — „*Kepe*s: részes arató.“ L. *Jaksics Lajos*: Tiszadobi tájszók. „M. Ny. ór.“ XX. 285. l. — „A szoros értelemben vett aratótól, aki a gabonát vágja, különbözik a *marokszedő*, *kévekető*, *kepéző*, *gereblyéző*.“ L. *Czuczor—Fogarasi*: Id. m. I. köt. 194. l. — „*Marokszedő*: aki az arató után fölszedi a gabonát.“ L. *Ballagi Béla*: Sopronmegyei tájszók. „M. Ny. ór“ VI. 373. l. — „*Marokszedő*: ki a lekaszált gabonát markokba rakja“ L. *Mórocz István*: Veszprémmegyei tájszók. „M. Ny. ór“ XVI. 528. l. — „*Marokszedő*: oly leány, ki a veteményt marokba fogva, kötelet, szalma gúzt fektet alája s kévébe köti.“ (Neve még *kettző* is!) L. *Markovics Sándor*: Fehérmegyei tájszók. „M. Ny. ór“

Ethnographia (Népelet).
Jahrg. 1928. évf.

Az aratókoszorú hazavitele korunkban. Karancsság, Nógrád megye.
Das Einbringen des Erntekranzes heutzutage. Karancsság, Com. Nógrád.

Tafel I. tábla.

legyenek. A gazdával vagy urasággal egyetemben eljárt *részelni, kepelni, a kepekereszteket* kijelölni.²⁰ A népi fölfogás szerint akkor kezdődött az aratás, mikor az aratógazda az első pásztába belevágta kaszáját s akkor végződött, mikor az utolsó keresztre is rátette a „papkévé”-t.²¹

A földbirtok nagysága, tehát az aratás mérete szerint az aratószokások is másként jelentkeztek a szegénységénél s másként a tehetősebb gazdáknál. A szegény ember, ha magának aratott, nem csinált ünnepséget aratásából; aratása csak akkor színesedett és hangosodott meg, ha atyafiaival, szomszédjaival, falubelieivel kalákában aratott. Vigadozni, ünnepet ülni pedig csak akkor jött kedve igazán, ha más gabonáját aratta. Az aratás azonban minden körülmények között csöndben és némi meghatottsággal indult. „A mint lefonnyad a búza sássa, Péter-Pálkor, legkésőbb Sarlóskor megroppan a gyökere, megkezdik az aratást, rendszerint péntek vagy szombat napon.”²² — „Aratás megkezdése előtt Csesztreg, Pórszombat vidékén az aratók, mielőtt munkába fognának, térdepelve imádkoznak, azután két gabonaszálat derekukra kötnek s ez mindaddig ott marad, míg magától le nem csik.”²³ — „Mikor a birtokos legelőször megy ki az aratókhoz, ezt ők gyengéd figyelemnek tekintik; vidám szívvel mennek leányok, asszonyok élébe, s őt, bévett szokás szerint kalászkokkal terhelt könnyű szalmatekerccsel kötik körül, melyből a váltság hajdan pengő huszasokból állott, most azonban egy vagy két akó bor is megteszi.”²⁴ — „A földesurakat... gabonakalászköből font koszorúval megkoszorúzzák. A marokszedők tiszte ez. Az illetőnek a derekát kötik át. Ennek fejében ajándékot kapnak.”²⁵ — „Kocsordon az aratás megkezdésekor a földesurat szalmakötéllel körülkötözik az aratólányok, s amíg pénzt nem oszt szét közöttük, nem eresztik szabadon; de a kötözés szükséges, különben nem ereszt jól a búza.”* — „Vallásos érzülete gyakran megbuzdul aratás közben is a korosabb aratóknak; ajkáról hálaadó énekét lehet hallani, míg két karjával a kövér kalász-

IV. 44. l. — „Marokverő: kévekötő fiú v. lány (aratáskor).“ L. *Korda Imre*: Kiskunsági tájszók. „M. Ny. ör“ XV. 282. l. — „Kettőző: aki beköti a kivekötő fávol.“ L. *Ballagi Béla*: Sopronmegyei tájszók. „M. Ny. ör“ VI. 373. l. — „Kettőző: marokszedő, az arató párja; jobbadán hajadon vagy kaszanembíró sihedder, ki a levágott éleket szállóval marokba szedi s egyéb segítséget végez.“ L. *Szokoló Viktor*: Pestmegyei tájszók. „M. Ny. ör“ VII. 90. l. — „Kaszával megy az arató, sarlóval a marokverő (kettőző).“ L. *Baksay Sándor*: Magyar népszokások. Id. m. 115. l.

²⁰ „Részeli: a részeseknek az aratórésztől jutó esomókat (kereszteket) kijelöli.“ L. *Szinnyi József*: Magyar tájszótár. II. köt. 278. l. — „Kapelni: a kepekereszteket kijelölni.“ — „Kepekereszt takarás idején a részes aratók munkadíjával zöld gallyú kijelölt kereszt.“ L. *Jaksics Lajos*: Tiszadobi tájszók. „M. Ny. ör“ XX. 285. l.

²¹ Az aratás technikai menetére, a gabona levágására és felgyűjtésére vonatkozó népies szokincsek igen nagy; feldolgozása túlnőné a dolgozat kereteit, miért is közlését ez alkalommal mellőzzük. A Nagy-Magyar Alföldre vonatkozó anyagot különben is fölgyűjtötte és földolgozta *Györffy István*, „Takarás és nyomtatás az Alföldön“ c. úttörő és alapvető tanulmányában. (Először megjelent „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője“ 1928. évf. 1. sz.-ban, másodszer „A Magyar Föld és Népe“ c. vállalat 3. füzeteként!)

²² L. *Baksay Sándor*: Magyar népszokások. Id. m. 115. l.

²³ L. *Gönczi Ferenc*: Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914. 565. l.

²⁴ L. *Báró Prónay Gábor*: Id. m. 10. l.

²⁵ L. *Gönczi Ferenc*: Id. m. 565. l.

* L. *Szendrey Zsigmond*: Szatmármegye néphagyományai. II. „Ethnographia“ 1928. évf., 35. l.

markot szorítja keblére.²⁶ Körülbelül ennyi az, amit aratás közben dívott szokásainkból az irodalom megőrzött. Bezzeg megnyílnak az irodalmi források, mikor az aratás ünnepi befejezéséről adnak számot! Ezeket a szokásokat, melyek „aratőnnep” elnevezés alatt aratószokásainknak külön fejezetét alkotják, földrajzi elterjedésük szerint körülbelül csoportosítva, az alábbiakban adjuk.

„Egy marék kalászt aratás után a szántón hagynak, hogy a jövő esztendőben a zivatar kárt ne tegyen a vetésben... ezen alapszik a Magyarországon mindenütt divatos szokás, hogy az aratás befejezése után énekelve vonulnak annak az udvarába, akinek az aratását befejezték és itt egy kalászkoszorút aratonót vízzel leöntenek.²⁷ — „Két hét multán, mikor leteszi sarlóját, szalagokkal ékített koszorúk és kereszték alatt nagy csoportokban vonul a városba, nem pihenni, hanem vidám dalt zengve, végig járni az utcákat. Egy győzedelmes sereg diadalmi útja ez; táncsal végződő, amely fél éjszakáig tart, s amelyen a leány újdonat új ruhában jelenik meg. Éjjelkor cioszlanak, s a koszorút a házban a tükör ékességeül vagy a templom falára függesztik.”²⁸ — „Azon nap lementé, melyen munkájokat bevégezték, reájuk nézve örömmel, melynek megünnepléséül egy korona alakú koszorút kötnek kalászok s mezei virágokból, melyet estve egy ifjú vezetése alatt, ki ezt botra tűzve viszi előttök, ének s díszmenettel kísérmek tömegestül az udvarba, hol a birtokos, vagy annak tisztje lakik, s azt átnyújtják uroknak mintegy jeléül, hogy az aratás be van végezve. Szokásban van több helyeken, hogy a koszorút vívő ifjút megöntözzék; mely náluk különös figyelemre mutat s fogalmuk szerint egy neme a megbecsülésnek.”²⁹

Göcsejben „a régi jó időkben” az aratás befejezése is ünneppé vált. Az aratók egy, a többinél jóval kisebb kévét, a „Jézus kévét” kötötték s ezt gabonakalászok, vagy mezei virágokból font koszorúval átkötte, fölcifrázták s egyik arató a nyakába akasztva, mentek néha — az akkori legelterjedtebb hangszer — a duda hangjai mellett. E kévét a házigazda áldomással volt köteles kiváltani. A koszorút otthon az asztalra tették s arról ettek vacsorát. A kévét másnap a tyúkoknak dobták, hogy jobb tojók legyenek... Másutt a kepe tetejére tették s akkor vitték haza, amikor a gabonát. Legelőször a Jézus kévét tették a szekérre.³⁰ — A Mecsek környékén „nem egy nyári szombat alkonyán találkozni a kocsolai úton vidám menettel. Aratók térnek haza az aratásról. Két cigánylegény hegedül, néha több is, előttük, utánuk. Két leány viszi rúdon az aratási áldozatot. Egy hosszúkás kosár, válogatott kalászból fonva, kalász az oldala, kalász a fogantyúja és kalász a köröskörül gazdagon kihajló perémzete. Csak a belső fala a kosárnak fényes tiszta arany szalma. Egészen a kis Jézuskának való bölcso, mert hiszen ő rá gondolt, aki fonta. Otthon a gazda, vagy az urasági tiszt lakomával várja őket, annak jó kedvéből termelt elő az a három cigány is. Vacsora előtt az ajándékot átveszi, melyet rendesen verses mondókával ajánl föl az arató csapat vezetője.”³¹ — Somogyban „az aratóünnepnek már csak az uradalmakban szokásosak s nem is a nép, hanem az uraság alkalmazottai rendezik.”³² — A szlavóniai magyarságnál „az aratási áldomást megtartják.”³³ — Vasban „megtartják az arató ünnepet is, de régi

²⁶ L. Baksay Sándor: Magyar népszokások. Id. m. 117. l.

²⁷ L. Herrmann Antal: Az idővarázsolás a magyar s egyéb hazai népek hitében. „Ethnographia” 1895. évf. 200. l.

²⁸ L. Baksay Sándor: Magyar népszokások. Id. m. 117—118. l.

²⁹ L. Báró Prónay Gábor: Id. m. 10. l.

³⁰ L. Gönczi Ferenc: Id. m. 565. l.

³¹ L. Baksay Sándor: A Mecsek környéke. Id. m. 280. l. Képpel!

³² L. Endrei Ákos: Somogy vármegye népe. „M. orsz. Vm. És Vár.” Somogy vármegye. 207. l.

³³ L. Garay Ákos: Szlavóniai régi magyar faluk. „A M. N. M. Népr. Oszt. Értesítője” 1911. évf. 236. l.

mozgalmassága és vidorsága nélkül. Többnyire a szérüre hozatnak cigányt s ott megtáncoltatják a marokszedő lányokat“.³⁴

Nyitraiban „az aratóünnepet mindenütt meg szokták tartani. A gabona levágásának befejeztével a kalászos gabonából koszorút kötnek s azt az aratók kíséretében rendesen egy leány adja át a gazdának, aki viszont megvendégeli őket“.³⁵ — Hontban „szokásban van az aratóünnepség“.³⁶ — Esztergomban „az aratási dologidő nagyon leköti a népet s az aratási mulatságok inkább az uradalmak cselédnépe között voltak szokásban. Ezek ma is megkötik a hatalmas búzakoszorút vagy a koronát, amelyt rúdra emelve hangos nótázással visznek be a tisztartó udvarába s ott jutalmul nagy lakomában van részük, amelynek végén szól a muzsika és táncra perdül a vidám fiatalság“.³⁷ — Az esztergommegyei Bényen az uradalmi cselédség „hatalmas koszorút köt válagotott szép nagy búzakalászból. A koszorút élénk színű (kék, piros, zöld, sárga, fehér) szövetarabokkal és szalmából font bojtokkal, csüngőkkel pazarul feldíszítik. Fából faragott és felöltöztetett aratólegényt és leányt is tesznek az ilyen nagy koszorúkra s az egészet rúdra tűzve viszik be a bérlő udvarába, hol azután nagy lakoma és tánc kezdődik. Az egyes gazdák háznépe is köt az aratás után koszorút. És pedig rendkívüli változatos alakúakat, típus szerint mégis kétfélet. Az egyik típus kalászból való, színes szövetarabokkal és gyöngyökkel, csüngőkkel díszítve. A másik cernára fűzött pattogatott kukoricaszemek közt szintén színes szövetarabok fűzrszerű összeállításából áll . . . E koszorúkat . . . a gazdák . . . nem adják oda szívesen senkinek, mert azt tartják, hogy a koszorúval együtt a jó termésüket is elvesztik“.³⁸ — A nógrádmegyei Pilinyben „aratáskor az uraságtól kapott pénzen dudást fogadnak, vagy ha más nincs, harmónikást s e mellett táncolnak. Az aratók által behozott koszorú nem nagy, de izléses. Zöld és sárga búzaszálakból hat táblát fonnak s azokból egy házikőfélet állítanak össze s feldíszítik búzakalászból, virágokkal. Mikor átadják, rúdon hozzák fehérhús leányok, verset mond hozzá az egyik leányzó, az aratógazdát pedig, akármennyire vigyáz is, leöntik hideg vízzel, hogy jövőre jó termés legyen“.³⁹ — Gömörben aratás végeztével, a koszorú átadása után a földesuróság költségén *kepebál*-at rendeznek.⁴⁰ — Abaújban „az aratóünnep szintén általános. Az aratás befejeztével koszorút kötnek a marokszedő leányok, zeneszó és nótázás mellett beviszik a gazdának, akinek birtokán arattak s az megvendégeli őket. A mulatságot tánc fejezi be, rendszerint valamelyik munkás házánál, de egyes községekben a gazdánál. Felsővadászon és környékén *kepebál*-nak nevezik ezt a táncmulatságot“.⁴¹ — Hevesben „az aratómulatságokat meggyeszerre megtartják, kiváltképen a déli részeken“.⁴² — Hevesben „különösen nagy áldomást tartanak aratás bevégeztéskor. Ilyenkor történik a koszorúvitel. Egy kalászból font s virágokkal felékesített, helységek szerint különféle alakú alkot-

³⁴ L. Sziklay János: Vasvármegye népe. Magyarok. „M. orsz. Vm. és Vár.“ Vasvm. Bpest, 1898. 375. l.

³⁵ L. Sziklay János: Nyitra vármegye lakossága. „M. orsz. Vm. és Vár.“ Nyitra-vm. 155. l.

³⁶ L. Komoróczy Miklós: Hont vármegye népe. „M. orsz. Vm. és Vár.“ Hontvm. 134. l.

³⁷ L. Móríczy Zsigmond: Esztergom vármegye népe. „M. orsz. Vm. és Vár.“, Esztergomvm. 80. l.

³⁸ L. Novák József Lajos: Adatok Bény község néprajzához. „A M. N. M. Népr. Oszt. Értesítője“ 1913. évf., 46. l.

³⁹ L. Bárány Albert: Id. m. 149. l. — Az aratóverset l. 150. l.! — A dejtári uradalom aratóünnepének leírását Kovács Menyhért aratógazda beszédével l. „Nógrádi Hírlap“ 1906. évf. aug. 12. sz.!

⁴⁰ L. Komoróczy Miklós: Gömör—Kishont vármegye népe. „M. orsz. Vm. és Vár.“ Gömör—Kishont vm. 192. l.

⁴¹ L. Sziklay János: Abaúj vármegye lakossága. „M. orsz. Vm. és Vár.“, Abaúj vm. 393. l.

⁴² L. Kürti Menyhért: Heves vármegye népe. „M. orsz. Vm. és Vár.“, Heves vármegye. 219. l.

mány ez, melyet az aratók és marokszedők ünnepélyesen adnak át a gazdának⁴³ — Pestmegyében „aratási mulatságot régebben mindenütt tartottak s búzakoszorút is kötöttek ilyenkor“⁴⁴ — Rákospalotán „az aratás befejeztével nem fonnak koszorút. Azt csak az uraság szegődött aratómunkásai teszik. A felszalagozott, felvirágozott koszorút nagy dudaszóval viszik be a kastély udvarába. Erre a koszorúra szokta aztán adni az áldomást az uraság“⁴⁵

A máramarosmegyei Visken „aratáskor rendszeren a legszebb leányt búzából kötött koszorúval ékítik fel; hosszú pálcára piros kendőt kötnek s úgy vonulnak a falun kercszül a gazda lakára, hol szabad ég alatt várja őket az izletes eledel. Itt a gazda mindjárt italt vesz elő s a legöregebbnek tölt, majd a többinek is sorban, kik mindannyian a gazdára köszöntenek. Utoljára iszik a gazda maga, ilyenféle mondókaival: „Adjon Isten bő csizmát, Kis kalapot, nagy bundát, Bort, búzát, barackot, Hegyesfülü malacot.“⁴⁶ — Szabolcsban „aratás bevégeztével a kendőkkel és szép szalagokkal díszített, póznára tűzött búzakoszorút szép dalok éneklése, sok helyen pedig muzikaszó kísérete mellett viszik be az aratók a gazdának, jelezvén, hogy az aratást bevégezték. Ezt azután rendszeren a gazda fizette áldomás szokta követni... Ezt hívják úgy is, hogy: végző“⁴⁷ — Szatmárban „aratás ünnepét úgyszólván mindenütt tartanak. Legceremóniasabb volt Nagygécen, a Luby családnál“⁴⁸ — Biharban „az aratóünnepet lassankint elhagyják“⁴⁹

A hunyadmegyei Hosdátton szokásban van „aratás végével a koszorúhozás“⁵⁰ — A háromszékmegyei Zágomban „aratás végeztével a kalászból és búzavirágból kötött koszorút a tréfát és bolondozást leginkább szerető arató fejére teszik, ki kurjongatva megy az utcán végig s igyekszik kikerülni az innen is, onnan is rázúdított kártyavizet. De bizony mire a gazda lakására ér, tetőtől-talpig csuronvíz lesz. Jutalomképpen a koszorút vivőt kínálják először pálinkával; neki van joga először a tálba nyúlni és áldást mondani a gazdára és háza népére“⁵¹ — Alsófehér megyében „aratás befejeztekor kalászkoszorút kötnek a marokszedő leányok, fölteszik egy ügyes legény fejére, aki aztán nagy zenebonával fut végig az utcán s mind azon igyekszik, hogy a rá várakozó falusiak a koszorút le ne önthessék. Akár ázik azonban a fiatal legény kívülről, akár nem: a gazda várja otthon a vigasztalóval. A koszorút következő vetésig a falra akasztják“⁵² — Ugyanott „vetéskor azt a kalászkoszorút, melyet az aratás végén ünnepies menetben visznek haza, kimorzsolják, elvetik s a koszorút letűzik a föld végébe, hogy ismét olyan termés legyen, mint a multkori“⁵³ — Udvarhelyben „mikor vége az aratásnak, beviszik a koszorút. Egy legénynek vagy leánynak a fejére teszik a búzalkászból font koszorút s amerre elhalad, kísérve az ujjongó aratóktól, minden kapuban les rá valaki egy fazék vízzel. Mire gazduram udvarára jut, rendszeren csuron víz a koszorú-

⁴³ L. *Platthy Adorján*: Hevesmegye mátrai része. Id. m. 203. I. Képpel!

⁴⁴ L. *Nyiás István*: Pestvármegye népe. „M. orsz. Vm. És Vár.“ Pestvm. II. köt. 13. l.

⁴⁵ L. *Novák József Lajos*: Rákospalota néprajzi leírása. „A M. N. M. Néprajzi Osztályának Értesítője“ 1914. évf. 222. l.

⁴⁶ L. *P. Szathmáry Károly*: A Tisza hőlesője. „Vasárnapi Ujság“ 1863. évf. 371. l.

⁴⁷ L. *Kálnay László*: Szabolcs vármegye népe. „M. orsz. Vm. És Vár.“ Szabolcsvm. 166. és 177. l. — „Aratást végző nap: midőn az alföldi aratók a kalászkoszorút dalzengés között viszik uraságjuk udvarára.“ L. *E. J. P.*: Miben áll a Magyar-Nemzetiség? „Magyar Hazai Vándor“ Pest, 1835. évf. 54. l.

⁴⁸ L. *Szendrey Zsigmond*: Id. m. 35. l. — A nagygéci aratóünnep leírását az aratóverssel együtt l. „Nagykároly és Vidéke“ 1901. évi., aug. 1. sz.!

⁴⁹ L. *Vende Aladár*: Biharvármegye népe. „M. orsz. Vm. és Vár.“ Biharvm. 277. l.

⁵⁰ L. *Kolumbán Samu*: A hosdathiak. „Ethnographia“ 1895. évf. 218. l.

⁵¹ L. *Kovács Bálint*: A zágoni nép szokásai és babonái. „Ethnographia“ 1895. évf. 397. l. — *Kártya*: fakanna; *Kártyavíz*: kannavíz.

⁵² L. *Lázár István*: Alsó-Fehér vármegye magyar népe. Nagyenyed. 1896. 37. l.

⁵³ L. *Lázár István*: Id. m. 36. l.

vívó. Hát még otthon! Ott már az egész ház népe izgatottan vár reá vizes edényekkel fölfegyverkezve. Az egész falu hallja, ha egy gazda elvégezte az aratót”.⁵⁴

Végül időiktatjuk a „Révai Nagy Lexikoná”-nak az *aratóünnep*-re vonatkozó közleményét. „Nagyobb gazdaságokban az aratás befejeztével az aratók búzakalászból és mezei virágokból koszorút fonnak s ezt ünnepélyes menetben elviszik a gazdának, esetleg valamely nagyobb uradalomban az intéző főtisztnek, akihez az aratógazda üdvözlő beszédet intéz. A tulajdonos vagy ennek nevében a gazdatiszt megvendégeli az aratókat. A vendégség sok helyütt táncmulatsággal végződik. Magyarországon nagyrészt már divatját multá, de újabb időben a munkaadó és munkás kölcsönös megbecsülésének ébresztése végett ismét sűrűbben elevenítik föl. Nálunk ennek az ünnepnek nincs összefüggése azzal a földkultusszal, mely Németország sok vidékén abban a pogánykori hagyományban nyilvánul, hogy a földművelés istenének áldozatul egy csomó gabonát levágatlanul hagynak.”⁵⁵

A „Lexikon” meghatározása, de felsorolt irodalmi forrásaink szerint is az aratóünnep nem más, mint a munkásnak, cselédnek, jobbágnak figyelme a munkaadó, a gazda, a földesúr irányában, amely figyelemnek háttérben mindig a nyercendő jutalom vagy áldomás áll. (Olyanféle tehát, mint a kőművesek, ácsok „bokrétaünnep”!) A valóságban úgy az aratóünnepnek, mint a kisebb aratószokásoknak nálunk is, más népeknél is sokkal mélyebben, az emberiség multjának legalsóbb rétegéig nyúló gyökere van s eredetileg vallásos, babonás vagy varázsló célokat szolgált.⁵⁶ Az irodalmi érdeklődés nálunk az aratószokásokból, sajnos, csak a színes és zajos aratóünnepet tartotta följegyzésre méltónak, míg a kisebb, szintelenebb, csöndesebb szokásokat csaknem följegyzetlenül nyelte el a haladó kor-szellem. Mégis összeszedett irodalmi adataink alapján a mult század folyamán élt aratószokásainknak főbb típusait sikerrel megállapíthatjuk s ezek a következők: *I. Az aratás kezdetén az aratók imádkoznak s búzaszálakkal övezik magukat; II. az aratás folyamán az aratókat először meglátogató gazdát gabonakötéllal átkötik, aki ezért váltságot fizet; III. az aratás bevégeztével kalászkoszorút kötnek s azt a jövő vetésig megőrzik; IV. koszorút kötnek, s azt a legény vagy leány fején vízzel leönteni igyekeznek; V. koszorút kötnek, ünnepi menetben viszik a gazdának, aki áldomást ad.*

*

Képeinkhez. Az I. sz. táblán közölt kép *Dr. Ébner Sándor* fényképfölvétele a M. N. Múzeum Néprajzi Tárában. — Az I. sz. ábra „Az aratók koszorúja” c. kép a báró *Prónay Gábor*-féle „Vázlatok Magyarhon népeletéből” c. dísműből. — A 2. sz. ábra *Szemlér Mihály* eredeti tollrajza a M. N. Múzeum Néprajzi Tárában.

Madarassy László.

⁵⁴ L. *Benedek Elek*: Udvarhelymegye. Id. m. 331. I. Képpel!

⁵⁵ L. „Révai Nagy Lexikona” II. köt. 27. I.

⁵⁶ L. *Dr. G. Buschan*: Illustrierte Völkerkunde in zwei Bänden. B. II. Zweiter Teil: Europa und seine Randgebiete. Stuttgart, 1926. 633 s. köv. I.

ADALÉKOK A SOMLÓVIDÉK FOLKLOREJÁHOZ.

I.

A Somló vidéke ethnológiailag a Balaton mellékével egy területet alkot, amit legbeszédesebben az itt fennmaradt népies hiedelem és babona igazol, melyet a Balaton vidékéről Jankó¹ feljegyzett, azért nem is szándékszem azokat újból felsorolni, épügy mellőzöm azon kisebb babonákat, melyeket Káldy József² és Horváth Endre³ a Bakony vidékéről közöl, melyeket itt is ismernek, hanem csak azokat tárgyalom, melyek eredetiséget vagy eltérést mutatnak s összefoglalom azok jellemző vonásait.

Eredeti kosmogonikus felfogással itt alig találkozunk, az egykor oly nagyon elterjedt holdkultusznak is csak annyiban van még nyoma, hogy az újhold vasárnapot különb vasárnapnak tartják, mint a többi, nagyobb ünnepnek. E napon még jobban tartózkodnak a mezői munkától, ha tetten érnek valakit, megbírságozzák s az illető a templom számára egy font gyertyát fizet (Oroszi). Újhold vasárnapján külön éneket is mondanak a templomban, mely azonban természetesen a keresztény felfogást szolgálja:

Lassan.

Bű-nős em-ber nézz az ég-re   És fon-told meg e na-pot
A jó Is-ten ke-gyel-mé-ből,   Ma kezdesz új hó-na-pot.

Bár csak te is az új hold-dal
Er-köl-csid-ben meg-ú-jul-nál,   És bű-ne-id - ért sír-nál

Gönczi göcseji területről írja: „Újhold feljöttekor 1848 előtt szent énekek kísé-

¹ A Balaton tud. tanulmányozásának eredményei III. köt. A Balaton melléki lakosság néprajza 404—428. I. Ismerik a csillagok elnevezését, a rájuk vonatkozó babonát, az időjósást (pl. mártónapi lüdesont, halottnak határból való elvitele jégesőt von maga után stb.) boszorkány, Lucaszék, sárkány hiedelem, tüzes ember, rontás, annak felismerése, rosta fordítás; emberi testhez kötött babonák (fülsengés, arcégés, szemviszketés, nyál, összenőtt szemöldök); számos házasságra vonatkozó babonát (papucs dobás, gombóc főzés stb.). Az állatokra vonatkozó babonákat, pl.: kutyavonítást, elveszett eb megtalálása, macskamosakodás, menyét, asszony elleni védekezés, kakastojás, fecske, gyík, békára, kígyóra vonatkozó babonák.) Továbbá a növényekre, pl. barka, nyírfagallyak, búzaszemek, babrakásra vonatkozó babonákat.

² Ethnographia 1908. 284. I.

³ Horváth Endre: A bakonyalji nyelvjárás. (Nyelvészeti füzetek 34. sz.)

⁴ Gönczi: Göcsej kapcsolatban Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. 184. lap.

retében megkerülték a templomot" — a dalokat nem közli, de feltehető, hogy ezt az éneket énekeltek.

Kozmogonikus felfogásuk különben az iskolázottság hatását mutatja. A Somlóról tudják, hogy tűzhányó hegy volt, de már öt év óta kialudt, akkor hallották a hegyben az utolsó morgást s két csendőr akkor látott fölötte éjjelenként vörös fényt.

Több *áldozati* szokásnak azonban akadunk még nyomára.

Igy a *halotti áldozatnak*. Az anya, kinek meghalt gyermeke, új gyümölcsöt ne egyék mindaddig, míg más gyermeknek nem adott belőle, mert akkor az angyal sem ad az övének a túlvilágban. (1)⁵

A *tűzáldozatnak* annyiban van még nyoma, hogy fánksütéskor az első fánkot a tűzbe dobják, hogy az is *jólakjon*, — de ezt már csak a nagyon babonások teszik, mondták.

A *vízáldozat* maradványát is felleljük. Az orosz Kovácsgödörbe (agyagos talajú tócsa), gyakran belefut a gyerek, „mert a víz is megköveteli áldozatát“.

Az *építőáldozatot* csupán végső fázisában találjuk még. Új épületben első éjjel csak állat aludjék, mert ez rendszeren megbetegszik vagy kimúlik, csak azután lakjék benne ember, mert akkor már nem árthatnak neki a földben levő betegségek, vagy rosszak. Egy orosz lakós, ki új házat épített, első éjjel libáit hagyta csak ott aludni, ezek el is pusztultak. Majd csendőrök háltak benne, de azoknak már nem történt semmi bajuk, csak azután ment ő maga is oda.

A mitikus lények közül itt is a *boszorkányokkal* találkozunk legsűrűbben.

Büvészségüket, mindentudóságukat a pátrác (*aslepinum trichomanes*) csodavirágnak köszönik, mely Szent György éjjelen nyílik s aranyos fényt terjeszt. Aki meglátja, mindentudóvá lesz. Azért a boszorkányok előre ellopják virágát, nehogy ember megtalálja. (Oroszi.) Boszörösökön pedig Szent János éjjel lesik ugyanczen okból a virágzását.⁶ A boszorkányok mind *fehér májúak* (okát nem tudták megmondani), hatáskörükbe az emberek és állatok megrontása tartozik, különféle állati alakot vehetnek fel s itt különösen sűrűn ismétlődik s kidomborodik az a hit, hogy az elvert, megcsonkított, megpatkolt állatok másnap betegen fekvő emberek. Gyűléseikre sorány, borzas macskákon lovagolnak.⁷

Az állatok közül itten is a teheneket rontják meg leggyakrabban. Oroszinak volt egy híres boszorkánya, — saját rokonai mesélték —, hogy egy alkalommal az összes teheneket úgy megrontotta, hogy jóformán tej nélkül maradtak, de bezegg volt nála sajtárszámra, mert a tejet a kútgémbe varázsolta s azt fejte meg.⁸

Egy másik boszorkányuknak hét férje volt, mindegyiket kéthavi házasság után annyira megrontotta, hogy meghaltak.

Rontás áldozata lett egy 18 esztendőes leány is, kit úgy rontottak meg, hogy szája a két füléig ért. Csak úgy tudták meggyógyítani, hogy az *oltárszekrény kulcsát* a szájában megforgatták. Ez esetben igen érdekes a kulccsal való gyógyítás. A templom *kulcsát* ugyanis a Szent István-féle törvények közt — kapcsolatban a boszorkánysággal is megtaláljuk ilyenféleképen: „A boszorkányt vigyék az egyházhoz és adják át a papnak, aki megböjtölteti és hitben kioktatja. A böjt után keresztformában bélyegezzék meg a templom *kulcsával* a homlokán, mellén és vállai közt.“⁹ Igaz, hogy itt büntetesként alkalmazzák s valószínű, hogy a megjavulást a látható jelnek,

⁵ Hasonló szokásokat l. Ethngr. 1918. 60. l., továbbá Ethngr. 1894. 115. l. és Ethn. 1895. 414. l.

⁶ Népkölt. gyűjt. VIII. k. 148. l. Dähnhart: Natursagen II. k. 70. l. „Lengyelországban Szt. Iván éjjel nyílik e virág, megtalálói ennek segítségével látják meg a földben levő kincseket.“ A magyar és lengyel hiedelmet pedig együttesen a csuvasoknál találjuk. Mészáros: A csuvas ősvallás emlékei. III. l.

⁷ Bessenyötelken is. Ethn. 1910. 28. l.

⁸ Tirolban köteleket fejnek a boszorkányok, l. Zingerle: Sagen aus Tirol.

⁹ Závodszy L.: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinatok, határozatok forrásai, 42. l. 33. törvény.

a kulcsnak tulajdonították s így ment át gyógyerejű, bűbajos szer gyanánt a néphitbe.¹⁰

A boszorkányok különféle állatok képében jelennek meg, így főképen kotlóstyúk, kutya, macska, — vagy éjjelenként menyét alakjában járnak. Láthatatlanná is válhatnak s ilyenkor a gyermekágyásokra hozhatnak nagy bajt, mert kieserélik a gyermekeket. Egy asszony egyszer csecsemőjével egyedül volt szobájában, mikor kopogtak. A szokásos „szabad”-ra kinyílt az ajtó, de látszólag senki sem jött be. Ekkor ösztönszerűleg gyermeke után nyúlt s érezte, hogy valaki erővel ki akarja karjából kapni, mire gyermeke kezére csavarta olvasóját, ekkor a boszorkány eltávozott. A váltott gyermekből lesznek a süketnémák, hibás gyermekek, gonosztevők.

A hazajáró lelkeket is ismerik. Egy elhalt orosz asszony házába új tulajdonos költözött. Az előbbeni éjfél tájban vissza-visszatért s kidobálta a szekrények és fiókok tartalmát. Csak akkor maradt el, mikor hátrahagyott ruháit a határszélén elégették.¹¹

Egy Leonore-változattal is találkozunk.

Egy fiatal asszony özvegyiségre jutott. Nagyon szerette volna férjét látni, azért elment egy javasasszonyhoz, aki azt tanácsolta: keressen a temetőben hullacsontokat, főzze őket 9 napig, éjjelre megjön az ura. Az elhalt tényleg megjelent lóháton s kérdé: vele jön-e? Az asszony is felült a lóra s véletlenül magán felejtette a derekára kötött törülközőt. A hold szépen sütött s ura így szólt hozzá:

Szépén süt a holdvilág,
Élő a holttal nyargalász,
Nem félsz-e édes rózsám?

E kérdést a temetőkapunál, majd a sírgödörnél is ismételte. Az asszony pedig háromszor így felelt: Nem, mert te és az Isten velem vagy. — A sírgödörnél ráparancsolt, hogy ugorjon belé, de a nő szabadkozott — a férfié az elsőbbség. Erre a férfi beugrott, a nő pedig utána dobta törülközőjét s a kápolnába menekült. A férj a törülközőt diribdarabokra tépte, majd beszólt a kápolnába: Szerencséd, hogy ide menekültél, különben téged téptelek volna széjjel, mert zavarod a holtakat. Mivel az óra épp egyet ütött, eltűnt.

E mondával Tolna és Baranya németjeinél is találkozunk, valószínűleg a Buda visszafoglalása utáni időben Veszprém megyében letelepedett németek révén terjedt el.

A sárkánykígyót megfélelmező *garaboncról* mithoszuk közel áll az Ipolyi-féléhez.¹²

Doba közelében, a merétei ősrégi telep¹³ malmánál két óriási fá állott. Azokban tartózkodtak óriás nagyságú kígyók. Napos időben sütkéreztek s rácsaptak a legelésző juhokra s nagy kárt okoztak bennük. A lakosok már három ízben hurkot vetettek rájuk, de maguk estek áldozatul. Mikor már-már kétségbe estek, arra tartott egy *agyaras garabonciás*, aki megígérte, hogy megsegíti őket, ha nem haragoznak a legközelebbi vészfelhő elé. Nemsokára rettenetes égiháború kerekedett, de a dobaiak állták szavukat s nem haragoztak. A garabonciás pedig ott termett s mire az egyik kígyó kibújt az odvas fából, hurkot vetett rá s elhurecolta magával.

A másik kígyóval a dobaiak maguk bántak el. A faodút elrekesztették, alágyujtottak s a kígyó elégett. A fában több emberkoponyát találtak. Mikor a garabonc ezt megtudta, nagyon megharagudott, mivel a lakosok önként bántak el a kígyóval.

¹⁰ Az oltárszekrénykulcsot betegség ellen (a legtöbb betegség rontás következménye) egybeűtt is használják. Így a segesdi (Somogy m.) káplánt egy alkalommal arra kérte egy asszony, forgassa meg beteg gyermeke fülében.

¹¹ A ruha elégetése emlékeztet ama csuvas temetkezési szokásra, mely szerint a szalmát, melyen a holt feküdt, a temetőben elégetik, ruháit pedig a sírnál hagyják. Mészáros: f. i. m.

¹² Népk. Gyűjtemény XIII. k.

¹³ Egy XII. százbeli oklevélben, I. Sörös P. A bakonybéli apátság tört. I. 39. l.

Nem ismeretlen előttük a „földi ördög“ (daemon, fekete tyúktojásból, hóna alatt kiköltött, pénzadó ördög), ha szabadulni akarnak tőle, nyárfába küldik. Somlónásárhelyt, a Torna közelében állott az ú. n. sírónyár. Ebbe valaki beküldte földi ördögét. Ilyenkor 3 lyukat vágnak a fába s valami ürügy alatt beküldik a kis ördögöt (némelyek szerint lidérc) s gyorsan bedugaszolják, ugyancsak nyárfadugóval. Az ilyen fa 7 év után elpusztul,¹⁴ a somlónásárhelyi fa is kiszáradt, mikor kidöntötték, fekete kígyó bujt ki belőle. Némelyek szerint megholt ember lelke sirt a fában.

A *ludvérc* nagy, lúdlábbal bíró tüzes madár, mely repülés közben tüzet gerjeszt. Különbéféle alakot ölthet. Egy orosz ház falain, annak lebontásáig látható volt bosszúállásának nyoma, bármiképp vakoltatták, átmeszelték, mindig kiújult.

A *törpe* bányaszellem a közeli Ajkáról honosodott meg. Ott jár a bányákban, földig érő hófehér szakállal, fehér ruhában, *turbános* fővel. Figyelmezteti a bányászokat a közelgő veszélyre. Ma is hálával gondol rá 7 munkás, kiket megsegített.

A *kutyabüvölőket* is ismerik, leginkább olyan idegenek, kiket még a legvadabb kutyák sem ugatnak meg, még kevésbé bántanának. Valami „varázslószert“ lehet náluk. Egy Péter nevű gypükajáni barátról mesélik, hogy egy alkalommal kérte a lakókat, uszítsák rá a legvadabb kutyákat. Mikor feléje közeledtek, összefogta reverendáját, s azzal úgy elhessegette őket jobbra-balra, hogy nem is jöttek többé vissza. Ennek a reverendájában is valami varázsszer volt.¹⁵

A *farkasbüvölők* (Wehrwolf, csordásfarkas) nyomára is akadunk, de csak annyit tudtak mondani, hogy régi időben a juhászok sokat meséltek olyan farkasokról, melyek néha emberi alakot öltöttek. E hiedelem valószínűleg göcseji területről származott ide, eredete szláv területen keresendő.

Nagy tiszteletben részesülnek a *kígyók*. Minden háznak van fehér kígyója, melynek tejet adnak. Agyonütni nem szabad, mert akkor a család valamely férfi-tagja gyógyíthatatlan betegségbe esik, mely apáról fiúra száll.¹⁶ A kígyókőfűvást a göcseji foglalatban ismerik.

A *hangyabolyhoz* érdekes babona fűződik. Mielőtt a leány az első kenyeret megdagasztja, anyja hangyabolyhoz vezet s abban dagasztatja. A hangyacspést el kell tűrnie, mert majd egész életén át dagasztott kenyere jól megkel.¹⁷

Kenyérsütésnél különben rendszeren komlófejecskét főznek, melynek levét a liszt közé keverik, ez nemcsak jó erjesztőszer, jó ízt ad a kenyérnek s megóvja a romlásától, ami fontos oly vidéken, hol a kenyeret egész hétre sűtik s nem mindig tarthatják száraz éléskamrában.

Gyógynövényt, — melyet mindig Szent Iván napja előtt kell szedni, — sokat ismernek. Ezek használata — egyikét esetet kivéve — nem a babona körébe tartozik, hanem tapasztalaton alapszik, s az orvostudomány is elfogadja.

Ismerik a *Szent József vesszejét* (*gladiolus communis*), ezt, valamint a *sárga*

¹⁴ Gönczi: f. i. m. 222. l.

¹⁵ Hazánkban régebben eléggé elterjedt hiedelem; egy 1510. évi lipthómezei tót feljegyzés szerint (Ethn. 1894. 394. l.) „a kutya, hogy meg ne ugasson, fekete ürömfővet kell a hóna alatt hordani. (Ethn. 1900. 280. l.). A Komáromi Énekeskönyvbéli feljegyzés (Ethn. 1900. 80. l. 17—18 sz.-beli) eb szívének, ugyancsak hóna alatti hordozását ajánlja. Egy régi siklósi feljegyzés szerint pedig a fekete eb fogának hordozása kutyabüvölő szer. (Ethn. 1900. 30. l.) A kutyabüvölés legrégebbi nyoma valószínűleg az Eddában, a Grimmismólban fordul elő. Hugo Gering: Die Edda, 69. l.

¹⁶ A házikígyót Körmöcbányán nem ütik agyon, mert valaki meghal a családban. Ethn. 1895. 232. l. — Udvarhely m. és Besztercén, mint szerencsét hozó állatot tisztelik. Ethn. 1898. 74. l.

¹⁷ Göcsejben a hangyabolyoknak a tyúkok elültetésénél és az állatok tavaszi kiterelésénél van bizonyos büvös szerepe. Gönczi: f. i. m. 241 és 252. l.

liliom leveleit nyersen összemorzsolva, sebek ellen használják. Az *útifűtea* (*planta-gus media*) feltört lábsebeknél segít. Az *ökörfarkkóró* (*verbascum thapsus*) virágá-nak és szárának teáját ótvár és fejsébnél használják. A *békabuzogány* (*spargonium erectum*) sebtisztító szer. A *lavendula* olaja fejfájáscsillapító. A *farkasbogyó* (*daphne meserum*) termése lyukas fogba téve, megszünteti a fájdalmat. Hajnövesztő-szer a *Márialelen* (*linaria vulgaris*) teája. A *fekete nadálytő* (*symphytum officinale*) levele és gyökere szédülés ellen ajánlatos.

A *kővirózsa* olaja fülfájás ellen jó. A *szarkaláb* (*delphinium consolida*) vérezést elállító szer. A *gilicetüske* (*ononia spinosa*) vizeletet hajtó szer. A *kamillatea* vagy Szent Iván pipire belfájalmaknál segít, általánosan ismert hajmosási szer. A *cser-fán* levő *zuzmó* tüdőbajnál ajánlatos, ugyancsak kiváló jót várnak ily esetben a *vércsetojásoktól*.

A szamárhurutot következőképen gyógyítják: Tejben megfőznek egy vörö-szagymát amíg szétmálik, ebbe kevernek egy evőkanál porrá tört sárgacukrot s ugyanannyi fekete (medve) cukrot. E tejjel itatják a beteg gyermeket.

A *cickafü* leveleit fejfájás ellen használják a következő eljárással. A gyerme-kek tavasszal összesodorják e növény leveleit s orrukba dugják, aztán bal öklüket orruk alá tartva a jobbal addig ütögetik, míg orruk vére megered. Ezt a földre csöpögtetik, mert akkor egész éven át nem fáj a fejük. Érdekes analógiáját találjuk ennek a szokásnak Erdélyben, a Nyárad vidékén,¹⁸ ahol a porral kevert vért néme-lyek meg is eszik s azt tartják, hogy ekkor több vérük lesz, mert Isten is úgy terem-tette az embert, hogy egy kis vért csepegtetett arra a földre, melyből az embert formálta. Zilahi J. ebben a teremtésmondának egy kis töredékét látja, melyet azon-ban a Somló-vidékén nem ismernek.

Libahízáló szerek, étel közé keverve a *tejes fű* (*sonchus laevis*) és a *mezei zsurló* vagy *békarokka* (*episetum arvense*). Az *őszi kikerics* (*colchicum*) gyökerét akkor dobják a kutya elé, ha el akarják pusztítani. Ettől ugyanis annyira megszomjazik, s annyi vizet iszik, hogy belepusztul. Virágjától pedig a libák megdöglenek. Ha *macskagyökere*t (nem tudták megmutatni) szagoltatnak macskával, elalszik, hogy elvihetik más határba.

Mivel a mondák igen gyakran mitikus elemeket tartalmaznak, ezen a helyen sorolom azokat fel. A Somló vidékén a következő típusokkal találkozunk:

1. Kincsesmondák.

A) A somlói várban 70 m mély kút van, közelében kincsespincében elásott pénz és drágaságok. Minden 7. év 7. napján déli 12 órakor megnyílik, fehérszakállu öreg ember őrzi, ha az arra menőknek int a pipájával, akkor be lehet menni, de ha fenyegetődzik, senki se menjen már be, különben elkésik a visszajövetellel.

B) A szöllői határban az elhalt Hári egy ízben kincset látott felégni. Egyik társával — természetesen minden beszéd elkerülésével — kisiettek s ázni kezdtek. Mikor már jó mélyre ástak, megpillantottak egy kincsesládát s akkor az ördög incselkedni kezdett velük, hogy megszóltassa őket. Mellettük megjelent több feketeruhás, létrát vivő ember, akik akasztófát állítottak fel. Erre társa ijedten félbehagyta a munkát s odaszólt Hárinak: Nézd, akasztófát állítanak, — erre a kincsesláda eltűnt.

Kincseket — miután a falu egyik családja tényleg talált elásott pénzeket — egy ideig igen sokan kerestek, mindaddig, míg nem jöttek rá arra, hogy a kincs-keresőket pásztorfiúk esténként megréfálták, ugyanis tüzet gyújtottak s a fellob-banó lángot kalapjukkal be-befedték.

2. *Határköelmozdítási* mondát is ismernek. Egy paraszt lassanként szomszédja földjéből elszántott egy-egy barázdát, végre elmozdította a határkövet. Halála után nem volt nyugalma, hanem mindüntalan éjfélénként cipelte a határkövet s fel-sóhajtott: jaj, de nehéz! Egyszer a megkárosított szomszédjával találkozott, mikor

¹⁸ Ethnographia 1909. 363. 1.

ez meghallotta sóhajtását, odaszólt neki: Tedd le oda, ahonnan elvitted, akkor nem lesz nehéz! — Azóta eltűnt s a kő ismét a régi határban feküdt.²⁰

3. *Vármondák.* A somlói vár romjai élénken foglalkoztatják képzeletüket.

A) A vár utolsó ura Bakacs Elek volt, aki hosszú távollét után hazajött s feleségét hűtlenségen érte. Miután megölte őket, lovával a mélységbe ugrott, s ott lelte halálát. E mondában természetesen Kisfaludy S. románcára ismerünk s egyúttal azzal az érdekes jelenséggel találkozunk, hogy a költő alkotta mondát a nép átvette s bizonyos tekintetben át is formálta, józanabb, nem a borzalom-romantikától átszőtt módon, mint a költő azt megalkotta.

B) Várvédelmi mondát is találunk.

A törökök²¹ egy alkalommal huzamosabb ideig ostromolták a várat s elhatározták, hogy kiéheztetik. Egyideig a Tüskevár felé vezető alagúton — mely most be van temetve, — szállították az élelmiszereket, de a törökök észrevették s útját állták. Az inség nőttön-nőtt. Ekkor a még meglevő lisztből óriási peracet sütöttek s ezt a még életben levő egyetlen ökör szarvára erősítették s az ellenség közé hajtották. Mikor a törökök látták, hogy ilyen tréfára is jut még liszt, hiábavalónak vélték az ostromot s elvonultak.²²

C) A vár aljában találjuk a Kinizsi-követ, egy behorpadt nagy kő (bazaltszikla), melyen Kinizsi megpihent s a vezér súlya alatt behorpadt.

Érdekes, hogy a vár alapítását monda nem örökítette meg, holott a szomszédos Sághegy várának emlékét a monda fenntartotta s II. Béla korára teszi.

A szőlőket őrző sólymok és hollók mondáját (Cseresznyés: A nagy Somló-hegyről, 15. l.) nem ismerik már.

II.

Az év különféle ünnepeihez vagy egyes napokhoz kötött szokásokkal és hiedelmekkel igen sűrűn találkozunk. Alig van hazánkban oly szokás, melyet itt nem ismernének, vagy amely legalább nyomot nem hagyott volna.

Már a honfoglalást megelőző időben számos népfaj — melyek folytatólagossága kimutatható — fordult itt meg, nyelvük, vallásuk, nemzetiségük jóformán elenyészett, részben beleolvadt a mai lakosságba, de a nyelvnél is szívósabb örökséget: hagyományai nagy részét hagyták reájuk s ezek szálaít távoli országokba kísérhetjük. Sok népszokás eredetét Sebestyénnek²³ sikerült megmagyarázni. A széles alapon vezetett fejtegetéseiből kitűnik, hogy Pannóniában délről a rómaiak, keletről a népvándorlás népei közvetítettek keleti eredetű, solaris emlékeket, s hogy e népek magukkal hozott emlékeit felkarolták Pannóniában és Noricumban a magyarok megjelenése előtt, avar fennhatóság alatt élő szlovének és gepidák s azokat a honfoglaló magyarokra hagyták. Sok szokást nem is kellett átvenni, mert nagy vonásokban megegyeztek s minél jobban elmélyedünk különféle, dē kb. egy éghajlat alatt élt népek folklóranyagában, annál inkább tért hódít ama meggyőző felfogás, hogy a népek hasonló szokásai a természetkultuszból eredő közösségek. Innen feltűnő hasonlóságuk s talán cbből magyarázható számos közös megegyező szokás különféle népek pl. árja és turániak közt, elsősorban azok, melyek a napforduló ünnepeiben gyökeredznek s így érthető, hogy kisebb — többnyire lokális jellegű és színezettű — eltérésektől eltekintve azonosak. Pl. a somlóvidéki (oroszi) karácsonyi szarvasalakú kalács — áldozati állat emléke — maradványát felismerjük úgy az észak-germán Julblock-sütésben,²⁴

²⁰ E típussal alpesi vidéken sűrűn találkozunk pl. Sann: Sagen aus der grünen Mark 268 l. vagy Alpenburg: Alpensagen, Zingerle; Sagen aus Tirol stb.

²¹ A Doba melletti töröksáncok (tk. őskori leletek helyei) állítólag e korból származnak.

²² Gyakori monda motívum pl. a Szitnya-vár ostroma. Ifjúság és élet 1926. évf. 112. l. v. Sann f. i. m. Greisenegg és Eppenstein ostroma 13 és 14. l.

²³ Népköltési Gyűjtemény V. k. 419—422. l.

²⁴ Manhardt: Wald u. Feldculte II. k. 198. l.

mint a mordvinek juh, disznó, tyúkalakú téli nagyasszony-ünnepe alkalmából készült kalácsában.²⁵

Vagy a nálunk elég győren előforduló fakultusz maradványára ismerünk a somlóvidéki nagyszombati fajlesztésben, melyet szláv, német területen is megtalálunk, de az ozmán népeknél is.²⁶

Sok régi szokás manap természetesen keresztény szellemtől szövőődött át s mivel a lakosság katolikus, szívósabban és hívebben őriztek meg számos tradíciót. Nem csekély mértékben járult ezek fennmaradásához az a körülmény, hogy a helységek sem vasút, sem pedig főútvonal mellett nem fekszenek, sőt Oroszi, hol a legtöbbet sikerült összegyűjtenem, még a tulajdonképeni országúttól is elég távol van. A néphagyományt őrö kultúra tehát nem nagyon érintette s így sokáig örömet leltek ama szokásokban, melyeket elődeiktől tanultak, hívebben őrizték meg ama tapasztalati alapon nyugvó jóslataikat, melyek századokon át szájról-szájra szálltak. Mindazáltal a világháború, mely oly mélyen szántott népéletünkben, kiragadta, kiforgatta az emberket békés otthonukból, itt is sokat felejtett, átváltoztatott náluk is annyira, hogy oly szokást, melyet a 35 éven felüliek még ismernek, a 16—20 esztendő generáció már nem ismeri; igen, hallottunk erről is, de ez még a háború előtt volt szokásban, — mondták nem egyszer.

Legkedvesebb ünnepkörük a karácsony. Az ünnepeket megelőző héten betlehemesek járnak egyszerű, maguk készítette jászollal, vagy anélkül. Rendesen két fiatal, egy öreg pásztor s egy jászolt vivő angyal. Az öreg szakállas, bundában jár, kezében *láncos bot*, — ami kétségtelenül a regösöktől van átvéve —, érdekes azonban, hogy a regölök már anélkül járnak.

Az említett keresztény szokáson kívül, a lakosság még oly szokást és hiedelmet is megőrzött, melynek eredete régebbi keletű. Az ünnepekre — aratás után első nagyobb ünnepkor, főzéssel, sütéssel készülnek. Itt is járja a:

Karácsony, van-e kalács a rácson?
Ha nincs kalács a rácson,
Nagy szegény a karácson!

S mivel ilyenkor még bőven van liszt, ez is járja:

Karácsonykor kalácsot,
Húsvétkor is, ha lehet,
Pünkösdkor csak kenyert!

A karácsonyi cipó és kalács mellett jellemző süteményük a szintén kelt tészta-ból készült szarvas, melyet helyenként és ahol van (kevés helyen) a karácsonyfára is aggatnak. Mivel itt is regös területen vagyunk, a regölsébeli csodaszarvas jut itt eszünkbe, s ez valószínűleg mint említők, áldozati állat lehetett, mint a mordvineknél a juh, disznó, kakas alakú sütemény, vagy a dánok és svédek-nél a bak alakú kalács u. e. napra. Mindhárom népnél a téli napfordulóval függött össze eme ünnepély.

A külön, karácsonyra készült cipót, a szent estén, fehér abrosszal leterített asztalra helyezik. Az asztal alá szénát, szalmát és zabot, a kis Jézus és kísérei lova számára.²⁷ Azonkívül mint a Dunántúl,²⁸ Muraköz,²⁹ Horvátországban és egész

²⁵ Barna F.: A mordvinek pogány istenei.

²⁶ Ethnographia 1906. 145. l.

²⁷ Erdélyi néphit szerint az asztal alá tett szakajtóba beleszáll a kis Jézus. Kandra Kabos: Magyar mythológia 234. l. Morvaországban Mária lovagol fehér lovon házról-házra s csókra nyújtja a kis Jézust l. Lehmann: Sudetendeutsche Volkskunde 134. l.

²⁸ Ethngr. 1904. 44. l. és Gönczi f. i. m. 265. l.

²⁹ Ethngr. 1889. 302. l.

délszláv területen,³⁰ palóc helyeken stb. is, tányérba helyeznek hüvelyes veteményeket, hagymát, gyümölcsöt s az asztalra állítják, asztal alá pedig szakajtóba árpát, kukoricát s ott hagyják újévig. Minden karácsony éjjel mintegy külön ezt megáldják, ebből a szénából, magból etetik állataikat, eme abroszból vetik tavasszal a gabonát stb.

E szokást többen iparkodtak megmagyarázni annál is inkább, mert úgy a mordvinok, ős germán és ős szlávoknál hasonló szokással találkozunk.

Így Manhardt,³¹ Beszkid Miklós³² és Kandra Kabos.³³ Mindhármán egy véleményen vannak — eltekintve kisebb eltérésektől, hogy t. i. ez ünnep szorosan összefüggött a téli napfordulóval s az ismét visszatérő, termékenyítő nap áldását — termékenyítő daemonokat, szellemeket, tündéreket ünnepezték benne.

E pogány szokást pedig átformálva, megtartották a kereszténység felvétele alkalmával is. Legújabbban Schneeweiss, említett munkájában, behatóan foglalkozik a délszlávok karácsonyi szokásaival, így az asztalterítés és szalmahintéssel is. Ezt a két szokást a római Kalendae Januariaekre vezeti vissza, a bennük előforduló keresztény vonásokat másodlagos jelenségnek minősíti.

Egy másik, szintén pogány eredetű, de keresztény beállítással fennmaradt szokás a következő:

Karácsony este a somlóvidéki *pásztorok* éktelen kolompolással, ostoressattogással, lármával bejárják a falut, hogy az állatokat megóvják a rossz szellemektől, ostort esattogtatva benyitnak a házakba s ezért tojást, kolbászt stbit kapnak. A Dunántúl egyéb helységeiben, főképp Zalában is ismerik, így Nagykapornakon, Zalaszentgróton (már egy alkalommal hivatalosan is be akarták tiltani, mert egy gyermeknek kiverték a szemét), itt azonban így magyarázzák: ez emléke annak az öröme, hogy Jézus születését elsősorban pásztoroknak jelentették. Göcsej vidékén is kolomppal járják be a pásztorok a falut, jelezvén ezzel a Betlehembe való menést, hiszik egyúttal, hogy ez évben sok malac és borjú lesz.³⁴ Az Ethn. 1927. 202. l. említett hajduszoboszlói Szilveszter esti lármaverés is erre vezethető vissza.

Megtaláljuk továbbá e szokást a mordvineknél,³⁵ hol 14—15 éves gyermekek díszes nyírveszőkkel csörömpölve, énekelve házról-házra járnak s ezért ajándékot kapnak.

Ausztria—Szilécia—Cseh³⁶—Morvaországban³⁷ is szokásos a pásztorok lármás túlkölése, hogy emlékeztesse a lakosokat ama angyalokra, kik a pásztoroknak karácsony éjjelén megjelentek. Ugyancsak megtaláljuk — alakoskodással összekötve Entlibuchiban (Luzern) a karácsonyt követő héten.³⁸ E szokásokat ugyancsak Manhardt a növést és termést gátló daemonok kiűzetésének tartja.³⁹

Karácsony másodnapja a regösök napja. Újabb időben említették — nagyon szívesen regölnek ismét — valószínűleg Sebestyén gyűjtései folytán, kinek érdeme e regélő terület felfedezése. E terület Veszprém m. kis regélő területének déli határához tartozik. A beküldött, eddig le nem közölt orosz regélés azonban nem ment már a kopástól, mely mindjárt a beköszöntőnél szokik szembe, továbbá a befejezésnél, hol csak a leányt regélik, a férfit elhagyták. Lokális betoldás a *bor áldás* kiváratnál mutatkozik.

³⁰ Ethngr. 1899. 395. l. és Edmund Schneeweiss: Die Weihnachtsgebräuche der Serbokraten, 1925. év, 30. és 54. l.

³¹ Manhardt f. i. m. II. 192. l. — 198.

³² Ethngr. 1914. 89. l.

³³ Kandra Kabos f. i. m. 234. l.

³⁴ Gönczi f. i. m. 266. l.

³⁵ Barna Ferd. A mordvinek pogány istenei. 42. l.

³⁶ Manhardt u. o. I. 230. l.

³⁷ Lehman: Sudetendeutsche Volkskunde 132. l.

³⁸ Manhardt II. 190. l.

³⁹ Manhardt II. 190. l.

Rendszerint hárman járnak, de láncos bot és alakoskodás nélkül. Regélősük így szól:

„Nem vagyunk mi rabok, Szent István szolgálai,
Hideg útról jöttünk, hideg mezejéről.
Elfagyott kinek keze, kinek lába,
Kinek füle, farka.
Jaj nem tudjuk, mit csináljunk,
Mondjuk-e vagy nyomjuk?
Hej regő rejtem, azt is megadhatja,
Az a nagy Úr Isten!

Amott keletkedzik egy kerek kis pázsit.
Azon legelészik, csudafiú szarvas,
Csudafiúnak ezer ága-boga,
Ezer mise gyertya,
Gyullatlan gyulladjék!
Ólítottan aludjék!
Hej regő rejtem, azt is megadhatja
Az a nagy Úr Isten!

Adjon az Úr Isten
Ennek a gazdának
Négy szép tehenet,
Tejet vaját eleget
Hadd süssenek rétest,
Szegény regősöknek!
Hej regő rejtem,
Azt is megadhatja,
Az a nagy Úr Isten

Adjon az Úr Isten
Ennek a gazdának.
Négy szép ökröt, két kis bérest,
A kisebbik béresnek,
Aranyos ostornyelet,
A nagyobb béresnek,
Aranyos igaszegyet,
Hej regő rejtem stb.

Adjon az Úr Isten
Ennek a gazdának
Hatszáz kereszt búzát,
Ötszáz kereszt rozsot,
Négy száz kereszt árpát,
Háromszáz kereszt zabot!
Hej regő rejtem stb.

Adjon az Úr Isten
Ennek a gazdának
Hatszáz akó ó-bort,
Ötszáz akó újbort,
Négy száz akó pálinkát!
Hej regő rejtem stb.

Adjon az Úr Isten
Ennek a gazdának
Tíz szép kijárót,
Még két szép ólat,
Egyikbe befussanak,
Másikból kifussanak,
Hej regő rejtem stb.

Itten tudunk egy szép lányt,
Kinek neve Mari,
Az Isten meg se mentse,
Kert mellé szorítsa (?)
Párna alá bujtassa.
Agyban fekszik a gazda,
Ezer pengő oldalán,
Fele szegény regőseké,
Fele a gazdáé.
Hej regő rejtem,
Azt is megadhatja,
Az a nagy Úr Isten!“

Ha István (mártir) nevezetű van a családban, a következő verssel köszöntik:

Rendszerint örülnek, szentek vigadoznak,
Az új ünnepeket, nagy örömmel várják.
Igaz keresztények mindnyájan kiáltják,
A dicsőült szentek, mind felmagasztalják,
Kinek neve István ez új ünnepekben,
Áldja meg az Isten, friss, jó egészségben!
Mint a lilomszál, virágos kis kertben,
Virágozzék Szent István, szentek seregében.⁴⁰

⁴⁰ Ezt a verset, még 2 szakkal megtoldva, Niczk-en (Vas m.) is mondják. Gyűjt. IV. 75. l.

A szentjánosnap borszentelés itt is szokásos. A szentelt bort betegeknek adják, ami jó hatással van rájuk.

Az aprószenteknap korbácsolás is otthonos.⁴¹ E napon *fűzja* korbáccsal verik egymást e szavakkal:

„Ebben az új évben
Meg ne kelesdjenek.

Sylvester napjáig ismét rendes mederben foly a munka. E napon mondogatják egymásnak: Ma nagy halottunk van, temetjük az ő esztendőt. Este hálaadó istentiszteletet tartanak, mely alkalommal itt is a születési, házassági és halálozási statisztikát ismertetik. E nap félünnep számba megy, a nagyobb munkától, de különösen a szennyes ruha kimosásától tartózkodnak, különben a családtagok közül meghal valaki.

Újév napján legényt vagy nagyobb fiút öreg embernek öltöztetnek, egy fiatal gyerek pedig a görnyedt hátú öreg embert végig korbácsolja az utcán. Az öreg az őz, a fiatal az új esztendőt képviseli.

Érdekes analóg esete ennek is a Nyárádminti ő év temetése. Énekszó és víz kurjantás közt, szalmabábot hordanak körül a faluban s megállanak egy-egy ablak alatt kántálni, amiért őket mézes pálinkával és lepénnyel kínálják. A falu végén tréfa és énekszó mellett eltemetik a szalmabábot, mely az ő esztendőt képviseli.⁴² A csuvasok a karácsony és háromkirályok közti időben szalmabábot készítenek, szétépik és a patakba dobják. (Mészáros 192. l.) Ehhez hasonló szokás nálunk a turkajjárás,⁴³ a Sprüggeln⁴⁴ Svájcban stb. E szokások is a téli napforduló alakoskodásaival függtek össze, a bábok megsemmisítése, kiűzése a vegetációs démonkultusz maradványai, melyeket Manhardt⁴⁵ a germán, kelta és szláv népeknél is kimutat.

Újév napján esznek első ízben a karácsonyi cipóból, hogy mindég legyen kenyerük. Allataiknak is u. e. okból adnak a karácsonyi estén félretett abrakból.

A kisebb babonáknak se szeri, se száma. Csak néhányat akarok kiemelni.⁴⁶ Itt is kivel mi történik ezen a napon, abból következtetnek az egész évre.

A lányok a legnagyobb hidegben is a kútra sietnek, s ott mosakodnak, hogy az új esztendőben frissek és egészségesek legyenek.

Újév napján csak a férfit engedik elsőnek a lakásba, mert szerencsét hoz, ha nő jönne előbb, csak az udvaron beszélgetnek vele. Ha férfi jön elsőnek, bikával, ha nő, üszövel gyarapodik a gazdaság. Ugyanezt a hiedelmet megtaláljuk az északi csuvasok nagyhét szerdáján is. (Mészáros 204. l.)

A karácsonyi héten az asztal alá, vagy a szoba egyik zugába gyűjtik a szemetet. Csak újév éjjelén viszik a lányok ládikában vagy edényben (lapáton tilos) a kertbe, *szilvafa* alá, kiborítják s a ráborított edényre fektetik fülüket s hallgatódznak. Amilyen hangot hallanak, sorsdöntő rájuk nézve. Ha pl. fűrészeléset hall, asztalos, ha ugatást vagy rőfögést hall gazda stb. lesz a férje. Az egyik elbeszélő, a dalokban szinte kifogyhatatlan Hári Ilona, kinek legtöbb adatot és dalt köszönök, szintén hallgatódzott s minduntalan náluk szokatlan csöngetést hallott. Nem tudta mire

⁴¹ Érdekes párhuzamát találjuk a csuvasok nagycsütörtöki betegségűzésben, mikor legények pálcákkal, kereplőkkel lármázva végigjárják a falut, betérnek a házakba, végig vesszőzik a falat, mennyezetet, ajtót s kiűzik onnan a betegséget s gonosz szellemeket. Mészáros. 204. l.

⁴² Ethngr. 1899. 46. l.

⁴³ Ethngr. 1910. 104. l.

⁴⁴ Schweizerisches Archiv für Volkskunde XI. évf. 287. l. Az észteknél hasonló szokást találunk, febr. 2., szalmabáb elégetéssel kapcsolatos ünnepély. Krohn szerint ezt a germán-litván-szláv néptől vették át. Krohn: A finnugor népek pogány istenei 119. l.

⁴⁵ f. i. m. I. 405. l.

⁴⁶ A többit lásd Jankó és Káldy f. i. m.-ban.

magyarázni, csak később értette meg, mikor egy budapesti villamos kalauznak lett a felesége.⁴⁷

Január 6-án Vízkeresztkor, három királyok járnak. Csengős, néha kiugró csillaggal, papiros sapkával és az imakönyvekben is felfalálható dalt:

„Három királyok napját, országunk egy istápját,
Dicsérrjük énekkel, vigadó versekkel
Szép jeles, szép csillag, szép napon támadt“

stb. éneklük.

Január 22. Ha Vince napján kerécsapásból folyik a víz, sok bor várható.

Január 25. a tél perszónifikációjával találkozunk: e napon minden esztendőben megfagy egy ember a határban, mert a *tél követeli* az áldozatát. (Oroszi.)

Február 2. Ha farkasordítás hallatszik, nemsokára jó idő várható, de ha süt a nap, még kemény idő lesz.

Február 3. A Somló vidéken is, mint számos dunántúli helységben *Balázs-járás*, mely régebben az újonc iskolás gyermekek összegyűjtését célozta, divik.

Három 10—14 éves fiú — az első püspöki süveggel, a második csákó és farsarkarddal vagy nyárrsal, a harmadik kosárral — a kapott ajándékok számára, iskolai köteles gyermekes családokhoz látogatnak s a következő verseket mondják vagy éneklük.⁴⁸

Én vagyok az előljáró, beküldetett vitéz. A rokka orsó,
legyen félretéve, hogy az én pajtásomnak legyen itt helye.
Ő szent Balázs, torokfájás ellen a védelmünk,
Hogy az ő szabadságában, szabadon élhessünk.
Hejje, hujja, happajda, az hamvazószerda,
Húzzák lányok a törzsöket, a bogdányi uccára,
Mellett nincs jobb haszon, csak adjon az asszony:
Szalonát, kolbászt, krajcárt, melyet megköszönünk.
Csald meg asszony az uradat, lopl el keresményét
Ne sajnáljad megnyitni, a pénzes erszényét.
Elmúlik a víg farsang, mi haszna, sirassuk majd,
A bőjtös iskolában, jó bőven tanulhatunk.

Mindnyájan:

Ó, ó, ó, az oldalas igen jó,	E, e, e, öreg asszony gégéje,
A jó töltött káposztával,	Ha kimegy a kuckóba,
Enni kolbászt káposztával,	Dírmeg dörmög magába,
Ó, ó, ó, az oldalas igen jó!	E, e, e, öreg asszony gégéje,

Ú, ú, ú, ó te fertelmes tetű,
Nem illik rád a ruha,
Te farsangi csuja, marha,
Ú, ú, ú, vigyázz, megcsíp a tetű!

Ének közben a vitéz karddal veri a gerendát — egyesek szerint, hogy égből áldás szálljon a házra, mások szerint (Zalaapátin), jelzik, ha nem adnak szalonnát, leverik a gerendát.

E lejegyzés már csonkított, régebbi, érthetőbb és tökéletesebb lejegyzését Sebestyén (Gyűjt. VIII. k.) találjuk.

A Hamvazószerdára vonatkozó sorokat régebben nem e napon mondták, nincs is értelme, amint később látni fogjuk.

Mások bemondása szerint az ismert dalt:⁴⁹

⁴⁷ Az északi csuvas területen is a *karácsonyi* ünnepkor valamely éjjelen, *hóban* lefekve, *hallgatódzik* a leány, s a hangból következtet jövőjére. Mészáros 193. l.

⁴⁸ Lejegyezte Puskás Ágoston.

⁴⁹ Teljes szövegét l. Kis Áron: Magyar gyermekjátékok és gyermekversek, 448. l. Rád, Baranya m-ből.

Emlékezzünk Szent Balázsról,
 Hogy ma vagyon napja,
 Többször is, hogy megélhessük,
 A jó Isten adja stb.

továbbá a magánhangzókra vonatkozó strófákat éneklik.

A farsang vidám eltöltése után, a hamvazó szerdai szent mise után, felnőtt férfiak jelmezben (juhász, cigányasszony stb.) nagy botokkal házról-házra járnak s éneklik:

Hejje, hujja, happajda, hamvazószerda,
 Lányok huzzák a törzsöket, az orosz utra,
 Siratják a lányok, itthon maradásuk,
 Kinek a nagy méreg miatt, ráncos a pofájok.

Jutalmukat: tojást, kolbászt, szalonnát rá következő csütörtök fogyasztják el, kisebb mulatozás közben. — A férjhez nem ment lányok kilincséhez pedig törzsöket kötnek éjjel, ha reggel felnyitják az ajtót, az akadályozza s emlékeztesse őket.

E szokással is több helyen találkozunk. Így a Dunántúl,⁵⁰ Szegeden⁵¹ stb. A hienzeknél valamivel udvariasabb formában maradt fenn, oly helységben, hol farsangkor nem volt lakodalom, nagy, feldíszített tőkére ültetik a falu legidősebb legényét, akit borral bőven ellátnak s így végig vonszolják a falu utcáin.⁵²

Március 12. Gergelynap. A gergelyjárást nem ismerik, ellenben mondják: Ma Szakállát rázza Szent Gergely pápa (havazás) vagy ma sír, vagy ma mosolyog. Havazásnál különben azt tartják: De jól megrázzák az angyalok a Jézuska párnáját.⁵³

Március 21. Benedeket — a meleg hozót — tavaszkezdetnek veszik.

Március 25-én gyümölcsöt kell oltani.

A húsvéti ünnepkör is több érdekes szokást őrzött meg. A virágvasárnap barkát nemcsak bizonyos esetekben használják óv és gyógyszernek,⁵⁴ hanem a sírdombra is tűzik, hogy a vakond és hörsög ne túrja fel.

Nagypénteken nem szabad tüzet rakni, mert a füst odacsalogatja a rovarokat. Ezt nem tudta egy orosz árva lányka, aki más faluból került oda s megfőzte a moslékot. Legott kertjükön át oda vándorolt egy csótányecsapat. De nénje szerencsére észrevette s gyorsan *csipkerózsagallyat* adott a leány kezébe, aki ezzel elhajtotta őket. — Göcsej⁵⁵vidékén is rovarűző nap a nagypéntek, a *csipkerózsát* itt is varázslószér gyanánt használják és az istálló ajtóba tűzik, hogy a boszorkány a tövisben megakadjon. A csuvasok pedig a tuskés kórót a gyermekeket megrontó gonosz szellemek kiűzésére használják. (Mészáros 42. I.)

Orosziban e nap átszólnak egymásnak az asszonyok: Szomszédasszony itthon vannak-e a feketéi? — Ha azt felelik: Nem, elküldtem őket a pap ágyába — egyik félnek sem lesznek bolhái.

⁵⁰ Gönczi: f. i. m. 266. I. és Ethngr. 1922. 91. I.

⁵¹ Kálmány L.: Szeged és népe. I. k. 104.

⁵² Az alpesi népeknél és Tirolban is ismerik (Manhardt II. 287. I.) lehet, hogy nyug. közvetítés által jutott hozzánk. Fenti hienz szokást l. Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn. V. évf. 20. I.

⁵³ U. e. felfogást l. Grimm: Deutsche Myth. I. 222. I.

⁵⁴ L. Jankó f. i. munkáját.

⁵⁵ Gönczi f. i. m. 243. I. A csipkerózsza bűvös szer gyanánt sok helyen ismeretes, így Zalában és Udvarhely megyében; ajánlatos Szt. György napján tövises vadrózsaágat a kapu ducba tüzni, abban a boszorkány megszúrja magát (tehetetlen marad) s az udvar ment marad a rontástól (Ethn. 1905. 42. I.). A Kis Kárpátok vidékén a tót pásztorok zöldcsütörtökön friss csipkerózsagallyakat osztanak a gazdáknak, első kihajtásnál ezzel hajtják a marhát. (Ethn. 1909. 41. I.) A bánági oláhoknál tuskés vadrózsaágat tesznek a koporsóba, ha a halott ki akarna jönni, ruhája beleakad a tuskébe (Népr. Ért. 1914. 145. I.) A jövendőkút mesében (Gy. VIII. 440. I.) is bűvös a rózsza. — A somlói bogarűzésnek alap gondolata valószínűleg az: A ház, melyben nagypénteken főznek (ünnep) vétekeznek, tehát a boszorkány hatalmat nyer lakóin s küldi a férgeket, de a tuskével távol lehet őket tartani.

Nagyszombanton, a harangok megszólalásakor az otthonmaradtak a kertbe sietnek s megrázzák a gyümölcsfákat, hogy bő termést hozzanak. E fajesztéssel, mint említve volt, is több helyen találkozunk úgy hazánkban, mint az egyetemes folklórebán.

A tojásokat is e napra, az egész dunántúli vidéken ismert módon festik. — A húsvéti locsolás kinövéseivel, elfajulásaival együtt itt is általános.

Fehérvasárnapján, a litánia után a lányok párosával végigjárták a falut (a háború óta elhagyták) s felszallagzott zöld ágakat hordoztak s énekelték a „Járj, járj zöld ág“ c. ismert gyermekdalt.

Hasonló ehhez a virágvasárnapján szokásos csitári (Nyitra m.) gyermekek kivonulása, akik virágos gallyakat hordozva, csatlakozásra szólítják a falubelieket, jöjjenek énekeljenek velük: Kirieleisont. Ugyancsak Nyitra megyében *Bodokon* színes pántlikával díszített fűzragallyakkal járnak lányok házról-házra elkívánván annak lakóitól minden rosszat, amiért csekély ajándékot kapnak,⁵⁶ *Modor* vidékén is hasonló szokással találkozunk.⁵⁷ A tavaszi zöld gallyakkal való kivonulást germán területen is ismerik. Manhardt szerint tavaszi kultusz emléke, a zöldelő tavaszi vesszők a növést létrehozó *életvesszőt* jelentik.⁵⁸

Április 24. Szent György napja itt is emlékezetes nap. E napon helyezik el a házak, istállókba, állatok nyakára, a boszorkányok ellen védő *nyírfagallyakat* és *nyírfagúzst*; a gyík, kígyónak, békának is jut szerep; e nap éjjelén virágzik a csodás pátrác, s a kincsek is ezen a napon égneek fel.

Május 1-én *nyírfából*⁵⁹ májusfát állít a legény menyasszony jelöltje ablaka elé. A fa egy hónapig ott marad, azután a lány atyja viszonzásként kisebb mulatságot rendez a fa alatt. A májusfa ültetés szintén fakultusz maradvány, nemcsak nálunk, európaszerint is ismert, a vegetatív démonok tisztelőtének emléke.

Pünkösdi szokásuk is igen érdekes, ámbar ma már nem tartják meg, a háború előtt még a következőképen folyt le. (Egy 37 éves asszony elbeszélése.) Korán reggel, jóval a szent mise előtt a falubeliek a paskumra (közös legelő) siettek s ott ingerelték a falu *bikáját*. Mikor feldühödött, egy arra vállalkozó legény — ing, gatyá és csizmában, a bős állatnak rontott, megfogta szarvát s „megvitt“ vele. Ha sikerült neki az állatot megfékezni, megválasztották *ez évre pünkösdi királynak*. Kötelessége volt a mulatságok, családi ünnepélyek rendezése, cigányzenéről gondoskodni stb., ezek fejében ingyen vett részt az összes mulatságokban. Ha a következő évben nem akadt vállalkozó, tisztségét tovább is megtartotta, néha 5—6 évig. A viadál nem ment mindig símán, előfordult, hogy a bős állat fel akarta dobni az illetőt, eltiporni, mindazáltal komolyabb sérülésekre nem emlékeztek.

Részben analógiáját találjuk e pünkösdi királyválasztásnak a Nyárad⁶⁰ menti gyermekek királyválasztásánál. Ott a legügyesebb, legéletrevalóbb fiút választják meg a gyermekek pünkösdi királynak, aki három ünnepnapon át rendezi játékaikat.

Rész Ensel Sándor⁶¹ gyűjteményében egy kecskeméti pünkösdi bikahajszát ír le, igaz, hogy eltér a fent említettől, de felmerül a gondolat, vajjon e szokás eredetét nem kelle-e valamely *nyári napforduló* alkalmával tartott *áldozati ünnep* maradványának tartanunk annál is inkább, mert a finn,⁶² észt⁶³ és osztjákoknál⁶⁴ a *bika* áldozati állat. Így a finneknél Mautisaari és Lungula szigeteken (Lagoda tó) Illésnapján és Péter-Pálkor *bikát áldoznak* (1892), hogy medve és farkas ne bántsa a nyáját s e célból kéri ma a szentek közbenjárását.

A lóversennyel kapcsolatos pünkösdi királyválasztások annyiban hasonlítanak

⁵⁶ Ethnogr. 1909. 120. l.

⁵⁷ Ethnogr. 1909. 41. l.

⁵⁸ Manhardt f. i. m. I. 161. l.

⁵⁹ A májusfa nálunk Abauj (Ethnogr. 1909. 234. l.) és Egerben szintén nyírfá (Ethnogr. 1907.).

⁶⁰ Ethnographia 1899. 9. l.

⁶¹ Magyarországi népszokások (1866) 64. l.

⁶² ⁶³ ⁶⁴ Krohn: A f. i. m. 245, 246. és 250. l. és u. o. Baán függelék 352. l.

az említetthez, hogy a győztes ott is az ünnepélyeket és multságokat rendezi, melyekre hivatalos.⁶⁵

A leánykák pünkösdi királynéjárását, Borszörcsökön és Dobán még megtaláljuk, meglehetősen kopott szövege, Sebestyén gyűjteményében van lejegyezve.⁶⁶ Szent Jánosnap szokásra csak Borszörcsökön akadtam, közli Sebestyén Gy. VIII. k. 148. l.

Aratási szokások közül csak egyet említettek. Az aratók közül azt, aki utolsónak készül el, szalmába takarják s a földön hempergetik — ök úgy magyarázták: ez büntetése, mert a leglustább — utolsónak készült el. Kétségtelenül azonban mélyebb érteleme van, talán erőátadási varázslaton alapszik. A kereszték felállítása a kakuk szólásának határidejét jelzik.

Szeptember 8-hoz a következő hiedelem fűződik. Aki megvárja a nap keltét, abban meglátja Szűz Máriát.⁶⁷

Október 28. Elközelgett Simon Júdás — jaj neked te póre gatyás.

November első hetében sem mosni, sem teregetni nem szabad, különben a víz kimossa a holtakat.

November 11-re várják rendszerint az első havat, ha Márton fehér lovon jön, enyhe tél, ha barna lovon jön, kemény tél várható. A macska is mutatja, milyen magas hó várható — amilyen magasságot ér el, ha 2 lábba állva kaparja az ajtót.

November 25. Ha Katalin locsogós — karácsony ropogós.

November 29. András napját a hajadonok becsülik meg. Egész nap böjtölnek, csak este harapnak valamit egy piros almából, ezt karácsonyig naponként megismélik — az utolsó harapást pedig az éjféλι mise előzi meg. Kivel mise után először találkoznak, az lesz a férjük.

December 13. Luca napján dívik a lucázás,⁶⁸ de már romlottabb alakban, semmint egyéb, régebbi keletű gyűjtőink feljegyezték. 4—5 fiú szalmát hint a konyha vagy szobában, guggolva ugrálnak, félig dalolják, félig mondják:

Luca, Luca, kity-koty
Amint mondom, mind úgy.
Olyan hosszú kolbászuk legyen,
Mint a harangkötél.

Luca, Luca, kity-koty.
Amint mondom, mind úgy.
Annyi csibéjük legyen,
Mint réten a fűszál.

Luca, Luca, kity-koty.
Amint mondom, mind úgy.
Olyan széles szalonájuk legyen
Mint a legszélesebb templomajtó.

Luca, Luca, kity-koty.
Amint mondom, mind úgy.
Annyi tojásuk legyen,
Mint az égen a csillag.

Engedje az Isten, hogy több Luca napját is megélhessük.
Erővel, egészséggel eltölthessük!

(Tury Imre.)

Ezek elmondása után pénzt, pogácsát stb. kapnak. A gazdasszonyok szívesen látják őket, mert baromfiállományuk szépen gyarapodik majd.

A Lucaszék készítését 13 féle fából⁶⁹ itt is értik. A tulajdonos elviszi a templomba, a szék körüli tért lelocsolja szentelt vízzel, az éjféλι mise Ürfelmutatása alatt rááll. Ott azután megláthatja az ördögöt akasztófával, de ez nem árthat neki. Hazajövet menjen az istállóba, ott megérti az állatok beszédét.

Relković Davorka.

⁶⁵ Réső Ensel f. i. m. 213—218. l.

⁶⁶ Gyűjt. VIII. 108. l.

⁶⁷ Hasonló ehhez a göcseji hit: Akik Magdolna napján a napkeltét egy tál vízben figyelik, látják, hogy ringatja Mária a fiát. 186 l.

⁶⁸ l. Gyűjt. VIII. k.

⁶⁹ A Lucaszék készítését nemcsak hazánkban ismerik, a stájerországi alpesi lakók is 13 féle fából, hasonló módon készítik. L. Steierische Volkssagen, aus dem Gebiet der Koralpe. Programm des Knittelfelder Gymnasiums. von Joh. Gollobb, 9. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A Kyrillos-legenda magyar vonatkozású epizódjához.

Az ógyházi szláv nyelven írt Kyrillos-életrajz ismeretlen szerzője a mű VIII. fejezetében egy olyan epizódot jegyzett fel, melyben a magyarok egyik legkorábbi említése maradt ránk. Az esemény 860 táján játszódik le. A khazár fejedelem a Krim vidékén egy keresztény várost ostromol. Amidőn erről a szláv apostol tudomást szerez, felkeresi őt és megtéríti. Eltávozván onnan, útközben összetalálkozik a magyarokkal (Оуры), akik „farkasok módjára üvöltve” támadnak rá. Konstantinos-Kyrillos éppen reggeli ajátosságát végezte, s imáját a támadásra sem hagyta abba. Amikor a magyarok észrevették, hogy a megtámadott tovább imádkozik, „Isten rendelése folytán” egyszerre megszélidültek s meghallgatván őt, kíséretével együtt békében elbocsátották. (l. A magyar honfoglalás kútfői 352—353. l. és Teodorov-Balan legújabb kiadását: Кириль и Методъ, Sofia, 1920 43. l.)

E tudósítással már többen foglalkoztak s a Kyrillos-legenda kutatói általában egyet értenek abban, hogy e részlet, mely megőrizte a magyarság Krim-vidéki tartózkodásának emlékét, egykorú feljegyzésre megy vissza (l. pl. Marquart: Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1903. 14. l.): Maga az egész legenda ugyanis több, eredetileg önálló részletből van összeállítva. Uspenskij, aki régebbi kutatásai alapján legújabb művében behatóan foglalkozik az eredet kérdésével, szintén ezt a nézetet vallja, de egyszerűs mind nagyon helyesen utal arra is (История византийской империи II. Ленинград 1927. 399. l.), hogy az egyes részletek, motívumok eredete — noha a legendával óriási irodalom foglalkozik — még mindig nincs kellőképpen felderítve. Az alábbiakban e kérdéshez óhajtok néhány újabb adalékkal hozzájárulni.

A bizánci történeti források tanulmányozása közben két olyan legendaszerű elbeszélésre bukkantam, amely a Kyrillos-életrajz fenti részletével közeli rokonságot mutat. Az V. századi Sozomenos egyháztörténetében azt olvassuk (VII. 26 = Migne: PG. 67. c. 1500 (B—C)), hogy 395 táján Tomi városa és az u. n. Scythia Minor egyházainak élén egy bizonyos Theotimos állt, akit a Duna-vidéki húnok annyira tiszteltek, hogy a „rómaiak istenének” nevezték. Vele történt meg, hogy egyszer egy útja alkalmával hún csapattal találkozott össze. Míg kísérői jajveszékelésbe törtek ki, ő leszállva lováról, imába merült és — csoda történt. A hún lovasok nem látva meg őket, elvágattak mellettük. Egy más alkalommal az egyik hún abban a hitében, hogy Theotimos, kit a barbárok elhalmoztak ajándékokkal, gazdag életére tört s a húnok és más rokonnépek szokása szerint pányvával akarta hatalmába keríteni a szentéletű férfiút. De ismét csoda történt — a kinyujtott kéz hirtelen megmerevedett s a hűnt csak Theotimos imája szabadította fel láthatatlan bilincseiből. A következő történet, melyet Prokopios történetíró jegyzett fel (De bello Persico I. 7. = ed. Haury I. 31. l.), az V. század utolsó éveibe vezet. A bizánci-perzsa harcokban sok szerepet játszó Amida város közelében abban az időben élte remeteéletét a syriai Iakobos. Midőn egy ízben az ephthalita-húnok egy portyázó csapata arra tájra vetődött, a hún lovasok észrevették rejtékelyén a remetét s reámelték ijaikat. De itt is csoda történt — a kinyujtott karok meg-

merevednek s ismét csak a remete szá-
vára oldódnak fel.

A felsorolt elbesczélések egymás kö-
zötti és a Kyrillos-legendával való ro-
konsága nyilvánvaló. A szentéletű fér-
fiú hol csodatétel útján, hol pusztá-
imádkozással lefegyverzi a rätörő ellen-
séget, a húnokat, ephthalitákat, illetve
magyarokat. A Kyrillos-legendá ma-
gyar epizódjában tehát két elem kap-
csolódott össze: egy történeti tény,
Kyrillos és a portyázó magyar csapat
találkozásának emléke és egy Bizánc-
ban régóta élő s topikusnak mondható
legendai motívum.

Ismeretes, hogy a vita, mely arról
folyt, hogy a Kyrillos-legendá eredet-
tije görög vagy ó-egyházi szláv nyelven
íródott-e, még mindig nincs teljesen le-
zárva. Így pl. Uspenskij szerint a legenda
görögből való fordítás (id. m. II. 418. l:).
viszont Teodorov-Balan, a szláv eredeti
mellett foglal állást (id. m. 20—21. l:).
Ha a fentiek alapján tekintetbe vesz-
szük, hogy a bennünket érdeklő részlet
legendai eleme, melyben a lovas har-
bár és a bizánci szent ember áll szem-
ben egymással, Bizáncban milyen nagy
multira tekint vissza, úgy eggyel több
okunk van, hogy a Kyrillos-életrajz
magyar epizódját, melyben legelőször
bukkan fel a magyarok ΟΥΡΡΩ=ΟΥΡΥΡΟΙ
neve, bizánci eredetűnek tartsuk. Ez
pedig szükségszerűleg vonja maga után
azt a következtetést, hogy az ismeretlen
szerző a legenda eredetijét görögül írta
meg.

(Budapest.) *Moravcsik Gyula.*

A nagyszombati szentelt tűz hasz- nálata népünkél.

Hogy a latin katolikus egyházban a
nagyszombati tűzszentelés nem római
eredetű, az a liturgikusok előtt elég vi-
lágos. A VIII. század közepén tűnik fel
először, amikor szent Bonifác, a németek
apostola, az „ignis paschalis“ ügyé-
ben Zakariás pápához levelet intéz. A
pápa válaszából világos, hogy Francia-
országban a tűzszentelés ekkor már szo-
kásban volt. Nyilván a nyugati frank
egyháznak tűzszentelési szokását tar-
totta szem előtt szent Bonifác és az is
valószínű, hogy a német misszionáriusok
kat a pogány német népnél szokásos

tavaszi tűz ünneplése indította arra,
hogy nagyhéten, mely mindig tavaszra
esik, az egyházi tűzszentelést állították
a szertartások előterébe, hogy a népet
pogány szokásaitól elvonják. Ama ta-
vaszi tüzet Wotan, vagy egy más isten-
ség tiszteletére gyújtották, hogy az a
földeknek termékenységet adjon.¹ En-
im Mittelalter. Freiburg i. B. 1909. I.
507—518.

nek a termékenységkérésnek a gondo-
lata bevonult a nép lelkébe nemcsak
Németországban, hanem hazánkban is
és töredékéiben máig is él, jóllehet már
hosszú évszázadok óta erre vonatkozó
kérés nem szerepel a liturgiai könyv-
vekben.

Rómában csak a IX. század második
felétől a X. század végéig terjedő idő-
ben honosodott meg a tűzszentelés. Né-
metországban már korai adat van rá,
a liturgikus könyvekben emlékei csak a
XI. századtól kezdve vannak meg; ettől
az időtől kezdve hozzátartozik a nagy-
heti szertartásokhoz. A megmaradt em-
lékek egy része szerint nagycsütörtö-
kön, néhány emlék szerint nagypén-
teken, a legtöbb esetben nagyszombaton
tartották a tűzszentelést. Ez a külön-
fésesség Németországban a XV. századig
tartotta magát.²

A formula, amellyel a tüzet megál-
dották, rendkívül sokféle, csak közép-
kori hazai emlékeink is rendkívül vál-
tozatosak, de a gyökere mégis négy
oratio („Veniati“, „Deus, qui filium
tuum angulare scilicet lapidem“, „Do-
mine Deus... lumen indeficiens“, „Do-
mine sancte ... benedicientibus nobis
hunc ignem“). Ezen imák megvannak
minden formulában és nem Rómából
erednek, hanem egy Alpokon inneni
egyházból, hol a tüzet kovából ütötték
ki. Ezen imákból kérések csengenek ki,
melyek azt kívánják, hogy Isten a hí-
vöket világosítsa meg, készítse elő a
húsvétot és védelmezzon meg a gonosz
lélektől. A német és francia formulák
között található azonban még egy má-
sik is („Domine sancte pater... in no-
mine tuo... benedicimus hunc ignem...
calore fidei clarifica), mely a szentelt
tüznek népies használatára nézve na-

¹ Franz: Die kirchliche Benedictionen

² Franz: i. m. I. 511.

gyon fontos. Ebben az oratióban foglaltatik a későbbi szertartások gyökere, mert otthoni használatra szánt szentelménnyé teszi a tüzet a következő részzel: „benedicimus hunc ignem et eum cum cera et omnibus alimoniis sanctificamus... ut intus, vel foris accensus non, quod nocet, incendat, sed omnia ad usus hominum necessaria calefaciat, sive illuminet et quae ex hoc igne fuerint conflata vel calefacta, sint benedicta et omni humanae salutis utilia“. Ez az oratio, mely majdnem kivétel nélkül minden német tüzzszentelési formulában megvan és gyakori a francia emlékekben is, különös jelentőséget ad a szentelt tűznek a keresztény házra nézve. Ebből a formulából következik a tűz szentelmény volta, meg van benne szentelve a viasz, olaj stb., a ház, melyben ég, mindaz, ami nála melegszik, az étel, és hozzáfűződik minden népszokás, mely a szentelt tűzzel kapcsolatos.³

A liturgiátörténetben a tüzzszentelés szimbolikájára nézve meglehetősen meggyeznek a régi egyházi írók. *Honorius* (*Gemma animae* III. c. 100)⁴ az új tűzben Krisztus tanítását, a kovában magát Krisztust, vagy a Szentlelket látja. Ezeket a gondolatokat ismétli később *Beleth* és *Duranti* is.

Házi használatára vonatkozólag az új tűznek kevés adatot találunk az egyházi íróknál, pedig a szertartási emlékek szerint már korán kifejlődött a szokás, hogy a tüzet hazavitték és vele gyújtották meg a tűzhely tüzét. Amint a templomban a főcélja az volt az új tűznek, hogy vele gyújtották és gyújtják meg máig is a templom gyertyáit és a húsvéti gyertyát, éppúgy otthon is eloltotta a nép a tűzhelyen a tüzet és a szentelt tűzzel gyújtotta meg a tűzhelyet. A szentelt tűz kiosztására némi helyen külön formula is volt.

Nem fejtegetjük most a nagyszombati szentelt tűz egyházi alkalmazását, sem az egyház felfogását szentelmény jellegére, anyagára és használatára vonatkozólag, hanem áttérünk a szentelt tűz jelenlegi használatára magyar népiünkél, mely ezt a tüzet tág értelemben éppúgy szentelménynek fogta föl,

mint a külföldön, bizonyos jámbor szokások fejlődtek körülötte, melyeknek legnagyobb része feltűnően egyezik a nyugati (német) szokásokkal.

Gyér hazai liturgiai emlékeink tanúsága szerint az újonnan szentelt tűz nagyszombaton már a korai középkorban nemcsak a húsvéti gyertya meggyújtására szolgált, hanem jelentőségre tett szert a házi életben is, éppúgy mint külföldön. Középkori korábbi misekönyveink közül kettő is megőrizte az említett oratiót: a Pray-kódex és egy egrí missale.⁵ A Pray-kódexből biztos VI 5. (1130. sz.) 73 fol.; az 1394. évből. emlékét kapjuk annak is, hogy a nagyszombaton szentelt tüzet már akkor szokás volt hazavinni. Mikor már a tűz meg volt szentelve, a szikrát vagy szemet kiosztották, a hívek hazavitték és vele gyújtották meg a tüzet otthon. A Pray-kódexnek erre vonatkozó rubrikája így intézkedik: „Tunc apponatur incensum et aspergatur aqua benedicta et per omnes domos extincto veteri igne, novus dividatur civibus“, „per universas domos extinguatur ignis et incendatur de novo et benedicto igne“.⁶

A tűznek ez a hazahordása még máig is divatos hazánkban több helyen is, jóllehet ez a hivatalos használaton, szokáson kívül áll és sok plébános nem is nézi szívesen. Vannak még falvak, hol nagypénteken és nagyszombaton nem raknak tüzet és nagyszombat napján ki kimennek az asszonyok az utcára vagy udvarra és figyelik, hogy a falu végén, vagy más háznál füstöl-e a kémény és csak azután gyújtanak ők is tüzet a tűzhelyen. Ez a füstnézés még emlék abból az időből, mikor a tüzet házról-házra vitték, vagy az új tüzet esetleg a szomszédból hozták. A nagyszombati tüzet sok helyen még a legújabb időben is hazavitték, vagy paraszat tettek edényekbe, vagy pedig csak a szent vitték el, hogy otthon vele tüzet szítsanak. A szentelt tűz szikráját nem égetik el egészen, hanem sok helyen elteszik és bizonyos jámbor célokat szolgál.

Pápán edényekkel szoktak állani az asszonyok a tűz körül és elvitték a tü-

³ U. o. I. 514.

⁴ Migne P. L. 172. 668. I.

⁵ Egrí érseki liceum könyvtára: U.

⁶ Magyar Könyvszemle XXXIV. (1927) 53. I.

zet haza. *Bakonyszentivánban* a hamut is elviszik és a földre kiszórák a szén-
nel együtt, hogy jó termés legyen.

Szűcsön (Veszprém m.; német telepí-
tés) nagyszombaton egy csomóba össze-
kötnék fadarabkákat, melyekből egy
hosszabb nyél áll ki. Ezt a kis köteget
a tűzbe teszik és ott megpörkölik s mi-
után megégett, a kiálló nyélnél fogva
kiveszik. Ezt a megégett fát hazaviszik,
vele gyújtják meg a tüzet a konyhán
és a maradékot elteszik a jövő nagy-
szombati.

Csáván (Sopron m., német község)
szokás volt, hogy néhány gyerek dró-
tokra rövid fapálcikákat erősített, eze-
ket a nagyszombati tűzbe tette és meg-
égette, azután a házakba elvitte és töb-
ben a szántóföldekre letűzdeltek.⁷

Darán (Szatmár m.) a nagyszombati
tüzet hazaviszik, ezzel raknak tüzet,
szénét kiviszik a szántóföldekre és ott
elássák. Ugyanitt szokás az is, hogy a
húsvéti szentelt sonka csontját is elás-
sák a földbe.⁸ Látszik, hogy mindkettőt
egyformán szentelménynek fogja fel a
néphit.

Karakón (Vas m.) magam voltam ta-
nuja, hogy mikor a körmenet bevonu-
lása után a szentelt tüzet a plébános
parancsára elföldelték, a nép újra ki-
bontotta a tüzet, szénét vettek belőle
és hazavitték, mint mondták, azért,
hogy vele az új tüzet meggyujtsák és
hogy vihar alkalmával szénéből a tűzre
tegyenek.

Bársonyos (Veszprém m.). A szentelt
tűz szénét kiviszik a szántóföldekre és
szőlőkbe, ott „elültetik”, hogy a gabo-
nát vagy szőlőt jégverés vagy valami
szerencsétlenség ne érje; sokan a föld
négy sarkába ássák le, hogy egyik ég-
tájrról se érje a földet veszedelem.

Pér (Győr m.). Nagyszombaton sokan
nem gyujtanak előbb tüzet, míg a tűz-
szentelés véget nem ért és a szentelt
tűzzel gyújtják meg a konyhán a tüzet,
szénét kiviszik a szántóföldekre, vagy
a kútba dobják, hogy jó vize legyen.⁹

Lázi (Veszprém m.) községben régeb-
ben szokás volt, hogy ezen szénét el-

vitték haza, azután kivitték a szántó-
földre, hogy termékenyek legyenek.
Ugyanitt szokás az is, hogy a szénét a
libák itatóedényébe teszik és erről itat-
ják a majorságot, hogy egészséges le-
gyen, vihar alkalmával a szénét a tűzbe
teszik, hogy a villámtól óva legyenek.¹⁰
Bakonypéterd községben (Veszprém m.,
német telepítés) szintén elásták a ve-
tésbe, hogy a gabona üszögöt ne kap-
jon.¹¹ *Tényőfalun* (Győr m.) a föld négy
sarkába teszik bele a nagyszombati sze-
net, hogy termékeny legyen.

Hegykő községben (Sopron m.) régeb-
ben a szentelt tűz szénével gyújtottak
nagyszombaton tüzet, még pedig úgy,
hogy a virágvasárnap barkát és a szén-
darabot úgy tették egymás fölé, hogy
a kettő együtt kereszteset alkosson.
Ugyanitt még mai napság is visznek a
szentelésnél megmaradt tömjénből né-
hány szemet. A szénnel meggyujtják a
gyertyaszentelői megáldott gyertyát és
a tömjénzemeket rátéve, a házban
körülhordozzák és vele a szobát „be-
szagosítják”. Némelyek vihar alkalmá-
val is szoktak ilyen szénét tenni a
tűzre.¹²

Német területeken szokás volt, hogy
a szentelt tűz szikrájával tüzeket gyuj-
tottak nagyszombaton és erre egy bá-
bút dobtak, amely az áruló Júdást jel-
képezte. Ezt a bábút a tűzön elégették
és több más szokás is volt vele kapcsol-
tában, mely a föld termékenységére
vonatkozott. Nálunk ezen „Judasver-
brennen” emléke csak a nyugatmagyar-
országi területeken maradt meg. De a
nagyszombati tűznél az előző évben el-
használt barka és szentolajas vatta el-
égetését is hallottam Júdás égetésének
nevezni. (Kismarton.) Ilyenforma szo-
kásnak nálunk is maradt emléke, de ez
a szokás nem kimondottan nagyszom-
baton történik, hanem nagycsütörtökön
és Pilátus-égetésnek nevezik, magát a
tüzet pedig Pilátus tűzének. Érdekes
töredéke még máig is él *Bakonybélben*.
Nagycsütörtökön este sokan szoktak ki-
menni a község határában levő Boros-
tyánkúthoz, különösen a legények és

⁷ Wohlmuth József bakonypéterdi es-
peres úr közlése.

⁸ Kocsis Mihály (45 éves) közlése.

⁹ Endrédi Sándor, Pér (42 éves).

¹⁰ Kemény Károlyné (47 éves), Lázi.

¹¹ Hahn György (41 éves) közlése.

¹² Szalay Albert dr. és Vinkovics
Román urak közlése.

csak késő éjjel tértek haza. Kinn a kápolna mellett ilyenkor tüzet raktak. Régebben szalmából készített favázra erősített bábút is vittek ki, mely szerintük Pilátust ábrázolta. Ezt a bábút az ott meggyújtott tűzön elégették, sokszor egész éjjel is elidőztek ott, folyton táplálva a tüzet a tördelt gallyakból. E szokás később elfajult, a legények tüzes csóvakkal dobálóztak, úgyhogy a kápolna fazsindelyes tetőzete is veszályban forgott. Sokan szoktak kimenni a kápolnához nagycsütörtökön este ájtatoskodni is, ott bőjti énekeket énekeltek és imádkoztak és a tüzesóvakkal való játék, dobálás, zajos viselkedés az ájtatoskodókat is zavarta. A visszaélések miatt a helyi hatóság 1902-ben már meg is tiltotta a tüzelést és csak abban az esetben engedte meg, ha a tüzzel nem dobálózna. A háborús években már feledésbe is ment ez a szokás, a legújabb időben azonban újra föléledt, de már igen szerény keretek között. Egyszerű tüzelés 1927 nagycsütörtök estéjén is volt. A néphagyomány azt tartja, hogy mivel a passióban az van, hogy míg Jézust vallatták az udvaron, a szolgák és poroszlók tüzeltek és melegegtek, ennek emlékére gyújtják a tüzet. Pilátust pedig azért égetik el, mert ő adta a zsidók kezébe Krisztust.¹⁸ Aknaszlatinán nagyhét néhány napján, rendszeren a három utolsón, szintén volt Pilátuségetés, midőn a feszületek előtt elhasznált petróleumos hordókat szoktak égetni.

A Pilátuségetés szokásának a nagyszombati tüzzel való kapcsolatát nem tudom igazolni, de a Júdáségetéssel való kapcsolata ezt nagyon valószínűvé teszi és lehetséges, hogy benne a Júdáségetés egy változata vagy későbbi fejlődése van.

A magyarországi szokások, melyek a nagyszombati szentelt tűzhöz kapcsolódnak, mind megérthetők a tűznek, mint tág értelemben vett szentelménynek használatából. Más kérdés már az, hogy ezek magyar földön fejlődtek-e ki, vagy idegen átvételek. Mint említettük, a német szokásokban bizonyos

összefüggés van ezen tűz és a „Frühlingsfeuer“ között. A föld termékenységére vonatkozó gondolat, mely a szentelési formulákban kifejezetten nincsen benne, pogány reminiscencia. A szentnek, hamunak a szántóföldekre való elvetése, elásása, az üszög, a rozsdá és más bajok ellen való védelem hite szélesben el volt és részben van is terjedve német földön.¹⁴ Az kétségtelen, hogy a szertartás nemcsak nálunk, de másutt is az egyházban nyugatról terjedt el, de a tüzzel kapcsolatos szokásoknak a német hasonló szokásokhoz való közelsége azt igazolja, hogy ezek is külföldről, német talajról jöttek, a velük kapcsolatos hiedelmekkel együtt.

Hogy magyar földön fejlődtek-e ki a külföldiektől elütő szokások, vagy történetesen átvétel a keleti egyháztól, melynek jeruzsálemi zajos tüzszentelése¹⁵ és népies babonái ellen latin részről több kifogás merült fel, azt az egyes vidékek ilyen természetű szokásainak vizsgálata döntheti csak el.

(Pannonhalma.) Zalán Menyhért í.

Pásztor-ember, avagy a pásztorok tanításáról két könyv.

Molnár Ker. János bölcséleti és teológiai doktort és Jézus-társasági áldozópapot nyilván nagynevű rendtársának, *Faludi Ferencnek* példája lelkesítette, midőn megírta és „tekéntetes, nemes, nemzetes vitélző mind szent-falvi *Petrovsky Sándor* úrnak, felséges tsászári, és koronás fejedelmünk lovas seregében fő hadnagyi tisztnek tanácsával, példájával, költségével, 's egyéb szép igyekezetével, és téteményivel“ 1775-ben Pozsonyban *Landerer Mihály* betűivel kinyomatta fentti című munkáskáját. „Vagyon, úgy mond, Nemes Ember, Udvari Ember, 's töb' a' féle: Hol a' Pásztor Ember? Szégyencé őket tanítani? sőt nem szégyencé őket tanítás

¹⁴ Franz: i. m. I. 517.; Panzer: Beitrag für deutsche Mythologie. 1848—55. II. 533.; Wuttke: Aberglaube des Deutschen Volkes. Berlin, 1900. 81. l.; Mannhardt: Wald- und Feldkulte 1904.² I. 503.

¹⁵ Vogl: Theologisch-praktische Monatschrift. Passau 7. Band (1897). 257—260. l.

¹⁸ Matkovich Jenő igazgatótanító úr közlése Bakonybélből.

nélkül tudni? tömlőzre, akasztófára, kerékre, nyársra, hollók gyomrára ereszteni, azokat, kik Istennek, Emberteknek, Hazának, Fejedelminknek olly sokféle hasznára, olly sok féle-képpen alkalmazatosok; 's a' tanítás szűkölködése miatt sokszor olly károsok." (L. a „Bé-köszöntésem"=et!)

Molnár Ker. János, aki hosszúra nyúlt életében sok könyvet összeirt, a pásztorok tanítását, úgy látszik, mégis szegyellette, mert nevével a könyvben sehol nem találkozunk. Életírói azonban elárulják, hogy ő a szerző. Tőlük tudjuk meg azt is, hogy eredetileg *Szabó János*nak hívták, aki 1728-ban a győrmegyei Csécsényben (ma Rábacsécsény!) egy malomban látta meg a napvilágot s minthogy apja molnár volt, apja mestersége után közönségesen őt is csak Molnár néven ösmerték és anyakönyvezték el később a győri iskolában is. Apja malmában az őrlés céljából odaseregglő köznép soraiban korán találkozhatott szűkebb hazájának, a Sokoróaljának, meg a tőzsomszédos Bakonyinak hirhedt, betyáros pásztorai-val. Ezeket a pásztorokat óhajtotta később, érett korában a nyomtatott betű erejével állati sorukból fölemelni, isz tenfélelemre, maguk és embertársaik iránt való kötelességeikre rávezetni. „Mi szép dolog volna — így kiált föl könyvének egy helyén, ahol a „Lapponia-béliek" erkölceit magasztalja — ha elmenne a' Magyar Pásztoroknak az hírek: hogy nints köztök tolvaj, nintsen gyilkos, nintsen parázna, hogy soha velek se földes Ur, se Király nem vesződik". (65. l.)

A művecske (két könyvben, öt részben) 29 „tziikkely"re van felosztva s benne a biblikus vonatkozások, históriai példák mellett bőséges világ- és természetösmeret is van. Minthogy akkor a folklórenak, ethnológiának, ethnographiának még híre sem volt, ilyenféle szempontokat a könyvben hiába is keressünk; ami véletlenül adódik, azt is a sorok közül kell kiszedegetni. A sok apró-cseprő népnyelvi, népéleti vonatkozás közlését mellőzve, mutatványul részleteket adunk az alábbi két cikelyből.

*

Ethnographia—Népélet.

„*A pásztorok nyeresége*. Nem szóllok a marhák neveléséről, mellyben mi hasznos legyen a kereskedés és nyereség, tudják a kik a bécsi mézárszékét tartják. — — — Szóllok az olyan dolgokról, mellyek a pásztoroknak első dolgával is egybe férhetnek. Ne nézzük, édes mieink szájtátva a szomszéd népnek nyereséges tudományát; hanem nézzük és egyetemben tanuljuk meg! Miért ne férne el a pásztori hivatallal a kapcakötés? az hálófonyás? a fából készülő sokféle edénynek vagy szerzőszámnak, kalánnak, tányérnak, vedernek, igának, vagy járomnak készítése? Láték Nógrádban bizonyos egy szántóvető embert, ki egész télen, amennyire egyéb munkái engedék, jármat faraga, simította, s elmenvén Kecskemétre a szentjózsefi vásárra járommal megrakott szekéren és ott eladván a sok jármat, marhástól, szekerestől, fél tarisznya pénzt hozott haza. S még akkor meg nem volt az országbán a rézkrajcár. — — — — — Nézzék össze a sok féle városi mesterséget; jól megfontolván mit árulnak különféle mester emberek, kalmárok, németországi fő- és alacson rendü kereskedők; zsidók, tótok, kráncnyicok. — — — — — Nem egér-fogót árul az olasz, hanem a drága köveket keresi nálunk s haza menvén, felházokat épít". (70—75. l.)

*

„*A pásztorok késérteti*. — — — — — Egyik késértete a pásztoroknak a jóra való restség. Engednek a rossz pásztorok az henyélésre hajlandó testnek, engednek a másokban láttatott rossz példának és így elheverik az isteni szolgálatot, a prédikációt, az istenes könyv olvasást, a regveli, estveli, ájtatos imádságot; mi a haszna ennek a késértetnek? a tudatlanság. Oktalanok, tudatlanok maradnak, mint a marhák. Az Isten őket az ő képére és hasonlatosságára teremté s ők ezt a képet számár képpé, disznó képpé változtatják. A másik késértet benne a szerelem. A gonosz gondolatot meg nem győzik, el nem fordítják attól elméjüket, nem fohászkoznak ollyankor az Istenhez, nem gyullasztják fel az Isteni szeretetet, s jaj mi a vége! Gehenna! Késérti őket a mások jószágának kívánása a tolvajságra; az harag

a, sok fertelmes, pogány szitokra. Ők a nagy ostoba pajkosság miatt ezeket véteknek se tartják; miért? mert a marhák között élén, s templomot ritkán látván, csak nem marhákká válnak. Azt gondolják: hogy szép dolog a szitkosok után szitkozódni, a tolvajokkal tolvajkodni, az ebekkel ugatni, morogni; a bikákkal öklelődni; a lovakkal nyestíteni; az ökrökkel bőgni. — — — —
További kérésért a pásztorban az irigység; a torkosság, az elkeseredett elme; a sok rossz példa. Mit mondjak az haragról, s gyűlölségről továbbá? Mi viszi a pásztort a gyilkosságra? a lopásra? arra: hogy egy hitván lovat tulajdon lelkéknél s az egész mennyországnál nagyobbra becsüljön? Készebb elkárhozni, a pokolba süllődni, istentől örökre megválni, hogy sem egynéhány tallérból álló nyereséget megtapodni“. — — — —
(209—211. l.)

Közlő: Madarassy László.

A Kurutz öszve esküvésnek módja.*

„Mi itten(.) kik a' tiszta ég alatt állunk, az hol mindenütt az Istennek

* *A kurucok esküje.* Borovszki Samu kiadta a szécsényi gyűlés esküjét s az aláíró urak névsorát. Mindnyájunkat érdekel azonban az az ettől teljesen elütő eskü, mely a népi szellem termékeként annyira jellemzi ez idők népi gondolkodását s megérthetővé teszi a kuruc népköltészet sok-sok vonását. Az eskü eddig ismeretlen. Eredeti kézírata a sárospataki könyvtárban van.

hatalma égdörgésben, villámlásban, esső, hó, szél és jégesső(ben) uralkodik, esküsünk a' leg szentebb leg igazabb, mindenható erőss három személyre, egy Isten, Atya, Fiú, Lélek meg oszlohatatlan Sz. Háromság, Krisztus, Anya, mindenszentek, és az áldott egész Mennyei udvarra, hogy mi utolsó tsepp vérünknek ki omlássáig, sem könyörgés, sem szó, sem fenyegetéstől meg nem tántorítottván, attól mellyet magunk között szöllöttünk és végeztünk, el nem állunk, senkit a' kezdők közül ki nem nyilatkoztatunk, magunk közt és senkit meg károsítani, s leg kisebbben is meg bántani nem engedünk, sőt egyenlő szemmel nem látván, inkább mindnyájan egyenlő akarással, mint igaz Kurutzok, romlani és halni készek leszünk, hogyha pedig ezen esküvésünket valaki tsak gondolattal meg szegis, azon az Isten Fia drága vére örökösön el vesszen, mintha ő érette a Krisztus nem is szenvedett volna, a poklosság, kórság, inszakadás, kő és más ki gondolható nyavalyák és fájdalmak meg lökvén a' gyermeki és gyermeki nek gyermeki által mind örökké átkoztassék, dombok, hegyek és kő sziklák borítsák el, elméje és esze meg kőborodván, utálatos, káromlott és mindenek előtt átkozott legyen, soha a' mennyei Jeruzsálemet meg ne lássa, a' lelke egész Pokoltul kínoztassék, kitörölje, számkivesse és semmivé tégye őtet a Mennynek, Földnek irgalmas sága.“
Gulyás József.

NÉPI SZÖVEGEK.

Sírató versek. (Hajdúnánási gyűjtés.)

I.

Anya felett.

1.

Húzzák a harangot,
Gyűlnek a vendígek,
Kedves ídesanyánk
Itt hagyott bennünket.
Elindúlt mi túllünk
Ojan messzi útra,
Kírül soha többet
Nem várhassuk vissza.

Jaó útát kívánunk
Fáratt lábajinak,
Piheníst kívánunk
Hérvatt tagajajinak.

(özv. Jámbor Gáborné, 65 é. közl.)

2.

Anyák, anyák, anyák,
Sok jaó ídesanyák,
De senki se tuggya,
Hogy mire neveli
Az ű gyermekejit!
Kedves ídesanyám,
De nem hittem vaóna
Hogy hideg tetemít
Se láthatom soha!
Jaj, de nem tehetek rúlla,
Ha(j)így látta az Ūr jaónak
Hasznomra valónak.

(özv. Maginé Gaál Katalin, 80 é. közl.)

II.

Hitestárs felett.

1.

„Megszaóllalt a harang, clindúlt a posta
Sziijssel a városba
Gyüiti a vendíget, takarításodra.

A temetőkért kapu sarkig ki van nyitva.
Békisirnek rajta
Ott vár mán tidedet a setít sír halma
Ott lessz a szívednek,
Fáratt testejidnek
Csendes nyúgodalma.“

(Mintha a „halot“ mondaná:)

„Ahun én ejjárok
Még a fák is sírnak
Gyénge ágajirúl
A levelek húlnak
Hujjatok levelek
Sirassatok éngem
Mer az én jaó párom
Sírva keres éngem
De hijába keres,
Soha fel nem tanál
Mer mán béfedezett
A setít sír, halál.

2.

„Csillagok, csillagok, szípen ragyogjatok
Árvának özvegynek útát mutassatok
Héj, mert az árvának nincsen pártfo-
gaójjja,
Az özvegy asszonnak nines kaórmányo-
zaójjja
A Tiszába a víz tintává változna,
Fáknak a levele papirossá válna,
Mezeóban a fűszál pennává változna,
Az égenn a csillag íraódeják vaóna,
Mégis a bánatom le nem írná soha:
Három út előttem,
Mékenn indújjak el?
Az egyyiken mengyek:
Apámat keresem
A másikon térek:
Anyámat keresem
Harmadikra mengyek:
Páromat keresem.
De sehun se lelem
Hej mert a setít sír
Elvette én túllem.

3.

„A fekete hollaó gyászt visel magájír,
 Én is gyászt vislek az én jaó páromír.
 Istenem, Istenem, be meglátogattál
 Jaj egy jaó páromtól, jaj be megfosztottál

Ó te halál, halál,
 Éngem de megcsaltál.
 Mír nem kérted tüllem
 Kit adnék hejjetta
 Mír nem kérted tüllem,
 Kit adnék hejjetta?
 Be sok nyomorúltak,
 Jaj de sok szeginyek
 Várván vártak vaóna!
 Istenem Istenem
 Lígy segiccsígemnek
 Lígy segiccsígemnek!
 Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj
 Sokszor mondom, hogy jaj
 Jaj de fáj énnékem,
 Viselni eszt nékem
 Árva özvegysígem
 Árva özvegysígem
 Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj
 Vajon mēre mennyek,
 Hogy az én szívemnek
 Nyúgodalmat lējjek
 Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj
 Akár mere mengyck
 Nyúgodalmat többet
 Sehun nem lelhetek
 Jaj mer mán nem látom.
 Sehun a jaó párom,
 Sehun a jaó párom,
 Hej mer elzárta mán
 A setít sír tüllem
 A setít sír tüllem.

Nyizsd fel lelkem, nyizsd fel,
 Sírodnak ajtaójját
 Had mongyam le néked
 Szívemrül bánatát!
 Jaj mer nincsen senki
 A kerek ég alatt,
 A kerek ég alatt
 Jaj mer csak egyedül
 Én vagyok az árva
 Jaj mer se gyermekem,
 Sem apám, sem anyám
 Sem jaó hites párom,
 Sem jaó hites párom!...

(1., 2., 3. at elmondta:

Özv. Maginé Gaál Katalinka
 80 éves.)

4.

Elrepült a madár,
 Üress a kalitka
 Az ú kedves párja
 Sírva túrbikojja
 Sírva túrbikojja
 De mán nem tér vissza
 Hej mert a setít sír
 Magába fogatta.

(l'itányi Sándorné 52 éves közl.)

III.

Gyermeksíratás.

1.

Ó te halál, halál, mír nem válogattál
 Virág hejjet bimbót szakajtottál.
 Virág hejjet bimbót szakajtottál
 Ó te halál, halál, jaj de meg is csaltál!
 Elvetted én tüllem kedves magzatomat!
 Jaj mit tegyek írted, hová legyek írted?!
 Jaj nem tudok tovább, csak a sír szílijig,
 [Csak a sír szílijig!

Onnét visszatérek, keseredett szívvel,
 Onnét visszatérek, keseredett szívvel...
 Oh lelkem egy jaó gyermekem!
 Be kevés idejig virágoztál!
 Be kevés idejig vaótál virág én előttem!
 Jaj, jaj, jaj, jaj, hová legyek írted,
 Kedves jaó gyermekem, hová legyek
 [írted?!

Jaj csak a szíp nevedet hattad a szí-
 [vemen.

Csak a szíp nevedet hattad a szívenem.
 Jaj te halál halál, jaj de meg is csaltál
 Kedves gyermekemtől, jaj de meg-
 [fosztottál.

(Özv. Maginé Gaál Katalin közl.)

2.

Elindult mán a hír
 Szíjjel a vározsba,
 Gyúlnak kedves gyermek
 Látogatásodra.
 Halál, halál, halál,
 De kegyetlen vaótál,
 Ilyen szép virágot
 Hogy nem is sajnáltál?
 De nem is sajnáltad,
 El is hervasztítottad,
 Szüleji keblirül
 Hogy le szakasztottad!

(Özv. Jámbor Gáborné 65 é. közl.)

3.

Majd eccer egy bús éjjelen
 Oda elmegyek.
 De te onnan kedves fiam,
 Vissza nem gyöhecc:
 MÉR hideg hant nyomja tested
 Oda menni nem lehet,
 Vissza gyönni se lehet...
 (Özv. Horvát Józsefné 78 é. közl.)

IV

Rokon felett.

1.

Jaj de sokat kirtem
 Az egeknek urát
 Bocsássa el hozzád
 Gyógyító orvassát
 Jaj meg is hallgatta
 El is bocsátotta
 Te hozzád galambom
 Kedves atyámfija.
 („Halot látni“ evvel lépett be
 Lakatos Pálné 80 é. közl.)

2.

Jaj kedves jaó öcsém, kedves jaó ro-
 [konom,
 Jaj de fáj a szívem, aszt ki se mondhatom.
 Hogy itt kellett hagyni kedves családodat,
 Itt kellett hagyni kedves gyermekejéd,
 Kiket úgy szeretted,
 Kedves feleséged, kivel ojan számos éve-
 [ket tótóttél.
 Jaj de mind hijába. Még tegnap hajnalba
 Megjelent e háznál a halál angyala.
 Elszólitá innet e háznak gazdáját
 Várván várta ütét a mennyeknek Ura
 Megnyitá előtte menyország kapuját,
 Hogy felvegye tülle az új aóhajtását.
 Tudom meghalgassa a jaó égi Atya
 A te kívánságod, kedves atyámfija.
 Jaj mer tudom kired a mennyeki Atyát,
 Hogy aóltalmazza meg a te árváidat,
 A te itt hagyott kedves jaó párodát.
 Jaj mert árva az a ház, meljnek kidül
 [az oszlopa,
 Te pedig a vaótál a te családodnak,
 [kedves atyámfija.
 Kírjük azír mink is a menyeki Atyát,
 Ne vonnya meg tüllok az égi aóltalmát,
 Hogy vigasztajja meg, akkiket itthattál,
 Kedves Atyámfija.
 Jaj, jaj közeleg az aóra, hogy elvájjunk
 [tülled,

Kedves jaó rokonom!
 De meg vagyon írva, hogy porbúl vité-
 [tünk,

Porrá is kell lennünk!
 Elbocsátunk lelke, ára a nagy útra,
 Jaj ahonnét többet soha nem gyüssz
 [vissza.

Mindnyájan követünk, ha elgyön az aóra.
 Nyúgoggyál bikibe, álgyon meg az Isten,
 Kedves egy jaó öcsém, kedves atyámfija.

(Esz meg akkor monta a „halot“ nagy-
 nénje, mikor „mán vittik az udvarra a
 testet!“)

Kiss Eszter
 debreceni tanárjelölt lejegyzése.

Táltosokról és lidércekről.*

(Babonás történetek.)

I.

Szalkai Gyuláné Kún Juhánka mes-
 sélte Matolcson:

Mátészalkán egy öreg asszonyhoz be-
 állított egy 18 éves körüli leány. Szál-
 lást kért éjtszakára. Édes lányom, adok
 neked vacsorát, kínálta a lányt, de az
 nem fogadta el, csak 2 tojást kért. —
 Az öreg asszony maga mellé fektette a
 lányt az ágyba, amely éppen a hód-
 világban állott az ablak mellett. Látta,
 hogy a lány teste tele van tépett, hasi-
 tott sebbel; nem állhatta meg, megkér-
 dezte, hogy mi lelte. A lány elmondta,
 hogy ő táltos gyermek, éppen azért
 már hétéves korában elhagyta a szülői
 házat. Azóta nem mehetett haza. Haj-
 nalban utójára kell neki megvívnia
 ellenfelével, aki fekete bika alakjában
 fog megjelenni. Ő szöke bikává fog vál-
 tozni; arra kéri, ne engedje összezsapni
 őket. Az asszony hajnalban csakugyan

* Ezekről a népi mítikus alakokról
 folyóiratunk gyakran közölt már ezek-
 hez hasonló adalékokat, mindazáltal
 nem henyé ismétlés a mostaniak köz-
 lése sem. Mindig akad bennük egy-egy
 az eddigiekhez járuló új vonás, ami fo-
 galmi elképzelésüket kiegészíti. Jövendő
 mítikus kutatásokhoz ezért értékes já-
 rulékok. Szakbeliek előtt egyre világo-
 sabb általuk a kapcsolat a keleti turk
 ősmítikus hagyományokkal, amik két-
 ségtelenné teszik, hogy bennük honfog-
 lalás előtti emlékeket kell látnunk.

Szerk.

látta a két bikát, de a szérüseprével elhárította őket egymástól. Így egyik se győzött, mert nem hagyta összemenni őket. A lánynak nem kellett többet mérkőznie, mert 18. életévét betöltve, hazamehetett a szülőihez. „Akkor lesteztél róla a varázslat“, nem bántották tovább, nem kellett többet vívnia.

II.

Matolcson Fodor Évának született táltos lánya. Két sor foggal született, alsó és felső fogsorral. (A többi rendes táltos gyermek megelégszik, ha alsó két foga megvan.) Ezért a kislányért minden hét évben eljött egy szürke táltos lú. De az anyja elzavarta. Még csak félig vót állapotos az asszony, amikor egy tudós ember járt Matolcson; az oktatatta ki az anyját, hogy mit kell tennie, hogy a gyereket megtarthassa. Megmondta előre, hogy a gyerek táltos lesz. Azt is megjövendölte ez az ősz ember, hogy a gyerek meg fogja látni a földben a pénzt, de ezt a tehetségét csak akkor tudja megőrizni, ha más falu határába soha át nem lép. Látta is a gyerek a pénzt! Egyszer nagy halom pénz látott, de mikor ki akarta volna venni, egy kopókutyta ment rá. Széttépte volna. Erre ugyancsak egy láthatatlan ősz öreg ember kopogtatta meg a gyerek fejét, s intette, hogy nem szabad kivennie a pénzt. — A gyerektől a rontást az asszony úgy tartotta távol, hogy annak a táltos(tej)fogait a blúza oldalvarrásába varrta (a magába t. i.). Azt hibázta csak el az asszony, hogy a burkot, amiben a gyerek született, nem vitte el a templomba a keresztelőre, mert akkor a gyerek a pénzt is kivehette volna. A kis Fodor Erzszi temető mellett se mehetett el, csak sírva, mert a halottakat is látta a földbe. Fodor Erzsinek később a pénzlátó tudománya odalett, mert a burkot, amibe született, belevarrták egy kabátjába, s azt, amikor ócska lett, elégették, benne maradt s így vele égett el a burok is. Oda is lett a tudománya. Fodor Erzsinek sohasem kellett víni.

Varga Etelka Szabó Ferencné Matolcsról erősen vitatja Juhankával szemben, hogy igenis Fodor Erzsinek is kellett vínia. Az ő anyja tudja (híres

javasasszony az öreg), hogy egyszer Szalka felé egy erdőben kellett megvívnia. Fodor Erzszi előbb ért oda, mint az ellenfele és megkérte a favágókat, hogy segítsenek neki. Egy férfival kell megküzdenie, aki kék láng alakjában fog küzdeni. Ő piros lánggá lesz. A favágók segítségével aztán a piros láng győzött.

III.

Matolcson beszélte egy asszony, aki tán maga is táltos volt, mert mire fel akartam írni a nevét, akkorára úgy eltűnt, hogy nem tudhattam meg még azt se, hogy hívják. Volt a szüleinek egy szolgaleányuk. Derék víg fiú volt, éppen azért mikor egyszer a szérűn nyomtattak, feltűnt, hogy igen méléz. A fiú aztán elmondta, hogy azért szomorú, mert még ma nagy zivatár lesz. A zivatarral együtt érkezik meg az ő ellensége, akivel neki még ma meg kell vívnia. Ez lesz az utolsó vívása, ha ma győz, akkor fel lesz mentve az átok alól. Megmondta azt is, hogy tüzes kerékkel kell megvívnia s segítsenek neki. Kinevették, mert szép idő volt. De pár óra múlva nagy zivatár tört ki. S a hirtelen setétségben csak kivágódik a kapu, s begördül azon egy tüzes kerék. Ott csaptak össze előttük a tüzes kerék meg a vaskerék, s egyszer csak a tüzes kerék felemelkedik a levegőbe, eltűnik. Ugyanekkor a másik kerék visszaváltozott a szolgaleányé, s igen hálálkodott nekik, hogy segítségére voltak.

(Érdekes, hogy amíg Matolcson, Tuznyogon, Tiszabecsen a táltos igen foglalkoztatja a nép fantáziáját, addig már Csekében, Bereg megyében semmit se tudnak róla. Immelámmal annyit mondanak, hogy hallottak valamit, hogy aki foggal születik, az táltos, de egyebet semmit. Hogy annak hatalma van, vagy hogy vínia kell, az teljesen ismeretlen előttük. A lidércről azonban mindenütt tudnak.)

IV.

Lidérc-esetek.

Mi a lidérc? — A válasz egyöntetűen ugyanaz mindenütt:

Fekete csirkének az első tojása, melyet asszony vagy ember a hónap alatt

kelt ki. Erre előzőleg 9 napig rá kell járni. Vagyis minden dolgát azon kell elvégeznie, s undorodás nélkül bal kézzel kivenni. Azonmód a hóna alá tenni s kikölni. Amíg az ember ki nem költi, addig dolgozni sem szabad vele. Ha aztán kikött, az a gazdájának minden parancsát teljesíti. Alighogy este lett, megkérdi: „mit? mit? mit?” akkor aztán hoz mindent, amit a gazdája parancsol. Törökországból kincset, élelmet, mindent. Ennek ellenében a tulajdonosa mással nem élhet, csak vele. S elemésztí azt, akire féltékeny. El is szívja az életerejét, mert „nagyon nagy szógálatot kíván”. Ha a lidérc kakas, akkor nővel, ha tyúk, akkor férfigazdával él.

Megszabadulni a lidéretől csak akkor lehet, ha olyan parancsot kap, melyet nem tud teljesíteni.

Tudni pedig mindent tud, csak két dolgot nem:

1. nem tud rostában vizet, 2. kötéllel homokot hordani.

El lehet aztán hagyni keresztúton. Mert a keresztúton minden babonáság foganatos.

Ennyit tudni a lidérről mindenkinek illik. Sokan hozzáteszik, hogy lidéret leginkább férfiember tart. Asszony ritkábban. A férfiak közül is leginkább pásztorembert gyanúsítanak vele, hogy lidéret tart, mert az úgy sem él asszonnyal, a mestersége olyan, hogy magányosan kell élnie.

V.

Lábas Károlyné Kis György Julcsa azt meséli, hogy Matolcson Vizsnyický István 14 éves fiúhoz hozzászegődött a mezőn egy kis fekete jérce. Nem veték észre, hogy lidérc, mondogatta ugyan esténként a fiúnak, hogy: „mit, mit, mit?” De az nem tudta mire vélni, s nem parancsolt neki. Csak mikor a fiú már úgy el volt csigázva, hogy alig állt a lábán, akkor jöttek rá, hogy a jérce, aki vele aludt, lidérc. — Nem tudta elhagyni a fiú. Vele volt mindeütt. A kabátja zsebében hordta, s egyszer, amikor eladta az ócska kabátot a cigánynak, benne hagyta a lidéret is. Így szabadult meg tőle.

Kún Juhanka Szalkai Gyuláné meséli Matolcson, hogy voltak Szalkán „kenderet követni”. A keresztúton lelt egy kis fekete csirkét. A ruhája alá tette, vitte magával. Amint a vízbe bement, a csirke beszélgetni kezdett. — Miféle csirke az, te? — kérdezte az anyja. Hát erre úgy rátámadt az anyjára a csirke, hogy nem merete hazavinni. Visszament vele a keresztúthoz és ott letette. Így szabadult meg tőle.

Ugyanő egy Márianosztráról szabadult rab asszonytól azt is tudja, hogy ott egy asszony, aki az ura meggyilkolása miatt ült, lidéret kötött a hóna alatt. Egyszer a hajdú megtalálta nála, mérgibe fődhöz vágta. Csak amikor a csirke elbődült (már kikelőben volt), akkor jött rá, hogy lidéret ölt meg. Ha az asszonynak sikerült volna a lidéret kikölni, akkor az a rabságból is megszabadította volna.

Kún Juhanka meséli végül, hogy egy ember ráunt a lidércére, meg akart tőle szabadulni. Ez veszedelmes dolog, mert a lidérc gondolatolvasó és ha megsejti, hogy a gazdája mibe sántikál, akkor előbb ő végez vele. Ez sem mert mondani, tenni semmit, de mikor a lidérc megkérdezte, hogy: „mit, mit?” Azt felelte Sz...! Hát aztán másnapra körülhordta vele a lidérc az egész házat.

Luby Margit
szatmármegyei közlősci.

Népdalok.

1.

Nincsen nékem feleségem, de maj lesz,
Veszek néki piros csizmát, ha jó lesz.
Feketét se veszek biz én, ha rossz lesz,
Télbenyárba meztláb jár, ha hó lesz.

2.

Sárgul már a figefa levele, hideg akar
[lenni.
Még asz mondja ez a barna legény, nem
[szabad szeretni.
Szeress kisangyalom, hogy ne legyek
Hogy ne tudja senki a tanyába. [árva,

3.

Nem messzi van kisangyalom tanyája,
Idelátszik sugár jegenyefája.

Sárgarigó szokott rajta tanyázni,
Szép vagy babám, hogy kell téled elválni.

Márványkőből van a Tisza feneké.
Gyenge vagy még babám a szerelemre.
Elválásom nem annyira sajnálom,
Csak igazán szerettelek, azt bánom.

4.

Az én lovam arra van kaptva,
Többet menjen éhen, mint jóllakva;
Én magam is arra vagyok kapva,
Szeretem a más asszonyát lopva.

5.

Vót nekem egy Mari nevű szeretőm;
Elhagyott, hogy verje meg a Teremtő!
Ha elhagyott, de a fene ki bánja:
Találok én még egy barna kislányra.

6.

Budapesten csináltattam vasekét.
Nem szántok én többé véled, Erzsikém!
Se nem szántok, se nem vetek a nyáron
A polgári híres kerek határon.

7.

Kis kertembe kivirított a retek.
Jaj de semmirevaló lányt szeretek.
Nem bánom én, ha semmirevaló is,
Semmirevaló vagyok én magam is.

8.

Nagykállóba fűtyül a szél.
Ne hidd, amit Benkő beszél.
Hej devla! hazudik az lent is, fent is,
Becsapja a szeretőm is.

Én Istenem, adj egy esőt,
A lovamnak jó legelőt,
Hej devla! a lovamnak jó legelőt,
Nékem pedig szép szeretőt.

9.

Kisújszállás Kenderessel határos.
Kié ez a gulya, ménes, de sáros.
A bujtárja sáron-vízen utána,
Számadója bort iszik a csárdába.

10.

Ég a gyertya, ha meggyujcsák a függő-
[nyös szobába.
Barna kislány levelet ír magába.

Írja babám egy szomorú, gyászos levelet:
Nem öllelek, nem csókollak én má té-
[gedet.

11.

Tanya, tanya, Vég Ilona tanya.
A jó Isten gyászba borította.
Borítsa be mégegyszer az Isten,
Mert e tanyán egy szeretőm sincsen.

Ha csakugyan meg kell annak lenni,
Hogy a tanyát itt kell nekem hagyni,
Nagyon könnyen kimegyek belüle,
Nincs szeretőm, kit sajnáljak benne.

Ha csakugyan több a tél, mint a nyár,
Bolond legény a, ki leányhó jár.
Ládd én pajtás menyecskehe járok,
Mikor tetszik, nála vacsorálok.

Minek nekem szombat estét várni,
Nem jön engem senki vigasztalni.
Vigasztalom magam, ahogy lehet,
Bokros bánat nyomja a szívemet.

12.

Jaj Istenem, de szomorú sorsa van a
[láznak,
Mer a bánattyát nem bízhattya másra.
De a legény a bánattyát a nótára bizza.
Alkonyattúl-virradatig cigánnyal hú-
[zassa.

13.

Már én többet Szondy tanyas lakos
[sohse leszek.
Nyíregyházi közkórházba ápolóné le-
[szek.
Megvizítalom a szobát, mind a négy
[sarkába,
Nem találok egyikbe se a babámra.

14.

Nincsen nékem ez világba kedvem,
Mer elhagyott, akit én szerettem.
Ha elhagyott, nem is lesz már többet,
Akit ilyen igazán szeressek.

15.

Fekete gőzösnek csattog a kereke.
Viszi a fiúkat messze idegenbe.
Elviszi a szegényt idegen városba,
Hiába ír levelet a kedves babája.
Tiszadada, Szabolcs megye.

Dömötör Sándor.

IRODALOM.

Harsányi István †.

Mikor egy munkában eltöltött hosszú élet végén csöndesen elpihenni látunk embereket, a múltandóság mélabús érzése szállja meg lelkünket. De mikor élte delén, alkotóerejének teljességében sujt a villám egy társunk életfájába, úgyhogy az recsegve-ropogva omlik össze és zuhantában szétrázza terveinek s apróbb alkotásainak viruló bokrait: ó, akkor megdöbbenünk s riadva kérdezzük, miért kellett ennek így történni? Harsányi István izmos testalkatából évtizedek ígérete látszott, fejében száz és száz alkotás terve érlelődött s ma íme haláláról kell megemlékeznünk. — A Néprajzi Társaság, melynek 1915 március 24. óta választmányi tagja volt, s az Ethnographia, melynek hol magában, hol Gulyás Józseffel, hol Hodossy Bélával együtt hosszú éveken át buzgó munkatársa volt, szintén érzi gyászos veszteségét. Egyéb tanulmányai mellett (melyek az akadémiai levelező tagságot már-már megszerezték neki) buzgó munkása volt a néptudománynak is. Öncélú könyvben is kiadta ezirányú kutatásainak eredményét (a Gulyással, Simonfival együtt írt Kuruc balladák hitelességében 1914). Apró cikkeinek se szeri, se száma. Találós mesék, az Arárgírus legrégebb kézirata, két koldúsének forrása, a népszokások történetéhez, a cserebogár-nóta, a szürről való vers említhetők elsősorban. Bírálta Versényi Bokrétáját. Felolvasásai (Somorjai az ördögüzésről, Adal. látomás irod. tört. Csok., mint jövendőmondó) szintén a folklóre iránti nagy szeretetéről beszélnek. Lelke volt a pataki néphagyománygyűjtő szervezetnek s Gulyással együtt nagy kedvvel rendezte sajtó alá a sáros-

pataki gyűjtés anyagát. Buzgóságának köszönhető a sárospataki könyvtár kb. 30.000 cédulából álló népdal-katalógusa, amelynek segítségével bármely dal előfordulásának utána lehet nézni. Az emlekezés néhány szál virágát tegyük le mi is koporsója fölé. G. J.

Ó-Egyiptomi mesék. (*Goldziherné Freudenberg Mária hátrahagyott írásai*ból. Budapest, 1928. 100 o.)

Ez a szép kiállítású könyv nem pusztán szórakoztató olvasmányak van szánva, sőt talán éppen nem annak. Szigorúan tudományos jellegű kiadvány; egy korán elhunyt fiatal nő széleskörű kutatómunkájának érett gyümölcse. Tanulmányainak egyre nagyobb kört átfogó jellege iskolapéldája annak a pszichikus varázsnak, amelyet a mesék büvárása mindenkire, bárhonnan indult is ki eleinte, ellenállhatatlanul gyakorol. *G. Freudenberg Mária* az egyetlen egyiptológiával kezd foglalkozni; vonzza a studium sok problémája s ami jellemző reá, annak még több nehézsége. Kezdetben a hieroglif és hieráti írás és nyelv rejtélyei kötik le; mikor titkaikba behatolt, az óegyiptusi vallásélet útvesztőjébe mélyed. Le akarja fordítani eredeti szövegből a Halottak könyvét. Előmunkálatai közben, szövegolvasmányai folyamán foglalkozni kezd a 2—3000 éves papiruszokon fennmaradt mesei epikumokkal. Lefordítja közülük a négy legértékesebb darabot eredetiből filológiai lelkiismeretességgel. (A két fitestvér, Az elátkozott királyfi, Hufu király varázslói és a Szinuhé meséjét,* 11—50. ll.) Észreveszi szoros rokonságukat a mai népmesékkal s ez

* Közülök az első kettővel folyóiratunk már bővebben foglalkozott. L. 1923. évf. 23. l. és 1918, 285. l.

belesodorja a változatok gazdag anyagának búvárlásába. Rendkívüli jártassága a főbb európai nyelvekben lehetővé teszi a mesékre vonatkozó elméleti irodalom teljes megismerését. Őt is a mesék eredetének és csodálatos hasonlóságainak titka izgatja. — Ami ide tartozó jegyzeteinek nagy tömegéből fiatalon elhúnytá után összeállítható volt, azt a jóbarátné: *Szentgyörgyiné Kr. Lili* rendező keze után *He'ler Bernát* társunk önti formába és teszi közzé az 51—98. lapokon. Ugyanó a könyv elején meleg megemlékező sorokban méltatja e kiváló lelkületű nő munkásságát, akit élete kora végéig lázas tudásszomj szenvedélye fűtött. E rendkívülségeknek pszichológiai magyarázata is adva van: nem volt nagy orientalistának, Goldziher Ignácnak. Abban a tudós légkörben élt, melyet előbb a pesti egyetem, majd apósának tudása és egyéni varázsa vont köréje. A könyvön tudományos értéke mellett különös fájdalmas hangulat vonul át: egy értékes eleven szellem derékbatörésének tragikus hangulata. — Bármiként is, a közzétételért őszinte elismerés illeti a vele fáradozókat, mert értékes, szakszerűségében is mintaszerű könyvvel gazdagították e téren még szegényes irodalmunkat. S. S.

Bessenyei Lajos: „*A magyar néplelek válsága.*“ (Második, tetemesen bővített kiadás. Debrecen, 1928. 222 old.)

Ezt a derék művet azért regisztráljuk, mert címe szerint a mi tárgyunk körünkbe tartozónak mutatkozik s mint ilyen, sok érdekeset ígér. Sajnos, épp csak ezt nem váltja be. Tartalmának megfelelően vagy ezt a címet kellett volna választania: „A magyar nemzet lelki válsága“, vagy ezt: „A magyar lélek válsága.“ Mert szembe előtt nem a sajátos népi réteg sorsa, multja, jelen állapota s annak tanulságai lebegnek, hanem a nemzet összességéé. Így tanulmány részben történetfilozófiai, részben társadalomtudományi fejtegetéseket nyújt, átsapva nem egyszer a politikába. Mint ilyen, a könyv igen figyelemreméltó alkotás. Történelmi párhuzamai gondolatébresztők, publicisztikai adatközlései megdöbbentők. A

könyv nemzetébresztőnek van szánya s e nemből a leghatásosabbak egyike. Az egyetlen kifogás, amit ellene vehetnénk, hogy a társas rétegeket nem tartja széjjel egymástól, nem mutatja be külön-külön, pedig sorsuk nem egyforma, s különösen a pszichikus átalakulásuk nem egyazonos gyökérből fakad.

Mitrovics Gyula: *A magyar esztétikai irodalom története.* 1928. 448 l.

E folyóirat közönségét is érdekelné fogja ez a nagyszabású, széleskörű apparátussal készült tudományos mű, mely néhány hónappal ezelőtt hagyta el a sajtót A debreceni egyetem tanára 446 oldalon tárgyalja a kérdést, kiterjesztve figyelmét még a legaprólékosabb részletekre is. Nem elégszik meg az elmélet fejlődésének rajzolásával, hanem vizsgálja annak gyakorlatban való megvalósulását is. Az elmélet többnyire idegen hatások alatt áll, a gyakorlat azonban magyar jelleget ölt (pl. Horváth Ádám, Arany J. verstani megfigyelései, Gyulai gyakorlati kritikája). Megtaláljuk a népiesség elvének bevonulását is s az elméletének fejlődését (Bajza 94, Eötvös 103, Gyulai 168. l.). Érdekesek a nemzeti szellem vizsgálataival foglalkozó kérdésekről szóló fejezetek (262—3, Erdélyi, Beöthy stb.) a magyar zene elméletének és sajátosságainak felismerése (70—1, 273—9) a magyar vers lényege (297). Ezek a részek nem különállók, hanem a fejlődés menetébe be vannak illesztve, de azért jól felismerhetők.

A szerző szorgalmának e mű újabb tanubizonyossága s az esztétikai irodalom nagy nyeresége. *Gulyás J.*

Festschrift — Publication d'Homage offerte au P. W. Schmidt. — Herausgegeben v. *W. Koppers.* Wien, 1928. 4°. 977 o.

Ez az emlékkönyv 977 nagy negyedrétű lapján és a benne közölt 76 értekezésen kívül gazdag krétapapírosos képtömegével valóságos kötettszörnyeteg. De viszont tanuskodik arról a nemzetközi mély hatásról, melyet a műlingi misszionárius iskola egykori igazgatója, aki ma a római etnológiai múzeum főre, *P. Schmidt Vilmos* az ál-

talános nyelvészet és néptan terén kifejtett bámulatos sokágú munkásságával világszerte ébresztett. A közlések angol-, holland-, francia-, olasz-, spanyol- és németnyelvűek. A néptudomány új historikus iskolájának szakerei siettek benne atyamesterüket 60. életéve betöltésekor szakmunkáikkal üdvözölni.

Schmidt Vilmos érdemeit és korszaki hatását méltatni bizonyára nem e néhány ismertető sor feladata. Csak annyit szeretnénk emlékezetbe idézni, hogy ő volt az, aki mint egyszerű szerzetes kötevel és százakra menő értekezéseivel kivívta azt, hogy ma a misszionárius rendtársak minden egyéb tekintet félretételével pusztán az exakt népmegismerő tudományt szolgálják; aki az ily szellemben felkészült népkutatók százait küldte ki a világ legfélreesőbb pontjaira a legelmaradtabb törzsek közé; aki ezenfelül elméleti fejtegetéseiben áttette az etnológia kutató módszerét az eddigi téves természet-tudományos diszciplinából az egyedül helyes történetpszichológiaiba; aki a Frobenius-féle kultúrkörök fogalmát megkorrigálta és új tartalommal töltötte meg; akit végül ma a világi kutatók közül is a legjobbak tábora követ. Ünnepeztetése ezért nemcsak neki szól, hanem annak az új gyümölcsöző iránynak is, melyet megalapított.

A közlemények korántsem apróságok; átlagos 10 kvart oldal mellett vannak köztük 40—60 oldalas beható tanulmányok. Tarka, változatos és nagyrészt értékes: modern elméleti problémák, kétségek, kritikák, beszámolók, dús anyagközlő írások sorakoznak benne. Meg kell itt elégednünk annyival, hogy a bennünket érdeklő legfontosabb közléseket címük szerint felsoroljuk. A munkálatok 3 csoportba vannak osztva: I. *Általános nyelvészet* (17 értekezés,

1—174. ll.), II. *Néptudomány és vallásfejlődés* (45 cikk, 175—776. ll.) és III. *Ősrégészet, embertan, társadalomtudomány* (14 közlemény, 777—969-ig).

Az I. csoportból szakkörünkbe válogók: *Fritz Hommel* értekezése: „A számok nyelvrokonsági viszonyai“ (67-től) és *Alfredo Trombetti*: „Az afrikai és polinéziai számrendszerekről“ (131-től). — A III. csoportból: *Leonhard Franz*: „Ó-európai dobófák“ (800) és *Obermaier H.* „Holttest átszögezése a régi Hispániában“ (943).

A bennünket legközelebb érdeklő II. csoport gazdag sorozatából legfontosabbak:

Dirr A. „Koponyalékelés, mint bírói bizonyíték a Kaukázusban“. — *Gahs A.* „Koponyaszakadások és hosszcsont-áldozások a rénszarvasnépeknél“ (231—269). — *Gusinde M.* „A tűzföldiek legfőbb lénye.“ — *Höltker P. G.* „Idő és szám Afrika északnyugatián.“ — *Hornbostel E. M.* „A mértéknorma, mint kultúrtörténeti kutatáseszköz.“ — *Koppers W.* „Egyniség tanulmányok a primitívek közt.“ — *Kreichgauer D.* „Újabb kapcsolatok Amerika és az Óvilág között (a Kolumbus-előtti időkben).“ — *Krohn Kaarle*: „A finneknél medvéceinek.“ — *Leser Paul*: „Nyugat-keleti földművelés“ (416—485. ll.). — *Lips Jul.* „A földtulajdon kezdetleges jogformái.“ — *Lowie Rob.* „Egyniségkülönbségek a primitív kultúrában.“ — *Nieuwenhuis A. W.* „Vízözönmondák, mint Teremtés-mitoszok.“ — *Pinard de la Boullaye H.* „Egy kínai száman megtérése.“ — *Rivet P.* „Árucseréviszony Óceánia és Amerika közt Kolumbus előtt.“ — *Sachs Curt*: „A húros hangszerek eredete.“ — *Schebesta P.* „A túlvilág hite Malakkán.“ — *Spies O.* „Tuniszi árnyékszínjátékok.“ — *Thomas N. W.* „Az ujjon-számolás.“ — *Wunderle G.* „A pszichológiai kutatás feladatai a primitívek közt“ stb. S. S.

KI TUD RÓLA?

Lakat a szülés ellen.

15.

Kérdés: Az *Ethnographia* cz évi I. számának 49. lapján a VII. szám alatt egy közlés olvasható, amely azt mondja, hogy ha a lány „bezárt lakattal esküszik, nem lesz gyereke”. Ez homályosan hangzik, mi rejlik mögötte? Micsoda lakat az? Az a továbbiakból érthető, hogy az ilyen asszony, mint bűnös lélek, akinek számára nincs bocsánat, „nem tudja soha végigmondani az imádságot”. A bezárt lakat talán a bezárt anyaméhét jelképezi? Kérde: G. K.né.

Felelet: Mindenesetre kívánatos lenne, ha bővebb felvilágosítást nyerhetnének a titokzatos lakatról. A különös babonát kétségkívül analógiás mágiának lehet csak tekintenünk. Talán közelebb hoz az ügy megértéséhez a „Népegészségi Múzeum” most látható kiállításán, a „Babonaosztály” egyik szekrényében őrzött lakat. Búzamagokkal van megtöltve s úgy lezárva. Úgy szerepel, mint „lakat a szülés ellen”. A búzamag, amely a lezárt lakatból nem jöhet ki, nyilván az asszony magzatát példázza.

Szerk.

Kalapom szememre vágom ...

(*Feleletek a 14. számhoz.*)

I.

Az *Ethnographia* folyó évi I. számának 46. lapján Kiss Lajos Nyiregyházáról 10 sornyi változatát közli a *Kalapom szememre vágom ...* kezdetű néta-szövegnek. Nagyon megragadott engem is a *temető megverése vasvesszővel*. Én a vasvesszővel való verésben feltételezül bibliai vonatkozást látok. A Zsolzárók könyve II. részének 9. versében olvassuk, hogy a Messiás vasvesszővel

veri meg a pogányokat: „Összetöröd őket vasvesszővel...” A Mennyei Jelenések könyve II. részének 27. versében is így uralkodik ellenségein: „És uralkodik rajtuk vasvesszővel, mint a fazekas edényei szétötretnek...” Innen jött át a reformátusok Énekeskönyvébe; a 7. dicséret 2. verse mondja Jézusról:

*Vasvesszővel bírja ellenségét,
De szeliden őrzi örökségét.*

Az az ellenség pedig, akit Jézus legyőzött: a halál. A halál tartománya a temető. Ennek megverése a halál legyőzését, a feltámadás bizonyos diadalát jelenti. Ezért térhet oda nyugalomra a hervadt életű ember, mert bizonyos méltó feltámadását. Ebben a gondolatkörben fogamzik a különlegesen érdekes és ritmusában is eredeti néta-szöveg, melyet én egyébként rektori, kántori szövegezésűnek gondolok.

Én is érdeklődéssel kérdezem:

1. Ki tud bővebbet a vasvessző szerepléséről?

2. Ki a szerzője ennek a nép ajkán élő kesergőnek?

Belsőbócs. Dr. Hegyaljai Kiss Géza.

II.

Az *Ethnographia* 1928. 46. alján olvasható kérdésre hamarjában ezt felelem:

Van egy népballada, a Három árváról szóló. Ennek sok változata van; hosszabb, rövidebb szöveggel olvasható a Nyr. I. 373. 4. 432. 9. 528., Ethnogr. 19.: 108, Sebestyén Dunántúli gyűjtés 205, Bartalus V. 5, Erdélyi I. 397, Pap Gy. 6. lapjain. „Elindult a három árva” kezdettel az Ethn. XI. 123. lapján is olvasható. Kriza I. 237. lapján egy része így van:

Elindula három árva,
Hosszú útra, szolgálatra,
Kezibe vón három vesszőt,
Hogy csapja meg a temetőt.
Kelj fel, kelj fel, édes anyám stb.

Arany—Gyulai III. 78—9. lapjain ennek két változata is olvasható. Az elsőben e két sor van:

„Adok hárman három vesszőt,
Verjétek meg a temetőt.”
„Kelj fel, kelj fel, édesanyánk...”

A második változatban nincs szó a temetőnek vesszővel való verséről. De van még egy változat is, amely a Kovács—Trócsányi-féle Magyar nyelvtan I. részében is olvasható, ilyen szöveggel:

Hová mégy te három árva?
Hosszú útra szolgálatra!
Ne menj el te három árva,
Hosszú útra, szolgálatra.
Adok nektek három vesszőt,
Verjétek meg a temetőt!
— Kelj fel, kelj fel, édesanyánk...

Pálóczi Horváth Adámnak is van egy szép éneke, a reformátusok régi énekeskönyvében a 7. számú (A nagy király jön, hozsánna, hozsánna). Ennek II. versszakában e sor olvasható: „Vasvesszővel bírja ellenségét...” Gyóni Gézának egyik szép versében pedig e sor olvasható: „Tokaj vesszői, vassá váljanak.” (Rab magyar imája.)

A vesszővel verés tehát, úgy látszik, a holtak feleletre kényszerítésére szolgál.

Gulyás J.

Kitáncoltatás.

(A 8. sz. hoz.)

Az Ethnographia XXXVIII. kötetének 269. lapján a *kimuzsikálás*ról olvashatni egy rövid, de érdekes közleményt. Ez a nógrádmegyei palócoknál maig meglevő népszokás a közlő szerint abból áll, hogy a táncmulatságban résztvevő legény megbosszulja azt a lányt, akire valamely okból haragszik, különösen ha nem akart táncra kelni vele. Táncolni kezd a gyantutlan leány körül és az odasettenkedő föleszelt cigányok muzsikája közben a kijárat felé tuszkolja. Muzsikaszóval távolítják tehát el a teremből, vagyis kimuzsikálják az illetőt.

A közlemény végén az a kérdés van fölvetve, hogy hol ismerik még ezt a

szokást, és hogy van-e módosulása és milyen.

Én magam ezt a kimuzsikáltatást a nép között sohasem láttam és emlékezetem szerint az imént ismertetett közlemény olvastáig nem is hallottam róla. Hanem gyermekkoromban Haján többször volt alkalmam egy hozzá hasonló népszokásról értesülni. Ez az ú. n. *kitáncoltatás*. Népi vagy félnépi táncmulatságok szokása volt ez annak idején, de talán még ma is találkozhatni vele egyszerűmáskor a hasonló mulatságokban. Ezeket a bálokat, táncmulatságokat vagy a letűnt céhrendszer maradványainak tekinthető iparos-lakozásokat leginkább az iparos ifjúság rendezte. Az iparos-lakozásokra az ú. n. *kötényesek* hívogattak. A rendező fiataliságnak gondja volt reá, hogy tisztességes mulatságokon az erkölcsi tekintetben kifogásolható, ennél fogva nem közéjük való leány vagy fiatal asszony ne vehessen részt. Csaknem óhatatlan volt azonban, hogy a könnyebb erkölcsű, élni és mulatni vágyó fehérszemélyek közül egy-egy vállalkozóbb szellemű hivatlanul vagy esetleg illetéktelenek meghívására oda ne merészkedjék. Rendszerint már megjelenése is szemet szúrt. De ha ezt még valahogy el is nézték, későbbi szabadosabb, szilajabb viselkedését már nehezen tűrték békével. A rátartóbb lányok vagy a tisztességre éberen ügyelő mások tiltakoztak jelenléte ellen a rendező ifjagnál, néha talán egy kis, gondosan rejtegetett irigységből is. Ilyenkor az illetőnek mégis csak távoznia kellett. Ha a kétségtelen világosságú célozgatásokat nem vette észre vagy észrevétlenné igyekezett tenni, akkor nem volt más mód, mint hogy a rendezőség valamelyik tagja kitáncoltassa. Színes szóval táncra kérte a gyanutlant a sebesütemű gyorspolka alkalmával. Midőn a cigányok *játshangászok*) a gyorspolkát kezdték játszani, akkor sokan fel szoktak figyelni a mulatók közül, hogy lesz-e valami? A táncra hívó fiatalember a terem felső részéről szilaj iramodással vitte mitsem sejtő táncosnőjét a kijárat felé. Az ajtó közelében aztán hirtelen megtorpant és megmutatta neki, hogy hova csinálta az ács az ajtófélfát. Az is előfordult, hogy valamelyik résen álló ifjú a kritikus pillanatban ajtót nyitott, a

táncos pedig egy váratlan, gyors fordulattal kipenderítette, kitáncoltatta táncosnóját. Maga pedig visszaugrott a terembe és behúzta az ajtót.

Az így megszegyenített vászonnép méltatlankodva ugyan, de hamarosan tovább állott. Néha azon melegében párázs verekedés keletkezett az ilyen jelenet nyomán a pórul járt nő tisztelőinek kezdeményezésére. A kitáncoltatás záróakkordjai azonban legtöbbször később hangzottak el, valamelyik éjjel, egy-egy kocsmái vagy utcai verekedés alkalmával.

A hajdani iparos-lakozásokat látogató szüleim gyermekkoromban sokszor beszelgettek fülem hallatára ismerőseikkel a nevezett multságoknak egy-egy ilyen, számukra fölöttébb szenzációs jelenetről és az izgalmas esemény várható vagy már be is következett fejleményeiről.

Egynémely válogatós, gőgös leánynak a fentihez némiképen hasonló, multságbeli megszegyenítéséről idősebb szegedi emberektől is hallottam egyetmást. De az általuk említett szokást nem lehet kitáncoltatásnak nevezni, hanem inkább megtáncoltatásnak hívhatnák, ha hívnák. Abból állott u. i., hogy a bosszút forraló legény táncra szólította az illető leányszót, s ha ez elfogadta a hívást, akkor a tánchelyiségnek a közepére, a dróton függő, egyetlen petróleumlámpa alá vitte táncba. Itt, a legvilágosabb helyen, ahol mindenki legjobban láthatta őket, egyet-

kettőt fordult vele, aztán a faképnél hagyta és más táncosnót akasztott le magának valamelyik jól értesült barátja válláról.

Ennek a jelenetnek rendszerint gyors folytatása kerekedett, mert a megszegyenített leány hozzátartozói nem hagyták annyiban a dolgot. Csakhamar leverődött a lámpa, csattantak a zsebekből előkerült bicskák, és az elsötétült helyiségben, ahonnan sikoltozva menekült a megriadt fehérnép, vad verekedés támadt.

Csefky Gyula.

Hétszilvafás nemes...

Felelet:

Az Ethnographia 1927. évf. 61. o. sz. c. szőlásmód eredetét tudakoló kérdést olvastam. Véletlenül találtam rá adatot *Mikszáth Kálmán*: „Különös házasság” című regényében. (I. 38. Bpest, 1901.)

„A szegény tót megyékben a fák után igazodott el a földi nagyság mércéje; a báró Révayak, Justhok hársfák, fenyőfák alatt ültek, azoknak csak árnyék kellett; a Lehoczkyak, Rakovszkyak diófát tartottak, mert ez adja a sok árnyékot és egy kevés gyümölcsöt is; a kisebb familiáknak ellenben szilvafájuk volt, „aki adja kevis árnyékot, de sok szilvát”. Sajnos, ezekből is csak hetet engedélyezett nekik a fukar köztudat.”

Tiszadada.

Dömötör Sándor,
tanárjelölt.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK 1928. ÉVI APRILIS HÓ 26-ÁN
TARTOTT XL. ÉVI RENDES KÖZGYÜLÉSE.

I.

Dr. Czakó Elemér elnöki megnyitó beszéde.

(Egész terjedelmében l. a 65. lapon.)

II.

Dr. Madarassy László főttkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Utolsó évi rendes közgyűlésünket mult év június hó 15-én tartottuk. Azóta nem telt még el egy egész esztendő sem; ezévi jelentésünk tehát csupán 316 napnak történetét foglalja magában. Ez a csonka év, ha nem is egészen gondtalanul, de legalább nélkülözésektől mentesen telt el, amit elsősorban védnök urunknak, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ónagyméltóságának köszönhetünk, aki is a Magyar-Holland Kultúrgazdasági R. T.-ot kötelezte, hogy a középiskolai oktatófilm-előadások koncessziójának ellenében az 1927/28. iskolai évre — többek között — Társaságunknak is 6400 pengőt fizessen ki. Ez a jelentős összeg ugyan, a rendelet szerint, csak ezévi május hó 31-én lett volna esedékes, de a nevezett R. T. előzékenységből korábban fölvehettük s így a segély jótékony hatását már a jelentésünkben foglalt időközben tapasztalhattuk. Minthogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr érintett koncessziójában arra is kötelezte a nevezett R. T.-ot, hogy öt éven át, és pedig minden év május 31-én tartozik Társaságunknak 6400 pengőt kifizetni, ezzel olyan bázist teremtett számunkra, amely alkalmas lehet Társaságunk működésének nagyfejlesztésére. Jelentésünket tehát a mély hála érzetével kezdjük, midőn védnök urunknak, a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak nagy horderejű atyai gondoskodásáért köszönetet mondunk!

*

Működésünk az utolsó jelentésünk óta eltelt időközben is túlnyomórésztben felolvasó ülések tartásában és folyóirataink kiadásában nyilvánult. Az utolsó évi közgyűlés óta, a maival együtt, tartottunk 6 nyilvános felolvasó ülést. Október 26-án *dr. Zoltai Lajos* választmányi tagtársunk beszélt a debreceni temetők népi művészetéről, *Undi Mariska* tagtársunk pedig a magyar népi hímezés technikájáról. Mindkét előadás érdekességét nagy számmal bemutatott vetített képek emelték. — November 22-én *dr. Schwartz Elemér* vál. tagtársunk a nyugatmagyarországi szentjánosnapi beszenteléssel kapcsolatos egyházi és népies szokásokat ismertette, *Harsányi István* vál. tagtársunk pedig újabb adalékokkal világította meg a „Cserebogár-nóta” korát. — Január 25-én *Szendrey Zsigmond* és *dr. Ébner Sándor* vál. tagtársaink számoltak be a Társaságunk megbízásából 1927. év nyarán végzett néprajzi gyűjtésről és pedig az előbbi a csonka szatmármegyei néphagyományokról, az utóbbi csonka Szatmár vármegye tárgyi néprajzáról, vetített képekkel. — Február 29-én *dr. Heller Bernát* vál. tagtársunk áldozott Goldziherné Freudenberg Mária emlékének, akinek az egyiptomi meséről írott posthumus könyvét ösmertette. Utána *Szendrey Ákos*

tagtársunk vetített képek kíséretében olvasott föl fejezeteket a pogánykori sírleletek és a mai népi temetkezés kapcsolatával foglalkozó nagyobb tanulmányából. Végül *Relkovič Davorka* vál. tagtársunk ösmertette a veszprémmegyei Somlóvidéken végzett néphagyománygyűjtését, amely előadás színvonalát *dr. Molnár Imre* vál. tagtársunk is emelte odaváló népdalok művészi előadásával. — Március 28-án jelentéstevő *főtítkár* mutatta be a Kiskunhalas város levéltárában őrzött rovásírásos fapálcákat, a reá vonatkozó levéltári adalékokkal együtt. Ugyanekkor *Tagán Galimdzsán*, az oroszországi Tengrikul-ból menekült tanár, volt Kolcsak-hadseregbeli ezredes vendégünk vetített képek kíséretében beszélt baskir-hazájának kedvenc nemzeti italairól, a „kumisz”-ról, a „bozá”-ról és a „bal”-ról. — Mai közgyűlésünkön pedig *dr. Bartucz Lajos* titkárunk bemutatásokkal és vetített képekkel kísért előadásában, midőn Magyarországról, mint a macrocephal-leletek klasszikus földjéről beszélt, igyekezett vonatkozást keresni e macrocephal koponyák és ama néphit között, mely a „kutyafejű-tatár”-okról hazánkban elterjedt. — Önzetlenül fáradozó előadóinknak, az előadásainknak otthont adó Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeumnak és M. Tud. Akadémiának, a vetítést ellátó Erdélyi-féle fényképészetnek, valamint az üléseinket hirdető és azokról beszámoló fővárosi napisajtónak a Társaság hálás köszönetét nyilvánítom!

Társaságunk hivatalos folyóirata, az „Ethnographia (Népelet)”, társlapjával, az „Értesítő”-vel közös borítékban befejezte 1927. évfolyamát. Utolsó közgyűlésünk óta megjelent a XXXVIII. évf. 2., 3. és 4. száma, mindenik szám átlag 7 íven, a múzeumi rész ezen felül számos képpel és 17 műmelléklettel. Hivatalos folyóiratunknak és társlapjának gazdag tartalmát, minthogy negyedévenként úgyis t. tagtársaink kezébe adtuk, nem kívánom részletezni s e pontnál csupán arra óhajtok rámutatni, hogy a szerkesztők és a cikkírók munkájának honorálása még ma sincsen arányban a nyomdai költségekkel, amelyek évenként átlagban még mindig 6 százalékkal emelkednek. Szerkesztőinknek, cikkíróinknak láradózaikért a minimális tiszteletdíjhoz pótlékuul ezúttal is csupán a Társaság hálás köszönetét tudjuk mellékelni!

Egyéb kiadványaink közül az Emberföldrajzi Szakosztály kiadta a „Föld és Ember” VII. teljes évfolyamának 1—4. számát 2 füzetben, 200 oldalon, 15 térképpel és 15 képmelléklettel. Ez az évnegyedes folyóiratunk, mely, mint annak utolsó számából megtudjuk, a jövő évfolyamtól kezdve egyúttal a Szegeden alakult Alföld-kutató Bizottság földrajzi szakosztályának is hivatalos közlönye lesz, az 1927/28. iskolaévtől a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr rendelete folytán ugyanazt a rendkívüli támogatást élvezi, mint hivatalos folyóiratunk, amennyiben a fentebb érintett kultuszminiszteri rendelet a Magyar-Holland Kultúrgazdasági R. T.-ot arra is kötelezte, hogy az Emberföldrajzi Szakosztály céljaira a szerkesztő-kiadó *dr. Kogutowicz Károly* vál. tagtársunk kezébe 5 éven át évi 6400 pengőt kifizessen.

Az Embertani Szakosztály kiadványa, az „Antropológiai Füzetek (Anthropologia Hungarica)” *dr. Bartucz Lajos* titkárunk szerkesztésében és kiadásában az 1926. évre megszavazott 8.000.000 kor. és a mai közgyűlésen megszavazandó 1000 P segély birtokában ez évben kiadja III. teljes évfolyamát. A III. évf. 1/3. száma 1 füzetben, 4 íven, számos képpel most hagyta el a sajtót.

„A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára” 2. köteteként megjelenő „A magyarság szokásai” c. terjedelmes mű anyaggyűjtési, illetve szerkesztési munkálatai az utolsó jelentés óta is folytak s annyira előrehaladtak, hogy az „Ethnographia (Népelet)” 1928. évi folyamában megkezdhetjük a mutatványok közlését. Az adatgyűjtési és szerkesztési munkálatokra ezévi költségvetésünkben is 400 pengőt beállítottunk, abban a reményben, hogy az összeget, miként eddig, póttállamsegély formájában ezután is megkapjuk. Számításunk szerint az egész mű jövő, 1929. év végére kiadható lesz.

Minthogy a néphagyományok gyűjtésére útmutatásul szolgáló ú. n. „tájékoztató” már régen elfogyott, megbíztuk *Szendrey Zsigmond* vál. tagtársunkat, hogy a tájékoztató újabb kiadását rendezze sajtó alá. Ezt a javított és bővített szöveget előbb „Néphagyományaink gyűjtőive” címmel kiadtuk az „Ethnographia (Népelet)”

XXXVIII. évf. 4. számában, majd pedig címlappal és a Társaságunkra vonatkozó tudnivalókkal kibővítve „Tájékoztató néphagyományaink gyűjtéséhez” c. alatt, mint önálló, 4 oldalas nyomtatványt. Ezt a nyomtatványt minden felnőtt, arra érdemes gyűjtőnek ingyen fogjuk adni és hisszük, hogy ez a kiadványunk tag- és előfizető-gyűjtő propagandáknak is egyik hathatós eszköze lesz.

Ennél a pontnál jelentenem kell, hogy Társaságunk tag- és előfizetőgyűjtő propagandája, melyre bennünket legutolsó évi rendes közgyűlésünk határozata is kötelez, ha nem nagy zajjal és, de tervszerű, kitartó munkával állandóan folyik s ebben a munkánkban már eddig is sikerült néhány értékes társadalmi tényező támogatását megnyernünk. Az időnként elért eredményeket azonban, fájdalom, állandóan ellensúlyozza a tagok és előfizetők anyagi leromlása, amely egyrészt évekre rúgó tag- és előfizetési díjhátralékokban, másrészt kilépésekben, illetve lemondásokban nyilvánul. E téren, sajnos, a jövő kilátásai sem valami rózsásak, mert hiszen a tag- és előfizetési díjakat, miként minden tudományos társulat, mi is emelni vagyunk kénytelenek. A mult közgyűlés óta tag- és előfizetési díjainkat mi is rendeztük, minek következtében az 1928. évtől — de a tagdíjhátralékokra vonatkozólag visszaható érvénnyel is — az évdíj belföldre 8 P, külföldre 10 P, az előfizetési díj belföldre 10 P, külföldre 12 P, az egyszersmindenkorra szóló alapító tagsági díj magánszemélyeknek 200 P, jogi személyeknek 400 P. Ha számításba vesszük az „Ethnographia (Népelet)”-nek — beleértve az „Értesítő”-t is — előállítási költségeit, kiderül, hogy még az újabban megállapított tag- és előfizetési díjak mellett is ráfizetünk folyóiratunkra.

Visszatérve tudományos és társadalmi tevékenységünk méltatására, jelentjük, hogy az utolsó közgyűlés alkalmával néprajzi gyűjtés címén fölvelt 400 P összeget két egyenlő részre elosztva, két kiválóan érdemes és gyakorlott tudós vál. tag- társunknak, *Szendrey Zsigmond* és *dr. Ébner Sándor* uraknak adtuk, akik is gyűjtő-munkájuk eredményéről úgy Társaságunk felolvasó ülésén, mint hivatalos folyóiratunkban beszámoltak. A 400 P összeget ezévi költségvetésünkbe is beállítottuk és ha költségvetési hiányunkat valamennyire enyhítenünk sikerül, ez évben is két kiváló, arra érdemes kutató tudásunknak fogjuk a gyűjtési segílyt felajánlani.

Társadalmi téren most is megragadtunk minden kínálkozó alkalmat a kapcsolatok ápolására és újak teremtésére. Így résztvettünk azon az ünnepen, amelyet az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem az ősz folyamán rendezett *dr. Csánki Dezső* államtitkár, orsz. levéltári főigazgató, felsőházi tag, nekünk kedves tiszteleti tagunk 70. születésnapja alkalmából; — október 12-én táviratban üdvözlöttük erdélyi testvértársulatunkat, az Erdélyi Magyar Kárpát-Egyesületet a Kolozsvári Kárpát-Múzeum megnyitásának 25 éves fordulójára alkalmából; — február havában átiratban üdvözlöttük *dr. Bolte Johannes* világhírű folklóristát, külső tagunkat születésének 70. fordulójára alkalmából. — A tudományos és társadalmi kapcsolatok ápolása céljából igyekeztünk fejleszteni folyóiratcserénket is. Újabban csereviszonyba léptünk a Kir. Magyar Természettudományi Társulattal, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatallal, a Reichenbergben megjelenő „Karpathenland”-dal és a Gödöllőn megjelenő „Napsugár”-ral. Itt kell megemlékeznünk válaszmányunk azon elhatározásáról, hogy a csehszlovák egyetemeken nagy számmal tanuló szlovenszkói magyar ifjúságra való tekintettel az „Ethnographia (Népelet)”-et a prágai, brünni és pozsonyi egyetemek könyvtárainak t. p.ként ingyen, állandóan megküldi.

Áttérve anyagi ügyeinkre, utalnom kell a közgyűlésen számos példányban kiosztott pénztári kimutatásainkra, amelyek eléggé tiszta képét adják gazdálkodásunknak. Egyes tételekhez azonban kötelességünk néhány kiegészítést csatolni. Nevezetesen: utolsó jelentésünk óta alapítványainkat kiegészítették: *dr. Bátky Zsigmond* 8 P-vel, — *dr. Littke Aurél* 10 P-vel, — *Esterházy Hercegi Hitbizományi Könyvtár* 60 P-vel, — *Czakó István* 8 P-vel, — *dr. Gulyás József* 8 P-vel. Megnevezett tag- társaink alapító tagsági díjuk kiegészítéséért fogadják a Társaság hálás köszönetét!

Adomány (segély, felülfizetés) címén az utolsó közgyűlés óta befolyt összesen 7055 pengő 60 fillér. Ebből 6400 pengőt a *Magyar-Holland Kultúrgazdasági R. T.*,

400 pengőt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, 99 pengőt Magyar Adorján (Zelenika, Dalmácia) és 25 pengőt dr. b. Kiss Endre alapító tag küldött. 131 pengő 60 fillért, kisebb tételekben jobbara tagtársaink küldtek be. Nevüket az „Ethnographia (Népelet)” hasábjain időről-időre közöltük; köszönetünket fogadják ez alkalommal!

Anyagi ügyeink kapcsán kell arról is jelentést tennünk, hogy 692 darab Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata R. T. részvényünk a —8 tized ellenértékének befizetése után 70 darab egyenként 14 pengő névértékű részvényre cseréltetett át.

*

Tagtársaink sorából az utolsó közgyűlés óta töröltünk 29-et, és pedig elhalálozás címén 6-ot, kilépés címén 23-at. Ezzel szemben fölvtünk 17 évdíjas rendes tagot. Az öszveszteség tehát 12 tag. (Az utolsó évi közgyűlésen 40 főnyi veszteséget jelentettünk, ez alkalommal tehát a helyzet bizonyos mértékű javulásáról adhatunk számot!) Taglétszámunk a mai évi rendes közgyűlés napján: 903.

Elhalálozás címén törölt tagtársaink névsorából mindenkéül ki kell emelnünk *Thomsen Wilhelm* külföldi tiszteleti tagunk nevét, akinek elhunytáról Társaságunk hivatalosan a dán kir. akadémiának csak júliusban érkezett gyászjelentéséből értesült. Az elhunyt kiváló tudós nagy érdemeit hivatalos folyóiratunk XXXVIII. évf. 3. számában méltattuk, a választmány pedig megbízta a titkárságot, hogy a dán kir. akadémiával Társaságunk részvétét közölje. — Ószinte fájdalommal vettük tudomásul dr. *mindszenti Szendrey János*, egyik legrégebbi évd. r. és hosszú időn át volt választmányi tagtársunk, nyug. min. tanácsosnak, kiváló történettudósnak és néprajzi írónak, — dr. *Sereghy Elemér* alapító tagtársunknak, zenetörténetírónak és zeneesztétikusnak, — *Fejér Jenő* alapító tagtársunknak, neves zeneszerzőnek, — *Fekete József* alapító tagtársunknak, jeles írónak és szerkesztőnek elhunytát. Emléüket kegyelettel őrizzük!

•

Tisztelt Közgyűlés! Jövő év január 27-én lesz negyven éve, hogy Társaságunk ugyanezen helyiségben megtartotta alakuló közgyűlését. A megalakulás, mint az egykorú jelentések elmondják, fényes külsőségek kíséretében, a tudományos és közéleti kiválóságok élénk részvétele mellett, nagy lelkesedés közepette zajlott le. Erről az évfordulóról nekünk illő formában meg kell emlékeznünk. Azonban ma más körülmények között élünk, mint egykor az alapítók éltek; megtartandó ünnepegyünkéből a fényes külsőségeket bátran elhagyhatjuk. E helyett fogadjuk meg, hogy a negyven év fordulójára mindenikünk legalább egy új hivat, tagtársat, vagy előfizetőt szerez a Társaságnak. Abban a reményben, hogy fogadalmunknak sikere is lesz, zárom jelentésemet, kérve annak szíves tudomásulvételét!

III.

A számvizsgálóbizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XXXIX. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét, a bemutatott okmányok alapján, a mai napon megvizsgáltuk és miután az ügykezelést, valamint a pénztár állapotát minden tekintetben rendbenlévőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a felmentvényt a szokásos fenntartással megadni és lelkiismeretes munkájáért neki köszönetet szavazni méltóztassék.

Budapest, 1928 február hó 24.

Koch Károly s. k.,

Czakó István s. k.,

számvizsgálók.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1927. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:

1. Rendes tagsági díj	3.158 P 38 fill.
2. Alapító tagsági díj	138 „ — „
3. Adomány (segély, felülfizetés):	
a) Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter államsegélye az „Ethnographia—Népelet“ kiadására	1.000 „ — „
b) Ugyanannak államsegélye „A magyarság szokásai“ című mű szerkesztésére	400 „ — „
c) Dr. báró Kornfeld Móric adománya	4.000 „ — „
d) Egyéb adomány és felülfizetés	238 „ 92 „
4. Kamat (osztalék, visszatérítés)	1.002 „ 18 „
5. Előfizetés	368 „ 66 „
6. Kiadványeladás	172 „ 40 „
7. Vegyes (átfutó):	
a) Pénztári maradvány az 1926. évről	3.515 „ 52 „
b) Átfutó tételek	51 „ 48 „
Bevételek összege:	14.045 P 54 fill.

II. Kiadások:

1. Ugyvitel:	
a) Személyi járandóságok	732 P — fill.
b) Dologi kiadások	1.000 „ 41 „
2. Folyóirat:	
a) Szerkesztői és írói tiszteletdíjak	867 „ 85 „
b) Nyomdai kiadások	6.934 „ 26 „
3. Melléklet (segély a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Társaságának az „Értesítő“ kiadására)	2.000 „ — „
4. Egyéb kiadvány (segély „A magyarság szokásai“ című mű szerkesztésére)	400 „ — „
5. Gyűjtési segély	400 „ — „
6. Tőkésítés	— „ — „
7. Vegyes (átfutó)	51 „ 48 „
Kiadások összege:	12.386 P — fill.

I. Bevételek összege ..... 14.045 P 54 fill.

II. Kiadások összege ..... 12.386 „ — „

Maradvány: 1.659 P 54 fill.

azaz: Egezerhatszázötvenkilenc pengő 54 fillér.

Koch Károly s. k., számvizsgáló.

Czakó István s. k., számvizsgáló.

Puchász Károly s. k.,

pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1927. évi december hó 31-én.

a) 3 drb, egyenként 2.000 K névértékű 4%-os „Budapest székesfővárosi kölcsönkötvény“	108 P — fill.
b) 1 drb, 100 K névértékű, 4%-os „Magyar koronajáradékkötvény“	— „ — „
Átvitel ..	108 P — fill.

	Athozat..	108 P — fill.
c)	19 drb, egyenként 200 K névértékű, 4%-os „Magyar korona-járadékkötvény“	— „ — „
d)	16 drb, egyenként 1.000 K névértékű, úgynevezett „Hadikölcsönkötvény“	29 „ 20 „
e)	A „Herman Ottó-émlékalap“ 3.175 K készpénzvagyona a Magyar Leszámloló és Pénzváltó-Bank 30.685. sz. betétkönyvén ..	— „ — „
f)	70 drb, egyenként 14 P névértékű „Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata R. T.“ részvény	980 „ — „
g)	1 drb, 100 P névértékű „Kir. Magyar Egyetemi Nyomda R. T.“ részvényjegyzés	100 „ — „
h)	M. kir. postatakarékpénztárban, a 3.019. sz. csekkszámlán..	535 „ 36 „
i)	Kézipénztárban	1.124 „ 18 „
	Összesen:	2.876 P 74 fill.

azaz: *Kettőezernyolcszázhetvenhat pengő 74 fillér.*

Koch Károly s. k., számvizsgáló.
Czakó István s. k., számvizsgáló.

Puchász Károly s. k.,
pénztárnok.

VI.

A Magyar Néprajzi Társaság költségelőirányzata az 1928. évre.

I. Bevételek:

1.	Rendes tagsági díj	2.000 P — fill.
2.	Alapító tagsági díj	— „ — „
3.	Adomány (segély, felülfizetés)	6.400 „ — „
4.	Kamat (osztalék, visszatérítés)	1.000 „ — „
5.	Előfizetés	400 „ — „
6.	Kiadvány eladás	— „ — „
7.	Vegyes (átfutó)	1.659 „ 54 „
	Bevételek összege:	11.459 P 54 fill.

II. Kiadások:

1.	Ügyvitel	1.659 P 54 fill.
2.	Folyóirat	8.000 „ — „
3.	Melléklet	3.200 „ — „
4.	Egyéb kiadvány	1.400 „ — „
5.	Gyűjtési segély	400 „ — „
6.	Tökésítés	— „ — „
7.	Vegyes (átfutó)	— „ — „
	Kiadások összege:	14.659 P 54 fill.

I. Bevételek összege ..... 11.459 P 54 fill.
II. Kiadások összege ..... 14.659 „ 54 „

Hiány: 3.200 P — fill.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1928. évi április hó 26-án, d. u. 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XL. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: *Dr. Czakó Elemér* társelnök, *dr. Bátky Zsigmond* és *dr. Soly-mossy Sándor* alelnökök; *dr. Madarassy László* főtitkár, *dr. Bartucz Lajos* titkár és *Puchász Károly Tibor* pénztárnok; *Huszka József* és *Vikár Béla* tiszteletbeli tagok; *Barátosi Balogh Benedek*, *Binder Jenő*, *dr. Bodor Antal*, *dr. Erdélyi Lajos*, *Ernyei József*, *dr. Ébner Sándor*, *Fekete József*, *dr. Heller Bernát*, *dr. Makoldy*

Sándor, Relkovič Davorka, dr. Schwartz Elemér, Szabó Imre, Szendrey Zsigmond, dr. Viski Károly és Toroczkói Wigand Ede választmányi tagok; Czako István, dr. Czillinger Lóránd, vitéz Gál Csaba, dr. Gáspár János, Gergely Endre, Koch Károly, László Gyula, Makoldy Viktor, Malán Mihály, Nagy Lajos, Szendrey Ákos, Teszák Károly és Undi Mariska alapító, illetve évdíjas rendes tagok.

Tárgysorozat:

1. Dr. Czako Elemér elnöki megnyitó beszédét, mely az „Ethnographia (Népélet)“-ben egész terjedelmében közzétételik, a közgyűlés nagy érdeklődéssel kíséri és lelkes tapsal fogadja. — Elnök ezután üdvözli a megjelenteket és közli, hogy dr. Hóman Bálint, a Társaság elnöke, másirányú elfoglaltsága miatt kimentette magát; majd megállapítja, hogy a közgyűlés alapszabályszerűen hívatott egybe és hogy a közgyűlés határozatképes. A jegyzőkönyv írására dr. Bartucz Lajos titkárt, hitelesítésére pedig Barátosi Balogh Benedeket és dr. Makoldy Sándort kéri föl.

2. Dr. Bartucz Lajos titkárnak „Kik voltak a magyar nép „kutyafejű tatár”-jai?“, bemutatásokkal és vetített képekkel kísért előadását a közgyűlés nagy tetszéssel fogadja. — Elnök köszönetet mond az előadónak az értékes előadásért.

3. Elnök indítványára elhatározza a közgyűlés, hogy a napirend megváltoztatásával előbb a tárgysorozat 7. pontját tárgyalja le. Ennek következtében — elnök bemutatja a jelen közgyűlés alkalmával alapszabály szerint kilépő, de újraválasztható fővárosi és vidéki választmányi tagok névsorát, valamint a választmány javaslatát 15 fővárosi és 10 vidéki választmányi tagsági helynek az 1928—1930. évköze való betöltésére. — Elnök titkos szavazást rendelvén el, kéri a közgyűlést szavazatszedő-bizottság kiküldésére. — Közgyűlés a szavazatszedő-bizottság elnökévé dr. Erdélyi Lajost, tagjaivá pedig Szendrey Zsigmondot és Szendrey Akost egyhangú felkiáltással kiküldvén, a szavazás megejtése és megszámlálása után — dr. Erdélyi Lajos szavazatszedő-bizottsági elnök jelenti, hogy beadott összesen 25 érvényes szavazat, melyből 25—25 szavazat esett, a fővárosi választmányban 1. Ballai Károlyra, 2. dr. Bán Aladárra, 3. Binder Jenőre, 4. dr. Czettler Jenőre, 5. Magyar Kázmérra, 6. dr. Mahler Edére, 7. dr. Makoldy Sándorra, 8. dr. Molnár Imrére, 9. dr. báró Nyáry Albertre, 10. dr. Schwartz Elemérre, 11. dr. gróf Teleki Pálra, 24—24 szavazat 12. dr. Bodor Antalra, 13. Fekete Józsefre, a vidéki választmányban 25—25 szavazat 1. dr. Baróti Lajosra, 2. sz. Darnay Kajetánra, 3. dr. Ecsedi Istvánra, 4. Kiss Lajosra, 5. Kovách Aladárra, 6. dr. Milleker Rezsőre, 7. dr. Pap Károlyra, 8. dr. Tolnai Vilmosra, 9. Tonelli Sándorra, 10. dr. Zoltai Lajosra, a fővárosi választmányban a választmány óhajtása szerint, két hely betöltetlenül hagyatott. — Elnök megnevezetteket az 1928—30. évköze szabályszerűen megválasztott választmányi tagoknak jelentvén ki, indítványára a szavazatszedő-bizottságnak önzetlen fáradozásáért a közgyűlés köszönetet szavaz.

4. Dr. Madarassy László főtitkár jelentését, mely az „Ethnographia (Népélet)“-ben egész terjedelmében közzétételik, a közgyűlés egyhangúlag tudomásul veszi s — elnök indítványára köszönetet szavaz neki az elmúlt esztendő folyamán végzett eredményes munkásságáért.

5—6. Puchász Károly Tibor pénztárnok bemutatja: a) az 1927. év zárószámadására, b) az 1927. évi december 31-i vagyonkimutatásra és c) az 1928. évi költségelőirányzatra vonatkozó, választmányilag letárgyalt jelentéseit. Ezután — Koch Károly számvizsgáló mutatja be a számvizsgáló-bizottság jelentését az 1927. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztári jelentéseket a számvizsgáló-bizottság jelentése, a költségelőirányzatot a főtitkár felvilágosításai alapján a közgyűlés egyhangúlag elfogadván, a jelentéseket a jegyzőkönyvhöz csatolni rendeli, a pénztárnoknak a fölmentvényt, a szokásos fenntartással megadja s úgy neki, mint a számvizsgáló-bizottság tagjainak köszönetet szavaz.

7. Az 1928. évre számvizsgálókul, egyhangú felkiáltással, újból Czako István és Koch Károly választatnak.

8. Elnök jelenti, hogy a mai közgyűlésen Toroczkói Wigand Ede indítványt óhajt tenni, melyet a választmány szabályszerűen letárgyalt. — Toroczkói Wigand

Ede indítványozza, hogy néhai Herman Ottó emlékének ércszoborban való megörökítése céljából a Társaság országos gyűjtést indítson; a gyűjtés megkezdésére a maga részéről 100 pengőt megajánl. — *Főtítká*r melegen üdvözi a gondolatot, azonban az országos gyűjtés megindítását és lebonyolítását nem tartja olyan egyszerű dolognak, hogy abban a közgyűlés már most állást foglalhatna. Ajánlja mindezekelőtt más tudományos intézmények és társulatok bevonását, olyanokét, amelyeknek működésében és irányításában Herman Ottó egykor kiváló részt vett. Mindezeknél fogva azt ajánlja, hogy a közgyűlés úgy fogadja el az indítványt, hogy a Társaság Herman Ottó emlékének ércszoborral való megörökítésére más intézmények és társulatok bevonásával, alkalmas időben országos mozgalmat indít. — A közgyűlés ilyen értelemben határozván — *elnök* a közgyűlés lelkes éljenzése közben a közgyűlést bezárja.

K. m. f. *Dr. Czako Elemér* s. k., elnök; *dr. Bartucz Lajos* s. k. titká, jegyzőkönyvíró. Hitelesítjük: *Barátosi Balogh Benedek* s. k.; *dr. Makoldy Sándor* s. k.

Herman Ottó-emlékszobor. A XL. évi rendes közgyűlés *Toroczkói Wigand* Ede indítványára olyan értelmű határozatot hozott, hogy Herman Ottó emlékének ércszoborral való megörökítésére, más intézmények és társulatok bevonásával, alkalmas időpontban országos mozgalmat indít. Herman Ottó tanítványainak és tisztelőinek száma még ma is nagy, úgyhogy már a közgyűlésen többszáz pengőnyi jegyzés történt erre a célra. A jegyzések egyrésze a Magyar Néprajzi Társaság pénztárába már be is folyt. A pénztár e célra tovább is átvesz a tagok köréből érkező önkéntes adományokat (melyek a rendeltetés megjelölésével a Magyar Néprajzi Társaság 3019. számú postatakarékpénztári csekkzámlája javára is befizethetők!) s azokat negyedévenként e helyen nyilvánosan nyugtázza. — A Herman Ottó-emlékszobor javára beérkezett adományok 1928. év II. negyedében: *Toroczkói Wigand Ede* 100 P. — *Szeöts Béla* 50 P. — *Borosnyay Szeréna* 50 P. — *Borosnyay Katinka* 10 P. — *Borosnyay Jolán* 10 P. — *Valikovszky Erzsébet* 5 P.

Nyilvános felolvasó ülések 1298. év II. negyedében. Április 26-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. (XL. évi rendes közgyűlés.) Elnökölt: *dr. Czako Elemér* társelnök. Előadott: *dr. Bartucz Lajos*: Kik voltak a magyar nép „kutyafejű tatár”-jai? (Bemutatóssokkal és vetített képekkel.)

Alapítványi díjak 1928. év II. negyedében.* *Gálffy Ignác* 20 pengő. (Kiegészítésül.)

Adományok (segélyek, felülfizetések) 1928. év II. negyedében.** *Dr. Füle*p Lajos 2 P. — *Dr. Horger Antal* 8 P. — *Rudnay János* 2 P. — *Dr. Varga Bálint* 2 P. — *Dr. Csánki Dezső* 8 P. — *Veszprémi Takarékpénztár* 8 P. — *Dr. Vargha Gyula* 6 P. — *Géber Mihály* 2 P. — *Dr. Jókay-Ihász Miklós* 10 P. — *Dr. Garda Samu* 2 P. — *Dr. Timár Kálmán* 6 P. — *Gyula rt. város közönsége* 8 P. — *Alföldi Rezső* 5 P. — *Vall. es közoktatásügyi m. kir. miniszter* 1000 P. — *Kiss Lajos* 6 P. — *Mohl Adolf* 1.20 P. — *Szerető Géza* 1 P.

Beküldött könyvek (folyóiratok) 1928. év II. negyedében.*** *Dr. Kovács Alajos*: A nyelvismeret, mint a nemzetiségi Statisztika ellenőrzője. Bpest, 1928. (Kü-

* Alapítótágotól érkezett pénzküldeményt csak abban az esetben könyvelünk alapítvány, illetve alapítványkiegészítés címén, ha az illető ezt kifejezetten kívánja.

** Választványi határozat értelmében az évdíjakat, illetve előfizetési díjakat — egyelőre — nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban az évdíjakat, illetve előfizetési díjakat legalább egy pengővel meghaladó összeget, mint adományt (felülfizetést) nyugtázzuk.

*** Ezen kimutatásban foglalt könyvek (folyóiratok), megállapodás értelmében átadattak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának.

lönlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle“ 1928. évf. 1—2. számából) — *Dr. Szarka Gyula*: A váci Múzeum-Egyesület 1927-ben. Vác, 1928. — *A Falu*, IX. évf. 5—6 száma. Bpest, 1928. május—június. — *A gyermek* (Das Kind — The Child). XX. évf. 8—10. száma. Bpest, 1928. — *A Pécs—Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője*. X. évf. 1. száma. Pécs, 1928. — *A Tenger*. XVIII. évf. 3—4. száma. Bpest, 1928. — *Föld és Ember*. VIII. évf. 2. és 3. száma. Bpest, 1928. — *Földrajzi Közlemények*. LVI. köt. 1—4. füzete. Bpest, 1928. — *Hadtörténelmi Közlemények*. XXIX. évf. II. füzete. Bpest, 1928. — *Irodalomtörténet*. XVII. évf. 3—4. száma. Bpest, 1928. — *Katholikus Szemle*. XLII. köt. 5—7. füzete. Bpest, 1928. ápr.—június. — *Magyar Statisztikai Szemle*. VI. évf. 1—5. száma. Bpest, 1928. jan.—május. — *Magyar-Zsidó Szemle*. XLI. évf. 5—8. száma. Bpest, 1928. máj.—aug. — *Napkelet*. VI. évf. 7—12. száma. Bpest, 1928. ápr. 1.—június 15. — *Napsugár*. II. évf. 4—7. száma. Gödöllő, 1928. ápr.—július. — *Protestáns Szemle*. XXXVII. évf. 4—6. száma. Budapest, 1928. ápr.—június. — *Technika*. IX. évf. 4—5. száma. Bpest, 1928. ápr.—május. — *Természettudományi Közöny*. 60. köt. 7—12. száma. Bpest, 1928. ápr. 1.—június 15. — *Opetatud Eesti Seitsi Aastaraamat — Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft*. 1926. Tartu (Dorpat), 1928. — *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, LVIII. Band. III—IV. Heft: Wien, 1928. — *Mitteilungen der Geographischen Ges. in Hamburg*. Bd. XXXIX: Hamburg, 1928. — *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*. Philosophisch-philologische und historische Klasse. Jahrg. 1927. Abhandl. 1—5. és Schlussheft. München, 1927. — *U. a.*: Jahrg. 1928. Abhandl. 1. München, 1928. — *Bulletin of the New-York Public Library*. Vol. 32. Nr. 3—6. New-York, 1928. March.—Juny. — *Archiwum Nauk Antropologicznych (Archives des Sciences Antropologiques)*. Tom. III. Nr. 2. Warszawa, 1927. — *Lud. Serja II. Tom. VI. Zeszyt I—IV. Ogólnego Zbioru—Tom XXVI.*: Lwow—Warszawa—Krakow—Poznań—Wilno. — *Prace Komisji Etnograficznej. Polskiej Akademji Umiejętności*. Nr. 6—7. Kraków, 1908. — *V. Bunak: Crania Armenica*: Moszkva, 1927. (Orosz szöveg, német kivonattal!) — *V. V. Lebedev: Rjiszunok derevjenszkich detej*. Leningrad, 1928. — *V. A. Egorov: Novgorodszkije chrami. Kak pamjatnik russzkó-finszkich otosenij*. Leningrad, 1927. — *N. J. Lebedeva: La vie populaire aux sources des rivières Désna et Oka. I-re Partie: Costume populaire, le filage et le tissage*. Moscou, 1927. (Orosz szöveg, francia kivonattal!) — *Sbornik materijalov dlya opiszanija mesztnosztiej i plemen Kavkaza* (Recueil de matériaux pour la description des contrées et tribus du Caucase.) Vipuszk 45. God. 1926. — *Tulyszkij Kraj*. God. 1928. No: 1—2 (8—9).

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Elemér Czakó: Die Krise der ungarischen Volkskunst.

Die Schätze der ungarischen Volkskunst sind würdig, im Rahmen einer gesellschaftlichen Aktion und durch wissenschaftliche Arbeiten der Museen planmässig gesammelt und aufgearbeitet zu werden. Über dieses wertvolle Material sind schon seit 30 Jahren bedeutende Veröffentlichungen erschienen, deren vollständige und ausführliche Bearbeitung nach Gegenden, nach der Zeitreihenfolge und in stilkritischer Hinsicht noch fehlt. Die lebhaftige Einwirkung der ungarischen Volkskunst ist aber sowohl auf das moderne ungarische Kunstgewerbe, als auch auf die in Schwung gekommene Hausindustrie feststellbar. Die als Fortsetzung der Volkskunst zu betrachtende Hausindustrie bedarf sogar einer wirklichen Regelung, damit sie mit den edlen Werten der Überlieferung keinen Missbrauch treibt. Es ist also eines Teils die Pflege der älteren Denkmäler der Volkskunst zu organisieren, andern Teils ist deren neuer Spross, die Hausindustrie, in richtige Bahnen zu leiten, und es ist für sie auch in internationaler Beziehung Achtung zu verschaffen.

Alex. Solymossy: Ursprüngliche Bedeutung des Kusses.

Es war bisher allgemein anerkannt, dass der Kuss (Lippen- und Nasenkuss) aus dem gegenseitigen Beriechen entstand. Man hat dabei das folkloristisch überlieferte Material in Sagen und Märchen, gänzlich ausser acht gelassen, die sämtlich auf eine magische Kraft des Kusses hinweisen. Durch einen Kuss wird die in eine Schlange (Ungetüm) verzauberte Prinzessin erlöst (Sagen und mittelalterliche Epen), ebenso der Froschkönig (Märchengruppe); Dornröschen wird dadurch aus dem Zauberschlaf erweckt; der Märchenheld vergisst die Braut, als ihn daheim die Mutter küsst; der tote Bräutigam (Lenore-Typus) darf die Braut nicht küssen, sonst tötet er sie (Balladen), usw. — Das einschlägige ethnologische Material zeigt ferner, dass beim Kuss der gegenseitige Hauch (Atem) eingesogen wird; Atem bedeutet nach primitiver Auffassung die Seele. Der älteste Sohn küsst den sterbenden Vater und übernimmt dadurch seine Macht in der Familie; er „trinkt die Seele“ des Alten. In der Folklore werden die Behexten erlöst, weil durch den Kuss eine neue, freie Seele in sie fährt; das Vergessen der Braut entsteht aus demselben Grunde, usw. Nach ältesten Berichten fasste man den Kuss ernst, zeremoniell, fürs Leben bindend, auf. Das Resultat der Untersuchung zeigt, dass die alte, naturwissenschaftliche Methode in Ursprungsfragen oft auf falsche Fährte lockt.

Ladislaus Madarassy: Gebräuche des ungarischen Volkes bei der Schnitternte.

Zeremonielle Sitten bei der Getreideernte sind aus dem ungarischen Volksleben fast gänzlich ausgestorben. Es werden nur mehr einzelne Erntefeste meistens auf grösseren Gütern abgehalten; auch die haben vieles vom Althergebrachten eingebüsst. Nach Beschreibungen aus der Mitte des vorigen Jahrhunderts waren damals folgende Gebräuche im Schwunge: 1. Beim Anfang des Schneidens banden sich die Schnitter Halmstricke um die Hüften, die blieben bei der Arbeit solange, bis sie von selbst herab fielen. — 2. Als der Eigentümer zum erstenmal bei ihnen erschien, banden sie auch ihn mit einem Halmstrick und musste sich mit Geld loslösen. — 3. Beim Abschluss der Arbeit verfertigte man einen Kranz aus Ähren mit Bändern geschmückt; den setzte man auf den Kopf eines flinken Burschen oder einer Magd; die Gestalt lief mit Geschrei durch das Dorf, indem man versuchte sie aus den Gehöften mit Wasser zu begießen. — 4. Daheim band man den Kranz auf den Querbalken an der Decke; wurde dort bis zum nächsten Saat bewahrt und man mischte die Körner zwischen die übrigen Saatkörner.

Davorka Relković: Folklore des Somló-Gebietes. (I.)

Ein ausführlicher Bericht über Sitten, Gebräuche, Aberglauben, epische Überlieferungen usw. aus der Umgebung des Somló-Berges unweit vom Plattensee. Fernlegen von aller Kommunikation, behielt das Gebiet einzelne Züge weit ausführlicher, als anderswo im Lande.

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1928. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (Dr. Czakó Elemér.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG VÉDNÖKE, ELNÖKSÉGE, TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA A XL. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉS UTÁN.

VÉDNÖK: *Dr. gróf Klebelsberg Kuno* v. b. t. t., vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter.

ELNÖK: *Dr. Hóman Bálint*, tud.-egyetemi nyilv. r. tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. TÁRSELNÖK: *Dr. Czako Elemér*, nyug. h. államtitkár, a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója. ALELNÖKÖK: *Dr. Bátky Zsigmond*, múzeumi igazgató, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója és *Dr. Solymossy Sándor*, főiskolai tanár, tud.-egyetemi m.-tanár.

FŐTITKAR: *Dr. Madarassy László*, múzeumi igazgatóőr. TITKAR: *Dr. Barucz Lajos*, múzeumi ör, tud.-egyetemi m.-tanár. PÉNZZÁRNOK: *Puchász Károly Tibor*, múzeumi gazdasági hivatali ellenőr.

VÁLASZTMÁNY: a) *fővárosi*: I. az 1926—28. évkörre: 1. *Dr. Erdélyi Lajos*, főiskolai tanár, tud.-egyetemi m.-tanár; 2. *Ernyei József*, múzeumi ör; 3. *Dr. Ébner Sándor*, múzeumi főtiszt; 4. *Dr. Gombocz Zoltán*, tud.-egyetemi nyilv. r. tanár; 5. *Dr. Györffy István*, múzeumi igazgatóőr; 6. *Dr. Kodály Zoltán*, főiskolai tanár; 7. *Dr. Lajtha László*, nyug. múzeumi igazgatóőr, a Nemzeti Zenede tanára; 8. *Dr. Littke Aurél*, főiskolai tanár; 9. *Mader Béla*, nyug. min. s.-hiv. főigazgató; 10. *Dr. Németh Gyula*, tud.-egyetemi nyilv. r. tanár; 11. *Dr. báró Nopcsa Ferenc*, a M. Kir. Földtani Intézet igazgatója; 12. *Relkovič Davorka*, polgáriisk. tanár; 13. *Dr. Szilády Zoltán*, főgimn. tanár, tud.-egyetemi m.-tanár; 14. *Toroczkói Wigand Ede*, m. kir. kormányfőtanácsos; 15. *Gróf Zichy István*, az Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum tb. öre; II. az 1927—29. évkörre: 1. *Barátosi Balogh Benedek*, sz. főv. polg. iskolai igazgató; 2. *Bartók Béla*, főiskolai tanár; 3. *Dr. Heller Bernát*, főiskolai tanár; 4. *Dr. Kemény György*, múzeumi ör; 5. *Dr. Kovács Alajos*, h. államtitkár, a M. kir. Közp. Statisztikai Hivatal igazgatója; 6. *Dr. Lambrecht Kálmán*, tud.-egyetemi m.-tanár; 7. *Dr. Magyary Zoltán*, min. tanácsos, tud.-egyetemi m.-tanár; 8. *Dr. Melich János*, tud.-egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Róheim Géza*, író; 10. *Szendrey Zsigmond*, reál-gimn. tanár; 11. *Dr. Szinnyi József*, tud.-egyetemi nyilv. r. tanár, a M. Tud. Akadémia főkönyvtárnoka, felsőházi tag; 12. *Dr. Thirring Gusztáv*, m. kir. kormányfőtanácsos, tud.-egyetemi nyilv. rk. tanár; 13. *Dr. Trócsányi Zoltán*, író; 14. *Dr. Viski Károly*, múzeumi ör; 15. (Betöltetlen!); III. az 1928—30. évkörre: 1. *Ballai Károly*, a Gyermektanulmányi Múzeum igazgatója; 2. *Dr. Bán Aladár*, főgimn. igazgató; 3. *Binder Jenő*, nyug. főgimn. igazgató; 4. *Dr. Bodor Antal*, m. kir. gazdasági főtanácsos, egyetemi m.-tanár; 5. *Dr. Czettler Jenő*, egyetemi nyilv. r. tanár, a képviselőház alelnöke; 6. *Fekete József*, áll. tanítóképzőint. tanár; 7. *Magyar Kázmér*, m. kir. gazdasági főtanácsos; 8. *Dr. Mahler Ede*, tud.-egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Makoldy Sándor*, áll. főreálisk. tanár; 10. *Dr. Molnár Imre*, a Nemzeti Zenede tanára; 11. *Dr. báró Nyáry Albert*, író; 12. *Dr. Schwartz Elemér*, főgimn. tanár, tud.-egyetemi m.-tanár; 13. *Dr. gróf Teleki Pál*, egyetemi nyilv. r. tanár; 14. (Betöltetlen!); 15. (Betöltetlen!); b) *vidéki*: I. az 1926—28. évkörre: 1. *sz. Darnay Kálmán*, m. kir. kormányfőtanácsos, múzeumigazgató (Sümege); 2. *Deák Gejza*, főgimn. tanár (Sárospatak); 3. *Dr. Gulyás József*, főgimn. tanár (Sárospatak); 4. † *Harsányi István*, főisk. tanár (Sárospatak); 5. *Móra Ferenc*, a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum igazgatója (Szeged); 6. *Dr. Pápay József*, tud.-egyetemi nyilv. r. tanár

(Debrecen); 7. *Richter M. István*, főgimn. tanár (Székesfehérvár); 8. *Dr. cs. Sebestyén Károly*, polg. iskolai tanár (Szeged); 9. *Dr. Szabó Kálmán*, múzeumigazgató (Kecskemét); 10. *Dr. Szalay József*, m. kir. kerületi főkapitány (Szeged); II. az 1927—29. évkörre: 1. *Dr. Berze-Nagy János*, kir. tanfelügyelő (Pécs); 2. *Dr. Bibó István*, min. tanácsos, tud. egyetemi könyvtárigazgató (Szeged); 3. *Garay Ákos*, festőművész (Tolna); 4. *Dr. Gálos Rezső*, felsőkeresk. isk. igazgató (Győr); 5. *Gönczi Ferenc*, nyug. kir. tanfelügyelő, a Somogy megyei Múzeum-Egyesület ügyv. elnöke (Kaposvár); 6. *Dr. Imre Sándor*, tud. egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 7. *Dr. Kogutowicz Károly*, tud. egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 8. *Dr. Prinz Gyula*, tud. egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); 9. *Szabó Imre*, nyug. pü. főtitzt (Székesfehérvár); 10. *Dr. Zolnai Gyula*, tud. egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); III. az 1928—30. évkörre: 1. *Dr. Baróti Lajos*, nyug. áll. főreálisk. tanár (Balatonalmádi); 2. sz. *Darnay Kajetán*, keresk. tanácsos (Kaposvár); 3. *Dr. Ecsedi István*, tanítóképzőint. tanár, tud. egyetemi m. tanár (Debrecen); 4. *Kiss Lajos*, múzeumigazgató (Nyíregyháza); 5. *Kovách Aladár*, nyug. vm. főlevéltárnok, múzeumigazgató (Szekszárd); 6. *Dr. Milleker Rezső*, tud. egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 7. *Dr. Pap Károly*, tud. egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 8. *Dr. Tolnai Vilmos*, tud. egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); 9. *Dr. Tonelli Sándor*, keresk. és iparkamarai főtitkár (Szeged); 10. *Dr. Zoltai Lajos*, múzeumi igazgató (Debrecen).

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG HAZAI ÉLŐ TISZTELETBELI TAGJAI.

Dr. Bíró Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum tb. öre; *Dr. Csánki Dezső*, államtitkár, az Országos Levéltár főigazgatója, felsőházi tag; *Huszka József*, nyug. főgimn. igazgató; *Dr. Jancsó Benedek*, egyetemi tb. nyilv. r. tanár, középisk. igazgató; *Dr. Jankovich Béla* v. b. t. t., nyug. miniszter; *Dr. Munkácsi Bernát*, tanfelügyelő; *Dr. Sebestyén Gyula*, m. kir. udvari tanácsos, nyug. múzeumi igazgató; *Strausz Adolf*, főiskolai tanár; *Vikár Béla*, nyug. nemzetgyűlési gyorsíródei elnöki főtanácsos; *Dr. báró Wlassics Gyula*, v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság és a felsőház elnöke.

Előfizetett-e már a Magyar Szemlére?

Ha nem, lépjen be október 31-ig a Magyar Szemle Barátainak Szövetségébe. Bethlen István gróf és Szekfü Gyula szép havi folyóiratát, a magyar értelmiség világszemléjét, a MAGYAR SZEMLÉ-t, ez esetben évi 12 pengőért kapja és a Magyar Szemle Társaság mindenkit érdeklő, hasznos és tetszetős kiadványainak árából 25% kedvezményt élvez. Írjon mutatványszámért a kiadóhivatalnak:

BUDAPEST V, TÜKÖR-UTCA 5. SZÁM,

vagy küldje el tagdíjának akár egy részletét is (4 pengő) a Magyar Szemle Társaság 22.300 sz. postacsekkszámlájára.

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI:
SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XXXIX. ÉVF.

BUDAPEST, 1928

3-4. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

Jelen füzet bolti ára 5 pengő.

NÉPÉLET 1928 3—4. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Binder Jenő</i> : Folklore-forgácsok	137—145
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Magyar népszokások a fonóban	147—164
<i>Schwarz Elemér</i> : Vallási néprajz	165—168
<i>Madarassy László</i> : Magyar aratószokások (Üzenet)	168
<i>Relković Davorka</i> : Adalékok a Somlóvidék folklorejához (II. Vége)	169—182
Kisebb közlemények : <i>György Lajos</i> : „Néha az ördögnek is kell gyertyát gyújtani” magyar változatai. — <i>Madarassy László</i> : Pest vármegye 1796-ban megrendszabályozza a pásztorokat. — <i>Csefkó Gyula</i> : Életrekeltszobrok. — <i>Gulyás József</i> : A két „Dávidné Soltári”. — <i>Szegedy Lőrinc</i> : Egy párizsi könyvesboltban. — <i>Solymossy Sándor</i> : A csók eredetéhez	183—191
Népi szövegek : <i>Kiss Eszter</i> : Szerelmi dalok Hajdúnánásról. — <i>Gönczi Ferenc</i> : Somogy megyei gyermekjátékok. — <i>Fehér Gábor</i> : Hé Boriska meg Mariska. (Hajdúszoboszlói népmese.) — <i>Hársing István</i> : Esopus az asszonyát visszaidézi az urához. (U. Szeles János XVIII. századi kéziratából.) — <i>Luby Margit</i> : Rontó babonák (Szatmár megyéből)	192—204
Irodalom : <i>S. S-től</i> : Stith Thompson: The Types of the Folk-Tale (FFC. 74.). — Jan de Vries: Die Märchen von klugen Rätsellösern. — Bächtold—Stäubli u. E. Hoffmann—Kramer: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. — G. Graber: Sagen aus Kärnten. — Robert Gragger: Alt-ungarische Erzählungen. — <i>Szendrey Ákóstól</i> : W. Erich Peukert: Schlesische Sagen. — Gust. Jungbauer: Böhmerwald-Sagen	205—211
Adattár : <i>I. Dézsi Lajos</i> : Ördögi kísértet- és lélekjárás 1587-ben. — <i>II. Mészöly Gedeon</i> : Folklore-adalékok Kresznerics Ferenc kézírataiból	212—223
Ki tud róla? <i>I. E. T. P.</i> : A „hétszilvafás nemes”-hez (164. o.). — <i>II. Szerk.</i> , <i>Dömötör Sándor</i> , <i>K. Posonyi Erzsébet</i> : „Kalapom szememre vágom.” — <i>III. L. M.</i> : „Mazur”	224—225
Társasági ügyek : 226—227. — Német kivonatok	228

ÉRTESITŐ 3—4. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Bátky Zsigmond</i> : Pásztor ivócsanakok a Néprajzi Múzeumban	97—105
<i>Túri Mészáros István</i> : Adalékok az alföldi gazdálkodáshoz (hordás)	105—113
Kisebb közlemények : <i>Tagán Galimdzsán</i> : A baskiok erjesztett italai ..	113—118
Régi főljegyzésekből : 118—120. — Irodalmi szemle : 120—124. — Beérkezett könyvek : 124—126. — Múzeumi hírek	127
Anzeiger	128

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) 1928 Nr. 3—4.

	Seite
<i>Binder, Eugen</i> : Folklore-Splitter	137—145
<i>Szendrey, Sigismund</i> : Sitten und Gebräuche in den ungarischen Rockenstuben	146—164
<i>v. Schwartz, Elmar</i> : Religiöse Volkskunde	165—168
<i>Relković, Davorka</i> : Folklore des Somló-Gebietes (II. Schluss)	169—182
Kleinere Mitteilungen : S. 183—191. Folklore-Texte : S. 192—204. — Literatur : (Anzeigen u. Rezensionen): S. 205—211. — Archivarisches : S. 212—223. — Wer weiss davon? S. 224—225. — Vereinsangelegenheiten : S. 226—227. — Deutsche Auszüge	228

INHALT DES ÉRTESITŐ (ANZEIGER). JAHRG. XVIII. Nr. 3—4.

	Seite
<i>Bátky, Zs.</i> : Hirten-Schöpfskellen im Ethnogr. Museum	97—105
<i>Mészáros, I.</i> : Beiträge zur Wirtschaft der Tiefebene	105—113
<i>Tagán, G.</i> : Die gegorenen Getränke der Baschkiren	113—118
Aus alten Aufzeichnungen : 118—120. — Literatur : 120—126. — Musealangelegenheiten : 127. — Anzeiger (Deutscher Auszug)	128

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1928

FOLKLORE-FORGÁCSOK.¹

I.

A nagyothallókról szóló trufákhoz.

Elénk emlékezetünkben van még, hogy Antti Aarne a F. F. Communications 20—21. számában „Schwänke über schwerhörige Menschen“ című pompás tanulmányt tett közzé azokról a történetekről, melyekben egymást kölcsönösen meg nem értő nagyothallókról vagy süketekről van szó. Legelterjedtebb e trufák között az a csoport, melyben több süket jut érintkezésbe egymással.² A közöttük támadt félreértések annál bonyolultabbak, mennél nagyobb a süketek száma s az ügy végre bíró elé kerül, ki maga is nagyot hall. Ez elbeszélések egy külön kialakult változatsorozatában két nagyothallót, illetőleg egymást nagyothallónak vélt személyt találunk, kiket — tudván, hogy ezeknek találkozniok kell — egy harmadik személy vezet félre azzal, hogy külön-külön nagyothallónak jelzi egyiket a másik előtt s felszólítja őket, hogy találkozásuk alkalmával majd hangosan beszéljenek.

E történetke legrégebb alakját Aarne az ifjabb Gonella 1506-si faceciás könyvében találta s egyebek között még öt német változatát ismeri és ismerteti, melyek közül időrendben az első Hans Sachs „Der Neidhart mit dem fey hel“ című farsangi játéka 1557-ből; a második Bartholomäus Krüger „Hans Clawerts Werkliche Historien“ című gyűjteményének első darabja (1587); a harmadik Jul. Wilh. Zinkgräf 1644-ben megjelent „Teutsche Apophtegmata“-ja III. részének egy története; a negyedik J. P. de Memel „Lustige Gesellschaft“-jának (1656) 309. száma s végül az ötödik, mely a „Taubneriana“ című 1703-si gyűjteményben fordul elő. Ezekhez a német változatokhoz kell még csatolnunk, időrendben mindjárt a második, a H. Sachs után következő helyen, az 1564—67. években készült *Zimmeri krónika* egy történetkéjét, mely K. A. Barack 1865-si kiadásának (Bibl. des litt. Vereins in Stuttgart XCI—XCIV.) negyedik kötetében található a 29—31. lapokon. E trufa, mely Antti Aarne figyelmét elkerülte, a lewkirchi polgármesterről szól, kinck Ulmba kellett mennie, hogy bizonyos ügyben az ottani polgármesternél eljárjon s kit ez útjára Thoma Frick nevű városi szolga is elkísért. Útközben ez a furfangos legény szerette volna megtudni urától, micsoda végezni valójuk van Ulmban, de a polgármester rendreutasította az illetlen kíváncsiskodót s minden felvilá-

¹ Felolvastattott a Népr. Társ. 1928 dec. 19-i ülésén.

² Itt Aarnének egy nyilvánvaló tévedését kell megemlítenem. Tanulmánya 16. lapján ugyanis ezt mondja Aarne: *Am meisten verbreitet von allen, hier der Untersuchung zu Grunde liegenden Schwänken ist die Geschichte von mehreren Tauben, die in Berührung mit einander kommen*, míg a 35. lapon így nyilatkozik: *„Häufiger als das Zusammentreffen mehrerer Schwerhörigen erscheint dasjenige einer schwerhörigen und einer hörenden Person als Motiv für Schwänke.“* Ez félre nem érthető ellenmondás s azt mutatja, hogy a mesék birodalmának oly szuverén uralkodója is, mint a kiváló finn tudós volt, megbotolhat a felkutatott anyag óriási rengetegében. Hódolatunkból, mellyel nagy szellemének adózunk, ez a bagatell természetesen mit sem von le.

gosítást megtagadott tőle. Szó szót váltott s végre is fogadásra került a dolog, megtudja-e a szolga vagy sem, miben kell a polgármesternek eljárnia. Amelyik veszít, annak egy frissensült, jó kalácsot kell kettőjük számára vásárolnia. Ulmba érkezve, a lewkirchi polgármester elküldte Thoma Fricket odavaló kollégájához, hogy őt nála bejelentse. A ravasz szolga ezt az alkalmat arra használja fel, hogy figyelmeztesse az ulmi polgármestert, miszerint az ő ura nem hall jól s ezért nagyon hangosan kell vele beszélni, de a maga részéről az is kiabálni szokott. Mikor azután szállásukra visszaérkezett, viszont urával hitette el, hogy az ulmi polgármester nagyot hall, kiabálni kell vele, hogy az embert megértse s ő maga is igen hangos beszédű úr. A két polgármester már most találkozásuk alkalmával agyonkiabálja egymást, úgyhogy az ajtó előtt hallgatózó Frick minden szavukat megérti s így aztán fogadását is megnyeri.

A nagyothallókról szóló elbeszélésekkel hasonlóságot mutatnak még azok (Aarne, 80. l.), melyekben a neveltséget okozó félreértések nem nagyothalláson, hanem azon a körülményen alapulnak, hogy a beszélgetők nem értik egymás nyelvét. Ide tartozik a M. Nyőr XIV. évf. 42. lapján Klézseről (Moldva) Rokonfölditől közölt következő történetke is:

„Écczer egy magyarföldi atyafi, ki valáhol semmit se tudott, bévetődött Molduvába váláhok közé, ojtózi vagy bozai vámon, ő tuggya. De hol-hol nem, bé talát egy szöllyós kertbe; ott méglát harágon (szőlőkaró) fityegni szöllogerezdeket. Neki döll, észzi, harapja. De még jó se lakhatott, oda ér egy pendár (örző), rivá ordít: cse kaucz maj? (Mit keresel?)

— Sé csikóm, sé monyasom.

Erre mindenit elvette, jó eldöngötte, szöllyőből kikergette. Mikor fut-hatott, talát egy másik válára. Ez is rivá bődül: ungye áj foszt? (Hol voltál?)

— Ide bé fosztának meg.

— Dare? (Vajjon?)

— Dárdám és vót, aszt és elvették.

— Saracu! Saracu! (Szegény! Szegény!)

— Nem sz. . . ért, hanem szöllyólopásért.

— Futucz mámá tá! (Az anyádat!)

— Eleget futék, mégis megfogának.

De mett nem érthette még, döngötni kezdé:

— Dute la Dráku! (Eredj az ördögbe!)

— Ne dorongojj koma! eleget mégdorongót az atyádfia.“

Ebben a csoportban is előfordulnak azután olyan elbeszélések, melyekben egy harmadik személy beavatkozása idézi elő a tréfás félreértéseket. Ilyen pl. az Aarne mesetípusai között (Communications III. 58. l.) az 1697. számú csoport, melynek egyik magyar változatát Erdélyi „Népdalok és mondák“ című művéből (II. k. 339. l.) ismerjük „Az ördög és három tót fiú“ cím alatt. Ebben az emberformába bújó ördög a Magyarországba igyekvő három tót fiút megtanítja magyarul. Az első ezt a mondatot tanulja meg tőle: „mi hárman“, a második ezt: „egy sajtért“, a harmadik meg ezt: „az az igazság!“ Mikor azután tovább mennek, vélt nyelvmestereket meggyilkolva találják az út szélén, hol az odaérkező csendőrök valatásra fogják őket. Arra a kérdésre, hogy ki volt a gyilkos, a legidősebb feleli: „Mi hárman.“ — Miért? — „Egy sajtért“, feleli a második, a harmadik meg hozzát teszi: „Az az igazság.“ Megkötözik s elhurcolják őket, míg a holtért visszajöhetnek. Ez azonban, midőn elhaladtak, fölugrott s megrázkódván, visszanyerte tulajdonképeni alakját: egy füles, farkas, füstös ördög lőn s utánuk kacagott a fiúknak, hogy ostobaságukkal ily kelep-cébe vihette. — Ide tartozik a Grimm-testvérek 120. meséje is, melynek kapcsán olvásandók a Bolte—Polivka-féle Anmerkungen II. kötetének 561. s k. ll. található nagyszámú párhuzamok.

II.

A csobánci kutya.

A „Vasárnapi Ujság“ 1889-i évfolyamának 420. lapján olvassuk a következő történetkét:

„Csobáncon nincs kút s a lakosság kénytelen a közel Disztelből (helyesen: Diszelből) hordani vizet. Innen a gúnyos közmondás (szólás) lőt-fut, mint a csobánci kutya, amely tudniillik kénytelen Disztelbe (Diszelbe) szaladni vízért, de mire visszajönne, megint szomjazik s így folyvást oda-vissza fut.“

E mondának kerekkebb változata található a „Magyarság“ 1927. évi február 20-i számában, hol a történetke következőkép hangzik:

„Zala megyében a nyugtalan és sokat, de cél nélkül futkosó emberre szokták mondani: Lohol, mint a csobánci kutya. A csobánci várban ugyanis lakott egykoron egy cipésmester, kinek volt egy hatalmas ház-örző ebe. A várban nem lévén víz, tikkasztó nyári melegben a kutya igen szomjazott s lefutott szomját oltani a várhegy tővében csörgedező kis forráshoz. Ivás után felszaladt a várba, de útközben ismét megszomjazott s kénytelen volt a forráshoz visszatérni. Azután megint felszaladt. De mert útközben újból megszomjazott, tehát ismét visszafutott. És így szaladgált a szegény pára a vár és forrás között, míg végkimerülésben kimúlt az árnyékvilágból.“ (Közli Német János Keszthelyről.)

Ez „agg regék“ romantikában nem versenyezhetnek ugyan Kisfaludy Sándor Csobáncról szóló költeményével, de vele szemben meg van az az előnyük, hogy nem a költői képzelet fonalán függnek, hogy úgy mondjam, a levegőben, hanem gyökérszálaik mélyen lenyúlnak a népi hagyomány egészséges termőtalajába. Valószínű, hogy bennök régi vándor-mesével állunk szemközt, mely csak később lokalizálódott a zalai várra és környékére. Erre látszik mutatni az a történetke, mely Johannes Pauli, elzászi franciskánus barátnak „Schimpf und Ernst“ címen először 1522-ben megjelent elbeszélés-gyűjteményében, a XVI. és XVII. század egyik legkedveltebb népkönyvében, olvasható a 24. szám alatt. (Első, Oesterley Hermanntól gondozott kritikai kiadása 1866-ban jelent meg, mint a „Bibl. des litt. Vereins in Stuttgart“ LXXXV. kötete, újabb kiadását pedig 1924-ben nyújtotta Johannes Bolte két kötetben (Berlin, Herbert Stubenrauch), hatalmas kritikai apparátus kíséretében. A csobánci kutya „Magyarság“-beli történetére emlékeztető trufa Paulinál így hangzik: „Egyszer egy hóbortos kutya egy völgybe érkezett két hegy közé, melyek mindegyikén vár állott. Ezekben az a szokás járta, hogy ebéd idején az öröknek egyik dalt a másik után kellett síppal, dobbal, trombitával előadniok.³ Mikor az egyik várban rágyújtottak a nótára, a kutya így okoskodott: „Ott esznek, fel hát a várba!“ A vár fele útján az ör abba hagyta a sípolást s a másik vár öre fogott hozzá. „Itt, úgy látszik, már ettek“, gondolá a kutya, „most a másik várban kezdődik a lakoma“ s ezzel újra leszaladt, aztán meg fel a másik várba. Egyszerre azonban ott is megszűnt a sípolás s újra a másik ör kezdett rá a szomszéd várban. Így loholt a szegény kutya egyik hegyről a másikra, míg nem mind a két lakomát elszalasztotta.“

Ez a történetke olvasható még a „Schimpf u. Ernst“ későbbi kiadásai-ban, annak 1625-i dán fordításában és abban a gyűjteményben, melyet Johannes Hulsbusch akkoriban járatos „schwankok“ latin fordításaiból szerkesztett össze 1568-ban „Sylva sermonum iucundissimorum stb.“ cím

³ A várúr ebédjének illetően világgá kürtöléséről szól Mikszáth Kálmán „Beszterce ostroma“ c. regényének következő helye is: „Pont délben messze, egész Moising, Podzámeckig elhangzó kürtészó jelentette a környéknek, hogy Nedec várának ura ebédhez ül.“ (16. l.)

alatt. Pauliból 66 történetet vett át, köztük a tárgyalat is „Canis discurrit pro prandio” címmel a mű 234. lapján. Ebből a gyűjteményből került történetkénk lengyel fordítása Mikolaj Rey faceciás könyvébe, melyet bőven ismertetett Chrzanowski Ignác a krakói akadémia filológiai osztályának egyik értekezésében. (II. sorozat, VIII. kötet, 1894.)

E trufa némi egyezést mutat a XIII. században élt Vincentius Bellovacensis neve alatt szereplő „Speculum morale” egyik történetkéjével is (3. p. 1212.), melyben szintén egy válogatós kutyának hopponmaradásáról van szó: „Item [multi stulti] similes sunt cuidam cani, de quo dicitur quod cum duo paria nuptiarum fierent in villa sua, et videret sponso et sponsa transeuntes, restituit in media via, cogitans ad quas illarum iret, et quod si ad istas iret, alias amitteret. Et dum de bonis et malis conditionibus utrarumque cogitaret, clausae sunt portae, ad quas veniens, non introivit, sed a Ribaldis est repulsus cum verberibus.”

Nyilvánvaló, hogy ezek a külföldi faceciák egyenesen nem hozhatók összeköttetésbe a csobánci kutya történetével. Szorosabb kapocs közöttük a második helyen közölt csobánci trufa kutyájának, meg „Schimpf und Ernst”-beli társának a várból le s oda ismét felloholása, itt éhségének, amott szomjazásának olthatatlanságával kapcsolatban. Különösen becesség teszi a magyar mondát s egyben valamennyi társa fölé emeli a benne rejlő szimbólum ereje. Míg a külföldi mesék vándor kutyái, nem elodázhatatlan szükségtől kényszerítve, a maguk elhatározásából egyetlen alkalommal loholnak ide-oda, addig csobánci társuk természetesen kényszernek engedve, egy egész életen át folytatja lótás-futását, gyönyörűen példázva az emberiség folyton új meg új reményeket hajszó s új meg új csalódásokba bukkanó életét, mely pillanatnyi kielégültségek után megújuló szomjuhozásokkal törtet zezguzos vonalakban a számára megkérdézőse nélkül kitűzött végső cél, a sír felé.

III.

Rum és Kám nevének eredete.

Míg a csobánci vándor kutya története a külföldi változatok társaságában vagy valószínűséggel vándormondának minősíthető, ugyancsak túl a Dunáról, Vas megyéből jegyzek itt fel egy kedves helynévmagyarázó mondát, melynek autochton voltahoz kérdés nem férhet. Gyermekkoromban mesélték nekem Sümegen s a történetke így hangzik:

Két község, Rum és Kám, a Rába két partján (az utóbbi a víztől távolabb) fekszik egymással szemközt Vas megyében. A régen mult időkben egy éjszaka valamely farkas tévedt a Kám mellett emelkedő dombtetőre s elkezdett csúnyául üvöltöni: „Micsoda falu az ott a Rábán túl?” (A mondát első és utolsó szótagja, magasabb hangon ejtve s hosszasan elnyújtva, a farkasüvöltést utánozza.) Fölébredtek erre az odaváló öreg komondorok s farkast orrontva, hangosan ugatták: „Rum, Rum, Rum.” Ugatásukkal fölvették a túloldali falu kölyök kutyáit is, melyek mérgesen csaholták: „Kám. Kám, Kám!” Azóta nevezik így a két községet; Rumnak az egyiket, Kámnak a másikat.

IV.

„Supra aggnő...”

*Supra agnő, söck fel kabla
Haza yöth fryedť tombi catho
a te zyp palaschtodban
gombosch scharudban
haya haya Wiragom.*

Ennek a, Kreusl János, körmöczbányai nótáriustól 1505-ben feljegyzett versikének immár egész kis irodalma támadt, melyet Horváth Cyrill

állított össze a R. M. K. T. első kötetének új kiadásában. E szerint először felfedezője, Križkó Pál, levéltáros, ismertette a „Századok“ 1876-i évfolyamának 328—29. lapjain, több vétséget követve el a szöveg helyes olvasása körül. Ezeket a hibákat a „Századok“ ugyane számában Szilády Aron igazította helyre. Különösen a versike első szava, a *supra* okozott fejtörést a kiváló tudósnak, ki felismerve a versezet népi jellegét, ezt a latin szót sehogy sem találta ezzel a jelleggel összeegyeztethetőnek s ezért abbéli véleményének adott kifejezést, hogy a német Kreusl nem jegyezte meg jól a hallott dalt, melynek kezdő szava valószínűleg „sutra“ volt. Új magyarázatát adta e szónak, mint tudjuk, Beöthy Zsolt az Egyetemes Philologiai Közlöny 1877-i évfolyamában. Ő a „supra“-t „zsuprá“-nak olvasta, a boszorkányperекből eredő „zsupra a vén asszonnyal“, „égetni való vén asszony“ stb. népies szólamokból indulva ki. Szilády ezzel a lekcóival szemben fenntartotta saját olvasását és magyarázatát, mikor versünket a R. M. K. T. első kötetében kiadta. Egy nagy bökkenője csakugyan van mind a Szilády, mind a Beöthy-féle magyarázatnak, mely utóbbit különben legtöbb irodalomtörténésirónk elfogadott. Kreusl János ugyanis következetesen *sch* betűcsoporttal jelölte a magyar *s* hangot (*pala/scht*, *gombosch*, *scharu*) tehát a *sutrá*-t is *schutrá*-nak, a *zsup*-ot is *schup*-nak, legföljebb *zup*-nak írta volna. Újabb fordulatot vett a kérdés fejtegetése, mikor Szilády Aron egy XVII. századbéli hegedős-énekünkre akadt, melynek utolsó versszakak előtt a következő makkaróni-strófát találta:

*Surge supra frater, abcamus inde,
Non est hic becsület, si non scis mentire (igy!)
Cum mendatione solent hic vivere,
Si quid aufurasti, ad canistrum pone.*

Közölve e versszakokat az Irod. Közl. 1897. évf. 248. l., lemondott régi olvasásáról és megállapította, hogy „virágénekünk“ első sorában is ez a latin „supra“ áll. Ezt a megállapítást elfogadja Horváth Cyrill is a R. M. K. T. első kötetének új kiadásában, ám hozzáteszi, hogy e véleményét elfogadva, meginog az a másik, mely e dalocskát népdalnak tekinti. Nem tehető fel ugyanis, hogy a nép deák szavakat énekelt volna.

Itt egy kissé meg kell állapodnunk. A körmöcbányai versecske, mint alább látni fogjuk, szellemében és alkatában annyira népicen magyar, hogy az egy *supra* szó miatt, mely egyébként a latinos műveltségű nótárius révén is kerülhetett, mint csempészaru, talán *upre* helyett, a tőle lejegyzett népi költemény élére, elhibázott lépésnek ne tartsam versünk népi eredetének megtagadását. Utalok e dologra nézve Kéki Lajosnak „Latinságok a magyar népköltésben“ című tanulmányára (M. Nyőr, XXX., 311. l.), melyben a következő helyes megállapítást találhatjuk: „A nép gyermekeiben megvan az „urasan“ beszélés viszketege. Számtalan anekdota teszi nevetségessé az alássan instálló atyafit, ki cifránál-cifrább módon beszél, csak hogy urasan, finomul adja elő, amit mondani akar. S ez nem csak a hivatalos helyiségben van így. Deákos műveltségű embereket hallott beszélni s azokat a fordulatokat, kifejezéseket, melyek előtte ismeretlenek voltak, megjegyezte, alkalomadtán beleszötte meséibe, dalaiba.“ Valóban, akár csak versecskénk népi voltának igazolására írta volna szerzőjük e sorokat. Most már csak az a kérdés, a népi költemények melyik fajtájába kell sorolnunk a körmöcbányai versecskét. Az eddig elmondottak során mindig óvakodtam attól, hogy versünket a magam részéről „dal“-nak vagy „ének“-nek nevezzem s óvatosságomnak megvolt a maga oka. Akik e költeménykéről eddig írtak, Horváth Cyrillt kivéve, ki nem tartja népi eredetűnek, mind *éneklésre szánt versnek* vélik s vagy *virágéneknek* (Szilády, Beöthy, Bodnár, Váczy, Pintér, Ványi) vagy *népdalnak*, *daltöredéknek* (Križkó, Riedl

Fr.) nevezik. Mellőzöm Borzovai Nagy Ottó „Supra aggnő“ (1918) c. délibábo-
kat kergető füzetét, melynek egyetlen elfogadható megállapítása nincsen.
Dalként tárgyalja versecskénket Fabó Bertalan is a magyar népdal zenei
fejlődéséről írt művében (61—62. l.), szép kis *táncnótának* nevezve emlé-
künket, „melyen már érzik a későbbi népköltészetnek üdítő szele“. Elfo-
gadjuk, hogy emlékünkből a népköltés üdítő szele csap felénk, de a *tánc-
nóta*, *táncdal* elnevezés szerintünk csak félig találja el az igazságot. A *virág-
ének* elnevezés szuggeszciója vitte Fabót is arra, hogy emlékünket zene-
történeti munkában tárgyalja, holott az, mint a következőkből látni fog-
juk, sem több, sem kevesebb, mint azoknak, a mai népköltésünkben szélte-
ben elterjedt *táncszóknak* őse, melyeket senki sem énekel, hanem csupán
rigmusaikat pattogatva, szaval. „Ámi kívánni, dicsérni, panaszolni, meg-
szólni, vagy gúnyolni valója van a magyar népi táncosnak, azt mind tánc-
versekbe foglalva pörgeti le, gyorsan, ritmikusan“, mondja Réthci Prikkel
Márián, a magyarság táncairól szóló műve 25. lapján. Ha így fogjuk fel ver-
secskénk lényegét, mindjárt a „supra“ szóval is könnyebben megbarátkoz-
hatunk, mely nép fiától énekelve, némelyek fülének talán csakugyan kissé
furcsának tetszhetnék. Feltevésünk vizsgálatánál figyelmet érdemlő jelen-
ség, hogy már a XV. századból származó bizonyítékunk van arra Bonfini-
nél, hogy a táncszók az időtájt járatosak voltak. A „*Rerum Hungaricarum
Decades*“ (—1496) IV. Decasának 6. könyvében megemlíti ugyanis az olasz
történetíró a kenyérmezei csata után (1479) mondott katonai énekeket s az
ott lejtett táncokat: „*Cocna non sine militari cantu transacta, incomposito
extemporalique carmine ducum procerumque laudes concinuerunt, mox in-
calescente Baccho, militarem pyrrichiam saltarunt. Cum adhuc armati
martiales choreas agerent, elatis in numerum clamoribus cuncta comple-
bant*...“ Temesvári István szabad verses feldolgozásában (1569):

Örömeiben hősek isznak az jó borban
Nagy-szép énekeket ő lakodalmokban
Mondnak és beszélnek: eleink az hadban
Miként ellenséggel vittak diadalban.

Hősek jobban-jobban az jó borban inni
Kezdenek fegyverben szép tánczokat jární,
Egyszersmind hangosan igen kiáltani,
Kezdek ott a méhsert szépen betölteni...

Idézi Szabolcsi Bence: A középkori magyar énekmondókról szóló érte-
kezésében, az Irodalomtörténet XVII. évfolyamának 233. lapján.

Ez a vitézi mulatozás tehát két részből állott. Első felében asztalnál
iddogálva eleik hőstetteiről énekelnek, majd továbbat a bortól felhevülve
fegyverben szép táncokat járnak s táncukat hangos kiáltásokkal (tehát már
nem *énekléssel*) kísérik a vitézek. Hogy e hangos kiáltások nem valami,
indulatszókban kimerülő rikoltozások voltak, mutatja Bonfininak „in nume-
rum“ kifejezése, melyet Temesvári elfelejtett visszaadni, pedig nagyon fon-
tos, mert mértékhez szabott, ütemekre perdülő táncszókra vall. *Ének* és
táncszó tehát már itt pontosan el vannak különítve egymástól.

Figyelmet érdemel továbbá az a körülmény is, hogy versecskénk vala-
melyes dallam hangjegyei nélkül maradt reánk. Természetesen ez pusztá
véletlen műve is lehet; feltehetjük, hogy Kreusl nótáros urat nem érde-
kelte a hallott dallam, vagy nem tudta azt feljegyezni, de mi sem akadá-
lyoz annak elgondolásában, hogy dallama egyáltalában nem volt a költe-
ménynek. Ez az elgondolás persze csak negatív érvet szolgáltat versikénk
táncszó volta mellett, mely magában véve nem perdöntő. Meg kell vizs-
gálnunk a kérdést minden oldalról s erre az utolsó argumentumra csak

akkor hivatkozhatunk, ha minden egyéb számbavehető ok a táncszónak való minősítés mellett sorakozik.

Áttérve már most a részletes vizsgálatra, állapítsuk meg, hogy táncszavainknak, tartalmuk szempontjából, két csoportját különböztethetjük meg. Az egyikbe azok tartoznak, melyek a tánc tüzelő mámorában, leginkább annak gyors részében, röppennek el a táncos ajakáról, míg egy másik, bennünket közelebből érdeklő csoportjuk a *táncra felhívó mondókat* foglalja magában. Jellemző vonásuk bizonyos kedélyes, dévaj, enyelgés, mint a következő, találmokra idézett, példákból láthatjuk: (Táncszó-idézeteim a Kisf.-Társ. Népk. Gyűjt.-ből valók.)

Rezes villa, rezes kés,
Jöszte kincsem, tánczozj tés.
(Háromszék.)

Kicsi járom, nagy bordicza,
Rugjunk egyet kis Boricza.
(Udvarhely m.)

Sárga murok, zöd uborka,
Szókjünk mint a kecskebéka.
(Keresztúrfiszek.)

E tréfálkozás durvábbá rendesen akkor lesz, mikor a táncra szólított valamely, fiatalágát felejtteni nem tudó, táncra vágyó vén asszony: „Az ilyenek táncolását a nép erkölcsi érzése nem tartotta illendőnek s e tánc-hajhászó öreg asszonyokat „szent-gellérthegyi táncos“, azaz „boszorkány“ névvel illették.“ (Réthei Prikkel Marián i. m. 65. l.) Nagy János, a rábaközi Szany helység plébánosa, már a XVIII. század végén rájuk pirít „Nyájás múzsa“ című verskötetének (1790) „A tánczról“ szóló darabjában a világ e táncra vágyó, megunt asszonyaira:

„Te is csipás vén banya,
Világ megunt asszonya,
Menj közökbe, vigadjál,
Egyetkettőt ugorjál —
Ez az élet gyöngyélet!“

Ezekkel az agg nőekkel szemben se szeri, se száma népi táncszóink mai tömegében is a csufondárosan ingerkedő táncra szólításoknak. Például:

Uccu rajta vén fazék,
Fel tudsz-e fortyanni még?
(Fehér m.)

Vén asszonynak nem kár volna,
Ha pokolban láncon volna, hopp!
(Háromszék.)

Jaj Istenem, ezt a vént
Hogy ölelem meg szegényt?
(Háromszék.)

Leszakadt a pincelakat,
Jaj de vén szeretöm akadt.
(Udvarhely m.)

S végül egy a legvaskosabbjából:

Csak eccö' láttam esudát,
Vén asszony bornyufogát, hip.
(Keresztúrfiszek.)

Ez a zoológiai megfigyelésen felépült nyájaskodás egyenesen a mi emlékünkhöz vezet bennünket:

„Supra agg nő, szókj fel „*kabla!*“ (kanca), kurjantja itt a táncra kérő, ki — ha a második sorbeli bemutatkozásának hinni lehet („hazajött firjed, tombj Kató“), maga az öreg nő éppen megérkezett férje, bár nem tartom lehetetlennek, hogy a dolognak ilyenén beállítása csak valamely játékos

elméjű legény pajkos tréfája. Különb, hogy a táncra szólító ilyenformán jelzi a mulatságba érkezését, előfordul mai táncszóban is:

„Lcesett a makk a fárul,
Most gyüttem meg a tanyárul“

Igy köszönt be Jután, Somogy megyében a vígan mulatozó táncosok közé az újonnan érkezett legény.

Ódon emlékünkh két első sora azonban még egyéb vonásokban is oda simul mai táncra hívó mondókáink stílusához. A *supra* szó alkalmazása a maga helyén, megfelel azoknak a biztató indulatszókknak, melyek kíséretében a táncra szólítás gyakran történik. Példák:

Uccu bizony hegyesen,
Győriesen, feszesen.
(Fehér megye.)

Hap serpenyő nyelestül,
Főző kalán fejestül.
(Fehér megye.)

Iccu neki Bereczki.
A szemedet mereszd ki.
(Udvarhely m.)

Huppá, huppá, féltekenyő,
Férjhez ment a szemétmerő.
(Udvarhely m.)

További vonása táncra szólító mondókáinknak, hogy a táncos nevén nevezi a táncra felkért nőt:

Légy társam, te kicsi *Máris*,
Társat keres a madár is.
(Udvarhely m.)

Csókojjsza meg, te *Kati*,
Az Isten megfizeti.
(Háromszék.)

Forduj *Kató*, velem szömbc,
Ha nem ü'sz is az ölembc.
(Keresztúrfiszék.)

Igy szólítja a körmöcbányai versike táncosa szintén nevén az ő táncra kért Katóját, kinek ruházatát sem hagyja említetlenül:

— — — tombj *Kató*,
az te szíp palástodban,
gombos sarudban,

mint ahogy táncszóink is kiterjeszkednek néha ilyen részletekre. Például

Járjad, járjad hajnalig,
Míg a *szoknyád* langallik.
(Udvarhely m.)

Tizenhárom récetojás,
Enyém vagy te kis *rokolyás*.
(Háromszék m.)

Hosszú babám, ugorgy egyet,
Ne sajnád a *cipellődét*.
(Somogy m.)

Jegyezzük itt meg, hogy a vas megyei Hegyháton a táncoló vénasszonyról azt mondják, hogy *saruz*. Van-e ennek a kifejezésnek valamelyes köze az emlékünkbeli vén *Kató gombos sarujához*, nehéz volna eldönteni. Lehet, hogy egészen véletlen találkozással állunk itt szemben. Azonban tekintettel arra, hogy a *saru* szó első jelentése Czuczor—Fogarasi szerint annyi mint „ló- vagy tehénbőrből készített vastag, rétegestalpú, magas-szárú, durva lábbeli“, a vénasszony *saruzását* ebben az idomtalan lábbeli-ben valami topogó, csoszogó táncnak gondolhatjuk: innen a vele való gúnyolódás. Így azután föltehetjük azt is, hogy a mi *Katónk gombos saruját* táncra kérője szintén gúnyolódva említi a „szép palást“-tal egyetem-

ben, melynél nem kell okvetetlenül valamely díszes palliumra gondolnunk, hisz e szó Czuczor—Fogarasi szerint általában véve „köpeny féle lebe-nyet, felső ruhát” jelent s így lehet valami formátlan, tánchoz éppenséggel nem illő ruhadarab is, melyet a táncra szólító férj csúfolódva nevez „szép”-nek. Hogy itt gúnyról van szó, ebben megerősít költeményünk utolsó sora is, a „haja, haja, virágom”, melyet az „agg nő” és „kablá” (kanca) szomszédságában gúnyolódásnál egyébként semmiképen sem minősíthetünk. Ez volna tehát egyik elgondolása Katóknak külső megjelenésének: a lompos Kató, kit férje ennél a tulajdonságánál fogva figuráz ki. Am, tekintettel arra, hogy a *saru* szó, különösen ilyenféle jelzős kifejezésekben, mint *deli saru*, *asszony nép saruja*, finomabb megmunkálású, hosszabb szárú lábbelit is jelent. (Cz.—F.), elképzelhetünk egy másik Katót is: a cifrázkodó agg nőt, ki férje távollétét felhasználva, módosan kiöltözködik s így megy a táncvigalomba, hol férje meglepve őt, gúnyosan hányja szemére hivalkodását.

Ez a toilette-ügy, a mondottak után, tehát csakugyan nem tisztázható s valószínűleg rejtvény fog maradni az idők végéig; csak annyi bizonyos, hogy akár így, akár amúgy magvarázzuk a dolgot, táncszónkba való beillesztése mindenesetre gúnyolódó szándékkal történt.

Ami már most versecskénk utolsó sorának szerepét illeti, tréfás emlé-
künk egészen stilszerűen záródik le a népdalköltés jellegzetes réjainak egyikével, a „haja, haja, virágom”-mal, melyhez csakúgy ontják a párhuza-
mokat mai táncszóink. Ime mutatóba egy pár:

Ihaja, csuhaja,

Libeg-lobog a haja.
(Udvarhely m.)

Haja-ha!

Kása lesz a vacsora.
(Fehér m.)

Haja haj,

Nagy a baj,
Kilenc tehén, még sincs vaj.
(U. o.)

Befejezésképen még régi mondókánk versalakjára legyen szabad ki-
térnem. A strofa — egy sorát kivéve — két nyolcas és két hetes szótagú
sorból áll s ebben is teljesen megegyezik népi táncszóinkkal, melyeknek
legtöbb esetben szintén ez a ritmikus lejtése.

Példák:

Hetes sorokra:

Akinek ma kedve nincs,
Annak egy csepp esze sincs.
(Fehér m.)

Három ágú vasvilla,
Veled járom Sibilla.
stb. (U. o.)

Nyolcas sorokra:

István bácsi, tegyen csudát,
Tartsa jól széllel a dudát.
(Fehér m.)

Táncol a pap, meg a mester,
Hadd táncoljon, ha nem restel.
stb. (U. o.)

Vegyesen hetes és nyolcas sorokra:

Ez a fiú olyan jó,
Mint a lyukas mogyoró,
Nem tudja a miatyánkot.
Szereti a leánykákat.
(Udvarhely m.)

Hatos borda, hetes nyüst,
Édes uram, lassan üss.
Bezzeg ugyan jó vagy verni,
S egy főkötőt nem tudsz venni.
stb. (U. o.)

A kivételes öttagú sor (gombos sarudban), mely két hetes sor közé

van ékelye, szintén feltalálható táncszavainkban, ugyancsak hetes sorok fársaságában, pl.:

Happ rongy, kapaszkodj,
Kályha mellé rugaszkodj.

(Fehér m.)

Happ szűz, korombúz,
Ég a szemed, mint a tűz.

(Háromszék m.)

Összeütöm a bokám,
Ugy ugratom a babám,
Hopp itt a tisztán!

(Fehér m.)

A külső formákban mutatkozó ennyi egyezés mellett táncszavaink öse csak a rímelés dolgában tér el némileg utódaitól; mert ezeknek következetesen alkalmazott pattogó rímelésével szemben emlékünknél rímek dolgában szegény. Első két sora csak akkor rímel úgy, ahogy, ha *Kató* helyett Sziládyval *Katát* olvasunk a második sor végén (tehát: Supra aggnő, szökj fel *kabla*, Hazajött férjed, tombj *Kata*); az egymással rímelő harmadik és negyedik sorra következő utolsó, réjás sor a réják természeté szerint azután szintén rímtelen. E ponton tehát tényleg némi különbség mutatkozik régi táncszavunk s az újak között. De nincs mit csodálkoznunk azon, ha megegyezésük alfától omegáig nem hiánytalanul teljes. A körmőcbányai versecske több mint 400 év távolából mosolyog felénk s ez az idő búsán elég lehetett és volt is arra, hogy lefolyása alatt a népi vers technikája is fejlődjék s ritmikánknak a XVI. század elején még félénken mutatkozó új elemét, a rímet, rendszerébe felvéve s lassankint kicsiszolva, annak mind elevenebb hatást kiváltó faktorává tegye.

Hozzávéve még az eddig tárgyalt párhuzamos jelenségekhez ódon versikénknek nagy energiával kiborbanó gyors tempóját, mely táncszóink módjára szintén egyetlen strófába sűríti mondanivalóit, szemben a többnyire nyugodtabb menetű táncnótákkal, melyek versszakról versszakra haladva, néha szinte terjengősekké válnak, mindjobban erősödik abbéli vélekedésünk, hogy ez a személyes táncraszólitás közvetlenségével röppenő, minden általános refleksiótól mentes ódon versecske csakugyan táncszó. Igaz, hogy a magyar néptáncnak „c jellegzetes költői sallangjai” rendszeren még szűkebb szavúak, pregnánsabbak, mint emlékünkné, mert legtöbbjük 2 sorból áll, de azért vannak köztük is 3, 4, sőt 5, 6, 8 sorosak is.

Háromsoros például:

Ez a kis lány sokat ér,
Se' fekete, se' fehér,
Se kövér, se ösztövér.

(Udvarhely m.)

Négysoros:

Oh be rég nem láttalak,
A mióta láttalak;
Ha még eccő' látnálak,
Minnya keccő' látnálak.

(Keresztúrfiszek.)

S íme végül még egy — emlékünkkal e tekintetben megegyező — ötsoros:

Édes kicsi kerekem!
Fordujj egyet előttem,
Ha nem fordulsz előttem,
Bár csak itt ne! mellettem,
Az is elég lesz nekem.

(Székelyföld, Miriszló.)

A mondottak alapján már most 99 százalékos valószínűségre támaszkodva, merck újólag kifejezést adni abbéli meggyőződésünknek, hogy a körmőcbányai számadási könyv címlapjára a XVI. század elején feljegyzett versike legrégebbi táncszónk, nagybecsű öse mai népi táncszavainknak, melynek dallamát, még ha akarta volna is, azért nem köttázhatta le Kreusl uram, mert — nem volt dallama.

Binder Jenő.

MAGYAR NÉPSZOKÁSOK A FONÓBAN.

1. A *fonó* 'locus netricum, filatura, domus staminibus nendis, spinnstube' jelentésben igen régi szava nyelvünknek,¹ s amint a következő adatok bizonyítják:

Perucnit ad villam *Funo* populorum domine Regine.² Quandam terram olim tavarnicorum nostrorum *Fonou* vocatam.³ A fono leányok a gusaly alatt igen szunyodnak.⁴ A fono asszonyoc fonalat vonszanac, fonynac.⁵ Mint az fonóban késett leány, futva megyek haza.⁶

a *társas fonás* is igen régi szokás népünknel.

Társas szokás lévén, nem folyhatott le csendben, szórakozás és mulatság nélkül. Már *Heltai Gáspár* azt írja, hogy a fonóházakban az ifjak éjjelig tomboltak a lányokkal és csak hajnalsetétkor oldották el a kereket.⁷ És mások is igen gyakran kikelnek a fonó meséi, dalai, labdázása, tánca és bora ellen. *Miskolczi Csulyak István*, 1629—45. zempléni ref. esperes, egyházlátogatási jegyzőkönyveiben pl. azt olvassuk, hogy 'rendesen az ivóház mellett minden faluban van fonó, ahol a tiszteletes úr méltó megbotránkozására laptáznak az ifjak az leányokkal; és hiába volt az egyháznak minden intése, hogy a fonó tilalmas a keresztyének között, mert *occasio mali*, — a fonóba ha mennek, tisztességes házhoz menjenek, de férfit abban a házban ne bocsássanak, mert a fonó nem egyéb, hanem latorságnak hajléka: azért mindenütt megvoltak a *conventus nocturni puellarum nentium hieme*, mikor is olyan éneklések, mulatozások, ivások és táncok estek, hogy néha a fonóházból, mint Csarnahón, az utcára is kikerekedtek.'⁸

Ez az oka annak a sok tilalomnak, amely a fonót már a XVI. századtól egymásután éri:

Az éjjel való fonásokat udvarbíró mindenestül megtiltsa: valaki engedi az házánál az fonást, 3 forintot adjon, s valakit ott találunk, mindenik adjon mind férfi, mind asszonyember és leány 1 forintot.⁹ Az fono hazat is tellyesseggel meghiltottuk, az ki pedig ez ellen veth, tehat az ky ott talaltatik, irremissibiliter totiesquoties 2—2 forintot vegyenek rajta.¹⁰ A közbirtokosság a maga kebeléből községfelügyelőket nevez ki, akik... a jó erkölcsök biztosítására még az éjjeli prasztkákat, azaz fonókat is eltiltják.¹¹ Minthogy némely ifjú legények és házas is, éjszaká-

¹ L. az Oklevélszótár és a Nyelvtörténeti Szótár adatait.

² Hazai Okl. 17., 1250/1324.

³ Múz. *Horváth István*, I. *Wenzel* 4:95., v. ö. Nyelvtudományi Közlemények 25:156.; *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, 1890. 3:425.

⁴ *Apáczai Csere János*: Magyar encyclopaedia, 1653:290.

⁵ *Amos Comenius*: *Janua linguae Latinae reserata aurea*, in *Hungaricam linguam translata* per Steph. Benj. Szilágyi, 1673:96.

⁶ *Rákóczi Ferenc* levelei, 5:378.

⁷ *Takács Sándor*: A magyar mult tarlójáról, 250.

⁸ *Ethnographia*, 27:90.; v. ö. Történelmi Tár, 1901:87.

⁹ *Forgách Imréné Zrínyi Kata* 1585. reguláiból Bán község udvarbírájához. *Takács Sándor*: Magyar Nagyasszonyok, 361.

¹⁰ A *Péchy-család* levéltára, 1627 márc. 16., *Ethn.* 14:358.

¹¹ Beckó város jegyzőkönyve, 1634.; *Gazdaságtörténeti Szemle*, 5:361.

nak idején magok házaknál vagy szállásán nem maradnak, hanem olyan helyre járnak, ahol fajtalan, buja énekeket, meséket beszélnek, vagy más botránkoztató rosszaságokat is elkövetnek, ezen állapotban mind az olyas helyre járó, mind a befogadó 6 forintban büntetődjenek; s ugyanerre nézve a fonóházak is tiltatnak.¹²

2. A fonó szervezkedésére és belső életére azonban mégis csak a XIX. század második felétől vannak adataink.

A fonás téli foglalkozás. Megkezdésének ideje azonban nem mindenütt ugyanaz. Általában az őszi behordás után kezdenek hozzá,¹³ novemberben,¹⁴ de pl. Agárdon már szeptember derekán.¹⁵ És tart, amíg a szöszt le nem fonják, úgy körülbelül a farsang végeig, mert:

Mikor fakad a bodzafa,
nem kell senkinek a rokka,

mondja a nóta is.¹⁶ Szent György napjakor azonban végkép elrakják a fonószerszámokat, mert ezután már 'hurka terem a szöszben'.¹⁷

De ez időközben sem szabad mindennap fonni, mert:

aki *kedden* este fon, a boszorkányok álmában elragadják és holtfáradtra táncoltatják,¹⁸ vagy ördög ül a rokkájára,¹⁹

aki *csütörtökön* este fon, ablakán üres orsokat dobálnak be a rosszlelkek,

aki *pénteken* fon, ugyanaz történik vele, mint a kedden fonóval,

aki *szombaton* fon, ugyanaz történik vele, mint a kedden fonóval,²⁰ orsóját elviszik a rosszak,²¹ a kürtön át üres orsokat dobnak rá a boszorkányok,²² kelő csirkéi mind görbelábúak lesznek,²³ tehene a jászolba döglik,²⁴ tiltja a szombat esti (mint Mária-napi)²⁵ fonást egy 1767. feljegyzés²⁶ és a nyárasapátiak,²⁷ Hegyhátvidékiek,²⁸ técsőiek²⁹ szokása is, ellenben Prónay szerint³⁰ és Sátoraljaújhelyen³¹ mindig szombaton este rendezik a táncos fonót,

vasár- és ünnepnapokon általában tilos a fonás, épp így

¹² Pozsony vm. 1762. statutuma: Magyarország Vármegyei és Városai, Pozsony vm. 572. *Barkóczy gr.*, egri püspök, a jászalszentgyörgyi hatósághoz 1749-ben írt rendeletével 'a minkét nembeli fiatalok közös találkozását a fonó- és ivóházakban szigorú büntetésekkel korlátozza'. *Lippay: Jászalszentgyörgy tört. vázlat*, 26.

¹³ Nyírség, Magyarország, Várm. és Vár., Szabolcs vm. 167.; Békéscsaba, Vasár-napi Ujság, 1877: 54.; Nyárámente, Ethn. 10: 44.; Székelység, Kriza: Vadrozsák, 1: 541.

¹⁴ *Báró Prónay Gábor: Vázlatok Magyarhon népeletéből*, 1855: 70.; *Dávod, Magyarország. Várm. és Vár., Bács-Bodrog vm.*, 1: 343.; *Kalotaszeg, Néprajzi Értesítő*, 1905: 328.

¹⁵ *Vahot Imre: Magyarország és Erdély képekben*, 1854. 2: 29.; id. *Réső Ensel Sándor: Magyarországi népszokások*, 1866: 15.

¹⁶ Nyárasapáti, Ország Tükre, 1865: 370.

¹⁷ Nagyszalonta, Ethn. 25: 76.

¹⁸ Nagydobos, Ethn. 39: 22.; Nagyszalonta, Ethn. 29: 318., 324.

¹⁹ Nagyszalonta, Ethn. 29: 322.; az Alföldön is ismerik az 'ördöggötötte rokka: mogorva, mérges' kifejezést, *Magyar Nyelvőr*, 1: 370.

²⁰ Gömör vm., Ethn., 7: 375.

²¹ *Kovács János: Szeged és népe*, 1901: 374.

²² Gömör vm., Ethn., 7: 375.; *Pocsaj, M. Nyr.*, 6: 520.

²³ *Tiszakeszi, Abafi: Figyelő*, 2: 208.; *Ilk, Ethn.*, 39: 32.

²⁴ Nyárámente, Ethn., 2: 400.

²⁵ *Gönczi Ferenc: Göcsej*, 1914: 644.

²⁶ *M. Nyr.*, 5: 254.

²⁷ Ország Tükre, 1865: 370.

²⁸ Ethn., 11: 137.; 359.

²⁹ *Vas. Ujs.*, 1863: 371.; *Réső Ensel*, 338.

³⁰ Id. m., 71.

³¹ Magyarország, Várm. és Vár., Zemplén vm. 158. Tiltja a szombat-esti fonót a tunyogi néphit is, mert akkor nem tojnak a tyúkok, Nagydoboson péntekről

aki *Lucakor* fon, keze abban az évben állandóan szenved,³² tyúkjai eldugulnak;³³ ezt a tilalmat 1767-ben is ismerték,³¹

aki *Borbála* napján fon, orsóját Borbála bedobja az ablakon s fonala kóccá válik,³⁵ marhái megsántulnak,³⁶

aki *Miklós* napján fon, a tüzesember a házába megy s megfogja a kezét a görcs,³⁷

aki két karácsony közt fon, meggörbül az ujjá,³⁸ csepűjének minden pozdorjája gabonanyúvé válik.³⁹

3. Amint a fonás ideje elérkezik, a rokonok, komák, jó ismerősök megbeszélik, hogy egész télen egyikőjüknél⁴⁰ vagy naponként-hetenként egymásnál felváltva⁴¹ tartsák-e a fonót; az első esetben a világitásról, fűtésről, enni-innivalóról közösen gondoskodnak, a második esetben azonban mindez a vendéglátó ház dolga. Az utóbbihoz hasonló az ú. n. fonó-kalácsa: a jobb módúak, a jegyzőné, papné rendezik ezt egy-egy nap a falu leányainak, hogy megvendéglés és tánc fejében csepűjüket felfonják.⁴² Mindez azonban csak egyszerű társas fonás, de nem az igazi fonó, guzsalyos,⁴³ fonóka, fonóház.⁴⁴ Így u. i. csak azokat a fonóhelyeket nevezik, amelyeket maguk a fonók bérelnek ki azért, hogy ott a saját vagy felvállalt csepűjüket felfonják. A felvállalás pénzért, csepűért és a fonás befejeztével rendezett multság fejében történik.⁴⁵ A helyiséget rendszeren maguk a *céhba*,⁴⁶

szombatra nem hagynak szöszt a guzsalyon, mert hurka terem benne, Eth. 39 : 32.; más napokon azonban sohasem fonják le az egész szöszt, mert aki éjszaka üresen viszi haza guzsalyát, arra rámászik a *pucérember* (Cseke), az ördög (Tunyog, Ethn. 39 : 33.).

³² *Gönczi*, 263.

³³ Nagymaros, Honderú, 1845. 2 : 200.

³⁴ M. Nyr., 5 : 254.

³⁵ Göcsej, Ethn., 6 : 330.; *Gönczi*, 258.

³⁶ Göcsej, Ethn., 18 : 96.; *Gönczi*, 258.

³⁷ *Gönczi*, 242.

³⁸ Szomolnok, Budapesti Hírlap, 1906 dec. 19.; Túrístvándi, Ethn., 39 : 32.

³⁹ Csíkszentdomokos, M. Nyr., 32 : 330.; Nyelvészeti Füzetek, 9 : 32. — Nem komoly, hanem csak a rest fonókra klapanciázott fehérlépcsűfólo az a csíkszenttamási fonóvers, amely minden estére eltiltja a fonást, M. Nyr., 9 : 432. Lozsádon, aki karácsonyra guzsalyán hagyja a szöszt, annak valami rút dolgot hoz bele az angyal, Ethn. 5 : 334. Göcsejben a karácsonyi ünnepekre még a fonalat is eldugják, mert aki meglátja: szemfájós lesz. Ethn. 6 : 333. — *Egyéb fonóbabonák*: A guzsalyra feltett szöszt nem szabad asztalon ágyazni, hanem a földön, mert üszkös lesz a búza (Nyírcsászári). Ha a leány a szöszt magasra köti a guzsalyon, akkor sokára megy férjhez; ha pedig alacsonyra köti, akkor a faluba fog férjhezmenni (Szamoskér). Aki a fonalat sodrás közben kiejti a kezéből az akkornap hazudott (Patóháza). Ha nagyon szakad a fonál, másnapra szeles időt jósolnak. Ha az asszony nem tekeri a fonalat a karikáig, nem szereti az urát, Ha az orsó karikája lecsik, kalapos vendég jön. Ha a tele orsóról lefutott fonál a földön tojásalakot vet, nagylábú vendég jön (Szamoskér). Ha az orsó a fonalon katucot csinál, vendég jön (Szatmár). Ha a fonál gyűrődése sűrű az orsón, szekeres vendég érkezik (Patóháza: 1. ezeket Ethn. 39 : 33.).

⁴⁰ Rákospalota, Népr. Ért., 1914 : 227.; Matyótság, Népr. Ért., 1907 : 3.; Lozsád, Ethn., 5 : 251.; Göcsej, *Gönczi* 644.

⁴¹ Életképek, 1842. 2 : 434.; Alföld, Nagy: Magyarország és Erdély kép., 2 : 33.; Dobra, *Réső Ensel*: 92.; Székelység, *Réső Ensel*: 263.; Göcsej, *Gönczi* 644.

⁴² Nyárad mell., Ethn., 7 : 186.

⁴³ L. Magyar Tájszótár, 1 : 735—6.

⁴⁴ *Prónay*: 70.

⁴⁵ Tiszahát, *Vahot Imre*: Magyarföld és népc., 1846. 5 : 6.; *Lázár István*: Alsófehér vm. magyar népc., 1896 : 55.; Nyáradmente, Ethn., 10 : 44.; *Kriza*: Vadrózsák, 1 : 541.

⁴⁶ Székelység, Ethn., 27 : 90.

kórusba,⁴⁷ kalasszisba,⁴⁸ serögbe⁴⁹ állott lányok keresik és alkudják ki. A bér vidékenkint igen különböző. Ha a gazdasszony jobb módú, nem kíván mást, minthogy minden negyedik este,⁵⁰ vagy minden pénteken⁵¹ az övét fonják vagy hogy az ő csepűjét is felfonják.⁵² Ha pedig a fonó tulajdonosa szegényebb asszony, akkor Hevesben pénzt fizetnek,⁵³ Bényben búzát-babot,⁵⁴ Budapest környékén néhány cső tengerit,⁵⁵ Dávodon egy-egy kupa búzát, egy-egy fűkendert⁵⁶ adnak neki és ezt mind a három helyen fel is fonják. A fát,⁵⁷ petróleumot, gyertyát⁶⁰ a lányok közösen fizetik vagy hozzák össze, a vendéglégynek enniával, főleg cukros főtt kukoricával való ellátása is az ő kötelességük.⁶¹ Ilyen bérelt fonó nemcsak egy van a faluban, hanem a fiatalság számára is képest több is, mert hiszen egyben-egyben csak 5—10, 7—12, 15—20 leány vehet részt,⁶² s csak nagyon ritka az olyan helyek száma, ahol ennél több (pl. 20—30) is lehet.⁶³ Igen sok vidéken két-, sőt háromféle 'felekezett' is van, és pedig külön a süldőleányoké,⁶⁴ külön az eladóké (a már konfirmáltaké)⁶⁵ és külön az asszonyoké;⁶⁶ amazokat táncos. emezt bábakalakának hívják. A fonóban való részvétel nem a lánytól függött, szokás-kötelesség volt, amelynek betartását a legények szigorúan ellenőrizték s amely leány fonó nélkül akarta a telet eltölteni, annak lyukas teknőt tettek kapuja elé.⁶⁷ A fonó megalakulása egyébiránt minden ceremónia nélkül történik, csak éppen Bényben volt meg az a szokás, hogy előbb 'egy őszi vasárnap (november hóban) litánia után szépen kiöltözve ment a négy tisztleány a községi bíróhoz és engedelmét kérték a fonóház megtartására', s mikor a bíró megadta az engedélyt, csak akkor kezdték fonó után nézni.⁶⁸

Sajátosan székely szokás az ú. n. szöszlopó kaláka: 'Vannak esztendők,

⁴⁷ Ipolyság, M. Nyr., 19:189.; Homoród vid., Kriza János: Vadrózsák. 560.; M. Nyr., 23:44.; Ethn., 27:90.

⁴⁸ Csíkszentdomokos, Nyelvész. Füz., 9:28.

⁴⁹ Kénos, M. Nyr., 34:104.

⁵⁰ Bény, Népr. Ért., 1913:48.; Göcsej, Gönczi 644.

⁵¹ Nagykőrös vid., Ország Tükre, 1865:370.; Göcsej, Gönczi 644.

⁵² Prónay: 70.; Lázár: 55.

⁵³ Magyarorsz. Várm. és Vár., Heves vm., 213.

⁵⁴ Bény, Népr. Ért., 1913:48.

⁵⁵ Ethn., 38:56.

⁵⁶ Magyarorsz. Várm. és Vár., Bács-Bodrog vm., 1:343.

⁵⁷ Réső Ensel: 16.

⁵⁸ Népr. Ért., 1905:268.

⁵⁹ Nyárádmente, Ethn., 10:45.

⁶⁰ Zálamente, Ethn., 12:81.; Rákospalota, Népr. Ért., 1914:227.; Piliny, Népr. Ért., 1913:149.; Nyárádmente, Ethn., 10:45.

⁶¹ Piliny, Népr. Ért., 1913:149.; Békéscsaba, Vas. Ujs., 1877:54.; Zágon, Ethn., 6:397.

⁶² Prónay: 70.; Nagykároly és Vid., 1890 jún. 22.; Kalotaszeg, Népr. Ért., 1905:268.; Técső, Vas. Ujs., 1863:371.; Szilágy vm., Petri 1:707.

⁶³ Dávod, Magyarorsz. Várm. és Vár., Bács-Bodrog vm., 1:343.

⁶⁴ Piliny, Népr. Ért., 1913:149.; Visk, Vas. Ujs., 1863:371.; id. Réső Ensel: 336.; Técső, u. o.

⁶⁵ Piliny, Népr. Ért., 1913:149.; Sátoraljújhely, Magyarorsz. Várm. és Vár., Zemplén vm., 158.; Visk, Técső, Vas. Ujs., 1863:371.; id. Réső Ensel: 336.; Alsófehér vm., Lázár: 55.; Nyárádmente, Ethn., 10:44.; Székelység, Ethn., 27:90.

⁶⁶ Sátoraljújhely, Magyarorsz. Várm. és Vár., Zemplén vm., 158.; Visk, Técső, Vas. Ujs., 1863:371., id. Réső Ensel: 336.; Szucsák, Ethn., 6:397.; Alsófehér vm., Lázár: 55.; Nyárádmente, Ethn., 10:44.; Székelység, Ethn., 27:90.; Szilágy vm., Petri 1:707.

⁶⁷ Vas. Ujs., 1863:371.; Réső Ensel: 336.

⁶⁸ Népr. Ért., 1913:48.

mikor egyik vagy másik gazda valami okból kendert nem vehetett; ezen könnyen segít a háziasszony. Az egyik szomszédasszonnyal összehivatja a falu asszonyai közül, akiket akar, akik neki annyi kendert hoznak kalákába, hogy nincs is hová tegye. A háziasszony pedig egy kis kontyalával⁶⁹ val meg egy botratekerttel kiszúrja a szemiket.

Itt említem meg, hogy a jobbmódú gazdák, a jegyző vagy pap házánál a fonót 9—11. és 2—4. tartották s ezeken a legények nem vehettek részt, de ott várták a lányokat a ház előtt, hogy az esti táncos fonóról le ne maradjanak. Nagykárolyban, ha a négyórai harangszón is túlmaradtak, a

1. ábra. Palóc menyecskek és leányok a fonóház előtt. (Matonka, Hevesmegye.)

legények a kiskapuban lámpával fogadták őket, fedőket vertek össze, csengettek, az utcagyerekek kiabáltak, aztán a kijövő lányokat körülfogták és egy lovas legény vezetése alatt így kísérték haza.⁷⁰

4. Este van, este van,
hatot üt az óra:
minden asszony-leány
indul a fonóba,⁷¹

még pedig 'nem ünnepiesen ugyan, de szokottnál csinosabban öltözve',⁷² 'bugjos szösszel felékesített szalagos guzsalyát s üres orsóját kezében

⁶⁹ Csíkszék, Ethn., 7 : 388., 9 : 377.; Magyar Polgár, 1902. 72. sz. 1. l.

⁷⁰ Nagykároly és Vid., 1890 jún. 28.

⁷¹ Népkölt. Gyűjt., 1 : 212.

⁷² Agárd, *Vahot*: Magyarország és Erdély, 2 : 29.; Vas. Ujs., 1865 : 6.; *Rész* Ensel: 15.

tartva'.⁷³ S amint megérkeznek, kiki elfoglalja azt a helyet, ahol az egész fonóévad alatt ülni fog, és pedig úgy, 'hogy a legidősebbek ültek elől, az ajtó mellett, a legfiatalabbak pedig, akiket abban az évben vettek fel maguk közé, leghátul a kemencszurgyiknál; aztán úgy avanszéroztak mindig föl-felé, ahogy múltak az évek'.⁷⁴ Aztán sietve fonáshoz láttak, mert úgy is lassúdik a munka később: etetés-itatás, istállótakarítás, tisztálkodás után, ha megjönnek a legények.

Vidám beszélgetés, hírmondás, pletykázás mellett gyorsan pereg az orsó, majd dalra is gyujtanak, sőt néha játékba is kezdenek; mert vannak olyan fonójátékok is, amelyeket a legények előtt nem szokás játszani. Ezeket azonban a hiányos feljegyzésekből csak sejtenünk lehet, de biztos hivatkozással megállapítani nem tudjuk.

Ha a legények nem járják a fonót, a leány bekiáltja a kürtöbce a várvavárt legény nevét s megátkozza, hogy addig meg ne könnyebbüljön, míg el nem jön hozzá.^{74/a}

Agárdon, amikor már sokalják a legények késését, egy leány seprút vesz a kezébe s az első leány előtt seperni kezdi a földet, kérdezőn: kit seperjen oda? Ez szeretőjének vagy annak a legénynek nevét mondja, akit szeretőjéül óhajtana. Ekkor a sepregető földhöz üti seprűjét, azzal a parancsal, hogy a megnevezett legény *hipp-hopp ott teremjen*. S amikor így minden lány előtt végigseperte a földet, a szemetet kötőjébe veszi, háttal az ajtó felé a szoba közepére ül, a seprút feje fölött az ajtónak dobja, s ha ez a nyél hegyével éri az ajtót: a legények megjönnek. Aztán a szemetet kiviszi az útra, rááll, füttyentget: ahonnan rögtön kutyaugatást hall, onnan jönnek legények.⁷⁵

Néha csak bekopogtatnak és belépnek, fedetlen fővel és pipa nélkül, 'mert a fonókában csak az öreg házigazdának szabad a kalap-feltevése és a pipázás'.⁷⁶ Néha azonban nótával jelezték érkezésüket:

Jó leányok, csak fonnyatok,
de mással is gondójjatok:
künn fázódik egy legény,
eresszétek bé szégént!⁷⁷

Fonóba azonban csak *legény* járhatott, aki már fel volt avatva, aki benne volt a *céhban*:

Bény községben pl. 'ha egy suhancár be akar lépni közéjük, a céhbeli legények szavaztak, felvegyék-e? Ha felvették, akkor a suhancár megváltotta a *pimbort*, mely állott 1 liter pálinkából a legények számára és 2 drb rövid szivarból a legénybíró számára. Ezenkívül kellett még választani egy *körösztapát* is, aki a céhbe felvételnél a *köröszffijáé* legalább félliter pálinkát fizetett. Nem céhbeli legénynek nem volt joga bejárni a fonóházba, ahol minden kedden és csütörtökön este *fűgés* volt'.⁷⁸

A legények pedig egyelőre vagy a kemence köré ültek beszélgetni, tréfázni,⁷⁹ vagy egyenesen a lányok mögé,⁸⁰ avagy elé a lábukhoz kis gyalog-

⁷³ Tiszahát, *Vahot*: Magyarföld, 5 : 6.

⁷⁴ Bény, Népr. Ért., 14 : 50.

^{74/a} Lázár 76.

⁷⁵ Agárd, *Vahot*: Magyarország. és Erdély, 2 : 29.; Vas. Ujs., 1865 : 6.; *Réső*

Ensel: 15.

⁷⁶ Nagykörös, Ország Tükre, 1865 : 370.

⁷⁷ Népkölt. Gyűjt., 11 : 64.

⁷⁸ Bény, Népr. Ért., 14 : 49.

⁷⁹ *Prónay*: 70.

⁸⁰ Bács m., Magyarország. Várm. és Vár., 1 : 343.; *Prónay*: 70.; Tiszahát, *Vahot*: Magyarföld, 5 : 6.

székre;⁸¹ természetesen mindegyik a szeretőjéhez vagy választottjához igyekezett jutni. Néhol, mint pl. Bácsbodrognban⁸² az volt a szokás, hogy a belépő legények 'legelőszőr is eljárnak pazderját rázni', csak azután ülnek le szeretőjük mellé. Egyelőre csak beszélgetés és tréfálkozás közt folyik a munka, mert a fonószokás szerint két orsó lefonása előtt nem szabad szünetet tartani.⁸³ A leányok azon igyekeznek, hogy a legény haját a csepű közé pödörjék,⁸⁴ a legények pedig, hogy a leány éberségét kijátszva, besózzák a csepűt,⁸⁵ meggyujtsák 'a gugyelát, s ha az kötényével serényen el nem oltja, bizony egy-kettőre leég a kenderje',⁸⁶ és lesik az orsót, mert ha a szál elszakadása miatt az orsó földre csik, vagy a leány véletlenül kiejti kezéből, a legény felkapja és csak egy csókért adja vissza,⁸⁷ mint a népdal is mondja:

Megírták a guzsalyomat,
tilij, talaj, rátom;
felvehetik az orsómat,
met én ki nem vátom!
nem vátom ki, nem biz én az idén,
se hitelbe, se csókért, se csókért!⁸⁸

Ha pedig a szokásos csókot megadni nem akarja, Nagykőrös vidékén: 'a legény... árulja az orsót; ha ott helyben el nem kel, veszi kalapját, subáját, ... más fonóházba viszi az orsót s ha ott sem kelne el, a zálog ritkán kerül vissza a tulajdonosnéjához, azzal más leányt szokott a legény megajándékozni'.⁸⁹

Egyébként az időt a két orsó lefonásáig találós kérdések feladásával, mesével, játékokkal és közben-közben dalolással töltik.⁹⁰

5. A találós kérdések főképp a fonás-szövés köréből vannak véve:

Melyik ács dolgozik fejsze nélkül? A takács.

Hol húzzák fel legelőbb a vászongatyát? A kenderföldön.

Erdőn terem, falun ugat? Kendertiló.

Ezer madár megindult, egyik köztük megsántult, a többi mind megállott? Ha egy fonál elszakad, a szövőszéket meg kell állítani.

Komámasszony elvesztette eckit-peckit, kanasó-kanafóriáját, komámuram megesküdött: Engem Isten úgy segéljen, nem láttam eckedet-peckedet, kanasó-kanafóriádat? Kerekas rokka.

Ut-fut picike, úgy tölti horpaszát? Rokka.

Az én kis disznóm forogva hízik? Orsó.

Két kis csikóm van: az egyik fut és hízik, a másik a sarjuban hever, mégis untalan fogy? Orsó.

Virágzik, nem magzik; nem virágzik, magzik? A hím és magvas kender.

Erdőn vágják, itthon szól? Törő.

Az erdőn kányák ugrálnak rajta, hazaviszik, követ raknak rá? Tiló.

⁸¹ Nagykőrös, Ország Tükre, 1865 : 370.

⁸² Magyarország, Várm. és Vár., Bácsbodrog vm., 1 : 343.

⁸³ Lozsád, Ethn., 5 : 125.

⁸⁴ Baksay Sándor: Összes munkái, 3 : 80.

⁸⁵ Levente, 1927 dec. 20 : 42.

⁸⁶ Budapest körny., Ethn., 1927 : 56.

⁸⁷ Prónay: 70.; Nagy: Magyarország. kép., 2 : 33.; Tiszahát, Vahot: Magyarföld, 5 : 6.; Agárd, Réső Ensel: 21.; Életképek, 1842. 2 : 434.; Nagykőrös, Ország Tükre, 1865 : 370.; Békéscsaba, Vas. Ujs., 1877 : 59.; Rákospalota, Népr. Ért., 1914 : 227.; Lozsád, Ethn., 5 : 125.; Gárdonyi: 1 : 195.

⁸⁸ Népkölt. Gyűjt., 1 : 278.

⁸⁹ Nagykőrös, Ország Tükre, 1865 : 370. Nyircsászáriban a legény kiviszi az orsót s legombolyítja körül a házon, vagy egyik kaputól a másikig.

⁹⁰ Kriza: 1 : 541.

Ut-fut picike, mért fut picike? Azért fut picike, hogy teljék a begye? Orsó.
All a fa töviben, de nem maga gypiben; egy kis madár csipedi, de nem maga begyibe? Rokka.

Három lába, egy farka, tudom: volt a markodban? Rokka.

Csittog-csattog, zörög a vár, ezeryolcszáz madzagon jár? Szövöszték.

Altalvetgetető, szörös püszögtető? A nyüst és vetéllő.

Öt az eresz alatt ázik, öt pedig kívül nem ázik? A fonó csak a kender alatt levő kezét nyálazza.

De mert természetesen ilyen csak kevés lehet, a más körből vett találós kérdésekre is sor kerül.

6. Mesélni vagy maguk a lányok szoktak:

Azok a szép lányok olyan szép meséket tudnak azokról az aranyhajú tündérlányokról meg királyfiakról, akik annyi virgán mennek keresztül, azután utoljára mégis egymáséi lesznek.⁹¹ Majd valamelyik leány mesébe kezd s a hallgatóság csakhamar elmerül a tündérek, sárkányok, óriások és boszorkányok ősi világába.⁹²

vagy meghívják egy jó mesélő⁹³ vénasszonyt, aki aztán végigvezeti hallgatóságát 'az erdő lányának, a vasfogú bábának, a kokaslábon forgó aranyvárnak' csodás világán.⁹⁴

Sajátos székely fonóalak az ú. n. *beckó*: 'minden kórusnak van egy-egy állandó beckója, ki rendesen szolgálégyen szokott lenni s csak leleményes tréfaüző esze által juthat az első gazdalegények társaságába; itt azután a kakassarkon forgó vérvörös vitéz, arany, ezüst és réz leány, az eresznymi magasságú és két singnyi szakállú emberről meséivel az egész kórust mulattatja'.⁹⁵

Sok helyt a mese helyett 'felolvasás' járja,⁹⁶ de mit olvasnak, arról nincs feljegyzés.

7. Említettem már, hogy a fonójátékok egy része olyan leányjáték, amelyeket csak a legények megérkezése előtt szoktak eljátszani; de hogy a sok közül melyek ilyenek, arról — sajnos — nem szólnak feljegyzéseink. A közös játékokon kívül azonban vannak olyanok is, amelyekben csak leányok és amelyekben csak legények szerepelnek. Végül az asszonyok fonókáiban külön asszonyjátékokkal is találkozunk.

Lássuk először a leányjátékokat:

(Lisztörlés.) Egy leány a padra fekszik s két fatányérral a malomkelepelést utánozza, a másik pedig lepedőbe burkolózva feléje hajol s egy pálcikával szitára verget. Az összeolvadt két zaj meglehetősen utánozza az őrlőmalom hangját.

(Gedózás.) Egy leány szakajtóból púpot, seprüből szakállt és bajuszt csinál magának, hátára szűrt és fejére kalapot tesz, aztán a lányok elé állva kérdi: 'Volt-e itt az öreg Gedó?' — 'Volt.' — 'Mit akart?' — 'Leányokat.' — 'Adtatok neki?' — 'Neki adtunk, neked is adunk, ha tudsz' pl. kályhát tapasztani, káposztát ültetni, kévét kötni stb., mondja neki valamelyik fonó. A kérdező most megpróbálja a munkát utánozni, s ha sikerül: a munkát adó lány kerül helyébe, ha pedig nem: új munkát kell kérnie.

(Zsidópap.) Egy leány kimaszkírozza magát, hátára lepedőt akaszt, aztán padra vagy a kemence elé állva zsidósan hadráltni kezd.

⁹¹ Nagy: Magyarország., 2 : 33.

⁹² Levente, 1927 dec. 20 : 42.

⁹³ Lázár: 54.

⁹⁴ Életképek, 1842. 2 : 434.

⁹⁵ Vahot: Magyarország., 4 : 102.

⁹⁶ Esztergom m., Magyarország. Várm. és Vár., 80.; Réso Ensel: 264.; Visk, u. o., 337.

(Bárányölés.) Egy nagyobb lány jobbában kést, baljában vízzel megtöltött csuprot tartva zsámolyra áll és segédül egy új fonólányt hív maga elé, aki a játékot még nem ismeri. Aztán a kést néhányszor leejti, felemelteti, s amikor az új leány a legalkalmasabban hajol eléje, a vizet nyakába önti.

(Kútörzés.) A szoba közepén gödröcskét simítanak, bele kevés vizet öntenek: ez a kút. Mellé egy új leányt ültetnek örül, kezében vesszővel, hogy megüthesse, aki a kútból meríteni akar. S míg a hátulról ingerkedőket hessegeti, előlről megragadják és végighúzzák a pocsolyán.

(Szeretővallatás.) Egy leány tányérba vizet önt s a szobát körüljárva, minden guzsalyról kihúz egy kis szöszöt és azt a vízbe mártva gyertyánál szárítgatni kezdi. Azalatt egy másik hozzá lép és kérdi, hogy pl. nem látta-e az ő lúdjait? Kérdés kérdést, felelet feleletet követ, közben a második leány hirtelen kiragadja a csepűt az első kezéből. Aztán tovább folyik a szócsata, amíg ismét az első leány kezébe kerül a csepű. Ez most minden lánynak odaad egy húzat szöszöt, azzal a parancsossal, hogy egye meg X. Y-nal, t. i. a szeretőjével. Mikor minden lány megkapta szöszét, az elsőtől sorba kezdi faggatni valamennyit: kivél ette meg a szöszöt s addig furfangoskodik, míg a lány el nem árulja.⁹⁷

(Cucorkázás.) Játék ugyan ez is, de bizonyos fokú babonáság is van benne, mert *cucormány* Göcsejben a. m. 'babonázás, igézés: A bizonyos időre határozott cucormányt az idő lefóta előtt nem lehet visszavönnyi'.⁹⁸ A cucor vagy cucorka 'kenderszöszből csinált kis gombolyag, mit ha a fonók meggyujtanak, a házagaiban megritkult levegő miatt fölszáll'.⁹⁹ Aranyosszéken: 'a *pućurka* meggyujtott és levegőbe feleresztett szöszesomó'.¹⁰⁰ Csallóközben: 'a cucorka (meggyujtott és felszálló szöszgombolyag) lángolásából jövendől'.¹⁰¹ Lozsádon úgy tartják, hogy 'ha égés közben felszáll a golyó, akkor igaz a szeretője a próbára tett leánynak, — ha nem, akkor gyöngé a reménység'.¹⁰² Az Alföldön: '...a meggyujtva felhajtott csepű-göngyölegetől (*kica*) kérdik meg a házasság dolgát: ha a csepű felhajtás közben lobbót vetve ég el, bizonyos a lakodalom; ha ellenben égve hull le, várni kell tovább'.¹⁰³ Balaton mellékén az égés alatt ezt kiabálják: 'móc>móc>móccérka',¹⁰⁴ végül Dunántúl 'a kezek tapsolásával a levegőben kergetik ezt mondogatva: Cu>cu>cucorka, azt izente a szarka, hosszabb legyen a farka!'¹⁰⁵

Szintén szerelmi jóslások a következők:

A borsodmegyei Bánfalván és Szatmárban a leányok csepűből kis babákat gombolygatnak össze, azt felállítgatják, aztán valamennyinek meggyujtják a fejét s amelyik lángnak merre dől az égő babája, arrafelé fogják férjhez vinni.¹⁰⁶

Szatmár megyében a guzsalyon maradt szöszaljból három csepűbabot állítanak: a középső a leányt, a két szélső (a pap és kántor) a két kiválasztott legényt jelzi:

P L K

aztán a két szélsőt meggyujtják, s amelyiktől a leányt jelző bábú lángra gyúl: az a legény szereti a leányt igazán; ha ellenben a leány bábuja gyulatlan marad: egyik legény sem szereti.¹⁰⁷

⁹⁷ Agárd, *Réső Ensel*: 18.

⁹⁸ Magyar Nyelvészet, 1: 128.

⁹⁹ Tinnye, M. Nyr., 7: 39.

¹⁰⁰ M. T. Sz., 2: 221.

¹⁰¹ U. o., 1: 248.

¹⁰² Ethn., 1894: 251.

¹⁰³ Baksay: 3: 80.; Szatmár m., Ethn., 39: 33.

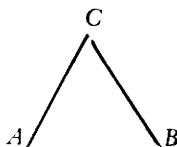
¹⁰⁴ Tudományos Gyűjtemény, 1839. 12: 361.; M. Nyr., 34: 530.

¹⁰⁵ M. Nyr., 8: 217.

¹⁰⁶ Ethn., 22: 292.; Szatmár m., u. o., 39: 33.

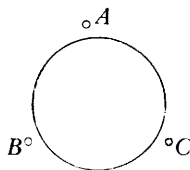
¹⁰⁷ Ethn., 6: 413., 39: 33.

Máskor a csepüből háromszöget formálnak:

A—B a leány, A—C a két kiválasztott legény oldalai; a C pontban meggyújtják a szöszst s az a legény szereti a lányt igazán, amelynek vonalán az A—B oldal hamarabb lángra kap.¹⁰⁸

Lozsádon e próbának ilyen változatát ismerik: a csepüből 2—3 dem átmérőjű, egyenletes vastagságú kört formálnak. A a leány, B és C a két kiválasztott legény

bábujja; a kört A előtt meggyújtják s a B és C közül amelyikhez hamarabb ér a láng, az a legény szereti a leányt igazán.¹⁰⁹

8. A legényjátékok vagy bent a fonóban a lányok mulattatására rendezett ügyeskedések, virtuskodások, vagy bohóskodással egybekötött fonólátogatások.

Az előbbieket közül csak a következőknek találtam feljegyzését:

'Néha nyerőjátékot is folytatnak törökbúzával. Minden játszó kap egy szemet, egy maroknyi pedig az asztal közepén marad. Aki az egy szemmel oly ügyesen tud hajítani, hogy a csomót eltalálja, az egész az övé lesz.¹¹⁰

'A kanta száján megállják a tótágast, — két kézen végigmenni a mestergerendán, — pókot tekernek, u. i. a gerendába felkötnek egy kötelet, annak a két lelőgő végére ráhurkolnak egy darab fát, akkorát, mint egy székláb, arra ráül, aztán elkezd magát felfelé tekerni, hányja a bukfenect, a kötél tekergőzik a fa két végére, egyszerre csak a gerendát éri a legény feje; ez eddig csak könnyű volt, de lebocsátkozni: az aztán mesterség! Az a megsodrott kötél, ha a legény nem elég ügyes, amint lefelé akarja magát eresztetni, nekilódul, úgy leesik róla, hogy csak úgy nyekken! — A kis számolyszék végére feláll a legény, a másik végére rátesznek egy szalmaszálat, azt neki szájával kell felvenni, stb. — Majd rákerül a sor a csalókajátékokra: ördögöt idéznek, a szalmaszálból vizet csavarnak, a ruhadarábból vért eresztenek stb.; akin pedig ilyenkor petek esik, azon nagyot nevetnek.¹¹⁰

(Köszörűtalyiga.) A legerősebb legény egy fehér abrosz két végét a maga, másik két végét pedig a legkisebbik legény nyakára köti. Aztán ez négykézlábra ereszkedik, két lábát a lepedő alatt felfogja a nagyobbik legény, mintha talicskát volna s így bemennek a fonóba. A legény köszörűsnek mondja magát, s kér ollót, kést s mindent, ami köszörűlni való. Adnak neki. Akkor a két lábat kezéből hóna alá teszi, s a kést az abroszhoz kenifeni, szájával a köszörűkő bűgását utánozza, s közben még freccseg is a mellette állókra. A 'talyiga' hánykolódik, fejét fel-felüti az

¹⁰⁸ Szatmár m., Ethn., 6 : 413.

¹⁰⁹ Ethn., 5 : 251.

¹¹⁰ Lázár: 58.

abrosz alatt, jobbjával a lányok lábait fogdossa, ezek sikoltoznak s a taligát elkapott jobb kezével földre rántani igyekeznek.¹¹¹

(Hordófenekelés.) Az egyik legény elkiáltja magát: 'Ejnye, erre=arra adta, a hordómról leszakadt az abroncs, kiesik a feneké, be kell fenekelni stb., stb.:' a folytonos óbégatás közt kiválaszt magának egy 'muja' vagy elbámuló legényt s fejét lábai közé dugva vállára kapja. Ez az alacsony szobában kénytelen 'legugsolni', mire a legények hátulról alaposan eltenyerezik.¹¹²

'A tuskóhasogatás, őrlés, sortfogás szintén fonójátéknemek.'¹¹³

A fonólátogatások célja vagy csak a lányok megriasztása, vagy a fonás közben rövid megtáncoltatása.

'Egyszerre kopogtatás hangzik s egy lámpásos Diogenes beállít: „Elindult három híres vitéz látogatóba s bebecsajtatást kér!” Ekkor három kakastollas álarcos vitéz áll be, arany, ezüst papírral sujtásozva, iszonyú ősi kardokkal. Táncra szólítanak néhányat a lányok közül s egy verbunkkal fejezik be a látogatást.¹¹⁴

'Turkának, azaz kecske-maszkba öltözik néhány legény s a vezetőjük ezzel a szóval kopogtat bé a fonóba: „Megengednek egy pár *szemetet* (személyt) béhoz-zak?” Az engedélyt megkapván, a magukkal hozott cigány zenéje mellett egyet táncolnak, együgyű mókáikkal egymáson tréfát űznek, a gazda kínálására bepálinkáznak s továbbmennek.¹¹⁵

'Egy legényt felöltöztetnek ördögnek. Abrakos tarisznyába két görbe gereblye-fogat szúrnak, a tarisznyát kitömik szalmával s a fejére húzzák, arcát pedig befestik korommal. A kezébe adnak egy vedret, mely bűdös trágyalével van tele, továbbá egy téltűl összerótt keresztet s egy rossz meszelőt. Ez negyedmagával elmegy a fonóba, a meszelővel a szobát *megszenteli* s az említett folyadékkal megkent keresztet sorba csókolgatja, aki azonban vonakodnék a keresztcsókolástól, a meszelő tartalmával befecskendezik s a magukkal hozott láncsal elverik.¹¹⁶

(Kísértetjárszás.) 'Vettek egy nagy sárgatököt, halálfej-alakra kivágták, a belét kiszédték és egy égő gyertyát helyeztek bele 's odaállottak vele a fonó ablaka elé; ugyanakkor vettek egy kis sütőnyársat, ezt beleverték a házgerendák egyikének kiálló végébe, azután egy darab vassal elkezdték verni.' A kísérteties zúgás előbb rémületbe ejtette, aztán kacagásra fakasztotta a fonót.¹¹⁷

(Fonóvizsga.) 'Miklós napján a házakat az ifjú legények rendre járják, megvizsgálják a darab fonalakat s azon leányt, ki nov. 15-ő napjától kezdve minden héten egy darab fonalat nem mutathat, hamuval tömött zacskóval megütögtetik.¹¹⁸

Végül Bényen 'a legények minden évben itt a fonóban választották a *legénybíró*t is, még pedig úgy, hogy *összeszó*tak, ki lenne a bíró. Mikor megegyeztek, elmentek este a fonóba jó korán és megvárták, míg a bíróvá választott legény megjön. Mikor az bejött, *megemelték* és felkiáltottak mindannyian: „Éljen a bíró!” A megválasztott legénybíró azután áldomást fizetett a legényeknek (egy liter pálinkát). Volt olyan legény, akit két éven át megválasztottak bírónak, de rendszerint minden évben másra esett ez a tisztség. Mert a *legénybíró parancsolt* azután a *fonóházban* a *legények között*, hogy valami hiba ne essék valahogy a tisztességén'.¹¹⁹

9. A közös játékok egy része a fonás alatt folyt le, s ezért nem is minden lány vett bennök részt, vagy legalább is egyszerre csak egy, hogy a

¹¹¹ Nagy: Magyarország, 2: 33.

¹¹² Nagykőrös. Ország Tükre, 1865: 370.

¹¹³ U. o.

¹¹⁴ Visk, *Réső Ensel*: 338.

¹¹⁵ *Lázár*: 58. V. ö. még: 'Farsang idején a diósadi legények majdnem minden este álarcosan jelennek meg a közös fonóházakban.' *Petri* 1: 707.

¹¹⁶ Bessenyőtelke, *Ethn.*, 21: 30.

¹¹⁷ Csík m., *Ethn.*, 7: 388.

¹¹⁸ Vas. Ujs., 1856: 144.; *Réső Ensel*: 175.

¹¹⁹ Népr. Ért., 1913: 49.

többi azalatt fonhasson. Az olyan játékokat, amelyekben az egész leányseregnek vagy legalább is soknak részt kellett vennie, a két orsó lefonása után szokásos szünetben folytatták le. Ugyanekkor történtek a közös fonólátogatások is.

A közös fonójátékok egy része más népi összejövetelekből is ismert, tehát nem tisztán fonójáték:

'De hogy a lányok se maradjanak ki a játékból, azután meg másféléhez kezdnek; játszanak zálogosdit, kútbaestemet, repülamadárt, stb.'

2. ábra. Fonóka a múlt század 50-es éveiben. (Nagy-Magyar Alföld.)

'Szokottabb társasjátékok: a gyónás, kútbaesés, a kertész és a haragszom rád.'

(Bolhácska.) 'E játék a polgárrendűek kútbaestem-játékával azonos: Egy legény leül számolýra s felhí valamely leányt, hogy emelje fel. A felhitt odamegy s megcsókolja, aztán a számolýra ül és legényt nevez meg, ki viszont őt hasonlóan felemelje, s így tovább.'¹²⁰

(Lafagy.) 'Az egyik legény összefon egy törülközőt lafagy-nak, odaáll vele az ajtó mellé és ezt mondja: „Kútba estem!” Erre egy leány hozzámegegy, megcsókolja és ott marad a kútban. A lafagyos kérði tőle: „Ki húzzon ki?” A leány szeretőjét hívja, azt megcsókolja, azután az marad a kútbn.'¹²¹

Ellenben tisztán csak fonójátékok a következő (jórészben szintén) kútbaestem-változatok:

'A nótára a legények is beszállingóznak és legelőször is eljárnak pazderját rózni, azután mindegyik leül a szeretője mellé. Egy székről az ólmospálcát oda-

¹²⁰ *Réső Ensel*: 19.

¹²¹ Bácsbodrog m., Magyarország, Várm. és Vár., 1:343.

teszi a szélső leány rokkája elé, megállítja és a leányt elküldi csókolózni és azután a többiek is sorba csókolják a legényeket. Amelyik ellenkezik, annak elvágják a rokkája zsinégjét.'

(Kispézn.) 'Egy bíró papírból vagy fácskából pénzt oszt ki a lányoknak és sorba kérdi őket, mit vesznek rajta. Ha a felelet nem kielégítő, zálogul elveszi tőlük az orsó pereszlenét s a legények közt osztja ki, kiktől aztán csókkal kell ki váltani.'¹²²

(Párosi.) 'A legények sorban leülnek, a *lafagyos* hajt mindnyájának párt, kit a legény kér. Azt kérdi azután: „Szereted-e párodat?“ A legény azt mondja, hogy nem szereti. „Hát kit?“ — „A Simon Jánosét.“ A lafagyos elmén Simon Jánoshoz: „Kérlek, János, az asszonyt!“ — „Kicsoda?“ — „A Horvát Imre.“ — „Annak nem adom!“ Erre Horvát János kinyújtja a kezét, a lafagyos pedig belevág egyet a tenyerébe pecsétül. A legény azután a lafagyossal a Simon János tenyerére rendel 25-öt. Amelyik az ütést nem akarja állani, lemond a kívánt párról.'¹²³

(Függés.) Bényen: 'minden kedden és csütörtökön este *függés* volt, ami következőképen ment végbe: Ha kéznél volt új legény, akkor a *legénybíró* azt állította az ajtóhoz, háttal a jelenlevőknek, szembe az ajtóval. Ha új legény nem volt, akkor a legfiatalabb vállalta. Ezt a legényt a legelső (legidősebb) leánynak kellett megcsókolnia. Ha nem akarta, akkor a legénybíró ráhajtotta. Ha aztán elcsattant a csók, a leány a megcsókolt legényke hátamögé állva, a legénybíró fülébe súgta, hogy melyik legénnyel akarja magát megcsókoltatni. A legénybíró erre a nála levő rövid nádpálcával a kiszemelt legény fejét, fülét vagy orrát gyengén megérintette és kacsintott a háttal álló leány felé. Akkor a kiszemelt legény megcsókolta a leányt, a leány leült a helyére és a legény a leány helyére állott, az első legény háta mögé. Ezt a második legényt azután a sorba következő második leánynak kellett megcsókolnia. És akkor ő is választhatott legényt, aki megcsókolja. Így ismétlődött a játék egész addig, míg minden legény a sorba nem állott.'¹²⁴

A közös fonólatogatások maskarás menetek voltak:

Ilyenek: a török nők vezetése, a kisasszonyok menete, a menyecskek, a cigányasszony, a zsidó és a papvezetés.

Ez utóbbi abból áll, hogy egy leány vagy egy ügyes legény átöltözik papruhába; a többiek közül 6 leány komaasszonyi, egy pedig keresztanyai minőségben szerepel egy ruhából készített kis gyerekkel. Ketten minisztráló-gyerekek gyanánt gyertyákkal és csengetyűkkel kísérik a papot, aki a körmenet alkalmával meglátogatott fonókákban egy magas szószékről prédikál, mialatt néha-néha a két minisztráló a kísérettel alkalmi dalokat énekkel. A pap *versben beszél* a jelenlevőkhöz a legkomolyabb arccal és a legtekintélyesebb hanghordozással fedvén a fiatalságot hüneiért. A szokásos egyházi beszéd külformáit megtartják. Van *bevezetésük, amellyel beköszöntenek. Van a beszéd előtti énekük. Végül sajátos imájuk és hirdetések.* Ezek a legeredetibbek, amennyiben a város ismert bolondjait vagy nevetséges alakjait nagy címeikkel feldíszítve hirdetik ki valamely jelenlevő lány házastársául, vagy pedig holtnak jelentik ki azt, aki a legjobban nevet. A magukkal vitt kis gyermeket külön szertartás szerint keresztelik meg. S mindezek után dal kísérete mellett kivonulnak a fonókásházból.'¹²⁵

Szokásos az állatok felvezetése is. Rendszeren lovat tehenet, borjut, kecskét vagy medvét csinálnak valamely ifjúból vagy lányból, aki mellett azután egy másik, aki sok *alkalmi verset* tud, mint lovász vagy mint mészáros, vagy mint medvét táncoltató oláh szerepel. Közbe-közbe dal vagy zene szól, melynek bevezése után a társaság dalolva oszlik el.'¹²⁶

¹²² Lázár: 58.

¹²³ Bácsbodrog m., Magyarország. Várm. és Vár., 1 : 343.

¹²⁴ Bény, Népr. ért., 1913 : 50.

¹²⁵ Békéscsaba, Vas. Ujs., 1877 : 54.

¹²⁶ U. o.

10. E társasjátékok közé tartoznak a házastódalok is.¹²⁷ Eredetük kérdése a fonó legérdekesebb problémája.

Előadásuk a következő: 'A körben ülő 10—12 fonólány közül valamelyik jobb énekes elkezd egy dalt s a többiek segédkezése mellett rendre *eladja* — ez a terminus technicus — mindeniket valamelyik ott levő, vagy ott nem levő legénynek. Az *eladás* legtöbbször olyan rendben történik, amilyen sorban a leányok ülnek. Valamelyik leányt kihagyni s el nem adni: az illetőre szégyen és sértés volna. Végül valamelyik bátrabb magát az előénekest is eladja, mire a játék befejeződik.¹²⁸

Ennek az előadásmódnak megfelelőleg a *házastódal* vagy *eladónóta* úgy van szerkesztve, hogy magában foglalja a legény nevét, pl.:

Kinn a réten piros szegfű
mind teljes,
nekem bizony Kovács Sándor
te kellesz!

Azután — legtöbbször az első rész pusztán ismétlésével — megnevezi az illető leányt is, akit leánytársai a legénynek szántak, pl.:

Kinn a réten piros szegfű
mind teljes,
nekem bizony Szabó Erzsi
te kellesz!

Ez a sorrend azonban fordított is lehet: előbb említik a legény, azután a leány nevét. Aztán következik az áldásszerű formula, dallam nélkül, melyet egyedül csak az előénekes mond, s amelynek egyik tipikus formája ez:

Adjon Isten lassú csót,
mossa össze mindakettőt!
Köszönjétek meg!

Vagy ha csak az egyik fél van jelen, akkor e felszólítás így hangzik:

Köszönd meg!

S a fonótörvény megköveteli, hogy ezt az *eladást* a leány legalább egy 'köszönöm' szóval fogadja. S legtöbbször készséggel meg is köszöni, mert az előénekes ismeri a különböző szívbeli viszonyokat s rendesen aszerint intézi az eladást. Néha azonban tréfa kedvéért haragosokat vagy teljesen össze nem illő párokat énekel össze, pl. valamelyik leányt a falu féleszű koldusának adja oda, — sőt vannak egyenesen csúfolódó házastó dalok is: az ilyeneket természetesen nem köszönik meg, mire az előénekes átokféle formulát olvas az eladott fejére, pl. ezt:

Odakinn a temetőbe
kilenc kutya megdögölve;
kalán, villa mellette,
egyél, Juci, belőle!¹²⁹

Ez az összeházásítás előfordul a szentiváni és a regösénekben is, sőt az előbbinek kizárólagosan csak ez a célja.¹³⁰ *Seprődi János*¹³¹ ezért úgy véli,

¹²⁷ *Kriza*: Vadr., 1:109—120., 213—215.; *Abafi*: Figyelő, 1871.; *Bartalus*: Magyar népdalok egyetemes gyűjt., 3:127., 7:103.; Ethn., 12:80., 26:140., 27:90.

¹²⁸ Ethn., 27:90.

¹²⁹ Ethn., 27:100—102.; Levante. 1927 dec. 20:42.

hogy amikor a szentiváni éneknek, a vele kapcsolatos tűzgrással egyetemben, kirívó pogány vonatkozása miatt pusztulnia vagy menekülnie kellett, a szívós néplélek egyrészt a regösénckekhez csapta, másrészt a fonóba menekítette. Az előbbi könnyű volt, mert a csodaszarvással foglalkozó epikai részek után, az újévi varázslások és áldozóskodások közé: a csattos erszény, jó termés és jól tojó majorságok sorozatába, egészen jól bele voltak illesztetők a házassági jókivánságok. De a fonóbamenekítés sem volt nehéz, mert *Miskolczi Csulyak István*, zempléni ref. esperes, egyházlátogatási jegyzőkönyve szerint 1629 szeptember 11-én Kövesd község lakói 'az szent János tűzét az falu közepén kezdettek volt rakni, melyet környül vöttek és úgy fontak; de erről elszoktattak'.¹³² A szentiváni tűzgrás menekítése tehát a következő lehetett: benne a fonók is részt vettek, s amikor a papok a mezőkön és dombokon való tűzrakástól eltiltották a népet, behozták a falu közepére, és hogy leplezzék a pogány szokást: 'környül vöttek és úgy fontak'. De: 'erről is elszoktattak'! Így kerül a szentiváni szokás a fonóval kapcsolatba, s így kerül a házassító dal, mint a menekülő szentiváni ünnep végső törmeléke, a fonóba. A menekülésnek ez útjában a Szent Iván napjának dátuma és a fonók mai időtartama nem lehetett akadály, mert régen nemcsak a mai időben fontak, hanem egész éven át s éjjel is, nappal is,^{132/a} hiszen a kender-kilenced olyan úrbéri tartozás volt, amelyet fonásban is le lehetett róni.^{132/b}

A zalamenti fonókban ismert 'Megy a kosár' nevű játék ennek az eladásnak későbbi elfajzása:

Valamelyik legény oda áll egyik leány elé és így szól: 'Megy a kosár!' — 'Mi van benne?' kérdi a leány. — 'Arany óma, arany párno; neked adok három szép legént. Há tészéd az ésőt?' — 'Tüskére!' Ez azt jelenti, hogy akit a legény gondol, nem kell a leánynak, bár még nem tudja, ki az. 'Hát a másodikat?' — 'Főküdöm a héba!' (Vagy: a fa tetejére, toronyba, stb.) 'Hát a harmadikat?' — 'Pap elejbél!' (A szabadabb szájúak: az ágybo, magam mellé, stb.) Most megmondja a kérdező mind a három legény nevét. Van aztán nevetés, pirulás, ha azt, akiről tudják, hogy a leánynak tetszik, a tüskére vagy a fa tetejére küldi, míg valamelyik pipotya legénnyel kész a pap elé menni... Most aztán az egész társaság nótába kezd azokról, akik a pap elé szánvák. S ez a nóta pedig egy házassítódal.¹³³

Nagyon elváltozott és megkopott alakja e játéknak ez a tardoskeddi feljegyzés: '... a Megy a kosár című társasjáték abból áll, hogy egy pörgő nyelvű leány sorra hirdeti ki az ott levő hajadonokat a nekik udvarló legényekkel, mint házasságra lépőket. Pl.: 'Megy a kosár!' — 'Mi van benne?' kérdi a másik. 'Egy arany óma, egy arany pohár, nekéd adom a Balogh Jancsit!' Most következnek a kihirdetés. 'Bécsületés ifjú legény: Balogh János, István gazda és Vörös Sára fia, vészi magának házastársul Bálint Rúzsit, János gazda és Boros Kati bécsületés hajadon leányát; hirdettetnek először.'¹³⁴

11. Az asszonyok fonójában több a beszélgetés, a felolvasás, különösen

¹³⁰ M. Nyr., 30 : 353., 35 : 97.

¹³¹ Ethn., 27 : 103—105.

¹³² Történelmi Tár, 1906 : 87.

^{132/a} Az 1836 : VII. t.-c. szerint is minden telkesjobbágytól 6 font, és a kisebb állományt bírótól ehhez hasonló mennyiségű fonás járt.

^{132/b} A továbbiakban *Seprődi* arra is céloz, hogy: 1. a házassító dallal kapcsolatos szerelmi játék valaha nemcsak a nép között, de a műveltek osztályában is el volt terjedve, 2. nemcsak Magyarországon volt divatos, hanem kétségtelenül otthon volt Németországban is; de ezzel egyelőre ugyanarra a feltevéses útra lép, mint amelyet ő a szentiváni éneket rekonstruáló *Vikár Béla* eljárásában annyira megró.

¹³³ A nótát s dallamát l. Ethn., 121 : 81.

¹³⁴ M. Nyr., 33 : 61.

olyan históriák felolvasása, amelyek 'nyomtattattak ebben az esztendőben' De azért néha játék is esik.¹³⁵

(Turácsolás.) Két asszony szoknyáját összefogva leül a földre, szemben egymással; csizmáikat levetik s váltogatott ütemszerű mozgással emelvén lábaikat, egymást a csizmával ütögetik.¹³⁶

(Mátrazsa.) Kercken a földre ülnek, egy kör közepén. A kereken ülők összefont kendőt járatnak felhúzott térdek alatt, melyet a bennülő megfogni igyekezik s idestova kapdosva kerget. Mikor elfordul, hátba verik a kendővel.¹³⁷

12. A dalolás már akkor megkezdődik, amikor a lányok a beszélgetésbe beleúntak. Mintegy jel a legényeknek, hogy jöhetnek már, várják őket. Egyes feljegyzésekből úgy látszik, hogy a fonóban bármely nóta sorra kerülhetett ugyan, de mégis voltak bizonyos nóták, amelyek csak a fonóban éltek. *Seprődi János* pl. azt jegyzi „Az én lányom pávát őriz” kezdetű ballada alá: 'Ezt a nótát a 70-es években és sokkal azelőtt is a Homoród vidékén az akkori öreg asszonyok, kik a leányokkal együtt jártak fonóestére, énekelték a téli időben tartott fonókórusban.'¹³⁸ *R. Vozári Gyula* is azt írja a „Dávid feleségét kifogta a hideg” kezdetű régi beregvármegyei balladáról, hogy 'e balladát Beregújfaluban a fonókban szokták énekelni'. S végül *Tóth Vilmos*, szentábrahámi igazgató-tanító, a székely népköltészet régi énekes szövegeinek gyűjtése közben már azt tapasztalta, hogy a társasénekek a fonókkal együtt ma már csaknem feledésbe mentek.¹³⁹ Magam is azt tapasztaltam, hogy a — különösen újabbkori — szerelmi eseteket tárgyaló és verekedő balladák elhangzanak ugyan nagy véletlenül sepregetés, főzés közben is (vagy a nótát után kutató gyűjtő előtt), de azért igazi életüket mégis a társas-összejövetelekben, tehát a fonókban élik, ahol okvetlenül előkerülnek. Azután van egy egész csapat olyan nóta, amelyek annyira fonószereűek, hogy csak ott érthetők meg, ott teremhetnek s csak ott (vagy egyáltalában fonás mellett) jöhetnek emlékezetbe is. Egy részük legény-, más részük leány-nóta. Egy részük szerelmi, más részük csúfolódó.^{139/a}

Íme, egypár példa mindenikre:

*Fonnya joárnak a leányok,
nem niézék ién moá rejoájok,
sinya küö jaz ily legénynek,
csalifajta szökeviénynek!*¹⁴⁰

*font is kilenc szép gomoját,
el is dobta a guzsaját;
jó a szála fonalanak.
búzaszárasztó ponyvának!*¹⁴²

*Felmotoltam a virágos fonalam,
sok zseréb, sok ige, lehet tíz darabban,
nem es olvastam meg, hány mejjékre való,
met eszem vesztette az a hitvány csaló!*¹⁴¹

1. *Három köröszti kendöröm vót,
bennfagyott a vízbe,
mer nem tudtam kiköltteni
ebb' a hideg őszbe.
Csak hadd maradjon
a pohár foroggyon,
dinom-dánom, igyunk hát,
nem bánom!*

*A küs leán fonní tanúl,
nem mögy férhöz tudatlanúl;*

¹³⁵ *Réső Ensel*: 336.

¹³⁶ *Lázár*: 58.

¹³⁷ U. o.

¹³⁸ *Ethn.*, 26: 311.

¹³⁹ *Ethn.*, 26: 140., 142.

^{139/a} V. ö. 'A gyöngyösi parasztlányok, legények tele vannak szerelmi és trágár népdalokkal, miket kivált fonáskor, lakzik alkalmával, szüretkor s kukorica-fosztáskor szoktak dudolni.' *Vahot*: Magyarország 5: 14.

¹⁴⁰ Nyitra vid., *M. Nyr.*, 28: 493.

¹⁴¹ *Népkölt. Gyűjt.*, 1: 279.; egy zseréb 20 ige, egy ige 3 szál, tíz darab 20—30 zseréb, egy mejjékből lesz 10—12 sing vászon.

¹⁴² *Népkölt. Gyűjt.*, 1: 126.

2. Lusta fábúl van a rokkám,
nem fonyok rajt többet,
fontam rajta két orsóval,
lössz abból egy kötet ...

3. Három orsó fonalam van,
lössz abból egy kötet,
ördög bujjék ülepembe,
hogyha fonyok többet! ...¹⁴³

*

1. Addig ütem a tüzhêjön:
mind elégött a fössingöm,
pedig nincsen több, csak kettő,
van fót rajta harminckettő.

2. Nincsen fonal a rudamon,
három pászma matollámon,
azt is hat hónapig fontam,
mégis eleget aluttam!

3. Hettün szapulóba raktam,
szombatig mind szapulottam,
Komámasszont réa hittam,
kálákába kimosattam.¹⁴⁴

*

Kendert vettem felibe,
kinyűttetem mind felibe,
eláztattam felibe,
kivettetem mind felibe,
kitiloltattam felibe,
meghéheltetem felibe,
gerebeltetem felibe,
megfonattam mind felibe,
megszapultattam felibe,
megtekertetem felibe,
megszövettem mind felibe,
felszabattam mind felibe,
megvarrattam mind felibe:
nekem csak egy gallér maradt,
a többi elment felibe!¹⁴⁵

13. Ha közben valamelyik legénynek el kell távoznia: szeretője, vagy ha ez nincs, a ház lánya kikíséri, s ha ez aztán kissé soká marad kinn, a lányok fakanalat zörgetnek a szobában. Innen a mondás, ha valaki megül valahol: 'már zörgetik a fakanalat otthon!'¹⁴⁶

14. A napi fonás befejeztével megették a magukkal hozott holmit, aztán a leány-fonókban egy keveset táncoltak és úgy 11 óra felé cioszlott a sereg. Még pedig páronkint, amint a fonónóta is mondja:

Sáros az út, a setítbe félek:
kísérj haza, barna fiú, kérlek!
Azért, hogy én piros arcú vagyok,
ne gondold, hogy festett arcú vagyok:
így szült engem anyám a világra,
pirosító nem kell az orcámra!¹⁴⁷

A fiatalágnak ez az állandó együttléte a fonót a falu házasságszerző intézményévé tette. S mert mindkét nem arra törekedett, hogy itt találja meg párját, általában nagyon vigyázott is magára. A legnagyobb bizonyítéka ennek a minden irányú vigyázatnak a "kitették a rokkáját" szólás: az olyan leánynak, akit valami okból nem tartottak társaságukba valónak, rokkáját kitették a fonóból.^{147/a} Sok helyt azonban mégis a féltékenységre vezetett, vagy 'a kísérgetésből titkos együttlélés következett be': ezért a hatóságok kiölték a fonót a falu életéből. Így pl. Pest, Nyitra, Bars, Zemplén, Bihar, Torontál megyékből már a millénium évében kiveszett.

¹⁴³ U. o., 6: 195.; Levente, 1927 dec. 20: 42.

¹⁴⁴ Népkölt. Gyűjt., 11: 76.

¹⁴⁵ Levente, 1927 dec. 20: 42.

¹⁴⁶ Erdővidék, M. Nyr., 9: 35.

¹⁴⁷ Szentcs, Ethn., 13: 172.

^{147/a} A régiség e szólásnak meglehetősen elterjedtségéről tanuskodik: Nádasy: Levéltár 37., Balásfi: Csepr. Isk. 107., Mélotai Nyilas István Agendája 328.

A fonót is táncos mulatsággal fejezték be. S ezt vagy a fonató asszony, vagy a fonó bérbeadója, vagy maguk a lányok rendezték. A két utóbbi esetben az enni-innivalót a lányok hordták össze s a cigányt is ők maguk fizették. Bényen ismét a négy tisztileány kérte ki a bíró engedélyét; a legények a fonó udvarán gyülekeztek, mert a szobába a legénybíró kívül csak a leányok hívására volt szabad bemenniök; a bekiáltás pedig a cigányok megérkezése után a pitvarból történt. Ezt a bált aztán a következő vasárnap a legények viszonzni szokták, még pedig ugyanúgy rendezve, mint ahogy a lányoké volt: ezek az udvaron gyülekeztek, s onnan várták a pitvarról a legények behívó szavát.¹⁴⁸ Egyébként a tánc éppen úgy folyt le, mint más alkalmakkor, legfeljebb a tánczók közt volt több alkalmi szövegű hallható, például:

Orsó veszedelmem,
guzsaly ellenségem!

vagy:

Orsó, guzsaly, motolla,
veszett volna pokolba!

*

A források alapján körülbelül ez volt a régi magyar fonó élete...

*

Képeinkhez. Az 1. sz. ábra dr. *Ébner Sándor* fényképfölvétele a M. N. Múzeum Néprajzi Tárában. — A 2. sz. ábra „Fonóka“ c. kép a *báró Prónay Gábor*-féle „Vázlatok Magyarhon népéletéből“ c. díszműből.

Szendrey Zsigmond.

Még egyszer a „Hétszilvafás...“

(L. Ethn. 1927. 61.)

A „hétszilvafás nemes...“ kérdést illetően még egy helyre szeretném figyelmüket irányítani.

Itt, Osztrákországban, általánosan elterjedt az a fölszólítás: „Pack' deine sieben Zwetschgen z'amm!...“ Ami alatt „cók-mókot“ értenek. Németországban „Siebensachen“-t mondanak.

Vajjon ez a „sieben Zwetschgen“ nem-e rokonos a „hét szilvafás“-sal?

Itt is, ott is kissé gúnyos, kissé lenézó

kifejezése annak, hogy nem sokat érő, t. i. anyagi szempontból tekintve — nem értékes dolgokról van szó.

Nem lehetséges az, hogy a magyarokon oly szívesen gúnyolódó bécsi udvar, amely szeretett néha lerchenfeldiesen beszélni, röpitette szét először az éhenkórász kis nemesekről a mondást, hogy: *hét szilvájuk* (sieben Zwetschgen) van csak?

Bécs.

E. T. P.

¹⁴⁸ Bény, Népr. Ért., 1913 : 50.

VALLÁSI NÉPRAJZ.

A kath. lelkipásztorkodástan a lelkipásztorkodással, azaz a lélek gondozásával, nevelésével és vezetésével foglalkozik avégből, hogy a hívek üdvözülhessenek. Hogy e teológiai diszciplína fontos célkitűzésének megfelelhessen, a lelkek pásztorát és ennek tevékenységét, azaz az Úr nyájának legeltetését, a hívek vezetését alapos megfontolások tárgyává teszi s ezért egyrészt elméleti kérdések tisztázásával, másrészt gyakorlati útmutatások megadásával arra törekszik, hogy a *lelkek üdvözítését* minél jobban, minél sikeresebben és minél biztosabban elérhesse. E fontos hivatása tudatában a pásztorális nagyon is jól tudja, hogy az ő anyaga (causa quasi-materialis) ugyan a *lélek*, de azért mégsem csupán és tisztán csak ez, hanem *az ember*, aki a lelken kívül még a testből is összetevődik. Ez a nyílt látás természetesen óvatossá teszi a megszentelés eszközcinek megválasztásában és arra figyelmezteti, hogy ne feledkezzék meg arról, hogy neki az anyagi, azaz érzéki világon keresztül kell utat találnia a lelkekhez.¹

Ez a körültekintő figyelem azután különös megvilágításban állítja eléje a húsból és vérből való embert s hamarosan meggyőzi arról, hogy a földön élő embert úgy kell kalauzolni az örök üdvösség útján, hogy azt a mindennapi élet miljöjéből teljesen ki ne szakítsa, hanem annak határai között vezesse a tisztára spiritualisztikus világ felé.

Amikor a teológia lelkekről vagy emberekről beszél, nem tesz különbséget intelligens és műveletlen, gazdag vagy szegény között, neki nép mindenki, mert e szón a lelkek összeségét, azaz Krisztus misztikus testét érti. De bármint is ily egyetemlegesen nézze a matériáját, mégis az idők haladtával a lelkekhez való férközésének módját nagyon revízió alá kellett vennie, mert észrevette, hogy a nagy igazságok hirdetése és közlése nem egyformán történhetik mindenkivel szemben: az egyiknek a böleselet világánál gyujthatja ki lelkét, a másiknak az érzelmek felgerjesztésével, a harmadiknak pedig a fantázia foglalkoztatásával nyujthatja az örök igazságokat. Így hamarosan kijegecesedett a városi és falusi pásztoráció, az intelligencia, a városi iparosság, a gyári munkásság, a katonaság stb. társadalmi szervezet speciális lelki gondozása és pedig nem kis sikerrel. De mégis érdekes, hogy amint ma a városi pásztoráció hatalmas mérföldléptekkel jár a lelkek megszentelése útján, addig a falu gymekcipőkben tipeg nyomdokaiban. Vajjon mi ennek az oka? Hisz régen éppen megfordítva volt: a falu góliátsineken, a város pedig göröngyös, rossz utakon haladt az ég felé.

Ha a néprajznak szabad e kérdésre felelnie, akkor az a válaszuk, hogy a különböző sikerek titka abban rejlik, hogy a városi lelkipásztor a városi lakossággal való beható foglalkozás miatt ismeri a reábizott népet, a szó legszorosabb értelmében vett néplelkész azonban, ki ugyanazt az iskolát járta, mint városi társa, magasabb műveltsége s az igazi néptől való elszakadása folytán az ő pásztorációs anyagát sokszor nem ismeri, annak lelki rejtekeibe soha igazán bele nem néz, népének vérét, tüdejét, szívét, szellemét soha alaposan meg nem vizsgálja és éppen ezért állandóan tévesen

¹ V. ö. Mihályfi Ákos, Az igehirdetés, Budapest, 1912.

diagnosztizál, aminek következménye, hogy híveivel nem sokra megy. Réz- gente e nehézség nem így állt fenn, inkább megfordítva, mert a lelkipásztor- kodás terén működők általában a népből nőttek ki, kik azután rövidebb és egyszerűbb neveltetésüknél fogva attól soha el nem szakadtak, sőt vele min- dig kapcsolatban maradván, saját összetételüknél fogva is igen jól ismer- ték híveik természetrajzát, egész lelki világát és megtalálták azt az utat, amelyen keresztül az érzéki világban a néppel a szupernaturális igazságo- kat közölik.

Egy pillanatig sem szeretnék e megjegyzésekkel annak látszatát kel- teni, mintha a pásztorális figyelmét az imént említett körülmények elkerül- ték volna. Sőt! Nagyon jól tudjuk, hogy mennyire hangsúlyozottan köve- teli, hogy a lelkipásztor hívei életét megismerje s hogy a papi tudományo- kon kívül főleg a modern társadalmat mozgató eszméket s ezek között is főleg a szociális kérdéseket tanulmányozza. Ez általános követelmények- ben — belátjuk — minden benne van, ami a falusi pásztorációt fellendít- hetné, csak a specializálás hiányzik, azaz a fellendítés főköriülményére való figyelemfelkeltés, *a nép lelki élete tanulmányozásának fontosságára való ráutalás.*

Egy bajor plébános, Weigert József, ki egész életét mockersdorfi népe közt töltötte, néprajzi tallózásai közben hamarosan rájött arra, hogy a saját népe vezetését annál jobban kezébe kapja, minél élénkebben meg- ismerkedik vele, azaz minél jobban felkutatja lelki kincseit s minél vilá- gosabban látja veleszületett vallásos felfogását és erkölcsi életét. Ezért egész lélekkel neki fekszik az ő parasztjai lelki tanulmányozásának s hatal- mas kötetekben¹ és sok száz cikkben lerögzíti megfigyeléseit, míg végre „Religiöse Volkskunde“²jával kísérletet (einen Versuch) tesz arra vonat- kozólag, hogy miként kellene a papság figyelmét a népiesre felhívni, mennyire kellene a papoknak a néplelket tanulmányozniok s arra a meg- győződésre jutniok, „dass vieles bei uns vernachlässigt wurde“. (III. 1.)

Ha mi most már Weigert nyomán a kath. papság figyelmét a Religiöse Volkskundera akarjuk terelni, akkor a *vallási néprajz* fogalmát kell tisz- táznunk, meg kell határoznunk az új disciplinát s annak gyakorlati jelentő- ségére is rá kell mutatnunk.

Az első, ami magyarázatra szorul, a *nép* fogalma, mert ezen a szón az Egyház is, a közbeszéd is, a különböző társadalmi osztályok is más-mást értenek. Ily kontroverziák miatt maga a folklore, a néprajz tudománya is beható vizsgálat tárgyává tette a nép fogalmát s rengeteg anyaga és elő- tanulmányai révén megállapította, hogy a nép tulajdonképen az a rétege az emberiségnek, „amely nem került még a városok szervezett munkás- sága szellemének a hatása alá, hanem alacsonyabb műveltségénél fogva még ragaszkodik az ősi hagyományokhoz. Ily alapon a néphez tartozik a szervezetlen föld népe és az az iparos, aki nem a városban, hanem a falu- ban tanulta mesterségét s itt él és dolgozik“³ anélkül, hogy a munkásmoz- galmakba, illetőleg a szakszervezetekbe belekapcsolódott volna.

Érdekes, hogy ezzel a néppel egészen a néprajzi tudomány megindulá- sáig oly kevesen foglalkoztak s ha foglalkozott is vele valaki, az vagy

¹ Das Dorf entlang, ein Buch vom deutschen Bauerntum, Freiburg i. Br., 1923. — Bauer, es ist Zeit! Ein Mahnwort an die Bauern mit 22 Bildern, Regensburg 1923². — Beim Kienspanlicht. Eine Lebensanschauung des Volkes aus seinem Munde. M. Gladbach 1922. — Die Volksbildung auf dem Lande. M. Gladbach 1922. — Deutsche Volksschwänke des 16. Jahrhunderts. Kempten u. München. — Bauernpredigten in Entwürfen, Freiburg i. Br., 1925,³ Treu deiner Scholle, treu deinem Gott! Gebetbuch für den kath. Bauersmann, Donauwörth, 1920. — Religiöse Volkskunde. Freiburg i. Br., 1924. — Heimat und Volkstumspflege, Freiburg i. Br., 1925. — Des Volkes Denken und Reden, Freiburg i. Br., 1925.

² Schwartz Elemér, Folklor-néptan, Ethnographia, 1918. évf., 292. 1.

valami éppen nem a népből való városi professzor volt vagy néhány műkedvelő, ki az excentricitások, sokszor meg kifejezetten a neveltségesség kedvéért hatolt a nép lelki világába. Azok, akik a leghivatottabbak lettek volna a megfigyelésre: a lelkipásztorok és tanítók, azok éppen nem érezték át a néplelek tanulmányozásának fontosságát és szükségességét. Pedig mennyi útbaigazítást kaptak volna papjaink czáltal a pasztoráció számára! Ha ráeszméltek volna arra, hogy a nép mindig a materiával foglalkozik s így egész gondolkodásával azon csüng, mennyire más alapokra fektették volna úgy az iskolai, mint a templomi hitoktatást! Ha aztán az atavizmus jelenségeit is megfigyelték volna, ha érdekelte volna őket a reájuk bízott nyáj vére, temperamentuma, struktúrája, szóval a nép egész természetrajza, mennyi magyarázatot találtak volna akkor a keményszívűségre és laza erkölcsi életre, de egyszersmind mennyi orvosságot és gyakorlati útmutatást is arra vonatkozólag, hogy miként lehetne a népet megindítani s a megszentelés útjára sikerrel terelni.

A nép lelkének vizsgálata megmutatta volna továbbá azt, hogy mit is hisz tulajdonképen a nép, milyen is az ő isten-fogalma és a szupernaturalisztikus dolgokról való gondolkodása? Rájöttek volna arra, hogy miként közeledik Istenéhez, milyen ebből kifolyólag az imája, milyen az áldozatja, az erkölcsi élete, egyszóval milyen a kultusza, istentisztelete? Mert az egészen bizonyos, hogy amint egészen sajátosságosan látja a nép a hitigazságokat, éppúgy egészen különlegesen is kapcsolódik ezekbe bele az istentisztelete, vagyis sajátos lelki összetételénél fogva sajátos a vallása is, amely végeredményében nem egyéb, mint a hit és kultusz hatóerőinek eredője.

A népről való elmélkedésünk kapcsán megkaptuk a népvallás szó értelmezését, amelyből az következik, hogy amikor mi a nép vallásáról beszélünk, akkor tulajdonképen hitvilága s az ezzel kapcsolatos szokásai, valamint erkölcsi élete érdekel bennünket, amit Weigert kísérletében így fejez ki: „Es handelt sich also um die religiösen Vorstellungen und Gebräuche, um die sittlichen Anschauungen und Gewohnheiten des Volkes.“ (5. l.)

Amikor pedig ezek felkutatására indulunk és papírra vetjük, rajzoljuk tapasztalatainkat, akkor tulajdonképen a *leiró vallási néprajzot* műveljük, amely nem egyéb, mint a *nép lelki világának megfigyelésére irányuló tevékenység oly célból, hogy öt vallási és erkölcsi felfogásában s életében teljesen megismerjük.*

Ha a különböző falvak vallási néprajza a lelkészkedő papság lejegyzése folytán rendelkezésünkre áll, akkor megszülethetik a *tudományos vallási néprajz*, amely a néprajzi tudomány azt az ágát jelenti, amely a *nép vallási és erkölcsi életének megfigyelését és a megismert adatoknak összehasonlító és oknyomozó módszerrel való feldolgozását a nép sikeres lelki vezetése szempontjából tűzi ki céljául.*

Ha a kath. magyar lelkészkedő papság a mondottakat szívesen venné s ha akkor, mikor legelső állomására jut a néplelkész, mindjárt a népies nyelv megértésére fordítaná figyelmét (óriási jelentéskülönbségeket talál a köz- és népnyelv között!) s azután (előbb nem lehet, mert nem értené a népet!) belehatolna hívei lelki világába s tapasztalatait leírná, egy-két év alatt megírta volna híveinek vallási néprajzát. Persze ezzel pasztorációs teendőjét nem merítette volna ki, mert ez a néprajzi megfigyelés csak alapul szolgálna arra, hogy teológiai tanulmányai alapján miként találja meg a helyes utat a nép üdvözülése felé való vezetésében. Ha e tapasztalatait is leírja s így felszerelt füzetét a Canonica Visitatio mellett a plébánia levelesládájába teszi az utódok számára is, akkor oly munkát végzett, amelyért nemcsak a nép háliját, hanem az Isten áldását is kiérdemelte.

Magyarország katolikus lelkipásztorokosi életének mai körülményeit szem előtt tartva, azt hisszük, hogy alkalmasabb időben — mint most — a vallási néprajz fontosságát nem hangoztathattuk volna, mert egyházi

körökben mindinkább kikristályosodott az a felfogás, hogy a városi pásztóráció mellett elmaradt a falusi s hogy minden eszközt meg kell ragadni a magyar néplelek megmentésére, üdvözítésére. A Magyar Néprajzi Társaság, amely hatalmas propagandájával, mindenféle nagy feltékenységgel örködik a néphagyományokon s minden eszközzel segítségére siet azoknak, akik a nép iránt érdeklődnek, hívja fel a katolikus papság figyelmét arra, hogyha a falu pásztórációja oly nagyon a szíven fekszik, akkor siessen a *folklore felkarolására, olvassa Weigert munkáit, tegye ezek alapján tanulmány tárgyává a néplelket s művelje a vallási néprajz tudományát, mert csak ennek segítségével fogja a magyar népet örök célja felé sikeresen eligazíthatni.*

Schwartz Elemér.

A magyar aratószokások.

(Üzenet „A Falu“-nak.)

Az „Ethnographia—Népelet“ ez évi folyama 2. számában „Magyar aratószokások“ c. alatt megjelent összefoglalásomban, többek között, bírálat tárgyává tettem „A Falu“-nak ez évi folyama 6. számában „Aratóünnep“ c. alatt megjelent közleményt is, mely a „Falu-Szövetség“-nek az aratóünnep rendezésére vonatkozó útmutatását foglalja magában. „A Falu“ érdemes szerkesztőse ezt a tárgyilagosságot, úgy látszik, zokon vette, mert legutolsó, ez évi 12. számában „válaszol“. Válaszában mindenekelőtt leszögezi, hogy a Falu-Szövetség az aratóünnepet a *hagyományoktól eltérőleg elsősorban is községekkel, gazdakörökkel és faluszövetségi szervezetekkel óhajtja megrendeztetni, mivel a Szövetség által meghonosítani kívánt aratóünnep nem aratómunkásoknak az ünnepei, hanem egy faluban, a saját földjükön arató gazdáknak közös ünnepe.* Minthogy, íme, „A Falu“ érdemes szerkesztőse maga is elismeri, hogy a Falu-Szövetség az aratóünnep rendezésénél nem óhajt a hagyományokhoz ragaszkodni, sőt valami egészen újat akar meghonosítani, kérdem: miért veszi zokon az etnográfustól, ha ezt a tervet nem helyesli és a Szövetség által kiadott útmutatást a hagyományos

aratószokások téves irányban való átgyűrásának minősíti?

De tovább menve, azt is szememre veti „A Falu“ érdemes szerkesztőse, hogy összefoglalásomban nem találja egy még most is élő aratóünnep leírását. Erre válaszom ez: mint összefoglalásom bevezetőjében olvasható, gyűjtésem célja „hagyományszerű aratószokásaink összefoglaló ösmertetése“, még pedig leltárszerűen, *csakis az irodalmi adatok felhasználásával.* Aki figyelemmel átnézi az összefoglalásomhoz tartozó jegyzeteket, utalásokat, az meggyőződhet, hogy e téren eléggé alaposan dolgoztam; gyűjtésemből legföljebb az hiányzik — tudatosan —, amelyről a „központi irányítás“ hatását első pillantra megállapíthattam.

Volna még egy-két pontja a válasznak, amely alkalmas volna a további vitára, azonban nem célom „A Falu“ érdemes szerkesztőségével, amelynek működését nagyra értékelem, mindenáron tengelyt akasztani. A magam részéről befejezem a vitát, azzal a tiszteltteljes kéréssel, hogy, ha már elkerülhetetlen, hogy a modernizált falunak korszerű népszokást kell adni, akkor az a népszokás a mennél több néphagyomány elve alapján és a Magyar Néprajzi Társaság véleményének hallgatásával történjék!

Madarassy László.

ADALÉKOK A SOMLÓVIDÉK FOLKLOREJÁHOZ.

III.

A Somló vidékén is, mint hazánkban mindenütt, vidám, dalt szerető nép lakik.

Dallal indulnak az aratók, a „csillagos égboltot” nézik nehéz munkájuk után, daltól cseng a Somló szőlőáldotta vidéke nemcsak szüretkor, hanem a szintén fásasztó egyéb szőlőmunka idején. A régi betyár-romantika a bakony-somlói pásztor-nál lel dalban visszhangot; erdőn-mezőn felhangzik a gyermekek dala, sőt a falu kultúrigényeit kielégítő házalók szájába is dalt ad a lakosság. A dalban rejlő ritmus új erőt kölcsönöz a fáradt karoknak, üdíti a lelket, istápolja örömeiket, megnyugtatja bánatukat s hű kísérőjük bölcsőtől a koporsóig. E vidéken 490 dalt ismernek, ezek közül persze csupán 12 olyanra akadtam, amely még nincsen közölve. Így nagyon is az aratók után járó marokszedőnek éreztem magam, de a marokszedő is szívesen lehajol az itt-ott heverő kalászkóért, mikor köztük szép teltek is akadnak. Gyűjtés közben fel-felújult bennem az a gondolat, vajjon e dalok csak mától holnapra nyíló vadvirágok-e, amik oly gyorsan elnyílnak, feledésbe mennek, mint amilyen gyorsan keletkeztek?

A katonas- és betyárdalok rendszeren magukon viselik koruk bélyegét, de már az általános érzelmeket tartalmazó dalok korát nem oly könnyű megállapítani. Nem lehetett persze megelégednem azzal a kijelentéssel: ez nagyon régi dal, nagyanyám is énekelte, az meg az anyjától tanulta, ... még abban az esetben sem, ha talán igaz volt is, mert mihelyst észrevették, hogy nagyobb az érdeklődésem a régi dalok iránt, udvariasságból is, meg hogy örömet szerezzenek velem, rámondották: ez is nagyon régi, pedig újabb műdalnak bizonyult (pl.: Megállok a keresztútnál, ahol nyáron annyi fehér virág van stb.). Azért régebbi, nagyobb gyűjteményeink közt nézegettem, vajjon találko-e ezek között néhányat. Régi gyűjteményeink között legbővebb Erdélyi Jánosé, melynek kötetei 1846s, 47s és 48-ban jelentek meg. Az ott lejegyzett dalok közül még 77-et ismernek a Somló vidékén. E dalok lejegyzése óta tehát, ha tekintetbe vesszük, hogy kiadójuk saját közlése szerint⁷⁰ tizenöt évet fordított rá, 80—90 év telt el. Akkor sem volt valószínűleg mind új dal, régebbi időben a dalok elterjedése lassúbb is volt s feltehető, hogy ezek legnagyobb részét ismerték már egy emberöltő óta. Felsorolásuk kivált daltörténeti szempontból nem lesz talán hiábavaló.

E dalok a következők:

1. Amerre én járok, Még a fák is sírnak ...	I. k. 11. sz.	4. Azért adtam egy petákot, Szeresd lányom a diákot.	I. 454. 1.
2. Azt gondoltad édes rózsám, Hogy te megcsaltál.	I. 25. 1.	5. Aki a rózsáját igazán szereti, Záporosó esik, mégis felkeresi.	II. 32. 1.
3. Azt gondoltad, eső esik, Pedig a szemem könnyezik.	I. 28. 1.	6. Azt gondoltad, kapok rajtad, Hogy a szemem kopik rajtad.	II. 38. 1.

⁷⁰ Erdélyi J.: Egy századnegyed, a magyar szépirodalomról.

7. Akkor jöjj el hozzám, mikor mondom,
Még a cipőd sarka se kopogjon.
II. 34. 1.
8. A Duna, a Tisza zavarodik,
A molnár, a gazda házasodik.
II. 112. 1.
9. A gallyai faluvégen
Ragyog egy csillag az égen.
II. 182. 1.
10. A sümegi faluvégen
Leányvásár lesz a héten.
II. 203. 1.
11. A Tiszából a Dunába foly a víz,
Mi dolog az, édes rózsám, hogy te sírsz.
II. 235. 1.
12. Boldog az a pillantás,
Melyben megláttuk egymást.
II. 11. 1.
13. Beszegődtem Tarnócára bojtárnak,
Jó legelője van ott a birkásnak.
II. 233. 1.
14. Csodálkozom, drága kincsem, dolgozdon,
Mással estél szerelemben, jól tudom.
II. 54. 1.
15. Czó fel édes deresem,
A rózsámat keresem.
II. 26. 1.
16. Cseresznyefa pirosan virágzik,
Az én rózsám lakodalmat játszik.
II. 103. 1.
17. Csak azért szeretnék faluvégen lakni,
Hogy az én galambom arra jár itatni.
III. 6. 1.
18. Deres a fű, édes lovam ne egyél,
Inkább engem a rózsámhoz elvigyél.
I. 211. 1.
19. Erre gyere rózsám, nincsen sár,
Nincs is az ajtómon semmi zár.
I. 81. 1.
20. Elment a szeretőm idegen országba,
Azt írta levélben, menjek el utána.
I. 448. 1.
21. Ehol jön az este,
Hogy kell lefekünni.
II. 33. 1.
22. Elmentem én a szőlőbe,
Ráhágtam a venyigére.
I. 80. 1.
23. Én fehér keszkenőt veszek,
Rám süt a nap, fehér leszek.
I. 82. 1.
24. Elmegyek, elmegyek, messze földre megyek,
Ennek a falunak lakosa nem leszek.
III. 10. 1.
25. Fekete pántlikám,
Fujdogálja a szél.
III. 10. 1.
26. Gyere be rózsám, gyere be,
Csak magam vagyok ide be.
II. 62. 1.
27. Hol jártál violám, ilyen korán,
Látom a cipődet, harmatos már.
I. 17. 1.
28. Hátralátok a gyöngyösi hegytető,
Ritka most az igaz szívű szerető.
II. 127. 1.
29. Három levele vagyon az epernek,
Jaj de igaz szíve van a legénynek.
II. 158. 1.
30. Három éjjel nem aludtam,
Mindent rólad gondolkoztam.
II. 168. 1.
31. Ha te elmégy, én is el,
Nem maradok téled el.
II. 24. 1.
32. Jaj de szennyes a kendője,
Talán nincsen szeretője.
146. 82. 1.
33. Kiöntött a Duna vize messzire,
Valamennyi szép leány van, elvitte.
III. 4. 1.
34. Kicsiny vagyok én,
Majd megnövök én.
I. 41. 1.
35. Kérlek a szűrőmet bundáért,
Szóke galambomat, barnáért.
I. 90.
36. Kilenc hete, mióta itt
Halászok.
II. 19. 1.
37. Kukorica szára, felfutott a fára,
Jaj, a galambomnak, dombon van a háza.
II. 61.
38. Kinek van, kinek van
Karikagyűrűje.
II. 165.
39. Kétkerekű kordén járok,
Jó az eső, meg nem ázok.
II. 138.

40. Káka tövin költ a ruca.
I. 138.
41. Lányom, lányom gyöngyvirágom,
Kerti rúzsaszálom...
III. 2. 1.
42. Mariskám, Mariskám
Szívemnek bálványa.
I. 69. 1.
43. Már megmondtam rózsám
Ne szeress engemet.
I. 48.
44. Meg ne mondja komámasszony
Az uramnak.
I. 262.
45. Már minálunk így köszönnek,
Adjon Isten engem kednek.
III. 56.
46. Menjetek el Sári bírőékhoz,
Hívjátok el lányát.
III. 153. 1.
47. Micsoda falu ez, be fakó,
Van-e benne vendégfogadó.
II. 90.
48. Megízentem az anyámnak,
Elvállal-e még engem fiának.
II. 115.
49. Monostori sűrű berek, haja haj,
A leány ott mind kesereg, haja haj.
II. 119.
50. Megkötötték nékem a koszorút,
Ága-boga vállamra hajolt.
II. 101.
51. Már én többet éjszaka nem járok.
Mert megtudják, hogy szeretőt tar-
tok.
III. 7.
52. Minden bokor a szállásom
Csak a botom a pajtásom. III. 9.
53. Nem vagyok én oka semminek,
Édes anyám oka mindennek.
I. 77.
54. Nincsen feleségem, de majd lesz,
Hazaviszem télen, ha hó lesz.
I. 442.
55. Nem átkozlak, nem szokásom,
De sok sűrű sóhajításom. I. 30.
56. Nem vagy legény, nem vagy,
Nem mersz csókot adni. II. 30.
57. Nem fogom én azt az urat
Szolgálni.
I. 18.
58. Nem ettem még ma egyebet,
A rózsám adott egy meggyet.
II. 45.
59. Nem leszek én többé diák,
Leteszem a diákruhát.
II. 72.
60. Nincsen kedvem, mert a fecske
elvitte,
Egy magas jegenyefára feltette.
II. 122.
61. Nincs falunkban oly legény mint
Miska,
Mert a szolgabíró is megszólítja.
II. 188.
62. Nincsen nálunk olyan asszony,
Mint Csimáné, mint Csimáné
komámasszony.
II. 253.
63. Porzik az a szombati utca,
Ha én végig megyek rajta.
I. 107.
64. Nincsen kedvem, elvitte a gólya,
Mert ott jártam, hol nem kellett
volna.
I. 121.
65. Piros kukoricaszár
Kapálatlan maradtál.
II. 205.
66. Rózsa vagy, rózsa vagy,
Még annál is szebb vagy.
I. 33.
67. Ritka a katona, kinek párja nin-
csen,
Ritka a szerelem, kiben hiba nin-
csen.
I. 445.
68. Söprik a füredi utcát,
Masíroznak a katonák.
III. 4. 1.
69. Szakajtottam rózsát, fehérét,
Tartottam szeretőt, kevélyet.
I. 89.
70. Szabad péntek, szabad szombat,
Szabad szappanozni.
I. 90.
71. Új a csizmám, most vették,
Húzd rá cigány, hadd kopják.
III. 30.

72. Vezekényben, meg Atányban
Az a szokás. II. 116.
73. Volt szeretőm, kettő, három,
De most egy sincs, azt se bánom.
II. 165.
74. Vigyázz babám magadra,
Sokan lesnek utadra. II. 63.
75. Vagyok olyan legény mint te,
Vágok olyan rendet, mint te. II. 77.
76. Vetettem violát
Várom kikelését... II. 95.
77. Vetettem violát, de ki nem kel,
Várom a rózsámat, de nem jön el.
II. 95.

Nem érdektelen, hogy az itt énekelt dalok közül a Dunántúl 191-et, Erdélyben 140-et, az Alföldön 115-öt, palóc területen 22-t, a felső Tisza vidékén pedig 19-et ismernek.⁷¹ Negatív eredményre vezetne megkísérelni — legalább a legtöbbször —, hogy melyik vidék az egyes dalok szülőföldje, bölcsője, hiszen még a dalokban előforduló földrajzi nevek sem szolgálnak biztos útmutatóul. Pl. a devecseri bíró udvarába, a kecskeméti Oberst kaszárnyába, a szalontai bíró kapujára úgy lehull az akácfa virága, mint a kisoroszi bíró kapujára.

Lírai dalt itt is aránytalanul nagyobb számban ismernek, mint epikait, ezekben is az általános emberi érzelmek jutnak kifejezésre. Egyformán visszhangra lel a boldog és boldogtalan szerelem bennük. — Az itt közölt kiválogatásában az a szempont vezetett, hogy vagy újat, vagy érdekes változatot adjak, ugyanez vonatkozik a néhány itt adott dallamra is.

Frissen.

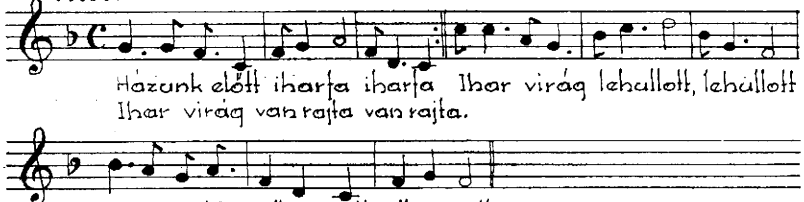

Davacseri bíró udvarába, Megbollott a kis pej lovam
lába, Talán bizony le is dobott volna, Ha a bíró lányka
szeretőm nem volna.

2. Devecseri bíró kis kertjébe
Megérett a ropogós cseresznye,
Gyere babám szakíts róla egyet,
Adjál csókot százat, ne csak egyet.

Érzelmi világukban egészséges vonás csillan fel, mikor szívbeli sikertelenségeiken nem búsulnak túlságosan, amit a dallam és szöveg harmónikusán kifejez:

Frissen.

Házunk előtt iharfa iharfa Ihar virág lehullott, lehullott
Ihar virág van rajta van rajta.
A szeretőm elhagyott, elhagyott.

⁷¹ E számok összegezése nem adja meg a 490-et, mert nem minden közlő gyűjtő közli a helyet; pl. Erdélyi sem mindenütt, avagy Limbay. A dallamokat Kosztka Árpád főv. zenetanár volt szíves lejegyezni.

Avagy

Ezernyolcszáz negyvennyolcban hajnalban Kalapomon
Kalapomon kivirított a rózsá.
azért virít a rózsá, Mert albagyott a szeretőn a barna.

Mint igazi somlóvidéki lakosoknak számos *bordaluk* van, talán legszívesebben énekelik a: *felmegyek a, felmegyek a Somló tetejére:*

Vidáman.

Falmegyek a felmegyek a Somló tetejére Addig iszom
Leülök a leülök a pinca fenekére.
nig egy csepp lesz, ugye kedves kisanyagalom úgy is jó lesz,
felülök a, felülök a hordó tetejére.

Az ismert: „A faluban nincs több kislány, mint kettő,” dallamára énekelik:

1. Ha felmegyek a Somlóra
Bortinnya, de bortinnya,
Én rá akkor ne legyen ám
Senkinek semmi gondja.

Ha megiszom tizenhárom
Lopóval, lopóval,
Nem cserélnék még a
Szolgabíróval, bíróval.

2. az első négy sor megegyezik, azután:

Ha megiszom 1, 2, 3 pohárral, pohárral,
Nem cserélnék még a román királlyal, királlyal!

A *bordal* nemcsak szüret és szőlőlátogatáskor járja, hanem képviselőválasztásokkor is, különösen, mikor a kortesnótákból kifogynak.

A *betyárpoézis* itten is virult. Bennök ugyancsak ama felfogással találkozunk, amely a „szegénylegény” elnevezésben tükröződik s a nép rokonszenvének, nem egyszer hálájának is bizonyossága. Ami a Bakony Rózsa Sándora és Sobri Jóskája, az a Somló Savanyú Józsiája, aki Orosziból származott, hol apja számadó juhász volt. Józsit szerették, nem volt rossz ember, a szegényeket nem bántotta, sőt adott nekik; mért nem bántotta, honnan vette amit adott, azzal nem sokat törődtek. Kezéhez nem ragadt vér, csak lókött volt. 1866-ban szülőfaluja csaknem egészen tűz martaléka lett, ami az ilyen fecskerakásos, szalmafedeles házaknál nem ritkaság. A nyomort a rendkívüli rossz termés is fokozta. Savanyú Józsi segített rajtuk. A szomszéd uraságoktól 15 kocsi-ra való gabonát „rekvirált” s kiosztotta a szegényeknek. Meg is hálálták neki, midőn rövid idő múlva két pandúr kereste, olyanok, akik sohsem látták, ő maga segített nekik Savanyú Józsit keresni; átkutatva házra járt velük, mindenütt kérdezősködött, nem látták-e Savanyú Józsit, átkutatott velük pajtát, kamarát, istállót, padlást s nem akadt senki, aki elárulta volna.

Érdekes, hogy külön dal nem örökíti emlékét, talán mert természetes halállal mult ki s nem lett tragikus hőssé.

Sobri Jóska emlékét a következő dal őrzi:

„Sobri Józská hétszélű gatyája
Megakadt a rózsabokor ágába,
Rózsabokor ereszd el a hétszélű gatyámat,
Most temetik a faluban az én kedves babámat.“

Miután csaknem ugyanezt a szöveget éneklék Somogyban Sobri Jóskára,⁷² felhívtam rá figyelmüket, de válaszuk így hangzott: „Ott akkor ezt rosszul tudják, mert Sobrinak a szeretője halt meg, mikor a vesztőhelyre vitték, a rózsabokor alatt pedig a tömlőcajtót kell érteni.“

Rendkívül előszeretettel éneklék a Rózsa Sándor nótáját. E románhoz hasonló számos dalt ismernek és énekelnek országszerte, így Tolnában Zsandár Palira,⁷³ Nógrádban Kálósi Jancsira,^{74–75} Marosszéken egy szép kislányra variálva, vagy Ónodon Jakab Jóskára;⁷⁶ megtaláljuk Kálmánynál⁷⁷ Csongrád megyében,⁷⁸ Nyitrában,⁷⁹ Nógrádban,⁸⁰ utolsó átdolgozása pedig Péni Kálmánra.⁸¹

Igen kedvelt dalkeret, nagy elterjedését valószínűleg vásárokon árult ponyvai terméknek köszöni (Sebestyén). A benne ismétlődő közös gondolatok 1. az anya hívja fiát vagy lányát, 2. a hívott nem jön, 3. az elfogatás (rendesen csütörtök este), 4. a siratás, mindegyik románban megvan. A somlóvidéki nép kikerekített egészet alkot. Dallamát variálva a Néprajzi Múzeum fonografált lemezein is megtaláljuk,⁸² ahol azonban csak egy versszakot közölnek.

A somlóvidéki szöveg a következő (az első öt szak minden sora kétszer mondódik):

1. Bakony erdő gyászban van, Rózsa Sándor halva van.	3. „Édes anyám nem megyek, A csárdába bemegyek.“
2. Édes anyja így hívja: „Sándor fiam gyér haza.“	4. Még csütörtökön délbe Borért ment a pincébe.
5. Kilenc zsandár ott várja, A tizedik levágja.	
6. Édes anyám sírhatsz már, édes anyám sírhatsz már, Síromra borulhatsz már, koszorút is fonhatsz már.	
7. Ti is lányok sírjátok, ti is lányok sírjátok, Síromra boruljátok, koszorút is fonjátok.	

Foglalkozásuk is nem egyszer dalaikban tükröződik vissza, s így vannak *aratós*, *bányász* és *házaló*-dalaik. — Kérték, jegyezzem le az aratók dalát is, mert ezt már kevesen tudják, kezdik felejteni. A bogdányi (oroszi-dobai határ) földeket újabb időben parcellázták, ami a kiscgazdáknak kedvére vált ugyan, de a napszámba járók ugyancsak sajnálták. A kiscgazda ugyanis maga is győzi 1–2 szomszédal a munkát, de a napszamos elesik a keresményétől. Pedig erre számítottak, ezt vár-

⁷² Gyűjt. VI. 23. l.

⁷³ Gyűjt. VIII. 22. l.

^{74–75} Ethn. XXX. k., 74. l.

⁷⁶ Nyelvőr. 1888. 288. l.

⁷⁷ Szeged és népe II. k. 288. l.

⁷⁸ Gyűjt. II. k. 384.

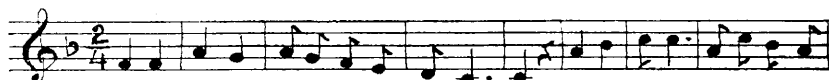
⁷⁹ Ethn. 1907. 155. és 156. l.

⁸⁰ U. o.

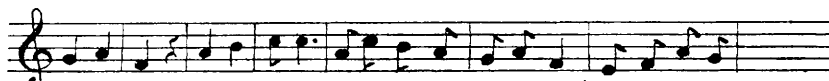
⁸¹ Ethn. 1927. évf.

⁸² Népr. Múz. fonogr. lemezek, 58. és 59. sz. dal.

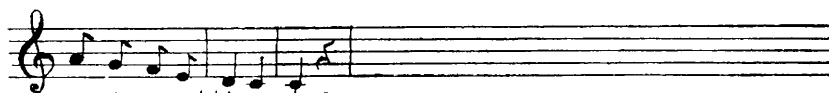
ták évről-évre. A munkásokat az első gazda fogadta az egész aratás tartamára. Minden tizedik kepe a munkásé volt, de ezt pénzzel is megválthatta. A családosok rendszeren ilyenkor fedezték egész évi lisztszükségletüket, az azonfelülit pénzzel váltották meg. A közös munkára kora hajnalban énekszóval indultak, a taktust a kisbíró ivóhordócskáján bottal verve adták meg s a nem épen nagyon poétikus dalt énekeltek:

Első gazda ha kinegy az udvarra, Fel fel tekint a csillagos

égbolt-ra. Jaj Isteneim felakasztom magamat, mit adok a

kepés aratóimnak?

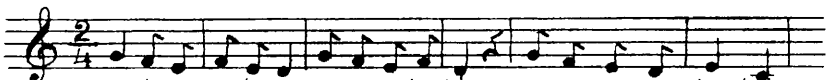
2. Első gazda, ha meggondolja magát,
Teletüzi virággal a kalapját,
Elkeríti azt a . . . . . angyalát,
Lányok, jól megnyomjátok a nagy gráblját.
3. Sohsem láttam olyan nagy tábla búzát,
Mint Bogdánban tizenhárom nagy táblát,
Mind a tizenhárom tábla kerekese,
De a borsó zörög mint a leveles.
4. Jó a borsó, de zsirtalan a kása,
A szakácsné felkente a hasára.

Újabb időben a lakosság a közeli ajkai bányákban is keres munkát s valószínűleg innen ered a következő bányászdal, melyet a „Sűrű csillag ritkán ragyog az égen” dallamára énekelnek.

1. Bányászlegény, ha lemegy a bányába, Acélpikét akasztja bal karjába, Jobb kezében viszi le a bakettjét, Minden percben várhatja a halálát.	2. Bányászlegény, ha meghal a bányába, Nincsen anyja, aki végig sirassa, Bánatában ráborul egy barna lány, Gyöngykönnyeket hullat a koporsóján.

Mivel községeik elég távol esnek a városoktól, vasúttól, nagyobb üzleteik nincsenek, rászorulnak a házalókra s azokat is jó humorral megéneklék.

A házaló furulyáját utánozza s kínálgatását mutatja a következő:

Filió, filió, mi van eladó? qqürü, qqüszü, kis kő

Kasztora, borotva, tani baba faralqa, Szent János kenyér

Égész kultúrképet ad a régi füstös konyhát (mely ma már ritkaságba megy) megörökítő dal:

Házunk előtt qqalogút, kirából: veqyzenek Mert a füstös konyhára
Arra jár a qqolcsos fót, qqolcsot mas aqqabat

Több kell mint a tisztára. Kicsaló, bacsaló, qqüszü, olló, mónqorló.
Raszaló, maszaló, réntólóbas, serpanyó

Hét a kávé pörköló? Kis kanál, nagy kanál. Raqqog a konyhatalán.

A falvakban itt ott letelepedett cigánycsaládokkal is találkozunk, téglavetők, kovácsok, zenészek s a falusiak eléggé szívelik őket, egyedül a vándor kolompárz (üstkésztő) cigányoktól félnek. Allítólag kb. húsz esztendő előtt az orosz kántort kérték, hogy a lent közölt búcsúztatót énekelje temetéseik alkalmával. Kissé szkeptikusan kell azonban eme állítást fogadni, mert e „búcsúztatót“, variálva Sátán⁸³ a borsodmegyei palócok is ismerik, de nem mint temetési, hanem nevetető dalt, melyet palóc lakodalmaknál énekelnek.

1. Búcsúzód soraim nyújtom már hozzátok
Az én árva szívem csak ne búcsítsátok.
Immáron elmegyek, el én, meglássátok,
Túl az angyalokon majd hirit halljátok.
2. Ha utánam jöttök, azs gethes lovakon,
Majd lenézsek rátok, azs magas ablakon.
Égi szent mannával, öntelek ott nyakon.
3. Te pediglen kedves Gundzsella leányom.
Azs malac ketelét te neked testállom,
Hogy ledeglett róla, szívemből sajnálom,
No de nem baj, akad azs minden vásáron.
4. Te pediglen kedves, kis leányom Sára,
Tied legyen mindkét gethes lovam kötőféke szára.
5. Látom kedves kukám, de megzsomorogtál,
Ha eddig morogtál, most ne haragudjál,
Te reád hagyom a kedvesebb jószágom,
Jó bagó fabrikám, tiszta pipaszárom.

Egy másik kedvelt daluk, melyben a nomád cigányélet nyomora domborodik ki, a következő:

Dareq azs ég, hull a zsápor Jaj de nagyon villámlik.
Dikkel dukkel, dukkel dukkel dikkel dukkel zsausét

Azs a vékony ponyva sátor Jaj de nagyon átársik.
Nems látni el sanarra sem azs zisaha oly setét.

⁸³ Ethnographia 1911. évf. 224. l.

2. A sátorban három dáde, még vagy kilenc rajkó,
Beesik a zsápor eső, mert nincs rajt azs ajtó,
Dikhel, dukhel, dikhel dukhel, stb.

Nem szabad megfélekednünk a somlóvidéki *gyermekjátékok* és *gyermekversekről* sem. A gyermekáldás rendesen nagy, gyermekciket, különösen a piros-pozsgásokat nagyon szeretik, hogy szép piros arcoskájuk legyen, a keresztanya azonnal a keresztelés után egy kanálka vörösbort ad a csecsemőnek. Kis Áron gyűjteményében alig akadunk olyan játékra, melyet nem ismernének.

A serdülő fiatalság — nem is annyira a gyermekek — szívesen játszik a „Kit szeretsz?” nevű játékot. — Legények és leányok sorban állanak, egymás mellett; előttük egy leány áll, háttal a sornak, nem szabad megfordulnia. A sorban állók kérdik tőle: kit szeretsz? mire feleli, pl.: az ötödiket. Erre egy — rendesen nem az illető számnak megfelelő — legény kiugrik s megcsókolja fejét vagy nyakát. Akkor a lány visszafordul s ha nem tetszik neki, imígy évődik vele:

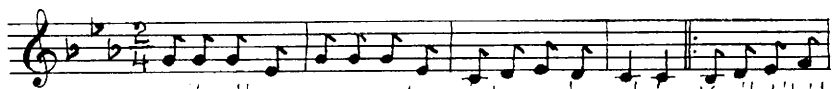

Na csókolgass engemet Nem én utam vagy te.
Köcből van a szakállad patrezselyen bajcod.

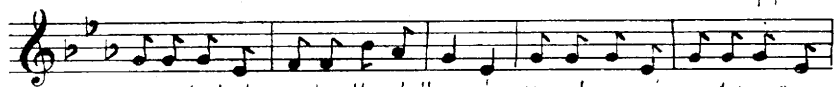

Az én utam nem olyan tésze-lasza, mint te.
Mosoqató rongyból van az inged há-tulja.

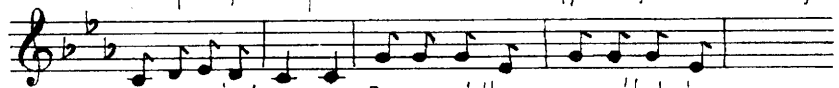
Sértetten veti szemére a legény: Nincs is neked urad!
A leány akkor folytatja:

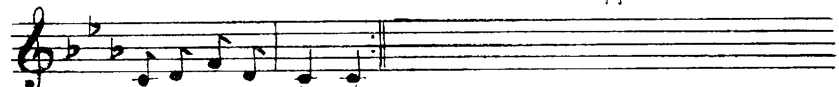
Ha énnékem utam volna az de megbecsültem. Kézét lábát
Ha néq jobban

összekölném a füstbe feltenném. Hogyha szépen könyörögne,
könyörögne megint csak lezenném. Vagy arra jönne az ördög

Akkor már lezennem, Egyszer kétszer megcsókolnám
Kosarába tenném, Elvinném én a nagy vízhez

Újra viseza-tenném.
Oda bele-tenném.

Azután is az éneklő marad kint, míg — rendesen leány —, kire azt mondja, hogy szereti, akkor ez áll ki.

A gúnylódást, tréfás megjegyzéseket nagyon is értik, különösen az oroszokat csúfolják:

Orosziban döglött liba.
Nyaka körül foly a zsírja.

avagy „Ferenc József édes apám“ dallamára éneklük:

Kis Oroszi nem nagy helység,
Körülveszi az ellenség,
De a szilvafák nem engedik,
Hogy megverje az ellenség.

A Csehbogár nótáját pedig így éneklük:

Csehbogár, csehbogár,
Sári ne dobálj!
Mert ha megdobsz, visszadoblak,
Az is neked fáj!
Csehbogár, csehbogár,
Sári ne dobálj!

(A Cserebogár, sárga cserebogár nótáját nem ismerik.)

Ami a szorosabb értelemben vett gyermekversikéket illeti, itt is ismerik az országszerte ismert⁸⁴ kis sorozatot, a házasadó prücsök, macska, kutyáról stb. állatokról, csupán két szakaszt nem találtam még lejegyezve:

Küszöbön ül a kutya, Mákot akar törni, Tűzhelyen ül a cicá, Szakács akar lenni. Ajtó mögött a poloska Dudás akar lenni.	Csiszeg-csoszog a tetű. Kérő akar lenni. Hej tetű nem oda, Nem mehetsz a bálba, Mefogom a lábadat. Kicsaplak a sárba.
--	--

A fecske dalát, sárgarigó fütytyét, kutyák, békák nyelvét is megértik.
A fecske így énekel:

Szénát, zabot egész nyáron
Eleget gyűjtöttem, tavasszal semmi sincs!

A sárgarigó:

Ki lesz a bíró? Vince Antal,
Ici piúr, barna gyerek elveszett!

A kutyák éjjeli beszélgetése:

Kis kutya kezd, mikor idegen kutyát lát: „Gyün, gyün.“
Nagy kutya kérdi: Hun, hun?
Öreg kutya: Ott, ott, majd megkérdem, mit keres ott?
A kicsi ismét csahol: Itt van, itt van!

Békák:

Mit varrrrrrsz?
Papucsot uraknak, nak, nak!

Valószínűleg az iskolapadon készült⁸⁵ a következő két „vers“, az egyikben a lakosságot, a másikkban a környékbeli falvak neveit szedték rímbe. Mindkettőben derült humor szólal meg:

Baka József pápai, Rövidek a lábai, Lisauer József gamai, Hosszúak a lábai, Ruttner Gyula csékúti. A rossz csizmát fejei.	Örülünk a Gyulának, Csinál csizmát a napának, Kiálhasson strázsának. Bolla, Boka kenyeri, Merse Mihály lenyeli.
--	---

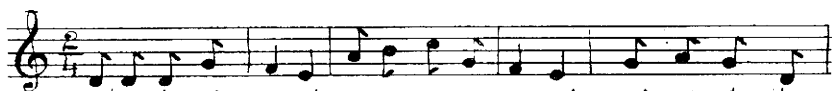
⁸⁴ Népk. Gy. I. k. 335. l. Debrecenből; Gyűjt. XIV. k. Biharból; Kálmány: Szeged és Népe I. k. 98. l. stb.

⁸⁵ Hasonlók a Kriza Gy. XI. 127., 234. sz. gúnyversek.

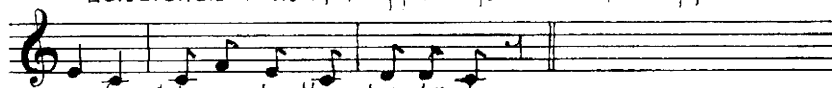
Ság, Sittke, Simonyi,
Simontornya, Magasi.
Kúp, Nóráb, Kovácsi,
Pápa, Vaszar, Takácsi.

Csékút, Padrag, Halimba,
Együtt mennek pokolba.
Szöllős, Doba, Vásárhely,
Hasra csett Devecser.

Az epika termékei aránytalanul kevesebbek. Összesen hat románcot és balladát ismernek, ezek közül csak egy nincsen még leköszölve. A dallamok egyhangúab-
bak, kevesebb színczéssel, látszik, hogy a megrázó tartalom dominál.

Zúgnak a harangok, kire harangoznak? Az ön kedve-
Lehetetlen volna, Hogy ez igaz volna, Hogyha nem hi-

-sere, ki meghalt a börtönben
- szí el, kérdje meg az ácsoktól!

2. „Ácsaim, ácsaim, hát ti mit csináltok?“
„Koporsót csinálunk az ön kedvesének!“
„Lehetetlen volna, hogy az igaz volna!“
„Hogyha nem hiszi el, menjen a kovácshoz!“
3. „Kovácsim, kovácsim, hát ti mit csináltok?“
„Szegeket csinálunk az ön kedvesének.“
„Lehetetlen volna, hogy az igaz volna!“
„Hogyha nem hiszi el, menjen a lányokhoz!“
4. „Lányaim, lányaim, hát ti mit csináltok?“
„Koszorút csinálunk az ön kedvesének.“
„Lehetetlen volna, hogy az igaz volna!“
„Hogyha nem hiszi el, menjen a szobába!“
5. Bemegy a szobába, ráborul az ágyra,
Előveszi kését, átszúrja a szívét.
„Szívem a szíveddel, vérem a véreddel,
Folyjon egy patakban, minden testrészeddel.“

Bár a versben az „ön“ nagyon gyanus keletkezésűvé teszi, a költeményben két olyan népies, szálló gondolattal találkozunk, mely egyebütt is előfordul a népnél. Az egyikkel egy vásáron áruktól hűsvéti passiójátékban találkozunk,⁸⁶ melyben Szűz Mária műhelyről-műhelyre jár s kérdezi, nem hallottak-e a fiáról? A kovácsok felelik: éppen szegeket kovácsolunk, melyekkel felfeszítik; az ácsok keresztjét ácsolják, a szíjgyártók ostort készítenek, a csész éppen tövist szed a kosarába stb.

A másik, a síron túl is hűséges összetartás kifejezése, mely a székely balladákban is többször előfordul. Így a Kádár Kata,⁸⁷ Gyöngyvári Katica⁸⁸ stb. költeményekben.

2. A Molnár Anna⁸⁹ balladáját is ismerik. E ballada lelőhelye érdekes és jellemző, mert szintén oly vidékről való, mely régen székely őrség területe volt. A balladában a cselekmény előzménye nincsen elmondva, az erdőben való lepihe-

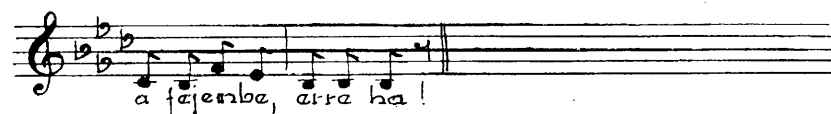
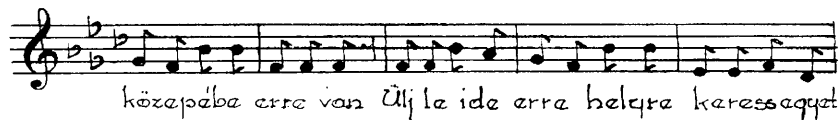
⁸⁶ Religio 1845. évfolyam, I. rész, 551. l., Zalka Jánostól.

⁸⁷ Npk. Gy. III. 102. l.

⁸⁸ Ethnogr. 1910. évf., 269. l.

⁸⁹ Ethnographia 1924. Szövegét eddig hűsz helyről jegyezték le, dallamát is többször közölték, de sem a szöveg, sem a közölt, sem a Néprajzi Múzeum nyolc fonografált lemezén nem talákoztunk e dallammal és szöveggel.

néssel kezdődik. Érdekes sűrű refrénje, mely az eddigi feljegyzésekben hiányzik, s mely bizonyos monoton dallamot involvál.

2. Addig keres a fejébe, erre ha,
Míg elaludt az ölébe, erre ha,
Előveszi a pallosát,
Ketté vágja a katonát, erre ha.
3. Felöltözött ruhájába, erre ha,
Felugrott a paripára, erre ha,
Bevágatott falujába,
Bíró gazda udvarába, erre ha.
4. „Jó nap, jó nap, bíró gazda“, erre ha,
„Adjon Isten, jó katona“, erre ha,
„Adjon Isten, bíró gazda“,
Fogadj Isten, bíró gazda, erre ha.
5. „Adjon szállást, bíró gazda“, erre ha,
„Nem adhatok, jó katona“, erre ha,
Mert nincs nékem feleségem,
Ki vacsorát főzzön nékem, erre ha.
6. „Nem kell nékem, jó vacsorád, erre ha,
Csak kell nékem, meleg szobád, erre ha,
Meleg szobád, vetett ágyad,
Hadd pihenjem ki magamat, erre ha.
7. Menj el borért, bíró gazda“, erre ha,
„Nem mehetek, jó katona, erre ha,
Mert nincs nékem költő pénzem,
De van nékem sok gyermekem“, erre ha.
8. „Nem kell nékem, költő pénzed, erre ha,
Van én nékem, költő pénzem, erre ha,
„Kétszáz forint a zsebembe,
Harmadik a nyereg fejbe“, erre ha.
9. Elmegy borért bíró gazda, erre ha,
Leszáll lóról a katona, erre ha,
Kigombolja a dolmányát,
Megszoptatja kicsi fiát, erre ha.
10. Megjött borral bíró gazda, erre ha,
Fut elébe kicsi fia, erre ha,
„Édes apám, kedves apám,
Ez volt az én édes anyám“, erre ha.

11. „Szedte, vette rongyos kölyke, erre ha,
Mi jut néked az cszedbe, erre ha,
Nem katona a te anyád,
Bujdosó lett a te anyád”, erre ha.

Harmadik balladája a palóc eredetű Szücs Marcsa,* mely itten érdekes folklórésztkus változáson ment át.

2. Szegény Szücs Marcsa is, oda indult volna,
Ha a csillagos ég be nem borult volna.
3. Beborult, beborult, be is fellegezett,
Szegény Szücs Marcsának szomorú este lett.
4. Széles a Balaton, úgy hányja a vizet,
Szegény Szücs Marcsára most hányják a földet.
5. Hányjátok, hányjátok, nem esik túlúlra, (?)
Minden hajadon kis lány vigyázzon magára.
6. Vigyázzon magára, a mostani világba,
Hogy el ne temesse a maga babája.

Ebben a gyilkosságot a Balatonba lokalizálják. Elmesélték, hogy a szeretője ölte meg, a Balatonba dobta, de a hullámok kivetették. Valószínű, hogy a ballada átalakulását a Sír a kislány a Balaton partján... kezdetű dal befolyásolta.

Ismerik a „Sági bíróné“-t is s mivel a Ság-hegy és a sági községek közel esnek ide, a halálratáncoltatást is ide lokalizálták. A ballada számos feljegyzései közt báró Nyáryé a legtekéletesebb Mihály Gergéről,⁹⁰ s a cselekmény színhelye is inkább ott keresendő (Ipolság). A somlóvidéki dallamot pedig a Néprajzi Múzeum lemezein⁹¹ is megtaláljuk.

A gyermekgyilkos Szabó Vilma⁹² balladáját is ismerik ugyanolyan szöveggel, mint már egy göcseji változattól ismeretes.

A „Jó reggelt te barna lány“-t (Eprészleány) csaknem ugyanarra a dallamra éneklék, mint a zetelakaiak (Údvarhely m.) és a Kövesdiek (Borsod), a fonografált lemezeken 1—1 versszak van csupán feljegyezve.⁹³ Az Ethnographiában⁹⁴ leközölt csóri (Fehér m.) képmutogató ének („Ebben az erdőben“) legközelebb áll a somlói szöveghez. Amott 10, itten pedig 14 szakot énekelnek. A somlói szövegben a leány fokozódó szenvedélye jobban kidomborodik, az utolsó versszakban már nincsen párszéd, hanem teljesen objektíve értesülünk a balladaszerű, tragikus kimenetelről. Mint rendesen, itt is elmesélték a tartalmát: Egy leány beleszeret egy vadászba s ezt besúgták apjának. Apja próbára akarta tenni, felöltözködött vadásznak s távolról beszélt leányával s mikor látta, hogy igaz, megismertette magát vele s leányát agyonlőtte.

Történelmi tárgyú énekeik nincsenek. Pedig mind a török korban, mind a kuruc-labanc világban Somló várának is volt szerepe. A francia háborúk sem oly távol zajlottak le, — mégis semmi nyomuk a költészetben, sőt a 48-as évekből csak a Kossuth-dal dallama maradt fenn egy kortesnótában. A világháború nyoma is

* Legbehatóbban Vikár foglalkozott vele. Ethnogr. 1905. Dallama eltér a Néprajzi Múzeumban található fonografált lemezek dallamától és az Ethnographia 1905. évf., 288. lapján leközölt dallamtól.

⁹⁰ Ethnographia 1910. 238. l.

⁹¹ Néprajzi Múzeum, 36. lemez, Somogy-Szobb (Vikár gyűjtése).

⁹² Legtekéletesbben Kanyaró jegyezte le, Szabolcsból, Gyűjt. I. 224. l., hol Berek Náni néven szerepel.

⁹³ Néprajzi Múzeum, fonografált lemez, 236. és 378. sz.

⁹⁴ Ethnographia 1926. 193. l.

csak lírai dalokban bukkan fel. (Csaknem valamennyi, az Ethn. 1921. évf. 61. 1. közöltekét éneklük.) Oka ennek talán az, hogy az epikai költemények több kompozíciót és körültekintést igényelnek, mint az egyszerűbb, lírai dalok.

Rendszeres mesegyűjtést nem végeztem, de természetesen érdeklődtem meséik iránt. E vidéken 20 olyan mesét ismernek, melyet megtalálunk Berze Nagy gyűjteményében — köztük 16 Bcsenyőtelekről lejegyezve —, természetesen más helyt is előfordulnak (Népk. Gy. IX. köt.). Ezek a következők: 1. Este, Éjfél meg Hajnal. 2. A feneketlen kút. 3. A tetejetlen fazék. 4. A kis kondás. 5. Csinos Agrágyi. 6. Az aranyköles. 7. Hamupipóke. 8. Miska meg Juliska. 9. A zöldszakállú király. 10. Hajnal János. 11. A két holló. 12. A libapásztorból lett királyné. 13. Gyöngyharmat János. 14. Borsszem Jankó. 15. A szerencsés hetedik. 16. A kis kondás három malaca. 17. Baka Jancsi. 18. A bátor katona. 19. Dani János. 20. Krisztus meg a cigány. Legendáik azonosak az Ethn. 1909. 165. és 241. 1. legendákkal: 1. Krisztus, Szent Péter és a sült lúd. 2. Krisztus és Szent Péter a víz mentén. 3. Krisztus és az ökrös gazda. 4. A megbüntetett nagyravagyás. 5. A keményszívű gazda és büntetése. 6. Krisztus, Szent Péter és a cseresznye.

Valószínű német eredetű a következő: Mikor Krisztus urunkat ellenségei üldözték, egy nyárfa alá menekült, de ez nem rejtette el, ellenben a fenyőfa elrejtette. Azért megbüntette előbbi azzal, hogy minduntalan féljen, remegjen, reszkeszen; a fenyőt megjutalmazta, hogy galyai a földig érjenek.⁹⁵

A Három udvarló⁹⁶ egyik kaszárnya ízű változatát is ismerik. Egy gazdag kereskedőnek volt egy leánya. Ennek udvarolt egy kapitány és két hadnagy. Mivel szabadulni akart tőlük, kérte a kapitányt, menjen este pont 11 órakor a temetőbe s feküdjék ott egy előre kijelölt nyílt sír koporsójába, mutassa ki ezzel bátorságát. Az egyik hadnagyot kérte, menjen pontosan 12-kor a temetőbe, üljön egy kijelölt nyílt sír koporsójára s törjön neki ott egy zsák diót. A harmadik udvarlónak (2. hadnagy) meghagyta, menjen lepedőbe burkolva, pontosan 12 órakor, egy égő szál gyertyával a kijelölt sírhoz (melyben a kapitány feküdt s a hadnagy a koporsón diót tört). A gyertyát vivőtől a diót törő annyira megijedt, kísértetnek vélvén, hogy felugrott és elszaladt. De a gyertyát vivő is azt hitte, hogy kísértet ugrott ki a sírből s elmenekült. A koporsóban fekvő kapitány, aki eddig nem mert megmozdulni, mert hallotta, hogy kísértet kopog a koporsóján, most szintén elfutott. Másnap mindhárman „frázt” kaptak. Hívták az ezredorvost, aki különösnek találta, hogy egy éjjel három tisztet tört ki ugyanaz a betegség, kutatta, vallatta őket s így megtudták, hogy egymástól ijedtek meg. Erre aztán bosszút forraltak a leány ellen. Egy csizmadialegényt felöltöztettek generálisnak s elvették vele a leányt. Csak a lakodalom után tudta meg a leány, milyen durva, közönséges ember vette el, aki hamarosan a hozományát is elitta, de akkor már késő volt. Így bosszulták meg magukat a póruljárt udvarlók.

Relković Davorka.

⁹⁵ *Stifter*: Studien, Der Hochwald, 191. 1.

⁹⁶ Ethnogr. 1908. évf. 272. 1. Heller rámutat az idegen forrásokra, s a hazai változatokra, és Ethnogr. 1927. évf., 209. és 210. 1. Solymossy a legújabb kutatás eredményeit összegezi (jegyzet).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

„Néha az ördögnek is kell gyertyát gyújtani“ magyar változatai.

Még *Katona* Lajos közölte e folyóirat hasábjain (XVIII, 170. l.) az angol dömés *Bromyard* († 1481) „Summa praedicantium“ c. nagy gyűjteményének 1586-i velencei kiadásából (l. k. 49. lev. 2. h.) azt az épületes latin példabeszédet, mely az eddigi ismereteink szerint a fenti szólás magyaroszatának legrégebbi irodalmi emléke. *Kertész* Manó a „Szokásmondások“ c. becses munkájában aztán magyarra fordította *Bromyard* nagy népszerűségre kapott csinos példabeszédét (Bp. 1922, 102. l.), felsorolva egyszersmind e nálunk is megtelepedett szólásnak népünk ajkáról lejegyzett következő változatait: *Az ördögnek is kö eccé gyertyát gyújtani* (Bajmok, Bács m. Nyr. 7:520.). *Gyujts az ördögnek gyertyát: tedd meg, ha nem is kedvedre való* (Baja, Nyr. 30:441.). *Az ördögnek is lámpást kell tartani.* (Szatmár m. Nyr. 9:134.). *Az ördögnek is mécszet kell tartani* (Nyr. 27:94.). Ezt az összefoglalást kiegészíthetjük közmondásgyűjteményeink alábbi adásaival, amelyek viszont szólásunk köznyelvi elterjedtségét igazolják: *Dugonics* András: *Magyar Példabeszédek és Jeles Mondások.* Szeged, 1820. I. 9. l. *Néha az ördögnek is gyertyát kell nyújtani.* II. 10. l.: *Néha az ördögnek is gyertyát gyujtanak.* *Ballagi* Mór: *Magyar Példabeszédek.* Szarvas 1850., 5808 sz.: *Az ördögnek is ke'l néha gyertyát gyujtani.* *Erdélyi* János: *Magyar közmondások könyve.* Pest, 1851. 6062. sz.: *Ördögnek is kell gyertyát gyújtani.* *Fülöp* Alajos: *Aksziómák.* Gyulafehérvár 1888. 206. l.: *Még az ördögnek is olykor gyertyát kell gyujtanunk.* *Margalits* Ede: *Magyar közmon-*

dások. Budapest, 1896. 595. l.: *Az ördögnek is kell gyertyát gyújtani.*

A szólás népyelvi és köznyelvi eleven életéhez tehát kétség nem férhet. Eddig azonban még nem esett szó arról, vajjon a szólást magyarosító *Bromyard*-féle elbeszélésnek van-e valami nyoma irodalmunkban. Amennyire a teljesen felkutatatlan adomák és anekdotairódalmunk járatlan útvesztőiben tájékozódnom lehetett, valóban itt is akadtam egy-két érdekes és figyelemre méltó adatra, ami a szólás magyar elterjedtségének megértéséhez vezethet közelebb. A legelső hely, ahol *Bromyard* elbeszélését magyarul olvashatjuk, *Kónyi* Jánosnak „A mindenkor nevető Democritus“^a (1784). Ennek az 1815-i hatodik kiadásából (l. 61. sz.) másoltam le a következő adomát:

„Egy vén Aszszony ment ajtatoskodni a Szent Mihály oltárához. Azomban meggyújt két kis viasz gyertyát, az egyiket Sz. Mihály elibe, a másikat pedig az ördög eleibe ragasztotta, a ki Sz. Mihálynak lába alatt volt. A Pap azon talált el menni ezt meglátván, mondja a vén aszszonynak: Anyós! mit csinál kend, hát nem látja-e, hogy az ördög, a kinck eleibe az egyik viasz gyertyát ragasztotta? Hagyján, Uram, felele a banya, azt hallottam, hogy jó mindenütt jóakarókat szerezni, mert nem tudja az ember, hogy hová megy.“

Kónyi elbeszélése és *Bromyard* példabeszéde között az eltérés csupán az, hogy valamennyi későbbi változat mintájául szolgáló latin textus szereplője egy itáliai ember s benne Sz. Mihály nevéről még nem esik szó. A megokolás is más, terjedelmesebb és világosabb: „Non propter infidelitatem, sicut tu credis, haec facio; sed unam (candelam) pono ante Deum amore, ut mihi bene faciat; aliam ante diabolum, ne mihi

noceat.“ Nyilvánvaló azonban, hogy Kónyi, aki különben semmivel nem adja jelét a szólás ismeretének, nem hallo-másból jegyezte le elbeszélését, hanem valahonnan átvette. Egy más alkalomra tartom fenn annak behatőbb kimutatá-sát, hogy a Kónyi két kötetében össze-foglalt 393 adoma és anekdota több, mint háromnegyed részének, úgyszintén Andrád Sámuel sokszor emlegetett gyűjteménye tetemes felének eredeti-jét majdnem szószerinti szövegben meg-találjuk Friedrich Nicolai berlini könyv-kereskedő (álnéven Simon Ratzeberger) tízkötetes „Vade Mecum“ (Berlin 1767—1782) című nagy gyűjteményében, ahol a Kónyinak mintául szolgált elbeszélés „Einfalt eines Bauerweibes“ címen (I. k. CVIII. sz. 92. l.) a következőképen hangzik:

„Ein Bauerweib gieng zur Messe, und nahm zwey Wachskerzen mit. Die eine steckte sie an das Gemähld des Heiligen Michaelis, und die andere an das Bildniss des Teufels, welches zu seinen Füßen abgemahlet ist. Ein Mönch, welcher dieses sahe, fragte sie, was sie da mache, und warum sie dem Teufel eine Wachskerze gebe. Man muss sich, antwortete sie, allenthalben gute Freunde machen; denn man weiss nicht, wo man sich noch antreffen kann.“

A mondatról mondatra feltűnő meg-egyezés, amely Kónyi és a Vade Mecum elbeszélésében mutatkozik, alig hagy kétséget a kettő közti szoros összefü-gésről. Az mindenesetre bizonyos, hogy Kónyi hozzánk az elbeszélés német vál-tozatát hozta át, amelynek alapszövege „Der dem Tüfel ein Liecht uffzunt“ cí-men (1522) teljesen hasonló előadásban Joh. Pauli „Schimpf und Ernst“-jének 94. elbeszélésében olvasható (J. Bolte kiadása, Berlin, 1924. I. k.) s amelyet 1554-ben Hans Sachs „Der Paur zunt dem Teuffel ein Licht“ címen dramati-zált is volt (Fab. 6, 116, 911. sz.). Nem lehetetlen, hogy Szirmay Antal latin el-beszélése, amelynek élén olvassuk elő-ször a szólás magyar irodalmi formáját, Kónyi ismeretén alapszik. A „Hungaria in parabolis“ 2. kiadásából (Budae 1807. p. 153—154.) ide iktatjuk ezt az egé-szen eredeti fogalmazást is:

„Az ördögnek is kell gyertyát gyuj-

tani. Reipsa accidit cum prima statim Hungarorum ad fidem Christianam con- uersione: quod annosa quaedam mulier ante imaginem S. Michaelis Archangeli Principem Daemoniorum calcantis nnum cereum eleuatius ante ipsam effigiem Archangeli, alium inferius ante faciem ipsius Cacodaemonis accenderit, cumque sacer Curio ignorantiae mulieris id attri- buens, hunc esse inquinatum spiritum, nequissimum generis humani inimicum ipsi exponeret; huius etiam gratiam aucupandum esse, vetula reposuit, cum iuxta concionem Parochi: *multi vocati, pauci vero electi*, adeoque res in incerto posita sit, miser mortalis quorsum sit deuenturus?“

Ezt az elbeszélést látjuk viszont Tóth Béla „Magyar anekdotakincs“-ében (3. kiad. 1906. II. k. 14. l.), aki szintén meg- tartotta Szirmaynak a történetet a po- gány magyarság idejébe loklizáló ere- deti leleményét.

Még egy érdekes példáját találjuk e nálunk is, éppúgy, mint más népeknél, teljesen otthonossá vált szólás egészen eredeti magyar megfejtésének. „Ez a köz mondás a gyertya táncból vette eredetét“ — állapítja meg róla Dugo- nics (II. 10. l.) s magyarázatul mind- járt hozzáfűzi Apor Péter „Metamor- phosis Transylvaniae“-jából a gyertyás- tánc leírását. Az összefüggést a szólás és a gyertyástánc között nem világítja meg, a gondolatot nem fejti ki, s bár a kapcsolat egy kissé erőltetettnek is látszik, megérthető az erkölcsi vontko- zás, amely Dugonicsnak eszébe juttatta e morális szempontból kétes tartalmú szólás eredetére ráerőszakolt régi ma- gyar gyertyástáncot. Találmányával az- tán Dugonics nem maradt magára: Vas Gereben átvette tőle (Neveünk! Pest, 1856. I.² 215. l. ÖM. X. k. 335. l.) s igyekezett némiképen elfogadhatóbbá tenni azzal a hozzáadással, hogy mikor a táncot kezdő két ifjú csalogatására az egész társaság a mulatságba keveredett, még az öregeket sem véve ki, akkor szokták mondani, hogy az ördögnek is gyertyát kell gyujtani.

Ez a szólás megvan a franciában is „Il faut savoir mettre une chandelle devant le diable“ formában s ugyanott a Bromyard-féle elbeszélést is több he- lyeen olvashatjuk (Henri Estienne: Apo-

logic pour Hérodote. A la Haye 1735. II. 257., 1879. II. 325. — Nouveaux contes a rire et aventures plaisantes. Cologne 1702. 130.). Az utóbbinak nagy népszerűségéhez az európai irodalmakban sok és érdekes adatot lehet találni a „Zeitschrift für Volkskunde”-ban (XXV. 300.) és J. Bolte fentidézett kiadása II. kötetének (282. l.) jegyzetében, amelyeket igen jellemzően egészítenek ki az itt felsorolt magyar változatok.

(Kolozsvár.)

György Lajos.

Pestvármegye 1796-ban megrendszabályozza a pásztorokat.

A XVIII. század végén a „közbátor-ság” országszerte annyira megromlott, hogy „a’ Hazának majd minden, de ki-vált a’ Tolvajok’ tsapasaitúl súlyos-sabban érdekelt Megyéi” a királyhoz folyamodtak orvoslásért. A király nem késlekedett, hanem „az Ország-nak minden részeiből bizonyos érde-meikrül jeles Személyeket kegyessen öszve-hívni méltóztatott”, akik is a tanácskozás eredményeképen egy „ket-tős fundamentomon épült” jeles munkát terjesztettek öfelsége elé. A király a munkát fölött „végső Határozást té-vén”, a rendelet a magyar helytartó-tanács útján a megyéknek megküldöz-tett. E rendelet volt alapja annak a sza-bályozásnak, mely „A’ Tolvajoknak és más Rossz-embereknek megzabolázására tzelőző Rend-Tartás” cím alatt „Tekin-tetes Nemes Pest, Pilis, És ’Sólt törvé-nyessen egyben-kaptsolt Vármegyéknek Köz-Gyűlésébül” 1796-ban nyomtatásban is megjelent. [1—43 + I—X. nagy ívrétű szöveg; hely és név nélkül!]

A rendtartás mindenekelőtt leszö-gezi, hogy a szabályozásra a főokot az „el-hatalmazott Marha-lopás” szolgál-tatta, miért is az volt a cél, hogy „a’ Tolvajok’ lappangása, és a’ lopott Jó-szágnak el-rejtése, ha nem lehetet-lenné, legalább — — — nehézzé tétes-sen”. Ehez képest szigorú rendelkezet tesz „A’ Pásztorok eránt” — „Az ide-geen Munkások eránt” — „A’ távúlabb helyheztetett Kortsmák, és Majorok eránt” — „A’ Marha-Tartás, és El-adás eránt” — „Az Idegenek’ Szállása, és bé-fogadása eránt” — „Az Or-Gazdák’

és Tolvajok’ Fel-adása eránt” — „A’ nyers Bőrökkel való Kereskedés eránt” — „A’ Kupetzkedés eránt” — „A’ Ló-Tartásrúl” — „Nomtatásra lett Szegő-dés eránt” — „Marhának Lopás, vagy Tévelyedés által lett el-veszése’ ese-térül” — „A’ Pásztorok’ kötelesség-rúl” — „A’ Mészárosokrúl” — „A’ Tzigányokrúl” — „A’ Zsidókrúl” — „A’ Révekrúl” — „Azokrúl, kiknek Passusra szükségek vagyon, és a’ kik Passust adhatnak” — „Az Helységek’ Elő-Járói kötelességérül” — „A’ Hely-ségek Hadnagyirúl, és Gondviselőirúl: nem különben azoknak kötelességérül” — „A’ Mezei Commissáriusokrúl, azok-nak Kötelességérül” — „Az üldöző Katonákrúl, és azoknak Kötelesség-rúl”. — Az utolsó szakasz pedig a „Szolga-Bírák Utasítását fog-lallya magában”.

*

Minthogy Pest vármegyének ezidő-tájt még rengeteg legeltetőpusztája van, a vármegyei rendtartás legtöbb paragrafusa a szilajkódó pásztorok megfékezésére irányul. De csak az Alföldre eső járásokban, mert pl. a hegyes-völgyes pilisi járásban „a’ hol sem Puszták, sem kinnlakó Pásztorok nem találtatnak; de a’ Tsavargók’ lap-pangásának nehézsége miatt, a’ gonosz-ság sem tenyészett annyira; a’ Tolva-jok’ megzabolázására, olly hathatós erő nem kívántatik, mint a’ Dunán in-nend lévő Járásokban”. A valósággal korfestő erejű rendtartásból mutatvá-nyul — mai helyesírással — a második szakaszt közöljük, mely szól a pászt-rok kötelességéről.

„1. Aki pásztornak akar szegődni, tartozik előbbi urátúl magának elbo-csájtó levelet szerezni, mert anélkül meg nem fogadóhatik, kivévén, ha azelőtt nem pásztorokodott, mely eset-ben elegendő, ha jámborságáru a hely-ség előjáróinak bizonyítását előadhatja.

2. Konvenciók levelét, melynek adá-sára a gazdák köteleztettek, úgyszin-tén a gondviselésére bízott marhának lajstromát mindenkor cserényénél, gúnyójánál, vagy ahol másutt szállása vagyon, tartsa avégett, hogy akármikor érkezik a cirkáló, azt annak kezében adhassa és megbizonyíthassa, hogy

sem bojtárjai mellett idegen csavargó, sem marhái között idegen marha nem találtasson.

3. Ha marhája közé idegen marha tévelyedne, azt a közelebb fekvő helység előjáróinak feladni tartozik, különben, ha ennek elmulasztása ellene kiszül, mint orgazda, úgy fog büntetődni.

4. Bojtárt azon gazda híre nélkül, akitül konvenciósi levele vagyon, sem el nem ereszthet, sem nem fogadhat, ha pedig valamely bojtárját híradással eleresztette és helyette mást fogadott, az eleresztettet a konvenciósi levélből töröltesse ki, a fogadottat pedig írassa be és ez által a církálás alkalmatosságával történhető tévelyedéseket, melyek bajt hozhatnának reája, előzze meg.

5. Elszökvéen valamelyik bojtárjai közül, szökését minden időmulasztás nélkül jelentse meg a gazdaságnak, mind azért, hogy a konvenciósi levélből kitörültethessen, mind pedig, hogy ha valamely kárt tett, vagy magát gyanússá tette: felkeresése és nyomozása végett az illető felsőség előtt lépések tétethessenek.

6. Bojtárjait kóborolni ne engedje, de maga se kóboroljon; különben, ha církálás alkalmatosságával a jószágnál, vagy ő, vagy valamelyik bojtárja nem találtatna, járhatja felől kérdésre fog vonatni és ha helyes foglalatosságát meg nem bizonyíthatná, mint gyanús, úgy fog büntetődni.

7. Hogy a kereskedés örvével gyakori szokott lopások és lopott marháknak eliktatásai meggátoltassanak, egyszersmind pedig a gazdák kára is bizonyosabban megelőztessen, valamint a pásztornak, úgy a bojtároknak is a gazdaság híre és passusa nélkül tulajdon marhájokat eladni szabad nem leszen.

Ezen rendelkezésnek általhágásáért mind az eladó, mind pedig a vevő érdemeihez és a környülállásokhoz képest árestommal, veréssel, ha pedig a vétkes fél nemes személy volna, fiscalis actio mellett pénzbeli, vagy más szenvedéssel fog büntetődni.

A passusban nyilván kitétesen a pásztor által megjelentett eladó Marhának mind száma és neme, mind pedig esméretesebb jegye.

Megjelentvén a pásztor gazdájának eladó szándékát, ez tőle a passust meg nem tagadhatja, azon két esetet kivéven, ha tudniillik az eladás által a pásztor értéke egészen megfogyatkozna, következésképpen a gazdának abban helyheztetett bátorsága veszedelmében jutna, vagy pedig, ha a pásztor lopott marhának szándékozott eladásáról az által gyanúban esne: hogy olyan marhát kívánna eladni, mely tulajdonai között: a gulya, nyáj, vagy ménes lajstromában feljegyezve nem található.

Aki ezen két eseten kívül pásztorának passust nem adna, az az eladás gátolásából származott kárát pásztorának megtéríteni köteles leszen, melyre a vármegye által is kényszeríttetni fog.

Ahol a baromnak, ménesnek, vagy nyájnak több gazdája vagyon, ott a pásztor által kívánt passust és engedelmet az első gazda, vagy ahol az előjárók vállalták magokra az efféle közjószág főgondviselését, azok fogják kiadni.

Egyéberánt pedig az adásvételben a pásztorok mindazokat teljesíteni tartoznak, melyre az egyéb tulajdonosok köteleztettek, azzal az egy változással, hogy újjonnan szerzett marhájokat egyedül gazdájoknak, vagy aki ennek köteleességét viseli, tartoznak feladni és azok által a marhalajstromban beíratatni.

8. Elestt marhának, juhának, sertvéznek húsát bérül kialakni szabad nem leszen, mind azért, hogy az efféle döghússal való élés, veszedelmes következései miatt anélkül is tilalmas, mind pedig mivel az efféle alku által palást és alkalmatosság nyújtatik a gulyának, nyájnak dögszine alatt való vesztegetésére és dögszine veszedelmében szántsándékkal való ejtésére.

9. Közönséges és nagy dögleletesség esetén kívül, vagy a gazdaság, vagy pedig a helység részéről levő valamely meghitt személy jelenléte nélkül az elestt marhát, sertvést, juhot a pásztornak megnyúzni szabad nem leszen: ha ellenkezőt cselekszik, a gazdaság panaszára mint tolvajságról gyanús, úgy fog tekintetni, megnyúzatván a döggel, kivált, ha rothasztó nyavalyában esett el, annak teste jó mélyen temet-

tessen a földbe, hogy nyavalyája a többi marhára ne tenyesszen.

10. Tapasztalásból bizonyos az, hogy azon pásztorok, kik a dög által elesett marháról bőrrel szoktak számolni, gazdájokat gyakran az elsikkasztott marhákért is bőrrel elégítsék ki és e végett a gazda billyegében levő nyers, készítetlen bőrtököt vagy zsidótúl, vagy mészárostúl vásároljanak, akinck sokszor az általok elsikkasztott marhát oly feltétellel adják el, hogy annak bőre visszaszolgáltasson, mellyel azután gazdájokat kielégítik.

Ennek megelőzésére nézve tehát pásztorok nyers bőrt gazdája tudta és engedelmé nélkül vásárolni, vagy eladni az orgazdákra szolgáló büntetés alatt keményen és általjában tilalmaztatik. Emellett a marhatartó gazdáknak az is javasoltatik, hogy történhető megcsalattatásoknak bizonyosabb el távoztatása végett azon bőrtöknek fűleit, melyekkel a pásztor már számolt, vágják le, hogy többé számban ne jöhessen.

11. A számosabb paripáknak tartása leginkább szolgáltván módot a lopásra, minden ebben lehető visszavételnek megzabolázása végett rendeltek, hogy 200 darabból álló gulya mellett egy nyerges lónál többet tartani szabad ne legyen, ezen számot meghaladó gulya mellett pedig, valamint a ménések mellett is lehet ugyan a szükséghez képest több paripákat is tartani, de nem a pásztor tetszése, hanem a gazdaság határozása szerint. Ezen kívül, mivel a nyerges ló egyedül az őrizet alatt lévő gulya és ménés védelmére volna megengedve, azon köborolni tilalmas leszen és ha pásztor járásán kívül lovagolni tapasztaltatik, ha csak járatjának helyes okát passus által vagy más külföldben meg nem bizonyítja, úgy fog tekintetni és büntetődni, mint akármely más gyanus csavargó.

12. Pásztorok nagyobb üstöt, vagy vasfazékat tartani, mint amely maga és cselédjeinek képes szükségére (!) elegendő, a pásztor feleségének pedig és atyjafiainak faggyúval, gyertyával és szappannal kereskedni, vagy efeléket azoktól vásárolni, ha csak szerzése a

helybeli felsőség előtt meg nem állítatott, confiscatio büntetése alatt tilalmaztatik.

13. Ha a pásztor szolgálni megszűnik, saját marhái számáról és minéműségéről gazdájától bizonyítólevelet vegyen és azt, ha ugyan ismét szolgálatba állana, új gazdájának, ha pedig a pásztorság elhagyásával valamely helységben venné lakását, a helybeli előjáróknak adja által és protocolláltassa.

Ezen cikkely egyébaránt a bojtárookra is kiterjesztetik, azzal a hozzáadással, hogy még a bojtár szolgálatban vagyon, annak marhájáról mind a gazdaság, mind pedig a cirkálók előtt a gulyás tartozik felelni."

Közli: Madarassy László.

Éltrekelte szobrok.

Az Ethnographia XXXVIII. k. 43. lapján Tolnai Vilmos irt ezen a címen egy kis közleményt, melyben azt a szerinte világszerte elterjedt tréfás mendemondát teszi szová, hogy bizonyos szobrok megelevenednek és valamilyen működést végeznek, ha meghallják a déli harangszót vagy az éjféle óraütést. Egy külföldi és két hazai vonatkozású példával megvilágított cikkének a végén azon nézetét fejezi ki, hogy „érdekes volna ennek a tréfának régebbi nyomait és esetleges más hazai előfordulását kideríteni." Ez késztet rá, hogy elmondjam azt a keveset, amit tudok róla.

A régiségből nem ismerem a fentebb említett tréfalkozást. De Szegeden már többször hallottam mását emlegetni néhány kartársamtól, legelőször 1913-ban, midőn állandó lakosul odakerültem. És egészen természetesen tartom, hogy éppen itt szereztem róla tudomást, mert hiszen a helyi körülmények rendkívül kedveznek létrejöttének. Szegednek méltán híres Széchenyi-terét u. i. öt szép szobor díszíti: Széchenyi, Vásárhelyi, Deák, Tisza Lajos álló és II. Rákóczi Ferenc lovasszobra. A téglalap alakú gyönyörű tér egyik hosszanti oldalán a tornyos-órás városháza helyezkedik el s így valóban kevesre sem lehetne alkalmasabb helyet találni arra nézve, hogy az óraütésre,

harangszóra megelevenedő szobroknak bizonyára idegenből származó tréfás mendemondája gyökeret verhessen. És csakugyan, meg is gyökerezett, mert a Széchenyi-tér szobrai, elhelyezkedésüknél fogva, igazán jól *hallhajták* az óraütést. Midőn tehát a városháza karcsú tornyának órája a babonás időt: az éjjelt veri, akkor erre a varázsütésre tüstént meg is elevenedik egyik-másik szobor. *Hallatára* mindjárt fölnyerít Rákóczi kényeskedő érclova; Széchenyi nagy munkatársa, az örökérdemű Vásárhelyi Pál pedig nyomban áhitattal leveszi a kalapját, *mihelyt az óra szavát meghallja*. Viszont — tódítják tovább a tréfaszót a pihentebb eszűek — a szomszédos Klauzál-téren födetlen fővel szónokló Kossuth meg *ugyanakkor* rögtön fölteszi a magáét, mivelhogy ő — lutheránus.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy Szegeden mindez korántsem népi hiedelem, vagy népi tréfa, hanem művelt emberek szokásos mókázása. De más: honnan ismerem a hiszékeny emberek ártatlan rászedését célzó efféle tréfalkozásnak népi, vagy a közlés nyomán legalább is népnek tetsző előfordulását is. Egy tapolcai (Zala m.) följegyzés szerint: „Halápon van e' kúszent, ha 'eghajja [= meghallja] a harangszót, leveszi a kalapját“ (MNy. VIII., 283). De van még egy adatom arra is, hogy nem valaminek (harangszónak v. óraütésnek) a *hallatára* elevenedik meg valamely szobor, hanem valaminek a *látára*. Egy ugyancsak tapolcai följegyzés szerint u. i.: „Sümege van esz szobor, könyvet tart a kezibe, ha zsidót lát, lapoz egyet“ (MNy. IX., 92).

Nem hiszem, hogy olvasóink közül ne tudna még valaki ennek a tréfalkozásnak egyéb hazai, esetleg nemzetiségeink (sejtelmem szerint legkivált a felvidéki és erdélyi szászok vagy a dunántúli németség) körében való meglétéről is.

Szeged.

Csefő Gyula.

A két „Dávidné Soltári“.

Horváth János: „A magyar irodalmi népesség Faluditól Petőfiig“ c. könyvében sajnálattal említi, hogy kéziratos

dalgyűjteményeink némelyike még ismertetve sincs. A *Dávidné Soltári* című XVIII. századi pataki dalgyűjteményről már volt ugyan szó az Ethn. 1914—15. évfolyamában (34., 107., 232. s 148., 154. l.), de arról, hogy kettő is van ilyen Soltári névvel, és hogy a Dávidné személyéhez hogyan fűződik a kettő, illetőleg három dalgyűjtemény, még nem sok szó esett a folklóre művelői előtt.

Pedig Jókai többször is említi Dávidné zoltárait. A „néphumorról“ írt akadémiai székfoglalójában aszonyokat csipkedő versek gyűjteményének, a Rab Rábyban a Dávid szent énekei paródiáinak, a Lőcsei fehér asszonyban bordal-gyűjteménynek mondja, míg a Rákóczi fiának egyik helye után kárhozatba vivő szerelemdalok könyvének képzeljük. Az Eget vivő asszony szívből kártyának állítja a beszélő a Dávidné zoltárait. Mi hát az igazi cbből? Látott-e Jókai ilyen könyvet vagy kéziratot, avagy csak hallomás útján szerzett ilyenről tudomást? És mikor, mióta van ez Dávidné elnevezve? Pedig ilyen van. Van Patakon. A 630. számú kéziratos versgyűjtemény ez, melyben tréfás cím alatt 195 világi dal van. A törzsgyűjtemény (I—CL. sz. a.) a Dávid zoltárainak ellenlábasa: világi dalok, régi énekek, népi versek tömege. Összeírta Daróczy József, 1790 dec. 10-től 1791 ápr. 7-ig. Később még 45 vers került bele, 4 más kéz írásában. (Daróczy székelyudvarhelyi főbíró volt 1797—98-ban.) A gyűjteményben Thaly kiadványaiban is közzölt vers 19, a Varsányi Bokrétájában is meglévők közül 25 szerepel. XVII. századi van benne 75. 15-nek a szerzőjét is kiderítettük. A kottázás fogyatékos zenei képzettségre vall, de mégis fontos a zene fejlődése szempontjából. E kötetet Jankovich is lemásolta. 5+34 = 39 kurucdal van köztük. Van sok népdal is benne. A másik Dávidné Soltáriról még egyetlen szó sem esett. Nem is tudta senki, hogy van. A 307 lapból álló, 240 dalt tartalmazó, viseltet külsője és sokat forgatott dalkötet a debreceni Csokonai-kör tulajdonában van. A címe ez: *Dávidné Soltáriból kiválogatott Énekek*. Íródtak 1814. esztendőben, Méhesi Gyula számára (Méhesi István) Anno 1814. Április.

E 191. leltári számú kötet írója valószínűleg a Szinnyei: Magyar írók 1011. hasábján említett Méhes István. Itt is van törzsananyag (1—140), mely a 30. számig betűrendben van. Az első csoport: a világi nóták csoportja (1—13), a második ebben a Mulató versek csoportja (54—140). Ebben a két részben 14 olyan dal van, amely a pataki Dávidné Soltáriban is megvan. A következő csoport 10, azután 31 dalból áll, melyben már 1827—1828. évszám is van. Az ezután jövő részben újból 31 vers van, majd Csokonai 10 verse olvasható. Az utolsó csoportban újból 15 dal van. Végül ez a megjegyzés áll: „Alul írott adom tudtukra, akiknek illik, hogy már vége a nótáknak.” — Az Irodalmi lexikont tehát helyesbít-hetjük, hogy még egy Dávidné Soltári van.

Azonban a Dávidné személynében még egy pataki kéziratot verses füzet is fűződik, *A Dávidné dudája* 1809-ből (1668. sz.). Ebben a tréfás cím azt mondja, hogy nyomtatásból van leírva. De ez nem igaz. 54 dalt foglal magában, amelyek közt 4 van olyan, amely a patakiban is megvan. Galgóczi Barna találta a család levelesládájában (1908) s adta (1914—5) a főiskolának.

Kérdés, mióta tartja a néphumor Dávidnét a világi dalok patronusának? Bizonyára a Szeneci Zsoltárfordítása után fűződtek ezek Dávid 8 felesége egyikéhez. Alighanem Betsabéhoz. (Vagy Abigaihoz, akiről históriás ének is van?) A Jókai említései a XVIII. századra utalnak. Érdekes és kutatásra méltó tárgya ez is a folklornak.

Gulyás József.

Egy párizsi könyvesboltban.*

A vevő, a francia születésű művelt olvasó, belép a párizsi könyvesboltba.

Újabbán megint többször írtak a lapok Magyarországról. Jól tudja, merre van ez az ország. Ismerősei jártak arra,

* Személynyünket a SZÉPHALOM 1928. évf. 9—10. számából idézzük. A nagyon tanulságos közlésből a magunk tárgykörébe vonatkozó részt emeltük ki. Szerk.

dícsérték Budapestet, a szépen fekvő fővárost, múzeumait és lovasrendőreit. Hallott Petőfiről, Kossuthról, Rákóczi-ról. A magyarok szimpátikus nép, mezőgazdasággal foglalkoznak, de van valami iparuk is; régebben jó bor termett ott, a tokay. A háború után a békeszerződés visszajuttatta a tótoknak, románoknak és szerbeknek a nekik járó területeket, de talán többet, mint kellett volna.

— Szeretném megismerni — mondja a vevő — a mai Magyarországot, a magyar népet, történetét, egy kissé irodalmát és művészetét. Hadd lássam, mik a vágyai, panaszaik, mik azok a híres magyar problémák? Tehát mutassa kérem, milyen kiadásai vannak Franciaúl?

A könyvkereskedő (művelt ember, pár évig a Sorbonneon tanult, kollégái kitűnő bibliografusnak ismerik, a cég katalógusai mintaszerűek):

— Sajnos, semmilyen.

A vevő: De legalább hadd vigyek haza feleségemnek egy szép könyvet a magyar népművészet valamely ágáról, vagy valami érdekes népmese-kiadványt.

— A magyar népművészet, népköltészet, népzene — úgy hallok, gyönyörű dolgok. A magyarok azonban igen rejtőzöttek. Fogalmam sincs, miért. Itt-ott sikerül valamit kilopni, elcsenni tőlük, de a többi annál jobban dugdoszák. Van két kis könyvünk, egyik a népköltészet remekait adja kedves, formás francia fordításban: Jean de Néthy: *Ballades et chansons populaires de la Hongrie* (Paris 1891), a másik a magyar népmesékből ad egy jól összeválogatott, szép gyűjteményt: Michel Klimó: *Contes et légendes de Hongrie* (Paris, 1898, a *Littératures populaires de toutes les nations* sorozatban). Magam is érdeklődtem a népköltészet iránt, úgyhogy nagy utánjárással ástam ki antikvárusoktól e két szép könyvet. Az igazi magyar népzeneről, *Bartókot* és *Kodályt* inspiráló forrásról nincs azonban semmi. Illetőleg *Bartók* és *Kodály* maga adott ki Budapesten egy kis erdélyi gyűjteményt: *Chansons populaires. Les Hongrois de Transylvanie* (Budapest, 1923). Egy magyar vevőm szívességéből jutottam e pom-

pás kiadványhoz, amelyet úgy látszik, csak a budapesti franciáknak árusítanak. Pedig milyen kár! Más népek bezzeg szebbnél-szebb népies kiadásokat vetnének a párisi könyvpiacon — de nincs népzenejük. A magyaroknak van: különös, régi, ízcs zenéjük, dalaik élnek a modern civilizációtól viszonylag szüzen maradt vidékeken, de nem tesznek semmit megismertetése érdekében. Régi zenei emlékeiket nem adják ki. Így vagyunk a népi művészettel is. Sokáig azt hittem, hogy célzatos dolog ez a magyaroknál: nem akarják mintegy profanizálni, idegen kezekben látni ősi népi művészetük emlékeit. De mióta láttam, hogy iparosodni kezdő népművészeti termékeiket szívesen árusítják — amelyeknél sokkal, de sokkal értékesebbek az igazi népi művészetnek például muzeumaikban őrzött darabjai — kezdem nem érteni a dolgot. Hallottam, hogy van egy hatalmas, ötkötetes gyönyörű publikációjuk, amely az egész magyar népi művészetet ismerteti. Persze, magyarul adták ki, nehogy a külföld valahogy megismerje s megtudja, mi van benne. Az a vevőm, aki *Bartók-Kodály* magyar népzenei antológiájával megajándékozott, elhozott nekem egy albumfélélet az erdélyi magyarság művészetéről: *Les Hongrois de Transylvanie: L'art populaire* (Budapest, dátum nélkül). Nagy érdeklődéssel nézegettem a képeket; az előszót is elolvastam, ezt már nehezebb volt megérteni, pedig franciául volt írva (vagy talán éppen ezért). Ezt a szép munkát (a szöveget párisi franciára fordítva) akármelyik francia kiadó kiadta volna, így legfeljebb Budapesten olvassák. Bezzeg a románok százszor ügyesebbek, egymásután adják ki a gazdagabbnál gazdagabb díszmunkákat franciául a román népi és egyházi művészetről, s általában művészetük történetéről, műemlékeikről.

A *könyvkereskedő* végzava:

— Igazán nagyon sajnálom, hogy nem sikerült érdeklődését, kedves vevőm, jobban kielégíteni. De ha inkább a Magyarországgal szomszédos országok vagy szomszédjaival szomszédos országok történelme, mai viszonyai és kultúrája iránt mutatna hasonló jóindulatú figyelmet, akkor bőven szolgálhatok

mindennel. Ez a fal csehszlovák kiadványokkal van tele, ez a fal és a másik fele román publikációkkal (belőlük kb. negyven kötet *Nicolas Jorga* francia nyelvű munkáira esik), e két cseletrnyi könyv mind Lengyelországról szól és ez a fél fal Bulgáriára vonatkozik... Nem parancsol valamit?...*

(Genf.)

Szegedy Lőrinc.

„A csók eredeté”-hez.

Előző számunkban (71. l.-tól) megjelent szerény kis etnológiai tanulmányomra több oldalról érkeztek hozzászólások. Szinte valamennyi az ellen emel kifogást, hogy a csóknak leglényegesebb és tőle fiziológiailag elválaszthatatlan velejáróját: az *erotikumot* nem vettem kellő figyelembe; mert ha ezt a főtényezőt számba vesszük, lehetetlen más megoldásra nem jönnünk. Az ott fejtegetett, egyszerű, vagy mondjuk: ceremoniális *lélekcseré* valóban lehetett egyik differenciálódott mellékformája a csóknak, de bizonyára nem ez volt annak általános kiindulása.

Megvallom, utóbb magam is észrevettem, hogy az erotikum szempontját nem fejtettem ki eléggé. De nem oly értelemben, mint a hozzászólók gondolják. Tanulmányom kitűzött célja az *eredetkérdésnek* tisztázása volt és nem a szokás-gesztus későbbi módosulásainak, fejlődéstörténetének végigkísérése. Az pedig evidens dolog, hogy kezdetle-

* Fenti sorok írójának, sajnós, nagyon is igaza van. De talán egy jobb és életrevalóbb jövő hajnalát jelenti az a legújabb publikáció, amely a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának gondozásában az Egyetemi Nyomda kiadványai között megjelent: *Magyar Népművészet* címen (Budapest, 1928. 240. vagy 4° oldal). Benne az *Ethnographia* és társfolyóirata: az Ertesítő több évtizedes képanyaga (többnyire színes műlapokon) van összegyűjtve és kiegészítve máshonnan is vett szép illusztrációkkal. A kiadvány magyar kísérő szövege tudunkkal a példányok nagy számában külön *francia* szöveggel van pótolva. Csak az most már a teendő s talán az egész vállalkozásban ez a legfontosabb feladat, hogy a példányok oda is kerüljenek a külföldi fővárosok könyvesboltjainak kirakatába.

Szerk.

ges fokon az erotikumnak a szokással kapcsolatban nem lehetett különösebb szerepe. A csókváltás, akár ajk-, akár orrcsók a formája, a lélekcserének nemcsak szimboluma, de valóságos végrehajtása, ez pedig bárminő fejlettségfokon csak egyenlő rangúak között képzelhető. A nő viszont a primitíveknél a férfinak nem párja, hanem rabszolgája, akit rabolt vagy megvásárolt magának és mint egyszerű tulajdonát összes más birtokával: állataival, vagyonával egyenlőnek tekinti. Ez a nő helyzetére vonatkozik. Az erotikum kiváltása viszont amaz ősalapotú fokon a *tánc* feladata és nem a csóké (ezt, mint ott kifejtetem, a pygmeus-népek egyáltalán nem ismerik!). Kezdetleges idegéletük lévén, felébresztésére egész éjjeleket végig kell táncolniuk, míg a mozgás-stimuláns az erotikumot kiérleli bennök. Ez annyira általános tapasztalata az etnológiának, hogy bővebben kitérni rá nem tartottam érdemesnek. (Kifejtését adtam annak idején két értekezésemben: „A lyra és epika eredetéről” és az „Énekesrendek keletkezése”. Ethnogr. 1905—1908. évf., hét közlemény.) Jeleznem kellett volna azonban, hogy az erotikum bekapcsolódása feltétlenül későbbi járulék a már kialakult gesztusüzésében, amely csak akkor lép fel, midőn a nő társadalmi helyzete javulóban van: az előkelők között először jelentkező *hozományos* házassági formák feltüntével. Ez a késői fok hatott azután módosítóan az ősi (lélekcserés) jelentésre, de az eredeti alaptérmet azért meg nem változtathatta.

Egy valaki viszont helyesen mutatott arra, hogy döntő bizonyítékom a lélekcserére oly kevés, hogy e néhány adat nem jogosíthat fel az általánosításra. De van mentségem erre is. Az idevágó etnológiai anyag közkeletű művekben (Tylor, Westermarck, Frazer) össze van állítva s elégnék tartottam felsorolásomban néhány új évrre szorítkoznak. A

Biblia első fejezetén (Világteremtés) kezdve, ahol arról van szó, hogy az Úr Ádámba *lelket lehelt*, Elizeus mondáján át (Királyok k. II. 4. rész, 8. v.), Vergilius Aeneisének IV. én. 684. v. és Cicero: Verres V. 45.-ig s tovább is — a lélekátadás és lélekcseré eseteinek egész sora fel lett volna említhető. Három új adalékot csatolhatok itt is hozzá:

Az orosz népi hősének (bylini) egyikében (Vlagyimir-mondakör) az óriás emberi szörny: Szvjatogor egy ősi sírba temetkezik; ifjabb társa és vérbarátja, Ilia Múrom hasztalan törekszik őt onnan kiásni, nincs elég ereje hozzá. Szvjatogor felszól neki a föld alól: értesse ajkát a sírhant földréséhez, majd azon át ő a maga erős lelkét fogja bajtársába belefújni. Így történik s Ilia háromszor oly erőssé lesz, de még így sem képes a sírt felföldni. A szörny felszólítja: ismételjék meg az erőátadást még egyszer, de Ilia vonakodik; ő embernek így elég erős, az istenekkel pedig nem akar bajba keveredni. Szvjatogor felszól utoljára: „Szerencséd, mert ha a most haldokló lelkemet átvetted volna, azon nyomban meghaltál volna.” (L. Alfr. Rambaud: *La Russie épique*. Paris, 1876. 51. l.) — A Florida-félszigeti szemion-indiánoknál, ha az asszony születés után haldoklik, gyermekét arca fölé tartják, hogy távozó lelkét felvegye magába s vele további életéhez erőt és okosságot nyerjen tőle. (D. G. Brinton: *The Myths of the New World*. New York, 1868. 253.) — A malájok, mint fent láttuk, csak az orrcsókot ismerik (malájcsók); náluk általános a felfogás, hogy a haldokló lelke az orrlyukain távozik belőle (W. Marsden: *The History of Sumatra*. 386. l.) — Európai idevágó anyagot I. Joh. Bolte-nál („Die Sage von der erweckten Scheintoten.” *Zschr. des Vereins für Volksk.* 1910. XX. 2. fejt. 366-tól: „Die romantische Sagenform, Kussmotiv.”).

S. S.

NÉPI SZÖVEGEK.

Szerelmi dalok.

(Hajdunánási gyűjtés.)

1.

Illik a tükör a baótba,
Hajlik a szép jány a szaóra,
Teccik a szíp ján mindennek,
Nemcsak a szereteőjjinek.

Jár az ökör járom után,
Jár a legíny a jány után,
Tanálkozik ojan kis ján,
Maga jár a legíny után.

2.

Lement a nap, felgyött a haód,
Kis angyalom, nincs benne maód,
Hogy én téged szeresselek.
Magamévá tehesselek.

3.

Az a galamb leszallott a búzába,
Még ezelőtt rá se nisztem a jányra,
De mijaóta az a galamb leszallott,
Elszeretném én az egissz világot!

4.

Jaól meggondold kis ján
Elejít, utaójját,
Hogy kivel kötöd be
Két szemed világot.
Nem keőcsön kenyír a',
Hogy vissza(j)adhatnád,
Se nem kárton dunna.
Hogy kifordíthatnád.

5.

Két szárnya van a parti fecskének,
Jobb a jánnak, mint a menyecskének,
Mer a jánnak befonnyák a haját,
Fújja (j)a szél piros pántlikájját.
Menyecskének bekötik a fejit,
Búval ili le egissz íletit.

6.

Elmehecc mán kapum előtt,
Nem vigyázlak, mint ezelőtt.
Még ezelőtt vigyáztalak,
Szívem újjult, ha láttalak

Én is vaótam gyéngé virág,
De meghêrvasztott a világ,
De (j)egy kis ján leszakajtott,
Két karja köszt meghêrvasztott!

Héja, héja, de fent repül,
Még se íl el párja nekül.
Hát én hogy íjkek egyedül,
Kedves raózsám nállad nekül?

7.

Megájjatok, megájjatok
Nánási szíp jányok,
Nem lessz jaó világ tirátok.
Setít lessz a sír feneke,
Zeőd gyp a teteje,
A fejfára rá lessz írva
A hűtlének neve.

8 .

Ritaódon, szegeleten,
Van egy kis ház meszeletlen,
Abban van a szemem fínye,
Bús szívem keserűsige.

Ritaódon nevelkettem,
Jaj de betyár fattyú lettem.
Elfútta a szél a hírem,
Vajon ki szeret mán éngem?!

9.

Kimengyek a temeteőbe,
Beszilek a cseősszel.
Ássa meg az én síromat
Ősszel, hideg ősszel.
Egy hejjibe kettőt ássik,
Mer nem magam jövök,
Hozom az én galambomat,
Mer örökre jövök.

10.

Beteg vagyok, gyógyítani nem lehet,
Fáj a szívem, ki gyógyít meg engemet?
Maj meggyógyít a koporsó deszkájja,
Mikor a hant zuhog az aódalára.

11.

Ősz az üdeő, komorúan fú a szél,
Az én szívem alig érez, alig vér.
Meghalok én, kedves raózsám, úgy
[érezem,
Fáj a szívem, maj kiszakad belőllem.

12.

Sokat kirt az anyám jaóra,
Nem hajtottam a jaó szaóra.
Hajtanék mán, de mán kiső,
Hull a könnyüm, mint az eső.

13.

Szegin vagyok, szeginnek születtem,
Gazdaságot nem igen kerestem,
Mer a balsors barrúl járt mellettem,
Igy lett igazán szegin belőllem.

Gyenge a nád, a riten lehajlik,
Lassan sírok mégis messze hallik.
Azír sírok ojan keserevesen,
Más nyukszik az ágyadon csendesen.

14.

Én Istenem, be meglátogattál,
Kedves szeretőmtől megfosztottál.
Fossz meg Isten szabad ítemtől,
Felejtkeztek kedves szeretőmről.

Homokos a fakaó lovam lába,
Meghalok én raózsám nem sokára,
A síromat ültezd be raózsával,
Fütül valaó fámát rozmaringgal.

Homokos a fakaó lovam lába,
Térgyig jár le a fekete sárba.
Szenveggy lovam, szenveggy a
[hazájír,
Én is szenvedek egyg barna jányír.

Hé(j) vígig fú a szél nagy Nánáson,
Horgya (j)a homokot az úccákon.
Bárcsak a szél sárga homok hejlett
A raózsámtól hozna egyg levelet.

(Debrecen.)

Kiss Eszter,
tanárjelölt.

Somogy megyei gyermekjátékok.

I. Földi lyuk („földi lik“).

6—10 fiú játssza. Annyi lyukat ásnak az udvaron, utcán, ház előtt a földbe, ahányan vannak. A lyukak, amelyeket egyvonalban, egymástól arasznyira ásnak, nagyobbak, mint a mekkorát gombozásnál szoktak ásni.

A lyukakat megásva, mindegyik a saját lyukja mellé áll. Egy köztük a dobó és pedig az, akinek a megásott lyukja a dobás felől eső részen az első. Ez kötött, vagy újabban gumilabdát véve a kezébe, az első lyuktól számítva egy méternyire feláll s ezen mondással: „Lik, lik, földi lik“, a labdát valamelyik lyukba igyekszik juttatni, azért óvatosan, lassan úgy indítja el a labdát, hogy az az egyenes vonalban egymásután sorakozó lyukak fölött haladjon s valamelyik lyukban bennmaradjon.

Ha háromszori gurítással sem esik a labda valamelyik lyukba, akkor „leáll“ s saját lyukja mellé helyezkedik. Utána a sorban második lyuk gazdája gurítja a labdát.

Ha azonban a labda valamelyiknek a lyukjába gurul, az illető azt gyorsan felkapja, s a szintén villámgyorsan szétszaladók közül egyiket igyekezik megdobni.

Akik 3—6-szor (amennyiben a játék elején megállapodtak) megdobnak, annak le kell állnia s lyukját is betemetik.

Egy-egy dobó addig, annyiszor gurítja a labdát, amíg háromszori gurítás alatt be tudja eresztetni a labdát valamelyik lyukába.

A játék akkor ér véget, midőn ketten maradván, egyiknek, a játék szabályai szerint, le kell állnia. (Lengyeltóti.)

II. Jancsi kelj fel.

8—12 gyermek játssza. Ezek közül egyik falhoz, fához vagy más egyéb tárgyhoz megy. Ott megáll. Ez a gazda. A többi játzó tőle 8—10 lépésnyire csoportosul.

Midőn már felállottak, a gazda a csoportban levők közül az egyikhez így szól:

- Jancsi, kelj fel!
- Hány óra? — válaszol az illető.
- Három óra.
- Kicsi vagy nagy?
- Kicsi! — felel a gazda.

Erre a kérdezett a rendelkezés szerint 3 kis lépést tesz a gazda felé. Ha a gazda „nagyot” mond, akkor az illetőnek 3 nagy lépést kell tennie. Ott megáll. Utána a 2-ik, 3-ik stb. következik, kikhez a gazda ugyanazon kérdéseket intézi s akik ugyanolyan módon cselekednek, mint az első. Midőn már végig lépette őket, újból kezdi az elsőnél s folytatja a többinél. Amelyik ily kérdések után legelőbb ér a gazda közelébe, az veszi át a gazda szerepét. (Osztopán, Somogy m.)

Kaposvárott a kérdező gazda háttal áll a tőle 3 lépésnyire álló csoporttól. Itt két lépést tetetnek a kérdezettel s ha oly nagyok a lépései, hogy a gazdát eléri, hátba vágja s ezzel végezt. Következik utána a többi. A játéknak itt nincs határozott befejezése.

III. Csillag elég ragyog az égen.

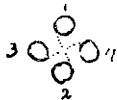
Négy leány játssza. Két lépésnyire állnak fel egymással szemben, keresztben.

Felállás után a következő dalra kezdenek.

Csillag elég ragyog az égen,
Rózsám legelteti a réten.
Behajtja a nyáját az akolba,
Maga eljön hozzám a fonóba.

A dal kezdeténél mindjárt a játékhoz kezdenek.

Az 1 és 2 egymással jobbkézrel kezét fogva helyet cserélnek, úgy, hogy az 1 a 2 helyére, a 2 az 1 helyére lép

át. Ezek helycserélése után rögtön a 3 cserél helyet a 4-gyel. Tehát a két pár helycserélése egymással keresztben megy véghez.

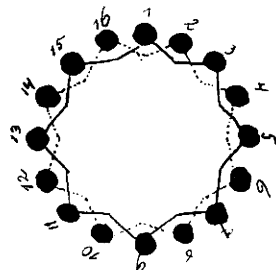
És e helycsere az éneklés, illetőleg játék alatt egymással állandó. Az egyik pár végzi, a másik pár folytatja váltakozóan.

Az éneket először vontatva, azután gyorsabban, végül aztán a lehető leggyorsabban éneklés az ének gyorsasága szerint cserélnek a párok mindig sebesebben egymással helyet. A vége felé a szapora éneklésre már oly gyorsan mozognak, hogy egymást valószínűleg átrántják a helyükre s utójára egészen összezavarodnak.

Ezt a játékot Somogyban egyedül Kibánapátiban találtam, de ott is mintha elmulóban volna; mert mikor a játék lejegyzése után három és fél évre ismét odavetődtem s le akartam a játékot fényképeztetni, az iskolában talált tanulókkal már nem tudtuk eljátszatni. Csak látták ezt a játékot. Tehát ma a leányoknak csak egy része játssza.

IV. Cipós játék.

Leányok játéka. Husvétkor a nagyobb leányok s menyecskék is játszószák. Tizen-huszan, egymás kezét fogva, körbe állanak. Kezüket úgy tartják össze, hogy nem a mellettük állók, hanem balról, jobbról az utánuk következők kezét fogják meg bal- és jobbkézükkel.

Tehát 1—3, 2—4, 3—5, 4—6 stb., mint a fentebbi rajz mutatja.

Összefogódzkodás után tetszés szerint való dalt énekelve, körben ugrálnak, féllábon ugorva, haladnak egyik irány felé a körben.

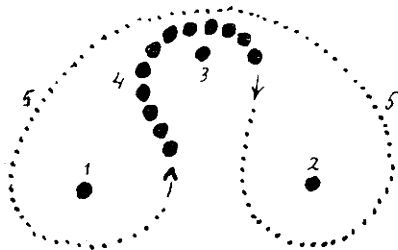
A legelterjedtebb dal ezen játéknál az alanti:

Vörösrépát nem jó dombra ültetni,
Özvegyszőny lányát nem jó szeretni;
Mert az özvegy maga is legényt szeret,
Szegény lánya szenved érte cleget.

Fekete bársony ragyog a szoknyámon,
Hitvány legény hiába jársz utánam;
A hajadat hiába fésülsz föl,
Azért nekem, hitvány legény, nem köllöl.
(Alsóseged.)

V. Hajcsai rózsza.

Három leány egymástól 3—4 méternyi távolságban háromszög alakban leül, vagy letérdpel, a többiek pedig, akik határozatlan számban vannak, 8—12-en egymás kezét fogva, versmondások vagy éneklés kísérete mellett körben, az alábbi rajz szerint kerülgeti őket.

Az 1, 2, 3 az ülőket, a 4 a körben járókat, az 5—5 a kerülgetés útját jelzi.

A mondóka:

Hajcsi rózsza, citrusmenta,
Borsos virágocska,
Én elmennék az oltárra,
Ha szép ruhám volna,
Cimbaliom szólna.

Egyet-kettőt hujantanék,
Mindjárt hazaérnék.
Hej, Csicsók lánya
Fehérbe vagyon,
Kezébe vagyon,
Mondom, mondom,
Mátkaasszony,
Forduljunk egyet.

Aki nem bíbor,
Nem ide való.
Szántottam gyöppöt,
Vettem gyöngyöt,

Hajtottam ágát,
Szedtem virágát.

Adjon az Isten idori ágát,
Tartozom neki kormozó csizmát:
Egyiket hozom Rozi lábára,
Másikat húzom Mári lábára.

Ha újból kezdik a mondókát, vagy ugyanazok, vagy mások ülnek le.
(Somogyudvarhely.)

VI. Török cica, török maca játék.

A játék egészen úgy folyik le, mint a hajcsai rózsánál, de az alábbi mondókával:

Török cica, török maca,
Török taligája,
Kuruzsina, zsapatina,
Zsapatina zsapatinicskája.
Járom az úr várának az alját,
Járom másodmagammal.
Lányok ülnek a toronyban,
Aranykoszorúsan,
Arra járnak a legények
Sárga sarkantyúja.
Eb köszön jó napot,
Hosszú a ti gatyátok,
Nagy port indítottok.
Csir ide, csur oda,
Dobd ki vári dombra.
Időridi puszta peperi,
Merre viszi, mámmát keveri.
(Erdősokonya.)

Ez több mondókából van összeróva. A harmadik és negyedik sor horvát szótárat, melyek értelmüknel fogva sem vágnak (kukorica-fizetés). A többi rész két versből való. Az egyik: Járom az úrnak városát, országszerte ismeretes.

VII. Egyszerre, kétszerre.

A játék ugyanaz, az előbbi kettőjével. Itt a verset ének kíséri:

Egyszerre, kétszerre,
Hat szeleménye.
Hat ágy hagyma,
Hatvan dinnye,
Csiri pohár feneke,
Hol a tyúknak a feje?
Kánya mind elvitte.

(Fonyód.)

VIII. Kerítettem egy kis várt.

A játék módja egyező az előbbi hárommal.

Kerítettem, kerítettem egy kis várt,
Bemészelttem kívül-belül szép tisztán.
Erre jár az irodai udvarba, udvarba.

Jobb tenéked, édes rózsám, mint nekem.
Téged szeret az én bátyám, nem engem.
Erre zsirom, petrezszirom, happ, happ,
[happ,
Erre zsirom, petrezszirom, öreg pap.

Mikor e szökhöz érnek: „erre zsirom” stb., a vers végéig tapsolnak.*
(Bolhó.) Gönczi Ferenc.

Hé Boriska meg Mariska.

(Népmese.)

Hun vót, hun nem vót, még az ópe-renciás tengeren is túl vót: vót eccer egy szeginy özvegy ember. Ennek az embernek két árva lánya vót: Hé Boriska, meg Mariska. A szomszidgyokba lakott egy özvegy asszony.

Eccer azt mongya a szeginy ember a két lányának:

— Mennyetek át fiaim a szomszidasszonho, kirjetekek tüle egy szivanólapátot.

Átmegy a két lány, elmongya, mir jött. Hanem a szomszidasszony aszontará:

— Mongyátok meg idesapátoknak: ve-gyik el engemet, lesz szivanólapátja. Tikteket minden nap tejbe-vajba fű-rösztelek, a magamét naponta három-szor megverem.

* A bolhói lakosság horvátajkú, de magyarul elég jól beszél. E játékhoz még három verset énekelnek, de oly hibás szavakkal, hogy azoknak értelmét s összefüggését a szöveghez, nagyon nehéz megfejteni, azért azokat nem is tartottam érdemesnek közölni. Megjegyzem még, hogy Bolhón horvát gyermekjátékok versekkel, dalokkal nincsenek. A magyar gyermekjátékokat minden valóság szerint a község közvetlen szélén levő báró Solymossy-féle uradalom nagyszámú cselédgyermekeitől tanulták az itteni horvátajkú gyermekek. Gönczi.

Hazamegy a két lány, mongya mi járáttal vót. Az apjok nem szólt rá semmit, csak aszongya nekik:

— Mennyetek át fiaim úra a szomszidasszonho, kirjetekek tülle egy piszkafát.

Átmegy a két lány, elmongya, mir jött. Hanem a szomszidasszony aszontará:

— Mongyátok meg idesapátoknak: ve-gyik el engemet, lesz piszkafája. Tikteket minden nap tejbe-vajba fű-rösztelek, a magamét naponta háromszor megverem.

Hazamegy a két lány, mongya mi járáttal vót. Az apjok nem szólt rá semmit, csak aszongya nekik:

— Mennyetek át fiaim úra. Kirjetekek egy szakajtó kosarat.

Átmegy a két lány, elmongya, mir jött. Hanem a szomszidasszony aszontará:

— Mongyátok meg idesapátoknak: ve-gyik el engemet, lesz szakajtókosara. Tikteket minden nap tejbe-vajba fű-rösztelek, a magamét naponta háromszor megverem.

Hazamegy a két lány, mongya, mi járáttal vót. Az apjok nem szólt rá semmit, maga ment át a szomszidba. Harmadnapra oztán elvette a szomszidasszont.

Szines vót a mostoha. Az első két nap tejbe-vajba fű-rösztötte Hé Boriskát meg Mariskát, a magáét meg naponta háromszor megverte.

Hanem a harmadik nap megfordult a kelepce. Ettől kezdve a magáét fű-rösztötte tejbe-vajba, Hé Boriskáékát meg naponta háromszor megverte. De ez még nem vót elég. Egy íccaka hallja ám Hé Boriska, amint a mostoha aszongya az apjoknak:

— Tisztisd, takarizsd el innen hónapra ezeket a te ebei-kutyáidat, mert különben viróket veszem!

Hé Boriska nem szólt erre semmit, hanem másnap a rokolójára varrott egy nagy zsebet, a zseb alján vágott egy kis lyukat, oztán meg teletöltötte a zsebet pernyével, úgy várta, mi lesz.

Aszongya nékik dilbe az apjok:

— Gyertek ki velem, kedves kis lányaim az erdőbe, fát szedni.

Hé Boriska kézen fogta Mariskát, avval mentek az apjok után: Amíg men-

tek, a nagy zsebből minduntalan hullott a pernye. Ippen a legutólja is kihullott, amikor megállott velök az apjuk.

Aszongya:

— Várjatok itt kedves kis lányaim, amíg keresek egy jó helyet.

Avval elment. Hé Boriska meg Mariska várták, de hiába. Szállatkor oztán aszongya Hé Boriska Mariskának:

— Gyere kedves kis testvérem, keresük meg a pernyeutat. Itt hagyott minket a mi jó idesapánk.

Meg is tanálták a pernyeutat könnyen. Haza is érkeztek, mire beesteledett.

Emisztette magát a mostoha, de nem vót mit tenni. Allotta egy darabig. De egy iccaka hallja ám Hé Boriska, amint aszongya az apjoknak:

— Tisztizsd, takarizsd el hónapra ezeket a te ebecskutyáidat, különben vöröket veszem!

Hé Boriska nem szólt semmit, csak megtötötte a nagy zsebet korpával. Aszongya nekik dilbe az apjuk:

— Gyertek ki velem kedves kis lányaim az erdőbe fát szedni.

Ippen a legutólja hullott ki a korpának, amikor megállott véllök az apjuk.

Aszongya:

— Várjatok itt kedves lányaim, amíg keresek egy jó helyet.

Avval elment. Hé Boriska meg Mariska várták, de hiába. Szállatkor oztán azt mongya Hé Boriska Mariskának:

— Gyere kedves kis testvérem, keresük meg a korpautat. Itt hagyott minket a mi jó idesapánk.

Meg is tanálták a korpautat könnyen. Haza is érkeztek, mire beesteledett.

Emisztette magát a mostoha, de nem vót mit tenni. Egy iccaka megint hallja ám Hé Boriska, amint aszongya az apjoknak:

— Tisztizsd, takarizsd el hónapra ezeket a te ebecskutyáidat, különben vöröket veszem.

Megin megtötötte Hé Boriska a nagy zsebet kölessel. Aszongya nekik dilbe az apjuk:

— Gyertek ki velem kedves kis lányaim az erdőbe, fát szedni.

Ippen a legutólja hullott ki a kölesnek, amikor megállott velök az apjuk.

Aszongya:

— Várjatok itt kedves kis lányaim, amíg keresek egy jó helyet.

Avval elment. Hé Boriska meg Mariska várták, de hiába. Szállatkor oztán azt mongya Hé Boriska Mariskának:

— Gyere kedves kis testvérem, keresük meg a kölesutat. Itt hagyott minket a mi jó idesapánk.

Elindultak a kölesúton. De bizony az égi madarak felszededegették a kölest: nem tanálták meg a visszavezető ösvint.

Elkezdték tibolyogni össze-vissza az erdőbe. Este vót mán, amikor világosságot láttak. Odamentek. Egy kis házból jött a világosság. Oda be is mentek.

Az emberilő farkasé vót a kunnyó. Nagy vót az emberilő farkas, minden nap egy-egy embert evett meg. Most ippen aludt.

Hé Boriska meg Mariska szíjjelniztek a kunnyóba. Nem vót ott semmi bútor, csak egy ágy alatt vót egy arany fűkaposzta, a suton egy arany muzsika, a kucikba egy arany malom. Mind a három világított, olyan vót a házba a világosság, mintha nappal lett volna.

Megnizte a két lány az égész házat, de nem nyult semmihe. Csendesen kilopódtak, oszt tovább mentek az erdőbe. Reggelre egy nagy városba értek, ahun a király elé vezették őket.

Azt kérdi tüllük a király:

— Ki fia bornya vattok gyermekeim?

Elmongya Hé Boriska rendbe, amint kell. Beszilt az emberilő farkasrul is, hanem a kincseit nem emlegette. Mán el akarta őket cseszteni a király, amikor megszólalt Mariska:

— Van ám annak az emberilő farkasnak egy arany fűkaposztája. El tudná azt az én néném hozni, ha akarná.

Na, azonnal megparancsolta a király Hé Boriskának, hogy hozza el az arany fűkaposztát.

Elindult Hé Boriska, oda is irt reggelre az emberilő farkas házáho. A farkas ippen alutt. Belopódzott a lány, kivette az ágy alól az arany fűkaposztát, avval szalatt visszafelé. Nem mehetett nagyon sokat, hát eccer csak megszólalt az arany muzsika:

— Kelj fel, kelj fel emberilő farkas. Viszi Hé Boriska az arany fűkaposztát.

Felugrik az emberilő farkas, szalad a lány után. De ez akkorra már átment a vashídon. Utána mordult a farkas:

— Visszajössz-e még te kutya?!

— Vissza bizony, ha Isten segít.

Nagyon örült a király, amikor Hé Boriska letette elébe az arany fűkaposztát. Dícsírte is a lányt ugyancsak. Mindenki örült, hanem eccer csak aszongya Mariska:

— Van ám annak az emberilő farkasnak egy arany malma is. El tudná azt az én néném hozni, ha akarná.

Na, azonnal megparancsolja a király Hé Boriskának, hogy hozza el az arany malmot.

Elindult Hé Boriska, oda is írt reggelre. A farkas éppen aludt. Belopódzott a lány, kivette a kucikbúl az arany malmot, avval szalatt visszafelé. Nem mehetett sokat, megszóllal az arany muzsika:

— Kelj fel, kelj fel emberilő farkas, viszi Hé Boriska az arany malmodat.

Felugrik az emberilő farkas, szalad a lány után. De ez akkorra már átment a vashídon. Utána mordult a farkas:

— Visszajössz-e még te kutya?

— Vissza bizony, ha Isten segít.

Örült a király, mikor Hé Boriska letette elébe a kis arany malmot. Örült mindenki, dícsírtek a lányt. Hanem akkor aszongya Mariska:

— Van ám annak az emberilő farkasnak egy arany muzsikája is! El tudná azt az én néném hozni, ha akarná.

A király persze azonnal megparancsolta Hé Boriskának, hogy hozza el az arany muzsikát is.

Elindult Hé Boriska, oda is írt reggelre. A farkas éppen aludt. Belopódzott a lány. A suton vót az arany muzsika, ebbe vót az emberilő farkas minden ereje. Hé Boriska leemelte a sutrúl. Amikor leemelte, megszóllal a muzsika:

— Kelj fel, kelj fel, emberilő farkas, viszi Hé Boriska minden erejedet!

Hiába akart rugaszkodni a farkas, az ágybúl se tudott kikelni. Mikor meg Hé Boriska átment a vashídon az aranyhegedűvel, az emberilő farkas csak egyet rugott, avval víge vót.

Elvitte a lány az arany muzsikát is. Amikor letette, azt kérdezte tülle a király:

— Mit kívánsz lányom ezir a három nagy kincsir?

Hé Boriska aszonta rá:

— Nem kívánok semmi mást, csak amir az én kedves kis tesvirem éngemet háromszor így kiadott, fogják meg szípen, tegyik egy színakazal tetejibe, oztán gyutsák meg alatta. Ha oztán taknyával, nyálával el nem tudja ótani, had igjlik oda.

Úgy is lett. Feltették Mariskát szípen egy színakazal tetejibe, meggyútották alatta. Hiába igyekezett taknyával, nyálával elótani a tüzet, utójjára is odaiggett.

Eddig vót.*

Kelemen Klárától, Hajdúszoboszlóról
lejegyezte Fehér Gábor tanár,
Nyiregyháza.

* Különös összetételű mese. Két főmotívuma: 1. a *gyermek-kitevés* (I. Grimm 15. sz. „Jancsi és Juliska”) és a 2. *szörnytől kincseit e hozó hős* (Bolte-Polivka III. 18—37.) teljesen szokatlan párosítást mutat. Az első elég híven követi az általános típusnak (Aarne-Thompson. 327. A. sz. a.) elejét a boszorkány (vagy itt: szörny) házához jutásig. Innen átsap a tőle teljesen elütő jellegű másik típusba (Aarne-Thompson 328. sz.), amely nálunk teljesebb alakban, mint „Táltospárbaj és tejfürdő” közismert mese (I. róla Ethnogr. 1922. 30—38. II.). E második rész halvány körvonalait sejteti csak az eredeti kerék mesének. Az *arany muzsika* keleti elem benne (ott is ritka előfordulása), a boszorka helyett szereplő szörny neve „*ember élő farkas*” mesekincünkben eddig ismeretlen kifejezés. Alighanem eltorzulása lesz a magyar mesék vasfejű farkasának, melylyel abban is egyezik, hogy lelke külső talizmánba (itt az aranymuzsikába) van elrejtve s elpusztul akkor, ha az idegen valaki hatalmába kerül. (L. ezekre: „A vasorrú bába és mithikus rokonai” c. tanulmányt, Ethnogr. 1927. évf.-ban.) A besugó, rosszindulatú lánytestvér megfelel az eredeti mesében a fiúhős irigy bátyjainak. — Tipikus mesemondó formula a visszatérő, háromszor azonos motívumnak ugyanazon szavakkal való elmondása. Vashídon átmenés annyit jelent, hogy ott a szörny birodalmának határa s azon túl varázshatalma megszűnik. (Szerk.)

Esopus az asszonyát visszaidézi az urához.

(Udvarhelyi Szeles János XVIII. századi kézírataiból.)

Híres Esopus Xantus Philosophusnál lévén szolgálatban, egykor az ura vendégségben hívattatik, el viszi magával Esopust is fenn szolgálónak. A vendégség közben Xantus holmi drága sülteket, kalátsokot, egy asztal keszkenyőbe egybe rakván, kezére adja Esopusnak s azt mondja:

— Vidd el ezt az én jó akarómnak!

Haza menvén Esopus, a' pitvar előtt leül, szólítja az asszonyát s az asztal keszkenyőt ki bontván, azt mondja:

— Ezt az én uram nem neked, hanem az ő jó akarójának küldötte.

S szólítván a' kutyát, darabonként annak hányta. Az asszony pedig látván ezen tsúfságot, hogy a kutyának nagyobb betsülete volna, mint néki, keservesen siránkozik ilyen gyalázatos maga állapotján.

Esopus vissza mégyen a' vendégségbe. Kérdi Xantus:

— Oda adtad é az én jó akarómnak?

— Oda, úgy mond Esopus, és én előttem meg is ette.

Kérdi tovább Xantus:

— Mit mondott, a' míg meg ette?

— Nékem ugyan semmit nem mondott, — felel Esopus, — de néked magában meg köszönte.

El végződván a' vendégség, Xantus haza mégyen s a' felségével nyájaszon kezd beszélteni. Az pedig:

— Eredj, ne hízelkedjél nékem, két szin lelkű. Add ki nékem, a' mi engem illet, mert el megyek a' házadtól, soha többé veled nem lakom, beszélly a' kutyáddal, a' kinek sültet, kalátsot küldöttél.

Ezen el álmétkodván Xantus, gondolja magában:

— Nyilván Esopus ismét valami tsint tett a házamnál. S azt mondja:

— Igazán én ittam s te részegedtél meg, feleségem. Hiszem néked küldöttem, a' mit küldöttem, nem másnak.

— Nékem bizony (felel a' felesége) nem küldöttél, hanem a' kutyának.

Szólítja Xantus Esopust s azt kérdi:

— Kinek adtad, a' mit küldöttem?

Felel Esopus:

— A te jó akarómnak.

Kérdi Xantus a' feleségétől:

— Hát semmit nem vettél?

— Semmit nem (felel a' felesége).

Kérdi Esopus az urától:

— Kinek küldöttél volt?

Azt mondja az ura:

— Az én jó akarómnak.

Akkor szólítja Esopus az kutyát s azt mondja:

— Ez a' te jó akaród. Mert az asszony ha jó akaródnak mutattya is magát, minden leg kisebb boszuságért meg haragszik, átkozódik, sőt el is hágy tégedet. Ez pedig ha ötet meg vered, házadból ki kergeted, még sem mégyen el, hanem mindjárt mindenről el felejtkezvén a' farkával hízelkedik. Azért úgy kell vala mondanod: Vidd el ezt az én feleségemnek.

A' feleségéhez fordulván Xantus:

— Ládd e kintsem (úgy mond), nem én vagyok a' vétkes, hanem ez az átkozott gonosz tseléd, de meg ládd, kapok én alkalmatosságot, hogy boszudot ki töltsed rajta.

De a' felesége titkon ugyan tsak az atya házához mégyen. Akkor mond Esopus:

— Nem igazán mondtam é uram, hogy néked jobb akaród a' kutyád, mint az asszonyom.

Egy néhány napok el telvén, s az asszony meg nem engesztelődvén, Xantus némely jó akaróit a' feleségéhez küldi, hogy azt engeszteltyék s az házához vissza hívják. De semmire nem mehetvén s Xantus busulván, így szól néki Esopus:

— Ne busully uram, holnap hivatlan magára vissza jó házadhoz a' feleséged.

Esopus pénzt vévén magához, egy által vetővel a' piatzra mégyen, ottan tyukot, réztét, ludat s több cféléket vásárol. Viszsa mentében arra felé kerül, az hol az asszonyának az atya lakott s az asszonya mulatott, tettévén, mint ha semmit nem tudna az asszonya ottan létében. Ki jövé azért egy tseléd az háztól, kérdi, ha nem

volna é valami lakodalomra való el adó majorságok?

Kérdi a' tseléd:

— Mitsoda lakodalomra kívántatnak a' majorságok?

— Xántust el hagyta (mond Esopus) a' felesége, s holnap mást vésszen, azért lakadalmat akar tsinálni, arra vásároltattya a' majorságokat.

Alig várja a' tseléd, hogy meg mondassa a' hirt az ura leányának, Xántusnénak, a' ki leg ottan minden dolgát el hagyván fel ugrik s majd futva fut a' Xántus házához s az ajtón bé nyitván a' jobb öklivel verni kezdi a' bal tenyerét s azt mondja:

— Tsak heába Xántus, mert a' meddig én élek, ide más aszszony bé nem jó, más feleséget ide nem hoszsz.

Így Esopus okot adván, hogy az aszszonya el hadja az urát, okot szerzett arra is, hogy vissza menyen.*

Közli: *Hársing István.*

* Ez Ezópus-adomának eredetije egy XIV. sz. eleji bizánci görög szerzetesnek: *Maximosz Planudésznek* Ezópus-életrajzában található. (Vita Aesopi cum fabulis. Venet. 1505. görög és latin szöveg.) Voltaképp semmi köze Ezópus valódi életrajzához, hanem összeszedett *csínyek könyve*. (Benfey szerint a későbbi Eulenspiegel-Bohó Misi ponyva-könyvek őse. Kl. Schr. II. 210.) Alítólag Planudész az arab állatmeséirő *Lokmán* költött életrajzát vette mintául: Ezópus és Lokmán egyaránt rabszolgák és eszes nyomorékok. (L. R. Basset: Lokmán berbère, avec une étude sur la légende de L. Paris, 1890.) Vannak, akik megfordítva: Lokmánt tartják Ezópus-utánzónak; de mondai életrajza a Lokmáné a korábbi (XIII. sz.-ból való). A Planudész-féle anekdotás életrajz rendkívül elterjedt a XVI—XVIII. századokban, mert rendszeren az ezópusi görög állatmesék fordításaihoz mellékelték. *Lafontaine* is előszónak közli verses átdolgozású fabulái előtt. *Szeles János* ismerhette akár magyar fordításból is, mert *Németh Antal* már 1752-ben kiadta magyarul. (Ezópus élete és fabulái. Béts, Kürtzböck. 3. kiadása 1777; itt a fenti adoma a 12. és 13. részben van elmondva, 44—50. ll.) Szeles előadása önálló, független a régi szövegtől s lehet, hogy szóbeli közlésből hallotta. Szerk.

Rontó babonák.

Fecskéné (Hete Beregm.) meséli: Aki rontási tudománnyal bir, az nem tud meghalni addig, amíg a tudományát valakinek kézfogással át nem adja. Ezt egyöntetűen tudják és mondják Beregben és Szatmárban. Azt is mondják, hogy aki nagy tudományú, az ördögi mesterséggel bir s az holta után visszajár.

*

Fecskéné rontóasszony úgy tudja, hogy aki egy bizonyos plánéta alatt születik, az mind részeges.

*

Fecskéné (Hete): Gyereket ha kivisznek a határba, sohasem szabad mesgyére tenni, mert ott fordul meg minden rossz.

*

Mánda Györgynéről Hetében azt beszélik, hogy tudott csót hozni, de csak akkor, ha tejescsuprot tudott előbb lopni.

*

Szt. György nap előtt 9 nappal azon az úton, ahol a csorda először fog az évben a legelőre kimenni, el kell ázni ruhába sőt. Szt. György nap után fel kell újra ázni s abból a sóból a tehénnek adni minden nap egy cseppet. Az egész csorda tejt annak adja le, aki ezt megcsinálja.

*

Részegség elleni rontás: Éjjel 12—1 közt, ugyanolyan keresztnevű ember fejfája alá be kell ázni pohárba egy deci pálinkát. 9 nap múlva érte kell menni, ugyancsak éjjel 12-kor s abból meg kell itatni a részegest. Megjegyzni, hogy visszanézni semmi esetre sem szabad.

*

Aki sárgaságban van, annak a szobájába bemenni, nem köszönni, nem is szólni, csak háromszor szembe köpni. Köszönés nélkül kimenni. Meggyógyul.

*

Akinek kelése van, azt hatossal, dióval, mogyoróval körülkeríti, s amivel kerekítette, azt hátrattett kézből az úton elhagyja.

Szabó Endréné, Varga Etelka (Maztolcs): Azt mondja, hogy aki rászánja magát és a balkeze nevetlen ujjának a hegyét keresztalokban bevágja s 9 csepp vért pogácsába csepegteti és úgy éteti meg a legénnyel, azzal azt megsyeri.

*

Szabóné V. E.: Napfeljötte előtt valakinek 9 ballába nyomát fel kell szedni, rongybakötni, az ágy bal sarka alá cládni. Annak attólfogva mindig oda kell járni, míg csak utána nem hajtják a felszedett port.

*

Szabóné: Aki pondróskutya testébe balkézével belenyúl, azt elteszi, aztán két ember közé balkézével odaveti, úgy megútáltatja őket egymással, hogy rá sem tudnak egymásra nézni.

*

Mándiné (Szatmárcseke) mondja el a következőket: Ha a boszorkány a menyasszony előtt a templomküszöbről földet kap fel, ezzel elviszi a menyasszony boldogságát. — Eppen ezért a menyasszony szoknyájába fokhagymát, sót, kenyeret varrnak. Akkor nem ronthatják meg.

*

Szent György nap előtti zöld békát átlyuggatott fenékű cserépcsuporban, hangyabolyba kell tenni. A hangyák lerágnak, ami húsa van, de nem vihetik el a csontjait. Egy horgasformájú csontot ki kell venni, akit ezzel magafelé húzva simogat meg, az szeretni fogja. Akit pedig hegyes, szuronyos csonttal magától eltaszít, az elhagyja. A csupor elhelyezésekor sietni kell, mert aki meghallja a béka pukkanását, az megsiketül.

*

Aki abból a lécből, amellyel az asztalos a halottnak mértéket vesz koporsóra, egy szilánkot lehasít, azt gyűrűje alatt hordja, azzal húzni, vagy taszítani tud aszerint, amint maga felé húzza, vagy magától elfele hárítja.

*

Szent György nap éjjelén boszorkányok ellen az a védekező eljárás, hogy

körüljárja a házat úgy, hogy a markából kölest hint maga után. Akkor a boszorkány nem mehet be a házba. De a ház körüljárását úgy kell érteni, hogy ha kerítés van közbe, azon is át kell mászni. Mert a körnek nem szabad megszakadni.

*

Féreg ellen, csúszó ellen reggeli harangozáskor ezt kell mondani: Csúszó, béka, férgek pusztuljatok, mert megszólalt a harangszó.

*

Lucanapján éjfélbe el kell lopni a szomszédasszony piszkafáját, és a saját tyúkjait megpiszkálni vele. Közben mondani: „Tojjál, tojjál, kotoljál, — Szomszédasszony romojjál.”

*

Aki a fiától el akar rontani egy lányt, az ellopja egy halottnak az állkendőjét, azt elégeti, hamuját pogácsába süti, s mielőtt a fiúval megetetné, keresztet vet a pogácsára. (Cseke).

*

Akit meg akarnak rontani, annak a keresztnevét viselő 9 fejfárol kilenc kis szikáncsot kell hozni éjtszaka, 9 szál hajával együtt elégetni s a hamuból az ételébe keverni. (Nyírmeggyes).

*

Nem rontás, de mulatságos módja a gyomorrontás gyógyításának ugyancsak Fecskéné szerint, hogy a vizes pohárba, úgy egynegyed részéig ecetet önt, egy kis csepüt meggyújt, az ecet felett, s így borítja rá az egészet a beteg hasára. Oszlatja a fájdalmat.

*

A tehenrontás Hetében is járja. Fecskéné azonban erre is tud patikát. Meg kell füstölni a tehenet. Ha elapad a teje, ha rúg, akkor is jó. Rózsabogyót vesz néhányat, aztán teményt (töményt), halott állkendőjéből egy darabkát, ezzel meghinti a parazsat, háromszor megkerüli vele a tehenet. Aztán a tehen farkánál, keresztalokban kis vizet loccsant el. Az állkötőtől megcsendesedik a tchén, a bogytól, teménytől megfordul a teje.

Úgy Beregben, mint Szatmárban egyformán tartja magát a hit, hogy a ráolvasás hatása csak napok múlva jelentkezik. Ez alatt az idő alatt a ráolvasástól számítva három napig éppen ezért a háztól semmit kiadni nem szabad. Mert aki megrontotta, az kér, amint megérezte, hogy a rontását megtörik. Ha pedig ennek a kívánságát teljesítik, vagyis adnak neki akár csak egy csepp sót, vagy egy seprút is kölcsön, a ráolvasás hatása megszűnik.

Váradai Károlyné (Csarodán) azt mondja, hogy Fecskénének csak szólni kell, hogy csináljon tejet a tehénnek, s meg tudja tenni. De épp úgy el is tudja venni a hasznát. Kegyetlen jól tud a marhához. A multkor is a veres tehénnek kihaladt a tőgye, hát kilencfélére ronggyal megfüstölte és mindjárt jobban lett.

A csarodai tanyán egy béresasszony mondta: Ha valaki, aki tudományos, halálán van, annak a kezébe seprút nyomnak, annak adja át tudományát. Ezt a seprút bedugják a kemencébe s nem is veszik ki, hanem ott égetik el kenyérsütéskor.

Ugyancsak ez mondta: Az is lehet, hogy van olyan, aki nem tudja magáról, hogy az ő szeme „árt”. Azért ha valakire gyanakszanak, hogy ő rontotta meg a gyereket, azt nem merik neki megmondani. Elég ha annak a hajából kerítenek pár szálát és elégetik s a füstjével megfüstölik a gyereket. Esetleg a tehenet. Mert az épp oly fontos, vagy még fontosabb, mint a gyerek.

Ez mondja azt is, hogy némelyik ember fogékonyabb a rontásra. Némelyiken meg nem is fog a rontás.

A patkányt rá lehet küldeni valakire. Le kell írni visszafele: „Kala, Bala, Nikodémus”. Ettől elmegy a patkány. Vagy: Rá kell írni egy cédulára: „Patkány mars”. Attól elmegy a patkány. Hatásosabb, ha ezt a cédulát a más kocsjára fellöki s az elviszi.

Oláh Bori (Csaroda): Azt mondja, hogy volt ott egy fekete gulyás, aki „ráadta a hideglelést akire akarta.”

Részség elleni rontás. Nagy Lajos Csekébe 2 évig nem ivott pálinkát, mert hóttember habját itatták vele.

Horváth József (Hete): Van a rontásban valami. Ime H. J. 600 holdas birtokos, nem tudja megmagyarázni, de úgy van, hogy ha a gulyabeli marhába belcesik a féreg, ha ráolvasnak, akkor kijön. Állatorvos még neki soha ettől a jószágját megszabadítani nem tudta. A rontás a következő: fekete bodzának egy ágát le kell hajlítani s röggel leszorítani, hogy felemelkedni ne tudjon. Azt kell hozzá mondani: „Addig nem eresztelek el, míg ebből és ebből a gulyából ki nem hull a féreg.”

Volt egy Betyár nevű kutyája, annak a fülébe is belcesett a féreg. A kutya olyan vad volt, hogy megfogni nem merte senki. Így gyógyítani se lehetett. De amint Mócsi zsidó ráolvasott, rögtön meggyógyult.

Barát József gazda (Hete): Elmondja, hogy Dancs István tenyerébe szemölcs volt. Vince Miklós egyszer megkérdi tőle. — Te, István, láttad már az új holdat? — Nem. — Na, akkor eredj ki, nézd meg és mondd el: „Na, te Hód, míg még egyszer meglátlak az én szemölcsöm múljon el. Mert ha nem, Isten úgyse rád...!” Az ember eleinte nem akarta, de aztán mégis rászánta magát s a szemölcse, amelyet eddig a doktor sem tudott elmulasztani, még azon éjjel elmúlt, mintha elfujták volna.

Barát is úgy tudja, hogy a rontást nem szabad elmondani. Ő egyszer elmondta, hogy kell a férget a gulyából elhajtani, s azóta az ő ráolvasása nem foganatos.

Fecske Lászlóné (nagytekintélyű tudományos asszony *Hetebe*) a szerelmi rontásról nem akar beszélni az Istennek

se. Csak úgy lehetett belőle kivenni, hogy tanácsképen mondja el. Tehát: Keresni kell egy olyan ágat, amely az elágazásánál egymásra csavarodik. Ezt le kell törni, megszáritani és lisztte törni. Akkor ehhez hozzá kell tenni egy csipetnyi sót, ruhába kötni. Ezt a méhbe bedugni, úgy menni el vele kilenceszer a templomba, imádkozni: „A boldogságos Ur Isten vezéreljen arra az útra, amelyikre a szivünk vágyik.“ Ezt azután ételbe kell apránként beadni a legénynek. Biztos ír!

*

Gyerekeknek gilisztafrász ellen halott állkendőjéből egy darabkát parázsra kell tenni, az ajtó külső szemöldökfájából egy keveset hozzáfáragyni, s ezzel a gyereket körülfüstölni.

*

Mádniné (Cseke): Pecsénye Sári annak idején mindig száraz időben kérte kölcsön a gubát. Mindig vízesen hozta vissza. Már ez is mutatja, hogy nem járt igaz úton. Isten tudja, hol használta éjjel. Egyszer aztán az anyja megbotlott egy fekete macskába és kitorste a lábát. Hiába tették gipszbe, hiába gyógyította orvos, csak fáj kegyetlen. Összeverték erre Sárít, odavitték a beteghez. Megsimitotta és meggyógyult mindjárt. Mert az mutatkozott előtte fekete macska képében.

*

Kestenbaum Mórné (Tunyog): Halotta, hogy egyszer régen, mikor még katonák hajtották be az adót, egy ezekuciós katona megszeretett egy lányt. Meg is kérte feleségül, de a szülők nem akarták hozzáadni, a lány se nagyon kívánczolt a katona után. A katona arrakérte a lányt, adja egy szál haját emlékébe. A lány adott is egy szálát, amit a szítából húzott ki. Mikor a katonának el kellett masirozni, a szita legurult a falról s ment minde nélkül a katona előtt. Így járt volna a lány is, ha a saját hajaszálát adta volna oda.

*

Majdnem annyi csodálatos gyógyulásról tud a falu népe, mint amennyi rontásról. Aki gyógyít, az rendszeren ide-

gen, megadja a jó tanácsot bárkinek valami csekély szivesség viszonzásaként s csak mikor eltűnik, akkor veszi észre, hogy a beteg meggyógyult az ő tanácsa révén. Mert hogy orvos gyógyítsa meg őt, az kizárt dolog. Ilyen eset pl. Nyírmeggyesen egy kemény téli éjjelen bekopog egy házba egy halálra fázott öregasszony. Könyörületből adnak neki szállást a suton. De az öregasszony, nem a maga bajával törődik, csak nehezen mondja el, hogy Karászból jön. Szalkára akar menni, de az úton megtevédt. Inkább az érdeklí, mi baja van a karonülő gyermeknek, hogy az anyja egy pillanatra sem teszi le. Az asszony elmondja, hogy három hónappal ezelőtt a gyerek beleesett a forró vízbe. Leégett róla a hús s ő azóta egy pillanatra sem teszi le a gyereket. Az öregasszony elnevette magát, felverte a gazdát, azt elküldte a zsidóhoz, hogy hozzon faolajat meg krétát. Azt aztán együtt eldörzsölte, bekente vele a gyereket s az asszony az ő tanácsára lefeküdt. Elaludt az asszony pár percre, hát látja, hogy az öregasszony már nincs a suton, de még a házba sínes. Eltűnt, pedig a gazda biztosan tudta, hogy az ajtót kulcsra bezárta, nem is azon ment ki, mert a zár érintetlen volt, hanem egyszerűen eltűnt.

*

Frenkel Bernáthné (Tunyog) meséli, hogy mikor Nyírmeggyesen laktak, egy tehenük megromlott. Egy öreg emberhez fordultak tanácsért. Az eljött hozzájuk, s egy dézsa vízbe egy acéltükröt állított. Azt parancsolta, nézzen abba bele. Két falubeli asszonyt látott a tükrőben. Azok azonban nála soha meg se fordultak. Nem baj, oktatta az öreg, azt kell tenni, amit én mondok és akkor eljönnek még ma. Igaz, hogy ezzel csak bosszúságot fog neki okozni, „mert ez a két asszony — egy zsidó meg egy keresztény — meg vannak egymással esküdve s örök átok alatt volnának, ha egymást elárulnák. Az eskü szent a két asszony közt, úgyhogy hiába követ el akármit, a tehen nem gyógyul meg. Ezeknek ártani nem lehet, de megbosszanthatja őket“. Megkérdezte, van-e neki, vagy az urának csizmája? Az urának volt csizmája. Így hát reg-

gel az öreg tanácsára felhúzza a csizmát, bal lábával belépett a tehénólbába. A bal lábával belelépett a friss ganéjba, azzal a csizmát felakasztotta a füstre. „Meg fog a maga házában „tilleni“ = jelenni a két asszony, — mondta az öreg s nem lesz addig nyugtuk, míg a kéménybe fel nem néznek. De rossz szót nem szabad nekik szólni egyet se. El is jött a két asszony aznap, pedig addig sohase jártak a házában. Mindkettő azzal a szerrel jött, hogy nem megye az ura Szalkára s addig forgozóldott mind a kettő, míg a kéménybe fel nem nézhetett. Mindegyik azt mondta, — de sok szépen füstölt húsa van magának Frenkelné. Azzal elmentek. Még az sem lehet, hogy az öreg utasította volna őket oda, mert ez Nyír meggyesen történt s az ember meg Csaholci volt.

*

Tehénmegrontás ellen.

Wobs Elekné kertészné beszéli: Vót egy előhasú tinóm, amék megellett. Akármék gyermek alábujhatott vóna, olyan jámbor vót. Mikor megellett, meg akartam fejni, dehát nem hagyta magát, rúgott, vágott, bögött. Istenem mit csináljak!? Hát éppen arra jött a vén Katrusné, meglátja mi a bajom. Azt mondja: Ne is küzködjem tovább, mert a tinó meg van rontva és csak akkor adja le a tejet, ha megtudjuk, hogy ki rontotta meg; azt már pedig csak úgy tudom meg, ha követem a tanácsát. Elkezdi osztán mondani: „Erigy ki jányom a határba, ha lement a hódvilág, ott kilenc mesgye barázdát lépj keresztül, minden barázda mellől szakassz egy marok gazt. Mire a hetedik barázdához érsz, nagy égháború támad a fejed felett, villámlik, dörög, majd elvisz a szél, de te attul meg ne ijedj, csak eriggy tovább. Mikor a kilenc marok gazt megszedted, eriggy haza, oszt lopjál egy marok szalmát a szomszéd cresszibül. Ezt a gazzal együtt tedd rá egy keresetlen patkóra és rakjál vele tüzet a kemencébe. Virradatkor osztán próbáld meg fejni a tehenet

és ami csepp kis tejet ád, öntsd rá a patkóra, amelyik akkorára már izzik a kemencében. Amint ezt megtetted, már fog is jönni az az ember, aki megrontotta a tehenet, mert a patkó égetni, sütni fogja a szemét. Bevallja kínjában, hogy ő csinálta a rontást, mert ha még két reggel rátüzesíted a patkót, egészen kisül a szemevilága. A tehén pedig le fogja adni a tejet, mert megtudtad, hogy ki rontotta meg. Ha pedig nem hiszed jányom, amit mondok, hát esküvel bizonyítom, hogy ez tiszta igaz valóság, mert rajtam esett meg ezen módon. Mikor már három apró gyermekem vót, akkor történt meg velem. Éppen fejem a tehenet az ólban, egyszer csak látom, hogy a férfitestvérem felvesz egy szalmaszálat a tehén mellől, oszt elkezdi rágicskálni. Hozzáfordulok: „Kedves férfitestvérem, ne rágd azt a szalmaszálat, ne hagyjál tej nélkül sok apró gyermekem között.“

De ő csak rágta a szalmaszálat és nézte a tehenet. Másodjára újra mondom neki: „kedves férfitestvérem, ne rontsd meg a tehenemet, mit adok a gyermekcimnek?“ De ő csak rágta a szalmaszálat és nézte a tehenet.

Harmadszori kérést nem várt, ellökte a szalmaszálat és kifordult az ólból. Reggelre nem vót tej a tehénbe! Akkor nagy bosszúmban megraktam a tüzet a keresetlen patkóra!

Másnap jött is könyörögni: „Kedves nőtestvérem, ne hagyjál világtalanul hét apró gyermekem között!“ Én pedig feleltem neki: „Ha te engem tej nélkül hagyál három gyermekem között, vesszen el a Te szemed világa is, add vissza a tejet a tehénbe, visszaadom a szemed világát.“

Másnap, mire kimentem, csepegett a tej a tehénből, így én is felhagytam a patkóégetéssel, vissza is jött a szeme világa.

Ennyit mondott a vén Katrusné, de én nem mertem megtenni, mert féltem a haragosomtól. El is züllött úgy a tehenem, hogy húsáért vitte el tülem a zsidó!“

Luby Margit gyűjtése.

IRODALOM.

Stith Thompson: *The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography.* *Antti Aarne's* „Verzeichniss der Märchentypen“ Translated and enlarged by... (Helsinki, 1928. pp. 279. FF Communications No. 74.)

Antti Aarne 1910-ben állította össze típusrendszerét a népmesék nemzetközi leltáráról s műve annak idején korszerűs jelentőségű volt. Erdemeit a kutatók összesége elismerte azzal, hogy utána típusmegnevezésekben az ő rendszerét kezdték szinte kötelező erővel használni. Az azóta elmúlt 18 év nagy fel lendülését e téren mi sem mutatja jobban, mint annak a szükségnek belátása, hogy a rendszer pótlásokra, javításokra szorul. Mindenekelőtt *Aarne* túlságosan szerény külsőt adott munkájának. Típusait szám szerint sorakoztatva, a szám mellé néhányszavas, tömörített tartalomjelzést iktatott. Szükszavúsága már már homályossá tette, melyik cselekvényt érti a sok hasonló között. Nem volt jelezve a szövegben, mely motívumok tartoznak állandóan az illető típusba. Az óriási terjedelmű anyagban Grimm-gyűjteményét véve alapul, természetesen az általa legjobban ismert finn-észt, skandináv és orosz mesekincseket tartotta elsősorban szem előtt és mellőzésben részesültek aránylag gazdag, messzebb eső meseterületek. Ő maga is ismerte összeállításának fogatkozásait s azt első kísérletnek nevezte. Tudva, hogy nem egy típus elkerülhetette figyelmét, a számsorban sok helyen bőségesen hagyott üres helyet (puszta számot) a később felmerülők beiktatására.

Mindez már korán azt a kívánságot érlette ki a rendszer állandó használói-
ban, hogy a fogatkozásokon segíteni kellene vagy összemunkálással, vagy egy szakember önfeláldozó munkájával. Ennek az óhajnak tett most eleget *Stith Thompson*, az indianai egyetem angol irodalomprofesszora, midőn az általa észrevett hiányokat pótolta; de még alaposabb munkát végzett azzal, hogy a szűk tartalomjelzéseket végig kibővítette s az egyes típusok alapmotívumait külön felsorolta mellette. Ugyancsak megkönnyítette a jövő kutatók munkáját azzal, hogy mindenütt jelezte, a

típust hol tárgyalja a híres *Bolte—Pöslivka*-féle Grimm-gyűjteménye, valamint hozzácsatolta az általa ismert monográfiákat az illető típusról. Így bővült ki az egykori 64 oldalas szerény füzet (FFC. No. 3.) majd 300 oldalas nagy köteté.

Aarne 1960 számot vett fel, ennek kb. felét üresen hagyva a pótlásokra. — *Thompson* maga 198 típust újon iktatott közbe ily pótlásul, a többi továbbiak számára ő is üresen hagyta; viszont az *Aarne*től felvettek közül, mint olyankat, amelyek ritka előfordulásúak, vagy lényegtelen változatnak tekintendők, 23-at elhagyott.* Mindezekhez még két csoportot fűz hozzá: *Formula Tales* alatt 2000-től 2199-ig bővíti a számsort, számos üres helyet hagyva itt is (a 200 helyből csak 22-t tölt be) és *Unclassified Tales* alatt 2400-tól 2411-ig 5 fölös darabot.

E száraz adatokból is látható, hogy *Thompson* hatalmas munkát végzett, nagy lépést téve a tökéletesülés felé; az ideális bevégeztséget azonban, maga is vallja, hogy korántsem sikerült még elérnie. A hiányokat főképp a déleurópai népek fogják még mindig érezni, amíg csak valaki közülük nem vállalkozik a maguk kimaradt típusainak a *Thompson*éhoz hasonló kidolgozásban való becsatolására. Talán legnagyobb hiányát mi magyarok érezzük. Nekünk több rendbeli mesetípusunk van olyan, amely az európai közkeletű mesekincsen hiányzik, de megvan keleten (*nem* délkeleten: arab, perzsa, indus területeken, de *egyenesen* keletre az európai és ázsiai turk törzseknél) s amelyeknek a *Thompson*ében sincsen még nyomuk. E pótlás kötelessége természetesen mi reánk fog hárulni.

Thompson végül úgy vélte, hogy nagyobb publicitást biztosít a munkának, ha az eredeti német helyett átdolgozása

* Kutatóink számára közöljük e kihagyottak számait, nehogy nála keressek, hanem forduljanak, ha szükség kívánja, *Aarne* eredeti kidolgozásához. Az elmaradtak ezek: 40., 42. (van magyar példája), 151., 203., 229., 305., 362., 406., 466., 512., 515., 576., 667., 811., 1035., 1080., 1094., 1118., 1140., 1312., 1370., 1454. és 1877.

sát angolul jelenteti meg, amihez hozzájárultak a kiadványsorozat intézői is. Mesekutató természetesen, ha nemzetközi összevető anyaggal dolgozik, a köztetet pillanatra sem nélkülözheti s ezért külön felhívjuk rá szakembereink figyelmét.

Jan de Vries: Die Märchen von klugen Rätselfösern. Eine vergleichende Untersuchung. (Folklore-Fellows Communication. No. 73.) Helsinki, 1928. 439 o.

A népmesék kutatása újabban két hasonló tárgyú és sokszorosan egymásba játszó anyagú monográfiával gazdagodott. Az egyik *Walter Anderson*nak, a tartui észt egyetem tanárának hatalmas műve: „Kaiser und Abt”, az FFC kiadványok 42. száma (449. o.), a másik legutóbbi speciálkutatás *Jan de Vries* leydeni professzor tollából jelent meg (fenti címen). Előbbinek témája a nálunk: „Cinkotai kántor” néven ismert mondamese a király találós kérdéseiről, a másik a „Tétényi leány” vagy „A bíró okos lánya” című tréfás történet ugyancsak fogós feladatokról és azoknak egyes feleletekkel való elhárításáról. Mindkettő elsőrangú tudós munka. Az egyik 561 változattal dolgozik, amelyek összehordása a világ minden részéből hosszú évek lassú és hálátlan munkája; a másik anyaga 709 darab szövegvariáns ugyancsak a földkerekség minden tájáról. S mindketten feltétlen urai az észvesztő tömegnek, melyet szigorú filológiai módszerrel kezelnek s eredményeiket biztos kézzel emelik ki belőle. A *mesefilológiát* már régebben is művelték egyesek, majd bizonyos mértékig tökéletességre vitte *Antti Aarne*, de az apró részletvonások fontosságát, néhol döntő szerepét voltaképp e két műből ismerjük meg horderejükhez méltóan. Kettejük között a különbség annyi, hogy *Anderson* szigorúan megmarad tárgya keretében a filológiai eredményeknél, míg *de Vries*, kinek tárgya is alkalmasabb távolabbi következtetések levonására, az egész népmese-elméletre fontos eredményeket szűr le könyve végső fejezetében (VI. rész: „Az okosság-mese európai és ázsiai szerkezeteinek viszonyáról”, 406—427.). Ez avatja könyvét korszakalkotóvá.

Nevezetes új dolog nála egyebek közt az Indiából származtatás nagy vitájában elfoglalt álláspontja. A kérdés megvitatására *de Vries* hivatottabb felkészültségű bármelyik eddigi elődjénél. Már előző munkássága is predestinálja rá. Ennek koronája volt az a két vaskos kötet, melyekben a malájszigetek bő felgyűjtésű folkloreszövegeit kiadta és mintaszerű összevető jegyzetekkel kíséerte. (Volksverhalen uit Oost-Indië. Sprookjes en fabels. I—II. Zutphen, W. J. Thieme, 1925—28. 388+416. o.) A maláj epikumok kapcsolata a hindukéval nem oly bonyolult, szaggatott és viszontagságos, mint az európaiaké; az irodalmi átköltések sem zavarnak annyira. Itt kellett észrevennie, hogy közbülső irodalmi feldolgozások mily lényegbe vágó változásokat hoznak létre, míg az élőajkon maradt és szóval továbbadott elterjedés mily másnemű eltérésekre vezet. Szerinte az európai és ázsiai szóhadományok fő különbsége abban mutatkozik, hogy míg az előbbiek céltudatosan vannak megszövegezve, nagyrészt morális jellegűek, fölépítésük logikus, addig a keletiek szétziláltak. A keleti ember nem vár szigorú következetességet a motívumok összefűzésében, fő gyönyörűsége az egyes epizódok kiszínezésében telik; nem esze, hanem képzelődése van működésben az előadás alatt, amely könnyen röppen egyik képről a tőle elütő másikra (409. o.). *De Vries* az európai mesék legtöbbszörét, bár sok köztük a keleti, hindu eredetű, hajlandó már egyszer irodalmi formát öltött s csak azután a nép közé leszivárgott termékeknek tekinteni. A most divatos *Naumann-féle* teoria híve tehát, de bizonyos helyes megszorítással. Külön hangsúlyozandónak tartja, hogy ez át és leszüremlést nem szabad modern szemmel nézni, a mai irodalom leszállásával azonosítani. A középső részben az újkor irodalma a népi ideológiától nem állott oly távol, mint a mai. A predikáció exemplumai (kivált a nép fiaiból toborzódott dominikánusok és kolduló szerzetek beszédeiből valók), a felsőbb réteg ilyenmű emlékei rendkívül közel állottak az alacsonyabb rendéhez úgy felfogásban, mint előadásmódban. Az irodalmi átalakításnak egyéb következményei is vannak. A keleti jellegű,

magukban álló részegységek, apró mondák, meselemek ezáltal ráruházódtak egy-egy népszerű hősalakra; kifejeződő központot kapva, csoportosulásuk rendeződik és szorosabb kontaktust kapnak; ellentmondások küszöbölődnek ki, a sok egymástól idegen elem egybeolvadásával kerekébbé, logikusabbá válik az egész. Az egyes elemek azonban szerinte túlnyomó többségben keletről valók Európa egész folklórejában. A keleti sokkal színesebb, szenvedélyesebb elbeszélő (414); az arabok és perzsák enémű művei (1001 éj, a Papagáj-könyv, a Kalila ve Dimna, stb.) magasan fölülte állnak úgy intuíció, mint előadás dolgában az európaiaknak. A keletről jött elemek közvetítését de Vries irodalmi úton képzei, ahol az áthidalást a zsidók és részben a bizanci görögöség intézték irodalmi átírásaikkal. Helyesen emeli ki, hogy élőszóbeli közvetlen átvétel csak olyan helyeken és oly adottságok mellett képzelhető, ahol az átadó és felvevő népcsoportok huzamosabb etnikus együttélésben voltak. Ilyen eset pedig a keleti és nyugati népek között a történelem folyamán nem fordult elő. Talán a balkáni szlávok vehetett át a törökségtől leginkább keleti elemeket s ez meg is látszik folklórejükön. (Másik példa lenne szerintünk a spanyol-arab érintkezés a mór uralom évszázadai alatt, ahonnan keleti meselemek kerültek a XI–XIII. század alatt a nyugateurópai költészetbe.)

Nem tartja lényegesnek azt az egyébként feltűnő jelenséget, hogy ugyanazon mesetípusokban keleten *férfi* a hős, míg Európában *nő*. A két nem ilyenmő cseréje szerinte oly gyakori és oly könnyen érthető, hogy itt a véletlennek kelltenél nagyobb szerepet tulajdonítunk. Saját példaesetben e jelenséget (mert keleten a rejtélyfejtő férfi, nyugaton leány) úgy magyarázza, hogy az eredeti keleti motívumok eleinte olyan meglevő nyugati mesébe iktatódtak, amelynek leányhőse volt, t. i. az Okos leány meséjének második része: házassága, elűzetése és a talicskával vagy szekérral való ügyes ötlete (l. Weinsbergi asszonyok mondájában) már előbb meg lehetett s ehhez csatolták a rejtélyes feladatok keleti ele-

mei. Végső következtetése, hogy az ő példameséje éppúgy, mint annyi más vele egysorsú epikum, *nem kerülhetett át korán Európába*. Időpontot adni bajos, de felfogása jórészt összeesik von der Leyenével, aki ezt a legkorábbi időpontot a X. századba teszi. Kétségtelen szerinte, hogy az európai szerkesztet irodalmi formában bukkant fel először s akkor is a nyugati részeken s csak onnan szállt alá mindenfelé a nép közé.

Jan de Vries kutatásai és fejtegetései nézetünk szerint elég súlyosak arra, hogy visszhangjuk támadjon az egész mesekutató szakirodalomban. S. S.

Bächtold—Stäubli és Hoffmann—Kramer: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Band I. Lieferung 1—7. 1927—28. (Berlin u. Leipzig, Walter de Gruyter u. Co.)

A német tudományos szeretet, szívós kitartás és fegyelmezett összeműködés újabb bizonyossága ez a nagyarányú vállalkozás. A tudományágaknak kézikönyvekben való rendszeres feldolgozása lassankint oly területekre is áttérjed náluk, amiket szinte megfékezhetetlenek voltunk hajlandók néhány évtized előtt tekinteni. Hoops neve alatt készült el a germán régiségek reálexikona, Ebert kötet sorozata a történet előtti idők kultúrájáról (Lexikon der Vorgeschichte) teszi közzé az őskorról szóló ismeretek tömegét. Most a két bázeli professzor szervezte meg a legnehezebbnek látszó tárgykör összefoglalását. Tízévi előmunkálát után 600 ezer adatecdulával indították meg vállalkozásukat 82 főmunkatárssal, akik a német idevágó tudományok szak legismertebb művelői. Bár csak a német területek babonáira szorítkoznak, érdeklődésük szükségszerűen átjárják a szomszédos szláv és román (francia, olasz stb.) hasonló hiedelmek körére s így szinte a teljes európai babonaanyag fel van benne ölelve.

A *babona fogalmát*, ahogyan ők értelmezik, az egyik szerkesztő a tájkozottat előszóban, a másik a címszó alatt (Aberglaube) szorosán körülhatárolják. Definíciójuk e fölülte ruganyos anyagról nemcsak elfogadható, de szerintünk eddig a legjobb, amelyet csak ismerünk

s nekünk is irányítóul szolgálhat. Bächtold—Stäubli az Előszóban tiltakozik az ellen, hogy a *babona* kifejezés értékítéletszerűen, lekicsinylő vagy megvetett értelemben tekintessék, mint ahogyan a köznyelvben alkalmazni szokták. Szerinte becsatolandó volt e fogalom határai közé mindaz, ami népi ünnepekkel, szokásokkal kapcsolatos s amik régi hagyományokra mennek vissza; gyógyítómódok, melyek nem világosan természettudományi alapúak, mondák, melyek rendszeren nem egyebek, mint elbeszélő formába foglalt hiedelmek, stb. Hoffmann—Kramer szerint „a *babona* nem egyéb, mint *természeti törvényekkel meg nem magyarázható erők észrevétele és hatásuk konstataciója*, amennyiben ezek nem a vallás tanaiból valóak”. (66. hasáb.) Ilykép értelme közel rokon, majdnem azonos a *néphit* fogalmával, csak hogy utóbbiban a népi résztegnek mindaz a felfogása beletartozik, amit az egyház, a kereszténység neki tanít és elrendel, míg a babonafogalom ezeket kirekeszti s így találóbb, a tárgy kört tisztábban megjelölő kifejezés.

Bizonyos, hogy a babonát valami szokatlan, rendellenes jelenség észrevévécse és annak magyarázatára törekvés, majd az ellene való védekezés, vagy céltudatos felhasználása hozta létre. Hoffmann—Kramer a roppant elágazó jelenségek tömegébe rendszeret óhajtvá hozni, elfogadja a Stoll Ottó ajánlotta beosztást: 1. védekező (elhárító), 2. ártó (offenzív) és 3. egyéni célra törekvő (expetitiv) csoportosítással, de hozzácsatolja 4.-nek a céltalan, vagy abszolút babonát. Keletkezése és története dolgában leszögezi, hogy ősrégi, a rendszeres vallási gondolatokat megelőző időkben eredő (ősmitikus) tapasztalatok. Első mozzanata a rendkívüli tapasztalaton való csodálkozás, amelyhez keresett magyarázat gyanánt közvetlenül csatlakozik a démoni lények és erőkben való hiedelem, míg harmadik momentum az így előállott hitkomplexum alkalmazása az élet jelenségeire. (74. hasáb.)

Amióta a nagy mű prospektusát tavalyi évfolyamunkban bejelentettük (1927. évf., 213—14. ll.), ez évben 7 füzet (a 160 hasáb) jelent meg belőle rend-

kívül gazdag tartalommal és még dússabb forráshivatkozással. (1—1 füzet ára 4 M.) Egyes címzők kész monográfiákká vannak feldolgozva. Az első két füzetben pl. ilyenek: az *est* (Abend); *esti csilag* (Abendstern); *babona* (Aberglauben); testhez tartozó növények *levágása* (abschneiden; köröm- és hajbabonák); *elhárító módok* átok, rontás, szemverés ellen (Abwehrzauber), *földmívelő babonák* (Ackerbau), *sasmadár* (Adler), *családbefogadás* (Adoptio), *ősök kultusza* (Ahnenglaube), *alchimia*; *mindenszentek* (Allerheiligen); *lidércnyomás* (Alp); *kábító fű*, mandragora (Alraune) stb. A további füzetek tartalmáról, különösen azokról, melyekben a mi népünk hiedelme egyezik a germánokéval, időnkint bővebben meg fogunk emlékezni.

Dr. G. Graber: *Sagen aus Kärnten*. Leipzig, Dieterich, 1927. 4. kiadás. 458 o.

Nekünk sok tekintetben tanulságos könyv ez a mintaszerű mondagyűjtemény. Aránylag kis területről 700 darab mondát tudott összeállítója a néphagyományból kiemelni. Bevezetésében beszámol a módról, ahogyan csinálta; 132-t régebbi közlésekből ismert, 568-at maga és középiskolás tanítványai szedtek össze évtizedes szünidei kirándulásaikon. Minthogy mindannyia helyi színezetű, a bevezető mondatokban néhány szóval jelzi, vagy leírja a helyet: természeti alakulatot, emberi építményt (várromok), melyekhez a történet fűződik s így használhatóvá teszi könyvét azok számára is, akik a helyszínnel nem ismerősek. Tanulságos azért is, mert példát mutat tárgya népszerűsítésére. — A nagy és nem olcsó könyv immár 4. kiadását érte meg aránylag rövid idő alatt. Karinthianak eltörpülő kisszámú olvasóközönsége (német lakossága alig 300 ezer) példátlan érdeklődéssel kapta fel a vállalkozást; a példányoknak több mint fele otthon kelt el, ami arra vall, hogy alig van család, melynek asztalán e naiv olvasmányok könyve meg ne lenne. De még inkább tarthat érdeklődésünkre számot az, hogy magyar történelemre vonatkozó népi történetek is vannak benne, világos bizonyosságul annak, hogy nagyjaink híre és népszerűsége elhatolt oda is, a hegy-völgyes vidék zugaiba; úgyszintén arra, hogy folk-

lore=anyag származtatásánál tekintettel kell lennünk a magyar népi termékek kihatására idegen népelemek közé, míg eddig az volt a módszer, hogy ha a miennkel egyező hagyományokat találunk kint külföldön, szó nélkül onnan származtattuk a mieinket. A 125. szám alatt öt mondatát találunk „König Matthias Corvinus“ c. a. (105—107. II.) Eszerint Mátyás király valamikor Karinthiának is koronás fejedelme volt (ez történelmi tény; az osztrák III. Frigyesztől vette el Bécs elfoglalása után) s a török réme. Ő védelmezte az egész nyugati kereszténységet a pogánnyal szemben híres fekete seregével (die schwarze Schar); de a körülötte lévő fejedelmek is ellene támadtak és beszorították a „Petzen“-hegy szorosaiiba. Nem tudott menekülni, de a hegy megnyílt neki, megvédte őt is, hadait is. Halála után ide visszatért, mert művét: a hitetlenek kiűzését életében nem tudta teljesen befejezni. Azóta ott alszik fekete seregével; néha kijön hadvezéri fegyverzetében és az arra menőtől kérdezősködik a világ állapotáról, van-e már rá szükség, vagy még aludnia kell tovább a hegy gyomrában. Különböféle szájhagyomány híradásai írják le barlangi otthonát, alvó seregét, fölserkenésüket vezérük hívó szavára stb. (L. ennek szlovén és rutén változatait Ethnogr. 1908. évf., 18—21. II., Heller Bernát összeállításában.)

Nemzetközi mondatípusok tekintetében sok jó, sőt teljes változatát kapjuk itt közismert mondáknak. Ilyenek pl.: a 37. sz. „Magam“ Polifém motívum; 57. sz. váltott gyerek-történet; 109. sz. a „hét alvók“ típusa; 166. és 169. sz. „Álom a hídon levő kincséről“ (I. Ethn. 1920, 41—45. II. Binder Jenő tanulmányát); 174. és 175. sz. Rip-monda történetei; 248. sz. halottak miséje; 362. sz. Vineta-monda (víz alá süllyedt város); 332. sz. Szent Péterről, a „Hegedű“ egy érdekes változata; 508. sz. tavasz-ünnepi hegyi tüzek szokásának eredete (török beütésekkel hozva kapcsolatba az ősi pogány örökséget); 536. sz. A fehérén maradó ing mondája, „Graf von Rom“ lovagtörténet Sct. Veit mellé helyi mondává lokalizálva; 539. sz. Polykrates gyűrűje egy Hermagor melletti vármor-

ról; 540. sz. ugyanazon típus eltérő változata a flaschbergi romról. 552. sz. süvegvel összehordott domb története; 582. sz. útonállóknak csínyje (nálunk (Nógrádban él azonos tartalommal); 584-től 586. számig: a zárnyitó kis gyertya és a zsványvölgegy mondámeséje; 21. és 610. sz. Ahasverus-történetek; 538. sz. Karthago-monda, ökörbörnyi földterület ajándékozása stb., stb.

Az olvasó átlapozva a gazdag és változatos tartalmú könyvet, nem zárkózik el annak benyomása elől, hogy az ilyen természetű olvasmányok valami mágikus hatással vonzzák ama föld felé, ahol a lakosság mindezeket a maga helyi emlékeiként beszéli. Alig van folklorműfaj, amely oly mély betekintést engedne a köznép mindennapi életébe és főképp lelki világába, mint az ilyen félig rejtelmes, félig reális mondai történetek. Helyszín, népelet és néplélek összeolvad itt egyetlen, mindent összefoglaló benyomásba. S nekünk is, ha a magunk népi rétege felé akarjuk az eddig oly közömbös városi, intelligens elem figyelmét irányítani, leghathatósabb eszköznek bizonyára a mondagyűjtések és azok tetszetős alakba öntött publikációi fogynak bizonyulni.

Robert Gragger: *Alt-ungarische Erzählungen.* Ausgewählt und übersetzt von... 1927. (Walter de Gruyter u. Co. Berlin u. Leipzig. 218. o. — 20 Márka).

Gragger Róbert korszakos munkásságának utolsó, posthumus záróköve ez a kötet, melyet kiadója díszmunkának is beillő külső formában jelentetett meg. Stílszerűek régi, Gutenberg-típusú nagy gót betűi, melyek a tartalom krónikás jellegét külsőleg is szemléltetik; még emeli ezt a fejezetek címszavaiban a minium-vörös nyomás. E szokatlan külső, amely bizonyára szintén Gragger ízlését dicséri, teljes harmóniában van a könyv lényeges tartalmával: a mi legrégebb történelmi forrásainkból merített szemelvényekkel. Adja benne sor szerint: Kézai hun krónikájából a legfontosabb 15 fejezetet Ménróth-tól Attila hadjáratain át a pannoniai hűség pusztulásáig; Anonymusból a honfoglalás főbb eseményeit (16—21. fej.), hozzá a Szvatopluk-

hagyományt (Fehér ló mondája) a Dubnici krónikából; a fejedelmek idejéből a három mondai részt: a gyászmagyarokat, Lél és Bulcsu kivégzését és Botond konstantinápolyi kalandját szintén a Dubnici krónika nyomán; Szent István életét a két legendás életrajz és a Szt. Imre-legendá szerinti; Szent Gellért térítéseit a nagyobb legenda alapján; Endre és Salamon királynak főképp mondai történetét nagyrészt a Képes krónikából; néhány szemelvényt Kálmántól II. Endre koráig; Júlián útját Ricardusból és végül a tártárjárást Rogerius nyomán. (89—95. fej.).

A könyv alapgondolata Gragger életcéljának és munkássága irányának legteljesebből való: adni a német olvasóközönségnek nem egyéni feldolgozásban, amit a külföldi gyanakodva fogadhat, hanem hiteles, eredeti források alapján a magyarság Európába kerülésének, első viselt dolgainak hű képét: szenvedéseit, hősiességét, nehéz helyzetét kelet és nyugat ez ütköző pontján. Tendenciája elhitetlenséggel rokonszenvet kelteni minden szépítés nélkül. Ezt szolgálja a szemelvényekhez magyarázatul fűzött értekezése is: „Magyarország közép-latin irodalmáról“ (179—195. ll.). Ennek elején a címhez fűzött jegyzet ezt mondja: „A szerző ez áttekintésnek bővebb kidolgozását tervezte, de megakadályozta benne halála“. Mindenesetre kár, hogy a végső simítást könyvén nem Gragger maga végzhette el, mert akkor nem maradhatott volna benne némely aligha az ő kezétől credő szépséghibák. Csak futólag mutassunk rá néhányra: A könyv végén forrásjegyzék utal a szemelvények eredeti krónikás helyeire, ad néhány könyv- vagy értekezés címet az illető helyhez, valamint szómagyarázatokat a nehezebb helyekhez. Ez helyes és szükséges. De pl. mindjárt az 1. fejezethez (Ménróth és a bábeli torony) s a 2-hoz (Hunor és Magor mondája) a rendelkezésre álló nagy irodalomból csak Krausz Sámuel négy cikkét említi (1898-ból). Az Ethnographia hálás ugyan a jegyzeteket összeállítónak azért, hogy az ő évfolyamaiban közzétett négy cikket idézi, de talán akadt volna, különösen az újabbkeletű dolgozatok között, számtalán több feldolgozás is, mint azok a

bibliai alapon magyarázó és egyoldalú cikkek. — A szűkszavú és igen sokat felvilágosítás nélkül hagyó jegyzetekből talán kimaradhatott volna, a Csaba szó magyarázatául közölt rész: Anonymus „Soba Mageru“^sja, amit minden kommentár nélkül ezzel ad vissza németül: „*dumme Ungarn*“ (202. l.), vagy ha már adja, tegye mellé Anonymus 45. caputjának idevonatkozó helyét a mondás magyarázatául, ami elvette volna az egészek életét. — A 24. fejezet (47. o.) a Lech-mezei vereségből megcsonkítva hazaküldött 7 magyarról szól (Dubn. Krón.), kiket a XIV. sz.-i forrás szerint itthon „hét magyar és gyak“^snak nevezték, (Thuróczinál: „magiorkak et gyoz“); A fejezetnek címül ezt adja: „*Schandungaren*.“ A krónikák érthetetlen szavát sokféleképp magyarázták ugyan (Mátyás Flórián gyászmagyaroknak, Sebestyén Gyula gyiák-diák-nak, csak Toldy Ferencnél van „gazmagyarok“ M. költ. tört. 1867. 73. l.), de még ha az utóbbit fogadja is el, akkor sem felel meg a fordítása, amely ily formában nem gazt, hanem piszokmagyart jelent voltaképpen s abba az összefüggésbe nem is illik bele. Nem érzékenykedés beszél belőlünk, csak nem találjuk a könyv szellemével és tendenciájával összhangban levőnek, ha benne ilyen helyek szinte kikeresve és kiélezve fordulnak elő. S. S.

Will-Erich Peuckert: *Schlesische Sagen*. Deutscher Sagenschatz. Gesammelt und herausgegeben von —. Jena, 1924.

A szerzőt, amint azt megjegyzi, két cél vezette, először is, hogy kiegészítse az eddigi, nem teljes gyűjteményeket, másrészt, hogy úgy adja elő a mondákat, amint azokat a nép elmondja. Külön kiemeli az eddig elhanyagolt szilészi történeti mondákat. A mese jellegű mondákat megjelenőben levő mesegyűjteményébe helyezte át. Első részben a történeti mondákat sorolja fel. Ide tartoznak a pogánykori s főként az isztenek áldozó helyeihez fűződő mondák. A kereszténység kezdetére vonatkozó mondák a lengyelekéhez kapcsolódnak, hiszen a monda szerint is a kereszténységet Mesko, lengyel király vitte be hozzájuk. Igen elterjedtek a tatármondák, a tatárok gyakori betörései miatt.

A hercegek s hűbérurak (befalazás, a megátkozott várúrnő), városok (tűz- és dögvész stb.) s falusi mondák számos változatban találhatók. A zavaros rablóvilág emlékét sok monda örzi: rablóvárak, rablólovagok. Zsidók (clrabolt gyermek, ostyameggyalázás), tudós emberek (görlici üstökös, Theophrastus Paracelsus, görlici léghajósok) mondái igen érdekes kortörténeti anyagot nyújtanak. Igen elterjedtek a reformáció, vallásháborúk, ellenreformáció mondái. Török mondák, Nagy Frigyes, Napoleon s a legújabb idők 1870 és 1914 mondái zárják be a történeti mondák sorát. További fejezetek: a bolygó zsidó, Sybilla, Kyffhäuser-mondák, jövőbeli csata, világvége, Antikrisztus, egyes próféták: varázshatalmak és varázslómesterek, a „schwartzkünstler“, cigányok, szabadkőművesek; boszorkányok (tejs, vaj, be-tegység, szerelmi varázslások); vándorló lélek, lidérc s az ellenük való védekezés; az „arme Seele“: a halál előjelei, halál órája, öngyilkos, ártatlanul clítélt, kétszer meghalt, mi van a halálon túl, temetés; ház, udvar, vár, rom, templom és temető kísértetei (fehér asszony s felszabadítása, halott-tánc, vampír); egyéb kísértetek (éjjeli lovas, fejetlen ember, állatalakú szellemek, fák, kísérteti zene, szél és fellegek, lidércláng, tűzember, határkőhordozó s az erdei kísértet); „Rübezahl“: a barátságtalan varázsló szörnyeteg, az embereket félrevezető erdőszellem, (Rübezahl kertje: ördögkert), az időjárás ura, kincsörző és kincset ajándékozó szellem; erdőszellem, éjjeli vadász, kincse, leányai, falkája; mezői szellemek, gyermekrabló, halálra kérdés s több, a mezői munka idejére s körülményeire vonatkozó tilalom; vízi ember és leánya, az ellene való védekezés; bányaszellem, kinézése, lakása; földszellemek s a hozzájuk kapcsolódó szokások s ünnepek; házi szellemek és koboldok, házikigyó, tüzes sárkány; barátságtalan állatok: kígyókirály, baziliskusz, morkoláb; óriások, halál, dögvész, szél és szélasszony, a jó és rossz ördög, annak megtréfálása, ördöggövek (sziklák), ördögnyomok, az alvilág, a vándorló harang, elsüllyedt kincs, az ahhoz jutás kulcsa s körülményei. — A mondák kiválogatása s pontos, minden kétséget kizáró feljegyzése, a változatok

minden részletre kiterjedő feldolgozása a szerzőt méltán dícséri, annyival is inkább, mert felhozott babonái eddig alig vagy éppen nem ismert adatok.

Szendrey Ákos.

Gustav Jungbauer: *Böhmerwald-Sagen.* Deutscher Sagenschatz. Herausgegeben von —. Jena, 1924.

A Cschærdő sűrűn váltakozó hegyei, erdei, tavai és mocsarai gazdag anyagot szolgáltatnak a mondaköltészet számára. Közreadásukban crös kiválasztás érvényesült; azon mondáknál, melyek az egész német nyelvterületen elterjedtek, csak utalás van. Az anyag három csoportra oszlik: pogánymondák, történeti és kereszténymondák, s a nép és szellemvilág mondái. Ezen belül az anyag következő csoportokra tagozódik: 1. a hegység őslakó óriásai, kígyók, fejnélküli ember, a csehaber, gyermekrablás, a gyermekijesztő „Beerenmaennlein“, harangemberkék; a törpe nép; vízi szellemek, a Fekete tó, földalatti tó és vizek, vízi ember és lova, a tavi asszony (Sceweib); a megtévesztő szellemek, futkosó láng, tüzes ember, lidérc-láng, ködasszony, mocsárba süllyedt harang; a vad kísértetek vadászata, repülő szörnyeteg; rák király, vadasszonyok, építőáldozat, Frau Holle, kígyókirálynő; 2. város, kolostoralapítás, fehér asszony, a szentekkel és főként Máriával kapcsolatos csodatevő források s ezzel kapcsolatos kápolnaalapítások, ördögárkok; háború és dögvész, a jövővendő háború (Zukunftschlacht) és más jóslások; 3. elrejtett kincs: aranykút, döglött macska, aranyeke, koldus, kincsásó; ördögművek: ördögidézés, ördöggel kötött szövetség, ördöggő, a hamis ördög, a megjavult kártyajátékos, a gyermekágyas asszony; boszorkányok (Trude), javasasszony, boszorkánytánc; varázslás, acéltükör, varázslókönyvek; halál és a halottak; előjelek, a kopogó háziszellem, a segítő halott, büntetések: az elátkozott gyermek, az eltűnt halotti deszka; nyughatatlan szellemek és kísértetek: az öngyilkos, páncélemberke, fekete ló, kísértetszekér, tüzes hordók; felszabadítás (Erlösung): fehér asszony, szabadítófa, küzdő halottak, tűzemberke, síró szegény lélek. Végül gazdag jegyzetanyag zárja be a könyvet. *Szendrey Ákos.*

ADATTÁR.

I.

Ördögi kísértet- és lélekjárás 1587-ben.

Dr. Takáts Sándor kiváló tudósunk, a XVI. század legalaposabb ismerője „*A régi Magyarország jókedve* (Budapest, 1921) c. b. műve 230—9. lapjain a „Lélekjárás” c. cikkben a zay-ugróci levéltárban talált feljegyzés alapján ismertet egy „lélekjárást”, mely Füzesen, Erdély falujában Bonczhiday Bálint odaváló prédikátor családját és Sajka Jánost húsz hétig éjjel-nappal zaklatta, míg azután kétségbeesésében Dobokay Mihály németi prédikátor segítségét kérte, aki hívására elment a házához, ott maga is tanuja volt az esetnek, beszélt az elkárhozott lélekkel (akit állandóan „sátán”-nak nevez), kikérdezi nevééről, kísértése céljáról s végül megígérteti vele, hogy többet nem háborgatja a jámbor prédikátor családját. Elmondja, hogy előri születésű ember volt, míg élt, Bertalannak hívták, gazdag ember volt, de mert szüleit nem tisztelte, azért nincs most nyugodalma, azért ítélte Isten arra, hogy általa másokat „próbáljon”, azaz megtérésre intsen, de van reménye, hogy az utolsó ítéletkor ő is kegyelmet nyer. Ezt a lélekjárási esetet Dobokay Mihály 1587 november 14-én Németen leírta, tehát megtörténte után három nappal, mivel a „próbálás” 1587 június 28-ától november 11-éig tartott.

A gróf Zichy-nemzetség zsélyi gazdag levéltárában magyar nyelvemlékek után kutatva (I. Magyar Nyelv, 1926, 143—7. l.), *Jakubovich Emil* barátom ennek a feljegyzésnek megtalálta közelkorú, XVI. századi másolatát s gr. *Zichy István* akadémiai tudós tagtársunk beleegyezésével szíves volt annak lemásolását és közlését nekünk átengedni. A Takáts által közölt címből és a rövid tartalmú ismertetésből kétségtelenül kiderül, hogy ugyanazon egy esetről van szó a zay-ugróci és a zsélyi levéltárban fennmaradt feljegyzésben, csupán a nevekben van némi eltérés. Azt hisszük, hogy ez érdekes okmány közlését nem kell e folyóirat olvasói előtt bővebben megokolnunk. Nemcsak mint nyelvemlék értékes, de becses pótlásul szolgál a Bornemisza Péter „*Ördögi kísértetek*” c. művéből ugyanitt az 1913. évfolyamban Thury Ede által közölt kivonathoz.

„Az eleo istennek Nagsagos es halhatatlan probairool Melliet chielekedet az Satan Altal, Fwzesen az Bontzhiday Balint Wramō az ot ualo Predicatorō haza nepeuel Egietemben Husz Hetýgh eýel es nappal, Melly Satan altal valo probalasa kezdetet [vala] 28 die Juný 1587 usq3 11. [diem] Nouēbf Anni eiusdem finita.

Az mý hýteonk es lelkeonk zerint Irtuk meg Nāgk mint kegmes Wronknak es fejedelmeonknek. Nāgd orzaganak Nāgos Vraknak, Nemes Renden valoknak, tanitoknak keoz nepeknek es ezeken kýweol ez zeles vilagon walo kerestieneknek (1/b) Az kijnek Nāgd wtan kjanonk az Istenteol kegielmet, es Ayan-

„Az élő Istennek nagyságos és halhatatlan próbáiról, melyet cselekedett az sátán által Füzesen az Bontzhiday Bálint uramon, az ott való prédikátoron háza népével egyetemben húsz hétig éjjel-nappal, mely sátán által való próbálása kezdetett vala 28. június 1587. egészen azon év 11. novemb. i végezetéig.

Az mi hitünk és lelkünk szerint irtuk meg Nagyságodnak, mint kegyelmi urunknak és fejedelmünknek, Nagys. országának, nagys. uraknak, nemes renden valóknak, tanítóknak, köznépeknek és ezeken kívül e széles világon való keresztényeknek, akiknek Nagys. ad után

lywk az mÿ hÿwatalonk zerit walo zolgalatonkat, es Isten eleoth walo keonyeorgesönket.

Ex Nemethj ad Illmÿ principem per-scripta 14 Nouembr. A.Ö 1587 per Michaelm Dobokaj ac[mini]strum fwzesien[sem].

*

Mikoron* Balint wram az fwzesi Predikator, engemet Dobokaj Myhalt, Nemethiben hazamnal meg kereset volna jelente az satannak raita nagy diheskedeset siruan, kere arra engemet az Istenert, hogi wele el menek fwzesre es meg latnam (2/a) Az satannak jelen valo diheskedeset, azon keppen haza nepen hog eggwt keoniorgenek wele az Istennek azon, hogj elegednek meg eo zent felsege, Imar Ennj Ideygh walo diheskedeseuel, az Satannak Annak felette hogj kenzeriteneok az Satant is Arra, Az hatalmas Istennek Neuere, hogj mondana megh ki bochjatta legien ötet oda es azokra a werekedesekre kj adoth nekj hatalmath.

En az en zolgay hj watalomnak Rendÿ zerint engedek az eo kegme keresenek, es wele el menek es wele el menek es mikor az kis patakochikan által menteonk volna, es az kapuhoz keozelgettönk volna, hallank nagj kjaltaft, tahat az satan Sapka Janossal diheskedik, ziggiak ratolliak egi maft sapka Janossal (2/b) Egik az másik Anniat kwrwazzak ezenkeozben, a' hazba be menek es meg zwnek az Satan, Mikoron Imar ot le witeonk volna a' hazban, egi Almawal hozzam hagita a' satan es az job karomat talala, fel weom az almat, es töm az asztalra, onnat myndiarast eleolem elkapá, kezdeok keresny, es sohol nem talalok, hanem egj kewes wartatwa azon almawal, az Balint wram leányat hagita az twz helinel.

Ezek wthan hÿwuk ismet oda Sapka Janost, hogy latnok ha megis az elebi mod zerint wele diheskednek, mert semÿ zawat nem wehettÿwk wala, Jeowe hozá, masod magawal ot walo sinon Peterrel, hogi az Aiton be Jeowe monda Sapka Janos az satannak megis ith wagie bojtos ebb, sokzor zÿdvan, monda az satan (3/a) Janosnak, Ah Bestie kwrwa Janos, Balint wramne ezenközben azzw zÿlwat tezen wolt az ladaba el kapa benne egj

* A kézirat lagjainak belső (bal) oldalán margo van hagyva s ott a magyar szöveg rövid latin kivonatát adja; ezeket elhagyhatónak gondoltuk. Szerk.

kivánunk az Istentől kegyelmet és ajánljuk az mi hivatalunk szerint való szolgálatunkat és Isten előtt való könyörgésünket.

Németiben a' nagys. fejedelem számára leírva 1587. nov. 14-én Dobokaj Mihály lelkész által.

*

Mikoron Bálint uram, az füzesi prédikátor, engemet Dobokaj Mihályt Németiben házamnal megkeresett volna, jelenté az sátánnak rajta nagy dühösködését, sírván kere arra engemet az Istenért, hogy wele elmennék Füzesre és meglátnám az sátánnak jelen való dühösködését, azonképpen háza népén, hogy együtt könyörögnénk wele az Istennek azon, hogy elégednék meg ő szent felsége immár ennyi ideig való dühösködésével az sátánnak; annak felette, hogy kényszeritenők az sátánt is arra az hatalmas Istennek nevére, hogy mondaná meg, ki bocsájtotta légyen ötet oda és azokra a werekedesekre ki adott neki hatalmat?

En az én szolgai hivatalomnak rendi szerint engedek az ökegyelme kérésnek és wele elmenek és mikor az kis patakocskán általmentünk volna és az kapuhoz közelgettünk volna, hallánk nagy kiáltást, tehát az sátán Sapka Janossal dühösködik, szidják vádolják (?) egymást Sapka Janossal. Egyik az másik anyját kurvazzák. Ezenközben a házba bemenénk és megszünök az sátán. Mikoron immár ott leültünk volna a' házban, egy almával hozzám hagyita a' sátán és az jobb karomat talalá; felvöm az almát és töm (tettem) az asztalra; onnat mindgyarást előlem elkapá; kezdök keresni és sehol nem talalok, hanem egy kevés wartatwa azon almával az Bálint uram leányát hagyitá az tűzhelynél.

Ezek után hívök ismét oda Sapka Janost, hogy látnók ha megis az előbbi mód szerint oda dühösködnék, mert semmi szavát nem wehetjük wala. Jöwe hozzá másodmagával: ott való Simon Péterrel; hogy az ajtón bejöwe monda Sapka Janos az sátánnak: mégis itt vagy-e, bojtos eb; sokszor szidván. monda az sátán Janosnak: Ah, bestye kurva Janos! Bálint uramné ezenközben asszúszilvát teszen wolt az ladába; el

marokkal zemeonk lattara, es az pitwarban a' haz hjarol hagigalta ala, ezeknek wthanna, Janos megien wala az wdwaron, es monda az satan nekj az pitwarbol, sapka Janos Bestic lelek kurwa, es ezen közbe az giertia meg alwek, mindiarast kezde penig peokdeosnie engemet, es Balint Varamatis, ezen zempillantásban egy was machikawal es egy zito fawal hagytá meg, az was machika esek eleotte, es az zitofa mellette esek. Az giertiát megh gywtak, es mý az wristennek kezdenk keonyeorgeni, olwasuan Irasokat, el mondok az dauid Eneketis, mellicet az Psalmusból zerzettek. Az kj wetý segedelmet &c. (3/b) Ezen közben az twzest be takarak giertiát meg oltak, mindýrast nagiot siuolte, mint egy Juhaz, az haýnalt is el fwa siwöltesssel, az Agý eleýbe Jeowé kezde nagj erőssen suttogný. Aýakat chýemchjegetný. Mondek oh undok lelek nem Arthatz mýnekeonk, Ismet mindiarast mas helien kezde Enek Notat fwný, mint ha vgian billegetnc. durollio, durollio etc.

Ezek utan mondank Balint Wramal, te satan kj az isten zýnenek latasatol meg fogiatkoztal, kj wezedelemnek tagja wagj, kenzeriteonk tegedet az Abrahamnak, Isaknak, Jacobnak, es mennek földnek hatalmas Istenenek az es hatalmas newere es az (4/a) Eo zent fianak az Nazarethbelj Jesus Chr[ist]usnak zent Newere, hogj meg mongiad kj bochiátot tegedet Ide, es mý wegre Juttel ide, Egy keues wartatwa, hogj ekeppen gýakorta kenzeriteonk Ismet Tantz Notat kezde funý es mondani taridom taridom & Jere Mihalj wram tanzonkban wagion mý nekeonk giertiánk Ah Bwdeos es wndok lelek felelj Arra az mýre kerdeonkes Ismet repetalok az elebý mod zerint az bezedet, kenzeritwen az Abrahamnak, Isaknak, Jacobnak Istenenek Newere zc. es ahol az zolgaló leány es az Balint wram fia, es eoregbik leányá fekeznek wala, kezdenek kjaltaný, hamar az Istenert, mert Ihon az lasnakot vonza el rolonk (4/b) Kezdeok coket biztatý, az mint zolhatank, hogj ne fellyenek es az Istenben bizzanak, kjaltsatok az wr istent es az meg fezeolt, Nazarethbelj Jesust es nem Arthat az hamis lelek tý Nektek, es az wr Istennek zent newere kenzeritwen el bochjata az lasnakoth, Ismet instalank az elebý mod zerint, mond

kapá benne egy marokkal szemünk látára és az pitvarban a' ház hjáról (padlás) hagyigálta alá. Ezek után János megyen wala az udvaron és monda neki az sátán az pitvarból: Sapka János bestye lélek kurwa! és ezen közbe az gyertya megalvék. Mindjárast kezde penig pókdösnie engemet és Balint uramat is. Ezen szempillantásban egy vasmacskával és szító (piszka) fával hagyítá meg; az vasmacska esék előtte és az szítófa mellette esék. Az gyertyát meggyujtják és mi az Uristennek kezdenk könyörgeni, olvasván (az) Irásokat, elmondók az Dávid énekét is, melyet az Psalmusból szerzettek: „Az ki véti segedelmét...” stb. Ezenközben az tüzet betakarák, gyertyát megolták; mindjárast nagyot süvölte, mint egy juhász, az hajnalt (?) is elfúva süvöltéssel. Az ágy eleibe jöve, kezde nagy erőssen suttogni, ajakát csemesegetni. Mondék: Oh undok lélek, nem árthatz minékönk. Ismét mindjárast más helyen kezde éneknótát fújni, mintha ugyan billegetné: *durollio, durollio*, stb.

Ezek után mondánk Bálint urammal: Te sátán, ki az Isten színének látásától megfogiatkoztál, ki veszedelemnek tagja vagy, kényszerítónk tegedet az Abrahamnak, Izsáknak, Jákobnak és mennynek-földnek hatalmas Istenének az ő hatalmas nevére és az ő szent fiának: az Názáretbeli Jézus Krisztusnak szent nevére, hogj megmondjad, ki boesájtott tegedet ide és mi végre jöttél ide? Egy kevés vártatwa, hogj ekeppen gyakorta kényszerítünk, ismét táncnótát kezde fújni és mondani: *taridom, taridom*, stb. Jere, Mihály uram, táncunkban vagyon minékönk gyertyánk (?) — Ah, bűdös és undok lélek, felelj arra, az mire kérdünk. És ismét repetalók az előbbi mód szerint az beszédet, kényszerítvén az Abrahamnak, Izsáknak, Jákobnak, Istennek nevére... stb. És ahol az szolgáló leány es az Bálint uram fia és öregebbik leánya fekszenek wala, kezdenek kiáltani: Hamar az Istenért, mert ihon az lazsnakot (takarót) vonza le rolonk. Kezdők őket biztatni, azmint szólhatánk, hogj ne féljenek és az Istenben bizzanak: Kiáltások az Uristent és az megfeszült Názáretbeli Jézust és nem árthat az hamis lélek tinektek. És az Uristennek szent

meg te satan azt az kjre teged kerdetteonk kezdé undokol reank hideg nialakkal Peokdeosnyé vgj Annira hogj az hayonkon orczankonnys le folit, scot az megh az fileonkis rakwa wolt wele, az Agiwnk elcot megh hallot az Peokdeosesnek lochiogasa Ismet ezenközben batorítottwk mind magonkat mynd az haz nepet.

(5/a) Wizontag Ismet tantz Notat kezdé torý, torý, toridori torýdom & Ezek wtan Ismet Mene az gyermekekre, Vonný kezdé rolok az lasnakot, keszdenek zegenick erőssen kialtani, Janchinak az feibe kezdé babirkalný, mintha tetöt nezne az Balint Vram coregbik leanyá kezdé sírnia monduan, Jaý edes atiam még az orczamatis el peokdeose Azon zem pillantasban mene az zolgalo leanira, kezdé azon Babirkalný, hozza kapa az leany kezdök biztatný, az ket kezct az satannak hat meg ragatta, fwlecnkel hallottwk, hogj ropogot az leanj kezében, Balint wram fel zeokek Giertiat Giwta, hogj latnok az leany kezében my wolna Tahat rwa zennyes (5/b) Azt az tüzben meg egetök a melj rwhan sok lýk wala, Ismet azt annal Inkab kezdök kenzeritený az Abrahamnak Isaknak Istenenek Newere hogj az előby bezedonkre meg felcne, de eo Annal Inkab Ismet kezdé az lasnakot az gyermekekröl be wonný, fel wgrek Balint wram es enýs wele egýwt, kapok az lasnakot egibe gýwrök es egj egj hasap fat ragadwan kezönkbe my ketten mynd adig werök mygh el faradank, kjteritök oztan, s egj darab forgatzinal egiebet benne nem talalank. Ismet le fekwenk, es az zolgalo leani tewe melleic az fogoth az twz heliröl el wewen, mihelt az giertiat eloltok, az fogot hozza hagita talala az padzeknek az labat az kjn fekwem wala, ektelenöl kezdé ismet peokdeosnyé Mondék Balint wramnak megis kenzeritswk az hatalmas istennek ereýere mongia meg kj bochjatta (6/a) Egj kewes wartatwa monda az Satan Az Nagi isten kwldeot, kj Neved Monda Berthalan. Mondank Miert kwldeoth, Monda Jol tugia keýtek az Nagi Isten minemw nagichseggel es dogh halallal verc megh ez feoldet, de lam sohol senkj meg nem Jobbula, ez zeles vilagon igen gonoz emberck wadnak engemet azert kwldeot hogj ez zeles vilagon, noha elegeg predikalliak az meg terest hirdetven de senki

nevére kényszerítvén, elbocsájtá az lazsnakot. Ismét instálánk az előbbi mód szerint: Mondd meg, te sátán azt, az kire téged kerdeettünk. Kezdé reánk undokul hideg nyálakkal pökdösnie úgy annyira, hogy az hajunkon, orcánkon is lefolyt, sőt az még az fülönk is rakva volt vele; az ágyunk előtt meghallott az pökdösésnek locsogása. Ismét ezenközben batorítottuk mindmagonkat, mind az háznépet.

Viszontag ismét táncnótát kezdé: *Tori, tori, toridori toridom...* stb. Ezek után ismét mene az gyermekekre, vonni kezdé rólok az lazsnakot. Kezdének szegények erősen kialtani; Jancsinak az fejében kezdé babirkálni, mintha tetüt nézne; az Bálint uram öregbik leánya kezdé sírnia, mondván: Jaj, édes atyám, még az orcámat is elpökdösé. Azon szempillanathan mene az szolgáló leányra, kezdé azon babirkálni. Hozzákapa az leány. Kezdök biztatni; az két kezct az sátánnak hát megragadta, fülönkkel hallottuk, hogy ropogott az leány kezében. Bálint uram felszökék, gyertyát gyujta, hogy látnók, az leány kezében mi volna? Tehát: ruha-szennyes! Azt az tűzben megégetök, amely ruhán sok lyuk vala. Ismét annálkább kezdök kényszeríteni az Abrahámnak, Izsáknak, Istennek nevére, hogy az előbbi beszédönkre megfelelné. De ő annálkább kezdé ismét az lazsnakot az gyermekekröl levonni. Felugrék Bálint uram és vele én is együtt, kapók az lazsnakot, egybe gyürök és egy-egy hasáb fát ragadván kezönkbe, mi ketten addig verök, míg elfaradánk; kiterítök osztán s egy darab forgácsnál egyebet benne nem talalánk. Ismét lefekvénk és az szolgáló leány tevé melléje az fogót, az tűzhelyről elvévén. Mihelyt az gyertyát eloltók, az fogót hozzáhajítá; talála az padszéknek az lábát, azkin fekszem vala. Ektelenöl kezdé ismét pökdösnie. Mondék Bálint uramnak: Mégis kényszerítsük az hatalmas Istennek ereýere, mondja meg, ki bocsájtá? Egy kevérs vártatva, mondá az sátán: Az nagy Isten küldött! — Ki neved? — Monda: Bertalan! — Mondánk: Miért küldött? — Monda: Jól tudja kegyelmetek, az nagy Isten minemő nagy éhséggel és döghalállal veré meg ez földet, de lám sehol senki meg nem jobbula; ez széles

nem fogagia, azont hog' enys hirdessem, seot minden predicatorok az predikallo zckenys erossen hirdessek az penitentia tartast, Inchek az Nepet terienek megh az wr Istenhez, Paraznasagot, zitkot, minden gonossagot hagianak el, megh czjak az bestiejt se mongiak mert keozel wagian az Iteletnek Napia, es ha meg Nem ternek bizoni Az wr Isten minde- neket az Nagj (6/b) Rettenetes kjnra weti es keo balwania waltoztattya, Oh kj nagj kjnom wagian ennekem, Mondank erre, kenzcriteonk my tegedet az hatal- mas Istennek Newere, Mond megh azt, Holoth Illiyen iora Intez benwnket, talam tenekedis az wr Isten kegielmeben wagian valamý remenseged, Erre monda, Bizony igenis Vagian, Holot azert zerelmes wraim nektek atta az zent lelket, es zent Iras olvasok wattok, Inchiek a nepet p[re]dicalliatok a penite'[n]ciat, hagia el minde[n] az bwnt, Az zegenieknek, Arwak[n]ak nyomoroltaknak, cozwegiek- nek adakozatok az Istencből, Mindenöt az Biraknak hagiatok meg Vasarnapon, zeredan, Penteken, hoga tizenket forint bwntetessel, tilchiak meg az zjtkoth, Mert vaj kj Nagj bwn az zitkozodas, Paraznasag, es az Isten Igeyének meg vtalasa, ne kedwezzenek senkjnek, kalodazza Býrsagollýa, (7/a) Mert bizony meg veri eoketis az wr Isten mynt zynten engemeth.

Oh ky nagj Bwnös ember wagiok en mert en az en Atiamat es aniamat atyamfjait zidalmaztam, Igen kazdag emberis valek, de az zegenieken soha Nem keonicoröltem, lattiatok zerelmes vraim azert vetet engemet ez nagj kinra, vaj kj Nagj kinban wagiok en. Mondank erre Néký, Talam az te Atýad Anyád nem tanitottak tegedet es azert leottel gonozza, Monda, bizony zerelmes Wraim az az oka, Tanichiak azert az Atýak Anyák az eo gyermekeket, Istený fele- lemre, mert bizony meg veri eoketys az Wr Isten.

Oh ky Nagý Bwnös ember Vagiok en Zerelmes Uraim, Ismet kenzeriteok az hatalmas Istennek Newere Mond Meg te satan, ha wagian te neked Valamý re- menseged az Isten kegielmében, Monda,

világon igen gonosz emberek vagynak. Engemet azért küldött, hogy ez széles világon, noha eléggé prédikálják, az megtérést hirdetvén, de senki nem fo- gadja; azont hogy én is hirdessem, sőt minden prédikátorok az predikáló szé- ken is erősen hirdessék az penitencia- tartást; intsék az népet: térjenek meg az Uristenhez; paráznaságot, szitkot, minden gonosságot hagyjanak el; még csak az bestyéjét se mondják, mert köz- zel vagyon az ítéletnek napja és ha meg nem térnek, bizony az Uristen mindeneket az nagy rettenetes kínra veti és kőbálvánnyá változtatja. Oh, ki nagy kínom vagyon énnekem! — Mon- dánk erre: Kényszerítők mi tégedet az hatalmas Istennek nevére, mondd meg azt, holott ilyen jóra intesz bennünket, talán teneked is az Uristen kegyelmé- ben vagyon valami reménységed? Erre monda: „Bizony, igen is, vagyon; holott azért szerelmes uraim, nektek adta az szentlelket és szentírás olvasók vagy- tok, intsétek a népet, predikáljátok a' penitenciát, hagyja el minden az bűnt; az szegényeknek, árváknak, nyomorul- taknak, özvegyeknek adakozatok az Is- tencből. Mindenütt az bíraknak hagyjá- tok meg: vasárnapon, szeredán, pénte- ken, hogy tizenkét forint büntetéssel tiltsák meg az szitkot. Mert vaj ki nagy bűn az szitkozódás, paráznaság és az Isten ígéjénck megútálása; ne kedvez- zenek senkinek, kalodazza, birságolja; mert bizony megveri őket is az Isten, mint szintén engemet.

Oh, ki nagy bűnös ember vagyok én, mert én az én atyámat és anyámat, atyámfiat szidalmaztam. Igen gazdag ember is valék, de az szegényeken soha nem könyöröltem. Látjátok, szerelmes uraim, azért vetett engemet ez nagy kínra, vaj ki nagy kínban vagyok én! — Mondánk erre neki: Talán az te atyá- anyád nem tanitottak tegedet és ezért löttél gonosszá? — Monda: Bizony, sze- relmes uraim, az az oka. Tanítsák ezért az atyák-anyák az ő gyermekeket isteni félelemre, mert bizony megveri őket is az Uristen!

Oh, ki nagy bűnös ember vagyok én, szerelmes uraim. — Ismét kényszerítők az hatalmas Istennek nevére: Mondd meg, te sátán, ha vagyon teneked va- lami reménységed az Isten kegyelmé-

Bizoný Igenis Wagion, mondank, mondel tehat (7/b) Az mý Atýankat el kezdé es végig el monda cziak abban akada meg, es bocziásd meg az mý bwneýnket, erre mondank, el hagial benne, azt is az utan el monda, Vizontag kenzeriteok az abrahannak [igy elmaradt: Istenére] Holot te az isten felöl, es az Isten kegielme felöl bewsegel tanýtz, Esmerede te azt az Nazaretbelý Jesus Chrúst, kj az el eset tellies emberý Nemzetsegert, eleo es igaz aldozatol atta magat az magas keresztfan kinra, Monda Ismerem Mondank hol wagion az, Monda az Magas Meniben, kýchioda az, monda, az Istennek zent fia az mý wronk Jesus Chrús, Mondank Holot azt te wradnak mondad Hizede azt, hogj az Jesus Crúsnak artatlan werc, zent halalanak draga Arra, eleg legien az meg tereo bwncoseoknek Idwösségekre es az týedreýs, monda, Bizony Hizem, de oh, oh, oh, kj nagj Bwnös ember wagiok en, es nagj (8/a) keseruessen sýra, Ismet mondank Hýzede hogj az zent lelek tanýto legien, Vigasztalo es meg batorito, Monda, Býzoný hýzem, Ezen közben egink sem kenzerítette rea, az Credot eppen el monda, Mondank Nekj no mond Vtannonk az mit mondonk Trahe post te doñie, conuerte me adte doñie, Doñie ne descendes cŵ[m]me in Judiciu, quia certus sermo quod Jesus Crús Venit in Mundu[m] Peccatores saluos facere, Vr isten legi Irgalmas es legi kegielmes ennekem Bwneos fiadnak, magatul monda, Nehagi Vr Isten, legi Velem en Vram Jesus Chrús, Isten hozzatok. Mý Vigasztalok az zent Igeböl es kenzeritok ismet, Ne menýel, bezelj Velonk mégis, mýert Juttel hogj Igy kesergeted ez Jambor keresztýent. Monda, mert az Nagi Isten Bochiatoth, Mýert hagigalz haát, s mýert zýtkozodol, mýert chjelekedel Illýen Rwtsgoth, (8/b) Monda, Bizon Chiudalom hogi azt mongia kégték; Vaý ki igen hatalmas az Vr Isten, igen nagj hatalma Vagion nekj de Nekem Igen kewes Vagion ot kel Jarnom ahol az isten hordoz. Ideis eo hozot, mýndent eo mongia hogi chielekegiem, es en altalá kégték: Proballia, Mondank erre, Az Isten io es Zent, veghetetlen irgalmassagw, es nem akaróia a gonossagnak, hanem tiltoia, Monda Bizonyý vgi wagion de lam Mondam hogi probalny bochjatot hogj az coweýt meg proballia altalam, mert lam zent Iras ol-

ben? — Monda: Bizony igen is vagyok. — Mondánk: Mondd el tehát! Az Mi-
atýánkot elkezdé és végig elmondá, csak
abban akada meg: „és bocásd meg az
mi bűneinket“, erre mondánk: Elhagyal
benne! Azt is azután elmondá. Viszon-
tag kényszerítók az Abrahámnak (hiány-
zik: Istenére): Holott te az isten felöl
és az Isten kegyelme felöl bőséggel ta-
nítasz, esmerede te azt az Názáretbeli
Jézus Krisztust, ki az elesett teljes em-
beri nemzetségért élő és igaz áldozatul
adta magát, az magas keresztfán kinra?
— Monda: Ismerem. — Mondánk: Hol
vagyon az? — Monda: Az magas menny-
ben. — Kicsoda az? — Monda: Az Is-
tennek szent fia, az mi uronk Jézus
Krisztus. — Mondánk: Holott azt te
uradnak mondad, hiszed-e azt, hogy az
Jézus Krisztusnak ártatlan vére, szent
halálának drága ára elég legyen az meg-
térő bűnösöknek üdvösségekre és az
tiedre is? — Monda: Bizony hiszem; de
oh, oh, ki nagy bűnös ember vagyok
én! És nagy keservesen síra. Ismét mon-
dánk: Hiszed-e, hogy az szentlélek ta-
nító legyen, vigasztaló és megbátorító?
— Monda: Bizony hiszem. Ezen közben
együnk sem kényszerítette rea: az
Credot éppen elmondá. Mondánk neki:
No, mond utánonk, amit mondonk...
(latin rész; l. az eredetiben). — Üristen,
légy irgalmas és légy kegyelmes én-
nekem, bűnös fiadnak! Magatul monda:
Ne hagyj, Üristen, légy velem én uram
Jézus Krisztus. Isten hozzátok! — Mi
vigasztalók az szent igéből és kénysze-
rítők ismét: — Ne menj el, beszélj ve-
lünk, mégis miért jöttél, hogy így keser-
geted ez jámbor keresztýent? — Monda:
Mert az nagy Isten bocsájtott! — Miért
hajigálsz hát s miért szitkozódol, miért
cselekedel ilyen rútságot? — Monda:
Bizony csudálom, hogy azt mondja ke-
gyelmetek: Vaj ki igen hatalmas az Ür-
isten, igen nagy hatalma vagyok neki,
de nekem igen kevés vagyok; ott kell
járnom, ahol az Isten hordoz. Ide is ő
hozott; mindent ő mondja, hogy csele-
kedjem és én általam kegyelmeteket
próbálja. — Mondánk erre: Az Isten jó
és szent, véghetetlen irgalmasságú és
nem akarója a gonoszszágnak, hanem til-
tója. — Monda: Bizony úgy vagyok; de
lám mondám, hogy próbálni bocsájtott,
hogy az övéit megpróbálja általam, mert

wastok, e s Jol twgiatok hogi az Isten az eo haza Nepen kezdj el az Iteletet, hallia meg kegk: mondok, Mongiatok meg a' fejedelmeknek Tilchiak meg a' bwnt, es az Isten ellen walo wetkeket, Paraznasagot, fitalansagot, mert ha gondot n̄ wiselnek, bizony wj lezen dolgok m̄nth en nekem (9/a) oh kj nagi k̄ynom wacion ennekem, ezenys sira, Az wrak Ispanok igen kegitlenek az zegensegen, holot az zegensegnek erejeből elnek, rakwa markok werekkel, abol eznek iznak Rw-hazak magokath, a ahol gjwthnek ken-chiet, az Vezedelemnek Napiara. De mongiatok meg, adakozanak az zegenieknék az Istenből, Arwakat Eozwegieket segellienek az eo ereikből Mert bizony wgi lezen dolgok mint ennekem, Mert enis igen kazdagh ember walek, es az zegenieken nem keonioröltém. Azert vettem engemet az wr ez Nagi kinra, kinel nagiob kinban ez wtan sem lezek, ezenis sira. Ismet kenzeritok az wrnak newere, Mond meg te minekünk, te cretted kelle keoniorogeny, es az kössgelis keonjeorgettetny, Monda B̄yzony keonjeorogietek zrelmes wraim, Mondank wacion Noked remenseged hogj ez nagi k̄ynbol kj zabadit megh tegedet az Isten, Monda (9/b) Bizoni, Bizony, Bizoni wagiö es engemet az Itelet Napian Job keze felöl wezen, de Igen hatalmas az Isten, ot hordoz ahol engemet a'hol eo akaria es en általam kegket Proballia az Isten hogi m̄ynd ez zeles wjlagon az Penitentiát p̄[re]dikalliatok,

Mondank ladde melj gonoz ez Wilag. az Isten igeje Nem kel Nekj, Monda, T̄y wattok az zent Iras olwasok, Titeket int az Wr Isten, Jariatokel az T̄y tizte-tekben, kjalchjatok, senkjwel ne gondolljatok, ha cok nem fogagiak bizony meg wery coket az Wr isten, T̄y nektek penig Wāy kj Nagi Bodogsagot ad az Wr isten, Wāy k̄y nagj gicotrelmem wacion ennekem, mar hwz hettwl fogwa annyteol fogwa engemet ide hozoth az (10/a) Az Wr isten, hogj Proballyalak, Mondank nek̄y, Michioda az te kinod monda, Waj kj nagi eles Borothwa keozze wetet engemet az Vr isten Mondank egieb kinod ninchiene te Noked, Monda, Wacion mert Nagi twzbe langba egek, ēyel es Nappal, merth az Istennek

lám szentírást olvastok és jól tudjátok, hogy az Isten az ő háza népén kezdi el az ítéletet. Hallja kegyelmetek: mondok, mondjátok meg a fejedelmeknek: tiltsák meg a bűnt és az Isten ellen való vétkeket, paráznasagot, fajtalanságot, mert ha gondot nem viselnek, bizony úgy leszen dolgok, mint énnekem. Oh, ki nagy kínom wacion énnekem! — Ezen is sira. — Az urak, ispányok igen kegyetlenek a szegénységen, holott az szegénységnek erejéből élnek, rakwa markok vérekkkel; abból esznek, isznak, ruházzák magukat, abból gyűjtnek kincset az veszedelmek napjára. De mondjátok meg: adakozzanak az szegényeknek az Istenéből; árúkat, özvegyeket segítjenek az ő erejéből. Mert bizony úgy leszen dolgok, mint énnekem. Mert igen gazdag ember walek és az szegényeken nem könyöröltem. Azért vettem engemet az Úr ez nagy kínra, kinél nagyobb kínban ezután sem leszek. — Ezen is sira. — Ismét kényszerítök az Úrnak nevére: Mondd meg te minekünk, te érted kelle könyörgeni és a községgel is könyörögtetni? — Monda: Bizony könyörögjétek, szerelmes uraim! — Mondánk: Vagyon-e neked reménséged, hogj ez nagy k̄ynból ki szabadit még tégedet? — Az Isten. — Monda: Bizony, bizony, bizony wacion! És engemet az Ítélet napján jobb keze felöl veszen; de igen hatalmas az Isten, ott hordoz (ahol: tollhiba) engemet, ahol ő akarja és én általam kegyelmeteket próbálja az Isten, hogy mindez széles világon az penitenciát predikáljátok.

Mondánk: Ládd-e, mely gonosz ez világ, az Isten igeje nem kell neki. — Monda: Ti vagytok az szentírást olvasók, titeket int az Úristen, járjatok el az tisztetekben, kiáltsatok; senkivel ne gondoljatok, ha ők nem fogadják, bizony megveri őket az Úristen. Tinektek penig vaj ki nagy boldogságot ad az Úristen. Vaj ki nagy gyötrelmem wacion énnekem; már húsz héttől fogva (annytól fogva) engemet idehozott az Úristen, hogy próbáljalak. — Mondánk neki: Micsoda az te kinod? — Monda: Vaj ki nagy eles borotva közé vettem engemet az Úristen! — Mondánk: Egyéb kinod nincsen-e teneked? — Monda: Vagyon, mert nagy tűzbe,

rettenetes nagy atka wagion rajtam, Mert atyamat Anyámat nem tisztem es az zegenieketh sem segitettem, Mondank kenzeriteok megh is, ismet, hogj megh mongiad Mý Nekeonk waloban, ha wgi wadnak mindezek amýnt mondad, es mýndezeket ha az Abrahamnak istene mondattiae te weled, Monda, Bizony, Bizony Isten engem Vgi segellien, hogi az Mondattya welem, es az Nagj isten hordoz engemet mindeneoth Mondank Neký holot te azt mondad, hogý az Isten mondattya (10/b) Te weled ezeket, Mondel ez Igeket wthannam, Abraham[n]ak, Isaknak, Jacobnak, Mennek Földnek, Tengernek es ezekben leweo allatoknak hatalmas Istene, es az Nazarebelj Jesus Chrus, kj az emberi Nemzetert, az keresztfan meg holt, tegedet Bertalan vgi segellien, hogi mind ezeket amit mondad, igazak, es az isten mondattia te weled, ezeket Igeröl igere el monda, es monda, mongýwnk mindniaian Ament es Ament Mondank, de mégis nem eretzök el mond[n]k nekj Azt mondad hogj az itelet napia keozel wagion, twdode te azt mýkor lezen, Monda bizony en nem twdom mert az Isten nem Jelentette az[sic] meg (11/a) Ennekem, minem twdok en Myndeneket, hanem chjak a'kiket az isten mond ennekem hogi kegteknek: megmongiam, Ismet kenzeriteok es kerdoók, Hol lakolte, Monda Alcorben, ký fia wagi, Monda, az atiamnak Istwan wolt Neve, az aniamnak Martha, de meg holtak eokis, Vizontag kerdoók, elze te, Monda, elek, Mondank hol az te tested, chjak az Nagj isten tugia azt mongia, Ismet kenzeriteok arra, hogj emberý abrazatban mwatna meg magat, mý nem bantanok Nem engedi nekem vgi mond az Nagi isten azt, hogi testben meg Jelenthessem magamat Wajha ennekemis az meg engedne az Nagi Isten Bizony az Arwak keozzwl enis fel wennek es wgi Jartatnam (11/b) Mint enýmet, es gongiat viselnem neki mind adig mig az isten zerenchiet paranchiolna nekj: es ha olian kazdaga tenne isten amint voltam az zegenýeket segitenem.

lángba égek éjjel és nappal, mert az Istennek rettenetes nagy átka wagion rajtam. Mert atyámat-anyámat nem tisztem és az szegényeket nem segitettem. — Mondánk: Kényszerítök mégis ismét, hogy megmondjad minkünk valóban, ha úgy vagynak mindezek, amint mondad és mindezeket ha az Ábrahám Istene mondatja-e te weled? — Monda: Bizony, bizony Isten engem úgy segéljen, hogy az mondatja velem és az nagy Isten hordoz engemet mindenött. — Mondánk neki: Holott te azt mondad, hogy az Isten mondatja teveled ezeket, mondd el ez ígéket utánam: Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak, mennynek, földnek, tengernek es ezekben levő állatoknak hatalmas Istene, és az Názáretbeli Jézus Krisztus, ki az emberi nemzetért az keresztfán megholt, tégedet: Bertalan, úgy segéljen, hogy mindezeket, amit mondasz, igazak és az Isten mondatja veled! — Ezeket ígéről igére elmondá és monda: Mondjunk mindnyájan Ament! — És Ament mondánk. De mégis nem cresztök el. Mondánk neki: Azt mondad, hogy az itélet napja közel vagyon; twdode-e te azt, mikor leszen? — Monda: Bizony én nem tudom, mert az Isten nem jelentette azt meg én nekem, mi (?) nem tudok én mindeneket, hanem csak akiket az Isten mond énnekem, hogy kegyelmeteknek megmondjam. — Ismét kényszerítök és kerdoók: Hol lakol te? — Monda: Alóriben. — Ki fia vagy? — Monda: Az atyámnak István wolt a neve, az anyámnak Márta, de megholtak ők is. — Viszontag kerdoók: Élse-e te? — Monda: Élek. — Mondánk: Hol az tested? — Csak az nagy Isten tudja, azt mondja. — Ismét kényszerítök arra, hogy emberi abrazatban mutatná meg magát, mi nem bantanók. — Nem engedi nekem, úgymond, az nagy Isten azt, hogy testben megjelenthessem magamat. Vajha énnem is azt megengedné az nagy Isten, Bizony az árvák közül én is felvennék és úgy jártatnám, mint enyimet és gondját viselném neki mindaddig, míg az Isten szerencsét parancsolna neki: és ha olyan gazdaggá tenne Isten, amint voltam, az szegényeket segiteném.

Immar nyugogiek el kegttek: Mert igen meg faradatok lmar en el megiek, Isten tarchion meg, az wr Isten legien kegtkel: es maragion kegttekhez: kj agion io ezet kegtteknek:

Akkor az Satan amjnt aranzok az tuzhelinel wala, holot Annak hidegsege olj Nagi wolt, hofi az kjk az földön feküttek, az lasnakba be Bwrkoztak megis altal hatotta eoket, Monda aztis hofi azkjk meg nem ternek, nagj wezedclem keowetkezik reaiok (12/a) Nagiub hofinem mint ha az hadba[n] weznenek el, Monda aztis hogj Balint wram az zolgalonak zolgalattiat, akit mihaljfaluan Bereg Albert meg tartot meg vegie, az isten zaz anit ad nekj crette, mýcs kenzeritók oztan hofi el Mennýen, Ne kesergesse többbe az Jambor P[rae]dicatort, haza Nepewel cgietembe Monda eois ez zokra, Bizoni, Bizoni, Isten engem wgi segeilien, hofi el megiek, es soha többbe ide sem Jeoweok, de igi Mondom azert, hofi ha ha az isten nem paranchiollia, mert eo hordoz engemet, nyugogia[m] chjendessegbe es légyen Isten veletek,

(A szöveget latin imádság zárja be.)

(XVI. századi, első levelein erősen vízfoltos és szúrágott kézirat; az utolsó lapon egykorú XVI. századi feljegyzés: Andas palnak maradok adossa 3 ft.)

Immár nyugodjék el kegyelmeitek, mert igen megfáradatok; immár én el megyek, Isten tartson meg, az Uristen legyen kegyelmeitekkel és maradjon kegyelmeitekhez, ki adjon jó e(z)get kegyelmeiteknek.

Akkor az sátán, amint eránzók (!) az tűzhelynél vala, holott annak hidegsége oly nagy volt, hogy azok az földön feküdtek, az lazsnakba beburkolóztak, mégis általhatották őket. Mondá azt is, hogy azok meg nem térnek, nagy veszedelen következik rájuk. Nagyobb, hogy nem mintha az hadban vesznének el. Mondá azt is, hogy Bálint uram az szolgálónak szolgálátját, akit Mihályfaluban Bereg Albert megtartott, megvegye; az Isten százanynit ad neki érette. Mi is kényszerítők aztán, hogy elmenjen, ne kesergesse többbe az jámbor predikátort háza népével egyetemben. Monda ő is e szókra: Bizony, bizony, Isten engem úgy segéljen, hogy elmegyek és soha többbe ide sem jövök; de így mondom azért, hogyha az Isten nem parancsolja, mert ő hordoz engemet. Nyugodja(m) csendességbe és légyen Isten veletek.

Közli: Dézsi Lajos.

II.

Folklore-adalékok Kresznerics Ferenc kézírataiból.

[Kresznerics, a múlt század elejének érdemes néprnyelvi gyűjtője, 1766-ban szül. Iváncon (Vas m.). Különböző dunántúli helyeken volt plébános, 1812-től Ságon. Rengeteg nyelvi kincset szedett össze; mint tudós, a műszók és gyökérfejtések terén jeleskedett. Erdemei elismerésül a M. Tud. Akadémia tiszteleti taggá választotta. Meghalt 1832 clején. Műveiből kettő jelent meg: *Julianus császárai* (Pozsony, 1806) és *Magyar szótár gyökérrenddel* (Buda, 1831). *Magyar nyelvkönyve az ötkötetes szólás-mondás gyűjteményével* együtt kéziratban maradt s a Magy. Tud. Akadémia könyvtára őrzi (I. Magy. Nyelv, VIII., 59.).

Ezek gazdag anyagából fogunk koronkint *Adattárunkban* a magyar folklort illető feljegyzéseket közölni. Az adalékok mellett található rövidített forrásutalások a kézirati köteteket jelzik. És pedig: 1. *Emlékezet segítsége* (Eml. Se.), kéziratári jelzete: M. Nyelvt. 4r. 12. sz. 10. — 2. *Héber-kori Philologiai Gondolatok* (Philol. Gond.), jelzete: M. Nyelvt. 4r. 17. sz. — 3. *Magyar Közmondások* (Közm.), jelz.: M. Nyelvt. 8r. 7. sz. — 4. *Repertorium vocum a pro verbiis celebratum* (Rep.), jelz.: M. Nyelvt. 8r. 12. sz. 1. a.]

1. *Tud hozzá, mint a' Bajtsi Asszony a' kávé főzéshez* = ennek parantsol egy úri ember, vendégei lévén, hogy főzzön kávé, azt vélvén, hogy ért hozzá, meg főzi mint a' babot, ki tá-

olja, és az Urak clejbe teszi. (Eml. Se. 161.).

2. *Izetlen, mint a' Tsepregi ital* = Tsepregen a' beteg vizelletét a' boros üveg mellé tették: azonban jó egy pa-

raszt, 's borral kinállyák, ez a' bor helyett a' vizceltes üveget fogja, megissza nagy rászködva. (Eml. Se. 161.)

3. *Nagyot tölt, mint Lonzson a' keményegerszegieken* = Lonzson mester volt keményegerszegzen Vas Vármegyében. Egykor a' Falubeliek, midőn a' porciót ki-vetnék, megmaradtt 5 garas, mellynek ki-vetésén midőn törnék a' fejeket, Lonzson Mester fogja magát és az 5 garast maga leteszi, és mintha nagyon megerőltette volna magát, utánna veti „no mast nagyot toltam az egerszegieken. (Közm. V. 167.)

4. *Ez is ivott a' kupai kutbúl, nem heába, hogy ittál a' kupai kutbúl. Szombathelyi, ivott a' kupai kutbúl.* Ezzel a' mondással Szombathely táján azt jelentik, hogy valakinek az esze el-bujdosott. kupai kut Szombathelyen a' zöldfa vendég-fogadó előtt volt, de már régen bé tömték. a' ki ebből ivott, azt mondták, hogy meg bolondult. erre a' vélekedésre talán az adott alkalomtosságot, hogy ide való volt a' Répási nevezetű szüke Barát, és ennek Huga Répási Jutka, kik eszek el vesztése után mág élteket el nem vesztették, Szombathelyen tartózkodván hol szánokozásra hol neveltségre indították a' Várust. Répási Barát egy ki vájott farkos bottal fel alá bóklált, azt ha borral meg tölthette, tovább illant. egyszer az új Perénti határban lévő kápolnába vette magát, tél volt, le fekszik, egyszerre ott terem a' Bika farkastúl kergettvén. a' Bika farát be veti az kápolnába hogy annál könnyebben magát szárvaival a' Farkas ellen védelmezhesse, erre a' Barát fel ugrik, biztatja bikáját, *ne fély bika, emberkedjél bika, szúrd agyon bika, ne fély bika*, erre a' Bika meg bátorodván mivel az olyan állat is, ha az ember szavát hallja, bátrabb, szerentsésen a' Farkason győzedelmeskedik. — — — A' Répási Jutka pedig Szombathelyen az árva házban lévén sok neveltséges jelenségeit mutatta az ő bolondságának. ezt én is jól ismértem. elhaltak ezek, de ezekről költsönözött kupai kutbúl való ivás mast is fenn van a' Szombathelyieknél, kiket leg inkább avval tsufolnak, hogy a' kupai kutbúl ittak. (Eml. Se. 24—25.)

5. *Ki áll a' feje a' bóltbúl, mint a Móri*

Zsidónak a' lóbul = némelly rosszak Mórrott belevarták a' Zsidót a' lóba hogy csak a' feje állott ki hátullyán. (Rep. 38.)

6. *Adjuk meg a' módját, mint a' Páliak a' Tsikó herelésnek* a' Páliak egykor tsikót heréltek, ki a' herelés közben meg döglött, kérdés támada köztök, ha a' döglött tsikóra szokás szerint reá üssék e a' billyeget? felele az öreg bik, adjuk meg a' módját. (Eml. Se. 160—161.)

7. *Meg-bötsüli mint a' Somogyi Gyermekek a' nadrágját.* Egy Somogyi Gyermekeknek az atya nadrágot vett, és azt mondotta, hogy bötsüllye meg. A' gyermekek a' szegre, vagy a' rudra akasztotta, és reggel vasárnap, midőn reá akarta venni, így szállította meg. nadrág uram, nadrág uram, jöjjön kend le. (Eml. Se. 147.)

8. *Ebre bizták Tátika Rezi vár' dolgát, ebül vették hasznát.* Tátika Rezi vár Somogy Vármegyében vagyon. a' mondás pedig onnan kerededett, mikor még a' Török a' Magyar-Országon hatalmaskodott, vita, rontotta, pusztította. Tátika Rezi várokat a' Magyarok védelmezték, egyszerre mulatságot tesznek, vendégséget ütnek az Örzök. kutyákat a' kapuhoz rendelik, ha majd a' Törökök jönneek, a' kutyák' ugatására oda ugorhatnának a' kapuk, falak védelmezésére. azonban jönnek éjtszakán a' Törökök, a' kapuk körül lévő kutyákat nekik vetett, köttzal egybekevertt házfalatokkal le tsendesítették, el-némitották, vár könnyen a' kezekre került, custodibus somus, vinoque sepultis, és innen vette eredetét a' mondás. ezen magyarázatját ennek a' mondásnak így hallottam nem egy izben a' régiektül. így is szokták mondani. *Tátika Rezi vár, ebre bizta dolgát, ebül vette hasznát.* (Eml. Se. 27.)

9. *Tokortson eczetet örlenek.* evvel a' Tokortsiakat tsufollyák Tokorts Vas vármegyében van, falú, Dömölkhoz közel. (Eml. Se. 25—26.)

10. *Úgy áldja meg az Isten, mint a' Tördemítzi malmot.* Tördemitz Balaton táján van, történt egykor, hogy a' Tördemitz malmot egy nap kilentzer meg tsapta az Isten nyila, és innen eredett a' mondás. (Eml. Se. 162.)

11. *Undi kuszi kalodába, sz. r ti kutyi pénz.* Und Soprony Vármegyében van. Horvátok lakják jobbra történt egykor, hogy a' kutya a' siros hólyagot el kapta, és azt a' benne levő kevés pénzzel el nyelte, az undi ember meg bosszonkodván kalodába tette a' kutyát, zaklatta, ütötte, verte, hogy a' pénzt, b. sz. ki rzelné, és innét eredett ez az undi kuszi kalodába s a' t. mellyel az undiakat csufolják. de jaj annak, a' kit meg foghatnak. (Eml. Se. 25—26.)

12. *Úszli Perrr.* evvel az Uszliakat tsufolják, kik közül valaha egy bosszorkányságot akarván üzni öszve kente magát, hogy a' bosszorkányok módjára el-röpülhessen. neki ugrott tehát a' kéménnek már öszve lévén kenve, és mivel gondolta, hogy valamit kell mondani, hamarjában azt mondta Uszli Perr. mikor mintsak úgy perr, perr perrgett, és meg sem röpülhetett fel, meg hallotta ezt valaki, és evvel a' perregéssel kezdte tsufolni, melly tsűf-szó azután az egész falura reá ragadtt. *Uszli Soprony Vármegyében van, Sopronyon felül fekszik a Posonyi utban, egy tsekély falú.* — — — valamint szinte egy Deákos kenyér süető legény is midőn illy formán röpülni akart a' kéményen ki, azt mondá. pinsitus ac pistus, pinsusque a pinsuis exit. (Eml. Se. 25—26.)

13. *Szeleld meg ha dohos, mint a' Vajkai Asszony a' lisztet* = ennek meg dohosodott a' lisztje, 's panaszolkodik eránta szomszéd Asszonyának, ez javasolja neki, hogy szelelje meg, az az tegye a' szellőre, napra. rosszúl érti ő, 's fogja a' szitát meg szeleli ponyvára, és így a' mi kevés volt is jó benne, elvitte a' szél, a' rosszsa a' ponyvára lehullott. (Eml. Se. 162.)

14. *Érti, mint a' Vénéki Asszony a' Spárga főzést.* = ez a' tetejét a' Spárgának le metélte, gondolván, hogy éretlen, 's a' tövét főzte meg. (Eml. Se. 162.)

15. *Szala Hala, szala rákja, szala szép asszonya.* subintellige nevezetes. ezzel dicselkednek a' Zala Vármegyeiek. (Eml. Se. 15.)

16. *Reá tartja magát, mint az Adorján' kutyája.* eredete ezen mondásnak ez. az Adorjának az kutyája meg nyavalyásodott, 's a' ganéjban hevertt, hideg volt télen hitták bé a' kutyát, nem

mentt bé', éjtszakán meg-fagyott. (Eml. Se. 154.)

17. *Porúl járt, vagy Pórul járt.* Ennek ezt az eredetét hallottam a' régiektől. egy Pór nevezetű ember a' feleségével utazott a' tél közepében, midőn a fagy leg jobban tsikorgott. egy vizen kellett által menni, az bé volt fagyva. mennek rajta, az assonyra reá érett a' szükség, neki ül, a' meleg vizellet fel olvasztotta kevesé a' jeget, a' hideg pedig azonnal fagyalata, és így a' szoknyája le fagyott. el végezvén a' szükségét, fel akar kelni. nem lehetett, a' le fagyott szoknyája nem engedte, sír, ri, kiáltja az urát, oda jön, látja hogyan van. neki fekszik a' nagy szakállával, sűrű lehelleteivel akarja fel engesztelni a' le fagyott szoknya' allát, de ennek a' szakállya is azon okból oda fagyott, és így mind a' kettő oda ragadtt. illy szerentsétlenül jártok, és hogy innen vette volna az eredetét ez a' mondás, Pórul járt az az úgy járt, valamint a' Pór, t. i. szerentsétlenül. — a' közmondás ugyan meg van, és annyit tesz, de az eredetért sok Tzigányak kellene meg eszküdni. (Eml. Se. 13—14.)

18. *Kifogyott, mint a' Szekérné kobakja.* eredete ennek a' közmondásnak van Salamvárott az Harkály hegyen. ki ejtette t. i. ezen a' hegyen le-jövéen a' Szekérné asszony a' borral tele volt kobakját. ez a' hegyrül le gurdult, és gurdultában krug — krug — végre kru, kru kráj, minden bora ki folyt. (Eml. Se. 13.)

19. *Ki tör rajta a' férfi Természet, ki tör rajta a' férfi szellet.* Egykor egy Rába közti asszony pirongatta az urát, miért olly hásártos, miért verekedik, veszekedik, ha egy kis harag éri, iszen édes feleségem, mondja az ura, úgy is eleget tartóztatom magamat, de tsak ki tör rajtam a' férfi Természet. (Eml. Se. 14.)

20. *Nehéz a' körmét a' füléhez vonni* = egy hazug Urnak okos Inassa volt, az Ur azt beszéllé egykor a' társaságban, hogy midőn szarvast lött, a' fülét, és körmét lötte el, erre mások tsudákozván hogy hogy lehetett? felele a' Szolga: Uraim éppen akkor vakarta körmével a' fülét. (Eml. Se. 83.)

21. *Ez sem volt a' Páli Érsek udvará-*

ban. *Te sem voltál a' Páli Érsek udvarában.* Szétsényi Pál kalotsai Érsek ama' híres Szétsényi György Érseknek az Öttse nagy világ-fia, nagy gavallér, jó udvar tartó, bököltő volt. a' Szent Gotthárdi jószágot is, melly mast a' Szarka-barátoké, birta, de mivel nagy költő volt, a' Báltya a' Szétsényi György el vette tőle, pedig fegyveres kézzel. a' közmondás pedig jelent egy olyant, ki a' világhoz keveset ért, ki a' politzia dolgában járatlan. (Eml. Se. 34.)

22. *Meg bökte a' Szent Tamást.* Ez

annyt tesz. előbb még a' Tamást, a' Scotust tanútták. ki már igen híresen ki tanulta, avval dicsekedett, hogy ő mindenütt tudja a' Tamást, és kész akár melly kérdését védelmezni. erre való nézve fogott egy tőt, a' Tamás' Aquinás könyvébe bele szúrta, fel nyitotta ott, és a' mi azon a' helyen volt, sur-le-champ védelmezte. azért a' hirül mondták: *a' Tamást is meg bökte*, igen híres Theologus volt abban az időben. (Eml. Se. 63.)

Közli: Mészöly Gedeon.

KI TUD RÓLA?

Kalpom szememre vágom...

(Adalékok a 14. sz.hoz; I. fentebb 46. és 124. II.)

I.

Egyik legnevesebb irodalomtörténet-írónk figyelme juttatta el hozzánk a következő adalékokat:

— A „Pásztortűz“ c. kolozsvári folyóirat 1928. évi nov. 4-ai (XIV. évf., 22.) számában Gyalui Farkasnak Pergő Celesztin színészeiről (1784—1858) cikke jelent meg. Ebben olvassuk, hogy a neves öreg színészt és színdirektort a kolozsváriak 1858 augusztusában temették el nagy részvéttel: — Nagy Péter, aki nyolc év múlva református püspök lett s akit erre végrendeletében Celesztin felkért, beszélt koporsójánál a színész hivatásáról. Haray Viktor író (1818—1882) pedig, aki azelőtt színész volt, szívreható beszéddel tisztelte meg egykori pályatársa emlékezetét a sírnál, hol a zenekar még egyszer rázendített az általa szerzett „Kalpom szememre vágom...“ kezdetű népdalra. (A Kolozsvári Közlöny egykorú számának tudósításán alapuló közlés.) —

Az értesítés, sajnos, nem foglalja magában, vajjon Celesztin (nyilván ő és nem Haray V.) a zenéjét, vagy szövegét szerzett-e az ismert éneknek?

Magunk még következő adalékkal járulhatunk a dal történetének tisztázásához:

Keltekézkorára némi világot vet az, hogy Erdélyi János: „Népdalok és mondák“ c. nagy gyűjteményének I. kötetében, amely 1846-ban jelent meg, a „Komolyneműek“ közt (VI. könyv, 282. lapján a 317. sz. a.) három 10-es sorokba szedett versszakát már közli abban az alakban, ahogyan később a daloskönyvek és népdalgyűjteményekben találjuk. Olvasva a költeményt, szembe tűnik, hogy a 2. versszak gyengébb és

nem illik a gondolatmenetbe kellően bele; mintha ez később készült toldás lenne. Az 1. és 3. strófa összetartozik és igen szép, mélytartalmú költeményt ad. Erdélyi II. kötetének végén a Függelékben, ahol a dalok feljegyzésének, tehát ismert voltának vidékei vannak lajstromba szedve, az áll, hogy a dal ismeretes a „Pest, Rábaköz, Szabolcs és Székelyföld“ vidékein, tehát akkoriban már országszerte el lehetett terjedve.

Ismeretes, hogy a dal színpadon először *Szigligeti Ede*: „Szökött katona“ c. színművében hangzott el. (Első előadása a Nemzeti Színházban 1843 november 25.) Valóban már első megjelent szövegkiadásában (1844, Pesten, Geibel kiadónál) a II. felv. 9. jelenete végén (61. l.) megvan az 1. versszaka s így valószínű, hogy a bemutató is énekelte már a siralomházi jelenetben a két halálraítélt katona. Mint eddig legrégibb szöveget, itt adjuk:

Kalpom szememre vágom,

Mellette hervad virágom,

Sírva nézem.

Így múlik el ifjúságom,

Ma-holnap oda világom,

Hajh, mint érzem!

Fogd meg, bajtárs, a vasvesszőt,

Verd meg veled a tometőt,

Mért nem kedvez semmi éppnek,

Semmi szépnek.

(A kiemelt helyek eltérnek Erdélyi szövegétől. Az utolsó két rím szó fel van cserélve.) Szerk.

II.

Gulyás J. adatai alapján kijelenti, hogy „a vesszővel való verés, úgy látszik, a holtak feleletre kényszerítésére szolgál“. Érdekes adatot találtam Tompa Mihály: Adós, fizess! c. népregéjében (Összes Költ., Bp., 1885, IV. k., 184—9.

l.) arra, hogy a halott a sír verésére csakugyan megszólalt. „Gazdag szomszédjának tartozott a szegény ember. Meghalt, s felesége gyermekeivel együtt nagy nyomorban maradt, az adósság kifizetésére nem is gondolhatott. Mit csinált ekkor a gazdag ember?

„A sírhoz megy s bottal veri
Végig... végig... csak úgy pufog...
Orczája már szintén tüzes
Hogy üt s beszél: »adós, fizess!«
... És folyvást döng a sírhalom.“

Ekkor megnyílik az atyai szív, s hogy gyermekeit és feleségét a gaz szomszéd ne bántsa, kincslelőhelyet fedez fel előtte. Később a gaz szomszéd kapzsiságáért keményen bűnhődik.*

Dömötör Sándor, tanárj.

III.

Az Ethnographiában megjelent értekezésemhez (1927, 81. és 165. ll.) gyűjtve annak idején az adatokat, át kellett vennem Erdélyi János kéziratos anyaggyűjteményét (a Tud. Akadémia levéltárában) s onnan emlékeztem, hogy a beküldött dalszövegek közt több kézírásos példányban láttam a „Kalapom szememre vágom...“ kezdetű éneket.

Most újra átnézve az anyagot, következő adalékokkal járulhatok a kérdéses dal „életrajz“ához:

Erdélyi János a beküldött és tizen-négy év alatt (1832—46) felhalmozódott nótafüzetek nagy tömegét, amint a kiadás szerkesztésére a Kisfaludy-Társaságtól megbízást kapott, átvette és megszámoztta.

Ezek között a 28. sz. „dalfüzért“ Széberényi Lajos küldte be Maglód és Pécel vidékéről; benne 30. sz. a. van meg a teljes 3 szakos szöveg lényegtelen eltérésekkel; beküldés kelte 1844 nov. 10.

A 70. sz. a. gróf Dessewffy Virginia 102 dala (majd mind igazi népdal) közt a 28. sz. a. van meg a szöveg nem sok rontással s mellette a megjegyzés: „Szerdahelyi színésztől hallottam, ő tán

* Az adat érdekes, de nem egyezik a dal intenciójával, amely, mint a fenti idézett sorok is mutatják, a temetőt azzal vádolja, hogy elpusztít mindent, ami ép és szép.

jobban tudja a textust.“ Szabolcsi gyűjtés.

A 71. sz. a. Szilágyi István jegyzi fel a 15. dalban első két strófáját szintén Szabolcs déli vidékéről; kelte 1845 július 19.

A 89. sz. a. Horovicz Fülöp küldi be hely. és időjelölés nélkül: „A Temető“ címmel; füzete különben csupa műdal.

A 100. sz. a. „Székely Népdalok“ címen Csomortáni Mike Simon írja le 1846-ban, szövege eléggé eltér. * alatt ezt jegyzi hozzá: „Ezt a dalt csak azért íram a többi székely dalok közzé, mivel némelyek más véleményben vannak: Pedig valóságos székely dal és a székely földön ismeretes.“ Máshol dicsekszik, hogy gyermekkorra óta fölötte éredeklik a nóták.

Legfontosabb adalék, azt hiszem, az 56. sz. füzetben van, melyet Mindszenti Dániel írt össze mindjárt az Akadémia első felhívására 1832-ben. Nála a 152. dalban az első strófája már megvan.

K. Posonyi Erzsébet.

16.

„Mazur.“

Szatmárban, meg Szabolcsban több helyen hallottam ezt a szólást: „Nem úr az, hanem mazur“. Sokáig nem értettem meg, mit jelent, illetve: honnan vehették ezt a szót, melyet lecsúsztott, de néha csak rendetlen, vagy lezüllött, piszkos emberre, aszsonyra, vagy helyiségre alkalmaznak. Pl.: Szedd mán rendbe ezt a konyhát, ne legyen olyan mazur. — Vagy: Megyek mán, felöltözök, ne legyek ilyen mazur. — Mazur annak a házatája, stb.

Nagy örömmel olvastam aztán Takáts Sándor „Rajzok a Török Világból“ című könyvének első kötetében a Budai Basák-ról írott tanulmányban a következő mondatot: „Még szerencse volt, akit csak egyszerűen elcsaptak, vagyis hogy akkori szóval éljünk — mazullá tették“.

Különös, hogy a török dúlástól aránylag megkímélt területen ismerik és használják ma is, egy hangnyi változással ezt a szót. Érdekes lenne tudni, élnek-e még máshol is ezzel a különös kifejezéssel?

L. M.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Adomány (segély, felülfizetés) 1928. év III. negyedében.* *Dr. balázsfalvi Kiss Endre* 25 P.

Beküldött könyvek (folyóiratok) 1928. év III. negyedében.** *A Falu*. IX. évf., 7/8. száma. Bpest, 1928 júl.—aug. — *A Tenger*. XVIII. évf., 5/8. száma. Bpest, 1928. — *Athenaeum*. Új folyam. XIV. köt., 3/4. száma. Bpest, 1928. — *Földrajzi Közlemények*. LVI. köt., 5/6. száma. Bpest, 1928. — *Hadtörténelmi Közlemények*. XXIX. évf., 3. száma. Bpest, 1928. — *Iskolánkívüli Népművelés*. I. évf., 1. száma. Debrecen, ? 1928 szept. — *Katholikus Szemle*. XLII. köt., 7. száma. Bpest, 1928 szept. — *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat. 73. köt. Az 1920. évi népszámlálás. Ötödik rész. Részletes demográfia. Bpest, 1928. — *Magyar Statisztikai Szemle*. VI. évf., 6., 7. és 8. száma. Bpest, 1928 jún., júl. és aug. — *Magyar Zsidó Szemle*. XLV. évf., 9/10. száma. Bpest, 1928 szept.—dec. — *Napkelet*. VI. évf., 13., 14., 16., 17. és 18. száma. Bpest, 1928 júl. 1., 15., aug. 15., szept. 1. és 15. — *Napsugár*. II. évf., 8. és 9. száma. Gödöllő, 1928 aug. és szept. — *Protestáns Szemle*. XXXVII. évf., 7. száma. Bpest, 1928 szept. — *Társadalomtudomány*. VIII. évf., 3/5. száma. Bpest, 1928. — *Technika*. IX. évf., 6. és 7. száma. Bpest, 1928 jún. és szept. — *Természettudományi Közöny*. 60. köt., 13/14., 15/16., 17. és 18. száma. Bpest, 1928 júl. 1/15., aug. 1/15., szept. 1. és 15. — *Bulletin of the New York Public Library*. Volume XXXII. Nr. 7. és 8. New York, 1928. July és Aug. — *Revue des Études Hongroises*. Année VI. No. 1. Paris, 1928. Jan.—Mars.

Nyilvános felolvasó-ülések 1928. év IV. negyedében. Október 24-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: *Dr. Czako Elemér* társelnök. Előadott: 1. *Kovách Aladár*: A tolnamegyei „Sárköz“ és népe. (Vetített képekkel.) 2. *Dr. Viski Károly*: Új könyv a magyar népművészetről. (Vetített képekkel.) — November 21-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: *Dr. Czako Elemér* társelnök. Előadott: 1. *Gönczi Ferenc*: A somogyi gyermek. (Vetített képekkel.) 2. † *Harsányi István* és *Gulyás József*: „Dávidné Söltári.“ (Előadta: *Gulyás József*.) — December 19-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: *Dr. Solymossy Sándor* alelnök. Előadott: 1. *Binder Jenő*: Folklore-forgácsok. I. A nagyothallókról szóló trufákhoz. II. A csobánci kutya. III. Rum és Kám községek nevének eredete. IV. „Supra aggnő, szökj fel kabla.“ 2. *Cs. Sebestyén Károly*: A magyar parasztbútor. (Vetített képekkel.)

Tagfelvétel 1928. év IV. negyedében. Évdíjas rendes tagul: 1. *Simon Aranka*, tanár, Miskolc. — 2. *Beynon Ödön*, lelkész, Detroit, Mich., U. S. A. — 3. *Leszler Béla*, városi tisztviselő, Szombathely. — 4. *Labos István*, gépészmérnök, Budapest. — 5. *Ilosvay Katalin*, szföv. rajztanár, Budapest. — 6. *Biró Ferenc*, kir. bírósági végrehajtó, Pesterzsébet. — 7. *Dr. Juhász Jenő*, középisk. tanár, Budapest. — 8. *Honti János*, egyetemi hallgató, Budapest. — 9. *Balogh Rudolf*, fotóművész.

* Választmányi határozat értelmében az évdíjakat, illetve előfizetési díjakat — egyelőre — nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban az évdíjakat, illetve előfizetési díjakat legalább egy pengővel meghaladó összeget, mint adományt (felülfizetést) nyugtázzuk.

** Ezen kimutatásban foglalt könyvek (folyóiratok), megállapodás értelmében átadattak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának.

Budapest. — 10. *Hauer Mihály*, jogszigorló, Budapest. — 11. *Ignácz Béla*, gyakorló tanár, Debrecen. — 12. *Dr. Ferenczi Miklós*, könyvtárőr, Budapest. — 13. *Mihalovits Lászlóné*, szfőv. polgáriiskolai tanár, Budapest. — 14. *Zajti Ferenc*, könyvtárnok, Budapest. — 15. *Szeöts Béla*, m. kir. főerdőmérnök, Mocsolyástelep. — 16. *Dr. Borzák István*, múzsumi könyvtárnok, Budapest. — 17. *Dr. vitéz Málnási Odön*, tanítóképzőintézeti tanár, Eger. — 18. *Timkó Imre*, a m. kir. Földtani Intézet aligazgatója, Budapest. — 19. *Weinwurm Lajos*, gyáros, Budapest. — 20. *Gombássy Imre*, magántisztviselő, Budapest.

Herman Ottó-emlékszobor javára beérkezett adományok 1928. év IV. negyedében. *Dr. Bátky Zsigmond* 20 P. — *Dr. Madarassy László* 10 P. — *Dr. Czákó Elemér* 50 P.

Adomány (segély, felülfizetés) 1928. év IV. negyedében. *Berze-Nagy Ilona* 2 P. — *Dr. Birkás Géza* 2 P. — *Reich Malvin* 2 P. — *Dr. Pap Károly* 1 P. — *Goszthony László* 2 P. — *Barta Dezső* 4 P.

Beküldött könyvek (folyóiratok) 1928. év IV. negyedében. *Eperjesy Kálmán*: Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban, Szeged, 1928. („A bécsi Collegium Hungaricum Füzetek” III.) — *Dr. Heller Bernát*: Récits et personages bibliques dans la légende Mahométhane. — Magyar Népművészet, Budapest, 1928. — Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1927/28. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. Veszprém, 1928. Összeállította: *Laczkó Dezső*. — A Királyi Magyar Természettudományi Társulat évkönyve 1929-re. — Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. XXXIV. köt. Budapest, 1928. — *A Falu*. IX. évf. 9—12. száma. Budapest, 1928. szept.—dec. — *A Tenger*. XVIII. évf. 9—12. száma. Budapest, 1928. — *Athenaeum*. Új Folyam. XIV. köt. 5/6. füzet. Budapest, 1928. — *Föld És Ember*. VIII. évf. 4. száma. Budapest, 1928. — *Irodalomtörténet*. XVII. évf. 5—8. száma. Budapest, 1928. — *Katholikus Szemle*. XLII. köt. 8—10. füzet. Budapest, 1928. okt.—dec. — *Magyar Statisztikai Szemle*. VI. évf. 9—11. száma. Budapest, 1928. szept.—nov. — *Napkelet*. VI. évf. 19—24. száma. Budapest, 1928. okt. 1.—dec. 15. — *Napsugár*. II. évf. 10—12. száma, Gödöllő, 1928. — *Numizmatikai Közöny*. XXV. évf. Budapest, 1928. — *Protestáns Szemle*. XXXVIII. évf. 8—10. száma. Budapest, 1928. okt.—dec. — *Széphalom*. II. évf. 9—10. száma, Szeged, 1928. — *Technika*. IX. évf. 8—10. száma. Budapest, 1928. okt.—dec. — *Természettudományi Közöny*. 60. köt. 19—24. száma. Budapest, 1928. okt. 1.—dec. 15. — *Bulletin of the New-York Public Library*. Vol. 32. Nr. 9—11. New-York, 1928. sept.—nov. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*. Band LVIII. Heft 5 Wien, 1928.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Binder, Eugen: Folklore-Splitter.

I. *Zu den Schwänken über schwerhörige Menschen.* Beiträge zu der, dieses Thema behandelnden Arbeit von Antti Aarne in den FF Communications No 20—21, darunter die Inhaltsangabe einer Erzählung der Zimmerischen Chronik. — II. *Der Hund von Csobánc.* Parallelen zu dieser im Volksmunde lebenden Sage aus Vincentius Bellovancensis: Speculum morale, und aus Pali's Schimpf und Ernst, die zwar keine genealogische Verbindung mit der ungarischen Sage aufweisen, aber zusammen mit diesen demselben Stoffgebiet angehören. — III. *Ursprung der Ortschaftsnamen: Rum und Kám.* Erzählung der diesbezüglichen, jenseits der Donau lebenden Volkssage. — IV. „*Supra agnő...*“ Verfasser bringt den Beweis, dass die mit obigen Worten beginnende kleine ungarische Dichtung vom Anfang des XVI. Jahrhunderts eine derart verblüffende Ähnlichkeit mit den, heute im ungarischen Volksmunde lebenden satirischen Tanzsprüchen zeigt, dass man in ihr folglich die Ahne der ganzen Gattung unserer heutigen Tanzsprüchlein erkennen muss.

Szendrey, Sigmund: Die ungarischen Volksgebräuche in der Spinnstube.

Der Hanf und dessen Aufarbeitung war eine Pflichtleistung der Leibeigenen. Die gemeinsame Spinnarbeit ist also ein uralter Dorfgebrauch. Da die Spinnerei von Anfang an eine gemeinschaftliche Arbeit war, war sie mit Vergnügungen und Lustbarkeiten verbunden. Diese Belustigungen arteten aber nur zu häufig aus; daher werden schon im XVIten Jahrhundert dagegen Verbote erlassen. Die Belustigungen der Spinnstube fangen heutzutage Mitte September an und dauern bis Ende Fastnacht; aber es gibt auch Tage, an denen sie infolge des Aberglaubens verboten sind. Die Entstehungsform der Spinnvereine und die Mietung der Spinnstuben sind nach Gegenden verschieden. In verschiedene Klassen werden die jungen, mannbaren Mädchen und die Frauen gegliedert. Der Verlauf der Verhaltensregeln in der Spinnstube ist folgender: Der Gang in der Spinnstube, die Verteilung der Sitze, Unterhaltung, Mädchenspiele, das Herrufen der Burschen durch Zauberformeln, das Erscheinen der Burschen (nur der als Bursch anerkannt wurde, erhielt den Zulass in die Spinnstube), die Wahl des Burschenrichters, das Verteilen der Plätze der Burschen, das Neckenspiel mit den Mädchen, das Einlösen der herabgefallenen Spindel, Rätselspiele, Spinnmärchen, Burschenspiele, Gesellschaftsspiele, das Erscheinen von verummumten Gestalten in den Spinnstuben. Ausheiratslieder (die Beziehungen der Spinnstuben zum Feuerspringen am Johannistage), Spinnlieder, Schmäuse, Tanz, Tanzrufe.

v. Schwartz, Elmar: Religiöse Volkskunde.

Verfasser weist auf die grundlegenden Werke Josef Weigerts, besonders auf dessen Religiöse Volkskunde hin und fordert so den kath. Klerus zur volkskundlichen Mitarbeit auf. Begnügt sich aber mit dem theoretischen allein nicht und erschliesst deshalb zugleich auch das Arbeitsgebiet, auf dem das Sammeln der Stoffe und deren Verarbeitung beginnen könnte. Dadurch, meint er, lieferte der Klerus nicht nur der Pastoraltheologie Wertvolles, sondern er brächte auf diesem Wege auch in die Schatzkammer der allgemeinen Volkskunde und Heimatskunde viele wertvolle Perlen.

Relković, Davorka: Folklore des Somló-Gebietes (II. Schluss).

Das Gebiet des Somló-Berges ist eine uralte rein-ungarische Ansiedelung vom Verkehr abseits gelegen. Es wird von einem agrar-beschäftigten einfachen, sangesfrohen Volk bewohnt, dessen Lieder meistens alte, erwiesenermaßen über 100-jährige Liebesgesänge sind, die einstmals allgemein, im ganzen Lande verbreitet waren. Verfasserin fand davon 77 Stück noch im Gebrauch; weitere 12 sind Localprodukten (hier mit Noten veröffentlicht). Man kennt wenige alte Balladen, darunter die ungarische Version der Blaubart-Sage, ferner den „Tanz bis in den Tod“, ein Bänkelsängerlied vom Vater, der verkleidet das Liebesverhältnis seiner Tochter mit einem Jäger entdeckt und sie totschießt, etc. — Räuber-Lieder von Bakonyer outlaws sind im Gange, Spottgesänge auf Hausiererjuden, wandernde Slowaken und Zigeuner. Man erzählt die in Ungarn gangbaren Märchen; historische Sagen fehlen fast ganz; einige Bruchstücke von Überlieferungen aus der Türkenzeit (XVI—XVII. Jahrh.) sind noch am Leben.

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1929. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (Dr. Czákó Elemér.)

Tudnivalók a Magyar Néprajzi Társaságról.

A Magyar Néprajzi Társaság 1889-ben alakult; célja a néprajzi tudományt általában, különösbbe pedig a magyarságra, a magyarsággal nyelvileg rokon, valamint a magyarsággal együttélő idegennyelvű népekre való tekintettel művelni és a róluk való ismereteket terjeszteni. Evégből tudományos kutatásokat indít, irányít és támogat; nyilvános felolvasóületeket és vándorgyületeket tart, folyóiratot, összefoglaló monográfiákat ad ki. Hivatalos közlönye az 1890-ben indult *Ethnographia — Népelet* c. évnegyedes folyóirat, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának *Ériesítője* c. gazdagon illusztrált állandó melléklettel. A hivatalos folyóiratot a Társaság tagjai minden külön díj nélkül, az egyéb társulati kiadványokat pedig nagy kedvezménnyel kapják. A Társaság tagja lehet minden nagykorú, feddhetlen jellemű egyén, aki ebbeli óhaját a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához bejelenti. A tagság legalább három évre kötelező. (Külföldi állampolgárok tagságához a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása szükséges.) A Társaságba vagy alapítótagul, vagy évdíjas rendestagul lehet belépni. Alapító tag az, aki a Társaság pénztárába egyszersmindenkorra szóló, az alapszabályokban megállapított bizonyos összeget lefizet; az évdíjas rendes tag az alapszabályokban megállapított évi tagdíjat fizeti. Jogi személy (hatóság, intézet, társaság stb.) csak mint alapító tag léphet a Társaságba. Az alapítótagsági díj egyszerre, egy összegben előre, a rendestagsági díj pedig minden év első negyedében befizetendő. (A szeptember végéig be nem fizetett rendestagsági díj után felszólítási, illetve beszédési díj jár.) Az *Ethnographia — Népelet* előfizetője lehet bárki, aki az évről-évre megállapított előfizetési díjat a Társaság pénztárába beküldi. Felvilágosítást készséggel ad a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (Budapest, X, Tisztviselőtelep. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára).

A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

kéthavonként megjelenő tudományos szemle. Célja az emberföldrajz művelése, elsősorban a magyar föld tudományos kutatása. Szerkeszti: *Kogutowicz Károly* egyetemi ny. r. tanár. Előfizetési ára 8 pengő, iskolák, könyvtárak, tanárok és tisztviselők számára 3 pengő. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet, Szukováthy-tér 1.

A Magyar Néprajzi Társaság Embertani Szakosztályának folyóirata az

ANTROPOLÓGIAI FÜZETEK (ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

negyedévenként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven ismerteti. Szerkeszti: *Bartucz Lajos* múzeumi őr, egyetemi m. tanár. Előfizetési ára 6 pengő. (Mindennemű megkeresés a szerkesztő címére: Budapest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum, küldendő.)

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn az „Ethnographia — Népelet“ 1928. évf. utolsó számát szétküldjük, kérjük igen tisztelt tagtársainkat és előfizetőinket, hogy 1929. évi tagdíjukat, illetve előfizetési díjukat (esetleg hátralékaikat) a folyóiratunk jelen számához mellékelt postatakarékpénztári befizetőlap felhasználásával most már beküldeni szíveskedjenek. (Ha a befizetőlap nem volna kéznél, ú. n. „biankóbefizetőlap“ minden postahivatalnál kapható 3 fillérért; a Magyar Néprajzi Társaság postatakarékpénztári csekkszámának száma: 3019.) Esetleg postautalvánnyal küldött tagdíjak, illetve előfizetési díjak mindig a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA címére (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) irányítandók.

Az 1929. évre megállapított rendes tagsági díj belföldre 8 pengő, külföldre 10 pengő, melyért az „Ethnographia — Népelet“ díjtalanul jár. Nem tagok részére az előfizetési díj belföldre 10 pengő, külföldre 12 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.)

Figyelmeztetés és kérelem!

Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket szíveskedjék közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — Dr. SOLYMOSSY SÁNDOR főiskolai tanár, egyetemi m.-tanár, Bpest, VII, Mexikói-út 52, II. 9., vagy Dr. BÁTKY ZSIGMOND m. n. múzeumi igazgató, Bpest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum — címére küldeni! Cserepéldányok, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TITKÁRI HIVATALA, Bpest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum, tagsági díjak, előfizetések és minden a Társaságnak szánt pénzküldemény pedig a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA, Bpest, VIII, Múzeum-körút 14—16. Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala címére küldendők. A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályát (Föld és Ember), vagy Embertani Szakosztályát (Antropologiai Füzetek), továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárát illető pénzeket a Társaság nem vesz át; azok mindig az illető Szakosztályok, illetve Tár címére küldendők!

Pénzküldeményeknél használjuk a postatakarékpénztár befizetőlapjait! A Magyar Néprajzi Társaság csekkszámója a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.